

Petri Karonen

Kämnerinoikeudet Suomen
kaupungeissa suurvalta-ajan
alkupuolella (noin 1620–1660)

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1994

Kämnerinoikeudet Suomen
kaupungeissa suurvalta-ajan
alkupuolella (noin 1620–1660)

Petri Karonen

Kämnerinoikeudet Suomen
kaupungeissa suurvalta-ajan
alkupuolella (noin 1620–1660)

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1994

ISBN 951-34-0258-4 (nid.), 978-951-39-4361-5 (PDF)
ISSN 0081-6523

Copyright © 1994, by Petri Karonen
and University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House and
Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1994

Petri Karonen

Kämnerinoikeudet Suomen
kaupungeissa suurvalta-ajan
alkupuolella (noin 1620–1660)

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S 212)
kesäkuun 15. päivänä 1994 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1994

ABSTRACT

Karonen, Petri

Treasurer's courts in Finnish towns in the beginning of the age of greatness (circa 1620 to 1660)

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1994, 324 p.

(*Studia Historica Jyväskyläensia*,

ISSN 0081-6523; 48)

ISBN 951-34-0258-4 (nid.), 978-951-39-4361-5 (PDF)

Summary

Diss.

This work examines the development of the administrative and judicial systems of Finnish towns in the beginning of the Age of Greatness (circa 1620 to 1660), especially from the viewpoint of treasurer's courts. Treasurer's court was a court of law subordinate to the city court whose jurisdiction included cases that were minor in the sense of jurisprudence (e.g. debt disputes or trivial brawls).

The authorities deemed establishing treasurer's courts vital as the important city administration Ordinance of 1619 provided a pattern for establishing such a court of law in every town. The background of this decree was a practice that already prevailed in Stockholm. Therefore, the plan was to reorganize the administrative and judicial system of other towns also.

This study explains the advancement of the reforms pursued by the public power as well as reasons why they were successfully passed or buried, particularly with respect to the appearance of a treasurer's court in a town. The principal sources of this study are documents produced by the administrative and judicial systems of towns, the so-called engrossed court record books. The record books have been systematically surveyed and the data have been analyzed both quantitatively and qualitatively.

In Finland, reforms were first initiated in the large towns of Turku and Viipuri. Beginning as early as the 1620's, the Crown interfered in various ways with the administrative organization and personnel selection in both towns. Towns were extensively developed also in the 1640's. At that time, activity was concentrated on smaller towns, above all in the Province of Turku and Pori. Burgomasters appointed by the Crown pursued reforms in Rauma and Uusikaupunki according to the same pattern as Turku. Also elsewhere, royal burgomasters organized city administration and judicature. In other towns, reforms were instituted above all in Helsinki and Vaasa, where a treasurer's court, among other things, was established in both towns.

Treasurer's courts were not established in all Finnish towns, and they were soon discontinued in Rauma and Uusikaupunki after the most enthusiastic reformers withdrew from town leadership. In addition, most Finnish towns were so small that a two-tier judiciary was completely unnecessary. However, starting at the latest in the 1640's, treasurer's court was, particularly in the large towns (Turku, Viipuri) an essential element of a functioning administrative system. In both of these towns the subordinate court processed up to 90 percent of all cases.

Keywords: urban history, 17th century, administrative history, legal history, local community, workload

ALKUSANAT

Kiinnostukseni 1600-luvun historiaan juontaa juurensa vuoteen 1987, jolloin tuoreena historianopiskelijana astelin muiden mukana vanhojen käsialojen, 1500–1700-luvun peruskurssin ja valtiojärjestyksen historian luennoille. Kaikille noille opintojaksoille oli yhteistä se, että niiden vetäjänä toimi apulaisprofessori Erkki Lehtinen. Hänen sangen vaativat ja samalla hyvällä huumorilla kyllästetyt luentonsa saivat minut ymmärtämään 1600-luvun historian erityislaatuisuuden ja mielenkiintoisuuden.

Kämnerinoikeuksiin tutustuin vuonna 1989 tehdessäni Suomen historian proseminaarin vanhan kotikaupunkini Hämeenlinnan hallinnosta ja oikeudenhoidosta suurvalta-ajalla. Alustava suunnitelmani oli tehdä pro gradu -tutkielma samasta aiheesta, mutta eräiden muiden töiden vuoksi hanke viivästyi ja lopulta muuttui alkuperäisestä muodostaan. En kuitenkaan hylännyt aihetta kokonaan, vaan ajan kuluessa tutkimustehtävä toisaalta rajautui suurvalta-ajan alkupuoleen ja toisaalta laajeni käsittämään kaikki Suomen kaupungit. Aineistoa kertyi lopulta niin paljon, että tarkoitukseni on lähitulevaisuudessa tehdä erillistutkimukset sekä 1600-luvun kaupunkirikollisuudesta että Ruotsi-Suomen kaupunkihallinnosta suurvalta-ajalla.

Työn vihdoin valmistuttua on kiitoksen aika. Apulaisprofessori Erkki Lehtinen on toiminut sekä lisensiaatintyön että väitöskirjan käsikirjoituksen tarkastajana. Aikakauden todellisena asiantuntijana hän on tiedoillaan ja neuvoillaan pystynyt auttamaan tutkijanalkua monien karikkojen ohi. Hänen kannustava suhtautumisensa ja suuri kiinnostuksensa tutkimusteemaani kohtaan on merkittävästi sekä selkeyttänyt aihetta että nopeuttanut työn valmistumista, mistä lämmin kiitos.

Jyväskylän yliopiston historian laitoksen koko henkilökunta on suhtautunut ymmärtämyksellä nuorehkon työtoverinsa puuhailuihin. Siitä haluan heitä kaikkia kiittää, samoin kuin siitä, että minulla on ollut mahdollisuus toimia loistavissa työskentelyolosuhteissa ja henkisesti runsaasti virikkeitä antaneessa yhteisössä. Erityisesti professori Jorma Ahvenainen, Ph.D. Anssi Halmesvirta, professori Mauno Jokipii, dosentti Ilkka Nummela, professori Toivo Nygård, v. s. professori Heikki Rantatupa, dosentti Teppo Vihola ja FL Kustaa H. J. Vilkuna ovat työn eri vaiheissa merkittäväällä tavalla olleet tukenani ja aina valmiina keskustelemaan ja auttamaan milloin minkäkinlaisen pulman ratkaisemisessa. Erityisesti samassa työhuoneessa lähes kolme vuotta istuneen Kustaa H. J. Vilkunan kanssa käydyt lukuisat keskustelut ovat olleet suureksi hyödyksi.

Apulaisprofessori Raimo Ranta kiinnitti lisensiaatintyön tutkimus-suunnitelmavaiheessa huomiota eräisiin tärkeisiin seikkoihin, mistä olen hänelle kiitollinen. V. s. apulaisprofessori Ulla Heino toimi lisensiaatintyö-

ni toisena tarkastajana, ja hänen kriittiset kommenttinsa ovat epäilemättä vieneet tutkimustani eteenpäin erittäin merkittävästi. Olen kiitollinen saamastani opista ja ojennuksesta.

Dosentti Ilkka Mäntylä on toiminut väitöskirjan esitarkastajana. Hänen rakentavasta ja keskustelua herättämään pyrkinneestä kritiikistään on ollut paljon hyötyä työn viimeistelyssä.

FM Matti Jussila on usein joutunut kuuntelemaan töihini liittyviä murheitä ja on muutenkin läheltä seurannut tutkimusteni edistymistä. Hänen panoksensa on iso myös muissa kuin pelkästään työhön liittyvissä askareissa, sillä hän on tuon tuostakin onnistunut muistuttamaan, että elämää on muuallakin kuin vain historian laitoksen huoneessa H 108, mistä suurkiitos.

Kiitän myös historian laitoksen lisensiaattiseminaarin jäseniä, jotka pakottivat usein sangen yksioikoisesti asioihin suhtautuneen kollegansa miettimään asioita vielä kerran.

Kiitoksen ansaitsevat myös useiden arkistojen ja kirjastojen henkilöstö, jotka vaivoiksi asti ovat joutuneet kantamaan toisinaan aika laajojakin aineistoja kärsimättömälle tutkijalle. Ennen kaikkea Jyväskylän yliopiston kirjaston asiantunteva ja joustava henkilökunta on huomattavasti helpottanut ja jouduttanut työn etenemistä.

Olen saanut taloudellista tukea Jenny ja Antti Wihurin säätiöltä, Emil Aaltosen säätiöltä sekä Suomalais-ruotsalaiselta Kulttuurirahastolta. Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunta on hyväksynyt työni julkaisusarjaansa. Tutkimuksen tiivistelmän ja yhteenvedon asiantuntevina kääntäjinä ovat toimineet hum. kand. Markku Tuomi ja M. A. Margaret Tuomi. Kiitos kaikille.

Kiitos kuuluu myös vanhemmilleni, jotka ovat koko opiskeluaikani olleet kiinnostuneita ja ajoittain myös selvästi huolestuneita opintojeni edistymisestä, mikä on toisinaan pakottanut pysähtymään ja miettimään asetettujen aikataulujen järkevyyttä.

Lopuksi haluan kiittää Kaisaa, joka on jaksanut hämmästyttävän rauhallisena läheltä seurata pakerrustani yli 300 vuotta vanhojen asioiden parissa, vaikka työpäiväni ovatkin toisinaan venyneet sangen pitkiksi ja vastaavasti vapaa-aika jäänyt kovin lyhyeksi.

Jyväskylässä 15. huhtikuuta 1994

Petri Karonen

SISÄLLYS

A JOHDANTO

I	Tausta, tehtävä ja lähteet	11
1	Terminologia	11
2	Suurvalta-ajan kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitos sekä kämnerinoikeudet aikaisemmassa tutkimuksessa	13
3	Kämneri, torioikeus ja kämnerinoikeus: vastasiko todellisuus lain normeja?	20
4	Tehtävä	28
5	Menetelmät ja lähteet	32
6	Kruunun kaupunkipolitiikan suuntaviivat	40

B KÄMNERINOIKEUKSIEN PERUSTAMISPYRKIMYKSET JA NIIDEN TOTEUTUMINEN

II	Tukholman alioikeudesta valtakunnalliseksi kehittämisen- suunnitelmaksi	44
1	Tukholman kämnerinoikeus esikuvana	44
2	Hallituksen uudistussuunnitelmien tulos: vuoden 1619 kaupunkihallintosääntö ja sen maininnat kaupunkien alioikeudesta	48
3	Vuoden 1620 privilegioiden täsmennetyt ohjeet	52
4	Alioikeuksien perustamiskäskyt ja oikeuksien määrä	56
4.1	Kämnerinoikeudet privilegioissa ja muissa virallisissa määräyksissä	56
4.2	Paljonko kämnerinoikeuksia perustettiin?	59

C KÄMNERINOIKEUS HALLINTOLAITOKSEN KEHITTÄMISESSÄ

III	Tukholmasta alueellisiin keskuksiin: Turun ja Viipurin ali- oikeuksien perustaminen ja organisaatio vuosina 1620–1640 ..	63
1	Edellyttikö Suomen kaupunkien koko kämnerinoikeutta? ..	63
2	Turun hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittäminen	66
2.1	Turun raastuvanoikeuden työmäärä	66

2.2	Kämnerinkamarin kokoukset ennen alioikeuden syntyä	68
2.3	Kruunu, kaupunginhallinto ja kämnerinoikeus Turussa	74
2.3.1	Niilo Bielke ja Turun kaupunkihallinto	74
2.3.2	Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan kehittämis- toimet	82
2.3.3	Kämnerinoikeuden organisaation jatkuvat muutokset 1630-luvun lopulla	85
3	Viipurin hallinto- ja oikeuslaitoksen uudistukset noin 1620–1640	88
3.1	Raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen ilmaantuminen	88
3.2	1630-luvun puolivälin oikeushoitouudistusten merkitys kaupungin hallintolaitoksen toiminnalle . . .	93
4	Turun ja Viipurin kämnerinoikeudet valtakunnallisessa vertailussa	98
IV	Keskustasta periferiaan: kämnerinoikeuksien leviäminen vuosina 1640–1650	100
1	Turun ja Porin läänin kaupunkien kehittäminen	100
1.1	Uudistukset Turussa 1640-luvulla	100
1.2	Läänin pikkukaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä vuosina 1620–1650	102
1.3	Jochim Timme Uudenkaupungin ja Rauman hallinto- laitoksen kehittäjänä	105
1.3.1	Timmen pätevyys tehtävään	105
1.3.2	Uusikaupunki kruunun ensimmäisenä kehittämiskohteena	108
1.3.3	Jochim Timme Uudenkaupungin ja Rauman ylimpänä valvojana	110
1.4	Oikeuslaitoksen kaksiportaistaminen Raumalla ja Uudessakaupungissa	114
1.4.1	Rauman kämnerinoikeuden organisaatio ja toiminta ennen vuotta 1649	114
1.4.2	Uudenkaupungin alemman tuomioistuimen perustaminen ja hiljainen lopettaminen	116
1.5	Porin omaleimainen hallintojärjestelmä	120
2	Kaupunkihallinnon ja oikeushoidon muutokset Pohjanmaalla	122
2.1	Vanhoiden kaupunkien hallintolaitoksen työtaakka . .	122
2.2	Vaasan kämnerinoikeuden perustaminen ja toiminta vuosisadan puolimaihinkin mennessä	125

	2.3 Miksi kämnerinoikeus ei juurtunut muihin Pohjanmaan vanhoihin kaupunkeihin?	131
3	Uudenmaan pikkukaupunkien hallintolaitos	134
	3.1 Helsinki kruunun erityissuojeluksessa	134
	3.2 Tammisaari ja Porvoo Helsingin varjossa	139
4	Viipurin kehitys	140
5	Suomeen 1640-luvulla perustetut kämnerinoikeudet valtakunnallisessa tarkastelussa	144
V	Kämnerinoikeuksien vakiintuminen – tai häviäminen – vuosisadan puolimaissa	146
1	Tapulikaupunkien kämnerinoikeuksien vakiintuminen	146
	1.1 Turun ja Viipurin alioikeudet 1650-luvulla	146
	1.2 Helsingin kasvu tapulikaupungin mittoihin ja kämnerinoikeuden vakiintuminen	148
2	Rauman ja Uudenkaupungin hallintolaitoksen uudelleenjärjestelyt	151
	2.1 Rauman hallinto- ja oikeuslaitos vuosisadan puolimaissa	151
	2.1.1 Kuninkaallinen pormestari Jochim Timme ja pyrkimys "Turun mallin" täydelliseen toteuttamiseen Raumalla	151
	2.1.2 Kämnerinoikeus Rauman uudistetun hallintolaitoksen osana	154
	2.1.3 Kämnerinoikeuden toiminta Timmen ajan jälkeen	157
	2.2 Casper Eichman ja Uudenkaupungin hallintolaitos	159
3	Vaasan hallinnon kehittäminen Korsholman kreivikunnan alkuaikoina	163
	3.1 Talous etusijalla, hallinto- ja oikeuslaitos taustalla	163
	3.2 Kämnerinoikeuden organisaation vahvistaminen	165
4	Kämnerinoikeutta vaille jääneet kaupungit	169
D	KÄMNERINOIKEUS OIKEUSISTUIMENA	
VI	Kämnerinoikeus osana kaupungin oikeuslaitosta	176
1	Tuomioistuinten käsittelemien tapausten määrä ja laatu	176
2	Kämnerinoikeuden tuomioista vetoaminen	183
	2.1 Miksi kämnerinoikeuden ratkaisusta vedottiin raastupaan?	183

2.2	Vetotapausten määrä ja niistä annetut päätökset . . .	186
3	Tuomioistuimen toiminnasta valittaminen	192
4	Kämnerinoikeuksien merkitys kaupunkien oikeuden- hoidossa ja hallinnossa	197
YLIORGANISOINTIA VAI EI?		207
SUMMARY		218
LYHENTEET		237
LÄHTEET		239
LIITTEET		272
Liitekartta 1.	Ruotsi-Suomen kaupungit vuonna 1664 rankijärjestyksen mukaan	272
Liite 1.	Oikeustapausten luokitteluperusteet ja kokoamisessa noudatetut periaatteet	274
Liite 2.	Raastuvanoikeuksien käsittelemät tapaukset Suomen kaupungeissa noin vuosina 1620–1660	277
Liite 3.	Kämnerinoikeuksien käsittelemät tapaukset Suomen kaupungeissa noin vuosina 1640–1660	290
Liite 4.	Kämnerinoikeuksista vedottujen tapausten määrä ja raastuvanoikeuden niistä antamien tuomioiden jakautuminen Suomen kaupungeissa noin vuosina 1630–1660	293
Liite 5.	Kämnerinoikeuksien kokoonpanot Suomen kaupungeissa noin vuosina 1630–1660	297
Liite 6.	Suomen kaupunkien henkikirjaväkiluku, ranki sekä hallinto- ja oikeuslaitoksen tärkeimmät organisaatiot ja virat ilmaantumisajankohtineen noin vuosina 1620–1660	299
Liite 7.	Raastuvan- ja kämnerinoikeuden palveluksessa olleita sekä kruunun alaisuudessa toimineita virkamiehiä Suomen kaupungeissa noin vuosina 1620–1660	308
HENKILÖ- JA PAIKANNIMIHAKEMISTO		320

A JOHDANTO

I TAUSTA, TEHTÄVÄ JA LÄHTEET

1 Terminologia

Tutkimus valottaa erityisesti *kämnerinoikeuden* näkökulmasta Ruotsi-Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta suurvalta-ajan alkupuolella, jolloin kaupunkeja kehitettiin voimaperäisesti. Kämnerinoikeudella sekä siitä käytetyillä synonyymeillä *kaupungin alioikeus* ja *kaupungin alempi tuomioistuim* tarkoitetaan 1600-luvun alkupuolella valtakunnan kaupunkeihin perustettuja raastuvanoikeuden alaisuudessa ja valvonassa toimineita tuomioistuimia. Kämnerinoikeuksissa käsiteltiin oikeustieteellisessä mielessä vähäisiksi katsottuja asioita kuten eriasteisia tappeluja, kunnianloukkauksia sekä ennen kaikkea velka- ja kauppariitoja.¹

Kämnerinoikeuden istuntopaikkana oli *kämnerinkamari* (*cämblers cammare*), jota toisinaan nimitettiin myös *kämnerintuvaksi* (*Cämners stugu*). Jatkossa näillä termeillä tarkoitetaan nimenomaan alemman tuomioistuimen toimitilaa. Aikalaiset eivät aina erottaneet nimityksiä selvästi, vaan puhuivat toisinaan *kämnerintuvasta* tarkoittaessaan *kämnerinoi-*

¹ Aikaisemmassa tutkimuksessa ja myös aikalaisten kirjoituksissa *kämnerinoikeudesta* on käytetty monia muitakin nimityksiä. Tyypillisiä ensin mainituissa ovat termit *kemnerioikeus*, *kemnerinoikeus*, *kämnerioikeus*, *kämnäri-oikeus*. Ruotsalaisessa tutkimuksessa käytetään yleisesti muotoa *kämnersrätt*. Alkuperäislähteissä tuomioistuimesta käytetään myös esimerkiksi nimityksiä *cammersrätt*, *cämblersrätt*, *kiemblersrätt*, *kemnersrätt*. Kämnerinoikeus -termiin luetaan kuuluvaksi myös *neder rätt*, jollainen kirjoitusasu tavataan Viipurista ja Uudestakaupungista.

keutta. Toimitilassa tehtiin usein muutakin kuin tuomittiin oikeustapauksia. Kämnerinkamari toimi näet harva se päivä myös veron- ja sakkojen keruupaikkana ja jopa vankien säilytystilana. Näiden täysin eri asioita tarkoittavien termien erottaminen on tärkeää, koska kämnerinkamari oli saatettu perustaa ennen kämnerinoikeutta. Mikäli aikalaiskirjoituksissa mainitaan kämnerinkamari erityisesti alioikeuden merkityksessä, siitä on erillinen maininta tekstissä.

Edellä olevan perusteella voidaan tietysti kysyä, kuinka ylipääntään on mahdollista tehdä eroa kämnerinoikeuden ja -kamarin välillä, jos kerran 1600-luvun ihmisetkään eivät niitä erottaneet. Lisäksi ihmetyttää se, miksi he eivät erotelleet termejä toisistaan. Syynä tilanteeseen on pitkälti se, että valtiovallan tekemissä normistoissa ei riittävän selvästi määritelty mitä kulloisellakin käsitteellä tarkoitettiin.² Näin terminologia jäi aikalaisille itselleenkin melko väljäksi. On myös otettava huomioon, että 1600-luvulla on varmaankin pyritty mahdollisimman sujuvaan ja lukijan silmää miellyttävään kirjoitustapaan: tautologiaa on koetettu välttää, minkä johdosta esimerkiksi Turussa vuonna 1635 määrättäessä kaksi miestä alioikeuteen tuomareiksi käskettiin ensimmäinen kämnerinoikeuteen ja toinen kämnerinkamarille.³ Toimitilan ja oikeusistuimen erottaminen on mahdollista tutkimalla tarkasti asiayhteyttä, jossa maininta kämnerinkamarista tai -oikeudesta on.

Myös kysymys kaupungin alioikeudessa istuneista tuomareista vaatii selvennystä. Yleisesti on arveltu,⁴ että nimenomaisesti Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa mainitut *kämnerit* olisivat olleet tuomioistuimen jäseninä. Kämnerillä tarkoitetaan seuraavassa kaupunginlain määritelmän mukaista virkamiestä, jolle kuuluivat ennen kaikkea rahatoimenhoitoon liittyvät tehtävät. "Alkuperäisen" kämnerin töiden laajennukseksi on katsottu myös muut kaupunkihallinnon toimiin liittyvät toimeenpano-, tutkinta-, tarkastus-, sovittelu- ja syyttäjätehtävät. Näin tuomarinvirkaa kämnerinoikeudessa ei tässä esityksessä lueta lainkaan "alkuperäisen", lain määritelmän mukaisen, kämnerin työhön.

Kämnerinoikeuden jäsenistä käytetään nimitystä 'lisäjäsen' (*bisittare*), joka oli tavallisesti porvariston edustaja. Lisäjäsen ei yleensä osallistunut tuomioiden päättämiseen, mutta hänen piti olla paikalla, jotta oikeusistuin saatiin täysilukuiseksi. Eräissä kaupungeissa kämnerinoikeuteen määrättiin erillinen puheenjohtaja (*praeses*), joka suomalaisissa kaupungeissa oli käytännöllisesti katsoen aina raatimies.

Kämnerinoikeuden kokouksissa piti kirjaa *kirjuri* eli *notaari*. Pöytäkirjanpitäjän nimitykset eivät olleet vielä vuosisadan alkupuolella täysin vakiintuneet, sillä esimerkiksi Turussa heistä käytettiin aluksi nimitystä 'kämnerinoikeuden esimies' tai 'alemman oikeuden tuomari'.

2 Ks. tästä lähemmin luku B.II.1–3.

3 Ks. VA TRO 9.5.1635, BÅH 1: VII, s. 50.

4 Ks. luku A.I.2.

Helsingissäkin kirjuria kutsuttiin kämneriksi aina 1690-luvulle saakka.

Suomen kaupungit on tutkimuksessa jaettu karkeasti kahteen luokkaan, *vanhoihin* ja *uusiin*. Vanhoilla tarkoitetaan sellaisia kaupunkia, jotka on perustettu keskiajalla, vanhemmalla vaasakaudella tai Kustaa II Aadolfin hallintokaudella. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat Pietari Brahen kenraalikuvernöörikausien (1637–1640, 1648–1654) aikana syntyneet kaupungit.

Termillä *esivalta* tarkoitetaan valtakunnan hallitusta eli kruunua sekä sen toimesta maahan lähetettyjä korkeimpia hallintoviranomaisia (kenraalikuvernöörit, maaherrat). Kruunun harjoittama *kontrolli* eli valvonta merkitsee niitä toimia, joilla hallitus pyrki ohjaamaan kaupunkien kehitystä parhaaksi katsomaansa suuntaan. Mikäli valvontaa harjoitti jokin muu instanssi, on siitä erikseen mainittu.

Kaupunkien *hallinto- ja oikeuslaitoksesta* puhuttaessa tarkoitetaan – ellei muuta ilmoiteta – raastuvanoikeutta ja raatia eli maistraattia. Mikäli kaupungissa oli kämnerinoikeus, sekin sisältyy käsitteeseen. Kaupungin *hallintokoneisto* taas käsittää myös kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen alaisuudessa toimineet virkailijat, jotka on eri kaupunkien osalta lueteltu liitteessä 6.

Hallinto- ja oikeuslaitoksen *työtaakalla* eli *työmäärällä* tarkoitetaan ensisijaisesti niitä tehtäviä, jotka hallintomiehet, jotka samalla olivat tuomareita, joutuivat hoitamaan istuessaan hallinnollisia päätöksiä tekemänä maistraattina tai jakaessaan oikeutta tuomioistuimessa – oli kyseessä sitten joko raastuvan- tai kämnerinoikeus. Mukaan ei siis lueta sellaisia tehtäviä, joissa esimerkiksi yksityinen raatimies tai pormestari lähetettiin hoitamaan jotakin asiaa oikeuden käskystä. Oikeustapauksista käytetyistä nimityksistä ja niiden luokittelusta on erillinen selvitys liitteessä 1.

2 Suurvalta-ajan kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitos sekä kämnerinoikeudet aikaisemmassa tutkimuksessa

Suurvalta-aikaa on perustellusti pidetty erittäin merkittävänä aikakautena kaikilla elämänaloilla. Erityisen suuri vaikutus ajanjaksolla on Ruotsi-Suomen kaupunkilaitokselle, sillä tuolloin tehdyt ratkaisut ovat kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen perustana vielä 1900-luvullakin. Pelkästään se, että 1600-luvulla perustettiin valtaosa Ruotsin vallan aikana Suomeen syntyneistä kaupungeista, on osoitus ajan tärkeydestä.

1600-luvun kaupunkilaitosta on tutkittu sekä Suomessa että Ruotsissa runsaasti. Suurin osa töistä on yksittäisiä kaupunkia koskevia monografioita. Sen sijaan laajempia kokonaisuuksia käsittelevät hallinto- ja oikeuslaitoksen kehityksen selittämiseen kohdistuneet teokset ja erillistutkimukset ovat harvinaisempia.

Clas Theodor Odhner laati Ruotsissa jo 1860-luvulla alalta useita

uraaurtavia tutkimuksia. Suuri osa niistä koskee juuri suurvalta-ajan kaupunkilaitosta, ja tällöin myös hallintojärjestelmää selviteltiin oikeastaan ensimmäisen kerran laajasti. Odhner piti suurvalta-ajan alkua erittäin tärkeänä periodina kaupunkien kehitykselle korostaen toisaalta myös kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen aikaa. Alkuajankohdalla hän tarkoitti ennen kaikkea Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan vuosien 1619–1620 suuria uudistussuunnitelmia, joista tärkein tunnetaan nimellä "vuoden 1619 kaupunkihallintoasetus" tai "vuoden 1619 sääntö". Vaikka tätä ohjelmaa ei koskaan virallisesti vahvistettu, se oli siitä huolimatta pitkään kruunun ohjenuorana kaupunkien kehittämisessä. Kristiinan holhoojahallituksen (1632–1644) kauteen, varsinkin 1630-luvun jälkipuoliskolta, liittyvät läheisesti niin sanotut kuninkaalliset pormestarit. Heidät nimitti tehtäviinsä kruunu, ja heillä oli suuri merkitys suurvalta-ajan kaupunkien, ennen kaikkea juuri hallinnon ja oikeudenhoidon kehittämisessä. Kaikki Odhnerin tutkimukset perustuvat laajaan ja sangen kattavaan alkuperäisaineistoon, ja niitä voidaan pitää edelleenkin monin osin relevantteina tutkimuksina.⁵

Suomessa suurvalta-ajan kaupunkilaitosta on laajimmin tutkinut Aimo Halila.⁶ Hänen väitöskirjansa Suomen kaupunkien kunnallishallinnosta 1600-luvulta (1942, toinen osa 1943) on edelleen vastaavanlainen perusselvitys tämän vuosisadan kaupunkilaitoksesta kuin Odhnerin tutkimukset Ruotsissa.⁷ Teoksen merkitys perustuu ennen kaikkea siihen, että siinä on vertailtu erilaisia kaupunkeja ja ilmiöitä keskenään. Menettelyyn liittyy myös tutkimuksen suurin ongelma: pitkien ajallisten välimatkojen takaa otettujen esimerkkien avulla tehdyt johtopäätökset on toisinaan viety liian pitkälle. Työssä on selvitetty laajasti nimenomaan raastuvanoikeuden näkökulmasta kaupunkihallinnon yleistä organisaatiota ja toimintaa. Halila käsittelee aineistoaan systemaattisesti, mikä tuo asiat esille keskitetysti. Samalla kuitenkin muutos ja uusien ideoiden sekä toimintamuotojen ilmaantuminen järjestelmään ei saa tarpeeksi huomiota osakseen.

Aikaisemmin kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta on lähinnä tarkasteltu joko yksittäisen kaupungin näkökulmasta tai yleisenä hallinnollisena kysymyksenä. Hallinnon "toimijat" – pormestarit ja raatimiehet – ovat usein saaneet korostuneen aseman. Vähäisemmälle huomiolle on jäänyt muun muassa oikeus- ja hallintolaitoksen kokonaistyötaakan selvittäminen. Tutkimuksissa on keskitytty käytännöllisesti katsoen aina pormestarien ja raatimiesten paikallaoloon oikeuden istunnoissa sekä

5 Ks. Odhner 1860, Odhner 1861, Odhner 1865, Odhner 1867.

6 Halila 1942, Halila 1943a.

7 Lisäksi on mainittava Raimo Rannan (1981) Kaupunkilaitoksen historiaan kirjoittama yleisesitys, joka perustuu monin paikoin alkuperäislähteisiin.

raastuvanoikeuden kokousmäärien tarkasteluun.⁸ Siten kaupunkien hallintokoneiston koko tehtäväkenttää ei ole juuri valaistu.⁹

Toisaalta kruunun todellista merkitystä kaupunkien hallintolaitoksen kehittämässä ei ole paljon tutkittu. Yleensä se, että vieras mies saapui hallituksen sinetillä varustettu valtakirja kourassaan kaupunkiin hallintoa johtamaan, näyttää monille tutkijoille riittäneen osoittamaan, että uudistuksia syntyi tai ainakin kruunun kontrolli kaupunkia kohtaan kasvoi kovasti. Asiaan kuuluu myös usein se, että erityisesti tode- taan kuninkaallisten pormestareiden joutuneen kahnauksiin kaupun- kiyhteisön kanssa.¹⁰

Samoin suurvalta-ajan hallintolaitokseen olennaisesti liittyvää oikeudenhoitoa on usein selvitetty hyvin vähän. Kuvaavaa on, että kaupunkihistorioita lukuunottamatta ei ole olemassa kuin yksi aihetta käsittelevä tutkimus. Aimo Halilan artikkeli Suomen kaupunkien oi- keudenhoidosta 1600-luvulla tarjoaa hyvän yleiskuvan, mutta suppeassa kirjoittelussa ei tietysti ole pystytty menemään syväälle.¹¹ Ruotsissa ei vastaavanlaista tutkimusta ole tiettävästi tehty lainkaan.

Näin aikaisemmin ovat kruunun, kaupunginhallinnon ja oikeu- denhoidon väliset yhteydet jääneet osin hämäräksi. Lähes kaikissa teok- sissa toki todetaan, että raastuvanoikeus oli samalla maistraatti, jonka tuli kokouksissaan päättää sekä oikeudellisista että hallinnollisista asi- oista. Kuitenkin "Oikeudenhoito"-luku on kaupunkihistorioissa usein kaukana hallintolaitoksen esittelyn jälkeen – niin kaukana, etteivät kir- joittajat ole juuri tehneet päätelmiä näiden kahden asian yhteenkuulu- vuudesta.

Kämnerinoikeuksia perustettiin suurvalta-ajalla Ruotsi-Suomeen yhteensä viitisenkymmentä¹² eli noin joka toiseen valtakunnan kau- pungeista. Mihin lokeroon ne on aikaisemmin asetettu, ja miten niitä on varhaisemmassa tutkimuksessa käsitelty?

Yleisesti voidaan sanoa, että sananlasku "tyvestä puuhun nous- taan" ei toteudu kämnerinoikeuksista puhuttaessa, sillä tuomioistuimen perustamisjakso on useimmiten puutteellisesti selvitetty. Tavallisimmin

8 Ks. paikallishistorioiden lisäksi väitöskirjoista esimerkiksi Ericson 1988; Helmfrid 1963.

9 Myös muualla Euroopassa vaikuttaa keskitytyn tutkimaan lähes pelkästään pormestareita ja raatimiehiä. – Ks. Ericson 1987.

10 Epäilemättä riitoja monin paikoin oli. Kuitenkin monissa tutkimuksissa anta- gonismia on aivan ilmeisesti liioiteltu. Paikallishistorioita lukiessa tuntuu toisinaan siltä, että kruunu nimitti kaupunginhallinnon virkoihin kaikkialla valtakunnassa 1640-luvulta lähes ainoastaan riitaisia, ahneita ja epäpäteviä miehiä, mikä tuskin kuitenkaan pitää paikkaansa. – Ks. Esimerkiksi Olsson 1988, s. 96–103; Corin 1978, s. 228, 231–240; Elfstrand 1946, s. 497; Kauko- valta 1917, s. 43–47; Virkkunen 1953, s. 391–412; Ingman 1897; Halila 1942, s. 97–98; Halila 1964, s. 405.

11 Halila 1940.

12 Tarkemmin ks. luku B.II.4.

kämnerinoikeus on liitetty Maunu Eerikinpojan kaupunginlain määräkseen raastuvanoikeutta alemmasta, torilla paljaan taivaan alla istuvasta oikeudesta. Kaupungin alioikeuteen tuli lain mukaan kuulua kolme voutia, joiden langettamasta tuomiosta oli pieni vetoraha maksamalla mahdollista valittaa raastupaan.¹³ Kämneri – vertaa kämnerinoikeus¹⁴ – on yleensä yhdistetty alempaan tuomioistuimeen ensinnäkin samanalkuisen nimensä perusteella. Lisäksi kaupunginlain kuninkaankaaren määräysten mukaan kämnerin piti kantaa kaupungista kertyvät sakot ja tehdä niistä tili yhdessä kaupunginkirjurin ja raatimiesten kanssa.¹⁵ Edellä kuvatonlainen käsitys kämnerinoikeuden syntyvaiheista on siirtynyt monen kaupunkihistorian lehdille.¹⁶

Kaupunginlain määräysten lisäksi toisena murroskohtana kämnerinoikeuksien synnyssä on pidetty vuoden 1619 säännössä annettuja yksityiskohtaisia ohjeita kaupungin alioikeuden toimintatavoista. Useat tutkijat ovat kaupunginlain normien lisäksi yhdistäneet kämnerinoikeuden perustamisen, tavallaan siis torioikeuden nimen muuttumisen kämnerinoikeudeksi, juuri tähän kieltämättä erittäin tärkeään ohjeeseen.¹⁷ Varsinaisesti kysymys raastuvanoikeutta alemmista tuomioistuimista tuli ajankohtaiseksi vuonna 1620 useille emä-Ruotsin kaupungeille annetuissa privilegioissa. Niiden vaikutusta nimenomaan kämnerinoikeuden syntyyn onkin selvitetty runsaasti, mutta melko lailla privilegioasiakirjojen normien kautta. Sen sijaan sekä mainittujen erioikeuksien että vuoden 1619 säännön ohjeiden yksityiskohtainen tarkastelu on jäänyt sangen vähin.¹⁸

Tuomioistuimen on ensinnäkin katsottu olevan lähinnä osa oikeuslaitoksen kehittämistä ja toiseksi sen ilmaantumisen seurausta ylhäältä annetuista käskyistä (laki, vuoden 1619 sääntö). Kuva on tällöin useimmiten vivahteeton, kun muille tekijöille ei anneta kovinkaan suur-

-
- 13 MEKL, raastuvankaari V. – Ks. esimerkiksi Schlyter 1865, s. 253–254; Holmbäck–Wessén 1966, s. 172; Wessén 1971, s. 74; Ulkuniemi 1975, s. 206.
- 14 Kämnerinoikeuden alkuperästä on käsityksiä jo 1700-luvulta, jolloin oikeustieteen kärkeä edustajiin kuulunut David Nehrman katsoi, että kämnerinoikeuden nimi oli lainattu "saksalaisten verokamarista". – Nehrman 1751, s. 117–118.
- 15 MEKL, kuninkaankaari XVIII. – Schlyter 1865, s. 33–34; Holmbäck–Wessén 1966, s. 11–12.
- 16 Ks. esimerkiksi Bonsdorff 1892a, s. 279–280; Ranta 1975, s. 685; Lähteenoja 1946, s. 138; Högman 1907, s. 151; Lähteenoja 1932, s. 90; Lindeqvist 1926, s. 54; Mickwitz–Möller 1951, s. 43; Sylvander 1865, s. 289; Hildebrand 1894, s. 383–384; Herdin 1926, s. 12–13; Bucht 1935, s. 276–277; Petré 1958, s. 278–280; Olsson 1988, s. 40–41; Corin 1958, s. 27; Corin 1978, s. 254–255; Corin 1944, s. 103–104; Nygren 1934, s. 219. Oppikirjojen maininnoista, ks. Hemmer 1950, s. 141–142; Letto–Vanamo 1991, s. 33.
- 17 Ks. esimerkiksi Bonsdorff 1892a, s. 280; Ranta 1975, s. 685; Olofsson 1968, s. 294; Holmberg 1943, s. 82–83, 106; Sandklef 1963, s. 349; Lindberg 1933, s. 186–190; Rystad 1986, s. 731. Vrt. Ericson 1988, s. 251.
- 18 Helmfrid 1963, s. 604–605, 622–623; Helmfrid 1971, s. 264, 269–271; Rystad 1965, s. 151, 188–189; Lindberg 1933, s. 292–293.

ta painoarvoa. Toisenlaisiakin näkemyksiä toki löytyy. Helge Almquistin mukaan Göteborgin raastuvanoikeuden suuri työtaakka sai aikaan sen, että kaupunkiin perustettiin vuonna 1630 alioikeus.¹⁹ Sven Ljung on havainnut, että Enköpungiin ilmaantui vuonna 1628 alempi tuomioistuimien nähtävästi pormestarin aloitteesta: tämä kertoi olevan kovin raskasta tuomita kaikissa pikkuasioissa. Siksi päätettiin perustaa alioikeus, jonka toiminta ei kuitenkaan alkuvaiheissa muodostunut pysyväksi. Ljungin mukaan tuomioistuin oli vuoden 1619 säännössä määritellyn kämnerioikeuden tapainen, mutta hän ei pidä sitä varsinaisena kämnerioikeutena, koska sen kokoonpanoon ei kuulunut lainkaan kämneriä.²⁰

Molemmissa edellä mainituissa tutkimuksissa on siis tulkittu – tosin nähtävästi pelkästään tuomiokirjoissa olevien nimenomaisten mainintojen nojalla – että alioikeus perustettiin kaupunkiin yhteisöstä itsestään lähtevän syyn eli suoranaisten tarpeen vuoksi. Tämä näkökulma on mielenkiintoinen, joten siihen tullaan vielä palaamaan.

Pelkkään pykäläviidakoon nojaaminen ei liene aina perusteltua, mutta valtakunnan suurimman kaupungin Tukholman kohdalla niin on tehtävä. Kaupunginlaki valmistettiin lähinnä saksalaisista esikuvista ensisijaisesti juuri Tukholmaa varten.²¹ Tukholman ja kaupunginlain mainintojen välillä onkin havaittavissa yhtäläisyyksiä. C. T. Odhner havaitsi, että Tukholman kämnerille annettiin jo 1400-luvulla valtuudet sovittelua ja tuomita vähäisissä asioissa. Hänen mukaansa kyseessä ei ollut kuitenkaan lain määräämä torioikeus, vaan jonkinlainen sovitteluelin. Yhtymäkohtia Tukholman kämnerien ja kaupunginlain torioikeuden välillä on kuitenkin selvästi olemassa.²²

Osittain edellisestä johtuen Tukholman kämnerit – nimenomaan siis he – ovat saaneet paljon tilaa tutkimuksissa.²³ Sen sijaan Tukholman alempaa tuomioistuinta on käsitelty vähän. Lars Ericson arvelee, että Tukholman väkiluvun kasvu 1600-luvun alussa ja sitä seurannut raastuvanoikeuden tehtävien lisääntyminen aiheuttivat vanhan alioikeuden uudelleenorganisointiin. Hän ei perustele näkemystään asiakirjatiedoilla eikä pidä ongelmallisena sitä, että samoihin aikoihin tuomiois-

19 Almquist 1929, s. 394.

20 Ljung 1963, s. 289–290.

21 Kaupunginlain edeltäjässä, niin sanotusta *Björköarättenistä* ks. esimerkiksi Odhner 1861, s. 121–122, 143–144; Hemmer 1950, s. 18–19, 35; Wessén 1956, palsta 655–658; Niitemaa 1956, palsta 658–659; Kumlien 1988.

22 Odhner 1861, s. 179–180. Odhnerin huomioita ovat myöhemmin toistaneet Östman 1915, s. 43; Lindberg 1941; Boëthius 1943 ja Ericson 1988, s. 251.

23 Ks. Boëthius 1943; Corin 1958; Ericson 1988; Lager-Kromnow 1992, s. 246. Keskittyminen kämnerin virkaan on muutenkin ollut tyypillistä ruotsalaisessa tutkimuksessa. Erityisesti Sven Ljung (1949a; 1949b; 1954; 1965a; 1965b) on tutkinut kämneriä laajasti varsinkin keskiajan ja 1500-luvun osalta.

tuimesta käytetty nimitys muuttui kämnerinoikeudeksi.²⁴ Näin varsinaisen kämnerinoikeuden perustamisvaihe jää Tukholmassakin vähälle huomiolle, vaikka asian merkitys on yleisempikin kuin vain pääkaupunkia koskeva.

Erkki Lehtisen tutkimus hallituksen yhtenäistämispolitiikasta suurvalta-ajalla on tämän työn kannalta tärkeä siksi, että teoksessa pohditaan runsaasti kruunun ennen kaikkea vuosisadan alkupuoliskolla kaupungeissa harjoittamaa nimitys- ja kehityspolitiikkaa. Hänen mukaansa hallitus pyrki kehittämään aluksi merkittävimpiä kaupunkeja, ensin Tukholmaa ja sen jälkeen "paikallisia keskuksia". Lehtisen mukaan kyseessä oli siis eräänlainen keskusta–periferia -ajattelu. Suomessa tärkeitä kaupunkeja olivat Turku ja Viipuri. Kun uudet ideat onnistuttiin juurruttamaan ensin suuriin kaupunkeihin, alettiin niitä ajaa sisään myös pienempiin kaupunkeihin.²⁵ Sanansaattajina ja organisaattoreina olivat usein edellä jo mainitut kuninkaallisilla valtakirjoilla liikkuneet hallintomiehet. Heidän nimityksiinsä liittyvää problematiikkaa aikaisempi tutkimus on seikkaperäisesti kartoittanut.²⁶ Sen sijaan lisäselvitystä kaipaa se, miten uudistajat ja heidän ideansa todellisuudessa vaikuttivat varsinkin pienempien kaupunkien oikeudenhoitoon ja hallintoon. Osana tätä kehittämistyötä on näet pidettävä tietyllä tavoin raastuvanoikeuden kanssa kilpailevan tuomioistuimen perustamista.²⁷

Suomalaisista kaupungeista laajin katsaus kämnerinoikeuksiin on tehty Turusta. Carl von Bonsdorff on klassisessa Turun kaupungin historiassaan selvittänyt alioikeuden peruspiirteitä. Hän kiinnittää erityistä huomiota kämnerinoikeuden organisaatioon. Bonsdorffin varovainen tutkijanote tulee näkyviin muun muassa siinä, että hänen mukaansa kämnerinoikeuden toiminnan alkamisajankohta ja alkuperäinen kokoonpano ovat tuntemattomia. Bonsdorff tosin katsoo, että jonkinlainen kämnerintuomioistuin – "kämnerinkamari" – tavataan raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa kaksi kertaa jo kesäkuussa 1626.²⁸

Kuitenkaan Bonsdorff sekä myöhemmin Raimo Ranta eivät kiinnitä erityisemmin huomiota kämnerinoikeuden toimintaan²⁹. Molemmat toteavat alioikeuden organisaation olleen epäselvä aina vuosi-

24 Ericson 1988, s. 251–252. Ks. myös Östman 1915, s. 11.

25 Lehtinen 1961a, s. 140–162.

26 Ks. erityisesti Lehtinen 1961a ja C. T. Odhnerin tuotanto.

27 Paikallishistorioissa ei aina yhdistetä hallinto- ja oikeudenhoitoon liittyviä uudistuksia toisiinsa. – Ks. esimerkiksi Petré 1958, s. 20–21, 253–255, 278–280 (kuninkaallisen pormestarin suorittama kollegiojako ja samaan aikaan tehty kämnerinoikeuden toiminnan tehostaminen); Ljung 1963, s. 289–291 (Vuonna 1649 uudelleenjärjestetty alioikeus sekä maaherran suositukselta juuri virkaan astunut ja alioikeuden istuntoonkin ehättänyt pormestari); vrt. myös Ericson 1985, s. 53–57.

28 Bonsdorff 1892a, s. 283.

29 Raimo Ranta on kämnerinoikeuden pöytäkirjojen avulla hahmottanut taloushistoriallisesta näkökulmasta Turun kauppa-alueita.

sadan jälkipuoliskolle. Epäilemättä toiminta näyttääkin olleen hajanaista ja jäsentymätöntä, kun pääasiallisena perusteluna käytetään sitä, että kämnerinoikeuden puheenjohtajiksi katsotut raatimiehet vaihtuivat lähes päivittäin. Lähinnä edellä mainituilla perusteilla tuomioistuimen työskentelyä on pidetty erityisesti alkuvaiheissaan hapuilevana, samoin sen antamia tuomioita epäpätevinä, koska niistä vedottiin ahkerasti raastuvanoikeuteen.³⁰

Armas Luukko ja Aimo Halila ovat tutkineet Vaasan hallinto- ja oikeuslaitosta melko laajasti. Kuitenkin molempien tutkielmissa kämnerinoikeuden perustamiseen, toiminnan alkuvaiheisiin ja alioikeuden nivomiseen koko kaupungin hallintolaitoksen yhteyteen on kiinnitetty perin niukasti huomiota. Lisäksi Halila on käyttänyt sangen yksipuolisesti vain muita kuin paikallisia lähteitä ja Luukko puolestaan on pitäytynyt paikallisessa aineistossa.³¹ Muista Suomen kaupungeista kämnerinoikeutta ei ole tutkittu näinkään laajasti. Selvitykset ovat melko ylimalkaisia ja keskittyvät lähinnä vain jäsenistön koostumukseen ja heidän asemaansa tuomioistuimessa itse oikeusistuimen perustamisen taustoista, tavoitteista ja todellisuudesta juuri välittämättä.³² Kuitenkin Eino E. Suolahti luonnehtii kämnerinoikeuksia Helsingin kaupungin historiassa seuraavasti: *"Tämä raastuvanoikeutta alempi kunnallinen tuomioistuin ei kuitenkaan saavuttanut Suomen 1600-luvun kaupungeissa mainittavaa merkitystä."*³³

Oikeusistuimen toiminta on kuitenkin aikaisemmin sivuutettu lähinnä yleisluontoisilla maininnoilla, joten Suolahden käsitys ei perustu ainakaan suoraan alkuperäislähteisiin. Lisäksi kenties eniten kämnerinoikeuden toiminnasta kertovien vetotapausten käsittelyä myöhemmin raastuvanoikeudessa ei juuri ole tarkasteltu. Yleensä vain todetaan, että niitä oli usein runsaasti: alioikeuden antamiin tuomioihin oltiin siis tyytymättömiä, joten sen toiminta oli jäsentymätöntä ja tuomioistuimen arvovalta heikko. Carl von Bonsdorff (1892a, s. 288–291) on oikeastaan ainoana Suomessa ja Ruotsissa selvittänyt kämnerinoikeuden asemaa oikeuslaitoksessa sekä juttujen määrää että laatua tarkastelemalla.

Oma lukunsa on alioikeuden kokoonpano, joka aikaisemman

30 Ks. Ranta 1975, s. 685, 686.

31 Halila 1944a; Halila 1946; Luukko 1971, s. 459–460. Armas Luukko on kirjoittamassaan Vaasan historian toisessa osassa vertaillut kämnerinoikeuden ja raastuvanoikeuden välisiä juttumääriä. Samoin teoksessa tarkastellaan varsin runsaasti tuomioita ja tapausten koostumusta. – Luukko 1979, s. 255–259.

32 Poikkeuksen muodostaa Alfons Takolanderin (1930, s. 265–273) tutkimusjaksion ulkopuolelta (1680- ja 1690-luvulta) tekemä seikkaperäinen esitys Tammissaaren kämnerinoikeuden perustamiseen johtaneesta kehityksestä. Muista kaupungeista, ks. esimerkiksi Lähteenoja 1932, s. 90; Lähteenoja 1946, s. 138; Ruuth–Halila 1974, s. 292; Suolahti 1950b, s. 366; Ehrström 1890, s. 42; Virkkunen 1953, s. 428; Lindeqvist 1926, s. 54.

33 Suolahti 1950b, s. 366.

tutkimuksen mukaan vaihteli aina kaupunginlain mainitsemasta kolmesta voudista vuoden 1619 säännön määräämään kahteen kämneriin, josta taas usein suoraan vedetään linjaus vuoden 1734 laissa mainittuun puheenjohtajana toimivaan raatimieheen ja kahteen lisäjäsenein istuvaan kaupungin kämneriin.³⁴ Mikään näistä ei kuitenkaan kerro kämnerioikeuden kokoonpanoa suurvalta-ajalla: ensimmäinen vaihtoehto on lähes 300 vuotta aikaisempi, toinen aikakauden alussa tehty ehdotus ja kolmas vajaa vuosisata myöhemmin laadittu määräys. Vaikka tuomioistuimen kokoonpanolla sinällään ei ainakaan tässä tutkimuksessa katsota olevan ratkaisevaa merkitystä sen työskentelylle, eivät mainitut normit sovellu suoraan 1600-luvun alioikeuden organisaation tarkasteluun.

Kämnerioikeuksien merkitys on useissa tapauksissa niin Suomessa kuin Ruotsissakin katsottu vähäiseksi. Väitettä on todisteltu lähinnä kaupunginlain ja vuoden 1619 kaupunkihallintosäännön antamien määräysten perusteella, toisin sanoen lakipykäliin ja asetuksiin vedoten. Kyseisissä normikokoelmissa tuomioistuimelle ei juuri merkitystä annettuakaan, mutta teoria (laki) ja käytäntö (paikalliset olosuhteet) eivät välttämättä kohtaa tässäkin asiassa. Alioikeuksien perustamista ei ole riittävästi kytketty yleisiin kaupunkien kehittämissuunnitelmiin. Siksi toisinaan jää vaikutelma, että 1600-luku on "yksi ja jakamaton" kokonaisuus, jonka aikana muutosta ei juuri tapahtunut. Näin ei asianlaita kuitenkaan ollut.

3 Kämneri, torioikeus ja kämnerioikeus: vastasiko todellisuus lain normeja?

Edellä viitattiin aikaisemmassa tutkimuksessa yleiseen käsitykseen, jonka mukaan kämneri ja kämnerioikeus kuuluisivat erottamattomasti yhteen. Mutta oliko näin?

Kämneri-niminen virkamies (saks. *kämmerer*, *kämmereiherrin*; lat. *camerarius*) tunnetaan Saksan kaupungeista jo 1200-luvulta. Toimienhoidtajina oli yleensä kaksi raadista valittua miestä ja tehtävät liittyivät ensisijaisesti rahatoimeen.³⁵ Saksasta kämnerinvirka siirtyi pian Tanskaan, missä se tavataan Kööpenhaminasta jo ainakin 1200-luvun lopul-

34 Ks. myöhemmin luku A.I.3; Oikeudenkäyntikaari 1. luku 3. pykälä. – SRL 1779, s. 298.

35 Ks. kämneristä hovivirkana esimerkiksi Planitz–Eckhardt 1971, s. 84, 174; Willoweit 1983, s. 105; Scheel 1983, s. 752; kaupungeissa esimerkiksi Frensdorff 1861, s. 113–114; Krause 1968, s. 187–194; Isenmann 1988, s. 139; Halila 1940, s. 267–268; Halila 1943a, s. 81–82. Samoin monissa muissa saksalaisissa ja niiden vaikutuspiiriin kuuluneissa kaupungeissa toimeen kuuluvat tehtävät olivat samantyyppisiä. – Esimerkiksi Bunge 1874, s. 25; Rothert 1970, s. 55–56, 143; Vogelsang 1976, s. 4–12; Gabrielsson 1982, s. 135, 137; Postel 1982, s. 241; Blach 1983, s. 432.

ta. Velvollisuudet olivat Juutinmaalla samantyyppisiä kuin Saksassa.³⁶ Saksassa ja Tanskassa kämneri lienee puuttunut vain poikkeuksellisesti lainkäyttöön.

Saksalaiset ja tanskalaiset vaikutteet ovat yleensä selvästi havaittavissa ruotsalaisissa kaupungeissa keskiajalla. Näin oli laita kämnerinviran kohdallakin, koska se mainitaan kaupunginlain kuninkaankaareissa. Tuossa lain kohdassa ei kuitenkaan määrätä muuta kuin ainoastaan tilintekoon liittyvistä velvollisuuksista.³⁷

Oliko kämnerillä Suomessa siitä huolimatta yhteyksiä kaupungin alempaan tuomioistuimeen? Tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea kaupunginlain määritelmän mukaiset kämnerin tehtävät sekä lain määrittämien toimien selviksi ja luonnollisiksi jatkeiksi muodostuneet askaareet.³⁸ Rajaus on tarpeellinen siksi, että kämnerin sekoittaminen esimerkiksi alemman oikeuden lisäjäseniin, alioikeuden puheenjohtajiin ja kämnerinoikeuden kirjureihin tekee mahdottomaksi tutkia virkaa sen alkuperäisessä muodossa. Laki on vertailukohtana siksi, että selvitettävänä on nimenomaan kämnerin, torioikeuden ja kämnerinoikeuden väliset mahdolliset yhteydet.³⁹

Suomessa kämneriä tavataan 1500- ja 1600-luvulla seitsemässä kaupungissa (Turku, Viipuri, Rauma, Uusikaupunki, Pori, Vaasa ja Kokkola). Verrattaessa havaintoja tietoihin 1600-luvulla toimineista kämnerinoikeuksista käy ilmi, että kämnerillisiä ja kämnerinoikeuden omaavia kaupunkeja on yhteensä viisi: Turku, Viipuri, Rauma, Vaasa ja Uusikaupunki. Näin näyttäisi siltä, että kämnerin viralla ja kämnerinoikeudella olisi muitakin yhteyksiä kuin vain samanlähäinen nimi.⁴⁰

Turussa⁴¹ kämneri tunnetaan 1500-luvun puolimaista. Virkaan liittyvistä tehtävistä tiedetään vähän 1500-luvun osalta, mutta tuolloin toimet näyttävät olleen lähinnä kaupunginlain määräämää tilien tekemistä ja sakkojen kantoa. Vaikuttaa siltä, että nämä työt oli jo 1500-luvulla monopolisoitu kämnerien harteille. Virka oli jo varhain arvos-

36 Tosin 1400- ja 1500-luvulla virka siirtyi monissa kaupungeissa raatimiehiltä porvariston hoidettavaksi. – Mackeprang 1900, s. 134–143; Munch 1900, s. 8–9; vrt. Halila 1940, s. 267–268; Halila 1943, s. 81. Ks. myös esimerkiksi Bååth 1933, s. 220; Johannesson 1969a, s. 33–34; Johannesson 1969b, s. 397; Tomner 1977, s. 53, 62.

37 Ks. edellä luku A.I.2; Ulkuniemi 1975, s. 151; Wessén 1971, företal s. XII–XIII; Kumlien 1988; Karonen 1992d, s. 28–29.

38 Sellaisina tehtävinä on tässä pidetty erilaisia toimeenpano-, tutkinta-, tarkastus- ja sovittelu- ja syyttäjätehtäviä. Tämän tyyppisistä toimista voidaan olettaa olleen helppo siirtyä todellisen tuomioistuimen jäsenen töihin. – Ks. Karonen 1992d, s. 327–330. – Kämnerinviran hoitajista ja heidän tehtävistään suomalaisissa kaupungeissa, ks. myös Karonen 1992d, s. 311–316, 320–324.

39 Ks. edellä luku A.I.2.

40 Karonen 1992d, s. 344–345.

41 Turusta, ks. Karonen 1992d, s. 72–78, 311–316 ja mainituissa kohdissa käytetyt lähteet.

tettu, sillä se antoi Kustaa Vaasan seuraajien ajalla mahdollisuuden edetä raatiin. Turussa – kuten muissakaan suomalaisissa kaupungeissa – ei löydy viitteitä varsinaisesta "omasta" oikeudenkäytöstä.

Suurvalta-ajalla tiedot Turun kämnerien tehtävistä lisääntyvät huomattavasti. Osa toimista liittyi edelleen sakkojen perintään. Sen sijaan veronkannosta ei ole paljon viitteitä, koska kaupungissa lienee 1600-luvulla määrätty erityiset veronkerääjät. Ylivoimaisesti suurin osa virkatöistä koski tuomioistuinten määräämiä toimeenpanoasioita, jotka tyypillisimmin olivat oikeuden käskystä tehtyjä ulosottoja ja tiedonantojen toimittamisia. Lisäksi kämneri toimi 1630-luvulta yleisenä syyttäjänä. Virka oli suurvalta-ajan alkupuolella edelleen erittäin hyvä sosiaalisen nousun väylä, sillä lähes kaksi kolmasosaa virkaa hoitaneista valittiin myöhemmin raatimiehiksi tai pormestareiksi.

Kämneri ei kuitenkaan ollut *primus motor* kämnerinoikeuden perustamisessa ja toiminnassa. Se oli jo fyysisesti lähes mahdotonta, koska hänen aikansa kului erilaisten muiden toimien hoitoon. Tästä huolimatta Turku oli suomalaisten kaupunkien joukossa poikkeuksellinen, koska kämnerinvirka oli siellä hyvin arvostettu. Kämnerin merkitys kaupungin alemman tuomioistuimen synnyssä rajoittuu etupäässä siihen, että Turussa "kämnerin kamari" tunnetaan jo huomattavan varhain, aikaisemmin kuin nähtävästi mistään muusta valtakunnan kaupungista Tukholmaa lukuunottamatta.⁴²

Toisinaan kämneriksi mainittu henkilö on tulkittava pelkästään nimiväännökseksi. Kaupunginkirjuri lienee kirjoittanut muun muassa Viipurista ja Raumalta⁴³ tavattavat Martti Kämäräiset tai Kämärät lakikirjan tekstiä mukaillen esimerkiksi muotoon *Morten Kemnär, Märthen Kämneren* tai *Morthen Kämär*. Viipurissa ja Raumalla eivät "kämnerit" ole tilintekijöitä. Viipurissa toimi kyllä tunnetaan aivan 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa, mutta se lienee lakkautettu jo ennen suurvalta-aikaa, koska tuolloin viranhoitajia ei enää lainkaan tunneta. Raumalla oli kämneri viimeistään Eerik XIV:n aikana, mutta sielläkään virkaa ei mainita enää vuoden 1652 jälkeen, vaikka kaupungissa tuolloin oli kämnerinoikeus.⁴⁴ Näyttää vahvasti siltä, että Viipurissa ja Raumalla kämnerillä ei ollut yhteyttä alempaan tuomioistuimeen.

42 Ks. myöhemmin luku C.III.2.2.

43 Myös Pohjanmaalla mainitaan 1500-luvulla käyneen helsinkiläinen kauppias *Morthn Kemere*. Hjalmar Björkman olettaa hänen saattaneen olla Kokkolassa 1600-luvulla tunnetun Kemere–Kämärä–Kiemmer -kauppiassuvun esi-isä. – Björkman 1916, s. 11; ks. myös Björkman 1935, s. 14, 23; Walli 1945, s. 13–16. Samoin Porvoosta tunnetaan vuosien 1633–1634 pikkutulliluettelosta eräs Hans Kämnaire, jota on pidettävä nimenmuunnoksena. – RA Städerna acta Borgå vol. 4. Porvoon pikkutulliluettelot vuosilta 1633–1634; vrt. VA 4528: 256–264v.

44 Ks. tarkemmin Karonen 1992d, s. 30–35 ja siinä mainitut lähteet. Vrt. Grotenfelt 1887, s. 125; Ruuth 1906, s. 173; Ruuth 1908, s. 173, 1094, 1109; Ruuth 1931, s. 227; Lähteenoja 1932, s. 80.

Vaasassa kämneri ilmaantuu lähteisiin ensimmäisen kerran vuonna 1636.⁴⁵ Tiedot Vaasan kämnerien tehtävistä ovat koko tutkimusjakson osalta niukat, mutta voidaan olettaa, ettei viralla ja sen hoitajilla ollut mitään tekemistä Vaasaan vuonna 1646 perustetun kämnerinoikeuden kanssa. Hypoteesi perustuu siihen tosiasiaan, että samoihin aikoihin, kun kaupunkiin todellakin ilmaantui alempi tuomioistuin, jäivät kämnerille määrätyt tehtävät vähäisiksi. Tätä on pidettävä merkkinä koko viran täydellisestä muutoksesta. Virka katoaa perinteisessä kaupunginlain tuntemassa merkityksessä tuolloin kokonaan. Tilalle tulee samalla nimikkeellä toimiva mutta korostetusti kämnerinoikeuden tuomariksi katsottava toimenhaltija. Tosin murrosajan vuoksi tällä uudella viranhaltijalla oli edelleen kaupunginlain määräämiä tehtäviä, mutta suurelta osin ne soveltuivat myös tuomarintehtäviin. Tällainen oli esimerkiksi sakkoluetteloiden laadinta⁴⁶. Vaasassa kämnerinviran muutos tapahtui samanaikaisesti alioikeuden perustamisen kanssa, joten tässä mielessä "vanhan" kämnerin ja alemman tuomioistuimen välillä ei ole mitään yhteistä.⁴⁷

Uudessakaupungissa kämneri tunnetaan kaupungin perustamisesta (1617) aina 1690-luvun alkupuolelle. Virkaan liittyvät toimet oli tiukasti sidottu kaupunginlain määräyksiin ja niihin suoranaisesti liittyviin toimiin, kuten eriasteisiin toimeenpano- ja syyttäjätöimiin, kun taas tuomaritehtäviä ei Uudenkaupungin kämnerille kuulunut.⁴⁸

Myös joistakin sellaisista kaupungeista, joissa ei 1600-luvulla ollut kämnerinoikeutta, tavataan kämneri-nimisiä virkamiehiä 1500- ja 1600-luvulta. Porissa virka mainitaan jo vuosien 1564 ja 1604 privilegioissa. Samoin vuoden 1614 Älvsborgin toisten lunnaiden tileissä kerrotaan kämnerin kantaneen kyseiset varat.⁴⁹ Kämnerin virka sulautui Porissa kaupunginvoudin virkaan jo 1630-luvun alkupuolella, joten tuolloin toimi lakkasi.⁵⁰

Kokkolassa kämneri oli aluksi yleensä raatiin kuulunut mies, joka työskenteli lähinnä veronkanto- ja toimeenpanotehtävissä. Virka siirtyi 1640-luvulla porvariston hoitoon, ja viimein vuoden 1647 jälkeen se häviää.⁵¹

45 Ks. Luukko 1971, s. 459; Karonen 1992d, s. 35.

46 VA VRO 21.10.1648. Muista töistä, ks. esimerkiksi VA VRO 20.4.1650.

47 Karonen 1992d, s. 35–36 ja siinä mainitut lähteet, samoin s. 323, 330; Vrt. Luukko 1971, s. 459; ks. myös tämän työn luku C.IV.2.2.

48 Cajander 1895, s. 39; Kaukovalta 1917, s. 128; Karonen 1992d, s. 36–37, 320–321 ja siinä mainitut lähteet.

49 VA 483 Bd: 64; Lindberg 1939, s. 70 (Porin privilegit 10.12.1564); Lindberg–Sleman 1946, s. 353 (Porin privilegit 1.8.1604); Karonen 1992d, s. 38; vrt. Waaranen 1874, s. 223–225.

50 Karonen 1992d, s. 38–39, 322–323 ja siinä mainitut lähteet.

51 Melander 1887, s. 80; Karonen 1992d, s. 39–40, 324 ja siinä mainitut lähteet; vrt. Mickwitz 1930, s. 62–63; Mickwitz–Möller 1951, s. 43.

Näyttää siltä, että kämneri katoaa suomalaisten kaupunkien virkarullista viimeistään vuoteen 1660 tultaessa kaikkialla muualla paitisi Turussa ja Uudessakaupungissa. Siksi ei ole ihmeellistä, että vuosisadan puolimaissa perustetuissa uusissa kaupungeissa ei virkaa tavata lainkaan. Kaupunginlain määräysten mukainen kämneri oli tullut tiensä päähän, ja sen sijaan uusiin kaupunkiin perustettiin rahastonhoitajan tehtäviä: käytännössä kämneri sai siis uuden nimikkeen. Tosin on huomattava, ettei monissa vanhoissa kaupungeissa, kuten Porvoossa, Tammissaarella, Naantalissa, Helsingissä ja Oulussa, tunneta kämneriä sen alkuperäisessä muodossa.⁵²

Kämnerien yhteyksistä perustettuihin kämnerinoikeuksiin ei käytettävissä olevien lähteiden perusteella ole saatu minkäänlaisia todisteita. Päinvastoin kaikki merkit – tietyllä tavalla poikkeustapaukseksi katsottavaa Turkua lukuunottamatta – viittaavat siihen, että kämneri ja kämnerinoikeus ovat ainoastaan nimien näennäisen samankaltaisuuden johdosta tulleet yhdistetyiksi toisiinsa. Kämnerit häviävät joko samaan aikaan tai hieman myöhemmin kuin kaupunkiin perustetaan kämnerinoikeus. Jos kämneri olisi alioikeuden jäsen, ei kämnerinvirkoja olisi annettu lakkauttaa ja siirtää tehtäviä muille. Myöhemmin kuitenkin havaitaan, että kämneriksi nimitetyille virkamiehille annettiin vuoden 1619 säännössä useita määräyksiä tuomioistuimen jäsenenä olosta. Tällöin on syytä muistaa se, että kaupunginlain ja vuoden 1619 säännön väliin jäävä ajanjakso on pitkä, lähes 300 vuotta, joten termin merkitys näyttää muuttuneen oleellisesti. Samoin se, että vuoden 1619 säännön esikuvana ollut Tukholma erosi monin tavoin muista valtakunnan kaupungeista, selittää erityisesti vuoden 1619 säännön määräysten tarkastelussa havaittavaa ristiriitaa.⁵³

Kun selvitetään torioikeuteen liittyvää problematiikkaa, joudutaan Saksanmaalle. Torilla istuvan oikeuden esikuvat on yleisesti katsottu saadun sieltä. Lyypekkiläisen oikeuden omaksuneissa kaupungeissa oli viimeistään 1200-luvulta erityinen raadin alainen vouti- eli alempi oikeus (*Vogtgericht, Niedergericht*). Oikeuden kokoonpanona oli voudin lisäksi kaksi raatiin kuulunutta oikeusherraa (*gerichtherren*) ja oma kirju-

52 Ks. esimerkiksi Wichman 1920; Björkman 1927; Lagström 1927, s. 319–331; Åkerblom 1928, s. 446–476; Birck 1970; Lindeqvist 1926, s. 54; Salenius 1886; Saarenheimo 1939, s. 171–172, 244; Sjöblom 1915; Mäkelä 1984, s. 215–217, 240; Söderhjelm 1911; Impola 1949; Vartiainen 1931, s. 175–176, 186; Manninen 1981, s. 7–8; Söderhjelm 1907; Leinberg 1905, s. 78–91; Salenius 1909, s. 5–6; Lappalainen 1982; Nordenstreng–Halila 1974, s. 84; Hartman 1906, s. 22–23, 69, 195, 204–205; Suvanto 1976, s. 191–193; Jäntere 1959, s. 26–27, 36–37; Takolander 1930, s. 100, 285, 287; Virkkunen 1953, s. 324. Tutkimusalueen ulkopuolisesta tilanteesta, ks. esimerkiksi Mäntylä 1971, s. 40, 181; Immonen 1958, s. 223–237; Kuujo 1958; Karttunen 1932; Kuujo 1970. Yleisesti, ks. Halila 1943a, s. 81–91; Karonen 1992d, s. 40–42.

53 Vrt. Halila 1940, s. 265–271.

ri.⁵⁴ Tuomioistuin ratkaisi ennen kaikkia velkakiistoja toimien samalla taloudellisten rikosasioiden ja kunnianloukkausjuttujen ensimmäisenä oikeusinstanssina. Kaikissa muissa paitsi vähäpätöisiksi katsotuissa asioissa voutioikeudesta oli mahdollista vedota raatiin.⁵⁵ Missään yhteydessä ei mainita nimenomaan kämnereiden toimineen tuomareina.⁵⁶

Tanskalaisissa kaupungeissa oli 1300-luvun lopulta nähtävästi saksalaisiin esikuviin perustuen alioikeutena *byting*. Tuomioistuin koontui *byfogden* (kaupunginvouti) johdolla. Joidenkin kaupunkien *bytingien* kokoonpanossa tavataan kämnereitä lisäjäseninä, mutta varsinainen tuomari oli kaikkialla juuri kaupunginvouti.⁵⁷ Kaupunginvoutin ja *bytingin* asema säilyi tanskalaisissa kaupungeissa vahvana pitkään. Samoin oli tanskalaisen kaupunkilaitoksen omaksuneissa Tanska-Norjaan aina vuoteen 1660 kuuluneissa Etelä-Ruotsin kaupungeissa, joissa yleisen yhtenäistämispolitiikan nimissä *bytingejä* lakkautettiin 1600-luvun jälkipuoliskolla ja tilalle perustettiin raastuvanoikeudelle alistettuja kämnerinoikeuksia.⁵⁸

Mitä ilmeisimmin Saksassa ja Tanskassa toimineiden alioikeuksien tausta oli samankaltainen. Kuten aikaisemmin jo havaittiin, pyrittiin vastaava kaksiportainen järjestelmä juurruttamaan Ruotsiinkin.⁵⁹ Folke Lindbergin mielestä torioikeus oli irrallinen laitos, joka ei koskaan toiminut sillä tavoin kuin oli tarkoitettu. Lindberg katsookin, että alioikeus

-
- 54 Frensdorff 1861, s. 87–97; Hasselberg 1953, s. 154; Ebel 1971, s. 328, 332–333; Isenmann 1988, s. 161. Lisäksi Lyypekissä oli pikkujutuille erillinen tuomioistuin, jossa tuomareina toimivat oikeudenpalvelijat (lat. *preco*, saks. *vron*). – Hasselberg 1953, s. 155.
- 55 Hasselberg 1953, s. 154–156; Krause 1968, s. 78–83; Isenmann 1988, s. 161.
- 56 Tosin Ulf Peter Krause (1968, s. 194–197) mainitsee Lyypekin kämnereillä olleen rajoitettu tuomiovalta muun muassa kauppa-asioihin, tulleihin ja vaatekauppiaiden ammattikuntaan liittyvissä riita-asioissa. Muu käytetty varhaisempia aikakausia koskeva kirjallisuus ei tunne sellaisia tehtäviä, joten nähtävästi kämnereille ne ovat tulleet vasta myöhemmin, esimerkiksi 1600- tai 1700-luvulla. Tässä tapauksessa seikalla ei ole merkitystä, koska tarkoituksena on ainoastaan löytää mahdollisia esikuvia kämnerinoikeuksille, ja Lyypekin kämnerien oikeudenkäyttö 1600-luvulla ei enää sitä ole.
- 57 Ks. esimerkiksi Mackeprang 1900, s. 113, 118–120; Munch 1900, s. 9, 13–14; Kjersgaard 1980, s. 258–259, 262–263; Gamrath 1980, s. 35; Jörgensen 1985, s. 34–36, 40–43.
- 58 *Bytingin* vahva asema jatkui nykyisen Etelä-Ruotsin kaupungeissa aina 1600-luvun jälkipuoliskolle. Vuonna 1664 Helsingborgin porvaristo pyysikin samanlaista ratkaisua kuin jo aikaisemmin oli tehty eräissä muissa samalla alueella olleissa kaupungeissa. Porvaristo toivoi, että kaupungin *byfogde* ja *byting* alistettaisiin raastuvanoikeuden valvontaan. – Johannesson 1969b, s. 417–419.
- 59 C. T. Odhner olettaakin alemman tuomioistuimen ilmaantuneen kaupunginlakiin joko lyypekkiläisen oikeuskäsityksen tai Visbystä saatujen virikkeiden vaikutuksesta. Lyypekkiläisen oikeuden piirissä toimineen alemman tuomioistuimen päämuodot on edellä esitetty. Samoin hieman MEKL:a vanhempi Visbyn kaupunginlaki mainitsi torilla toimivan voutioikeuden, jossa tuomareina tuli olla kaksi voutia sekä lisäjäseninä joko kaksi raatimiestä tai kaksi porvaria. – Odhner 1861, s. 179; Hasselberg 1953, s. 150, 152.

oli korkeintaan eräänlainen sovitteluelin, jolla ei ollut suurta merkitystä.⁶⁰

Jo tähän mennessä on selvästi käynyt ilmi, että ainakaan lakien mukaan kämnereiden ei kuulunut istua alemmassa tuomioistuimessa. Ulkomaiset esikuvatkaan eivät tunteneet kämneriä tuomarina. Teeman kannalta on tärkeätä selvittää, oliko suomalaisissa kaupungeissa edes torioikeutta, joka olisi voinut toimia ainakin jonkinlaisena esikuvana ja opasteena silloin kun kämnerinoikeuksia 1600-luvulla alettiin toden teolla perustaa. Tarkastelun pohjaksi tarjoutuu ensisijaisesti oikeuslaitoksen toimintaa kuvaavan lähteistön eli lähinnä sakkoluetteloiden antamat tiedot.

Sakkoluetteloiden käyttämiseen liittyy suuria metodisia ongelmia. Tunnettu tosiasia on, että pelkkiä rikosten määrän vaihteluita seuraamalla ei pystytä saavuttamaan luotettavia tuloksia, koska esimerkiksi lainsäädännön muutokset ja uudet ankarammat tai lievemmat laintulkinnat saattavat vaikuttaa "rikosaaltojen" syntyyn.⁶¹ Sakkoluetteloita ei tässä kuitenkaan käytetä rikollisuuden selvittämiseen vaan selittämään sitä, missä määrin suomalaisissa kaupungeissa oli ennen suurvalta-aikaa tarvetta perustaa alioikeus. Ennen 1600-lukua ei näet esivallan taholta ole havaittavissa minkäänlaista pyrkimystä alempien tuomioistuinten perustamiseksi.⁶² Siksi kaupungeissa langetetuilla sakoilla ja sakotettujen tapausten määrällä on merkitystä kysyttäessä, oliko raastuvanoikeudella mahdollisesti liikaa työtä, jonka se halusi sysätä torioikeuden käsiteltäväksi.

Suomalaisista kaupungeista ei ole 1500-luvulta säilynyt paljon lähteitä ylipäätään, ja erityisen vähän niitä on tuomioistuinten toiminnasta. Siksi on ollut pakko yhdistää sakkotulojen ja sakkoluetteloiden antamat tiedot keskenään.⁶³ Tällaista aineistoa on säilynyt ainoastaan

-
- 60 Lindberg 1941, s. 9–10, 15, 28–29; Hemmer 1946, s. 197, alaviite 6. Käsitys tulee pääasiassa Odhnerilta (1861, s. 179–181).
- 61 Ks. tästä esimerkiksi Lindström 1988a, s. 74–75.
- 62 Ks. esimerkiksi Herlitz 1927; Nygren 1932; Lindberg 1939; Lindberg–Sleman 1946; Sleman 1964; kaupunkien perustamispolitiikasta yleensä, ks. esimerkiksi Heckscher 1923, s. 330–331; Norborg 1963b.
- 63 Ellei muuta lähdeä mainita, perustuu seuraava esitys VA 241: 2–7, 243: 1–2, 246: 2–4, 247: 1–2, 562: 1–6v.; J. W. Ruuth. IX (Turku); VA 5152: 1–10, 18v.–20, 5171: 4, 37–38v., 5195: 3v.; 5196: 28–29, 5269: 17–18, 5268: 33–34, 47, 5299: 26, 50, 5320: 16, 31v., 47v., 63v., 5381: 4v, 18–18v., 29v., 43–44, 45v, 58, 5419: 4v., 18v, 26v., 42, 5447: 1v., 11v., 20v., 29v., 38v., 48, 66, 83v., 5548: 44v., 51v., 57v., 62v., 5683: 1v., 9v., 16v., 27v., 37v., 5684: 12, 23–23v., 26, 50, 5700: 14v., 21v., 5716: 18, 34, 5776: 2, 18v.–19, 5791: 5., 11v., 5803: 3, 33, 35, 54, 15, 5830: 17v., 31v.–32, 44–44v., 45v., 55, 56v., 67; RA Städers acta Viborg vol. 75, (vuosi 1546) (Viipuri); VA 2118: 4–4v., 2140: 20–21v., 2174: 25–26v., 2186: 19–20, 2239: 151v.–153v., 2250: 86–88 (Pori); VA 239: 1–7, 240: 4–4v., 242: 3–11v., 757: 17v.–20, 1242: 100v.–101v., 1267: 78–78v., 1290: 110v.–111v., 1328: 67–68, 1344: 55–55v., 1380: 96–96v., 1395: 63–63v., 1426: 78v.–79, RA Städers acta Raumo vol. 54, (vuosi 1590) (Rauma); Karonen 1992d, s. 47–54, 333–337.

Turusta, Viipurista, Porista ja Raumalta. Sen mukaan Turun raastuvanoikeudella oli 1500-luvulla selvästi eniten työtä muihin kaupunkeihin verrattuna. Sen sijaan Viipuri, Pori ja Rauma voidaan sakkoluettelotietojen nojalla katsoa tuolloin niin rauhallisiksi – ja niin pieniksi – ettei niissä ollut tarvetta kaksiportaiseen tuomioistuinlaitokseen. Mainittujen kolmen kaupungin osalta tulos tukee Sven Ljungin esittämää väitettä, että valtakunnan kaupungit olivat Tukholmaa lukuunottamatta liian pieniä tarvitakseen torioikeutta⁶⁴.

Folke Lindberg ei siis pidä Tukholmassa toiminutta alioikeutta sovitteluelintä⁶⁵ kummempana instituutiona. Mutta valtakunnan suurimmassa kaupungissa jonkinlainen kaksitasoinen tuomioistuinlaitos kuitenkin oli. Entä oliko sellainen Turussakin? Kysymykseen haetaan paremman lähdeaineiston puutteessa vastausta vertailusta Tukholman sakkoluetteloihin.⁶⁶

Tukholman raastuvanoikeuden työmäärä oli sakkoluetteloiden mukaan huomattavasti suurempi kuin Turun. Ajanjaksona 1553–1610 tapauksia oli keskimäärin vähintään 74 ja enimmillään 216 vuodessa, kun Turussa tapauksia oli 1554–1574 vuosittain vain 25–44.⁶⁷ Tukholman alioikeus todella organisoitiin varsinaiseksi tuomioistuimeksi viimeistään 1580-luvulla.⁶⁸ Siksi karkean määrällisen vertailun perusteella näyttää selvältä, että Turussa ei ollut tarvetta torioikeuden perustamiseen, koska kaupungin raastuvanoikeuden työmäärä ei ollut riittävän suuri.⁶⁹

Mikään alkuperäisaineistossa ei viittaa siihen, että Suomen kaupungeissa kämneri, torioikeus ja kämnerinoikeus olisivat olleet yhteydessä toisiinsa. Suomalaisissa kaupungeissa ei siten ollut torioikeutta. Päätelmä voitaneen yleistää koskemaan – kuten Sven Ljung on jo olettanut – kaikkia muita valtakunnan kaupunkeja paitsi Tukholmaa.

64 Ljung 1949a, s. 130; Ljung 1949b, s. 176.

65 Termi sovitteluelin on sinänsä mielenkiintoinen, sillä myöhemmin esille tuleva vuoden 1619 sääntö nimenomaan pyrki ohjaamaan kämnerinoikeutta tähän suuntaan: hoitamaan pikkuriidat nopeasti pois päiväjärjestyksestä ja häiritsemästä tärkeimpien asioiden selvittämistä.

66 Tarkastelu perustuu edes jonkinlaisen vertailtavuuden takaamiseksi sakkoluetteloihin, vaikka Tukholmasta on säilynyt aikakaudelta myös runsaasti varsinaista tuomiokirja-aineistoa (*tänkebok*). Kaupungin sakkoluetteloissa oli huomattavasti enemmän tapauksia kuin tuomiokirjoissa. Jonkin verran erilaisen luokittelun vuoksi ei ole katsottu aiheelliseksi vertailla juttutyypeissä mahdollisesti havaittavia eroavaisuuksia. Osittain samoista syistä johtuen ei Eva Österbergin esittämiä tietoja eräistä muista ruotsalaisista kaupungeista ole käytetty. – Lindström 1988a, s. 71–72, 77–87; ks. myös Österberg 1988, s. 33–66; Österberg 1987, s. 477–478.

67 Vain näiltä vuosilta on säilynyt tietoja. – Edellä mainitut Turkuja koskevat lähteet; Karonen 1992d, s. 333 ja siinä mainitut lähteet; Lindström 1988a, s. 86–87.

68 Ks. lähemmin luku B.II.1.

69 Vrt. Nikula 1987a, s. 181–182.

Siten kaupunginlain mainitsema torioikeus ei ollut suoranainen esikuva suurvalta-ajalla perustetuille kämnerinoikeuksille — Tukholmaa jälleen lukuunottamatta.⁷⁰

4 Tehtävä

Suurvalta-ajalla Suomen kaupungeissa asui arviolta vain viitisen prosenttia koko väestöstä.⁷¹ Miksi siis tutkia niitä? Kaupunkien merkitys oli kuitenkin huomattavasti suurempi kuin niissä majailleiden asukkaiden lukumäärä. Kaupungit olivat usein hallinnon, oikeudenhoidon ja talouselämän keskuksia, eikä ole syytä vähätellä niiden merkitystä uusien ideoiden, vaikutteiden ja innovaatioiden siirtäjinä maaseudulle.⁷²

Suurvalta-ajan kaupungit ovat erityisen mielenkiintoinen tutkimuskohde siksi, että tuolloin esivalta alkoi tiukasti kontrolloida niiden talouselämää, hallintoa ja oikeudenhoitoa. Kruunu katsoi, että kaupunkien edistäminen oli tärkeää suurvalta-aseman vahvistamiseksi. Kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen uudistaminen liittyy keskus- ja lääninhallinnon kehittämiseen. Samalla kun niitä uudistettiin, oli myös paikallistasolla tehtävä parannuksia. Eritoten tämä koski kaupunkeja, joista kruunu toivoi saavansa sotatoimissaan kipeästi kaipaamiaan rahatuloja. Ilman toimivaa hallintoa ja oikeudenhoitoa ei tavoitteita kuitenkaan olisi ollut mahdollista saavuttaa. Käytännössä hallituksen suunnitelmien toteutuminen ja toteuttaminen tarkoitti raastuvanoikeuden työmäärän kasvua, joka jo sinällään kasvatti tehtävien delegoinnin tarvetta. Kun kruunu tämän lisäksi vielä aktiivisesti pyrki kaksiportaistamaan kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen, on Suomen kaupunkien tutkiminen erityisesti kämnerinoikeuksien näkökulmasta perusteltua.⁷³

Suurvalta-aikaa voidaan pitää kämnerinoikeuksien ensimmäisenä⁷⁴ perustamisjaksona. Tässä työssä keskitytään aikakauden alkupuolelta.

70 Jo 1600-luvun alussa kamarineuvos, myöhempi valtaneuvos Johan Skytte totesi kaupunginlain selityksissä, että Tukholmaa lukuunottamatta "pieni oikeus" (torioikeus) ei toiminut Ruotsin valtakunnan kaupungeissa. — Skytte 1962, s. 101. — Tukholman asemasta, ks. erityisesti luku B.II.1–3.

71 Luukko 1967a, s. 7.

72 Kaupunkien merkitystä suurvalta-ajalla on pohtinut muun muassa Ilkka Mäntylä (1971, s. 25–26).

73 Keskushallinnon kehityksestä, ks. erityisesti Edén 1902.

74 Vapaudenajan alussa eräisiin Suomen kaupunkiin perustettiin kämnerinoikeus, mutta silloin niiden synty oli monin tavoin toisentyypinen kuin suurvalta-ajalla tapahtunut. 1720-luvulla alkanut alioikeuksien perustaminen tehtiin suomalaisissa oloissa aikaisemmin tuntemattomalla tavalla eli privilegioiden määräysten avulla. Kaupunkien privilegioihin lisättiin käsky kämnerinoikeuden perustamisesta, mikä oli suurvalta-ajalla Suomessa lähes tuntematonta. — Ks. esimerkiksi Flintberg 1801, s. 122; Nordenstreng–Halila 1974, s. 114–116, 195, 197, 203–204; Toivanen 1979, s. 451, 453–454, 459–470; Ranta 1980, s. 281.

leen, koska noin vuoteen 1660 tultaessa ensimmäinen suuri kaupunkien kehittämiskausi oli jo ohi. Brahen toisen kenraalikuvernöörikauden jälkeen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen osalta elettiin suvanto-vaihetta aina 1680-luvulle. Tuolloin kaupunkien kehittämispolitiikan päämäärät ja keinot olivat aivan toiset kuin tässä käsiteltävällä ajanjak-solla. Voidaan sanoa, että kehittämisen sijasta Kaarle XI:n aikana valitiin ylimääräisen organisaation alasajon linja, vaikkakin se monissa tapauksissa oli perusteltua.⁷⁵ Aikarajauksen vuoksi tarkastelujakson ulkopuolelle jää kolme suomalaisiin kaupunkeihin perustettua kämnerinoikeutta (Oulu, Tammisaari ja Hämeenlinna), joihin on alempana viitattu vain poikkeuksellisesti.

Kun tutkimuskohteina ovat Suomen kaupungit, on työn rajaaminen suurvaltakauden alkupuolelle perusteltua myös muista syistä. Jakson loppuun mennessä kaikki suurvalta-ajalla perustetut kaupungit olivat jo syntyneet, eikä uusia enää ilmaantunut, vaan vanhojakin lak-kautettiin.

Lisäksi kaikkien suomalaiskaupunkien kämnerinoikeuksien voi sanoa vuoteen 1660 mennessä joko vakiinnuttaneen toimintansa tai kuihtuneen pois. Näin tarkasteltava kausi muodostaa yhtenäisen ajan-jakson. Lyhyehkön, mutta tarkasti selvitettävän periodin valitsemista voidaan perustella muillakin argumenteilla. Pitkä jakso, esimerkiksi juuri koko suurvaltakausi, aiheuttaisi käsittelyssä useita käytännön ongelmia. Kaikkein suurin niistä olisi se, kuinka vertailla – tai ylipää-tään tarkastella – esimerkiksi kahta samannimisenä mainittua ilmiötä vaikkapa 1620- ja 1690-luvulta.⁷⁶

Tutkimusalueena on vuoden 1634 hallitusmuodossa määritelty läänijako, jossa Suomeen sijoittuvia läänejä olivat Turun ja Porin, Uu-denmaan ja Hämeen sekä Viipurin lääni. Jaotusta muuteltiin hieman 1640-luvulla, mutta sillä ei ole työn kannalta oleellista merkitystä. Kol-men "perusläänin" lisäksi tutkimuksessa on mukana Pohjanmaa. Poh-janmaa kuului pitkään 1600-luvun alkupuolella Norrlannin linnalääniin, ja vasta vuonna 1641 se muodollisesti liitettiin Suomen kenraalikuver-nöörikuntaan. Samassa yhteydessä Käkisalmen lääni liitettiin hallinnolli- sesti Inkerin kenraalikuvernöörin alaisuuteen, ja on siksi jätetty tutki- muksen ulkopuolelle. Rajauksella ei ole teeman kannalta suurta merki- tystä, sillä alueella jo olleet tai sinne perustetut kaupungit olivat yleensä pieniä, jopa niin vähäisiä, että voidaan puhua lähinnä kituliaista taaja- mista. Tutkimus käsittää siis nykyisen Suomen alueella olevat kaupun- git ja Viipurin. Mukaan ei ole otettu kuitenkaan Torniota, joka hallin-

75 Ranta 1981, s. 56; Karonen 1993a, s. 62–75.

76 Yleensä suurvalta-aikaa käsittelevissä väitöskirjatöissä on tutkimus päätetty viimeistään vuoteen 1680 mennessä. Tämä johtuu ennen kaikkea itsevaltiuden mukanaan tuomasta aikaisemmasta huomattavasti poikkeavasta ajasta, jolle edeltävältä jaksolta ei välttämättä löydy vertailukohtaa. – Ks. esimer- kiksi Lehtinen 1961a; Jokipii 1956; Blomstedt 1958; Villstrand 1992a.

nollisesti kuului koko tutkimusjakson emämaahan.⁷⁷

Työn perusongelmat ovat pelkistetysti ilmaistuna seuraavat:

- 1) Kämnerinoikeuksien perustamiseen liittyvä problematiikka
- 2) Kämnerinoikeuden merkitys kaupunkiyhteisössä ja -hallinnossa

Ensimmäinen ongelma on yleisen kaupunkihallinnon kehittämistä koskevan tutkimuksen kannalta merkittävä siksi, että kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen rakentaminen oli olennainen osa hallituksen kaupunkipolitiikkaa. Toinen probleemi käsittelee ensi sijassa kämnerinoikeuden asemaa kaupunkien hallintolaitoksessa, mutta kysymyksen avulla päästään muutenkin lähemmäs aikaisemmin vähälle huomiolle jäänyttä ruohonjuuritasoa: tutkitaan siis "todellista" tilannetta. Kahdesta peruskysymyksestä voidaan johtaa seuraavat lisäongelmat:

- 1) Kruunun merkitys kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisesä ja kontrolloinnissa
- 2) Kasvoiko kaupunki "ulos" raastuvanoikeudesta: oliko kaupungin oikeuslaitoksen työtaakka niin suuri, että alemmaa tuomioistuinta tarvittiin sen vuoksi
- 3) Tukholman merkitys uusien innovaatioiden siirtämisessä eri puolille valtakuntaa
- 4) Kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen juurruttaminen valtakuntaan yleensä ja Suomeen erityisesti
- 5) Miksi Ruotsissa ja Suomessa noudatettu kämnerinoikeuksien perustamispolitiikka oli erilaista?
- 6) Edelliseen liittyen hallituksen valtuuttamien hallintomiesten (erityisesti kuninkaallisten pormestareiden) osuus kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisesä
- 7) Uudistusten, ensisijassa tietenkin kämnerinoikeuksien perustamisen, eteneminen tutkimusjakson kuluessa
- 8) Miksi kämnerinoikeus syntyi vain osaan Suomen kaupungeja?
- 9) Kämnerinoikeuden asema, toiminta ja merkitys kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen osana
- 10) Kämnerinoikeuden tarpeellisuus: oliko kyseessä hallituksen virhearviointi eli yliorganisointi vai todelliselle tarpeelle perustunut kaupunkihallinnon työtä helpottanut uudistus?

77 Pohjanmaa oli lisäksi vuosina 1654–1660 liitettynä hallinnollisesti Länsi-Pohjaan, josta lähtien se oli jälleen omana lääninään. Kuitenkin maakunta oli jatkuvasti Turun hovioikeuden valvonnassa ja osa Turun hiippakuntaa. — Ks. esimerkiksi Jutikkala 1959, s. 32; Lehtinen 1961a, s. 90–94, 119–120; Ranta-Äström 1980, s. 256–257; Ranta 1981, s. 54–55; Halila 1943c, s. 50; Luukko 1945, s. 299; Stille 1965, s. 327–329.

Ongelmat yksi ja kaksi on tarkoitettu luomaan taustaa käsiteltävälle ilmiölle. Molemmat seuraavat mukana koko tutkimuksen ajankin, koska niiden merkitys kämnerinoikeuksien toimintaan tai toimimattomuuteen on erittäin suuri.

Kolmas probleemi liittyy läheisesti ensimmäiseen. Tämä johtuu siitä, että Tukholma oli hallituksen tärkein mallikaupunki, jossa testattuja uusia ideoita siirrettiin muihin kaupunkeihin. Mutta oliko näin myös kämnerinoikeuden kohdalla?

Kysymykset 4–6 tarkastelevat kruunun keinoja saattaa alioikeudet voimaan eri puolilla valtakuntaa. Mielenkiintoinen kysymys on se, oliko Ruotsissa ja Suomessa noudatettu kehittämisspolitiikka tältä osin samanlaista. Oman tarkastelunsa vaatii kuninkaallisten pormestarien toiminta. Oliko näillä kruunun lähettämällä miehillä todella niin suuri merkitys kuin voisi olettaa, eli pystyivätkö he kehittämään kaupunkinsa oikeus- ja hallintolaitoksen sellaiseen kuntoon kuin hallitus heidän odotti saavan.

Edellisten lisäksi tutkitaan uusien ideoiden ja virkamiesten saapumista kaupunkeihin sekä arvioidaan kulloisenkin kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen tilaa. Kaikkien edellä mainittujen seikkojen avulla otetaan selvää tärkeimmistä vaikuttimista kämnerinoikeuden perustamiselle. Onhan näet niin, ettei alioikeus tullut yksin. Yksi tärkeimmistä lähtökohdista onkin se oletamus, että kämnerinoikeuksia aletaan perustaa samaan aikaan kun esivalta tiivistää otettaan kaupunkihallinnosta, toisin sanoen alioikeudet olivat osa yleistä kaupunkien hallinnon kehittämiseen tähdännyttä politiikkaa. Määräämällä uusia tehtäviä ja toimia kruunu oli kenties samalla osaltaan luomassa jonkinlaista "tarvetta" kaksipolviselle oikeuslaitokselle.

Seitsemäs ja kahdeksas pääkohta ovat ongelmallisia ja tärkeitä. Ensinnäkin selvitetään uudistusten etenemissuunnat ja nopeus. Samoin mahdollisten esikuvien etsiminen ja niiden merkityksen tarkastelu on keskeistä. On myös hedelmällistä tutkia, miksi kaikkiin kaupunkeihin ei syntynyt kaksiportaista oikeuslaitosta.

Tärkeä probleemi on kämnerinoikeuden merkityksen ja sen ylläpitämisen oikeudenhoidon tarkastelu. Oikeushistoriallinen aspekti ei ole hallitseva, mutta on toki tärkeää tutkia hallintohistorian näkökulmasta kämnerinoikeuden toimintaa tuomioistuimenakin, sillä oikeudenhoitoa vartenhan se kaupunkeihin viime kädessä perustettiin. Vain sellaisten kysymysten avulla pystytään vastaamaan siihen, oliko kämnerinoikeuksien perustaminen hallintolaitoksen tarpeetonta paisuttamista vai tarpeen sanelema ratkaisu. Varsinaisesti rikollisuuteen, sen ilmeneeseen sekä rikosrakenteen mahdolliseen muutokseen ei tässä kuitenkaan vastata kattavasti. Aiheeseen palataan myöhemmin toisessa tutkimuksessa. Rajaus johtuu ennen kaikkea siitä, että tämän tutkimuksen päätavoitteena on selvittää kämnerinoikeuden perustamista ja merkitystä kaupunki yhteisön osana ensi sijassa hallinnolliselta kannalta.

5 Menetelmät ja lähteet

Työ on jaksotettu totunnaisesta poikkeavasti. Kerrallaan tarkastelussa olevan periodin pituus on usein vain vajaat kymmenen vuotta. Samalla oikeus- ja hallintolaitoksessa tapahtuvia muutoksia peilataan jatkuvasti muissa kaupungeissa havaittavaan tilanteeseen. Jotta näin pystyttäisiin luontevasti tekemään, on aikaisemmista tutkimuksista poiketen päädytty selvittämään ilmiöitä joko luontevan hallintoalueen (läänin tai maakunnan) tai yksittäisen kaupungin osalta kerrallaan. Jäsennys on viimeistä pääjaksoa lukuunottamatta kronologinen juuri siksi, että asioiden ajoitus ja jostakin kaupungista havaittavat uudistukset sekä muutokset hallinto- ja oikeuslaitoksen rakenteessa saadaan selkeämmin esille.

Edellä mainittujen maantieteellisten rajausten puitteissa kaupunkien tuomiokirja-aineisto on käyty systemaattisesti läpi koko tutkimusjaksolta. Sen sijaan oikeuslaitoksen työmäärän kannalta olennaisessa kvantitatiivisessa tarkastelussa on tehty yksi poikkeus. Oikeustapausten kokonaismäärää tutkitaan ainoastaan niin sanottujen vanhojen kaupunkien osalta. Siten Pietari Brahen kenraalikuvernöörikausilla (1637–1640, 1648–1654) ilmaantuneista uusista kaupungeista ei oikeuslaitoksen toiminnasta syntyneitä lähteitä ole tilastoitu. Syynä tällaiseen menettelyyn on se, että kyseiset 1630-luvun lopulla, seuraavalla vuosikymmenellä ja 1650-luvun alussa perustetut kaupungit olivat vähäpätöisiä aivan toimintansa alkuvaiheessa. Siksi niiden tuomiokirja-aineistoa – sikäli kun sitä on edes säilynyt – ei ole tarpeellista käydä tapaus tapaukselta läpi: jo ilman sitä näkee, että juttuja ei ollut vuosittain monta. Näin kaupungeissa tuskin on itsestään tullut mieleen kämnerinoikeuden perustaminen. Jos alioikeus perustettiin, tapahtui se kruunun määräyksestä, jolloin lähteet löytyvät muualta.⁷⁸

Kahden suurimman kaupungin, Turun ja Viipurin, raastuvanoikeuksien tapausmäärissä on päädytty käyttämään näytettä, koska kyseisten kaupunkien tuomiokirjasarjat ovat erityisesti 1640-luvulta lähtien valtavan laajat. Turun tuomiokirjoista tilastointi on suoritettu vuosilta 1622–1635 kattavasti sekä sen jälkeen vuosilta 1640, 1644, 1650, 1655 ja 1660. Viipurissa vastaavat vuodet ovat 1622–1640, 1645, 1650, 1655 ja 1660.

Näytevuodet 1640-luvulta lähtien on valittu silmälläpitäen ensinnäkin kaupunkien vertailtavuutta toisiinsa. Näin myös pystytään vertaamaan raastuvanoikeuksien työmäärää – mistä oikeustapausten määrä etupäässä kertoo – kämnerinoikeuden vastaavan vuoden toimiin. Tällä tavoin voidaan selvittää kämnerinoikeuden todellinen asema kaupungeissa. Vaikka kaikki vuodet olisi otettu tutkimuksen kohteeksi myös Turussa ja Viipurissa, eivät tulokset olisi nähtävästi sanottavammin

78 Oikeustapausten tilastointiperusteista ja vastaavista, ks. lähemmin liite 1.

muuttuneet. Suurin kysymysmerkki on tietysti se, mikä raastuvanoikeuden työmäärä oli otosvuosien välillä. Vuotuiset vaihtelut eri tuomiokirjojen välillä eivät kuitenkaan 1640- ja 1650-luvulla olleet yleensä huomattavat, joten tässäkin suhteessa valittu menetelmä puolustaa paikkaansa.⁷⁹

Määrällinen tarkastelu saa tutkimuksessa suuren painoarvon koska raastuvanoikeuden työtaakan selvittäminen on tärkeää. Se ei kuitenkaan yksin riitä, sillä lähteet ovat laadultaan varsin heterogeenisiä. Siksi juttujen laadulliseen tutkimiseen kiinnitetään vähintään yhtä paljon huomiota. Nämä kaksi elementtiä yhdistämällä saadaan aikaan huomattavasti parempia tuloksia kuin jos käytettäisiin vain toista. Usein on näet niin, ettei yksittäistapauksia, esimerkiksi juuri kämnerinoikeuden perustamista, jostain syystä ole kirjattu kuin korkeintaan lyhyesti mainiten, että sellainen kaupunkiin perustettiin. Tällöin oikeuslaitoksen toiminnan "volyymiä" käsittelevä aines auttaa tarkentamaan sekä päätöksen taustoja (miksi tuomioistuim perustettiin) että toiminnan alkamisajankohtaa.⁸⁰

Tutkimuksen lähderyhmistä tärkeimmän muodostavat kaupunkien oikeusistuinten Turun hovioikeudelle lähettämät renovoinut eli puhtaaksikirjoitetut tuomiokirjat. Aineisto alkaa raastuvanoikeuksien osalta pääsääntöisesti 1620-luvun alkupuolelta.⁸¹ Pöytäkirjoja on suomalaisista kaupungeista säilynyt verrattain hyvin. Raastuvanoikeuden asiakirjat ovat erityisen arvokkaita tutkittaessa kämnerinoikeuden kokoonpanoon ja toimintaan liittyntä problematiikkaa, minkä lisäksi raastuvanoikeuden kaupungin alioikeutta kohtaan harjoittama kontrolli ilmenee niistä.

Kämnerinoikeuksien kohdalla tilanne ei ole aivan yhtä hyvä. Ennen 1640-luvun loppua alioikeuksien pöytäkirjasarjoja on säilynyt runsaasti vain Turusta vuodesta 1639. Viipurista tosin tunnetaan alem-

79 Viipurin ja Turun raastuvanoikeuden käsittelemiä asioita voidaan 1640- ja 1650-luvulla useilta vuosilta verrata toisiinsa tutkimalla pöytäkirjojen alkuun laadittuja rekistereitä, joista vuotuisten oikeustapausten määrä käy ilmi. 1640-luvulta niissä on lyhyesti mainittuna osa raastuvanoikeuden käsittelemistä asioista. Rekisterien avulla ei kuitenkaan pystytä laskemaan raastuvanoikeuden työmäärää kuin korkeintaan (liian) karkeasti, sillä luetteloihin ei läheskään aina merkitty sitä, mitä kyseinen asia koski. Muiden kuin Turun ja Viipurin osalta näytteet on katsottu epätarkoituksenmukaiseksi, koska muut kaupungit olivat huomattavasti pienempiä ja hallinnolliselta rakenteeltaan jonkin verran epävakaampia. Siksi niiden kohdalla otanta saattaisi vääristää tuloksia.

80 Kvantitatiivinen analyysiä ei kaupunkihallintoa ja oikeudenhoitoa koskevissa töissä yleensä ole käytetty. — Ks. esimerkiksi Ericson 1988; Gustafsson 1988, s. 222.

81 Raumalta on säilynyt lisäksi joitakin lähinnä sakkoluetteloksi katsottavia tuomiokirjakatkelmia jo 1500-luvun alusta. — Ks. Lähteenoja 1935b, s. 1–7; vrt. myös Koskull 1949. — Tuomiokirja-aineiston käyttömahdollisuuksista historiantutkimuksessa, ks. myös Virrankoski 1970, s. 118–132; vrt. myös esimerkiksi Rosén 1945, s. 172–179; Nenonen 1992, s. 23–28; Katajala 1993.

man tuomioistuimen asiakirjoja hajanaisesti jo aivan 1630-luvun alusta. Näiden lisäksi ainoastaan Vaasasta ja Raumalta on olemassa kämnerinoikeuden pöytäkirjoja ennen 1650-lukua. Osittain tilanne on seurausta siitä, että kaikilla kämnerinoikeuksilla ei ollut omaa kirjuria; näin asioiden kirjaaminen on saattanut jäädä vähemmän osaaviin käsiin, tai ainaakaan tehtyjä muistiinpanoja ei lähetetty hovioikeuteen asti tarkastettavaksi.

Kämnerinoikeuksien pöytäkirjat ovat kaikissa kaupungeissa niukkasanaanaisia verrattuna raastuvanoikeuden asiakirjoihin. Se johtuu lähinnä siitä, että monet asiat eivät vaatineet kovinkaan pitkää käsittelyä. Jos Matti Matinpoika tunnusti olevansa Mikko Mikonpojalle kolme kuparitalaria velkaa, ei siitä tietenkään tarvinnut pitkästi kirjoitella. Vastaavia tapauksia oli esimerkiksi Turussa jo 1640-luvulla parhaimmillaan lähes neljäsataa vuodessa, joten kyseessä on ollut kirjurin työekonomiakin. Vuosisadan jälkipuoliskolla kämnerinoikeuksien tuomiokirjat muuttuvat entistä enemmän raastuvanoikeuden pöytäkirjojen kaltaisiksi, kun kirjallisen aineiston esittäminen alioikeudessa laajeni.

Kaikkien pöytäkirjojen käyttöön liittyy merkittäviä ongelmia. Tutkittaessa tämän työn tapaan hallinto- ja oikeuslaitoksen kehitystä ja työtaakkaa niistä tärkein on se, että kaikkia raastuvanoikeuden⁸² käsittelemiä tapauksia ei merkitty hovioikeuteen lähetettyihin tuomiokirjoihin.

Yleisesti voidaan sanoa, että tuomiokirjat ovat nimenomaan *oikeushistoriallisessa tutkimuksessa* oiva väline *selvittämään rikollisuutta*. Jos selvitetään yksinomaan rikollisuutta, pöytäkirjojen kattavuus sellaisessa tutkimuksessa on hyvä, koska rikosasioiden tuomitseminen oli sekä oikeusistuimen jäsenten, kantajan että kruunun etujen mukaista. Tuomarit saivat yleensä osansa langetetuista sakoista, jotka olivat rikosasioissa vallitseva rangaistusmuoto. Näin ollen tältä osin tuomiokirjojen kattavuus voidaan katsoa hyväksi, varsinkin kun hovioikeus tosiaan tutki tuomiokirjat vuosittain ja tarkastajia kiinnostivat nimenomaan rikostapaukset. Mikäli huomautuksia tehtiin, ne koskivat yleensä muodollisia virheitä. Sellaisia olivat esimerkiksi vääriin lainpykäliin viittaaminen sekä se, ettei todistajia ja todistusaineistoa ollut merkitty muistiin. Huomautukset koskivat tuskin koskaan käsiteltyjen ja tuomiokirjoihin merkittyjen tapausten vähäisyyttä.⁸³

Kun seuraavassa tuomiokirjoja käytetään kuitenkin ennen kaik-

82 Sen sijaan kämnerinoikeuden pöytäkirjoja voidaan pitää tässä suhteessa koko aikakauden ajalta luotettavampina tuomioistuimessa johtuen käsiteltyjen tapausten luonteesta. Jos kerran esimerkiksi talonpoika ja porvari vaivautuivat kämnerinoikeuteen asiakirjoineen keskinäisessä velkakiistassaan, on varsin todennäköistä, että he myös kirjauttivat asian tuomiokirjaankin vastaisen varalle. Tarkemmin kämnerinoikeuden pöytäkirjoihin liittyvästä lähdekritiikistä, ks. luku D.VI.1.

83 Ks. esimerkiksi Blomstedt 1958, s. 214–218; Melander 1936, s. 2–6, 144–152; Blomstedt 1973, s. 150–151; Karonen 1993c.

kea kaupunkien oikeus- ja hallintolaitoksen *kokonaistymäärän selvittämiseen*, niin on syytä tarkastella renovoidun pöytäkirja-aineiston luotettavuutta juuri kokonaiskuvan välittäjänä. Kokonaiskuvalla tarkoitetaan sitä, kuinka tuomiokirjat pystyvät antamaan tietoa kaupungin hallintolaitoksen kannalta kaikilta olennaisilta puolilta: niin rikos-, siviili- kuin hallintoasioistakin. Vain kaikki edellä mainitut tiedot yhdistämällä on mahdollista selvittää kaupunkihallinnon ja oikeuslaitoksen tilaa kattavasti, ja samalla tutkia "tarvetta" alioikeuden perustamiselle – jos sellaista ylipäätään edes oli.

Yleispätevänä ohjeena voidaan pitää sitä, että tuomiokirja on kokonaisuutena sitä relevantimpi, mitä enemmän siinä on suhteellisesti nimenomaan siviili- ja hallintojuttuja. Rikostapausten määrän voidaan siis katsoa olevan lähes tarkalleen "oikea".⁸⁴ Kaupunkiaineistossa ei ole havaittavissa merkkejä siitä, että renovoiduista tuomiokirjoista olisi jätetty pois kaikkein törkeimmät ja vaikeaselkoisimmat rikosasiat, jotka piti alistaa hovioikeuden ratkaistavaksi. Sen sijaan maaseudulla näin on ilmeisesti menetelty. Kaupunkeja koskevaa vertailuaineistoa on säilynyt vain vähän, mutta vuosilta 1631–1632 on olemassa Turun läänistä hovioikeudelle alistettujen asioiden luettelo. Kun siinä mainittuja juttuja verrataan renovoiduissa tuomiokirjoissa esiintyviin, havaitaan, että käytännöllisesti katsoen kaikki tapaukset löytyvät molemmista lähteistä.⁸⁵ Näin rikosasioiden osalta kaupunkituomioistuinten pöytäkirjat ovat kattavia.⁸⁶ Ero kaupunki- ja maaseututuomioistuinten välillä johtune

84 Tarkoittaa tässä oikeuden tietoon tullutta rikollisuutta. Piilorikollisuudesta, ks. esimerkiksi Anttila–Törnudd 1970, s. 77–; Österberg 1988, s. 38–40; Lindström 1988b, s. 71.

85 Kaupungeista hovioikeuteen alistettiin 1631–1632 rikosjuttuja vain Turusta. Alla on lueteltu niiden laatu ja esiintyminen sekä hovioikeuden pöytäkirjoissa että Turun raastuvanoikeuden renovoiduissa tuomiokirjoissa:

Tapauksen laatu	Turun hovioikeus (TMA THO AAP 1631–1632)	Raastuvanoikeus (VA TRO)
Varkaus	f. 1, 30v.	2.5.1631, 22.9.1632: 17–17v. (tapaukset yhdistetty).
Tappo	f. 3, 9–9v.	3.7.1630.
Yksinkertainen huoruus	f. 3v.	18.4.1631.
Karkasi sotapalveluksesta	f. 4.	26.3.1631.
Tappo	f. 23–23v., 140 (Päätös tehty raastuvassa 21.3.1632).	Vuoden 1632 tuomiokirja on säilynyt vasta 6.6. lähtien.
Varkaus	f. 25. (Päätös tehty hovioikeudessa 20.3.1632).	Ks. edellinen tapaus.
Tappo	f. 27v.	14.11.1631, 3.12.1631, 5.12.1631, 10.12.1631.
Tappo	f. 30v.	11.7.1632: 23v.–24.

86 Vastaava tulos saadaan tarkastelemalla Turun hovioikeuden hallitsijan pää-
(jatkuu...)

siitä, että kaupungissa oikeusistuimilla oli kokouksissaan enemmän aikaa ja mahdollisuuksia tutkia epäselviä asioita ja törkeitä juttuja. Sen sijaan maalla tuomioistuin ei useinkaan pystynyt tähän, koska oikeus istui samassa paikassa vain hyvin lyhyen aikaa. Siten myös kiusaus lähettää epäselvä juttu ilman merkintöjä kihlakunnanoikeuden tuomiokirjaan oli suurempi kuin kaupungissa.

Tuomiokirjat todettiin siis rikosasioiden osalta kattaviksi. Kuitenkin voidaan sanoa, että mitä enemmän "turhia" – hovioikeuden tarkastustehtävän kannalta tarpeettomia – asioita merkittiin puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan, sitä luotettavampi asiakirjan antama kuva oikeusistuimen tekemästä työmäärästä on. Siviili- ja hallintojuttuja ei näet ollut mikään pakko merkitä renovoituun tuomiokirjaan. Ainakaan dokumenteista ei ole löydetty ainuttakaan sellaiseen viittaavaa määräystä. Koska renovoituihin tuomiokirjoihin ei periaatteessa tarvinnut merkitä kuin rikostapaukset, niin sen vuoksi voisi olettaa, että monissa kaupungeissa pöytäkirjoihin ei olisi merkitty kuin rötökset. Kuitenkin oikeastaan vain Uudenmaan (Helsinki) ja Pohjanmaan (Vaasa ja Kokkola) kaupungeissa tämä jatkui melko pitkään, Helsingin osalta jopa 1650-luvulle. Lisäksi Viipuri on tässä suhteessa melkoinen poikkeus, mutta sen erikoislaatusuuteen palataan myöhemmin tarkemmin. Edellä mainituissa kaupungeissakin puutteellisuus näkyi ennen kaikkea hallintoasioiden vähäisenä määränä, ei niinkään siviiliasioiden kuten velkajuttujen poisjättämisinä.⁸⁷

Eri kaupungeissa vallinnut tuomioiden muistiinmerkitsemiskäytäntö vaikuttaa paljon päätelmien tekoon, joten aineiston kattavuutta tarkastellaan kunkin kaupungin käsittelyn yhteydessä lähemmin.

Vielä on vastaamatta kysymykseen, ovatko puhtaaksikirjoitetut

86(...jatkuu)

tettäväksi lähettämiä juttuja. Tutkimusajanjaksolta on tavattu ainoastaan kaksi tapausta, jotka käsittelivät kaupunkituomioistuimessa esillä olleita asioita. Jutut löytyvät kuitenkin myös Viipurin ja Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjoista, mitä ennen niitä oli käsitelty pitkään kämnerinoikeudessa. — RA HSKM. Åbo. Vol. 1. 1632–1683, Hovioikeus kuninkaalliselle majesteetille 16.11.1654 liitteinen, f. 6–8; VA ViRO 6.11.1653: 19, 20.11.1653: 37, 27.11.1653: 40–48, 1.12.1653: 54–57, 4.12.1653: 59–62, 6.12.1653: 66, 8.12.1653: 69–81, 11.12.1653: 81–83, 13.12.1653: 99–112, 24.1.1654: 168–169, 26.1.1654: 170–171, 29.1.1654: 172, 31.1.1654: 173–175; RA HSKM. Åbo. Vol. 3A. 1647–1688. Hovioikeus kuninkaalliselle majesteetille 21.7.1647; VA TRO 16.3.1647: 346, 5.7.1647: 346–357, 3.9.1647: 385–386.

87 Viipurista, ks. luku C.III.3.2. — Yleensä pöytäkirjat muuttuessaan sakkoluettelomaisesta lyhyesti ilmaistusta asian käsittelystä tuomiokirjamaiseksi eli monisanaiseksi ja runsaasti myös juttuja sisältäväksi kerran muututtuaan tekivät sen pysyvästi. Tämä voidaan tulkita siten, että raastuvanoikeuden (maistraatin) ote kiristyi ja valvonta koveni tuomiokirjat laatintua kaupunkikirjuria kohtaan. Alettiin vaatia entistä tarkempaa asioiden kirjaamista hovioikeuteenkin lähetettävään pöytäkirjaan. Koska muutos tapahtui eri kaupungeissa eri aikaan, on oletettava, että vaatimukset entistä täsmällisempään kirjaamiseen syntyivät kaupungeista itsestään. Merkkejä kruunun tai hovioikeuden asiaan liittyvistä määräyksistä ei siten ole olemassa.

tuomiokirjat luotettava mittari selvittämään oikeusistuinten työtaakkaa, toimintaa, hallintoa sekä kaupunkiyhteisön yleistä ilmapiiriä, mikä olennaisesti vaikutti uudistusten läpimenoon. Asiaa on mahdollista tutkia vertailemalla renovoituja pöytäkirjoja konseptikappaleisiin, joita tosin käsiteltävältä aikakaudelta on säilynyt vain Turusta, Raumalta ja Uudestakaupungista ja niistäkin ainoastaan joiltakin vuosilta. Konseptituomiokirjalla tarkoitetaan tässä tapauksessa kaupungin omaan käyttöön valmistettua pöytäkirjanidettä. Se ei nimestään huolimatta ole mikään harjoitelma tai suttuinen kopio, vaan kaupungin hallintomiesten käyttöön tarkoitettu työväline, "kaupungin muistikirja", jota tarvittiin ilmeisen usein erilaisten tapausten ratkaisemiseen ja todistusaineistoksi jopa vuosikymmenten takaa.

Eniten konseptipöytäkirjoja on säilynyt Turusta. Erityisesti 1620-luvulla ja 1630-luvun alkupuolella konseptituomiokirjassa on usein huomattavastikin enemmän tapauksia kuin puhtaaksikirjoitetussa. Erot eivät koskeneet niinkään rikostapauksia, vaan nimenomaan hallintoasioita, ja vähemmässä määrin siviilijuttuja. Hallintoasioiden vähyys johtuu paljolti edellä mainituista seikoista. Sen sijaan siviilijutuissa renovoitu tuomiokirja on jopa käyttökelpoisempi lähde kuin konsepti, koska siinä erilaiset taloudelliset kiistakysymykset on usein koottu yhteen paikkaan, niputtamaan. Näin kokonaiskuvan luominen onnistuu helpommin puhtaaksikirjoitetun pöytäkirjan avulla.

Vielä 1620-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolella renovoituun tuomiokirjaan ei merkitty varmastikaan kaikkia tuomioistuimissa käsiteltäviä tapauksia. Päätelmä perustuu siis pelkästään Turusta tehtyihin havaintoihin, mutta lienee yleistettävissä muihinkin kaupunkeihin. 1630-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä menettely muuttuu. Niin Turussa, Raumalla kuin Uudestakaupungissakin eri pöytäkirjaversiot muuttuvat lähes toistensa kopioiksi. Asia on merkittävä, ja voidaan arvioida, että renovoitu tuomiokirja on tuosta ajankohdasta lähtien erittäin luotettava lähde tutkittaessa tuomioistuinten työmäärää ja toimintaa ylipäätään.⁸⁸

Missään tapauksessa ei ole syytä hylätä renovoituja pöytäkirjoja aikaisemmaltakaan ajalta, sillä ne ovat kaikesta huolimatta ainoa todella käyttökelpoinen ja yleensä ainut laaja lähdesarja, jonka avulla voidaan tutkia systemaattisesti käsillä olevan esityksen aihepiiriin kuuluvia asioita. On kuitenkin selvää, ettei aivan varmasti koskaan pystytä sanomaan, että jossakin kaupungissa oli juuri niin ja niin monta sellaista ja sellaista oikeustapausta jonakin tiettyinä vuonna. Tarkoituksena on pystyä luomaan lähdetiedoille nojaavat raamit kaupunkien oikeusistuinten työmäärästä ja sen vaikutuksista hallintolaitoksen toimintaan ja muutos-

88 TMA RM Memoriaalipöytäkirjat; RROA RRO; UMRO URO; TKA TROA TRO.

tarpeisiin. Siihen kaupunkioikeuksien asiakirja-aines riittää erinomaisesti.⁸⁹

Konseptituomiokirjojakaan ei tosin kannata jättää syrjään kokonaan, koska niihin merkittiin varsinkin aikakauden alkupuolella enemmän hallintoasioita kuin renovoituun pöytäkirjaan. Sen sijaan oikeuslaitoksen työmäärän tarkastelussa niiden käyttö ei ole perusteltua, sillä jos niin tehtäisiin, jouduttaisiin suuriin ongelmiin siksi, että tapausmääriä ei pystyittäisi vertaamaan kaikkien vuosien osalta toisiinsa edes yhden kaupungin puitteissa, saati sitten toisiin kaupunkeihin. Kaupunkien keskinäinen vertailu on vaikeaa jo muutenkin, sillä kuten mainittu, ei eri kaupungeissa vallinnutta kirjaamiskäytäntöä voi pitää samanlaisena kaikkialla, vaikkakin samansuuntaisena.⁹⁰ Turun raastuvanoikeuden konseptituomiokirjoja on myös julkaistu vuosilta 1623–1638 *Bidrag till Åbo stads historia* -sarjassa. Ensimmäiset osat ovat lähdejulkaisuja ja loppuniteet referoivia. Kaiken kaikkiaan kyseinen sarja on arvokas hakuteos hallinto- ja oikeuslaitoksen kehitystä tutkivalle. Julkaisutyössä on osittain käytetty konsepti- ja renovoituja tuomiokirjoja rinnakkain.⁹¹

Kaupunkien tekemistä valituksista, pyynnöistä ja ehdotuksista antavat sangen kattavan kuvan Ruotsin valtionarkistoon sijoitetut sarjat *Städers acta* ja *Städers skrivelser och besvär*. Hallituksen vastaukset porvareiden huutoon saadaan ennen kaikkea edelleen Ruotsissa olevasta aineistosta *Städernas privilegier*. Mainitun arkistoaineksen tyypillinen piirre on sen heterogeenisyys, joukkoon mahtuu mitä erilaisimpia kirjelmiä. Sarjat sisältävät esimerkiksi kaupungin johtohenkilöiden tekemiä ehdotuksia tai muistioita sekä hallituksen joskus yllättävänkin seikka-peräisiä vastineita kaupunkilaisten kyselyihin ja pyyntöihin. Hallinto- ja oikeudenhoidon erityisprobleemeihin asiakirjoissa ei juuri puututa, vaan dokumentit käsittelevät etupäässä porvaristolle läheisiä taloudellisia asioita.⁹²

Väliportaana hallinnon johtohenkilöiden, maaherrojen, kirjeet

89 Vrt. esimerkiksi Ericson 1988, s. 63–68; Gustafsson 1988, s. 222. Kummatkaan eivät täysin luota renovoidun tuomiokirjan lähdearvoon, vaan käyttäisivät mieluummin konseptituomiokirjoja, mikäli niitä olisi saatavilla.

90 Renovoitujen tuomiokirjojen käytöstä on tilastoinnissa luovuttu ainoastaan silloin, kun puhtaaksi kirjoitettu pöytäkirja ei ole säilynyt. Näin Uusikaupunki (vuosien 1617–1644 osalta) on poikkeus. Vuodelta 1644 on kaupungista tosin säilynyt parilta viimeiseltä kuukaudelta renovoitu tuomiokirja, mutta johdonmukaisuuden vuoksi on kyseisen vuoden loppuun käytetty konseptikappaletta. Lisäksi Turun kämnerinoikeuden vetojuttujen osalta on vuosina 1632–1638 käytetty sekä konseptia että renovoitua rinnakkain.

91 Sarjassa julkaistuista pöytäkirjoista vuosien 1623–1624 ja 1627–1631 osalta on käytetty renovoitua tuomiokirjaa ja muilta vuosilta konseptiversiota ja renovoitua rinnakkain. — Ks. Carl von Bonsdorffin ja George Granfeltin esipuheet vuosia 1623–1632 koskeissa niteissä. — BÅH 1: II–XIII; ks. myös Wrede 1924, s. 160–192. Samoin Helsingistä on toimitettu vastaavanlaista sarjaa (BHH I, III).

92 RA *Städers acta*; SSB; KOA, SPR.

hallitsijalle eivät juuri tuo lisävalaistusta teemaan. Sen sijaan lääninhallinnon tuottamasta aineistosta ovat jonkin verran antoisia verohallinnon alaan kuuluvat lähteet. Erityisesti 1640- ja 1650-luvulla läänien tilikirjasarjojen pää- (*landsbok*) ja tositekirjojen (*avkortningsbok*) avulla päästään selville kruunun eri kaupunkien hallintomiehille suorittamien avustusten eli käytännössä palkkojen maksusta. Niillä oli suuri merkitys koko hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisessä. Sen sijaan henkikirjat (*mantalsbok*) eivät hyödytä juuri muuten kuin laskettaessa veronmaksukykyisten kaupunkilaisten lukumäärää. Tutkimusaikana henkikirjoissa ei yleensä mainittu ammattia pormestaria ja raatimiehiä lukuunottamatta. Näin henkikirjojen merkitys oikeudenhoidon ja hallintolaitoksen kokonaistarkastelussa ei ole suuri.⁹³

"Hallinnon huipun" eli hallitsijoiden alamaisilleen antamien kehotusten, määräysten ja käskyjen selvittelyssä⁹⁴ tärkein lähde on valtakunnan reistratuura. Lähdesarja sisältää runsaasti kruunun eri kaupunkien pormestareiksi sopiviksi katsomilleen miehille antamia valtakirjoja ja joitakin erityismuistiota. Ohjeiden avulla voidaan tarkastella kruunun vähitellen kiristyvää otetta kaupungeista – tai ainakin pyrkimystä siihen. Kyseessä on siis tärkeä "normitason" aineisto.

Myös Kamarikollegion arkistoon sijoitetut kamarin reistratuura ja kamarikollegiolle lähetetyt kirjeet ovat tärkeitä, sillä kamarin käsittelyyn tuli toisinaan asioita, jotka kiinteästi liittyvät teemaan. Sellaisia ovat esimerkiksi kontrollikoneiston kannalta merkittävät kysymykset erilaisten kruunun maksujen järjestämisestä ja pikkutullin kannosta sekä yleensä kaupunkien taloudenhoitoon liittyvät seikat.⁹⁵

Osittain jo edellä oleviin liittyy Ruotsissa toimitettu *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer* -lähdejulkaisusarja, josta on tähän mennessä ilmestynyt yhteensä kuusi osaa. Sarjaan on koottu paljon hallitsijan antamia kirjelmiä ja määräyksiä valtakunnan kaupungeille. Sarjan laaja ja kattava lähdepohja mahdollistaa valtakunnan eri osissa tapahtunutta kehitystä koskevat vertailut, mikä helpottaa ennen kaikkea uusien ideoiden leviämisen ajoittamista.⁹⁶

93 Suuremmissa kaupungeissa kuten Turussa ja Viipurissa pormestarien lisäksi mainittiin raatimiehet ja kaupunginsihteerit, mutta esimerkiksi kämnerinoikeuden kirjurit ja tuomaristo olivat tavallisia Joosef Jaakonpoikia ja vastavia. – Ks. käytetyistä henkikirjoista tarkemmin lähdeluettelo.

94 Erkki Lehtinen (1961a) on käyttänyt laaja-alaisesti ja perusteellisesti käytännöllisesti katsoen kaikkea keskushallinnon ja sen piiriin edes löyhästi liittyneiden henkilöiden jälkeensä jättämää aineistoa, eikä hänen saamiinsa tuloksiin ole juuri huomauttamista. Aineistot on kuitenkin käyty läpi, koska kysymyksenasettelu on tässä työssä jonkin verran toisenlainen.

95 RA KA AB, KR.

96 Herlitz 1927; Nygren 1932; Lindberg 1939; Lindberg–Sleman 1946; Sleman 1964; Corin–Sleman 1985.

6 Kruunun kaupunkipolitiikan suuntaviivat

Kaupunkien yleisessä kehittämisessä oli kyse pitkälti siitä, miten saada ne tuottamaan kruunulle entistä enemmän nimenomaan rahana maksettavia vero-, tulli- ja muita tuloja. Pyrkimykset olivat siten mitä suurimmassa määrin merkantilismin periaatteiden mukaisia.⁹⁷ 1600-luvun alkupuolen kaupunkien kehittämissä politiikassa on erotettavissa vähintään viisi tärkeää aspektia, jotka liittyvät kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen parantamisvaatimuksiin:

1) Uusien kaupunkien perustaminen. Ruotsin puolella uusien kaupunkien perustaminen alkoi jo 1500-luvun lopulla, mutta siellä – samoin kuin Suomessa – toiminta sai vauhtia vasta suurvalta-ajan alussa. Pohjanmaalle perustettiin vuonna 1605 Oulu ja vuotta myöhemmin Vaasa. Kustaa II Aadolfin hallintokaudella syntyi kolme⁹⁸ uutta kaupunkia sekä Kristiinan holhoojahallituksen ja hänen hallintokautensa kuluessa vielä kymmenen⁹⁹ lisää. Vuosisadan puolimaissa Suomessa oli yhteensä 23 kaupunkia ja koko valtakunnassa niitä oli tuolloin jo yli kahdeksankymmentä. Määrä lisääntyi huomattavasti erityisesti vuonna 1658 solmitun Roskilden rauhan jälkeen, kun Skoone ja Bohuslän liitettiin valtakuntaan.¹⁰⁰

2) Kauppapolitiikka.¹⁰¹ Uusien kaupunkien perustamisen tärkeimpänä vaikuttimena on pidettävä pyrkimystä maakaupan lopettamiseen, sillä kruunun oli mahdotonta valvoa ja verottaa sitä hyväkseen. Lähes kaikki uudet kaupungit – samoin kuin monet vanhoistakin – jäivät taloudellisesti vähäpätöisiksi, koska niillä ei ollut ulkomaankauppaoikeuksia. Tapulipolitiikka eli kaupunkien jakoa ulkomaankauppaa käyviin ja niin sanottuihin maakaupunkeihin sovellettiin Ruotsi-Suomessa ensimmäisen kerran vuosina 1614 ja 1617 julkaistuissa kauppa- ja purjehdus-säännöissä. Tuolloin kaupungit jaettiin ensinnäkin maakaupunkeihin, joilla ei ollut oikeutta käydä linkaan ulkomaankauppaa. Toiseen ryhmään kuuluivat tapulioikeudet omaavat kaupungit, joille oli myönnetty

97 Ks. esimerkiksi Luukko 1967a, s. 86–87.

98 Tutkimuksen alueellisten rajausten puitteissa syntyivät tuolloin Uusikaupunki (1617), Kokkola (1620) ja Uusikaarlepyy (1620)).

99 Hämeenlinna (1639), Savonlinna (1639), Lappeenranta (1649), Raahe (1649), Kristiinankaupunki (1649), Kajaani (1651), Brahea (1652), Kuopio (1652), Pietarsaari (1652), Vehkalahti (Hamina) (1653).

100 Ruotsiin perustettiin vuosina 1619–1652 yhteensä 22 kaupunkia. – Ks. esimerkiksi Heckscher 1923, s. 310, 316–317; Heckscher 1936, s. 391–393; Ericson 1977, s. 104, 106; Luukko 1967a, s. 86–88, 303–304, 360–361, 390–393, 484; Behre-Larsson-Österberg 1985, s. 112; Ranta 1981, s. 52, 56–57; Sandberg 1992, s. 297; liitekarta 1.

101 Kauppa- ja tapulipolitiikasta, ks. esimerkiksi Heckscher 1923, s. 313–314; Heckscher 1935, s. 243, 251–253; Kerkkonen 1945, s. 25–29; Luukko 1967a, s. 88–90; Ranta-Åström 1980, s. 255–259, 260; Ranta 1980, s. 266–270, 276–279; Ranta 1981, s. 66–71.

joko aktiiviset (porvaristolla oli lupa purjehtia omilla aluksillaan ulkomaan satamiin), passiiviset (porvaristo sai vain ottaa vastaan ulkomalaisia aluksia) tai täydet tapulioikeudet.

Erityisesti vuoden 1617 kauppa-asetus pyrki sitomaan Pohjanlahden uudet – sekä myöhemminkin perustettavat – kaupungit joko Tukholman tai Turun kaupalliseksi takamaaksi.¹⁰² Vuonna 1636 annettu uusi ankara purjehdussääntö satoi Pohjanlahden kaupungit entistä tiukemmin valtakunnan ja sen itäisen osan pääkaupunkeihin. Samalla tapulioikeudet omaavien kaupunkien lukumäärää supistettiin huomattavasti, minkä seurauksena esimerkiksi Suomessa oli 1640-luvulla enää vain kolme täydet oikeudet omaavaa kaupunkia: Turku, Viipuri ja Helsinki. Ainoastaan niillä oli todella hyvät mahdollisuudet kehittää talouselämänsä ohella muitakin kaupunkiyhteisön kukoistukselle välttämättömiä asioita, kuten hallintoa.

3) Maakaupan vastustaminen ja elinkeinolainsäädännön tiukentaminen.¹⁰³ Ennen kaikkea kenraalikuvernööri Pietari Brahe taisteli kaikin keinoin majamieslaitosta ja maakauppaa vastaan. Tosin jo ainakin 1610-luvun lopulta hallitus oli pyrkinyt vaikuttamaan porvari- ja talonpoikien välisen kaupan muotoihin, mutta vasta Brahen aikana saatiin aikaisempaa täsmällisempiä ohjeita menettelytavoista. Myös toisella kenraalikuvernöörikaudellaan Brahe kiinnitti huomiota majamiehisyteen, jota hän piti suurena epäkohtana. Vuonna 1648 kreivi Pietarin maaherroille antamissa ohjeissa toistettiin maakaupan ja majamieslaitoksen turmiollisen vaikutuksen lopettamiseen tähtäävien toimien tarpeellisuus.

Kreivin aikana jatkettiin jo Niilo Bielken alullepanemaa käsityöläisten jakamista ammattikuntiin. Samoin Brahe yritti jo ensimmäisellä hallintokaudellaan toteuttamaan Turussa ja Viipurissa Tukholman mallin mukaisen kaupanjaotuksen, mutta ehdotukset kohtasivat voimakasta vastustusta. Vaikka näiden toimenpiteiden käytännön merkitys on katsottu varsin vähäiseksi, ovat ne siitä huolimatta osoitus kruunun kaupunkeihin kohdistuneen kontrollin tiukkenemisestä.

4) Uusien verojen ja maksujen määrääminen.¹⁰⁴ Teeman kannalta tärkeimmät suurvalta-ajan alussa luodut verot olivat pikkutulli, erilaiset aksiisimaksut sekä leivinuuniraha. Kaikki nämä aikaisemmin kokonaan tai ainakin osittain tuntemattomat välilliset verot tulivat voimaan aivan 1620-luvun alussa. Esimerkiksi kaupunkien tulliporteilla maksettavaksi määrätty pikkutulli tiukensi olennaisesti sekä verotusta että kaupunki-

102 Tarkemmin eri suomalaisten kaupunkien kauppaoikeuksista, ks. liite 6.

103 Ks. esimerkiksi Halila 1942, s. 38; Lehtinen 1961a, s. 147–149, 155–156; Luukko 1967a, s. 305, 388; Ranta 1980, s. 285–286; Möller 1954, s. 179–189; Pietari Brahen ohjeet maaherroille 13.9.1648, kaupunkeja koskevat kohdat 1–6. – Styffe 1852, s. 240–244.

104 Ks. esimerkiksi Kerkkonen 1945, s. 163–205.

laisten ja ympäröivältä maaseudulta tulevien henkilöiden ja tavaravirtojen valvontaa. Tosin ainakaan Suomessa uusien maksujen voimaansaattaminen ei sujunut ilman ongelmia, eikä vielä 1620- ja 1630-luvulla kontrollijärjestelmää saatu aivan täyteen mittaansa. Viimeistään 1640-luvulla valvonta oli ainakin paikoittain tiukkaa, sillä kaikkialle ilmaantui erityisiä kaupantarkastusmiehiä ja muita näiden maksujen perintään määrättyjä virkailijoita. Näin uudet verot ja maksut aiheuttivat sekä rahallisia menetyksiä että valvonnan kiristymisen, mikä näkyi ainakin jossain määrin rangaistusten lisääntymisenä, koska maksujen laiminlyönneistä alettiin haastaa oikeuteen. Viimeksi mainittu vaikutti tuomioistuineläytöksen työtaakkaan, millä on suuri merkitys teeman kannalta¹⁰⁵.

5) Kruunun harjoittaman hallintokontrollin muuttuminen ja kiristymisen.¹⁰⁶ Kuningas pystyi kaupunginlain määräysten mukaan osallistumaan raadin toimintaan nimittämällä edustajakseen erityisen kuninkaan vouden. 1600-luvulla kuninkaan edustajina toimivat enimmäkseen käskynhaltijat ja alikäskynhaltijat. Aina 1630-luvulle heidän valtansa ja merkityksensä oli suuri, mikä näkyi muun muassa siinä, että heidän poissaollessaan oikeuden istuntoja jopa lykättiin. Vuoden 1634 hallitusmuoto korvasi käskynhaltijat maaherroilla, joiden valta ja velvollisuudet kaupungeissa vähenivät. Vuonna 1635 annettu maaherrojen ohjesääntö muutti läänien johtomiesten aseman aikaisemmasta jopa tuomiovaltaa käyttävästä virkamiehestä paremminkin kontrolloijaksi ja erilaisten toimeenpanotehtävien toteuttamisen valvojaksi.

Kun maaherrojen valta kaupungeissa ainakin paperilla heikkeni, piti otettaan kiristävän keskushallinnon saada tilalle joitakin muita tehokkaita toimia kaupunkien valvontaan. Yksi tärkeimmistä kontrollin kiristämisen ja hallinnon tehostamiseen liittyneistä keinoista oli kuninkaallisten pormestareiden nimittäminen. Heidän tärkeimpinä tehtävinään oli oikeudenhoidon ja hallinnon sujumisen varmistamisen lisäksi kauppa-asetusten ja hallituksen käskyjen noudattamisen valvominen.

Valtiovalta sai kuninkaallisten pormestareiden nimittämiseen erinomaiset aseet 1630-luvun loppupuolella ja 1640-luvun alussa, jolloin useat kaupungit itse pyysivät kruunua osallistumaan virkamiestensä palkkaukseen. Suomessa kruunun vähitellen tiukentuva ote kaupunkihallinnosta näkyy esimerkiksi Turun ja Porin läänin pikkukaupungeissa Raumalla, Porissa ja Uudessakaupungissa. Näissä – kuten monissa muissakin kaupungeissa samanaikaisesti – hallituksen onnistui yhdistää sekä hallinnon ja oikeudenhoidon parantaminen, kruunun vaikutuksen lisääminen että verotuksen tehostaminen. Kaupungit saivat vuonna

105 Asiasta mainitaan enemmän kulloisenkin kaupungin kohdalla. – Ks. myös liite 6.

106 Ks. esimerkiksi Odhner 1867, s. 672; Halila 1942, s. 36–37, 92–95; Halila 1940, s. 261; Lehtinen 1961a, s. 140–142. – Tukholman erilliskehityksestä, ks. esimerkiksi Ahnlund 1934.

1642 osan aksiiseista ja uunirahoista maistraatin käytettäväksi palkkauseen. Tätä vastaan hallitus edellytti ahkeraa viranhoitoa ja "Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa määräämän pikkutulli- ja aksiisitarkastajan" avustamista näiden tulojen kannossa.¹⁰⁷

Porvaristolle ilmeisen epämiellyttävien maksujen myöntäminen hallintovirkamiesten palkkarahoiksi oli esivallan taholta kohtuullisen onnistunut "silmänkääntötempu": maistraatti teki tietenkin kaikkensa saadakseen mahdollisimman suuret tulot,¹⁰⁸ ja kruunu taas pystyi halutessaan sekä antamaan että ottamaan – sitten kun asiat oli saatu luisutamaan. Joka tapauksessa esivallan verotuksen ja hallintolaitoksen kontrolli tiukkeni näillä toimenpiteillä entisestään.

Valtiovallan merkityksen kasvua osoittaa se, että vuosisadan puoliväliin mennessä suureen osaan valtakunnan kaupungeista oli ilmaantunut esivallan nimittämä pormestari. Lisäksi ei ollut harvinaista, että esimerkiksi kaupunginkirjuri ja muita alempien virkojen haltijoita tuli virkaansa kuninkaallisen tai vaikkapa Pietari Brahen valtakirjan turvin.¹⁰⁹

107 Ks. esimerkiksi RA SSB Nystad. 98, Holhoojahallituksen päätös 25.2.1642, kohta 2; Raumo. 101, Rauman maistraatin valitus 11.12.1641; Björneborg. 6, Holhoojahallituksen päätös 25.2.1642, kohta 3; KOA SPR. Raumo vol 15, Holhoojahallituksen päätös 25.2.1642, kohta 6; Halila 1943a, s. 40–41; Ruuth–Jokipii 1958, s. 395; Ranta 1981, s. 103; Karonen 1992d, s. 159, 164.

108 Aivan suoranaista näyttöä maistraattien tämänlaatuisesta toiminnasta ei ole, mutta tuskin voidaan olettaa sen olleen mahdotonta. Hieman vastaavantyyppinen oli Porvoon pormestarin Jakob Heffner nuoremman vuonna 1654 hallitsijalle osoittama anomus, jossa hän pyysi itselleen sekä suoranaista rahapalkkaa kruunulta että oikeutta kantaa kaupungin pikkutullit ja aksiisit. Hän totesi samalla, että loppujen lopuksi hallitus hyötyisi menettelystä, koska pormestari lupasi kaksinkertaistaa aksiisiveron. – Halila 1942, s. 121.

109 Ks. esimerkiksi Odhner 1865, s. 184–185; Odhner 1867, s. 672–673; Halila 1942, s. 92–98; Lehtinen 1961a, s. 150–154, 156–161; Helmfrid 1963, s. 601; Luukko 1967a, s. 295; Ericson 1985, s. 53–57. – Ensimmäisenä kuninkaallisen valtakirjan saaneena pormestarina on pidetty Kalmariin vuonna 1636 nimettyä presidentti-nimikkeellä toiminutta Christoffer Grubbia. Tosin Tukholmasta tunnetaan jo -1620-luvulta "ylipormestarina" Olaus Burelius (Bure). – Corin 1966, s. 74–77; Brun et. al. 1915–1918, s. 31–32.

B KÄMNERINOIKEUKSIEN PERUSTAMIS- PYRKIMYKSET JA NIIDEN TOTEUTUMINEN

II TUKHOLMAN ALIOIKEUDESTA VALTA- KUNNALLISEKSI KEHITTÄMISSUUNNITELMAKSI

1 Tukholman kämnerinoikeus esikuvana

Tukholman vaikutus muiden kaupunkien esikuvana on liian huomattava sivuutettavaksi vain maininnalla. Siksi seuraavassa tarkastellaan pääkaupungin kämnereiden tuomaritehtävien ja raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen perustamisvaiheen merkitystä sekä kaupungille itselleen että mallina muille valtakunnan kaupungeille.

Tukholmassa kämnereillä oli viimeistään 1400-luvun jälkipuoliskolta¹ lähtien tehtäviä, joita kaupunginlaki viran hoitajalle määräsi. Yleensä kaksi kämneriä toimitti panttiasioita ja ulosottoja, välitti raadin käskystä ilmoitusasioita, keräsi sakkoja sekä toimi syyttäjänä.² 1480-luvulla kämnereitä tavataan sopimassa toraisten porvareiden keskinäisiä kärhämiiä.³ Lopulta vuonna 1490 raati antoi kämnereille luvan sovitella ja tuomita pienissä riidoissa ja vastaavissa tapauksissa.⁴ Ilmeisesti tuolloin perustettiin ainakin jossain määrin torioikeutta vastaava "pikkuoi-

1 Ensimmäiset *tänkebokit* ovat säilyneet tuolta ajalta.

2 Ks. esimerkiksi ST 1474–1583, passim.; Ks. myös Östman 1915, s. 43; Schück 1940, s. 3–4; Ahnlund 1953, s. 180; Sandström 1983, s. 261; Ericson 1988, s. 49, 87, 189, 251.

3 ST 1483–1492, s. 170, 198 (9.10.1486, 28.5.1487).

4 Odhner 1861, s. 179; Boëthius 1943, s. 5; ST 1483–1492, s. 445 (9.6.1490).

keus" (*litzla retten*), koskapa sen nimisen tuomioistuimen⁵ langettamille päätöksille annettiin seuraavana vuonna vahvistus.⁶

Näiden päätösten jälkeen seurasi pitkäkö kausi, jolloin alioikeus mainitaan lähteissä vain harvoin.⁷ Toiminta jatkui ilmeisesti keskeytyksettä, sillä Kustaa Vaasa kielsi vuonna 1529 antamissaan privilegioissa kämnereitä sovittelimesta rikosasioissa⁸ ja määräsi, että sakot tuli tilittää lain mukaan.⁹ Tukholman kämnereillä oli siis nähtävästi edelleen siviiliasioihin liittyneitä sovittelutehtäviä aikaisemmin mainittujen toimien lisäksi. Sakkojen keruun ja sovittelujen toisiinsa liittäminen oli merkittävää kaupungin koko oikeudenhoidon ja hallinnon kannalta, sillä kaupunginlaki ei yhdistänyt tällaisia toimenpiteitä. Viimein vuonna 1580 *tänkebokiin* merkittiin "alemman oikeuden" (*nedre rätten*) istuneen vahtikirjurin¹⁰ tuvassa.¹¹ Kyseessä on ensimmäinen kerta, jolloin kaupungin alioikeuden kokoontumispaikka mainitaan. Samalla ilmoitus antaa selvän viitteen siitä, mistä myöhemmin esille tulevat vuoden 1619 säännön maininnat vahtikirjurin mukanaolosta kämnerin-

-
- 5 Vrt. ruotsalaisessa tutkimuksessa paljon sijaa saanut oikeusvoudin (*rättefogde*) ja kämnerin suhteen selvittäminen. On katsottu, että vuodesta 1419 lähtien Tukholman viranhoidtajien luetteloissa mainitut kaksi oikeusvoutia olisivat olleet kaupungin edustajat torioikeudessa. Koska Tukholman laajasta tuomiokirja-aineistosta ei ainakaan asiansanarekisterin avulla kuitenkaan tavata merkkejä oikeusvoudeille määräytyistä nimenomaan oikeudenhoitoon liittyvistä toimista, ei väitteitä pystytä todentamaan. — Ks. ST 1474–1625; SSÄ 1419–1544, esimerkiksi s. 245–251; vrt. esimerkiksi Odhner 1861, s. 180–181; Östman 1915, s. 9; Schück 1940, s. 3–5; Boëthius 1943, s. 4–5; Ahnlund 1953, s. 180; Ljung 1965a, s. 66–67; Ljung 1959, s. 457; Lager-Kromnow 1992, s. 246–247.
 - 6 ST 1483–1492, s. 534 (27.4.1491); vrt. Odhner 1861, s. 179; Boëthius 1943, s. 5. — Bertil Boëthiuksen mukaan vuoden 1490 määräys kämnereiden sovittelu-oikeudesta ei tarkoittanut, että kyseessä olisi ollut jonkinlainen tuomioistuin.
 - 7 Ks. esimerkiksi ST 1524–1529, s. 19, 218.
 - 8 Rikosasioihin viittaa erioikeuksien maininta "vähemmällä hälyllä" (*medh mindre buller*) hoidetuista oikeustapauksista. Bertil Boëthius (1943, s. 5) arvelee niiden olleen siveellisyystapauksia, joita ei tietenkään saanut sovittaa, koska tuolloinhan sekä kruunu että kaupunki olisivat jääneet ilman sakkotuloja. — Ks. myös esimerkiksi Östman 1915, s. 43; Peterzén 1945, s. 23.
 - 9 Kustaa Vaasan privilegiot Tukholmalle 30.7.1529, kohta 23 (Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 45). — Myös kuningas Kustaan seuraajat antoivat samansuuntaisia määräyksiä myöhemmin 1500-luvulla. — Ks. esimerkiksi Erik XIV:n privilegiot 12.4.1563, kohta 31; Juhana III:n privilegiot 10.3.1570, kohta 18 (Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 61–62, 76).
 - 10 Tukholmassa vahtikirjurin virka tunnetaan jo 1400-luvun puolimaista. Toimeen kuului lähinnä kaupungin vartioinnista vastaaminen. Hän laati myös vartiointilistat ja ilmoitti vahtivelvollisuuden laiminlyönneistä. — Schück 1940, s. 61; Swensk 1946, s. 44; Wikström 1976, p. 291–294, ks. myös Ericson 1988, s. 259.
 - 11 ST 1578–1583, s. 172 (12.11.1580). — John Swenskin (1946, s. 44) mukaan kämnerinoikeus käytti vahtikirjurin tupaa kokoontumispaikkanaan 1570-luvun lopulla. Ks. myös Lager-Kromnow 1992, s. 247.

oikeudessa ovat peräisin.¹²

Juuri 1580-luvulta lähtien alioikeutta koskevat tiedot yleistyvät: muun muassa 1584 eräs valitus siirrettiin sinne kämnerien kuultavaksi.¹³ Kämnerit pitivät kokouksiaan aina 1580-luvun lopulle vahtikirjurin kamarissa.¹⁴ Vuonna 1587 määrättiin kunnianloukkaustapauksen todistajat saapumaan kuultavaksi kämnerinkamarille (*kemenärekkammaren*).¹⁵ Alemman tuomioistuimen käytössä ollut tila oli nähtävästi varsin korkealuokkainen, sillä jo vuodesta 1588 lähtien myös raastuvanoikeus piti kokouksiaan samassa paikassa – usein vielä kuninkaan edustajalla vahvennettuna.¹⁶

Vaikuttaa siltä, että varsinainen alioikeus, jossa nimenomaan kämnerit olivat tuomareina, oli Tukholmassa muotoutunut viimeistään 1580-luvun jälkipuoliskolla. Näin pääkaupungissa kehitys johti todelliseen kaksiportaiseen tuomioistuinlaitokseen huomattavasti aikaisemmin kuin muualla valtakunnassa. Suurvalta-aikaa kohti tultaessa pääkaupungin rooli korostui entisestään. Vähitellen Tukholma alettiin mieltää esikuvaksi, josta kruunun hyväksi havaitsemat ideat pyrittiin siirtämään periferiaan.¹⁷

Raastuvanoikeuden alaisen tuomioistuimen nimi ei kuitenkaan vielä pitkään aikaan muuttunut kämnerinoikeudeksi.¹⁸ Lähteissä käytetään vielä 1620-luvullakin termejä 'alempi oikeus' tai 'alioikeus'.¹⁹ Ky-

12 Raastuvanoikeus käytti kokouspaikkanaan vahtikirjurintupaa samoihin aikoihin ja jo huomattavasti aikaisemminkin. Toisinaan paikalla oli koko raati (ks. esimerkiksi ST 1514–1520, s. 200, 266 (28.7.1518, 14.3.1520); ST 1576–1578, s. 212 (26.3.1577); ST 1578–1583, s. 121 (23.12.1579)), mutta toisinaan istuntoja pidettiin pienelläkin joukolla (ks. esimerkiksi ST 1568–1575, s. 204 (24.7.1572); ST 1578–1583, s. 232, 328 (23.1.1581, 25.8.1582)).

13 ST 1584–1588, s. 126 (19.10.1584).

14 ST 1584–1588, s. 263–264 (27.8.1586).

15 ST 1584–1588, s. 396 (20.11.1587); vrt. Lager-Kromnow 1992, s. 247.

16 Ks. esimerkiksi ST 1584–1588, s. 460 (16.10.1588), ST 1589–1591, s. 260 (15.3.1591), ST 1592–1595, s. 272–273, 275, 329–330 (13.11.1594, 14.12.1594, 21.7.1595), ST 1596–1599, s. 147–148, 165–167, 362, 400 (3.8.1597, 3.9.1597, 6.10.1599, 10.12.1599), ST 1600, s. 81 (18.6.1600), ST 1601–1602, s. 112 (7.10.1601), ST 1603–1604, s. 114 (13.9.1603), ST 1605–1608, s. 96 (19.12.1605). – Kämnerintuvalla istui toisinaan vähälukuinen raati, johon kuuluivat tavallisimmin yhdestä kolmeen pormestaria, pari raatimiestä ja muutenkin raastuvanoikeudenkin istunnoissa mukana olleet raatimieskämnerit. – Ks. esimerkiksi ST 1592–1595, s. 99, 156–159 (9.12.1592, 17.9.1593), ST 1600, s. 101, 105 (13.8.1600, 20.8.1600).

17 Tukholman esikuvallisuuteen palataan myöhemmin. – Ks. esimerkiksi luku C.III.2.

18 Johan Skytte mainitsee kaupunginlain selityksissään vuonna 1608, että "Tukholmassa on pikkuoikeuden (eli torioikeuden) sijaan kämnerien raastuvantupa, jossa asioita ensin toimitetaan, käsitellään ja tuomitaan" (*i Stockholm är för then litzla rätten kämnenärs rådstugun, der man om saker först handlar, tracterar och dömer*). – Skytte 1962, s. 101.

19 Ks. esimerkiksi ST 1596–1599, s. 82, 361 (18.10.1596, 16.9.1599), ST 1601–1602, s. 49 (9.5.1601), ST 1603–1604, s. 183 (29.3.1604), ST 1614–1615, s. 41–49 (12.11.1614), ST 1620–1621, s. 315 (Tukholman kämnerintuvan pöytä-
(jatkuu...))

seessä oli kuitenkin nimenomaan kämnerien²⁰ johdolla toiminut oikeusistuin, sillä vuosilta 1603–1604 säilyneessä ensimmäisessä pöytäkirjassa jäseniksi mainitaan kaksi kämneriä²¹. Asioiden muistiinmerkitsijästä ei näin puhuta lainkaan, mutta pöytäkirjat²² valmisti joko toinen kämneristä tai mahdollisesti vahtikirjuri. Kuten edellä havaittiin, pidettiin 1580-luvulla raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen kokouksia vahtikirjurin työtilassa. Vahtikirjuri oli myös mukana tuomioistuimessa, sillä vuonna 1625 raastuvanoikeus uhkasi näet kämneriä ja vahtikirjuria vankilalla, mikäli nämä eivät hoitaisi ahkerammin tehtäviään kämnerinkamarilla²³. Tämä ilmoitus yhdistettynä myöhemmin käsiteltävän vuoden 1619 säännön määräykseen, jossa vahtikirjuri veloitettiin toimimaan sihteerintehtävissä kämnerinoikeudessa, kertoo selvästi, että idea vahtikirjurin mukanaolosta tuli nimenomaan Tukholman esimerkin mukaisesti.

Syynä Tukholman kämnerin viran muuttumiseen tilimiehestä tuomariksi on pidettävä ennen kaikkea siihen liittyneiden tehtävien määrän kasvua ja samalla toimialan laajentumista. Muutos ei näytä olleen yhteydessä ulkoapäin tulleisiin vaikutteisiin, koska suoranaisesti samankaltaisia järjestelmiä ei muualta ole tavattu. Jos pohditaan perusteita Tukholman tuomioistuinlaitoksen kaksiportaistumiseen kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon kannalta, sen voidaan ajatella tapahtuneen seuraavasti: lähdetietojen nojalla näyttää siltä, että kämnerit keräsivät aluksi raastuvassa langetettuja sakkoja sekä hoitivat muita niiden kantoon enemmän tai vähemmän kiinteästi liittyneitä tehtäviä. Vähitellen tehtäväkentän laajetessa ja asioiden hoidon monimutkaistuessa alettiin miettiä systeemiä, jolla työt olisi voitu hoitaa mahdollisimman nopeasti ja taloudellisesti, sanalla sanoen tehokkaasti.

Virkamiehille – tässä tapauksessa kämnerille – ei ollut enää käytännössä mahdollista kulkea ympäriinsä päivästä toiseen toimittamassa asioita. Siksi Tukholman hallintolaitoksen on täytynyt ryhtyä miettimään tehtävien rationalisointia. Ratkaisuksi tuli siirtää kämnerit kantamaan sakot jonkinlaisen "alioikeuden" avulla. Tässä kiinteässä istuntopaikassa he pystyivät sekä perimään että itse langettamaan sakkoja. Järjestelmä tässä muodossa tuntuisi käyttökelpoiselta, sillä sekä kämnerit että raastuvanoikeus olisivat hyötäneet sellaisen olemassaolosta. Ensin mainittujen "juoksutehtävät" olisivat vähentyneet ja jälkimmäi-

19(...jatkuu)

kirja ajalta 1.8.1621–21.12.1621); ST 1622–1623, passim.; ST 1626, s. 79, 120 (1.7.1626, 9.12.1626). Nimityksestä, vrt. Ericson 1988, s. 251–252.

20 Ks. esimerkiksi ST 1600, s. 127–128 (8.11.1600), ST 1601–1602, s. 49 (9.5.1601), ST 1620–1621, s. 315 (Tukholman kämnerintuvan pöytäkirja ajalta 1.8.1621–21.12.1621).

21 ST 1603–1604, s. 381–387 (Alioikeuden pöytäkirjoja ajalta 17.6.1603–10.3.1604). Fragmentti sisältää 23 kokousta.

22 Kämnerien pöytäkirjoista, ks. esimerkiksi ST 1616–1617, s. 22 (11.3.1616); s. 39 (17.4.1616).

23 ST 1624–1625, s. 437 (3.12.1625); vrt. Ericson 1988, s. 252–253.

nen taas olisi saanut ainakin osan pikkuasioista pois häiritsemästä tärkeämpien tehtävien toimeenpanoa. Tietenkään asia ei välttämättä ole ollut näin yksiselitteinen, mutta periaatteessa mikään edellä esitetystä ei liene tämänkaltaisen ajatusrakennelman vastaistakaan.

Joka tapauksessa on selvää, että Tukholmassa kämnerinoikeudelle oli "kysyntää". Tiedot tuomituista sakkotapauksista tukevat oletusta Tukholman varhaisesta oikeuslaitoksen kuormituksen kasvusta. Sakkojuttujen määrä kasvoi vuosien 1571–1580 noin sadasta vuosittain tuomitusta jo seuraavalla vuosikymmenellä noin kolmasosan suuremmaksi, minkä verran tapauksia oli 1600-luvun alussakin.²⁴ Sen sijaan Tukholman väestönkasvu alkoi vasta 1600-luvun puolella, sillä aina 1400-luvun jälkipuoliskolta seuraavan vuosisadan loppuun saakka kaupungissa asusti Sven Liljan tietojen mukaan noin 7 000–7 500 henkeä.²⁵

Kämnerinoikeuden merkitys Tukholman hallinto- ja oikeuslaitoksen osana oli myöhemmin suurvalta-ajalla huomattava. Tästä on osoituksena se, että toinen kaupungin alioikeus perustettiin vuonna 1635 Norrmalmille²⁶ ja parikymmentä vuotta myöhemmin (1654) kolmas Tukholman eteläiseen esikaupunkiin²⁷.

2 Hallituksen uudistussuunnitelmien tulos: vuoden 1619 kaupunkihallintosäntö ja sen maininnat kaupunkien alioikeudesta

Kämnerinoikeuksista pyrittiin tekemään olennainen osa muidenkin kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta erityisesti 1600-luvun alkupuolella. Seuraavassa perehdytään nimenomaan kruunun pyrkimyksiin uudistusten läpiviennissä.

Kaupunginlain antamat normit olivat 1600-luvulle tultaessa auttamattomasti vanhentuneet. Siitä huolimatta laki julkaistiin ensimmäisen kerran painosta vasta vuonna 1618. Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan tarkoituksena oli luoda kaupungeista suurvallan selkäranka, minkä vuoksi lainsäädäntöön oli välttämättä saatava uusia ja aikaisempaa seikkaperäisempiä ohjeita kaupunkien kehittämiseksi.

Erityistä huomiota kiinnitettiin hallinnon, oikeudenhoidon sekä taloudenhoidon järjestämiseen. Ehkäpä tärkein keino päämäärän saavut-

24 Lindström 1988a, s. 86–87. – Vrt. Ericson 1988, s. 251–252.

25 Lilja 1991, s. 54. Liljan tiedot perustuvat varhaisimpien aikojen osalta erityisesti Birgitta Lagerin (1962, esimerkiksi s. 24–29, 148–149, 158) keräämiin tietoihin. – Ks. myös Sandberg 1991, s. 17.

26 Tosin Östmanin (1915, s. 30) mukaan Norrmalmilla, joka oli itsenäinen kaupunki aina vuoteen 1635 saakka, oli kämnerinoikeus jo ainakin vuodesta 1614 lähtien, sillä tuosta alkaen ovat säilyneet ensimmäiset alioikeuden pöytäkirjat. Toisaalta kummastusta herättää se, miksi sinne oli perustettava alioikeus uudestaan parikymmentä vuotta myöhemmin.

27 Östman 1915, s. 39, 44; Boëtius 1943, s. 6–7; Swensk 1944, s. 74–82; Corin 1966, s. 82; Ericson 1988, s. 253–254.

tamiseksi oli vuoden 1619 kaupunkihallintosääntö, joka tosin jäi virallisesti julkaisematta. Se oli laaja kaupunkihallinnon uudistussuunnitelma, joka epävirallisesta asemastaan huolimatta antoi suunnan kaupunkien kehittämiseksi pitkäksi aikaa. Säännön vaikutus näkyi ennen kaikkea siinä, että monille kaupungeille annettiin sen mallin mukaiset privilegit.

Vuoden 1619 sääntö käsitti yhteensä 40 pykälää. Asetusluonnoksen pääkohdat olivat seuraavat: kaupunginhallinnon kehittäminen, valtiovallan kaupunkeja kohtaan harjoittaman valvonnan lisääminen, porvariston hallintoon osallistumisen vahvistaminen sekä veronkannon ja finanssihallinnon yhtenäistäminen. Sääntö antoi ohjeita myös oikeuslaitoksen kaksiportaistamisesta, mikä olennaisesti liittyy edellä mainittuihin pääpainoalueisiin.²⁸

Vuoden 1619 säännön merkitystä selvitettyä on keskitytty nimenomaan säännön määräyksiin ja niiden läpimenoon tai hautautumiseen.²⁹ Sen sijaan selvittämättä on jäänyt, mistä vaikutteet ohjeeseen saatiin.³⁰ Robert Sandberg on katsonut, että vuoden 1619 sääntö laadittiin Tukholmaa varten, sillä "vain pääkaupunki oli riittävän suuri tarjotakseen alustan säännön monille uudistusehdotuksille".³¹ Näin vaikuttaa todella olleen, mutta esikuvat ovat nekin löydettävissä Tukholmasta itsestään. Seikalla on suuri merkitys koko valtakunnan kaupunkipolitiikalle ja sitä kautta kämnerinoikeuksien perustamiselle.

Sääntö määräsi jokaiseen kaupunkiin kaksi³² kämneriä. Samalla mainittiin "tietystä kirjurista, joka pitää oikeita (tilejä) kaikista kaupungin tuloista ja menoista". Säädöksen säilyneessä konseptissa oli lisäksi³³

28 Ks. esimerkiksi Bergfalk 1838, s. 5–8; Odhner 1860, s. 59; Odhner 1867, s. 662–663; Lindberg 1937, s. 6–10; Halila 1942, s. 29–30; Humble 1968, s. 173–179; Ranta 1981, s. 74–75; Ericson 1988, s. 91–96; Sandberg 1991, s. 85–91. Aikaisempi tutkimus on lähes täysin noudattanut Folke Lindbergin (1937) artikkelissaan viitoittamaa linjaa.

29 Samat lähteet kuin edellisessä viitteessä.

30 Esimerkiksi Aimo Halila (1942, s. 30) mainitsee, että "Mitä esikuvia v:n 1619 säädöksellä on ollut, lienee vaikea määrittellä. Voidaan todeta, että Tukholmassa kehittyneet kunnalliset muodot usein ovat olleet suoranaisena mallina säädöksille ja "standardiprivilegioille". – Halila näyttää osuneen aivan oikeaan ainakin kämnerinoikeuden osalta.

31 Sandberg 1991, s. 89–90, lainaus s. 89.

32 Nähtävästi kaikkein alkuperäisimmässä luonnoksessa vuoden 1619 säännöksi on lukumäärän kohdalla pelkkä tyhjä tila. Säännön yleisimmin käytetty versio on A. A. Stiernmanin toimittamassa virallisjulkaisussa, jossa kämne-reitä mainitaan kaksi. Folke Sleman epäileekin Stiernmanilla olleen käytös-sään jokin nuorempi versio säännöstä. Käytännössä seikalla ei ole suurta-kaan merkitystä, sillä niissä privilegioissa, joissa kämneristä annettiin mää-räyksiä, heitä oli aina kaksi. – 1619 års stadga om städernas administration (1619 sääntö), kohdat 2 ja 5. – Stiernman 1747, s. 733–735; Styffe 1888, s. 297; Sleman 1964, erityisesti sivut 306–307, 310, joilla on selvitys asiasta. Tässä esityksessä tullaan jatkossa käyttämään pääasiallisena lähteenä juuri Slemanin julkaisemaa versiota.

33 Tosin jo itse konseptissa ylivedettyinä.

maininta kirjurin toimipaikasta. Tilit piti tehdä kämnerintuvassa.³⁴ Ehdotuksessa muodostettiin ensimmäisen kerran rahastonhoitajan virka. Kuten aikaisemmin on todettu, rahastonhoitajat ottivat hoitaakseen joissakin kaupungeissa 1600-luvun jälkipuoliskolla kämnerin tehtävät. Ei tiedetä, oliko kämnerien virkojen selkeä erottaminen "tietystä kirjurista" täysin harkittu toimenpide. Joka tapauksessa tämänkaltainen ristiriita säännön ja kaupunginlain välillä aiheutti sekaannusta. Samoin se, että kämnerit toimivat muualla kuin Tukholmassa ainoastaan rahavarainhoidon tehtävissä, on aiheuttanut päänvaivaa hallintomiehille sitten, kun uusia ideoita alettiin siirtää pääkaupungin ulkopuolelle.

Kämnerin vanhat tilintekovelvollisuudet jäivät asetusluonnoksessa taka-alalle. Tilintarkastusta varten piti perustaa niin sanottu seitsemienmiehinen valiokunta, jolle tilitettiin kaikki kaupungin tulot. Maksujen laiminlyönnistä tuli ilmoittaa kämnerille, joiden velvollisuutena oli rangaista veronkiertäjiä.³⁵ Kämnerien piti lisäksi kerätä ja toimittaa sakkorahat valiokunnalle. Muutos entisiin tilinteosta annettuihin määräyksiin oli siis huomattava.³⁶

Edellä mainittujen määräyksien on katsottu riistäneen kämneriitä suurimman osan näiden rahavarainhoitoon kuuluneista tehtävistä.³⁷ Näinhän teoriassa olikin. Kuitenkin vuoden 1619 säännön mukaan kämnerin tehtäviin kuului edelleen sakkujen ja verojen kanto.³⁸ Kämnerintuvasta tulikin tehdä eräänlainen "rahatoimikamari", sillä samalla säädettiin, että kaikkien piti valpurina maksaa veronsa kämnerintuvalla.³⁹ Kämneriltä otettiin siis osa tehtävistä pois, mutta toisaalta varainhoitotehtäviä jäi edelleenkin. Sääntö on tässä tapauksessa osittain ristiriitainen ja epäselvä. Vastaavia hämäreitä kohtia oli useita kämnerinoikeuden perustamisen ja sen toimintaan kuuluvien asioiden määrittelyssä.

Uutuus kämnerien osalta oli määräys oikeudenhoitoon liittyvistä toimista. Raatihuoneelle käskettiin varustaa erityinen kämnerintupa (*kemmenähr stuffuun*) eli kämnerinoikeus, jossa kämnerien piti vähintään kolme kertaa viikossa kolme tuntia kerrallaan joko sovitella tai

34 1619 sääntö, kohta 2. — Sleman 1964, s. 308–309, viite 9.

35 Valiokuntaan tuli valpurinkokouksessa valita yksi pormestari, kaksi raati miestä ja neljä jäsentä kaupunginvanhimista. — 1619 sääntö kohdat 5, 12–13, 21. — Sleman 1964, s. 310, 313–314, 320; Halila 1942, s. 241–245; vrt. Halila 1940, s. 268.

36 1619 sääntö, kohdat 5, 22. — Sleman 1964, s. 310–311, 321. — Valiokunta sisällytettiin myös tärkeiden vuoden 1620 privilegioiden määräyksiin. Sitä ei kuitenkaan onnistuttu juurruttamaan kaupunkiin. Suurvalta-ajan suomalaisista kaupungeista ei sellaisia tunnetta lainkaan. — Odhner 1867, s. 664–668; Lindberg 1937, s. 9–10; Halila 1943a, s. 78–79; Ranta 1981, s. 98.

37 Lindberg 1937, s. 10; Halila 1940, s. 268–269.

38 Tosin useasti mainittiin, että kannetut varat tuli säännöllisesti tilittää seitsemienmiehiselle valiokunnalle. — 1619 sääntö, kohta 5. — Sleman 1964, s. 310–311; vrt. Stiernman 1747, s. 735. Stiernmanin kirjoitusasu poikkeaa jonkin verran alkuperäisestä. Samoin seitsemienmiehistä valiokuntaa ei mainita lainkaan.

39 1619 sääntö, kohdat 15, 21. — Sleman 1964, s. 315–317, 320.

riitaisampien tai vakavampien juttujen kyseessä ollessa tutkia ja tuomita oikeustapauksissa. Asioiden luonteesta mainittiin, että niiden tuli olla pieniä ja vähäisiä (*ringa och små*). Näistä kokouksista kaupungin vahtikirjurin (*wårdschriiffuare*) tuli pitää yhtä tarkkaa kirjaa kuin kaupungin-kirjurin raastuvassa.⁴⁰ Säännön ohjeet olivat hyvin samankaltaiset kuin Tukholmassa jo aikaisemmin noudatettu käytäntö.

Sääntö pyrki selvästi muuttamaan kämnerin aseman rahavarainhoitajasta alioikeuden jäseneksi. Määräyksiin jäi paljon väljyyttä, kuten esimerkiksi mitä noilla pienemmillä oikeusjutuilla tarkoitettiin. Lisäksi virkaan vaadittava pätevyys jäi epäselväksi. Juuri säädöksen epäselvä sanonta lienee ollut syynä sekä vuonna 1620 annettuihin tarkempiin ohjeisiin että eri kaupunkien alioikeuksien toiminnassa havaittaviin huomattaviin eroihin. Samaan kastiin voitaneen liittää koko "kämneri" -termin sekavuus: tehtäväkenttä oli uusien säädösten mukaan kirjava. Näin koko virkanimike, mikäli sellaista termiä voidaan 1600-luvun osalta edes käyttää, jäi hämäräksi todennäköisesti myös aikalaisille ainakin pääkaupungin ulkopuolella.

Vuoden 1619 kaupunkihallintosäännöstä on olemassa monta versiota. Ehkäpä mielenkiintoisin niistä on Aksel Oxenstiernan luonnos, johon kuningas Kustaa II Aadolf on tehnyt merkintöjään. Molemmat kiinnittivät paljon huomiota kämnerin viran ja kämnerinoikeuksien perustamisen suunnitteluun. Nähtävästi kuningas havaitsi ilmeisesti nopeasti laaditun ensimmäisen luonnoksen puutteet, sillä hän halusi muun muassa, että kämnerin toimien kuvaus olisi riittävän tarkka. Samoin hän toivoi, että kämnerinoikeudesta vedottaessa vaadittu rahasumma piti ilmoittaa. Säädöksestä näkyy Kustaa II Aadolfin pyrkimys kasvattaa valtakunnan rahavaroja sakkotuloilla. Toisaalta kuninkaan muistutuksesta on havaittavissa Tukholman mallin mukainen luonnostelu, sillä hänen mukaansa säännössä piti mainita, etteivät kämnerit saisi sovitella rikosasioissa. Hän viittasi Kustaa Vaasan Tukholman vuoden 1529⁴¹ privilegioihin.⁴² Hallitsijan muistutukset eivät ehtineet vuoden 1619 sääntöön, mutta ne löytyvät hieman muunneltuina vuotta myöhemmin eräille kaupungeille annetuista privilegioista.

Myös Aksel Oxenstiernan erityinen mielenkiinto kohdistui kämnerinoikeuteen. Sitä valaisee hänen 23.12.1619 päiväämänsä nähtävästi muistilapuksi tarkoitettu kysymyspaperi eräiden kaupunkien edustajille. Nämä edustivat kaupunkeja, jotka vuoden 1619 lopulla ja seuraavan alussa olivat neuvottelemassa säännöstä hallituksen kanssa.⁴³ Kanslerin kysymys kuului: "Jos kämnerintupaa ei perusteta, niin missä kaikki

40 1619 sääntö, kohta 5. – Sleman 1964, s. 310–311; vrt. Stiernman 1747, s. 735. Stiernmanin kirjoitusasu poikkeaa jonkin verran alkuperäisestä.

41 Kuningas viittasi erioikeuksien 21. kohtaan (po. 23), jossa kiellettiin kämne-reitä sovittelimesta riitoja ilman raadin lupaa. – Ks. edellä s. 45, viite 9.

42 Styffe 1888, s. 297; Sleman 1964, s. 329–331.

43 Ks. esimerkiksi Bergfalk 1838, s. 3; Odhner 1860, s. 59; Lindberg 1937, s. 16; Halila 1940, s. 29–30; Sleman 1964, s. 331–337; Ericson 1988, s. 90–91.

pienet ja selvitetävät asiat kuulustellaan ja ratkaistaan?"⁴⁴

Asian esille ottaminen tällaisessa yhteydessä on merkittävää siksi, että todellisia kämnerintupia eli -kamareita (= kämnerinoikeuksia) ei säännön tarkoittamassa muodossa ollut muualla kuin Tukholmassa, sillä miksi Aksel Oxenstierna muuten olisi kysellyt niiden perustamisesta? Kämnerinoikeuksien uutuus paljastuu siinä, että kun vuonna 1620 useille emä-Ruotsin kaupungeille annettiin uudet privilegiot, joissa oli vuoden 1619 sääntöä tarkemmat ohjeet alioikeudesta, niin alioikeuksia myös ilmaantui nopeasti.

3 Vuoden 1620 privilegioiden täsmennetyt ohjeet

Vuoden 1620 privilegiot annettiin Norrköpingille, Jönköpingille, Västervikille, Kalmarille ja Arbogalle, jotka kaikki olivat joko suurehkoja maatai tapulikaupunkeja.⁴⁵ Erioikeudet noudattelivat vuoden 1619 säännön esimerkkiä, mutta olivat monin kohdin paljon sitä tarkemmat.⁴⁶ Erityisesti kämnerinoikeuksien toiminnasta näissä privilegioissa määrättiin aikaisempaa tarkemmin.

Norrköpingin privilegioiden maininnat kämnerien määrystä, oikeuden istuntopaikasta ja -ajoista, alioikeudessa käsiteltävistä asioista ja tilintarkastusvelvollisuuden muutoksista olivat samanlaiset kuin vuoden 1619 säännössä.⁴⁷ Myös kämnerien kantamien sakkojen osalta ohjeet olivat yhtäläiset. Heidän huostaansa uskottiin lisäksi verojen kannon tilittäminen seitsenmiehiselle valiokunnalle.⁴⁸ Käsky oli huomattavasti tarkempi kuin vuoden 1619 säännön antama ohje, kun veronkanto sälytettiin selvästi kämnerille.

Privilegioiden seitsemännessä kohdassa todettiin, että alioikeuden (*vnder rätt*) tuli helpottaa raastuvanoikeuden työtä vähäisemmissä tapauksissa ja niissä jutuissa, jotka selviäisivät nopeasti. Alioikeuden kokoonpanoon määrättiin kämnerien ja vahtikirjurin lisäksi kuninkaan edustajan asettama tuomari.⁴⁹ Viimeksi mainittu sääntö on merkittävä, sillä se osoittaa kruunulla olleen halua päästä heti alusta alkaen

44 Vapaa suomennos, ruotsiksi kysymys kuului seuraavasti: *Om icke råd h ähr, att en Kemmenährstuffed anrättas, hvarest alle små saker och de som klare ähre förhöres och slijtes?* — Styffe 1888, s. 316. Ks. myös Sleman 1964, s. 332. — Huomioarvoista on, että kämnerinoikeutta koskeva kysymys on heti toisena yhteensä 55 kohtaa käsittävässä muistilistassa.

45 Ks. myös esimerkiksi Odhner 1860, s. 61; Odhner 1867, s. 662; Halila 1942, s. 29–30; Ericson 1988, s. 92; Sandberg 1991, s. 86.

46 Eri kaupunkien privilegiot olivat lähes yhtäläiset muutosten koskiessa lähinnä sanamuotoja. Jatkossa viitataan ainoastaan Norrköpingin privilegioihin. Muiden kaupunkien privilegioista ks. Sleman 1964, s. 367–368 (Västervik), 411–413 (Arboga), 416–419 (Jönköping), 430–431 (Kalmar).

47 Norrköpingin privilegiot 26.4.1620, kohdat 2, 7, 17, 24. — Sleman 1964, s. 381, 384, 391–392, 397–399.

48 Norrköpingin privilegiot, 7. kohta. — Sleman 1964, s. 385.

49 Norrköpingin privilegiot, 7. kohta. — Sleman 1964, s. 384.

kontrolloimaan alioikeuden toimintaa. Tästä huolimatta tuomioistuimelle ei myönnetty lainkaan omaa kirjuria – seikka, jolla on huomattava merkitys kämnerinoikeuden organisoinnin ja juuri valvonnan kannalta.

Kämnerinoikeuden käsittelemät jutut eli sen kompetenssi määrittiin vuoden 1620 privilegioissa tarkasti. Kämnerinoikeuden tuomitavaksi kuuluivat seuraavanlaiset tapaukset:⁵⁰

1. Rikosasioista vain ne, joista voitiin tuomita häpeärangaistus (kaakinpuu; *pläga straffas medh kåken*) "tai jotka olivat niin selviä", että sakot pystyttiin ilman sen suurempaa harkintaa langettamaan. Tällaisilla tapauksilla tarkoitettiin nähtävästi tappeluita ja muita pieniä väkivaltaisuuksia sekä kunnianloukkauksia. Näin henkirikoksien ja varkauksien⁵¹ tuomitseminen rajoitettiin raastuvanoikeuden yksinoikeudeksi.
2. Kämnerien tuli sovittaa ja tuomita velkariidoissa. Sovitteluoikeutta rajoitettiin siten, ettei riitapuolia saanut sovittaa ilman kuninkaan voudin ja raastuvanoikeuden lupaa. Näin Kustaa II Aadolfin haluama lisäys sovinnonteko-oikeuden rajoittamisesta sisällytettiin vuoden 1620 privilegioihin.
3. Kämnerinoikeuden tuli rangaista raadin (maistraatin) julistuksia ja sääntöjä⁵² vastaan rikkoneita.
4. Kämnerien piti lisäksi valvoa kauppaordinantian määräyksien toteuttamista. Väärinkäytösten ilmetessä piti tuomita ordinantian sisältämien kriteerien mukaan.

Rikosasioiden käsittelyä pyrittiin raskaiden tapausten osalta rajoittamaan. Kämnerinoikeuden tehtäväksi katsottiin lähinnä siviilijutut, kuten velkatapaukset ja pikkuriidat. Sen lisäksi kaupungin alioikeus auttoi raastuvanoikeutta tuomitsemalla sen hallinnollisia julistuksia ja sääntöjä vastaan niskuroineita. Erikoislaatuiselta vaikuttaa privilegioiden maininta kauppaordinantian noudattamisen valvomisesta. Käsky kuvaa privilegioiden Tukholma-keskeisyyttä, sillä vuosien 1614 ja 1617 kauppa- ja purjehdussäännöt oli tarkoitettu ennen kaikkea sen parhaaksi.⁵³ Juuri kauppaordinantian noudattamista varten tarkoitettujen erillisten tarkas-

50 Norrköpingin privilegior, 7. kohta. – Sleman 1964, s. 384–385; ks. myös liite 1.

51 "Henkeä ja tavaraa" koskevat asiat (*lijff och godz*).

52 Maistraatilla oli vuoden 1619 säännön ja vuoden 1620 privilegioiden määräysten mukaan oikeus kaupunginlain ja kuninkaallisten sääntöjen puitteissa antaa erilaisia ohjeita, käskyjä ja määräyksiä, joilla oli lain voima.

53 Kauppa- ja purjehdussääntö 10.2.1614; kauppasääntö 12.10.1617. – Stiernman 1747, s. 591–602, 690–704. Ks. myös esimerkiksi Palmén 1876, s. 15–28; Sundberg 1927, s. 42–45; Möller 1954, s. 15–19; Luukko 1967a, s. 89–91; Ranta–Åström 1980, s. 255–258; Ranta 1981, s. 66, 68.

tusmiesten (*opsynings-männerne*) toimista annettiin nimenomaan Tukholmalle erityinen ohjesääntökin.⁵⁴

Lisävarmuutta vuoden 1620 privilegioiden kiinteästä yhteydestä nimenomaan Tukholmasta saatuihin kokemuksiin ja siellä hyväksi katsottujen uudistusten läpivientiin antaa kämnerinoikeuden osalta joko vuoden 1619 lopussa tai seuraavan alussa Tukholmalle tehty privilegioehdotus. Siinä alioikeuden tehtävät määriteltiin täysin kuten vuoden 1620 privilegioissa. Pääkaupungille tehty erioikeusluonnos on siis ilmeisesti ollut esikuvana myöhemmin toteutuneille privilegioille.⁵⁵

Vuonna 1620 useille kaupungeille annetut privilegiot mainitsivat myös alioikeuden tuomioon tyytymättömien oikeusturvasta. Raastupaan sai vedota silloin, kun jutun rahallinen arvo oli yli 50 talaria. Veto-raha oli kuusi markkaa eli 48 äyriä.⁵⁶ Kämnerinoikeus oli tämän päätöksen myötä raastuvanoikeuden valvonnassa ja sille selvästi alistettu tuomioistuin.⁵⁷

Mitään itsenäistä asemaa kämnerinoikeudelle ei haluttu antaa, vaan siitä pyrittiin tekemään eräänlainen raastuvanoikeuden työrukkanen. Vuoden 1620 privilegiot selvensivät monissa tapauksissa huomattavasti 1619 säännön hieman raakilemaista ehdotusta kämnerin viran ja raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen järjestämiseksi. Asia on merkittävä siitä syystä, että asetusluonnoksen ja 1620 privilegioiden vertailu osoittaa, että niiden sisältö oli samanlainen 75 prosenttisesti. Vuoden 1620 privilegiot olivat tarkemmat lähes yksinomaan hallintolaitosta koskevissa kysymyksissä. Erityisen mielenkiintoista on se, että kaikkein huomattavimmat täsmennykset koskivat juuri kämnerinoikeut-

54 Ohjeessa määrättiin kauppa- ja purjehdussäännön vastaisissa tapauksissa viemään rikollinen tullihuoneelle rangaistavaksi ja laitton tavara takavarikoitavaksi. Lisäksi annettiin useita täsmentäviä ohjeita tarkastustoimesta. Kuten havaitaan, ei tuolloin eikä myöhemminkään mainittu kämneriä tai ketään muuta kaupungin virkamiestä sellaisessa tarkastustoimessa. – Ohje kauppaordinantian tarkastusmiehille 14.5.1614. – Stiernman 1747, s. 614–619.

55 Ks. Boëthius 1943, s. 6; Ericson 1988, s. 94–95; Sandberg 1991, s. 85–92. Syitä Tukholman erioikeusluonnoksen vahvistamattomuuteen voidaan vain arvailla. Saattaa kuitenkin olla, että mikäli Tukholmassa oli jo voimassa mainitunlainen systeemi ei sitä hallituksen puolelta katsottu enää tarpeelliseksi uudestaan vahvistaa. Ehkäpä näin oli kruunun kannalta parasta siksi, etteivät uudistussuunnitelmat olisi herättäneet vastustusta muutenkin hieman nihkeästi jo vuoden 1619 säännön käsittelyyn suhtautuneissa kaupungeissa. Oli kenties parasta edetä sammutetuin lyhdyin. Ainakaan siitä ei olisi ollut mitään haittaa, koska esivallan asema pääkaupungin hallinnon ja oikeudenhoidon valvonnassa oli jo melko vakiintunut ja siten asioita pysyttiin viemään eteenpäin ilman privilegioiden muodollista vahvistustakin. – Vrt. Ericson 1988, s. 95.

56 Jos vetojuttu koski ruumiinrangaistustuomiota, ei sitä saanut panna täytäntöön ennen kuin ylempi oikeus oli tutkinut ja hyväksynyt päätöksen. – Norrköpingin privilegiot, 7. kohta. – Sleman 1964, s. 384–385.

57 Alioikeuksien oikeudenhoitoon perehdytään tarkemmin luvussa D.VI.

ta. Kämnerinoikeuden perustaminen katsottiin siis tärkeäksi.⁵⁸

Kuitenkin vuoden 1620 privilegit jättivät edelleen joitakin tärkeitä asioita ratkaisematta. Esimerkiksi kämnerin pätevyysvaatimukset ja rekrytointiperusteet jäivät yhä avoimiksi. Tuntuu todennäköiseltä, ettei heitä ollut tarkoitettu valittavaksi ainakaan raadin (maistraatin) piiristä, sillä kämnerien työtaakka oli paperilla suuri. Samaan aikaan raatimiesten määrää pyrittiin selvästi supistamaan⁵⁹.

Vuosina 1619 ja 1620 tehtyjen suunnitelmien avulla kuningas ja hänen kanslerinsa mitä ilmeisimmin kaavailivat kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen täysremonttia. Tukholmassa uudistuksiin oli ryhdytty jo huomattavasti aikaisemmin, mutta ne tuli saattaa voimaan myös muualla. Nähtävästi Kustaa II Aadolf ja Aksel Oxenstierna suunnittelivat muuttavansa raastuvanoikeudet entistä enemmän hallinnollisten asioiden sekä törkeimpien rikosjuttujen käsittelyyn keskittyneeksi instanssiksi.

Kun hallintolaitos uskottiin aikaisempaa harvalukuisemmille mutta myös pätevämmille virkamiehille,⁶⁰ se oli samalla tärkeä syy aikeisiin perustaa kämnerinoikeuksia. Näin oli erityisesti suuremmissa kaupungeissa, sillä pormestareiden ja raatimiesten määrän vähetessä ei voida olettaa tehtäviä pystyttävän lisäämään kovinkaan paljon. Koko ajan on lisäksi muistettava, että privilegit oli suunniteltu ennen kaikkea Tukholmaa varten. Pääkaupungissa raastuvanoikeutta alemmalle tuomioistuimelle oli tosiaan "sosiaalinen tilaus", mutta miten oli muualla valtakunnassa, jää selvitettäväksi tuonnempana.

Myöhemmin annetuista privilegioista esimerkiksi Salan (1624)⁶¹ ja 1640-luvulla perustettujen kaupunkien kuten Kristinehamn⁶² (1642) määräykset olivat sekä yleisesti että kämnerinoikeudenkin osalta

58 Sleman 1964, s. 308–329, 379–409. Vertailu on tehty ainoastaan niiden pykälien osalta, jotka löytyvät molemmista asiakirjoista. Norrköpingin privilegioissa oli 46 pykälää, vuoden 1619 säännössä vastaavasti 40. Lisäksi oheiseen asetelmaan ei ole laskettu määräyksiä, joissa Norrköpingin privilegit olivat tarkemmat johtuen niiden luonteesta (esimerkiksi kaupungille kuuluvat kauppaoikeudet ja maa-alueet). 1619 säännön ja Norrköpingin 1620 privilegioiden vertailu annettujen määräysten tarkkuuden osalta näyttää seuraavalta:

Vuoden 1619 säännön määräykset tarkemmat kuin Norrköpingin privilegioissa annetut	2 (6 %)
Vuoden 1620 privilegioiden määräykset tarkemmat kuin vuoden 1619 säännössä annetut	7 (19 %)
Samantyyppiset määräykset molemmissa	27 (75 %)
Yhteensä	36 (100 %)

59 Ks. esimerkiksi Halila 1942, s. 52–53; Ranta 1981, s. 78–79.

60 Varsinaisesti pelkästään palkkatuloillaan eläviä tuomareita ei liene ollut juuri missään kaupungissa vielä 1600-luvun ensi vuosikymmenillä.

61 Salan privilegit olivat vielä vuoden 1620 erioikeuksiakin pikkutarkemmat monissa kohdissa. — Salan privilegit 15.4.1624. — Corin–Sleman 1985, s. 238–266, kämnerinoikeudesta erityisesti kohta 8, s. 243–245.

62 Löf 1942, s. 187.

vuoden 1620 privilegioiden mukaiset. Yhteensä vähintään 14 kaupunkia sai samantyyppiset erioikeudet⁶³, joten tässäkään suhteessa vuoden 1619 sääntö ja sen seurannaiset eivät jääneet pelkästään hallintoherrojen sisäpiiripohdinnoiksi.

4 Alioikeuksien perustamiskäskyt ja oikeuksien määrä

4.1 Kämnerinoikeudet privilegioissa ja muissa virallisissa määräyksissä

Kämnerinoikeuksien perustamisen yleisyyttä ja ajallista keskittymistä tutkitaan aluksi tarkastelemalla privilegioissa, kuninkaallisissa päätöksissä ja muissa vastaavissa kirjelmässä annettujen julistusten sisältöä. Menettelytavan valinta johtuu privilegioiden suuresta merkityksestä kaupunkiyhteisön toiminnalle ja kehitykselle. Erioikeuksien rikkominen oli harvinaista ja raskauttavaa. Toisaalta läheskään aina ei annettuja privilegioita pystytty toteuttamaan. Määräykset kertovat kaikesta huolimatta hallituksen julkituodusta halusta perustaa kämnerinoikeuksia.

Oheiseen taulukkoon on koottu privilegioiden ja vastaavien asiakirjojen⁶⁴ maininnat kämnerinoikeuksista suurvalta-ajalla. Taulukko sisältää myös tutkimusjakson jälkeisen ajan, koska siten havaitaan paremmin suurvalta-ajan alun erityislaatuisuus. Tiedot perustuvat suurelta osin J. A. Flintbergin vuonna 1801 julkaisemiin tutkimuksiin. Hänen aineistossaan on Suomen osalta jonkin verran puutteita, sillä siinä mainitaan vain julkaisuaikana toiminnassa olleet kämnerinoikeudet. Siksi esimerkiksi lakkautetut alioikeudet ovat pudonneet luettelosta. Näin poissa ovat muun muassa Kaarle XI:n menosääntöjen yhteydessä 1690-luvulla perustetut kämnerinoikeudet⁶⁵, joten tietoja on Suomen osalta täydennetty.⁶⁶

63 Ks. taulukko 1.

64 Niillä tarkoitetaan kuninkaan tai esimerkiksi maaherran antamaa päätöstä, joka jollakin lailla koski kämnerinoikeutta. Menosäännöt ovat Kaarle XI:n 1690-luvulla määräämiä lukuunottamatta Pietari Brahen Helsingille vuonna 1653 antamaa.

65 Menosääntöjen yhteydessä tai hieman niiden antamisen jälkeen Kajaani, Hämeenlinna, Tammisaari ja Naantali menettivät pormestarin. Virkaa hoiti tämän jälkeen sivutoimena lähimmän kihlakunnan tuomari. Hämeenlinna ja Tammisaari saivat lisäksi kämnerinoikeuden jakamaan oikeutta raastuvanoikeuksien istuntojen välisenä aikana. Alioikeudet lakkautettiin 1700-luvun puolivälissä kaupunkien saadessa uudelleen pormestarin. — Ks. esimerkiksi Halila 1940 s. 265–266; Blomstedt 1960, s. 190; Mäntylä 1977, s. 14–15; Mäntylä 1981, s. 12–13; Karonen 1993a, s. 62–75.

66 Ruotsin osalta Flintberg vaikuttaa tehneen tarkkaa työtä, sillä suurvalta-ajalla lakkautettuja alioikeuksia on myös mukana luettelossa (esimerkiksi Kristinehamn). Tämä johtunee siitä, että Kristinehamniin perustettiin kämnerinoikeus uudestaan 1750-luvulla. — Ks. Flintberg 1801, s. 121, 124–125; Löf 1949, s. 259–260. — *Stadshistoriska Institutetin* eri kaupunkeja koskevista tie-

TAULUKKO 1 Privilegioiden ja vastaavien maininnat kämnerinoikeuksista vuosina 1620–1718 (Jos kaupungille on annettu useita päätöksiä, on mukana vain ensimmäinen). Lähde: Flintberg 1801, s. 121–123, ellei muuta mainita.

Kaupunki	Privilegion yms. antamisvuosi	Status ⁶⁷	Arvojärjestys 1647, (1664), [1710] ⁶⁸
Arboga	1620 (priv.)	maa	14. (24.) [26.]
Jönköping	1620 (priv.)	maa	16. (26.) [28.]
Kalmar	1620 (priv.)	tapuli	5. (7.) [7.]
Norrköping	1620 (priv.)	tapuli	3. (3.) [3.]
Västervik	1620 (priv.)	tapuli	9. (11.) [12.]
Sala	1624 (priv.)	maa	30. (44.) [46.]
Tukholma	1635 (priv.)	tapuli	1. (1.) [1.]
Falun	1641 (priv.)	maa	12. (14.) [15.]
Kristinehamn	1642 (priv.)	maa	51. (66.) [67.]
Göteborg	1642 (päättös) ⁶⁹	tapuli	4. (4.) [4.]
Åmål	1643 (priv.)	maa	68. (86.) [89.]
Lindesberg	1645 (priv.)	maa	35. (54.) [56.]
Nora	1645 (priv.)	maa	36. (55.) [57.]
Uumaja	1646 (priv.)	maa	57. (70.) [73.]
Vänersborg	1646 (priv.)	maa	29. (42.) [44.]
Visby	1650 (päättös)	tapuli	11. (13.) [14.]
Lappeenranta	1652 (priv.) ⁷⁰	maa	— (94.) [96.]
Helsinki	1653 (menosääntö)	tapuli	18. (22.) [24.]
Västerås	1654 (menosääntö)	maa	13. (23.) [25.]
Borås	1664 (päättös)	maa	28. (41.) [43.]
Vaasa	1686 (päättös)	maa	20. (48.) [50.]
Turku	1693 (päättös)	tapuli	6. (8.) [8.]
Lund	1693 (päättös)	maa	— (40.) [34.]
Upsala	1695 (menosääntö)	maa	2. (2.) [2.]
Köping	1696 (menosääntö)	maa	17. (28.) [30.]
Hämeenlinna	1696 (menosääntö) ⁷¹	maa	— (—) [100.]
Tammisaari	1696 (menosääntö)	maa	61. (75.) [78.]
Helsingborg	1716 (päättös)	tapuli	— (18.) [18.]
Kaupunkeja mainittu rankijärjestyksessä yhteensä			70. (97.) [105.]
Ruotsalaisia kaupunkeja mainittu		22	
Suomalaisia kaupunkeja mainittu		6	
Kaupunkeja mainittu kaikkiaan		28	

Yhteensä 28 kaupunkia sai kämnerinoikeutta koskevan päätöksen. Suomalaisia kaupunkeja mukana on vain kuusi. Niistäkin tasan puolet on sellaisia, joissa kämnerinoikeutta käsittelevä maininta ei koske suora-

66(...jatkuu)

doista, vrt. RA SIR, Kungliga brev. Sakregister 1561–1720, "kämnrärer, kämnräsrätter".

- 67 Kaupunki on luokiteltu siihen kategoriaan, johon se kuului suurimman osan suurvalta-aikaa. — Ranta-Åström 1980, s. 260–261; Ranta 1981, s. 66–67.
- 68 Arvojärjestys vuosien 1647 ja 1664 valtiopäivien sekä vuoden 1710 valiokuntakokouksen kaupungeista tehdyn rankijärjestyksen mukaan. — Stiernman 1750, s. 478–480; Stiernman 1753, s. 200–202; BRP 1933, s. 329–330; Ranta 1981, s. 56–57.
- 69 Almquist 1929, s. 395.
- 70 Toivanen 1979, s. 60–64.
- 71 Hämeenlinnasta ja Tammisaaresta, Mäntylä 1977, s. 14–15; Mäntylä 1981, s. 11.

naisesti tuomioistuimen perustamista (Helsinki, Vaasa ja Turku). Lappeenranta on aivan oma tapauksensa, sillä se oli ainoa suomalainen kaupunki, johon nimenomaan perustamisprivilegioissa määrättiin kämnerinoikeus. Tämäkin ohje oli kopio monille emä-Ruotsiin 1640- ja 1650-luvulla perustetuille kaupungeille annetuista privilegioista. Kuitenkaan Lappeenrantaan ei syntynyt kämnerinoikeutta suurvalta-ajalla.⁷² On huomionarvoista, ettei kämnerinoikeuksia pyritty kotiuttamaan Suomeen lainkaan privilegioiden avulla.⁷³

Tilanne oli toisenlainen Ruotsissa, jossa useiden kaupunkien privilegioissa määrättiin kämnerinoikeuden perustamisesta. Ohjeita tosiaankin pyrittiin noudattamaan, vaikkakaan Uumajassa ja Vänersborgissa kämnerinoikeutta ei 1600-luvulla tavata⁷⁴. Esivallan pyrkimykset Ruotsissa eivät siis yleensä jääneet paperille kuten Lappeenrannassa. Tämän vuoksi herää kysymys, miksi Suomessa ei sovellettu samaa kaavaa? 1640-luku oli Suomessa kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon kannalta aktiivinen ja hedelmällinen ajanjakso. Lisäksi samaan aikaan suomalaisiinkin kaupunkeihin syntyi alioikeuksia.

1600-luvun alkupuoli oli privilegioiden määräyksillä mitaten vilkasta kämnerinoikeuksien perustamisaikaa. Erityisesti 1620- ja 1640-luvulla kruunu pyrki omilla toimillaan vaikuttamaan alioikeuksien syntymiseen. Suomesta ei näiltä vuosikymmeniltä ole lainkaan merkintöjä, vaikka maahan perustettiin samaan aikaan (1617–1649) kymmenkunta uutta kaupunkia.⁷⁵ Vuosikymmenet vaikuttavat päällisin puolin samankaltaisilta, mutta erona on kaupunkien koko. 1620-luvulla kämnerinoikeuksia määrättiin perustettavaksi isoihin tapuli- tai maakaupunkeihin. 1640-luvulla privilegit koskivat lähinnä vain pieniä⁷⁶ kaupunkeja, joiden perustamisprivilegioihin oli merkitty myös kämnerinoikeutta koskeva pykälä.⁷⁷

Kuninkaalliset päätökset eivät kuitenkaan aina olleet kämnerinoikeuden perustamisyy, vaan useissa tapauksissa privilegit vain vah-

72 Lappeenranta mainitaan perustetuksi jo vuonna 1649. Ensimmäiset privilegionsa se sai kuitenkin vasta vuonna 1652. Kämnerinoikeudesta mainittiin lähinnä vuoden 1619 säännön esikuvan mukaisesti. — Halila 1940, s. 266, viite 1; Toivanen 1979, s. 60, 62, 64, 231.

73 Näin oikeastaan ainoat Suomea koskevat kämnerinoikeuden syntyyn todella vaikuttaneet viralliset päätökset olivat Tammisaarelle ja Hämeenlinnalle vuonna 1696 annetut menosäännöt. Niissä säädettiin kämnerinoikeuden kokoonpanosta, mikä käytännössä tarkoitti tuomioistuimen perustamista, sillä samalla määrättiin alioikeuden henkilöstön palkkauksesta.

74 Steckzén (1922) ei mainitse Uumajasta kämnerinoikeutta; Corin 1944, s. 103–104.

75 Ks. esimerkiksi Heckscher 1935, s. 391; Ranta 1981, s. 54; edellä s. 40.

76 Poikkeuksina olivat tosin Falun ja Göteborg.

77 Flintberg 1801, s. 121–123; Heckscher 1923, s. 310, 316–317; Ericsson 1977, s. 104–108; Ranta 1981, s. 56–57.

vistivat jo aikaisemmin voimassa olleen käytännön⁷⁸. Näin oli esimerkiksi Tukholmassa, Turussa ja Helsingissä. Kruunu pyrki siten kirjeillä ja päätöksillään vahvistamaan kämnerinoikeuksien toiminnan jatkumisen. Toisaalta voidaan olettaa, että monien pienten ja vastaperustettujen kaupunkien privilegioihin ujutettu maininta tuomioistuimen perustamisesta oli merkki hallituksen pyrkimyksestä saattaa tämä oikeusaste alusta lähtien toimintaan ja juurruttaa se heti uuden kaupungin porvariston tajuntaan.

4.2 Paljonko kämnerinoikeuksia perustettiin?

Entä todellisuus? Paljonko kämnerinoikeuksia syntyi 1600-luvulla, eritoten sen alkupuolella? Kysymykseen ei ole aivan helppo vastata, sillä kaikkialta ei ole ollut saatavissa tietoja kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen rakenteesta. Oheisessa taulukossa on kuitenkin pyritty hahmottelemaan pääpiirteet kaupungin alioikeuksien perustamisesta koko valtakunnassa. Luettelo on siis tuskin täydellinen, vaikka toisaalta se sisältää suurimman osan suurvalta-ajalla perustetuista kämnerinoikeuksista.

Tutkimuksen aikarajauksen puitteissa alioikeuksia perustettiin yhteensä vähintään 30 eli noin kolmasosa enemmän kuin privilegioiden maininnat antoivat odottaa. Vuosisadan jälkipuoliskolla 1660- ja 1670-luvut olivat hiljaiseloa, kun taas 1680- ja 1690-luvulla tuomioistumia syntyi runsaasti, tosin noin puolet vähemmän kuin edeltävällä ajanjaksoilla. Kämnerinoikeuksien ilmaantuminen noudatteli siten kaupunkien kehittämispolitiikan päälinjoja, mikä osoittaa kuinka kiinteästi niiden perustaminen liittyi yleiseen aikakaudella vallinneeseen tilanteeseen.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista eikä aihettakaan ryhtyä selvittämään eri puolille valtakuntaa syntyneiden tuomioistuinten vaiheita, vaan esimerkiksi ajoituksen ("aikainen"—"myöhäinen") kannalta keskeisiin kysymyksiin palataan tuonnempana. Yleinen huomio kuitenkin on, että niiden kaupunkien kämnerinoikeuksien osalta, joista viimeisin mahdollinen perustamisajankohta tunnetaan, ovat nimenomaan 1620-luvun loppu ja seuraavan vuosikymmenen alku sekä 1640-luku vilkkaita ilmaantumisjaksoja. Tämäkin käy yksiin yleisten kaupunkihallinnon kehittämisestä tehtyjen havaintojen kanssa.

Suurvalta-ajan lopulla kämnerinoikeuden perustamismääräykset (privilegiot) ja käytännön reaali-teetit kohtasivat jonkin verran paremmin kuin aikaisemmin. Lisäksi perustamisten keskittyminen 1680- ja 1690-

78 Toisaalta saattoi käydä niinkin, että privilegioiden määräyksiä noudatettiin vasta vuosikymmenien päästä. Näin oli Västervikissä, joka oli sentään tapulikaupunki. Siellä kämnerinoikeus tiedetään toimineen vasta vuodesta 1653 lähtien. — Lindberg 1933, s. 292–293.

luvulle johtuu lähinnä kahdesta seikasta: ensinnäkin vanhojen tanskalaisalueiden ruotsalaistamisesta. Ruotsin laki tuli eteläisissä maakunnissa voimaan vuonna 1682, jolloin vanhat *bytingit* muutettiin kämnerinoikeuksiksi.⁷⁹ Toiseksi alioikeuksien syntyminen oli seurausta Kaarle XI:n tiukasta talouspolitiikasta. Sen johdosta useat kaupungit joutuivat ahtaalle, ja niissä raastuvanoikeus jopa lopetettiin ja tilalle muodostettiin kämnerinoikeus hoitamaan ennen raastuvanoikeudelle kuuluneet asiat.⁸⁰ Näin kämnerinoikeuden merkitys muuttui sellaisissa kaupungeissa aivan toiseksi kuin oli alkuun tarkoitettu: ensisijaisesti suurvalta-ajan alussa kämnerinoikeudet perustettiin raastuvanoikeuden työrukka-siksi, itsevaltiuden aikana niistä tuli raastuvanoikeuden korvikkeita.

79 Rosén 1947, s. 252–267; Fabricius 1958, s. 57–62, 105–110; Ericson 1985; taulukko 2. – 1640–1670-luvun kehityksestä, ks. esimerkiksi Fabricius 1955a, s. 28–29, 33, 79; Fabricius 1955b, s. 167–174, 206–208; Fabricius 1955c, s. 42–43.

80 Ks. esimerkiksi Mäntylä 1981, s. 12–13; Fällström–Mäntylä 1982, s. 191–193.

TAULUKKO 2 Ruotsi-Suomen kaupunkeihin perustetut⁸¹ kämnerinoikeudet vuosina 1620 (1580)–1721.

Vuodet 1580–1660:

Kaupunki	Perustamisaika ⁸²	Status ⁸³	Arvojärjestys 1647, (1664), [1710] ⁸⁴
Tukholma	1580-luku	tapuli	1. (1.) [1.]
Jönköping	1620	maa	16. (26.) [28.]
Norrköping	1620	tapuli	3. (3.) [3.]
Västerås	1625	maa	13. (23.) [25.]
Enköping	1628	maa	— (43.) [45.]
<i>Turku</i>	1629	<i>tapuli</i>	6. (8.) [8.]
Göteborg	1630	tapuli	4. (4.) [4.]
<i>Viipuri</i>	1631	<i>tapuli</i>	7. (9.) [9.]
Gävle	1632	tapuli	10. (12.) [13.]
Arboga	1633	maa	14. (24.) [26.]
Upsala	1633	maa	2. (2.) [2.]
Falun	1641	maa	12. (14.) [15.]
Aversta ⁸⁵	1642	—	— (—) [—]
<i>Rauma</i>	1643	<i>maa</i>	49. (64.) [65.]
Kristinehamn	1644	maa	51. (66.) [67.]
<i>Uusikaupunki</i>	1645	<i>maa</i>	60. (74.) [77.]
<i>Vaasa</i>	1646	<i>maa</i>	20. (48.) [50.]
Karlstad	1649	maa	22. (36.) [38.]
Visby	1640-luvun loppu	tapuli	11. (13.) [14.]
Lindesberg	1640-luvun loppu	maa	35. (54.) [56.]
<i>Helsinki</i>	1650	<i>tapuli</i>	18. (22.) [24.]
Kalmar	1650	tapuli	5. (7.) [7.]
Västervik	1653	tapuli	9. (11.) [12.]
Sölvesborg ⁸⁶	1660	maa	— (82.) [84.]
Sala	+	maa	30. (44.) [46.]
Åmål	+	maa	68. (86.) [89.]
Nora	+	maa	36. (55.) [57.]
Köping	+	maa	17. (28.) [30.]
Nyköping	+	tapuli	8. (10.) [11.]
Örebro	+	maa	15. (25.) [27.]
Vuosina 1580–1660 kämnerinoikeuksia perustettu yhteensä niistä			30
ruotsalaisiin kaupunkeihin			24
suomalaisiin kaupunkeihin			6

81 Mukana on myös sellaisia kaupunkeja, joissa kämnerinoikeuden toiminta ei vakiintunut. Lyhenne + = Ei tietoa kämnerinoikeuden toiminnasta, mutta todennäköisesti perustettu. Todennäköisyys perustuu joko siihen, että kaupunkien privilegioissa mainitaan kämnerinoikeudesta (Kalmar, Sala, Åmål, Nora) tai kaupunkien kokoon (Köping, Nyköping, Örebro).

82 Tarkoittaa viimeistä mahdollista perustamisajankohtaa. — Suomen osalta, vrt. Westerlund 1989, s. 108.

83 Ks. edellä taulukko 1.

84 Ks. edellä taulukko 1.

85 Poikkeuksellinen kämnerinoikeus, sillä tuomioistuin perustettiin Falunin sivuosastoksi ruukkiyhteisön oikeudenhoitoa varten.

86 Poikkeuksellinen kämnerinoikeus, päätöksistä tuli vedota Kristianstadin raastuvanoikeuteen.

Vuodet 1661–1721:

Kaupunki	Perustamisaika	Status	Arvojärjestys 1647, (1664), [1710]
Strängnäs	1660-luvun alkupuoli	maa	24. (29.) [31.]
Borås	1666	maa	28. (41.) [43.]
Karlshamn	1672	tapuli	— (—) [19.]
Oulu	1673	maa	26. (38.) [40.]
Lund	1682	maa	— (40.) [34.]
Helsingborg	1682	tapuli	— (18.) [18.]
Ängelholm ⁸⁷	1682	maa	— (—) [20.]
Kristianstad	1682	tapuli	— (16.) [17.]
Malmö	1682	tapuli	— (6.) [5.]
Ystad	1682 (?)	tapuli	— (19.) [21.]
Halmstad	1682 (?)	tapuli	— (15.) [16.]
Varberg	1682 (?)	tapuli	— (21.) [23.]
Karlskrona	1683	tapuli	— (—) [10.]
Hämeenlinna	1696	maa	— (—) [100.]
Tammisaari	1696	maa	61. (75.) [78.]
Eksjö	Toimi 1600-luvulla	maa	44. (57.) [58.]
Mariestad	Toimi 1600-luvulla	maa	21. (35.) [37.]
Vuosina 1661–1721 kämnerinoikeuksia perustettu yhteensä niistä			17
ruotsalaisiin kaupunkeihin			14
suomalaisiin kaupunkeihin			3

Lähde: Ks. s. 45 (Tukholma); Björkman 1918, s. 233; Rystad 1965, s. 189 (Jönköping); Helmfrid 1963, s. 604–605 (Norrköping); Olsson 1988, s. 41; Hedlund 1980, s. 59 (Västerås); Ljung 1963, s. 289–290 (Enköping); Schnell 1963, s. 152 (Nyköping); Karonen 1992d, s. 345 (Turku, Viipuri, Rauma, Uusikaupunki, Vaasa, Helsinki, Oulu); Almquist 1929, s. 394 (Göteborg); Brännman–Lenner 1982, s. 52–53; vrt. Fyhrvall 1901, s. 71 (Gävle); Corin 1978, s. 255 (Arboga); Herdin 1926, s. 34–35, Herdin 1927, s. 24 (Upsala); Hildebrand 1946, s. 531, 591–593 (Falun ja Aversa); Löf 1942, s. 187 (Kristinehamn); Nygren 1934, s. 220 (Karlstad); Svahnström 1984, s. 160 (Visby); Tham 1949, s. 138 (Lindesberg); Sylvander 1865, s. 123, myös viite 3, vrt. saman teoksen s. 122 (Kalmari); Lindberg 1933, s. 292–293 (Västervik); Ericson 1985, s. 51 (Sölvesborg); Holmberg 1943, s. 82–83, 106 (Åmål); Jägerstad 1959, s. 307 (Strängnäs); Forssell 1952, s. 247 (Borås); Rosengren 1918, s. 42 (Karlshamn); Blomqvist 1978, 160–161 (Lund); Johannesson 1969b, s. 360, 418, 422–423, 424–425 (Helsingborg, Ängelholm, Malmö); Johnson 1964, s. 25–26; Johannesson 1969b, s. 422–423 (Kristianstad); Bjurling 1956, s. 282 (Ystad); Trulsson 1968, s. 149, 402. Flintbergin (1801, s. 124) mukaan Halmstadin ja Varbergin aikaisemmat *bytingit* muutettiin kämnerinoikeuksiksi 1680-luvulla; Bromé 1930, s. 209, 212 (Karlskrona); Mäntylä 1977, s. 14–15; Mäntylä 1981, s. 11 (Tammisaari ja Hämeenlinna); Silfving 1949, s. 148, 152, 156 (Eksjö); Liliequist, s. 246 (Mariestad).

87 Poikkeuksellinen kämnerinoikeus, sillä tuomioistuin oli Helsingborgin alainen.

C KÄMNERINOIKEUS HALLINTO- LAITOKSEN KEHITTÄMISESSÄ

III TUKHOLMASTA ALUEELLISIIN KESKUKSIIN: TURUN JA VIIPURIN ALIOIKEUKSIEN PERUSTA- MINEN JA ORGANISAATIO VUOSINA 1620–1640

1 Edellyttikö Suomen kaupunkien koko kämnerinoikeutta?

Kruunu edellytti vuoden 1619 säännön mukaan kämnerinoikeuden perustamista jokaiseen kaupunkiin. Esivallan vaatimus ei kuitenkaan yksinään riittänyt, vaan myös kaupungeilla oli sanansa sanottavana. Voidaan olettaa, että kaupunkien koolla on ollut merkitystä tuomioistuinten syntyyn. Kaikkein luotettavin mittari kaupungin koon määrittelyssä on sen väkiluku. Ongelmana 1600-luvun aineistossa on kuitenkin se, ettei varmoja tietoja väestön määrästä ole olemassa. Siksi on tyydyttävä henkikirjoista saatavaan aineistoon, mikä käsitti ainoastaan veronmaksu- ja työkykyiset henkilöt. Ensimmäiset varauksin vertailukelpoiset tiedot vanhojen¹ kaupunkien henkirahaa maksaneista ovat vuodelta 1635.

Tehdään hypoteesi, jossa väestömäärä on kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kehityksessä kaikkein merkittävin vaikuttaja. Katsotaan siis, että kaupungin väkiluku luo tarpeen kaksiportaiselle tuomioistuinlaitokselle. Lisäoletuksena on, että 1600-luvun oloissa 400 henkikirjoitetun asukkaan kaupunkia voidaan pitää riittävän isona tällaista organi-

1 1630-luvulla, 1640-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolella perustettujen kaupunkien henkikirjoitetusta väestöstä ks. liite 6.

saatiota varten. "Todelliseksi" väkiluvuksi muutettuna neljäsataa henkikirjoitettua vastaa noin 670–1 000 asukasta, mikä väkimäärä edellyttää jo melkoista työtaakkaa oikeuslaitoksellekin. Eri kaupungeista olevia tietoja ei kuitenkaan ole yritetty muuttaa "todellisiksi", koska mitään yhtenäistä vakiokerrointa väkiluvun selvittämiseksi ei ole. Aasukkaita verotettiin eri puolilla maata hieman toisistaan poikkeavin perustein.²

Oheisessa kuviossa näkyvät Suomen kaupunkien henkirahaa maksaneiden määrät vuosina 1635, 1645 ja 1660. Ensimmäisestä tarkasteluvuodesta lähtien Turku (noin 2 700 henkikirjoitettua) ja Viipuri (noin 1 650) erottuvat joukosta selvästi suurimpina kaupungeina, Turku jatkuvasti vähintään kolmanneksen Viipuria isompana. Sen sijaan muiden kaupunkien suuruusjärjestys muuttui jonkin verran aikakauden kuluessa. Vuonna 1635 Pori oli kolmanneksi suurin kaupunki lähes 500 veroamaksavan asukkaan voimin. Sitä seurasivat Helsinki ja Porvoo, joissa oli noin neljäsataa asukasta. Yli kolmensadan asukkaan kaupunkoja olivat tässä vaiheessa myös Uusikaupunki ja Rauma, muiden jäädessä jopa alle sadan hengille kirjoitetun.

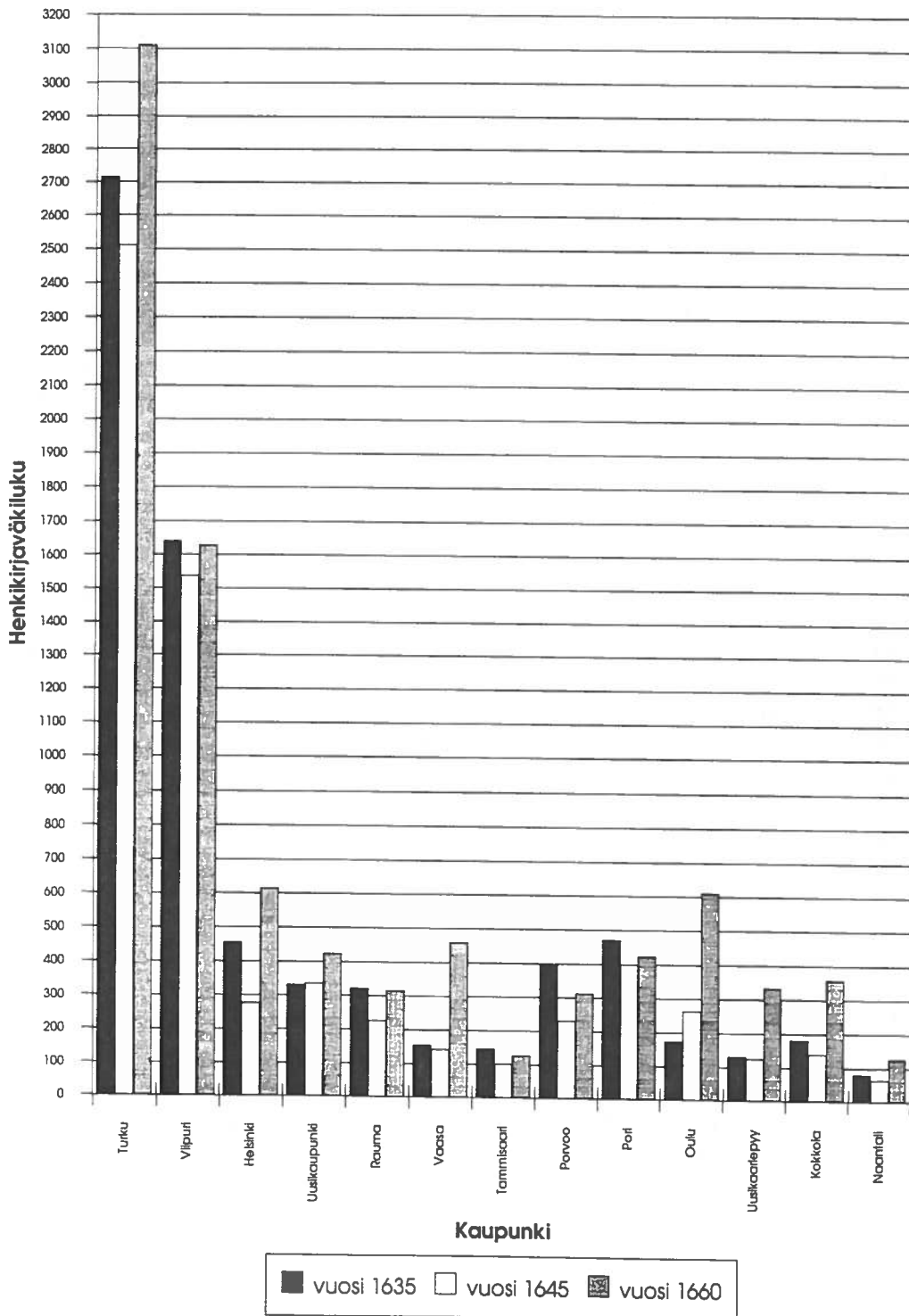
Pori pysyi aina käsiteltävän aikakauden loppuun yli neljänsadan veroamaksavan asukkaan kaupunkina, jollaisiksi vuoteen 1660 mennessä kasvoivat myös Uusikaupunki, Vaasa ja Oulu. Oulussa oli tarkastelujakson lopussa kuten Helsingissä yli 600 veronmaksajaa. Nämä kaupungit olivat tuolloin heti Turun ja Viipurin jälkeen Suomen suurimmat, vaikkakin kooltaan niitä huomattavasti pienempiä.

Kuviosta havaitaan selvästi Pohjanmaan vanhojen kaupunkien nousu aikakauden lopulla. Vielä 1640-luvulla ne olivat kaikki Suomen vähäväkisimpiä, mutta vuonna 1660 jokaisessa (Vaasa, Oulu, Uusikaarlepyy ja Kokkola) oli yli 300 henkeä. Sen sijaan Etelä-Suomen maakau-pungeille tutkimusjakso ei ollut kasvun aikaa, vaan paremminkin taantumista. Niinpä esimerkiksi Naantalissa ja Tammisaarissa ei milloinkaan ylletty yli 150 veroamaksavan lukumäärään.

Henkikirjatietojen perusteella näyttää siltä, että Turku ja Viipuri olivat saavuttaneet kaksiportaiseen hallintolaitokseen "vaadittavan" väkimäärän jo aikapäiviä ennen tutkimusjakson alkua. Molemmissa kaupungeissa tuo neljänsadan verotetun raja ylittyi jo vuonna 1635 moninkertaisesti. Tässä suhteessa näyttäisi selvältä, että Turussa ja Viipurissa olisi tarve kahteen tuomioistuimeen syntynyt jo ennen vuotta 1635.

2 Tässä ei ole ryhdytty tekemään uusia arvioita kaupunkien väkiluvuista tarkasteltavana ajanjaksona. Henkikirjaväkilukua on yleensä pidetty noin 40–60 prosenttina todellisesta väkiluvusta, joka on otettu liitteessä 6 olevien arvioidenkin perusteeksi. – Laskentaperusteista, käydystä keskustelusta ja väkilukuarvioista, ks. esimerkiksi Elmgren 1886, s. 300; Grotenfelt 1891, s. 407–411; Voionmaa 1913, s. 135–142; Heckscher 1936, s. 386, 389, 390; Jutikkala 1957, s. 161–187; Ranta 1975, s. 147–155, erityisesti viitteet 3 ja 4; Nikander 1935b, s. 188; Möller 1954, s. 27; Jutikkala 1980, erityisesti s. 149–152; Bonsdorff 1892a, s. 352–356; Sandberg 1991, s. 44, myös viite 1; Nygård 1989, s. 22; Wilmi 1991, s. 39–41; vrt. myös Bairoch 1988, s. 22.

KUVIO 1 Suomen kaupunkien henkikirjaväkiluvut vuosina 1635, 1645 ja 1660 (jos tietoa kyseiseltä vuodelta ei ole, on valittu lähin mahdollinen vuosi). Lähde: Liite 6.

Muiden kaupunkien kehitys on myös mielenkiintoinen. Pori kuuluisi eittämättä mainittuun "kämnerinoikeudelliseen" kategoriaan jo 1630-luvulla. Sen sijaan Helsinki, Porvoo ja Rauma olisivat tietynlaisia rajatapauksia: kaupunkien henkikirjaväkiluku vaihteli kovasti ajanjaksolla. Helsinki olisikin hypoteesin perusteella noussut kaksiportaiseen oikeuslaitos-luokkaan vasta vuoteen 1660 tultaessa. Silloin mukana olisivat itseoikeutettuina myös Oulu, Vaasa ja Uusikaupunki sekä varauksin Uusikaarlepyy ja Kokkola. Pelkän henkiveroa maksavien mukaan arvioiden vanhoista kaupungeista Tammisaari ja Naantali eivät tutkimusjaksolla missään tapauksessa kuuluisi kahta tuomioistuinta tarvitseviin kaupunkeihin, uusista vielä vähäväkisemmistä puhumattakaan.

Henkikirjaväkiluku on kuitenkin vain yksi tärkeä muuttuja, mikä ei yksinään riitä selittämään kämnerinoikeuden syntyä johonkin tiettyyn kaupunkiin. Joka tapauksessa on merkittävää, että Turussa ja Viipurissa asukasluku ja kämnerinoikeus näyttävät liittyvän toisiinsa, sillä molempiin kaupunkeihin syntyi kaupungin alioikeus jo ennen 1630-luvun puoliväliä.

2 Turun hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittäminen

Kämnerinoikeuden perustaminen ja sille määrätty toimintamuodot tuntuivat olleen jopa järjestelmän suunnittelijoille hieman epäselvät. Kuitenkin perustamiskäskeyä annettiin runsaasti ja alioikeuksia myös syntyi eri puolille valtakuntaa. Tukholman käsittelyn yhteydessä kävi ilmi tuomioistuimen perustamisen taustalla pyrkimys järkipäätä hallintolaitoksen toimintaa. Entä Suomessa ja sen suurimmassa kaupungissa Turussa, tarvittiinko siellä ylipäätään suurvalta-ajalla monimutkaista tuomioistuinlaitosta? Aluksi on syytä selvittää tätä puolta asiasta, eli oliko kaupungissa tarvetta "uudelle järjestykselle". Tätä voidaan tarkastella tutkimmalla raastuvanoikeuden tekemän työn määrää.

2.1 Turun raastuvanoikeuden työmäärä³

Turun raastuvanoikeudessa esillä olleiden tapausten määrä vaihteli paljon 1620-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa. Pöytäkirjat ovat säilyneet vuodesta 1623, jolloin oikeusjuttuja merkittiin renovoituun tuomiokirjaan 43. Kahtena seuraavana vuonna tapauksia oli vähintään kolme kertaa enemmän. Vuosikymmenen lopulla asioita oli jälleen vain viitisenkymmentä vuodessa, kunnes 1629 tapausten määrä yli kaksinkertaistui edellisistä vuosista. Mitä tästä voidaan päätellä, vai

3 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteeseen 2.9. ja siinä mainittuihin lähteisiin.

voidaanko ylipäätään yhtään mitään, varsinkaan kun vuotuisissa vaihteluissa ei näytä olevan mitään logiikkaa? Mitä luvut kertovat raastuvanoikeuden työtaakasta, onko esimerkiksi puolensataa asiaa paljon vai vähän?

Tapausten suuriin vuotuisiin vaihteluihin ovat syynä sekä normaali satunnaisuus – ihmiset eivät riitele tai riko lakia yhtä paljon joka vuosi – että tuomiokirja-aineiston säilymisessä havaittavat huomattavat eroavuudet. Pöytäkirjoja on vuosilta 1623, 1626, 1629 ja 1630 olemassa vasta vuoden puolimaista.⁴ Ainoat täydelliset, koko vuoden kattavat tuomiokirjat 1620-luvulla ovat vuosilta 1624–1625 sekä 1627–1628. Ensimmäinen mainittuna ajanjaksona juttuja on merkitty tuomiokirjoihin runsaasti, mutta 1627–1628 taasen vähän. Tapausten väheneminen ei suinkaan johtunut siitä, että raastuvanoikeuden toiminta olisi supistunut, vaan siitä, että tuolloinen kirjuri Matti Sakaripoika Kättärä⁵ kirjasi mitä ilmeisimmin – kuten entiselle hovioikeuden notaarille sopi – ainoastaan oikeudellisesti merkittävät asiat. Näin ollen hänen aikanaan tapauksia selostetaan pitkään, mutta lähes kaikki hallintoasiat, ja siinä sivussa osa taloudellisista kiistoista, jäivät kokonaan merkitsemättä hovioikeudelle lähetettyyn tuomiokirjaan.⁶

Raastuvanoikeuden työ määrä lienee pysytellyt suurimman osan 1620-lukua noin 150 tapauksena vuodessa. Vuosikymmenen lopulla tehtävät lisääntyivät selvästi, mistä osoituksena on vuonna 1629 puolessa vuodessa käsitelty asioiden määrä: noin 120. Jotta päästäisiin mahdollisimman lähelle todellista juttujen määrää, tuo luku voidaan kertoa kahdella. Menettely ei liene paras mahdollinen, mutta antanee oikeasuuntaisen kuvan oikeuslaitoksen työtaakasta.

Entä oliko esimerkiksi reilut sata asiaa vuodessa paljon, kenties niin paljon, ettei tuomioistuimien selvinnyt siitä enää yksin vaan tarvitsi avukseen alioikeuden? Turun raastuvanoikeus kokoontui 1620-luvulla 20–50 kertaa vuodessa,⁷ joten juttuja käsiteltiin 1½–4/kokous. Määrä ei tunnu paljolta, mutta on muistettava, että 1620-luvulla raastuvanoikeuden jäsenet olivat lähes kaikki suurkauppiaita eivätkä oikeudenhoitoon erikoistuneita tuomareita. Heille raastuvalla istuskelu lienee ollut ainakin toisinaan raskasta ja varsinaista elinkeinonharjoitusta haittaavaa,

4 VA TRO 7.5.1623, 7.6.1626, 6.7.1629, 3.5.1630.

5 Ks. myöhemmin s. 76 ja liite 7, numero 19.

6 Kättärän aikana tuomiokirjojen kattavuus lienee heikko erityisesti hallintoasioiden osalta. Ennen hänen kirjurikauttaan ja sen jälkeen hallintojuttuja merkittiin renovoituun tuomiokirjaan runsaasti. Asiaa ei kuitenkaan pysty todentamaan, koska kyseisten vuosien konseptipöytäkirjat ovat kadonneet. – VA TRO 1626–1628; liite 2.9.

7 Laskettu pöytäkirjojen mainintojen mukaan. Jos oletetaan, että vuosilta, joilta pöytäkirjoja on säilynyt vain puolelta vuodelta, kokouksia on pidetty saman verran tuntemattomaksi jääneellä ajanjaksolla, tullaan melko lähelle istuntoahtia kokous/viikko. – Liite 2.9.

varsinkin kun työstä saatava korvaus oli pieni.⁸ Esimerkiksi jo neljä juttua kokouksessa saattoi olla heille melkoinen työtaakka. Näin oli erityisesti silloin, kun tapauksiin liittyi pitkiä kirjallisia selvityksiä asianosaisten kärsimistä vääryyksistä. Sellaisia asioita tapaa Turusta paljon jo 1620-luvulta. Voidaankin sanoa, että Turussa oikeudenkäyntimuodot olivat Suomen kaupungeista kaikkein kehittyneimmät 1620-luvun lopulla. Seikka kertoo osaltaan kaupungin merkityksestä sekä siitä, että raastuvanoikeuden työtaakkaa ei voida pitää vähäisenä.

Jos Turussa tavattuja tapausmääriä verrataan muiden Suomen kaupunkien vastaaviin, niin huomataan, että noin vuosia 1620–1635 koskevassa keskiarvoihin perustuvassa tarkastelussa kaupunki oli ylivoimaisesti suurin⁹. Siksi voidaan sanoa, että Turun raastuvanoikeus oli – kuten jo 1500-luvulla – suurvalta-ajan alussa kaikkein työllistetyin Suomessa. Sen vuoksi voidaan väittää, että Turussa oli jo pelkästään raastuvanoikeuden työtaakan perusteella tarvetta kämnerinoikeudelle viimeistään 1620-luvun lopulla. Kuitenkaan kvantitatiivinen analyysi ei yksinään riitä selittämään kaikkea, minkä vuoksi on syytä tarkastella kaupungin hallinto- ja oikeuslaitosta lähemmin.¹⁰

2.2 Kämnerinkamarin kokoukset ennen alioikeuden syntyä

Raastuvanoikeuden työmäärä kasvoi huomattavasti 1620-luvun lopulla. Asialla on yhteys samoihin aikoihin tapahtuneeseen kämnerinoikeuden perustamiseen. Kuitenkin Turun kämnerinkamarilla oli ollut toimintaa viimeistään 1610-luvun lopulta eli huomattavasti aikaisemmin kuin varsinaisen alioikeuden katsotaan syntyneen. Vai oliko kyseessä sittenkin Tukholman tapainen "kämnerinkamari", alempi tuomioistuin?

Turun kämnerinkamarin ilmaantumisen ajoittaminen on lähdetilanteesta johtuen vaikeaa, mutta säilyneiden tietojen mukaan sitä ei

8 Bonsdorff 1892a, s. 231–232; Halila 1942, s. 117–118; Ranta 1975, s. 577.

9 Laskettu liitteessä 2 olevien tietojen perusteella.

10 Vertailu Ruotsin tilanteeseen ei kovin tarkasti ole mahdollista, sillä tiettävästi siellä ei vastaavanlaisia tutkimuksia ole tehty. Harald Gustafsson (1988, s. 222) on kuitenkin laskenut Tukholman raastuvanoikeuden työtaakkaa vuosien 1618 ja 1625 osalta konseptituomiokirjoista elo-lokakuun ajalta eli kolmelta kuukaudelta. Tuolloin juttuja käsiteltiin raastuvassa noin 200–300, joten vuotuisen tapausmäärän selville saamiseksi määrä lienee kerrottava neljällä. On korostettava, että tällainen menettely ei ole paras mahdollinen, mutta todennäköisesti sen avulla saadaan suuntaa-antava kuva Tukholman raastuvanoikeuden työtaakasta. Toisaalta Gustafsson ei mainitse tapausten laskentaperusteita. Lisäksi laskelma on tehty konseptituomiokirjojen pohjalta, joten suoranainen vertailu Turun aineistoon ei tältäkin osin ole täysin mahdollista. Joka tapauksessa juttujen määrä Tukholmassa oli selvästi suurempi kuin Turussa, mikä kertoo pääkaupungin oikeuslaitoksen huomattavasti raskaammasta kuormituksesta.

tavata ennen 1600-lukua.¹¹ Ensimmäiset tiedot kamarista ovat helmikuulta 1618. Tuolloin mainitaan, että eräs perintöasia tutkittiin ja "ystävällisesti soviteltiin" kämnerinkamarilla (*kämnenärs cammare*).¹²

Termi "ystävällinen sovittelu" on mielenkiintoinen. Toisaalta se voidaan tulkita niin, että kyseessä ei ollut tuomioistuin, koska mitään todellista päätöstä asiassa ei annettu. Toisaalta Tukholmassahan kämnerit sovittelivat riitapuolia nimenomaan kämnerinkamarilla. Näin sovittelua voitaisiin pitää osoituksena tukholmalaisyypin alemman tuomioistuimen olemassaolosta.

Vaikuttaa siltä, että sovittelua ei kuitenkaan tehty tuomioistuimen kokouksessa. Johtopäätös johtuu ensinnäkin siitä, että – kuten aikaisemmin jo todettiin – Turun kaupungin raastuvanoikeuden työmäärä ei tehnyt kaksiportaista tuomioistuinjärjestelmää tarpeelliseksi ennen suurvalta-aikaa. Lisäksi on muistettava edellä siteerattu¹³ Aksel Oxens-
tiernan kysymys, jossa hän toivoi kämnerintuvan, eli tosiasiasa alemman tuomioistuimen perustamista kaikkiin kaupunkeihin. Ei ole viitteitä, että Turku olisi jo ennen suurvalta-ajan alun kaupunkihallintouudistuksia ollut kruunun erityisessä suojeluksessa, mikä olisi vaikuttanut kämnerinoikeuden perustamiseen.

Seuraavan kerran kämnerinkamarista on tietoa vasta marraskuulta 1623. Tuolloin raastuvanoikeudessa käsiteltiin erään porvarin vaimon väitetyksi tekemää lapsenmurhaa. Juttua oli tutkittu jo keväällä ja syksyllä raastuvassa sekä viimein marraskuun alussa kämnerinkamarilla (*kemnäres cammare*).¹⁴ Asian tutkintaa oli siis siirrelty raastuvanoikeuden ja kämnerinkamarin välillä pitkin vuotta. Vasta aivan viimeinen kuulustelu ennen päätöstä tehtiin kämnerintuvassa. Sen vuoksi kamaria ei voi pitää suoranaishana tuomioistuimena, sillä asian vatvomisen ensiylemmässä instanssissa ja vasta sen jälkeen alemmassa tuntuu epätavalliselta käsittelyjärjestykseltä. Oikeusasteiden välinen tapausten siirtäminen oli harvinaista vielä 1630-luvulla, jolloin kämnerinoikeus oli jo varmasti toiminnassa. Silloin vain muutama juttu siirrettiin raastuvasta

11 Ks. esimerkiksi RA Städers acta Åbo vol. 82 "Handlingar rörande Anna Grelsdotters tvist rörande rätten till en gård" (Anna Grelsdotter). Kahden pormestarin, raatimiesten, kämnerin ja kaupunginkirjurin avoin kirje 26.2.1598. Kirje on säilynyt kahtena kopiona; ks. myös Städers acta Åbo. vol. 83. Niilo Bielken kirje Turun linnasta Turun raadille 13.11.1599; Kämneri Thomas Älänning ilmoitti vuonna 1589, että kaupungissa ei koko vuonna pidetty ruton vuoksi raastuvanoikeuden istuntoja. Älänningin kertomus johtui siitä, että kaupungin kämnerinä hänen olisi pitänyt toimittaa kruunulle sille kuuluva osuus sakoista, joita ei siis tuolloin ollut kertynyt. – VA 1491: 6.

12 Asiakirjassa ei mainita kämnerinkamarilla sovittelussa mukana olleita henkilöitä. – RA Städers acta Åbo vol. 82, Anna Grelsdotter, Turun kämnerinkamari 6.2.1618.

13 Ks. edellä s. 51-52.

14 VA TRO 29.11.1623, BÅH 1: III, s. 18–19.

kämnerinoikeuteen, ja ne olivat tuolloin huomattavasti vähempiarvoisempia¹⁵ kuin erittäin raskaana rikoksena pidetty lapsenmurha. Siksi vaikuttaa siltä, että mitään varsinaista alioikeutta ei vielä vuonna 1623 ollut olemassa. Kamari oli siten vain huone tai muu tila, jota kutsuttiin kämnerinkamariksi, mutta jolla ei ollut oikeusistuinta tarkoittavaa merkitystä.

Nähtävästi tuo huone oli kuten Tukholmassa melko käyttökelpoinen, koska myös raastuvanoikeus istui siellä toisinaan. Ensimmäisen kerran näin tapahtui lähteiden mukaan vuonna 1624. Aikaisemmin näitä istuntoja on arveltu todisteeksi kämnerinoikeuden olemassaolosta,¹⁶ joten on syytä tarkastella niitä tarkemmin. Kokouksissa käsiteltiin seuraavanlaisia asioita:¹⁷

Päivä	Oikeuden kokoontulo ¹⁹	Käsitellyt asiat ¹⁸
19.1.	1 PM+ 2 RM+ KV+ KÄ+ KK	Talous 1 (laiton kauppa)
27.2.	LI+ 1 PM+ 1 RM+ KV+KÄ+KK	Talous 1 (etuosto 1), pahoinpitely ja kunnianloukkaus 1, kunnianloukkaus 1
14.5.	1 PM+ KV+ KÄ+ KK	Talous 2 (laiton kauppa, velka)
14.7.	1 PM+ KV+ KÄ+ KK	Talous 2 (velka 2), Hallinto 1
17.7.	1 PM+ KV+ KK	Talous 2 (velka 2)
19.7.	LI+ PM+ 1 RM+ KV + KK	Talous 2 (velka 2)
20.7.	1 PM+ 1 RM+ KV+ KK	Siveellisyys 1, muu 1 (karkotus)

Kaikille kämnerinkamarilla pidetyille kokouksille oli ominaista sekä tuomareiden että käsiteltyjen asioiden vähäisyys. Oikeutta istuneiden kokoonpanossa kiinnittävät huomiota ennen kaikkea pormestarin osallistuminen sekä se, että kaksi kertaa mukana oli kuninkaan edustajana linnanisäntä. Kämneri ja kaupunginvouti olivat myös usein paikalla. Toisaalta esimerkiksi kämnerin paikallaolo ei sinällään ole merkki kämnerinoikeuden olemassaolosta, sillä Turussa kämneri oli mukana raastuvanoikeuden toiminnassa jo 1500-luvulla.²⁰

-
- 15 Tapaukset olivat tuolloin tavanomaisia riitajuttuja, taloudellisia kiistoja. — Ks. esimerkiksi VA TRO 1.6.1633, BÅH 1: VI, s. 54.
- 16 Ranta 1975, s. 685–686.
- 17 VA TRO 19.1.1624, 27.2.1624, 20.7.1624; BÅH 1: III, s. 23, 24; BÅH 1: II, s. 22–23 (TRO 14.5.1624), 41–43 (TRO 14.7.1624, 17.7.1624, 19.7.1624).
- 18 Luokittelusta, ks. liite 1; Karonen 1992d, s. 305–307.
- 19 Lyhenteet: LI = Linnanisäntä; PM = Pormestari; RM = Raatimies; KV = Kaupunginvouti; KÄ = Kämneri; KK = Kaupunginkirjuri.
- 20 Nikula 1987a, s. 184; Karonen 1992d, s. 72–74. Kämneri raastuvanoikeuden istunnoissa, ks. esimerkiksi BÅH 1: III, s. 2, 6–7, 20, 25, 30, 36 (TRO 12.5.1623, 24.9.1623, 22.12.1623, 2.4.1624, 12.4.1624, 8.5.1624); BÅH 1: II, s. 69, 114 (TRO 13.11.1624, 30.4.1625); vrt. Halila 1940, s. 265–267.

Tammikuun ja toukokuun kokouksissa käsiteltiin vuoden 1619 säännössä kaupungin alioikeuden tehtäväkenttään määriteltyjä pikkuasioita, kuten velkajuttuja ja laitonta kauppaa. Tämä ei kuitenkaan yksinään osoita, että kyseessä olisi ollut kämnerinoikeus, sillä myös raastuvanoikeuden ratkaisemista tapauksista valtaosa oli samankaltaisia. Esimerkiksi vuosina 1623–1625 käsitellyistä oikeusjutuista noin kolmasosa kuului taloudellisiin kiistoihin tai rikoksiin. Asioista suurin osa oli melko merkityksettömiä. Aikakaudella havaittava oikeustapausten yleinen mitättömyys tukee omalta osaltaan käsitystä, etteivät vuonna 1624 kämnerinkamarilla pidetyt kokoukset olleet kämnerinoikeuden istuntoja. Miksi raastuvanoikeus olisi edelleen tuominnut paljon pikkuasioita, jos kaupungissa olisi ollut niiden ratkaisemista varten erillinen oikeusistuim?²¹ Myöhemmin kämnerinoikeus usein ratkaisi velkajuttuja, mutta ei vielä 1620-luvun alkupuolella.

Lisäksi kämnerinkamarin kokouksissa käsiteltyjen hallintoasioiden²² sekä kunniaa ja siveellisyyttä koskevien juttujen päättäminen tuskin olisi kuulunut oletetun kämnerinoikeuden tehtäviin. Vuoden 1619 sääntö ja vuonna 1620 annetut privilegit – tosin epämääräisin sanakääntein – pyrkivät ainakin osittain estämään sellaisten tapausten ratkaisun alioikeudessa. Tosin 1640-luvulla kämnerinoikeus tuomitsi juuri mainitunlaisia asioita, mutta olosuhteet ja ajankohta olivat tuolloin toisenlaiset ja tuomioistuinten toiminta paljon kehittyneempää.²³

Siksi tuntuu todennäköiseltä, että raati piti kämnerinkamariksi nimitetyssä tilassa raastuvanoikeuden istunnon. Syynä erikoiselta vaikuttavaan menettelyyn on luultavasti ollut tuomareiden vähäisyys,²⁴ minkä johdosta oikeutta päätettiin istua kamarilla – kenties pienemmissä tiloissa.²⁵ Edellähän jo havaittiin, että samoihin aikoihin myös Tukholmassa raastuvanoikeus tuomitsi toisinaan kämnerinkamarilla, joten menettely ei ole edes ainutlaatuinen.

21 VA TRO 1623–1625; Karonen 1992d, s. 338.

22 Porvaristolta kysyttiin heinäkuussa halukkuutta vuokrata pikkutulli. Vastaukset pyydettiin seuraavaan raastuvanpäivään. – BÅH 1: II, s. 41 (TRO 14.7.1624). Vastausta ei annettu tällöin eikä lähteiden mukaan myöhemminkään.

23 Jo Carl von Bonsdorff (1892a, s. 283) havaitsi, että juttujen laatu ei aina ollut alioikeudelle määriteltyjen normien mukainen.

24 Mitä suurimmalla todennäköisyydellä ainakin heinäkuussa osa raadin jäsenistä oli markkinamatkoillaan, sillä maaseudulla pidettiin markkinoita erityisesti kesällä. – Ranta 1975, s. 297–301, myös viite 1; Qvist 1909.

25 Vrt. muut samoihin aikoihin pidetyt raastuvanoikeuden istunnot, esimerkiksi 26.2.1624, 30.3.1624, 2.4.1624, 3.4.1624 (BÅH 1: III, s. 24–26). – R. A. Wrede (1924, s. 165) ei pidä kämnerinkamarilla pidettyjä kokouksia kämnerinoikeuden istuntoina, mutta hänen lähtökohtansa on virheellinen. Wreden mukaan kokouksissa ei aina ollut kämneri paikalla.

Myös vuonna 1626 kämnerinkamarilla pidettiin joitakin kokouksia. Istuntojen osanottajat ja käsitellyt asiat olivat seuraavat:²⁶

Päivä	Oikeuden kokoontuminen	Käsitellyt asiat
20.9.	1 PM+ KV+ KK	Talous 1 (velka), varkaus 1
23.9.	1 PM+ 1 RM+ KV+ KK	Talous 2 (velka 2)
7.10.	1 PM+ KV+ KK	Hallinto 1

Oikeutta istuneiden määrä²⁷ oli yhä vähäinen, sillä kokouksia pidettiin yleensä pormestarin, kaupunginvoudin ja kaupunginkirjurin paikalla ollessa. Kyseessä oli edelleen melko vajaalukuisen raastuvanoikeuden istunto kämnerinkamarilla. Tämä käy ilmi kahdesta seikasta. Ensinnäkin erään varkaustapauksen ratkaisu siirrettiin seuraavaan "täydelliseen raastuvanpäivään". Käsitelyn yhteydessä ei siis mainita sanallakaan jutun siirtämisestä alemmasta tuomioistuimesta ylempään. Oikeus on vain katsonut, etteivät sen valtuudet riittäneet niin vakavan rikoksen tuomitsemiseen.²⁸ Toisaalta kämnerinkamarilla otettiin lokakuussa 1626²⁹ vaaitsijaksi määrätyltä Juhana Kelkalta virkavalala. Tämänkaltaisen hallintoasian hoito kämnerinoikeudessa tuskin olisi tullut kysymykseen 1620-luvulla, vaikka seuraavan vuosikymmenen lopulta tunnetaan vastaavanlaisia tapauksia.³⁰

Kämnerinkamari toimi edelleen sovittelupaikkana, sillä heinäkuussa 1626 hovioikeuden notaari Jaakko Laurinpoika haki vajaan 25 talarin saataviaan Hillebrand a Flack-nimiseltä porvarilta. Tapausta oli tutkittu kämnerinkamarilla, ja todennäköisesti kyseessä oli niin sanottu "velan lasku" eli velkakirjojen ynnääminen. Raastuvanoikeus vahvisti

26 BÅH 1: IV, s. 11–12 (TRO 20.9.1626, 23.9.1626, 7.10.1626). Renovoidussa tuomiokirjassa ei näy kokouksen paikkaa. 7.10. pidettyä kokousta ei ole lainkaan mukana. Lisäksi joitakin juttuja ei ole merkitty kuten konseptituomiokirjassa. Tässä esityksessä on – kuten edellä – otettu huomioon myös konseptituomiokirjan ilmoittamat jutut.

27 Samoihin aikoihin pitäessään kokouksiaan raatihuoneella raastuvanoikeus istui jälleen yleensä vajaan miehenä. – Ks. esimerkiksi BÅH 1: IV, s. 10–12 (TRO 14.8.1626, 27.9.1626, 6.10.1626).

28 BÅH 1: IV, s. 11 (TRO 20.9.1626). Vrt. saman päivän renovoitu tuomiokirja. *Bidrag till Åbo stads historia*-sarjassa mainitaan lokakuulta 1626 (BÅH 1: IV, s. 13) oleva tapaus, jossa pormestarin, kaupunginvoudin ja kaupunginkirjurin läsnäollessa nähtävästi raatihuoneella kokoontunut (paikkaa ei mainita) oikeus antoi tuomion Johan Gudhen ja lyypekkiläisen Hans Folkerin välisessä velkajutussa. *Bidragin* mukaan "alempi oikeus" (*nidrige rätten*) määräsi Gudhen maksamaan Folkerille 50 talaria. Tässä tapauksessa lähdesarjan toimittaja on referoinut lähdeä hieman vapaasti, sillä konseptituomiokirjassa ei mainita mitään alemmasta tuomioistuimesta. Samoin on laita hovioikeuteen lähetetyssä kappaleessa. – VA TRO 16.10.1626; TKA TROA TRO 16.10.1626: 25v.–26.

29 BÅH 1: IV, s. 12 (TRO 7.10.1626).

30 Raastuvanoikeus valitsi kaupungille suolan- ja rukiinmittaajat vuonna 1639. Samalla heidät määrättiin antamaan virkavalansa kämnerinoikeudessa, ei siis kamarilla vaan oikeuden istunnossa. – VA TRO 19.4.1639.

tehdyn selvityksen.³¹

Tapaus ei anna perusteita olettaa kyseessä olleen kämnerinoikeudessa annettu tuomio. Kämnerinkamarilla oli tosiaan tehty raastuvanoikeuden työtä helpottanut esitutkinta, jonka perusteella se teki ratkaisunsa. Kun kämnerinoikeus myöhemmin todella toimi, se teki erilaisia selvityksiä raastuvanoikeudelle, mutta ne olivat aina merkityksellisempiä kuin muutaman kymmenen talarin velkariita. Syynä oli se, että oikean tuomioistuimen ei enää tarvinnut siirtää pikkujuttuja raastupaan, vaan se tuomitsi niissä itse. Esimerkiksi 1640- ja 1650-luvulla alioikeuden tekemät esitutkinnat koskivat yleensä vakavia rikosasioita, joiden tuomitsemiseen sen oma kompetenssi ei riittänyt. Tuolloin kämnerinoikeus sai selvittää raskaita rikoksia, muttei tuomita, koska toimivalta ei riittänyt sellaisten asioiden ratkaisemiseen.

Vastaavanlainen esimerkki kämnerinkamarin käyttämisestä nimenomaan sovittelupaikkana tavataan samalta ajalta. Heinäkuussa 1626 raastuvanoikeus antoi tuomion Tomas Mååsin ja Hans Boggen välisessä riidassa, jossa oli kyse Boggen ja lyypekkiläisen Mååsin tekemästä työsopimuksesta. Siinä Måås oli luvannut mennä takuuseen eräästä katupuotirengistä.³² Kävi ilmi, että osapuolet olivat olleet "kaupungin kämnerin kamarilla" selvittelemässä asiaa. Måås pyysi Boggea olemaan asettamatta renkiä kauppakojuunsa tämän varastelun vuoksi. Lyypekkiläinen halusi kontrahtinsa takaisin sekä peruuttaa takauksensa. Tomas Måås tunnusti sitten raastuvanoikeudessa ehdottaneensa Boggelle myöhemmin kamarilta lähdön jälkeen, että tämä laittaisi rengin katupuodissa palvelun sijasta harjoittamaan maakauppaa. Turkulainen ei kuitenkaan suostunut ehdotukseen ja jotta asia saataisiin viimeinkin päätökseen, raastuvanoikeus tuomitsi Mååsin maksamaan 200 talaria sekä rengin aikaisemmat velat.³³ Koska Måås ei saanut erillistä rangaistusta maakauppaehdotuksestaan osoittaa, että juttua ei ollut lainkaan tuomittu kämnerinkamarilla eikä edes soviteltu oikeudessa. Tuomioistuimessa sovitellun jutun aukirepimisestä olisi annettu joko ankara 40 markan sakko tai ainakin asiasta olisi mainittu raastuvanoikeuden pöytäkirjassa.

Kuten edellä on jo useasti painotettu, ei kyseessä ollut tuomioistuimien vaan sopimiseen ja asiakirjojen tarkastukseen käytetty tila. Mitä ilmeisimmin kämnerinkamari oli pääasiassa aina 1620-luvun lopulle nimenomaan kaupungin kämnerin sakkujen ja muiden maksujen kantaan käytetty työtila.³⁴

Vuosilta 1627–1629 eli vielä kämnerinoikeuden perustamista

31 VA TRO 1.7.1626; TKA TROA TRO 8.7.1626: 8–8v. vrt. BÅH 1: IV, s. 5–6; Bonsdorff 1892a, s. 283.

32 VA TRO 8.7.1626.

33 VA TRO 8.7.1626; TKA TROA TRO 10.6.1626: 4–4v., 8.7.1626: 8v.–10; vrt. BÅH 1: IV, s. 2–6 (TRO 10.6.1626, 19.6.1626, 1.7.1626, 8.7.1626); Möller 1954, s. 87–88; Ranta 1975, s. 214.

34 Vrt. Bonsdorff 1892a, s. 283.

edeltäneeltä kaudelta ei ole säilynyt tietoja kamarilla mahdollisesti pidetyistä kokouksista. Syynä on nähtävästi se, että kaupungista ei ole säilynyt lainkaan konseptituomiokirjoja, joihin monet edellä mainituista kokouksista oli merkitty. Silti voidaan olettaa, että myös näinä vuosina kamarilla kokoonnuttiin, sillä myös alioikeuden todellisen perustamisen jälkeen kämnerinkamarilla käsiteltiin muita kuin vain ja ainoastaan oikeudenhoitoon liittyviä asioita.³⁵

Turusta jo ennen vuoden 1619 säännössä julkituotua määräystä tavattu kämnerinkamari on kiintoisa, vaikkakaan sitä ei siis voida pitää suoranaisesti tuomioistuimena. Näin Turku vaikuttaa olleen edellä tässä asiassa kaikkia muita paitsi Tukholmaa, koska mistään muualta valtakunnasta aikaisemmat tutkimukset eivät mainitse kämnerinkamaria ennen vuotta 1619³⁶.

Juuri se, että kämnerinkamari tavataan kaupungista jo ennen vuoden 1619 sääntöä, on saattanut olla jopa tärkein kämnerinoikeuden syntymistä hidastuttanut tekijä. Kämnerinkamari ei saanut Turussa heti ensisijaisesti oikeusistuinta tarkoittavaa merkitystä, vaikka vuoden 1619 sääntö aivan ilmeisesti pyrki siihen. Turkulaiset jatkoivat omaperäisellä linjalla hallituksen toiveista huolimatta. Siksi kämnerinoikeuden perustamiseen tarvittiin kruunun voimakas sysäys, ohjaava käsi, joka näytti kaupunkilaisille sen suunnan, jota esivalta toivoi kaupungissa kuljettavan.

2.3 Kruunu, kaupunginhallinto ja kämnerinoikeus Turussa

2.3.1 Niilo Bielke ja Turun kaupunkihallinto

Kruunun merkitys kaupunkien kehittämisessä on olennainen kysymys Ruotsi-Suomen kaupunkitutkimuksessa 1620-luvun ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolen osalta.³⁷ Suomessa kehittämisspolitiikan ensisijaiset kohteet olivat tuolloin Turku ja hieman vähemmässä määrin Viipuri. Erkki Lehtisen mukaan hallitus pyrki siirtämään uudet toiminta-

35 Kämnerinoikeuden istunto raastuvanoikeuden sijaan, ks. BÅH 1: VI, s. 42 (TRO 7.5.1633); kämnerinkamari sovittelupaikkana, ks. VA TRO 1.10.1634, BÅH 1: VI, s. 207; taksaveron maksupaikkana, ks. BÅH 1: VIII, s. 98 (TRO 29.8.1636); tynnyrimittojen esittely- ja tarkastustilana, ks. BÅH 1: VIII, s. 149–150 (TRO 24.10.1636), BÅH 1: XIII, s. 177 (TRO 2.8.1638).

36 Tietysti kirjallisuudessa viitataan toisinaan kämnerinkamariin jopa 1500-lukua käsittelevissä jaksoissa, mutta tuolloin kyseessä ei ollut "todellinen" kämnerinkamari, vaan lakiteksteistä ja aikaisemman tutkimuksen erheellisiä käsityksistä johtuva harhakuva.

37 Monissa tutkimuksissa todetaan hallituksen voimakkaan puuttumisen kaupunkien asioihin alkaneen vasta 1630-luvun lopulta. – Ks. esimerkiksi Odhner 1867, s. 672–676; Halila 1942, s. 92–98; Ranta 1981, s. 74–76; Ericson 1988, s. 41.

muodot ja ideat keskustasta (Tukholmasta) periferian keskuksiin (Turku, Viipuri). Ensin parannettaisiin näitä eräänlaisia periferian mallikaupunkia, minkä jälkeen vuorossa olisi koko takamaan uudistaminen.³⁸

Suunnitelman toteuttajina olivat Suomen tärkeimmät hallintomiehet, kenraalikuvernöörit Niilo Bielke ja Gabriel Pentinpoika Oxens-
tierna. Pääkohteina olivat korkeimman esivallan kontrollin kasvattaminen ja hallinnon sekä oikeudenhoidon valvonnan tiukentaminen ja järkipäätösten tekeminen. Korkeimmat hallintoviranomaiset pyrkivät tuomaan Suomeen pääkaupungissa ja vuoden 1619 säännössä sekä siitä kehite-
tyissä versioissa hyväksi katsottuja uusia ideoita.

Niilo Bielke alkoi puuttua Turun raastuvanoikeuden toimintaan heti kenraalikuvernöörinkautensa alussa syksystä 1623. Hän ei kuitenkaan ollut itse usein paikalla tuomioistuimen kokouksissa. Yhteydenpito tapahtui yleensä joko edustajan tai kirjelmien välityksellä.³⁹ Bielken kiinnostus kohdistui ennen kaikkea aksii-
sien, myllytullien, kontribuutioiden ja vastaavien kruunun maksujen tilittämiseen liittyviin määräyksiin.⁴⁰ Lisäksi hän saattoi vaikuttaa 1620-luvun puolimaissa ammattikuntien perustamiseen kaupungissa⁴¹. Nämä toimet lisäsivät raastuvanoikeuden työmäärää, jos kohta myös auttoivat sitä hallittaviensa kontrolloinnissa.

Bielken vaikutus varsinaisen hallintokoneiston valintaan – tai sen toimintaan ylipäätään – ei vielä virkakauden ensivaiheissa ollut suuri. Hänen vaikutuksestaan tosin nimitettiin yhteensä neljä pormestaria, mutta heidän merkityksensä ei asiakirjatietojen perusteella ollut kovinkaan huomattava, sillä kaupungin oikeudenhoito ja hallinto eivät "uusien luutien" myötä juuri muuttuneet, vaan työskentelyä jatkettiin vanhojen kaavojen mukaan.⁴² Todennäköisesti Bielke itse havaitsi, että pelkästään virkanimityksillä ei hallituksen kaipaamia uudistuksia saataisi läpi. Tässä valossa on nähtävä ilmeisesti hänen tekemänsä linnan-
kreivin nimitys,⁴³ jota tarkastellaan myöhemmin.⁴⁴

Ennen linnankreivin nimittämistä Bielken mielenkiinto kohdistui

38 Ks. Lehtinen 1961a, s. 142–145.

39 Bielke nimitettiin kenraalikuvernööriksi kesäkuussa 1623. – Ks. esimerkiksi VA TRO 27.10.1623, 30.10.1623; Bonsdorff 1892a, s. 151–152; Halila 1942, s. 39; Lehtinen 1961a, s. 94.

40 VA TRO 1624–1629.

41 Lehtinen 1961a, s. 142–143.

42 Tästä huolimatta kajoaminen pormestarinimityksiin on merkittävää ja oireellista sikäli, että Tukholmassa kruunu puuttui virkojen täyttöön vain hieman enemmän kuin Turussa. Kaupunkeja kontrolloitiin siis suunnilleen yhtä paljon. – Ericson 1988, s. 144–146.

43 Erityisesti Erkki Lehtinen (1961a, s. 143, 365) on korostanut linnankreivin nimittämisen epätavallisuutta.

44 Edellä mainittujen lisäksi, ks. myös esimerkiksi Melander 1887, s. 73; Bonsdorff 1892a, s. 202–203; Halila 1942, s. 95.

korostetusti nimenomaan⁴⁵ kirjuri luokkaan, erityisesti kaupunginkirjurin valintaan.⁴⁶ Esikuva on jälleen löydettävissä Tukholmasta, jossa 1600-luvun alkupuolella käytännöllisesti katsoen kaikki kaupunginkirjurit olivat toimineet aikaisemmin kruunun viroissa.⁴⁷ Ensimmäinen merkki vahvasta otteesta näkyy jo heinäkuussa 1626, jolloin entinen kaupunginkirjuri Anders Sigfridinpoika tuli oikeuteen valittamaan virasta erottamistaan. Pormestari Eerik Antinpoika Knape mainitsi hänen viraltapanonsa syiksi muun muassa hänen omat valituksensa palkkansa pienuudesta edellisenä vuonna.⁴⁸ Lisäksi kaupunginkirjuri oli sairastellut eikä edes osannut suomea. Tämän vuoksi kenraalikuvernööri Bieleke oli "yhdessä minun (pormestari Knape) ja raadin kanssa asettanut tämän Matti Sakarinpojan virkaan". Uuden kirjurin avuina mainittiin usean vuoden työskentely Svean hovioikeuden notaarina ja "maan kielien" hallinta.⁴⁹ Nimityksen yhteydessä käydyssä keskustelussa näkyvät pormestari Knapan luottamukselliset suhteet Bielkeen.

Turun kaupungin kirjurivirkojen uudelleenorganisointiin liittyvät myös linnassa tehdyt järjestelyt. Siellä työskenteli 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa erityinen linnankirjuri.⁵⁰ Vielä vuonna 1618 tavataan sekä linnankirjuri (*slotzskrifwaren*) että linnansihteeri (*slotz secreterius*).⁵¹

-
- 45 Sen sijaan pormestaritason alapuolella Bielken suoranainen ja näkyvä vaikutus ei ollut voimakasta. Näkyvin poikkeus tapahtui vuonna 1630, jolloin Hans Bogge valittiin Bielken määräyksestä raatimieheksi. Bogge oli edellisenä vuonna valittu kaupungin tarkastusmieheksi laajoin valtuuksin, joten käskyssä on nähtävissä pyrkimys lisätä kontrollia raastuvanoikeutta kohtaan. Hänen virkakautensa jäi tuntemattomasta syystä vain vuoden mittaiseksi (Boggesta, ks. seuraavassa). – VA TRO 11.9.1630, BÅH 1: IV, s. 80; Bonsdorff 1892a, s. 190, 207; Ranta 1975, s. 568.
- 46 Aikaisempi tutkimus on tarkastellut asiaa etupäässä vasta 1630-luvun osalta. – Karonen 1992d, s. 87–88; vrt. Bonsdorff 1892a, s. 212–213; Halila 1942, s. 144, 154–157; Ranta 1975, s. 581–582.
- 47 Ks. esimerkiksi Ericson 1988, s. 231–234; Sandberg 1991, s. 237–239. – Myös vuoden 1619 säännössä kiinnitettiin runsaasti huomiota kaupunginkirjurin tehtäviin, ks. vuoden 1619 sääntö, kohta 3. – Sleman 1964, s. 308–309.
- 48 Tällöin hänelle oli myönnetty lisäpalkkaa, mutta vielä samana syksynä hän oli jo entinen kaupunginkirjuri. – VA TRO 11.5.1625, BÅH 1: II, s. 120; BÅH 1: II, s. 149 (TRO 5.11.1625).
- 49 "...hafwer hanss nådhe sampt medh migh och rådet samtychtt och tillsatt denne Mass (!) Zachariaesson til samme åmbete..." – BÅH 1: IV, s. 6–7 (TRO 8.7.1626). Kuitenkaan Anders Sigfridinpojan ura Turussa ei päätynyt tähän, vaan hän toimi vuosina 1630–1632 uudestaan kaupunginkirjurina. Hänen toiminnastaan Uudenkaupungin pormestarina, ks. luku C.IV.1.4.2.; ks. myös esimerkiksi BÅH 1: IV, s. 73 (TRO 3.5.1630), vrt. myös s. 61 (TRO 31.10.1629), 125 (TRO 13.6.1632), 141 (TRO 18.7.1632); Cajander 1895, s. 91; Halila 1942, s. 148–151; Blomstedt 1958, s. 227, 359–360; liite 7, numerot 1 ja 19.
- 50 Kiuasmaa 1962, s. 68–72; Ks. Turun linnassa toimineesta laskukamarista ja sen piirissä olleista kirjuriviroista Lehtinen 1961b, s. 124–158; Porin voutisäännöstä ja niin sanotuista linnankanslioista, Lehtinen 1961b, s. 158–169; Kiuasmaa 1962, s. 46–47; Suomen kamreerista ja hänen kirjuriväestään, Lehtinen 1961b, s. 126–136; ks. myös Renvall 1939; Renvall 1962.
- 51 VA 374: 14–14v.; Lehtinen 1961b, s. 133–134, viite 9.

Seuraavan kerran linnankirjuri mainitaan vasta kymmenen vuotta myöhemmin, joten virka on todennäköisesti ollut tuon ajan "jäissä".⁵²

Uudestaan ilmaantuessaan vuonna 1628 virkaa on luultavasti alusta pitäen hoitanut tuttu mies – entinen⁵³ Turun kaupunginkirjuri Matti Sakarinpoika. Hänen toimeensa oli yhdistetty sekä rakennus- että linnankirjurin tehtävät.⁵⁴ Ensin mainittu virka on saatettu jopa yksilöllisesti räätälöidä hänelle, koska se vaikuttaa tuntemattomalta⁵⁵ ennen hänen kauttaan⁵⁶. Matti Sakarinpoika oli Turun linnan rakennus- ja linnankirjurina ainakin vuosina (1628 ?) 1629–1632.⁵⁷

On siis olemassa selvät viitteet siitä, että kaupunginkirjurin toimesta syystä tai toisesta lähtenyt Matti Sakarinpoika sai lähes saman tien uuden tehtävän kruunun palveluksessa – hyviä miehiä ei ollut hukattavaksi. Asian merkitys nimenomaan kämnerinoikeuden kannalta ilmenee hieman myöhemmin.

Kirjurinimitysten taustalla oli todennäköisesti pyrkimys saattaa kaupungin oikeudenhoito ja hallinto entistä tiukempaan tarkkailuun. Kenraalikuvernööri Bielkehän oli samanaikaisesti sekä maan korkein hallintoviranomainen että Turun hovioikeuden presidentti.⁵⁸ Hovioikeudelle taas tuli vuosittain lähettää kaikki tuomiokirjat tarkastettavaksi, ja mikä olisikaan ollut hallinto- ja oikeusasioista jo virkansa puolesta kiinnostuneelle kenraalikuvernöörille mieluisampi sijoitus kuin hyväksi havaittu ja kenties hieman kiitollisuudenvelassa oleva kaupunginkirjuri? Tällaisen virkamiehen avulla oli mahdollista saada luotettava kuva kaupungin hallinnon ja oikeudenhoidon tilasta ilman persoonallista läsnäoloa.⁵⁹

Juuri 1620-luvun loppua voidaan pitää Turun hallintolaitoksen

- 52 VA 422: 178. Väite perustuu siihen, että kyseiseltä ajalta on runsaasti lähdeaineistoa säilynyt, eikä niissä siis mainita mitään linnankirjurista.
- 53 Syytä Matti Sakarinpojan siirtymiseen pois kaupunginkirjurin virasta ei tunneta. Hänet mainitaan entisenä kaupunginkirjurina jo elokuussa 1628. – Karonen 1992d, s. 97, viite 100.
- 54 Ks. esimerkiksi VA 422: 245v.; 434: 10, 29. Rakennus- ja linnankirjuri -termin sekaantumisesta, esimerkiksi 459: 64, 199.
- 55 Ainakaan Snellman (1891), Gardberg (1959) ja Kiuasmaa (1962) eivät mainitse tällaista virkaa Turun linnasta 1500- ja 1600-luvulta.
- 56 Kyseessä tuskin on sattuma, sillä vuoden 1619 sääntö määräsi, että jokaiseen kaupunkiin oli perustettava rakennuskirjurin virka. – Vuoden 1619 sääntö, kohta 6. – Sleman 1964, s. 311.
- 57 Ks. esimerkiksi VA 441: 14, 33; 449: 220v.; 450: 23, 45, 53, 65, 71, 83, 108, 123, 132; 451: 39; 458: 21; liite 7, numero 19.
- 58 Hänen jälkeensä presidenttinä toimi Bror Antinpoika Rålamb, joten maan korkeimman hallintomiehen ja hovioikeuden yhteys katkaistiin uuden kenraalikuvernöörin nimityksen myötä. – Lehtinen 1961a, s. 371; Lehtinen 1973, s. 24–26; ks. myös Blomstedt 1973, s. 67–68.
- 59 Ks. myös Gaunt 1975, s. 165. Hänen mukaansa Svean ja Götan hovioikeudet alkoivat 1630- ja 1640-luvulla suositella entisiä auskultanttejaan kaupunginkirjureiksi ja pormestareiksi. Gauntin mukaan tämä on osoitus hovioikeuksien kasvaneesta kontrollista kaupunkien tuomioistuinlaitosta kohtaan.

suuren remontin aikakautena. Tuolloin näet kaupungissa saatettiin nopeassa tahdissa voimaan useita uudistuksia, joiden avulla sekä kruunun kontrolli tosiasiaassa suuresti kasvoi että kaupungin oikeudenhoito- ja hallintojärjestelmä tehostui.

Pitkäaikainen Turun pormestari Eerik Antinpoika Knappe nimettiin kevättalvella 1629 sekä Turun linnaläänin alikäskynhaltijaksi että Turun kaupungin linnankreiviksi (*burggrefwe*). Valtakirjan kaupunkia koskevassa osassa määrättiin, että hänen tuli pormestarin ja raadin kanssa valvoa, että elämä kaupungissa ylipäättään sekä oikeuden istunnot sujuisivat "taitavasti ja kunnollisesti". Toiseksi linnankreivi veloitettiin olemaan paikalla raastuvanoikeudessa aina kun asioita tutkittiin ja tuomittiin. Lisäksi hänen piti allekirjoittaa eli hyväksyä kaikki oikeuden antamat ratkaisut. Viimein linnankreivin tuli yhdessä pormestarin ja raadin kanssa ajaa kaupungin etua.⁶⁰ Samoin on merkittävää, että heti kaupunkia koskevan osuuden jälkeen asiakirjassa mainitaan, että kenraalikuvernööri antaisi Knapelle erilliset tarkemmat ohjeet tehtävähoidosta. Ohjeiden sisällöstä ei kuitenkaan ole tarkempaa tietoa.⁶¹

Nimityksen merkitys on aiheellisesti katsottu suureksi,⁶² ja sen taustalla ovat nimenomaan kaupunkihallinnon kehittämiseen tähtäävät pyrkimykset. Tosin ei voida unohtaa sitäkään tosiseikkaa, että Bielke, joka lienee ollut nimityksen takana,⁶³ tarvitsi myös alikäskynhaltijaa tärkeimmälle hallintoalueelleen. Knapella oli hallintokokemusta runsaasti. Lisäksi hän oli ollut läheisessä yhteistyössä Bielken⁶⁴ ja kruunun kanssa jo aiemmin.⁶⁵ Samoin on huomattava, että palkkaa hänelle maksettiin ainoastaan alikäskynhaltijan tehtävästä.⁶⁶

60 K. M:n valtakirja Eerik Antinpojalle 31.3.1629. – Corin–Sleman 1985, n:o 219, s. 431; Bonsdorff 1892a, s. 146–147; Halila 1942, s. 36–37; Lehtinen 1961a, s. 143–144; Ranta 1975, s. 541–543; liite 7, numero 15. Viipurissa samaan aikaan tehdyistä hankkeista, ks. luku C.III.3.1.

61 Lehtinen 1961a, s. 143.

62 Lehtinen 1961a, s. 143; vrt. Halila 1942, s. 68–69.

63 Erkki Lehtisen (1961a, s. 143) mukaan Knappe lienee asetettu virkaansa Bielken toivomuksesta. Vaikka täydellistä varmuutta asiasta ei olekaan saatavissa, nimitys on hyvin todennäköisesti Bielken käsialaa.

64 Viimeistään vuonna 1625 Bielkellä oli yhteyksiä Knappeen, sillä tuolloin Knappe esitti kenraalikuvernöörin kirjeen Porin raastuvassa koskien Knapen 13 vuotta aikaisemmin tekemäksi väitettyä tappoa. – VA PoRO 12.12.1625, 14.12.1625.

65 Hän oli toiminut muun muassa kruunun karjakartanoiden ja jopa kokonaisten kihlakuntien vuokraajana. – Melander 1900, s. 126, 127, 128; ks. tarkemmin liite 7, numero 15.

66 Samoin oli uuden kenraalikuvernööri Oxenstiernan aikana. Tämä johtuu nähtävästi jo valtakirjassa annetusta määräyksestä, jonka mukaan Knapen tuli saada sama palkka kuin edeltäjänsä alikäskynhaltijana. – Ks. esimerkiksi VA 450: 23, 26, 44, 51, 64, 70, 90, 102, 107, 114, 122; 451: 31, 458: 17; 459: 24, 56.

Näin linnankreivin tehtävä tuli ikäänkuin "kaupan päälle"⁶⁷. Sen myöntäminen osoittaa, että Knapen suurta kokemusta kaupunkihal- linnon alalla arvostettiin. Samalla nimitys korotti hänet rangissa selvästi muita kaupungin silmäätekeviä korkeammalle – asemaan, jota hän ei taustansa vuoksi ehkä ilman linnankreivi-titteliä olisi saavuttanut. Toi- saalta kyseessä oli tietyllä tavoin hänelle räätälöity virka – ehkäpä sa- malla lailla kuin edellä Matti Sakarinpojan kohdalla havaittu. Kaiken kaikkiaan Knapen linnankreiviksi nimittäminen kasvatti tuntuvasti kruunun mahdollisuutta puuttua kaupungin hallinto- ja oikeuslaitok- seen. On kovin vaikea arvioida sitä, mikä Knapen rooli myöhemmin tehdyissä uudistuksissa oli. Kuitenkaan pormestarikaudeltaan edellä mainittua kaupunginkirjuri -nimitystä lukuunottamatta ei ole jäänyt juuri näyttöjä hänen aloitteistaan hallintolaitoksen uudistamiseksi.⁶⁸ Siksi monet myöhemmistäkin uusista ideoista lienevät tulleet kaupun- kiin nimenomaan kenraalikuvernöörien määräyksestä – viime kädessä siis Tukholmasta.

Pian linnankreivin nimittämisen jälkeen, huhtikuussa 1629, tur- kulainen porvari Hans Bogge sai kaksi valtakirjaa, joiden nojalla hänet valtuutettiin toimimaan Turun kaupan- ja käsityöläisten tarkastajana. Valtakirjoissa valiteltiin kruunun kaupungissa merkille panemaa mo- nien tuotteiden myyntiin liittynyttä epäjärjestystä. Kaupantarkastusta koskevassa valtakirjassa mainittiin tarkkailun kohteeksi monenlaisia vienti- ja tuontitavaroita, joiden kaupan yleistarkastusmieheksi (*general- opsynesman*) Bogge nimitettiin. Erityisesti häntä kehoitettiin valvomaan, että kaupankäynti sujuisi "kuten kaupungissamme Tukholmassa".⁶⁹

Boggen nimitys ja valtakirjat ovat mielenkiintoisia yksinomaan siksi, että vastaavanlaisia ei kruunun taholta tuolta ajalta tunneta mis- tään. Yleistarkastusmiehen eli varsinaisen kaupantarkastajan valtakirjaa ei näet aikaisemmin liene annettu kenellekään muulle pääkaupungin ulkopuolella. Boggen kaupantarkastusta koskeneessa valtuutuksessa viitattiin suoraan Tukholmaan, ja pääkaupunki lienee ollut ohjeen esi- kuvana. Samoin erityiset käsityön valvojat olivat harvinaisia Tukholman ulkopuolella näihin aikoihin.⁷⁰

Kaupantarkastusmiehen nimittäminen on jatkoa hallituksen paikallishallinnon kehittämispyrkimyksille. Samalla kaikki edellä maini-

67 Käsitystä tukee myös se, että Knapen valtakirjan ingressissä ei mainita kuin ainoastaan, että sen nojalla hänestä tuli "Turun linnan alikäskynhaltija".

68 Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat eivät kyllä välttämättä tee oikeutta yksittäisten hallintomiesten esityksille. Niissä ei näet maistraatin jäsenten ehdotuksia juuri yksilöity, vaan vielä 1640- ja 1650-luvulla "pormestari ja raati" esitteli asiat ja teki päätökset usein kollektiivina.

69 Valtakirja Hans Boggelle (Bugge) toimia käsityöläisten tarkastajana 9.4.1629; samalta päivältä valtakirja tarkastusmiehen toimeen Turussa. – Corin–Sle- man 1985, n:o 220, I–II, s. 432–434; Bonsdorff 1894, s. 459–460, 589–590; Lehtinen 1961a, s. 143; Ranta 1975, s. 196, 585; liite 7, numero 3.

70 Karonen 1993b.

tut toimet lisäsivät entisestään raastuvanoikeuden työtaakkaa. Yleistarkastaja Boggen osuus tässä työssä oli merkittävä, sillä hän kävi vuosina 1629–1630 jatkuvasti raastuvassa joko syyttämässä elinkeinolainsäädännön rikkojia tai vaatimassa maistraattia tekemään hallinnollisia ja taloudellisia uudistuksia intressipiiriinsä kuuluvissa asioissa. Erityisen mielenkiinnon kohteena olivat ammattikuntalaitoksen lisäjärjestelyt sekä kaupungin vaakahuoneen perustamiseen liittyneet toimet. Molemmat kuuluivat olennaisena osana kruunun varainhankinta- ja talouspolitiikkaan.⁷¹

Kämnerinoikeus perustettiin aivan kuin jatkoksi edellisille toimille syyskuussa 1629. Tällöin kaksi pormestaria, kolme raatimiestä, kaupunginvouti ja kämneri olivat kokoontuneet raastupaan perustamaan kämnerinoikeutta (*kämnnare rätten*).⁷² Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun kämnerinoikeus -termi esiintyy Turussa. Kun ottaa huomioon edellä mainitut organisatoriset uudistukset, ei voi välttyä ajatukselta, että kämnerinoikeus luotiin juuri niiden vaikutuksesta. Samalla mallia on otettu kuten monissa muissa asioissa Tukholmasta, mutta sen suoranaishana kopiona Turun kämnerinoikeutta ei voi pitää.⁷³

Luultavasti Turun kämnerinoikeuden toiminta ei aivan alkuvaiheissa ollut vilkasta, sillä seuraavan kerran tuomioistuimesta on suoria mainintoja vasta vuonna 1632.⁷⁴ Vaikka kämnerinoikeuden ensimmäisten vuosien työskentelystä ei ole kovin paljon merkkejä näkyvässä, on olemassa viitteitä siitä, että kämnerinoikeus todella toimi ainakin vuodesta 1630. Vuonna 1633 kultaseppä, asianajaja Hartwik Wölich näet

71 Karonen 1993b.

72 "På rådstugu församblade våre cronones wärf och ärande att beställe för kämnnare rätten". – VA TRO 4.9.1629; Karonen 1992d, s. 94; vrt. BÅH 1: IV, s. 49–50.

73 Otaksuttavasti perustamiseen liittyy myös eräs toinen vastaavaan aikaan julkituotu kruunun toivomus. Niilo Bielke sai näet jo kesäkuussa 1629 kamarikollegiolta muistutuksen, että tämän tuli kontrolloida tullivuokraussopimusten täsmennysten toimeenpanoa. Erityisesti painotettiin Bielken velvollisuutta määrätä "neljä tullimiehen pyytämää sopivaa miestä ottamaan käsitelyyn, kuultavaksi ja tuomitsemaan niissä asioissa, joissa on väärinkäytetty tulli- ja kauppaordinantiaa samoin kuin hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa sopimusta vastaan, kuten täällä (Tukholmassa) tullihuoneella pidetään" (Corin–Sleman 1985, s. 634–635). Noin vuotta myöhemmin (29.5.1630) hallitsijan Turun porvariston ja kaupungin tullimiehen välistä riitaa käsitelleessä avoimessa kirjeessä todetaan, että kuningas oli luullut, että edellisenä vuonna tehty sopimus meritulleista ja määräys, jonka mukaan jokaisessa merikaupungissa tuli olla neljä miestä tullihuoneella sovittelemassa edellä mainitussa kirjeessä mainittuja asioita, oli toteutettu Suomessa. Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut, joten nyt kuningas määräsi kaikki, joilla oli vakavia tulliriitoja, haastettavaksi kuultavaksi Tukholman tullihuoneelle (Corin–Sleman 1985, s. 635). – On todennäköistä, ettei Bielke ollut edes yrittänyt perustaa tällaista tullioikeutta suomalaisiin kaupunkeihin. Siksi voidaan epäillä, että Turun ja Viipurin kämnerinoikeudet olivat osittain jopa tietynlainen korvike tullioikeudesta.

74 Ks. VA TRO 25.8.1632: 26, 3.9.1632: 26–26v.; vrt. BÅH 1: IV, s. 147; VA TRO 25.8.1632: 13v.–14, 5.9.1632: 14, BÅH 1: IV, s. 148, 150.

pyysi raatimies Sten Kristerinpojan kämnerinä oloaikana (1630) hävinneitä (*förkomne*) vetorahoja takaisin.⁷⁵ Valitettavasti tapauksen käsittelyä ei ole löydetty lähteistä, mutta missään vaiheessa ei ole tullut ilmi sellaista, että kämneri olisi käsitellyt raastuvanoikeudesta hovioikeuteen valitettaessa kannettuja vetorahoja. Olisi luontevaa olettaa kämnerin kantaneen nimenomaan kämnerinoikeuden tuomiosta valittaneiden vetorahat, varsinkin kun hieman myöhemmältä ajalta tiedetään kämnerin kuuluneen alioikeuden virkakuntaan. Wölichin valituksen aikoihin ei kämnerinoikeudella ollut erillistä kirjuriakaan, joka myöhemmin hoiti vetoamiseen liittyneet järjestelyt.

1630-luvulle tultaessa raastuvanoikeuden työtaakka vakioitui noin 200–250 tapauksen käsittelyyn vuosittain. Raastuvanoikeuteen tuotujen juttujen määrä ei siis enää vuosikymmenen alkupuolella kasvanut, vaikka valvontaa kiristettiin. Ilmeisesti tämä johtui siitä, että nyt kämnerinoikeus tuomitsi suuren joukon asioita, jotka eivät milloinkaan kulkeutuneet raastupaan. Kuten hieman myöhemmin havaitaan, alioikeuden organisaatiota vahvistettiin samoihin aikoihin, jotta se pystyisi suoriutumaan sille määrättyistä tehtävistä.⁷⁶

Kämnerinoikeuden alkuvaiheen työskentelystä ei ole jäänyt paljon tietoja raastuvanoikeuden asiakirjoihin, ja juuri se seikka, ettei raastuvanoikeus ole säilyttänyt tietoja alioikeudesta, on tärkeä päättelylle. Kaikissa muissa suomalaisissa kaupungeissa kämnerinoikeuden ensimmäiset pöytäkirjaniteet ovat säännönmukaisesti raastuvanoikeuden tuomiokirjojen yhteydessä. Koska Turussa ei näin ole ollut,⁷⁷ tarkoittaa se käytännössä sitä, että kämnerinoikeus on heti alusta ollut erotettu raastuvanoikeuden toiminnasta. Kämnerinoikeus ei ollut itsenäinen tuomiouistuin, mutta jonkinasteinen "autonomia" sillä vaikuttaa heti olleen.

75 BÅH 1: VI, s. 43 (TRO 8.5.1633); Sten Kristerinpojasta, ks. esimerkiksi Bondorff 1892a, s. 282.

76 Liite 2.9. – Tosin vuoden 1632 renovoidun tuomiokirjan mukaan raastuvanoikeus käsitteli vähän juttuja, mutta tuon vuoden pöytäkirja oli eräänlainen kokeilukappale. Tuolloin tehtiin näet ensimmäisen kerran asialuettelo. Nähtävästi kesäkuussa 1632 kaupunginkirjuriksi valittu Joosef Jaakonpoika Ilkka halusi kokeilla uutta kirjaamismenettelyä, jossa tapaukset oli toisin kuin aikaisemmin merkitty aakkosjärjestykseen kantajan mukaan. Samalla tapaus-ten määrä oli supistettu aivan minimiin. Kuitenkaan uudenlainen kirjaamismenettely ei jäänyt pysyväksi, vaan jo seuraavana vuonna siirryttiin takaisin aikaisempaan muotoon. – Turun vuoden 1632 konseptituomiokirjan mukaan asioiden määrä ei ainakaan silminnähden vähentynyt aikaisempiin vuosiin verrattuna. – Ks. BÅH 1: IV.

77 Asian voidaan sanoa olleen näin, koska Turusta säilyneet lähteet ovat jo 1630-luvulla monin verroin kattavammat kuin muista suomalaisista kaupungeista koko tutkimusjakson aikana. Jos siis kämnerinoikeuden työskentely olisi aluksi liittynyt kiinteästi raastuvanoikeuden toimintaan, olisi siitä jäänyt ainakin otteita tuomiokirjojen konseptikappaleisiin.

2.3.2 Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan kehittämistoimet

Uudeksi kenraalikuvernööriksi vuonna 1631 nimitetty Gabriel Pentinpoika Oxenstierna vaikutti edeltäjänsä tavoin Turun virkanimityksiin. Vuonna 1632 hänen käskystään valittiin pormestarit, raatimiehet ja kämneri. Kaupunginkirjuriksi määrättiin Joosef Jaakonpoika (Ilkka). Myöhemmin nimenomaan kämnerinoikeudessa merkittävään asemaan noussut Joosef Jaakonpoika oli kuten Matti Sakarinpoika viitisen vuotta aikaisemmin samaan virkaan tullessaan esivallan luottomiehiä, sillä hänet mainitaan jo 1610-luvulta erilaisissa kruunun veronkanto- ja kirjuritehtävissä.⁷⁸

Kenraalikuvernööri laajensi Eerik Antinpojan valtuuksia vuonna 1632, jolloin hänet nimitettiin koko Turun linnaläänin linnankreiviksi.⁷⁹ Seuraavana vuonna kaksi porvaria nimettiin Knapen määräyksestä raatimieheksi ja kolmas kämneriksi.⁸⁰ Samoihin aikoihin Joosef Jaakonpojan rinnalle kaupunginkirjuriksi⁸¹ tuli Ruotsista Nils Bengtinpoika, hyvin todennäköisesti jälleen esivallan määräyksestä.⁸²

Kaikki edellä mainitut toimenpiteet oli tarkoitettu entisestään kiristämään kruunun kontrollia kaupungissa. Myös hallintolaitoksen organisaatiota ja alioikeutta kehitettiin. Vuodelta 1633 ovat ensimmäiset täsmälliset tiedot kämnerinoikeuden kokoonpanosta. Tuolloin valittiin kolme miestä tuomitsemaan alioikeudessa: Matti Sakarinpoika Kättärä oikeuden esimieheksi, linnankreivin käskystä puoliväkisin kämneriksi valittu Hans Plagman sekä yksi porvariston edustaja. Hieman myöhemmin kämneriksi oikeuteen nimitettiin myös raatimies Olavi Börilinpoika.⁸³

Kokoonpano on mielenkiintoinen. Matti Sakarinpoika palasi

78 VA TRO 6.6.1632; BÅH 1: IV, s. 119; Liite 7, numero 11. Tosin konseptituomiokirjassa mainitaan, että "*Opå H. K. M:tz wegne vthaf wålb. ståtholleren och cammereren bleefwe gillede och wallde...*". Ks. myös Lehtinen 1961a, s. 144, viite 12.

79 BÅH 1: IV, s. 157 (TRO 3.10.1632); Bonsdorff 1892a, s. 146–147. – Kuitenkin Turun hovioikeudelle alistettujen rikosasioiden pöytäkirjoissa vuosilta 1631–1632 Knapea nimitetään "(Varsinais-)Suomen kaupunkien linnankreiviksi" jo maaliskuussa 1631. Asiakirja, jossa maininta tavataan, on Turun raastuvanoikeuden antaman tuomion kopio 26.3.1631. Kuitenkin renovoidussa tuomiokirjassa Knapea kutsutaan ainoastaan alikäskynhaltijaksi. Todennäköisesti hovioikeuden asiakirjoissa oleva raastuvanoikeuden asiakirja on kirjoitettu myöhemmin, mistä johtuen titteli on ajankohtaan sopimaton ja niin muodoin virheellinen. – TMA THO AAP 1631–1632: 4, 65; VA TRO 26.3.1631.

80 BÅH 1: VI, s. 51, 56 (TRO 25.5.1633, 3.6.1633); Karonen 1992d, s. 91.

81 Tosin vielä kesäkuussa Nils Bengtinpoikaa nimitettiin syndicukseksi.

82 BÅH 1: VI, s. 56 (TRO 3.6.1633); VA TRO 28.8.1633, BÅH 1: VI, s. 85; Karonen 1992d, s. 91. Vrt. Bonsdorff 1892a, s. 214; Ranta 1975, s. 872.

83 Olavi Börilinpoika (raatimies vuosina 1632–1638) ei esiinny Bonsdorffin eikä Rannan laatimissa kämneriluetteloissa. – Ks. Karonen 1992d, s. 96; BÅH 1: VI, s. 51, 56 (TRO 25.5.1633, 3.6.1633, 5.6.1633); vrt. Bonsdorff 1892a, s. 281–282; Ranta 1975, s. 873.

linnasta takaisin kaupunkihallinnon palvelukseen viiden vuoden poissaolon jälkeen. Nimitys kertoo kruunun suuresta vaikutusvallasta kaupungin asioihin. Mutta se ei ole ainoa mielenkiintoinen seikka. On otettava huomioon Matti Sakarinpojan aikaisempi ammatti, joka aivan varmasti oli koko ajan sulkakynän varteen sidottu. Näin ollen, vaikka tuomiokirja puhui Kättärästä kämnerinoikeuden "esimiehenä", tarkoitettiin termillä ensisijaisesti kämnerinoikeuden kirjuria. Suurvalta-ajan alkupuolella ei pätevistä henkilöstöstä ollut ylitarjontaa, joten ei voida olettaa Matti Sakarinpojanakaan vaihtaneen ammattia ja siirtyneen kämnerinoikeuteen tuomariksi väliaikaisesti muutamaksi vuodeksi. Myös hänen myöhempi toimintansa tukee käsitystä siitä, että hänet oli alun perin tarkoitettu toimimaan nimenomaan alioikeuden pöytäkirjanpitäjänä.⁸⁴

Voidaan sanoa, että vuoden 1633 määräykset viimeistään varmistivat kämnerinoikeuden aseman Turussa. Kruunun kiinnostus parantaa Turun hallinto- ja oikeuslaitosta selkeyttämällä alioikeuden organisaatiota on tulkittava merkiksi siitä, että kämnerinoikeus oli todella tarpeellinen laitos. Järjestelmää ei muutettu turhaan, vaan siksi, että systeemin kehittäminen oli välttämätöntä oikeudenhoidon sujumisen kannalta.

Uudistetun organisaation merkitys käy paremmin ilmi, mikäli asiaa verrataan muualla valtakunnassa vallinneeseen tilanteeseen. Kämnerinoikeuden esimiehen – eli kirjurin – nimittäminen yhtä varhain oli lähes poikkeuksellista Ruotsi-Suomen kaupungeissa. Tukholman kämnerinoikeus sai oman notaarin vain vuotta aikaisemmin kuin Turku.⁸⁵ Pääkaupungissa virkaa oli tosin harkittu jo vuoden 1620 vaiheilla tehdyssä privilegioehdotuksessa, jonka mukaan alemman tuomioistuimen kirjuriksi piti määrätä joko kruunun edustaja tai joku muu esivallan virkaan sopivaksi katsoma henkilö.⁸⁶ Privilegioehdotuksen sanamuoto muistuttaa kovasti Turussa havaittua virantäyttöprosessia, mikä ei liene sattuma.

Björn Helmfrid ilmoittaa Norrköpingissä alioikeutta istutun jo kevästä 1629 kahden kämnerin ja kirjurin läsnäollessa. Yhteydestä ei aivan selviä, puhutaanko tällöin todellisesta tilanteesta vai normatiivisesta määräyksestä. Kun Norrköpingin oikeudenhoito ei Helmfridin itsensä mukaan vielä tuolloin ollut erityisen laadukasta, voitaneen hä-

84 Karonen 1992d, s. 97, viite 100; BÅH 1: XIII, s. 91 (TRO 26.5.1638); liite 7, numero 19. Vrt. Bonsdorff (1892a, s. 214, 287) ja Ranta (1975, s. 694), jotka eivät pidä Kättärää kämnerinoikeuden kirjurina.

85 Norrmalmin esikaupungin kämnerinoikeus sai oman kirjurinsa vuonna 1637. – Östman 1915, s. 44; Ericson 1988, s. 254.

86 Kuten edellä huomattiin, ei Tukholman kämnerinoikeudessa tuolloin ollut vielä varsinaista omaa kirjuria, vaan tehtävää hoiti vahtikirjuri. – Boëthius 1943, s. 6; Ericson 1988, s. 94–95; Sandberg 1991, s. 85–92.

nen olettaa tarkoittavan nimenomaan "pitäisi olla" -tilannetta.⁸⁷ Göteborgissa alioikeudella ei aluksi ollut erityistä kirjuria, vaan pöytäkirjaa piti kaupunginsihteerä. Vasta vuonna 1635 mainitaan erillinen alioikeuden kirjuri.⁸⁸

Muista valtakunnan kaupungeista ei kämnerinoikeuden kirjuria ole näin varhaisessa vaiheessa tavattu. Turku oli tässä asiassa aivan valtakunnan kaupunkien eturintamassa, ja kirjurinimityksen "aikaisuudella" tai "myöhäisyydellä" – sen puuttumisesta puhumattakaan – voidaan katsoa olevan suuri merkitys koko kaupungin hallinnon kehitykselle. Tärkein tekijä Turun "kehittyneisyyteen" oli kenraalikuvernöörien voimakas panostus kaupungin oikeus- ja hallintolaitoksen kehittämiseen. Kuitenkaan virkaa ei varmasti perustettu ainoastaan hallintoherrojen mielohteesta, vaan sen syntyminen kertoo Turun hallintolaitoksen työtaakasta; virka oli hyvin tarpeellinen.

Vuonna 1634 Matti Sakarinpojan pesti uusittiin jälleen vuodeksi. Hänen virakseen mainittiin tällöin kämneri, joten aikalaisillakaan ei terminologia ollut aivan yksiselitteinen. Se juontuu sääntöjen moniselitteisyydestä: alkuperäistä kämneri-sanana merkitystä ei kovin moni enää tiennyt. Tosin samana vuonna häntä nimitetään myös kämnerinoikeuden tuomariksi ja kämnerinoikeuden kirjuriksi (*kemmenär skrifware*).⁸⁹

Tuomari-nimitys yhdistettynä ensimmäisessä valinnassa mainittuun esimies-titteliin antaa olettaa, että kirjurin asema tarkoitettiin merkittävimmäksi koko oikeusasteessa. Samalla notaarin käsittäminen päätäväksi jäseneksi, tuomariksi, helpottaa ymmärtämään myöhemmin tarkasteltavat⁹⁰ 1630-luvun jälkipuoliskolta alkavat pöytäkirjanpitäjään kohdistuneet sanalliset hyökkäykset. Koska kirjuri oli samalla tosiasiallinen päättäjä, ei ole lainkaan kummallista, että hänen toimensa herättivät toisinaan ankaraa kritiikkiä.

Kättärän jälkeen vuonna 1635 kämnerinkirjuriksi nimitettiin edellisinä vuosina kaupunginkirjurina toiminut Joosef Jaakonpoika Ilkka.⁹¹ Hänhän oli aikanaan tullut virkaansa esivallan myötävaikutuksella, eikä tätä seikkaa ole syytä väheksyä kämnerinkirjuri-nimityksen yhteydessä. Kruunun puuttuminen alemman oikeuden kirjurinimitykseen jatkui vielä seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin Ilkka erosi tehtä-

87 Helmfrid mainitsee toisaalla, että vasta hallituksen lähettämä kuninkaallinen pormestari Daniel Figelius laittoi kaupungin oikeus- ja hallintolaitoksen kuntoon 1630-luvun lopulla ja 1640-luvun alussa. – Helmfrid 1963, s. 598–599, 604–605.

88 Almquist 1929, s. 396.

89 Renovoidussa tuomiokirjassa oleva maininta kämnerinkirjurista on ensimmäinen Turusta tavattu. Joka tapauksessa aikalaisten kielenkäytössä toisinaan rinnastetaan kämnerinoikeuden kirjuri ja tuomari. – BÅH 1: VI, s. 190 (TRO 30.1.1634), s. 205 (TRO 15.9.1634); VA TRO 1.2.1634.

90 Ks. luku D.VI.3.

91 BÅH 1: VII, s. 61 (TRO 26.6.1635).

västä. Uudeksi notaariksi valittu ruotsalainen Håkan Andersinpoikakin tuli virkaansa otaksuttavasti hallituksen määräyksestä.⁹²

Kaiken kaikkiaan ensimmäisten kenraalikuvernöörien tekemiä uudistuksia ja antamia käskyjä voidaan pitää monessa mielessä sekä kruunun että turkulaisten etujen mukaisina. Nähtävästi tästä syystä kummankaan hallintomiehen toimet eivät herättäneet turkulaisissa vastustusta tai tyytymättömyyttä. Pormestarin ja raadin työmäärä oli toimien seurauksena kylläkin kasvanut, sillä kesällä 1633 maistraatti antoi kenraalikuvernööri Oxenstiernalle yhteensä kymmenkohtaisen muistion, jossa asiaan kiinnitettiin huomiota. Raati kertoi muun muassa, että oikeutta oli jaettava päivittäin, ja valitti ettei työstä saatu korvaus vastannut sen aiheuttamia vaivoja. Siksi maistraatti anoi kruunulta säännöllistä vuosipalkkaa, mikä oli tuolloin vielä harvinaista.⁹³

2.3.3 Kämnerinoikeuden organisaation jatkuvat muutokset 1630-luvun lopulla

Kämnerinoikeuden perustaminen yhdessä 1620-luvun lopulla ja 1630-luvun alkupuolella tehtyjen uudistusten kanssa paransi Turun oikeus- ja hallintolaitoksen tasoa. Siksi kaupunki selvisi loppujen lopuksi vähin muutoksin uudesta ja aikaisemmassa tutkimuksessa paljon palstatilaa saaneesta Pietari Brahen ensimmäisestä kenraalikuvernöörikaudesta 1630-luvun lopulla.

Pietari Brahen tärkein kaupunkihallintoon liittyvä uudistus Turussa ensimmäisellä kenraalikuvernöörikaudella oli vuonna 1638 tehty maistraatin jako Tukholman mallin mukaiseen neljään pormestarin johtamaan kollegioon.⁹⁴ Kreivi Pietari pyrki kiinnittämään hallituksen huomion Turun hallintolaitoksessa havaitsemiinsa puutteisiin, jotka mitä ilmeisimmin koskivat etupäässä kauppalainsäädännön soveltamista koskeneita ongelmia. Hän näet mainitsi useaan otteeseen, että kaupungin hallintomiehet askaroivat kaikki omien kauppatoimiensa parissa. Näin järjestys ei ollut paras mahdollinen, minkä vuoksi hän toivoi uuden linnankreivin nimittämistä Turkuun. Virka oli pantu jäihin Knappen kuoleman (1634) jälkeen ja nyt sitä kenraalikuvernöörin mukaan tarvittiin kipeästi uudelleen. Pyyntöön ei kuitenkaan suostuttu. Pietari Brahen mielenkiinto suuntautui myöhemmin lähes ainoastaan taloudel-

92 VA TRO 31.1.1644: 126, 10.5.1644: 323. Håkan Andersinpojasta, ks. VA TRO 22.6.1644: 396, 6.7.1644: 416; liite 7, numero 33.

93 BÅH 1: VI, s. 71 (TRO 8.7.1633); Halila 1942, s. 118; Ranta 1975, s. 577; vrt. Lehtinen 1961a, s. 144–145. Kruunun vastaus maistraatin huutoon saatiin pari vuotta myöhemmin, kun heille myönnettiin talonpoikien veroja 50 talarin (!) arvosta. — BÅH 1: X, s. 63 (Holhoojahallituksen päätös Turun pormestarille ja raadille 21.11.1635).

94 Bonsdorff 1892a, s. 171–172; Ranta 1975, s. 552.

lisessa mielessä hyötyä tuottavien uudistusten läpiajamiseen. Siksi toivetta linnankreivin asettamisesta on pidettävä ensisijaisesti pyrkimykseksi nimenomaan kaupallisten olojen keskittämiseen. Turun hallinto- ja oikeuslaitosta voidaan varsinkin Brahen itsensä läpiajamaan kollegiojaon jälkeen pitää varsin toimivana. Kreivin valittamia puutteita ei olekaan nähtävissä organisatorisella puolella.⁹⁵

1630-luvun jälkipuoliskolla ei Turun kämnerinoikeudessa tehty suuria muutoksia, koska alioikeus oli jo toimiva. Kämnerinoikeus oli lähes alusta alkaen organisoitu kirjurin ympärille, mutta tämä ei pystynyt yksin olemaan tuomarina. Kuitenkaan lisäjäsenten nimitykselle ei toiminnan alkuvaiheissa pantu painoa. Ennen kaikkea tästä johtuu se, että määräykset vaihtuivat usein.⁹⁶ Niinpä vuonna 1634 jokainen raatimies velvoitettiin vuorollaan istumaan kämnerinoikeudessa.⁹⁷ Seuraavana vuonna porvari Tuomas Muuri ja raatimies Suni Olavinpoika käskettiin kämnerinoikeuden istuntoihin.⁹⁸ Silti jo pari kuukautta myöhemmin kaksi raatimiestä istutettiin samaan tehtävään.⁹⁹

Kämnerinoikeuden organisaation muutokset aivan vuosikymmenen lopulla liittyivät ilmeisesti vuoden 1638 kollegiojaon voimaansaattamiseen. Vielä toukokuussa 1638 päätettiin, että kämnerinoikeutta pidettäisiin vastedes niin, että kaksi raatimiestä istuisi oikeutta kämnerin, kaupunginvoudin ja kämnerinkirjuri Joosef Jaakonpojan kanssa.¹⁰⁰ Jo pari viikkoa myöhemmin alioikeuden lisäjäseneksi valittiin raatiin kuulumaton Antti Lintula.¹⁰¹ Organisaatio oli tältä osin edelleen järjestettävänä, sillä kolmisen viikkoa edellisen käskyn jälkeen velvoitettiin kaksi uutta raatimiestä seuraavaksi kuukaudeksi istumaan kämnerinkamarilla kämnerinkirjurin, kaupunginvoudin ja kämnerin kanssa.¹⁰²

Vuonna 1639 annettiin peräti kuusi julistusta alioikeuden kokoonpanosta. Yleensä kaksi raatimiestä istutettiin lisäjäseneiksi. Vuoden alkupuolella pestit olivat kuukauden mittaisia, mutta toukokuussa päätettiin, että raatimiesten tuli toimia yhtäjaksoisesti kolme kuukautta. Ensimmäisiksi "pitkän kakun" miehiksi valittiin jo aikaisemmin usein lisäjäseneiksi mainittu Niilo Ollinpoika ja edellisen vuoden kämnerinä ollut

95 Lehtinen 1961a, s. 145–147, 150; VA TRO 1637–1640; Brahen ja holhoojahallituksen käymästä kirjeenvaihdosta asian tiimoilta, ks. RA AODG Per Brahes registratur 1637–1640: Brahe holhoojahallitukselle 14.12.1637, holhoojahallitus Brahelle 20.3.1638, Brahe holhoojahallitukselle 7.1.1639, holhoojahallitus Brahelle 7.10.1639, Brahe holhoojahallitukselle 12.10.1639, Brahe holhoojahallitukselle 11.11.1639; Karonen 1992d, s. 163–164.

96 Vrt. Bonsdorff 1892a, s. 283; Ranta 1975 eri kohdin.

97 BÅH 1: VI, s. 195 (TRO 14.6.1634); ks. kämnerinoikeuden organisaatiomuutoksista myös liite 5.

98 VA TRO 9.5.1635, BÅH 1: VII, s. 50; Bonsdorff 1892a, s. 206.

99 BÅH 1: VII, s. 75 (TRO 20.7.1635).

100 VA TRO 23.5.1638: 125, BÅH 1: XIII, s. 88.

101 BÅH 1: XIII, s. 106 (TRO 4.6.1638).

102 BÅH 1: XIII, s. 137 (TRO 27.6.1638).

Martti Vilpunpoika, joiden tuli Joosef Jaakonpojan ja Antti Lintulan kanssa istua oikeutta. Lisäksi paikalla piti olla "yksi kämneri, joka kamarissa vaatii kämnerinkamarilla määrättyjä sakkoja".¹⁰³

Lainauksesta käy hyvin selville kämnerin toimenkuva. Samalla lainaus antaa viitteen siitä, että kämneri ei enää tuolloin kuulunut lainkaan alioikeuden kokoonpanoon, vaan hän oli eräänlainen avustava virkailija sekä raastuvassa että kämnerinkamarilla. Kämneri poistui kämnerinoikeuden tuomaritehtävistä viimeistään vuonna 1639. Varmistusta johtopäätökseen saadaan myös vuonna 1640, jolloin kämneri Juhana Knuutinpoika valitti kämnerinoikeuden antamasta tuomiosta hänen ja kestikievari Matti Turskan välisessä jutussa. Alioikeus oli vapauttanut kestikievarin kämnerin vaatimasta rangaistuksesta. Turska ei ollut ottanut vieraita ja matkustavaisia luokseen kuten asiasta annettu patentti määräsi. Raastuvanoikeus hylkäsi alioikeuden tuomion, ja kestikievari sai 12 markan sakot.¹⁰⁴ Tuomio ja edellä esitetyt seikat antaa olettaa, että kämnerillä ei 1640-luvulla enää ollut juuri tekemistä itse kämnerinoikeuden kanssa.

Miksi kämneri poistui "omasta" tuomioistuimestaan? Ensinnäkään kämneri ei ollut välttämätön tuomioistuimen toiminnalle. Toiseksi yleisessä hallinto-organisaatiossa vuonna 1638 tapahtunut muutos oli tärkeä vaikuttaja kämnerin siirtymiseen tuomarinpöydän toiselle puolelle. Mutta ovatko vaihtuneet ohjeet kokoonpanosta syy vai kenties sittenkin seuraus?

Kaikkia kämnerille määrättyjä tehtäviä ei tuomioistuinten pöytäkirjojen perusteella tunneta, vaan kenties vain vähäinen osa niistä. Joka tapauksessa viranhaltijalle määrättyjen velvoitteiden vähimmäismäärä tiedetään. Tuomiokirjoihin merkityt tehtävät kasvoivat huomattavasti vuodesta 1639, mikä on ilmeisesti yhteydessä yleisiin organisaatiomuutoksiin. On tietenkin vaikeaa asettua 1600-luvun kunnallisen virkamiehen asemaan, mutta voidaan olettaa, että tuon ajan kämnerillä oli Turussa kolmenlaisia tehtäviä: 1) sakkojen ja kenties veronkanton sekä tilintekoon liittyviä, 2) erilaisia toimeenpano- ja syyttäjätöitä vähintään noin viitisenkymmentä tapausta vuodessa ja 3) kämnerin- ja raastuvanoikeuden kokouksissa istuminen joko tuomarina tai – kuten tässä paremmin oletetaan – paikalla olo, jotta kämneri voisi toteuttaa tehtävien 1) ja 2) vaatimat toimet.¹⁰⁵

Turussa tuomittiin pelkästään sakkorangaistuksia useiden satojen hopeatalarien arvosta vuosittain. Sakkojen keruu ei aina onnistunut parhaalla mahdollisella tavalla, sillä rästit nousivat 1640-luvulla useina vuosina huomattaviksi.¹⁰⁶ Kun rahankeruutehtäviin liitetään kym-

103 VA TRO 7.1.1639: 1, 9.2.1639: 34, 6.3.1639: 59, 11.5.1639: 132, 13.5.1639: 138.

104 VA TKO 31.10.1640; TRO 2.11.1640: 52–53, 7.11.1640: 65.

105 Ks. Karonen 1992d, s. 327.

106 VA 7243: 712–719; ks. myös VA 7237: 729–735, 737–738.

menet toimeenpanot eri puolilla kaupunkia, on kohtuullista olettaa, että työtä oli yhdelle miehelle kylliksi. Jos edelliseen vielä lisätään 1630-luvun lopulta tunnetut tiedot alioikeuden pitämien kokouksien määräs- tä – yli 150 vuodessa – on työtaakkaa kokonaisuutena pidettävä liial- lisenä. 1640-luvun alkuun osuu myös muuten pyrkimys keventää käm- nerinoikeuden kokoonpanoa. Siten kämnerin poistuminen tuomaritehtä- vistä on luonteva ja mitä ilmeisimmin harkittu jatko aikaisemmalle kehitykselle.

Kämnerinoikeus sai aina 1640-luvulle toimia melko itsenäisesti vailla raastuvanoikeuden tiukkaa kontrollia. Tuomioistuimien oli tietysti periaatteessa muun muassa veto-oikeuden ja lisäjäsenten nimitysten vuoksi raastuvanoikeuden valvonnassa. Kuitenkin varsinainen tuomari, puheenjohtaja ja asioiden kirjaaja oli lähes alusta alkaen nimenomaan kämnerinoikeuden kirjuri. Luultavasti kämnerinoikeuden "kenraaliku- vernöörillinen" synty vaikutti raastuvanoikeuden suhtautumiseen siten, että menoon alemmassa tuomioistuimessa ei sen alkuvaiheissa liiemmin puututtu. Ja miksi olisikaan, kun tuomioistuin kaikista vetoamisista ja sen toimintaan kohdistuneista valituksista huolimatta toimi tehokkaas- ti.¹⁰⁷

Siksi ensimmäiset merkit tiukkenevasta kontrollista saadaan sangen myöhään eli vasta 1638, siis samana vuonna kun kaupungissa toteutettiin kollegiojako. Tällöin Joosef Jaakonpoika velvoitettiin "reno- voimaan ja toimittamaan puhtaaksikirjoitettu kämnerinkamarin pöytä- kirja raastuvanoikeudelle".¹⁰⁸ Osaltaan määräys selittää miksi kämne- rinoikeuden pöytäkirjoja on säilynyt vasta vuodesta 1639.

3 Viipurin hallinto- ja oikeuslaitoksen uudistukset noin 1620–1640

3.1 Raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen ilmaantuminen

Liitteessä 2.13. olevat tiedot kertovat, että Viipurin raastuvanoikeudella oli valvottavanaan harvinaisen rauhallinen kaupunki 1620- ja 1630-lu- vulla. Oikeustapauksia oli ensin mainitulla vuosikymmenellä vain noin 15–50 vuodessa. Juttuja oli huomattavasti vähemmän kuin ainoassa Viipurin vertaisessa kaupungissa Turussa.

Asia tuntuu aika tavalla ennako-odotusten vastaiselta. Siksi on syytä tarkastella, olivatko Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat luo- tettavia kertomaan oikeuden työmäärästä ja kaksiportaisen tuomiois- tuimilaitoksen mahdollisesta tarpeesta. Kaupungin tuomiokirjat ovat 1620-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa lyhyitä ja sanonnal-

107 Oikeudenhoitoon syvennyttään tarkemmin luvussa D.VI.

108 BÅH 1: XIII, s. 137 (TRO 27.6.1638); Bonsdorff 1892a, s. 286.

taan niukkoja. Tämän voidaan kuitenkin katsoa paremminkin kertovan kaupungin pitkistä perinteistä tehdä asiat sillä tavoin, "näin on aina aikaisemminkin tehty", kuin varsinaisesti asiakirjojen puutteellisesta todistusvoimasta.

Erityisesti huomio kiinnittyy siihen, että pöytäkirjoihin merkityt tapaukset ovat korostetusti joko siviili- tai rikosasioita. Hallinnollisia ilmoituksia ja vastaavia niistä ei löydy, paitsi vuosina 1623–1624, jolloin kenraalikuvernööri Bielken kädenjälki näkyi monissa kirjelmässä ja julistuksissa samalla tavoin kuin Turussa. Hallintojuttujen puuttuminen on hankala ongelma, sillä ilman selvyyttä niiden määrästä pystytään vain karkeasti arvioimaan hallintolaitoksen koko työtaakkaa. Käytössä on kuitenkin muita menetelmiä asian selville saamiseksi.

Hallintoasioiden puuttumisesta ei voida suoraan päätellä, että myös siviiliasiat olisivat aliedustettuina pöytäkirjoissa 1620-luvulla. Tosin riitatapauksia oli tuolloin vain 5–20 vuodessa, joten niitä oli noin kaksi kertaa vähemmän kuin Turussa kertaakaan samalla ajanjaksolla. Kaikkein varmin keino yrittää määrittää Viipurin raastuvanoikeuden työmäärää on tarkastella sen "rauhallisuutta" tai "rauhattomuutta" tutkimalla rikosasioiden määrää tuomiokirjoissa. Siihen renovoidut tuomiokirjat ovat ilmeisen soveliaita. Rikosjuttujen määrä ei Viipurissa noussut 1620-luvulla kertaakaan edes 30:een vuodessa, vaan yleensä niitä oli noin puolet vähemmän. Laittomia toimia tuli raastuvanoikeuden tietoon vuosittain keskimäärin vain 16 tapausta, kun Turussa niitä oli kymmenen enemmän, eli noin 40 prosenttia runsaammin.¹⁰⁹

Näin Viipuri vaikuttaa olleen rauhallinen kaupunki, eikä sen tähden raastuvanoikeuden työmääräkään ollut 1620-luvulla suuren suuri.¹¹⁰ Itse asiassa tulos tukee 1500-luvun ja seuraavan vuosisadan alun sakkoluetteloinen perusteella tehtyä päätelmää kaupungin poikkeuksellisen alhaisesta rikostapausten määrästä¹¹¹.

Vaikka tuomiokirjat osoittavat, että Viipurin raastuvanoikeuden toiminta oli vähäistä, niin siitä huolimatta kaupungin alioikeus tavataan jo viimeistään vuodesta 1631. Voidaan uskoa, että kaksiportaiseen oikeusjärjestelmään siirryttiin jotakuinkin samanaikaisesti Turun kanssa. Kun Turkuun perustettiin keväällä 1629 linnankreivin virka, mistä hallintouudistukset tosiasiallisesti saivat alkunsa, oli Viipurin tuntematto-

109 Lisäksi on muistettava, että Turusta tuomiokirjoja on säilynyt monelta vuodelta vain kuudelta kuukaudelta. – Ks. liite 2.9., 2.13.

110 Erityisesti Turkuun verrattuna työmäärän vähäisyys on huomattava, sillä molemmissa kaupungeissa virkakuntaa oli suunnilleen saman verran. Näin vaikuttaa siltä, että viipurilainen raadin jäsen pääsi huomattavasti vähemmällä kuin turkulainen virkaveljensä. – Ks. liite 6.

111 Ks. Karonen 1992d, s. 50, 334.

maksi¹¹² jäänyt pormestari jo hieman aikaisemmin oma-aloitteisesti pyytänyt käskynhaltija Henrik Stubbea esittämään kuninkaalle kahden vieraan miehen nimeämistä kaupungin johtoon. Työpaikka olisi anonyymien pormestarin mukaan löytynyt sekä linnankreiville että pormestarille. Syynä tähän yllättävältä taholta tulleeseen pyyntöön oli kaupunginhallinnon rappiotila, joka anojan mukaan johtui ennen kaikkea siitä, että raadin jäsenet olivat lankoja keskenään. Näin erityisesti raskaissa ja kovia päätöksiä vaativissa asioissa ei löytynyt tarvittavaa arvovaltaa. Käskynhaltija Stubbe pyysi molempien toivelistalla olleiden virkamiesten nimittämistä. Tuntemattomaksi jääneestä syystä linnankreiviä ei kaupunkiin nimitetty, mutta sen sijaan "sivusta" otettiin pormestariksi — nähtävästi Niilo Bielken antaman myönteisen lausunnon johdosta — Casper Thile.¹¹³

Vaikka varsinaista linnankreiviä¹¹⁴ ei kaupunkiin saatu, niin Turun samanaikaisen kehityksen perusteella on oletettavissa, että Thile sai — esimerkiksi Bielkeltä — joitakin tarkkoja ohjeita kaupunkihallinnon kehittämiseksi. Tätä ei kuitenkaan käytössä olevalla lähteistöllä ole

-
- 112 J. W. Ruuthin (1908, s. 1087) mukaan pormestareina tuohon aikaan olivat Olavi Olavinpoika (mainitaan 1620–1630), Herman Böök (Böcke) (1625–1632) ja Reinhold Boisman (1626–1649) (Ks. myös Ruuth–Halila 1974, s. 477). Herman Böök lienee kyseisen anomuksen tekijä, sillä nimenomaan hänellä tuntuu olleen runsaasti lainopillista tietämystä, ja siten hän on saatanut ymmärtää jääviyskysymyksestä ja vastaavista asioista muita pormestareita paremmin. Böök siirtyi vuonna 1634 Käkisalmen läänin lainlukijaksi (Blomstedt 1958, s. 366). Lisäksi erikoiselta sattumalta tuntuu se, että hän sai 24.3.1629 — noin kaksi kuukautta Stubben kirjeiden jälkeen — kuninkaalta verovapaan autiotilan Säkkijärveltä (VA 6817: 20). Aikaisempi tutkimus ei mainitse pormestari Olavi Olavinpojan saavutuksia, kun taas Reinhold Boisman tunnettiin J. W. Ruuthin (1908, s. 323) mukaan maistraatin ulkopuolisilla täyttämisen vastustajana. — Ks. myös Lagus 1895, s. 27–28; Luther 1965, s. 221–236.
- 113 RA RR 5.5.1629: 221v.; KA AB 1629, vol. 35, Henrik Stubbe Johan Skyttelle 29.1.1629 (2 eri kirjettä); Corin–Sleman 1985, n:o 219, s. 432; ks. myös VA J. E. Waarasan kokoelma 1B. Excepter ur riksregistratur 1629, n:o 46 (K. M. valtakirja Casper Thilelle ryhtyä Viipurin pormestariksi 5.5.1629); Lehtinen 1961a, s. 142, 390; liite 7, numero 42. — On huomattava, että Niilo Bielkelle osoitetussa kirjeessä (Otsake: *Commendation för Casper Tiel, att blifwe Borgmästare uthi Wijborg*) mainittiin, että Viipurin *porvaristo* ei tullut toimeen maistraatin kanssa. Lisäksi Thilen kerrottiin tarjonneen itseään pormestarin virkaan. Mikäli Bielle piti häntä päteväenä tehtävään, palkka tuli maksaa kaupungin vuotuisista tuloista.
- 114 Anonyymien pormestarin pyynnön yhteydessä mainittu termi "linnankreivi" on merkittävä sikäli, että J. W. Ruuthin mukaan vuonna 1643 Casper Thilestä käytetään samaa nimitystä. Toisaalta kyseessä saattaa olla pelkästään Pietari Brahen kuningasajatuksen kautta ilmenevä nimitys (Ks. myöhemmin luku C.IV.1.3.3. sekä Ruuth 1906, s. 290). Myös Erkki Lehtisen (1961a, s. 147) mukaan "Viipurissa on nimitysten alle kätkeytyvien virkain samanmerkityksisyys kovin selvä"). Tämän vuoksi ei ole perusteita väittää, että linnankreivi- ja ylipormestarinimitysten sisältö olisi ainoastaan Hansa-perinteeseen liittyvä ja pelkästään pormestarien "suuren omanarvontuntonsa ja turhamaisuutensa" vuoksi käytetty. — Ks. Ruuth–Halila 1974, s. 229; Halila 1942, s. 69; myös Halila 1943b, s. 152.

selvitettävissä, sillä vuoden 1629 tuomiokirjoja ei ole säilynyt¹¹⁵. Alemman tuomioistuimen perustamispyrkimyksistä ei kuitenkaan 1620-luvulla eikä seuraavan vuosikymmenen alussa ole mitään suoranaisia merkkejä. Kuten edellä jo havaittiin, ei raastuvan ovikaan päässyt paljon kulumaan. Näin ainoaksi edes jollakin lailla ymmärrettäväksi syyksi alioikeuden perustamiselle jäävät Casper Thilen nimitykseen mahdollisesti liittyvät toimenpiteet – varsinkin, kun valinta yhdistetään Turun tapahtumiin.¹¹⁶

Viipuriin viimeistään keväällä 1631 perustettu raastuvanoikeutta alempi tuomioistuin oli alkuvaiheissaan monin tavoin erikoislaatuinen. Jo siitä käytetty nimitys "alioikeus" (*Nedher Retten*) oli tyystin toisenlainen kuin esimerkiksi Turussa.¹¹⁷ Oikeusistuimen nimi oli epätavallinen, joskaan se ei ollut tuntematon muuallakaan.¹¹⁸ Lisäksi tuomioistuimen pöytäkirjat olivat alkuaikoina, aina vuoteen 1644, jatkuvasti raastuvanoikeuden tuomiokirjojen yhteydessä. Useimmiten, kuten ensimmäisinä tunnettuina toimintavuosina (1631–1632), ne olivat vieläpä sekaisin raastuvanoikeuden asiakirjojen "sisällä" eli ylempään tuomioistuimen pöytäkirjojen välissä. Kyseinen omituiselta vaikuttava arkistointimenettely kertoo aika lailla alioikeuden asemasta ja toimintamuodoista: tuomioistuimelle ei asetettu alkuvaiheessa lainkaan omaa kirjuria, vaan sihteerinä toimi joko kaupunginkirjuri tai toinen tuomarina istuneista kahdesta raatimiehestä.¹¹⁹

Alioikeuden kokoonpano noudatteli kuitenkin pitkälti vuoden 1619 säännön mainintaa kahdesta tuomarista. Näin voidaan pitää mahdollisena, että Viipurissa vierastettiin nimityksiä kämnerinkamari tai -oikeus. Nimitys *nedher rätten* ei johtunut satunnaisesta kirjurin mieltymyksestä, vaan siitä, että kaupungissa ei kämneriin liittyvä terminologia

115 Nähtävästi tästä syystä Casper Thilen pormestariksi tulovuodeksi on aikaisemmin katsottu vuosi 1630. Todennäköisesti hän ryhtyi toimeen vielä vuoden 1629 kuluessa, sillä tuskin voidaan olettaa Bielken miettineen selvästi itselleen tärkeän asian päättämistä yli puolta vuotta. – Ks. Ruuth 1908, s. 290, 1086; Halila 1942, s. 95; Ruuth–Halila 1974, s. 229, 232.

116 Kruunun kiinnostus Viipurin asioihin vaikuttaa muutenkin kasvaneen aikaisempaan verrattuna nimenomaan vuoden 1629 aikana. Aivan kuten Turussa, esivalta vaikutti myös Viipurissa oikeuslaitoksen uudelleenjärjestelyihin puuttumalla laittomaan kauppaan. Niinpä heinä-elokuulta 1629 tunnetaan kaksi kirjettä, joissa muistutetaan maakaupan rangaistavuudesta. – VA 6820a: 247 (Valtaneuvoston kirje 31.7.1629), 249–250 (Niilo Bielke Viipurin raadille 11.8.1629).

117 VA ViKO. Vaikka tuomioistuinta nimitettiin alioikeudeksi aina 1640-luvulle, on tässä työssä yhdenmukaisuuden vuoksi viitteissä käytetty muotoa kämnerinoikeus. – VA ViKO 16.3.1631, 28.4.1631, 23.6.1631; vrt. Ruuth–Halila 1974, s. 292.

118 Tukholman, Göteborgin ja Enköpingin samannimisistä tuomioistuimista sekä vuoden 1620 privilegioissa mainitusta *vnder rättistä*, ks. luku A.I.2., B.II.1, B.II.3.

119 VA ViKO 16.3.1631, 28.4.1631, 23.6.1631, 5.7.1632, 13.12.1632; tuomioistuimen kokoonpanosta ja jäsenistä, ks. myös liite 5.

ollut lainkaan tuttua. Tästä syystä kirjoitettiin asioista niiden oikeilla nimillä. Raastuvanoikeutta alempi tuomioistuin oli alioikeus.

Entä mahdolliset ulkolaiset vaikutteet alioikeuden synnyssä? Raadin jäsenistä suuri osa oli alkujaan saksalaisia, ja saksalaisen hallintojärjestelmän vaikutus oli kaupungissa suuri. Seikalla saattoi siten olla merkitystä alemmasta oikeusistuimesta käytettyyn nimitykseen ja jopa sen toimintaan. Kuitenkin viipurilainen alioikeuden organisaatio poikkesi huomattavasti saksalaisista mahdollisista esikuvista. Lisäksi voidaan kysyä, miksi alioikeus olisi ilmaantunut kaupunkiin vasta vuoden 1630 tienoilla, kun saksalaisten läsnäolo oli useita satoja vuosia vanhempaa – kuten saksalaisten kaupunkien "voutioikeuskin".¹²⁰ Tämän vuoksi on syytä olettaa tuomioistuimen syntyneen nimenomaan ylempää annetun käskyn seurauksena.

Alioikeuden toiminnan alkuajoilta on tietoja ainoastaan vuosilta 1631–1632 ja 1637. Tuomioistuin käsitteli sangen vähän juttuja ensimmäisinä toimintavuosinaan, jolloin ei raastuvanoikeudessakaan kovin paljon käräjäyty. Ensimmäiset tunnetut tapaukset olivat tappeluita ja kunnianloukkauksia. Hieman huvittava ja ehkä hyvin kuvaava yksityiskohta oli jutuille yhteinen: lähes kaikissa alkoholilla oli osuutta tapahtumiin.¹²¹ Sen sijaan vuoden 1619 säännön ja 1620 privilegioiden määrittelemiä "pieniä ja vähäisiä" riitoja, kuten velkajuttuja, alioikeus ei käsitellyt lainkaan.

Merkittävää on, että tuomioistuimen työskentelyä täsmentäviä lisäohjeita ei sen ensimmäisinä toimintavuosina annettu. Tosin on muistettava, että Viipurin tuomiokirjoissa ei hallinnollisia päätöksiä merkitty renovoituun tuomiokirjaan. Kuitenkin jotain välähdyksiä mahdollisista uudistuksista olisi todennäköisesti jäänyt pöytäkirjojen sivuille, jos sellaisia olisi tehty. Myös tässä suhteessa Viipuri poikkesi Turusta. Vaikuttaa vahvasti siltä, että alioikeus oli lähes koko 1630-luvun lapsipuolen asemassa. Syynä tilanteeseen voidaan pitää ensi sijassa ylhäältä annetun käskyn soveltumattomuutta viipurilaiseen todellisuuteen.

Kaupungin alioikeudelle ei ollut suoranaista käyttöä sen perustamisen aikoihin. Alemman tuomioistuimen tarpeellisuutta tai tarpeettomuutta voidaan tutkia tarkastelemalla raastuvanoikeuden tapausmääriä. Alioikeuden jo ollessa toiminnassa 1630-luvun alkupuolella (1630–1633) raastuvanoikeuden käsittelemien asioiden määrä ei ainakaan kasvanut edelliseen vuosikymmeneen verrattuna. Pikemminkin asia oli päinvastoin.

120 Tosin vuonna 1645 Herman von Borgen mainitaan "alioikeuden herrana" (*neder-rätzherren*), joka "virkansa ja oikeuden puolesta" oli kaupunginpalvelijan välityksellä haastanut Johan Bröijerin vastaamaan velkajutussa Jürgen Stockmanille. Kyseinen muoto on samantyyppinen kuin saksalaisissa kaupungeissa voutioikeuden piirissä sen tuomareista käytetty. – VA ViRO 3.11.1645.

121 VA ViKO 16.3.1631, 28.4.1631, 23.6.1631, 5.7.1632, 13.12.1632.

Ilmiötä voitaisiin selittää vetoamalla alioikeuden mahdollisesti käsittelemiin tapausmääriin, sen työskentelyyn jutturuuhkien purkajana. Viitteitä tämänsuuntaisesta toiminnasta ei kuitenkaan ole. Mikäli alioikeus olisi hoitanut merkittävän osan oikeusjutuista, olisi sen antamia tuomioita vastaan otaksuttavasti ilmennyt ainakin jonkinlaista protestointia. Protestoinnilla tarkoitetaan tässä vetoamista raastuvanoikeuteen, mutta niitä tunnetaan vasta aivan 1630-luvun lopulta¹²². Näin vaikuttaa siltä, että raastuvanoikeuden vähäinen työmäärä johtui tosiaan kaupungin rauhallisuudesta.

Vasta vuodesta 1634 raastuvanoikeuden käsittelemien tapausten lukumäärä kasvoi viipurilaisittain suureksi, 30–60 juttuun vuodessa. Tuomiokirjoihin merkittyjen asioiden määrä kasvoi siis 1630-luvun puolimaissa. Viimeistään tuosta ajankohdasta Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin merkittyjen tapausten määrä on luotettava rikos- ja siviiliasioiden osalta. Syynä tähän oli raastuvanoikeuden toiminnan huomattava tehostaminen. Viipurissa panostettiin tuolloin ennen kaikkea ja vain raastuvanoikeuden kehittämiseen, minkä johdosta käsitys kämnerinoikeuden tarpeettomuudesta vaikuttaa oikealta.

3.2 1630-luvun puolivälin oikeushoito uudistusten merkitys kaupungin hallintolaitoksen toiminnalle

Viipurissa tehtiin vuonna 1634 huomattavia hallinnollisia uudistuksia, jotka olivat aikakaudella aivan ainutlaatuisia. Suuri osa tästä remontista kohdistui kaupunginkirjurin toimialaan kuten Turussakin. Viipurissa muodollinen toimintatapa oli toisenlainen, mutta päämääränä oli sielläkin kontrollin kiristäminen. Todennäköisesti uudistustoiminnan moottorina oli vuonna 1631 Viipurin linnaläänin käskynhaltijaksi valittu ja sen jälkeen maaherrana 1634–1637 toiminut Åke Eerikinpoika Oxenstierna.¹²³

Vaikuttaa siltä, että Viipurin oikeuslaitoksen tila ei pysyvästi rauhoittunut ja kehittynyt Casper Thilen pormestarinimityksen myötä. Nähtävästi myös linnankreiviä olisi kaupungissa tarvittu. Vuonna 1634 valitettiin raastuvanoikeudessa esiintynyttä epäjärjestystä, jonka porvaristo aiheutti metelöimällä ja sättimällä toisiaan sekä tuomareita¹²⁴. Siksi maistraatti antoi maaherran kanssa kaksi oikeushoidon ja raas-

122 VA ViRO 14.11.1638: 179–189.

123 Oxenstiernasta, ks. Lehtinen 1961a, s. 372.

124 Todennäköisesti varmistaakseen Viipurin maistraatin aseman kuningatar Kristiinan holhoojahallitus antoi vuonna 1635 suojeleuskirjeen maistraatille. Tähän asiakirjaan raastuvanoikeus viittasi vielä vuosikymmeniä myöhemmin, kun sen asemaa oli jollain lailla loukattu. – VA VRJ 16.4.1635: 54–54v.; 6820a: 265–267; Lagus 1895, s. 122; Ruuth 1908, s. 306.

tuvan järjestyksen parantamiseen tähtäävää säädöstä.¹²⁵ Toinen ohjeista oli tarkoitettu porvaristolle ja toinen maistraatin omaan käyttöön. Eri-tyistä huolta kannettiin sekä järjestyksen säilymisestä oikeudessa että vetoamisen yhteydessä huomattujen ongelmien ratkaisemisesta.¹²⁶ Samalla kaupunginsihteerille annettiin merkittävä ohjesääntö niin sanotuista ylimääräisistä töistä¹²⁷ maksettavista palkkioista.¹²⁸ Ohjeet ovat hallintohistoriallisesti huomionarvoiset. Ennen kaikkea ne ovat tärkeitä siksi, että ne lienevät olleet ensimmäiset kaupunkihallinnon prosessinjohtoon ja järjestyksenpitoon annetut määräykset koko valtakunnassa – kolmisen vuotta edellä jopa Tukholmaa¹²⁹.

Maaherran suuri vaikutus tuntuu yllättävältä, sillä Åke Eerikinpoika Oxenstiernaa ei aikaisemmin ole tunnettu niinkään hallintomiehenä, sillä hänen aikaisemmat tehtävänsä olivat liittyneet lähinnä sotilashallintoon¹³⁰. Edellä mainitut hankkeet ovat selkeä osoitus hänen kyvystään painostaa kaupungin johtohenkilöt toteuttamaan uudistuksia. Kuitenkin ohjeissa on nähtävissä pyrkimystä pitää Viipuria jonkinlaisena kokeilukenttänä uusille ideoille, erityisesti oikeudenhoidon alalla. Tarkoitus tuki kruunun suuriin kaupunkiin kohdistamaa kehittämissä politiikkaa sikäli, että aikaisemmin Viipurissa ei puututtu yhtä paljon hallintolaitokseen kuin esimerkiksi Turussa. Erityisesti kaupunginkirjurin virkaa ei syynäty Viipurissa yhtä tarkasti kuin länsirannikon yllpeydessä. Uudet ohjeet poistivat tämän puutteen.

Säännöt määräisivät kaikkien raastuvanoikeuteen tuotujen todisteiden esittämisen kirjalliseksi. Todistajalausuntojen muistiinmerkittämiseen kiinnitettiin samoin runsaasti huomiota.¹³¹ Kaikki edellä mainitut määräykset yhdessä kirjurille maksettujen lisäpalkkioiden kanssa tekevät Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjoista oikeushisto-

125 Asiaa on aikaisemmin käsitelty niukasti, ks. esimerkiksi Lagus 1895, s. 121–122, myös viite 4; Ruuth–Halila 1974, s. 289–290.

126 VA ViRO 29.11.1634. Asiakirjat ovat vuoden 1634 pöytäkirjojen liitteinä. – Lähemmin, ks. Karonen 1992b.

127 Kaupunginkirjurin toimeen luonnostaan kuuluvia tehtäviä olivat vain "kaupungin kirjan" ja hovioikeuteen lähetettävän kappaleen puhtaaksikirjoittaminen. Ohjeen mukaan kaikesta muusta piti saada eri korvaus. – Karonen 1992b.

128 Tätä tärkeää sääntöä ei ole juuri käsitelty aikaisemmassa tutkimuksessa. – Vrt. Halila 1942, s. 151; Ruuth–Halila 1974, s. 245.

129 Tukholman kaupungin alikäskynhaltijana vuosina 1634–1637 toiminut Schering Rosenhane teki oman ilmoituksena mukaan kaupungille vuonna 1637 prosessijärjestyksen, joka on kuitenkin huomattavasti vaatimattomampi kuin Viipurissa vuonna 1634 laadittu. – Ahnlund 1934, s. 46–47; Karonen 1992b.

130 Årstan ja Ekan vapaaherralla oli takanaan pitkä sotilasura. Vuonna 1630 hänet oli valittu sotakollegion asessoriksi. – Elgenstierna 1930, s. 594.

131 Lausunnot selostettiin tarkasti. – Ks. esimerkiksi VA ViRO 3.5.1637: 265–267 (Erään leskivaimon puheenvuoro "*som aldeles ordh i från ordh lydandes*").

riallisessa¹³² mielessä parhaat suomalaisista kaupungeista tavattavat tuomiokirjat 1600-luvun alkupuolella. Sen sijaan tutkittaessa hallinto-historiaa niiden arvo on vähäinen. Se johtuu siitä, että hallinto-asioiden¹³³ merkitsemisestä ei kirjurille maksettu *lisäpalkkaa*, joten hän on aivan yksiselitteisesti jättänyt ne kirjaamatta hovioikeuteen lähetettyyn pöytäkirjaan.¹³⁴ Kaiken kaikkiaan Viipurin raastuvanoikeuden tuomiokirjojen voidaan sanoa kuvastavan 1630-luvun jälkipuoliskolta hyvin Viipurin raastuvanoikeuden työmäärää. Tapausten määrä kasvoi ainoastaan 40–60 juttuun vuodessa, mutta asioiden käsittely oli aikaisempaan verrattuna hyvin runsassanaista.¹³⁵

Suurin syy yhä jatkuneeseen tapausten vähyyteen raastuvanoikeudessa oli siinä, että kaupunki oli rauhallinen. Lisäksi uudet ohjeet nostivat erityisesti pienten velkajuttujen kulut suuriksi. Osaltaan tämä lienee vaikuttanut vähentävästi pikkutapausten tuomittavaksi ilmaantumiseen ylipäätään. Mikäli kaikkia vuoden 1634 sääntöjen ohjeita noudatettiin orjallisesti – kuten ainakin alkuaikoina tehtiin – maksoi vähäisen talousjutun oikeuskäsittely pelkkinä kirjurille maksettavina palkkioina yli kolme hopeatalaria, mikä saattoi olla jopa kolmasosa koko tapauksen arvosta.¹³⁶ Ilmeisesti määräyksillä yritettiin estää "vähäisten" asioiden tuonti oikeusistuimiin¹³⁷. Pikkujutut pyrittiin siirtämään

-
- 132 Jo vuonna 1633 – eli ennen oikeudenkäyntisääntöjä – raastuvanoikeuden käsittelemät asiat kirjattiin perusteellisesti. Lähes kaikkien tapausten käsittely kulki seuraavasti: ilmoitettiin asia, jonka jälkeen esitettiin todisteet. Niiden toteamisen jälkeen langetettiin tuomio. Muodollisesti Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat edustivat jo tuolloin aikakautensa huippua. – VA ViRO 1633.
- 133 Kaupunginkirjuri sai tosin erillisen korvauksen huudatusten muistinmerkittämisestä. Huudatukset olivat kuitenkin tapauksina sellaisia, etteivät ne välttämättä kovin paljon kiinnostaneet hovioikeuden tarkastajia. Siksi kirjuri jätti ne pois puhtaaksikirjoitetusta pöytäkirjasta.
- 134 Kun kaupungista ei ole lainkaan säilynyt kaupungin omia tuomiokirjoja, ei asian tarkempi selvittäminen ole mahdollista. Kaupunginkirjurin ylimääräiset työt jakautuivat seuraavanlaisiin luokkiin: 1. Prosessiin liittyvät lisätoimet, 2. Ylimääräiset kirjoitustehtävät, 3. Huudatuksiin liittyvät toimet, 4. Muut. – Sääntö on samassa yhteydessä muiden edellä mainittujen asiakirjojen kanssa ja päivätty "marraskuulle 1634"; Ks. Karonen 1992b.
- 135 Tässä käsiteltävän ajanjakson loppuun tapausten kirjaamisen menettely oli laveaa. Käsityksen laajuudesta antaa esimerkiksi se, että vuonna 1638 raastuvanoikeudessa olleet 33 tapausta veivät tilaa yhteensä 198 foliota. Menettely alkoi muuttua vasta 1640-luvun loppupuolella, jolloin – edelleen virallisesti saman kaupunginkirjurin tekemissä, mutta tosiasiaassa "pojan" eli kirjuripalvelijan kirjoittamissa – pöytäkirjoissa käsittely lyhenee väliaikaisesti (vuoden 1646 lopusta aina seuraavan vuoden lokakuulle). Samalla erilaisia kieltoja ja vastaavia hallintoasioiksi katsottavia tapauksia alettiin merkitä pöytäkirjaan.
- 136 Karonen 1992b.
- 137 Kuitenkaan pyrkimys ei liene aina kovinkaan hyvin onnistunut, sillä esimerkiksi vuonna 1637 raastuvanoikeudessa tuomituista 22 velkajutusta "suuria", useita satoja talareita koskeneita tapauksia oli vain vajaa kolmasosa. – VA ViRO 1637.

sovitteluun ilman oikeuteen tuomista, siis pois niin raastuvanoikeuden kuin alemman tuomioistuimen tehtävistä. Itse asiassa vuonna 1634 raastuvanoikeuden käyttöön tehdyissä ohjeissa käskettiin kaikissa sovittavissa asioissa neljä kunnollista miestä tutkimaan juttua, ja toteutuessaan sovittelu tuli merkitä kaupungin muistikirjaan – ei siis hovioikeudelle lähetettävään niteeseen.¹³⁸ Sovitteluista ei ole juuri jäänyt tietoja,¹³⁹ mikä tosin saattaa johtua nimenomaan tuomiokirjojen erikoisluonteesta. Sovittelujen mahdollinen olemassaolo ei kuitenkaan heikennä tuomiokirjojen todistusvoimaa, vaikka niiden vaikutuksesta kaikkia velkajuttuja ei raastuvanoikeuden asiakirjoissa olisikaan. Tässä ei yritetä todistaa mitään kaupungin kaikista velka- ja vastaavista tapauksista, vaan oikeusistuimen työmäärästä, mikä kyllä pysyi vähäisenä, kun juttuja ei tuotu tuomittavaksi asti.

Viipurin raastuvanoikeuden työtaakka on huomattavasti pienempi kuin Turussa lähinnä edellä mainituista tapausten joko tietoisesta tai tiedostamattomasta säännöstelystä johtuen. Vaikka Turun asiakirjat ovat kokonaisuutena huomattavasti kattavammat, ei sieltä ole tavattu mitään vastaavanlaisia juttujen oikeuteen tuloa säännöstelleitä ohjeita. Turun oikeuslaitoksen työtaakka lieneekin ollut huomattavasti Viipuria suurempi juuri eräänlaisesta "antaa kaikkien kukkien kukkia" -mentaliteetista johtuen. Muuten suuria eroja kaupunkien välillä ei oikein pysty selittämään.

Kuitenkin Viipurin raastuvanoikeuden hieman lisääntyneistä tehtävistä kertoo se, että raati kokoontui huomattavasti useammin kuin aikaisemmin. Aina hallintouudistukseen saakka tuomioistuin piti korkeintaan parikymmentä kokousta vuodessa, mutta vuodesta 1634 noin kaksi kertaa enemmän.¹⁴⁰

Vuoden 1634 hallintoremontin yhteydessä ei mainittu sanallaakaan kaupungin alemmasta tuomioistuimesta. Syitä tähän saattaa olla useita: ensinnäkään alioikeudessa ei ehkä ollut samanlaisia järjestys- ja vetoamiseen liittyneitä ongelmia kuin raastuvassa esimerkiksi juttujen vähäpätöisyyden vuoksi.¹⁴¹ Toisaalta alioikeuden unohtumiseen muuten pikkutarkoista säädöksistä on saattanut olla syynä se, että sellaista ei tuolloin ollut. Tämä vaihtoehto tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, koska pari vuotta myöhemmin tuomioistuin jälleen tavataan. Kolmanneksi alioikeutta ei ehkä tuolloin nähty mielekkääksi kehittää, koska arveltiin raastuvanoikeuden toiminnan tehostamisen riittävän. On otaksuttavissa, että alioikeutta ei tuossa vaiheessa pidetty täysin tarpeelli-

138 Karonen 1992b, liite 2, kohta 5.

139 Ks. kuitenkin esimerkiksi VA ViRO 22.3.1637: 145. Tuolloin määrättiin neljä miestä tutkimaan velkajutun todisteita.

140 Liite 2.13.

141 Tämä vaihtoehto tuntuu epätodennäköiseltä, koska myös raastuvassa juttujen merkitys ei sääntöjen antamisen aikoihin ollut suuri.

sena; edellä on jo viitattu tällaisen mahdollisuuden olemassaoloon.

Kaupunginkirjurin säännöissä ei mainita ylimääräisistä palkkioista alemman tuomioistuimen pöytäkirjanpidosta, joten on ilmeistä, ettei se kuulunut hänen tehtäviinsä. Kun alioikeus seuraavan kerran tavaataan lähteissä vuonna 1637, ei kaupunginkirjuri silloinkaan ollut tuomiokirjan laatija. Tosin kuten aikaisemmin, tälläkin kertaa alioikeuden pöytäkirja on raastuvanoikeuden asiakirjojen yhteydessä, niiden perässä. Samoin pöytäkirjan hakemisto on yhteinen raastuvanoikeuden kanssa ja lisäksi tuomioistuin piti kokouksiaan raatihuoneella¹⁴².

Alioikeuden toimintatavat eivät vielä vuoteen 1637 mennessä olleet niin kiinteytyneet, jotta sille olisi luovutettu esimerkiksi omia tiloja. Raatimies Herman Schmalhorst toimi tuolloin oikeusistuimen tuomarina apunaan mainitsematon määrä lisäjäseniä (*bisittare*). Schmalhorst lienee pitänyt itse kirjaa kokouksissa, sillä vain hän allekirjoitti pöytäkirjan.¹⁴³ Juuri se, ettei kämnerinoikeuden organisaatiota katsottu tarpeelliseksi vahvistaa vuosien saatossa, tukee edellä annettua kuvaa alioikeuden "hyödyttömyydestä". Kun raastuvanoikeudellakaan ei ollut paljon suoranaisia oikeustapauksia käsiteltävänä, ei ollut tarvetta ryhtyä laajentamaan alemman tuomioistuimen hallintohenkilöstöä. Vähemmälläkin tultiin toimeen.

Muutoksia oli kuitenkin tulossa. Pietari Brahen merkitys Viipurin hallintolaitoksen kehittämässä tuntuu olleen jonkin verran suurempi kuin Turussa. Tosin suoranaisia näyttöjä hänen hallintotoimeen liittyvästä mielenkiinnostaan ei ole, mikä johtuu lähinnä erikoisista tuomiokirjoista, mutta ainakin kruunun kontrollin kasvu oli luomassa paineita oikeudenhoitokapasiteetin lisäämiseen.¹⁴⁴

Aivan samoin kuin muissa kaupungeissa hallituksen huomio kiinnittyi Viipurissa aluksi taloudellisten rikkomusten kuten laittoman kaupan ja majamieslaitoksen poistamisyrityksiin. Toimilla oli Viipurissa huomattava merkitys raastuvanoikeuden alaisen tuomioistuimen kehitykselle. Samaan aikaan kun kaupunkilaitosta organisoitiin monimutkaisemmaksi ja kruunun valvonta kasvoi huomattavasti, myös paine oikeudenhoidon tehostamiseen ja toiminnan laajentamiseen lisääntyi. Raastuvanoikeudessa "uusi järjestys" näkyi ennen kaikkea talousrikossyytteiden ilmaantumisenä sinne.¹⁴⁵ Viipurissa oli jo vuonna 1639 erityinen kaupungin tarkastusmies, joten kaupunki oli tässä suhteessa

142 VA ViKO 31.10.1637: 376, 10.11.1637: 377.

143 VA ViKO 1637: 379; Ruuth 1908, s. 1109; Liite 7, numero 34a. – Henkikirjoissa ei mainita mitään alemmaan oikeuteen liittyvästä henkilöstöstä koko käsiteltävänä aikakautena. – Ks. esimerkiksi VA 8556, 8567, 8588, 8598.

144 Näin esimerkiksi varmaa tietoa edes raadin jakamisesta collegioihin jo 1630-luvun lopulla ei ole olemassa. – Vrt. Ruuth 1908, s. 289–290; Halila 1942, s. 62; Ruuth–Halila 1974, s. 228–229.

145 Ks. Möller 1954, s. 186; Ruuth 1908, s. 362–363; Halila 1942, s. 170, 177–180; Ruuth–Halila 1974, s. 159–161; Karonen 1992d, s. 138.

tuolloin tasavertainen Turun kanssa. Kauppalainsäädännön valvontaan erikoistuneet virkamiehet loivat paineita tuomioistuinten kehittämiseen, sillä heidän toimintansa seurauksena oikeuslaitoksen työtaakka kasvoi.¹⁴⁶

Samoihin aikoihin kaupungin alioikeudesta aletaan ensimmäisen kerran käyttää nimitystä kämnerinoikeus, vaikka kyseinen termi tuli hallitsevaksi vasta 1640-luvulla. Osaltaan tämä saattaa osoittaa, että terminologian yhtenäistyminen oli merkki tuomioistuimen sisäisestä kehittämisestä. Vuonna 1639 asiakirjoissa puhutaan ensimmäisen kerran kämneristä, tässä tapauksessa siis vuoden 1619 säännön oikeudenhoitoon keskittyneen virkamiehen merkityksessä.¹⁴⁷ Siten voidaan pitää todennäköisenä, että alioikeuden organisaatiota on pyritty vahvistamaan vuosien 1638–1639 aikana.¹⁴⁸

4 Turun ja Viipurin kämnerinoikeudet valtakunnallisessa vertailussa

Miten Turku ja Viipuri sijoittuvat valtakunnallisessa tarkastelussa kämnerinoikeuksien perustamisissa? Olivatko kaupungit eturintamassa vai jälkijunassa? Taulukossa 2 sivulla 59 on mainittu kaikki tunnetut kämnerinoikeudet perustamisajankohtineen vuosina 1620–1660.¹⁴⁹ Poikkeustapauksina pidettävien Tukholman ja vuoden 1620 privilegioiden seurauksena perustettujen kämnerinoikeuksien (Jönköping, Norrköping) lisäksi ainoastaan Västeråsiin ja Enköpingsiin syntyi alioikeus ennen Turku. Edelleen varmasti vain Göteborg sai alioikeutensa ennen Viipuria.

Suomen tärkeimmät kaupungit menestyivät kruunun toivomassa uudenaikaistumisprosessissa verraten hyvin. Vaikuttaa siltä, että Suomessa noudatettiin osittain erilaista kämnerinoikeuksien perustamispolitiikkaa kuin Ruotsissa muutenkin kuin privilegioiden määräysten osalta, sillä Turussa ja Viipurissa alioikeuksien synty oli suuressa määrin

146 Rotker Cass esitti vuonna 1640 maaherra Eerik Gyllenstiernan 10.9.1639 antaman ohjeen toimia tarkastusmiehenä. – Ks. VA ViRO 23.4.1640, 27.4.1640: 122–124.

147 Näin esimerkiksi vuonna 1640 kovia kokenut kauppakesti meni alempaan oikeuteen pyytämään raatimies-kämneri Herman Schmalhorstilta lupaa varkaiksi epäiltyjen miesten tavaroiden tutkintaan. Vielä kolme vuotta aikaisemmin alioikeuden tuomarina toimineesta Schmalhorstista käytettiin ainoastaan nimitystä raatimies. – VA ViRO 11.4.1640, 13.4.1640: 90–91.

148 VA ViRO 31.7.1639; 19.6.1639: 1.

149 Lisäksi mukana on joitakin kaupunkeja, joista ei ole saatu varmaa tietoa kämnerinoikeuden perustamisesta, mutta jotka muiden ominaisuuksiensa (koko, privilegioiden määräykset) vuoksi on katsottu todennäköisiksi kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen omistajiksi. Sijoittumalla 20. joukkoon vuoden 1647 rankiluettelossa on päässyt "kämnerinoikeudellisten" listalle. Näiden kaupunkien kämnerinoikeuksien perustamisajankohtaa ei tietenkään tunneta, mikä on syytä ottaa huomioon taulukon tietojä tulkitessa.

riippuvainen korkeimman esivallan aloitteellisuudesta. Sen sijaan Västeråsissa perustaminen tapahtui toukokuussa 1625 nähtävästi kaupunkihallinnon omasta aloitteesta, sillä tuolloin muodostettiin *commarrätt*-tuomioistuimien. Nimitys on omituinen, mutta sen voidaan tulkita tarkoittaneen kämnerinoikeutta, sillä vastaavanlainen nimitys tunnetaan Gävlestä vajaat kymmenen vuotta myöhemmin.¹⁵⁰

Edellä jo mainittiin Enköpöngiin vuonna 1628 perustetusta alioikeudesta ja sen synnyn liittymisestä raastuvanoikeuden omaan harkintaan.¹⁵¹ Mielenkiintoista on myös, että hallituksen erityisessä suojeluksessa olleessa Göteborgissa kaksiportaiseen tuomioistuinlaitokseen siirryttiin vasta vuosi Turun jälkeen, vuosi ennen Viipuria. Göteborgissa kyseessä oli maistraatin keskuudesta noussut vaatimus työtaakan siirtämiseksi alemman tuomioistuimen harteille.¹⁵² Kuitenkaan alioikeus ei tullut Enköpöngissä eikä Göteborgissa elinvoimaiseksi vielä 1630-luvulla, vaan vasta seuraavalla vuosikymmenellä hallituksen antamat lisämääräykset vakiinnuttivat niiden aseman.¹⁵³

Viipurin ja ennen kaikkea Turun hallinto- ja oikeuslaitoksen kohdalla tilanne oli toisenlainen. Molemmissa kaupungeissa kämnerinoikeudet saatiin toimimaan jo ennen 1640-lukua, tosin Viipurissa hieman yskähdellen. Joka tapauksessa Suomen suurimpiin kaupunkeihin saatiin kaksiportainen tuomioistuinlaitos juurrutetuksi jo varhain. Näin Lehtisen päätelmä mallikaupunkien kehittämisestä pitää paikkansa. Entä onnistuttiinko uudistuksia siirtämään edelleen suurten tapuli-kaupunkien ulkopuolelle?

150 Sven Olsson tosin tuntuu pitävän Västeråsien kämnerinoikeuden perustamista lähinnä vanhan kaupunginlaista peräisin olevan määräyksen parannettuna versiona. – Olsson 1988, s. 41; Gävlestä, Brännman–Lenner 1982, s. 52–53, 85–86, 142, 170–172, 214.

151 Ljung 1963, s. 289–290; luku A.I.2., s. 17.

152 Almquist 1929, s. 394.

153 Almquist 1929, s. 343–344, 395; Ljung 1963, s. 290.

IV KESKUSTASTA PERIFERIAAN: KÄMNERIN-OIKEUKSIEN LEVIÄMINEN VUOSINA 1640–1650

Kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen aikaa 1630-luvulla ja hänen hallitsijakauttaan 1640-luvulla on pidetty voimakkaan kaupunkien kehittämispolitiikan ajanjaksona.¹ Kuten edellä havaittiin, hallintolaitoksen muovaaminen kohdistui 1630-luvulla ensisijaisesti suuriin ja tärkeiksi katsottuihin mallikaupunkeihin.

Myös kämnerinoikeuksien leviäminen ajoittuu 1640-luvulle. Mutta miksi ja millaisin muodoin tuomioistuimia eri kaupunkeihin perustettiin? Miksi niitä ei kaikkialle syntynyt, vaikka nimenomaan hallintolaitoksen kehittäminen oli ollut aikaisemmin ja oli vielä 1640-luvullakin eittämättä yksi tärkeimpiä kaupunkien parannusmuotoja. Entä kuinka teoria mallikaunungeista pikkuhiljaa periferiaan siirrettävistä uudistuksista toteutui todellisuudessa, vai toteutuiko lainkaan? Käytännössä kehittämispolitiikkaa harjoitettiin eri lääneissä erilaisin hallinnollisin keinoin. Niinpä seuraavassa kaupunkeja tarkastellaan nimenomaan hallinnollisten kokonaisuuksien, läänien, puitteissa, jolloin pystytään paremmin vertailemaan kaupunkeja keskenään.

1 Turun ja Porin läänin kaupunkien kehittäminen

1.1 Uudistukset Turussa 1640-luvulla

Kuten liitteestä 2.9. havaitaan, rikos- ja siviiliasioiden määrä pysyi Turussa 1640-luvulla lähes ennallaan edelliseen vuosikymmeneen verrattuna. Kuitenkin raatihuoneella käsiteltyjen juttujen määrä kasvoi Turussa kaksin- kolminkertaiseksi 1630-lukuun nähden. Tehtävien räjähdysmäinen kasvu johtui ennen kaikkea hallintoasioiden huomattavasta lisääntymisestä. Nämä työtaakkaa lisänneet tehtävät käsittivät paljon erilaisia huudatuksia ja vastaavia useita kertoja pöytäkirjoihin merkittyjä ilmoitusasioita.² Hallinnollisten juttujen runsas merkitseminen antaa olettaa, että Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat ovat 1640-luvulla entistä luotettavampi lähde tutkittaessa oikeuslaitoksen kokonaistyötaakkaa. Turussa oli edelleen Suomen ylivoimaisesti työllistetyin raastuvanoikeus. Se oli kuitenkin jo edellisellä aikakaudella saavuttanut sellaisen tehokkuuden, että mitään suuria rakenteellisia muutoksia ei enää tarvinnut tehdä. Kruunu toki kontrolloi kaupunkia edelleen tiukasti, sillä kuninkaallisia pormestareita asetettiin edelleen, mutta suurta takaiskua

1 Ks. esimerkiksi Odhner 1867, s. 672.

2 Huudatukset on tuomiokirja-aineistosta laskettu siten, että ensivaiheessa tilastointiin on otettu ainoastaan ensimmäinen huudatus, joka on myöhemmin kerrottu kolmella, sillä huudatus tuli aina tehdä kolme kertaa. Kuitenkaan näin saatu huudatusten lukumäärä ei ole aivan tarkka vaan laskennallinen. – Ks. liite 2.9.

valvonnassa ei muodostunut edes siitä, että peräti kaksi neljästä 1640-luvulla nimitetystä pormestarista ei joko ottanut tointa vastaan tai siirtyi nopeasti toisaalle.³

Kämnerinoikeudessakaan ei 1640-luvulla tehty suurempia hallinnollisia muutoksia ennen vuosikymmenen loppua. Kämnerinkirjuri johti toimintaa edelleen ja oli oikeuden varsinainen tuomari, sillä raastuvanoikeus antoi 1640-luvulla useita kämnerinkirjurin asemaa koskevia määräyksiä. Esimerkiksi vuonna 1643 kämnerinkirjuri Joosef Jaakonpojalle sanottiin, että hänen tuli selvittää erästä velkajuttua ja langettaa siitä tuomio.⁴ Kirjurin asema oli samanlainen vielä 1640-luvun jälkipuoliskolla. Tämä ilmenee muun muassa vuonna 1646, jolloin tupakkatarkastaja Lars Pollack valitti osan porvaristosta harjoittaneen laitonta tupakkakauppaa. Hänet ohjattiin kämnerinkamarille ja kämnerinnotaari Håkan Andersinpoika määrättiin tutkimaan ja tuomitsemaan asiassa.⁵

Pöytäkirjanpitäjällä oli 1640-luvulla oikeudessa apunaan vain yksi raatimies, jonka istuntoajaksi määrättiin vuosikymmenen jälkipuoliskolla puolentoista kuukautta. Toimiaika pidennettiin vuonna 1650 kolmeen kuukauteen.⁶

Aivan vuosikymmenen vaihteeseen ajoittuvat ensimmäiset selvät merkit raastuvanoikeuden tiukkenevasta kontrollista kämnerinoikeutta ja nimenomaan sen johtohahmona toiminutta kirjuria kohtaan. Aikaisemmin valvontaa oli vain vähän.⁷ Pyrkimykseksi tarkkailun lisäämiseen on nähtävä keväällä 1650 tehty päätös, jonka mukaisesti tuolloin "viskaali-kämnerin" virasta vetäytyneelle Eerik Mikonpojalle⁸ luvattiin seuraava avautuva raatimiehen paikka. Koska tuolloin ei virkaa ollut tarjolla, hänelle myönnettiin 100 kuparitalarin palkka kämnerinoikeuden jäsenyydestä (*biwista*). Tehtävä räätälöitiin aivan erityisesti Mikonpojalle, sillä aikaisemmin vastaavaa kohtuullisesti palkattua alioikeuden lisäjäsentä ei kaupungista tavata.⁹ Päätöksessä on tietysti kontrollointipyrkimyksen lisäksi nähtävissä halu pitää päteväksi havaittu henkilö kaupungin leivissä.

Valvonnan lisäämiseen liittyy vuoden 1650 lopulla tehty päätös poistaa kirjalliset haasteet kämnerinoikeudesta. Niiden laatiminen ja niistä veloittaminen oli vanhastaan ollut kämnerinkirjurin sportteli.¹⁰ Muodollisena syynä mainittiin se, että köyhillä ei ollut varaa haastaa vastapuoltaan oikeuteen, koska haasteseteli oli kallis. Siksi sovittiin, että ainoastaan tuomioistuimessa istuvalla raatimiehellä tai "muulla lisäjäse-

3 Bonsdorff 1892a, s. 203; Lehtinen 1961a, s. 150–152.

4 VA TRO 22.3.1643: 266–267.

5 VA TRO 10.8.1646: 316.

6 VA TRO 19.12.1650: 389; liite 5.

7 Ks. edellä s. 88 ja esimerkiksi Karonen 1992d, s. 125.

8 Ks. Blomstedt 1958, s. 371; Karonen 1992d, s. 77.

9 VA TRO 13.5.1650: 162; liite 5.

10 Haastesetelien vastenmielisyydestä porvaristolle, ks. myöhemmin luku D.VI.3.; Karonen 1992d, s. 126.

nellä" – Eerik Mikonpojalla – oli oikeus määrätä kaupunginpalvelija haastamaan suullisesti.¹¹ Kyseinen ratkaisu on aikaisemmin katsottu pyrkimykseksi huojentaa oikeudenkäyntikustannuksia, mitä se tietenkin osittain oli.¹² Käskyyn sisältyy myös yritys heikentää kämnerinnotaarin keskeiseksi muodostunutta asemaa. Tästä kertoo erityisesti raatimies- ja muiden lisäjäsenten haastamisvallan lisääminen. On kyllä huomattava, että maininta köyhien aseman turvaamisesta tukee myös edellä esitettyä olettamusta turkulaisen järjestelmän "demokraattisuudesta" Viipurissa noudatettuun verrattuna. Kaikilla tuli olla mahdollisuus saada oikeutta.

1.2 Läänin pikkukaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä vuosina 1620–1650¹³

Turusta saatujen hyvien kokemusten jälkeen ei ollut lainkaan ihmeteltävää, että kruunu kiinnitti tämän jälkeen huomiota Turun lähialueilla oleviin kaupunkeihin. Merkittävää on, että toiminta aktivoitui korostetusti vasta 1630-luvun lopulta, sillä sitä aikaisemmin mitään erityisiä käskyjä, julistuksia tai muita hallituksen kannanilmaisuja ei tapaa Uudestakaupungista, Raumalta, Porista eikä Naantalista¹⁴. Näin esimerkiksi vuonna 1632 Eerik Antinpoika Knapelle annettu valtuutus toimia koko Turun linnaläänin linnankreivinä ei näkynyt mitenkään kaupunkien hallintolaitoksen kehityksessä.¹⁵

Miten muutos ilmeni? Hedelmällisin tapa lähestyä ongelmaa on vertailla tuomiokirja-aineiston perusteella eri kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärää. Näin saadaan selville tehtävien määrän muutokset ja niiden vaikutus mahdolliseen tuomioistuinlaitoksen kaksiportaistamiseen. Kaupunkien vertailu toisiinsa käy päinsä, koska Rauman, Porin, Uudenkaupungin ja Naantalinkin pöytäkirja-aineiston todistusarvo – myöhemmin mainittavia poikkeuksia lukuunottamatta – on vähintään tyydyttävä.

Rauman tuomiokirjoja voidaan pitää todistusvoimaisina koko ajanjakson osalta, koska niihin merkittiin alusta lähtien runsaasti hallinto- ja siviiliasioita. On näet selvä, että kun hallintoasioita oli jo 1630-luvulla noin kolmasosa kaikista tuomiokirjoihin merkityistä jutuista, on kirjuri pyrkinyt kirjaamaan suurimman osan tapauksista myös muuten.

Uudessakaupungissa tuomiokirjat ovat joiltakin vuosilta ennen 1640-lukua osin epämääräisiä konseptikappaleita. Niiden käyttö on

11 VA TRO 19.12.1650: 389.

12 Bonsdorff 1892a, s. 286–287.

13 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteisiin 2.3., 2.5., 2.7. ja 2.11. sekä niissä mainittuihin lähteisiin.

14 Naantalista ei asiakirjoja ole liiemmin säilynyt ennen 1640-lukua, mutta vaikuttaa siltä, että erityisiä uudistuksia ei ennen tuota ajankohtaa ollut tehty.

15 Ks. Karonen 1992d, s. 152.

perusteltavissa sillä, että mitään muutakaan lähdeettä kaupungin oikeudenhoidosta ja hallinnosta tältä ajalta ei ole olemassa. Sen sijaan vuodesta 1640 tuomiokirjojen todistusarvoa on pidettävä hyvänä, koska niihin merkittiin monenlaisia asioita. Mitään keskittymää tiettyjen asiar ryhmien ympärille ei voi erottaa. Pöytäkirjojen laatija on siis ilmeisesti kirjannut suurimman osan tapauksista.

Porissa tiedot vaikuttavat niin ikään luotettavilta aivan ensimmäisiä säilyneitä (1621–1627) tuomiokirjoja lukuunottamatta. Tuolloin niihin merkittiin lähes ainoastaan sakkoihin johtaneita rikostapauksia, joten osa siviili- ja ennen kaikkea hallintoasioista jäi syrjään. Vuosikymmenen lopulla pöytäkirjojen muoto muuttuu sakkoluettelomaisesta tuomiokirjamaiseksi, vaikka lyhytsanaisuus on Porin pöytäkirjojen tyyppilinen piirre aina 1650-luvulle.

Turun ja Porin läänin kaupunkien raastuvanoikeuksissa käsiteltyjen tapausten määrää tarkasteltaessa havaitaan kaksi toisistaan poikkeavaa jaksoa. Ensimmäisen niistä muodostaa aika säilyneiden tuomiokirjojen alusta aina 1630-luvun loppuun. Tuolloin käsiteltäviä asioita oli yleisesti ottaen vähän. Se ei välttämättä johtunut siitä, että tuomiokirjoihin olisi merkitty vain osa oikeuden tietoon tulleista tapauksista. Toinen periodi on selväpiirteisesti rajattavissa 1640-luvulle, vaikka kaikilta vuosilta ei tietoja Porista ja Raumalta olekaan.¹⁶ Tuolloin Turun ja Porin läänin kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä kasvoi paljon aikaisempaan verrattuna.

Raumalla muutosprosessi näkyy ehkä parhaiten. Ennen 1640-lukua tapauksia oli vuosittain yleensä 20–60, keskimäärin nelisenkymmentä vuodessa. 1640-luvulla nimenomaan hallintojuttuja käsiteltiin raastuvassa selvästi aikaisempaa enemmän, vaikka jo varhemmin niitä merkittiin kaupungin tuomiokirjoihin runsaasti. Ilman hallinnollisten julistusten ja vastaavien tapausten suurta kasvua ei raastuvanoikeudella olisi runsaasti töitä tuomiokirjatiedoista päätellen ollutkaan. Käsiteltävän ajanjakson lopulla Rauman raastuvanoikeuden työtaakka oli vuosittain noin 75–200 juttua, joten tapausmäärien vaihtelu oli huomattava.

Uudenkaupungin fragmentaarisesti 1620- ja 1630-luvulta säilyneistä tuomiokirjoista saadaan hieman viitteitä raastuvanoikeuden työmäärästä. Todennäköisesti se joutui käsittelemään oikeustapauksia jonkin verran Raumaa vähemmän¹⁷. Läänin kaupungeista ylivoimaisesti suurin muutos tapahtui 1640-luvulla nimenomaan Uudessakaupungissa. Raastuvanoikeuden työmäärä kasvoi parissa vuodessa (1640–1642) moninkertaiseksi. Parhaimmillaan, vuonna 1642, tapauksia tuotiin raas-

16 Raumalta tiedot puuttuvat vuosilta 1640–1643 ja Porista vuosilta 1640–1644, minkä lisäksi ensin mainitusta on vuodelta 1644 ja jälkimmäisestä vuodelta 1645 säilynyt vain parin viimeisen kuukauden tiedot.

17 Tosin poikkeuksena oli vuosi 1626. Uudenkaupungin raastuvanoikeuden tuomiokirjat ovat vaikeaselkoisia aina 1630-luvun lopulle. Tässä mukaan on laskettu kaikki tuomiokirjoissa tai niiden fragmenteissa olleet tapaukset, vaikka ne olisi pöytäkirjoissa yliviivattu tai muuten "mitätöity". Aineiston epävarmuus on pyritty ottamaan huomioon päätelmiä tehtäessä.

tupaan yli 200. Uudessakaupungissa raastuvanoikeutta työllistivät nimenomaan hallinnolliset asiat, sillä niitä oli koko joukosta keskimäärin lähes puolet.

Porin raastuvanoikeudessa juttuja ratkaistiin tuomiokirjojen mukaan aina 1630-luvun alkuun vuosittain suunnilleen yhtä paljon kuin Raumalla. Sen jälkeen asioita käsiteltiin jonkin verran enemmän kuin naapurikaupungissa. Porin raastuvanoikeus lienee ollut jo tutkimusjakson alussa työllistetympi kuin Rauman, sillä ensimmäisten sakkoluettelomaisten pöytäkirjojen vuoksi kaikkia tapauksia niihin tuskin merkittiin.

1620-luvun lopulta tunnettujen hallintojuttujen määrän ja laadun perusteella vaikuttaa siltä, että Porin hallintolaitoksen työtaakka oli tuolloin länsirannikon pikkukaupunkien suurin ja kaupunki hallinnollisesti kehittynein.¹⁸ Kuitenkaan 1640-luvulla Porin raastuvanoikeuden työmäärä ei kasvanut samassa tahdissa kuin naapureiden. Porilaiset tuomioistuimen jäsenet joutuivat tuomaritehtäviin "vain" noin 100 kertaa vuodessa, mikä oli joskus peräti kaksi kertaa vähemmän kuin Uudessakaupungissa ja Raumalla. Kaikesta huolimatta Porissa käsiteltyjen tapausten määrä kasvoi lähes kaksinkertaiseksi 1630-luvulla tavattuun verrattuna.

Naantalista ei tietoja ole säilynyt ennen 1640-luvun loppua. Kaupungin raastuvanoikeudessa julkitulleiden juttujen määrä kasvoi parissa vuodessa (1647–1650) nopeasti noin kymmenkertaiseksi, noin 60–70 juttuun vuodessa. Aivan ensimmäisten pöytäkirjojen kirjaamiskäytäntö lienee siis ollut erilainen kuin vähän myöhemmin, sillä 1640-luvun lopun jälkeen asioita merkittiin aina tutkimusjakson päätökseen suunnilleen saman verran. Pietari Brahen pormestariksi vuonna 1649 nimittämä Hannu Olavinpoika toimi todennäköisesti samaan aikaan myös kaupunginkirjurina¹⁹ ja pyrki tekemään hänelle uskotut tehtävät tunnollisesti. Naantali oli selvästi vähäisin Turun ja Porin läänin kaupungeista niin hallinnollisesti, taloudellisesti kuin kooltaan muutenkin.

Turun ja Porin läänin kaupunkien raastuvanoikeuksien työn määrän kasvu 1640-luvulla tukee kaupunkien kehittämisen aikataulusta ja sen suuntaamisesta annettua kuvaa. Vuosikymmen osoittautuu tuomiokirjatietojen perusteella laajenevien tehtävien ajaksi. Samalla kaikilla raastuvanoikeudet joutuivat työskentelemään aikaisempaa säännöllisemmin. Raumalla raastuvanoikeus kokoontui esimerkiksi vuonna 1626 ainoastaan neljä kertaa. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin istuntoja pidettiin neljä kertaa enemmän ja vuonna 1650 jälleen kaksinkertainen määrä edelliseen verrattuna. Uudessakaupungissa pelkästään 1640-luvulla raastuvanoikeuden istuntomäärät kaksitoistakertaistuivat ja Porissa vajaassa kahdessa vuosikymmenessä (1632–1650) kolminkertaistuivat.

Edellä esitettiin hypoteesi henkikirjaväkiluvun hallitsevasta mer-

18 Ks. Karonen 1993c.

19 Jäntere 1959, s. 28, 36; liite 7, numero 10.

kityksestä kaupunkiyhteisön kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen synnyssä. Nyt tuota yksinkertaistavaa oletusta voidaan kehittää pohtimalla, voisiko myös raastuvanoikeuden työtaakka vaikuttaa siten, että kaupunkiin oli perustettava kämnerinoikeus auttamaan raastuvanoikeutta mahdollisten jutturuuhkien purkamisessa.

Turun raastuvanoikeus käsitteli arviolta parisataa tapausta vuodessa kämnerinoikeuden perustamisen aikoihin. Mikäli aika jätetään ottamatta huomioon, pidetään tuomiokirja-aineistoja kaikkialla vertailukelpoisina ja pidetään mahdollisena siirtää Turusta havaittu "kämnerinoikeuden mahdollistava määrä oikeustapauksia" läänin pikkukaupunkeihin, niin silloin voidaan olettaa, että 1640-luvun lopulla ainakin Raumalla ja Uudessakaupungissa olisi teoriassa ollut mahdollisuus kaksiportaisen tuomioistuinjärjestelmän ylläpitoon. Sitä aikaisemmin sellaista ei tuomiokirja-aineiston perusteella liene tarvittu yhdessäkään Turun ja Porin läänin pikkukaupungeista.

Teoreettinen pohdinta herättää kuitenkin kysymyksen, miksi länsirannikon väkirikkain pikkukaupunki Pori ei kuulunut "kämnerinoikeudellisiin" kaupunkeihin. "Henkikirjahypoteesin" nojallahan kaupunki olisi luettu kämnerinoikeuden tarvitsevaan kategoriaan jo 1630-luvulla. Elettikö Porissa vanhoillaan, vai siirrettiinkö kasvanut oikeudenhoidon tarve jonnekin muualle kuin tuomioistuimiin? Oliko Pori siis "alikehittynyt" vai kenties niin hyvin organisoitu, ettei siellä ollut mahdollisuutta/tarvetta perustaa kämnerinoikeutta?

Vastausta kysymyksiin ei ole löydettävissä pelkillä teorioilla, sillä selvää on, että suurten muutosten taustalta löytyy useita tekijöitä. Mitä Turun ja Porin läänin kaupungeissa tapahtui, mikä selittää suuret muutokset kaupungin hallintoelinten työmäärissä? Ongelma on olematon, sillä Turun ja Porin läänin kaupunkeihin kämnerinoikeuksia todella syntyi – ja vieläpä 1640-luvulla.

1.3 Jochim Timme Uudenkaupungin ja Rauman hallintolaitoksen kehittäjänä

1.3.1 Timmen pätevyys tehtävään

Kenraalikuvernööri Pietari Brahen toiminta painottui ensimmäisellä hallintokaudella Turun yleiseen kehittämiseen ja talouselämän kohentamiseen. Myös lähialueiden pikkukaupunkien tuli saada osansa uudistuksista. Uudenkaupungissa ja Raumalla yhdistävänä tekijänä oli entinen turkulainen kaupantarkastaja Jochim Timme.

Jochim Timme oli kotoisin Lyypekistä, mutta jo varhain 1630-luvun alussa hän siirtyi porvariksi Turkuun. Hän ei missään vaiheessa ollut aivan eturivin kauppias. Siitä huolimatta Timme sai lähes heti Turkuun siirtymisensä jälkeen runsaasti luottamusta osakseen, mikä oli tuolloin poikkeuksellista. Yleensä esimerkiksi taloudellisten riitojen sovitteluun, pesänselvityksiin ja vastaaviin tehtäviin valittiin vain va-

rakkaimpia porvareita. Hänet valittiin vuonna 1637 Hans Boggen jälkeeseen Turun yleistarkastajaksi.²⁰ Seikalla on merkitystä yksistään siksi, että viran perustaminen vuonna 1629 liittyi kiinteästi hallituksen pyrki- myksiin valvoa tehokkaammin laitonta kaupankäyntiä.

Yleistarkastajan tehtävät hoituivat ilmeisen tuloksekkaasti, sillä toukokuussa 1639 julkistettiin kenraalikuvernööri Brahen allekirjoittama valtakirja, jolla Jochim Timme nimitettiin kauppaordinantian tarkastusmieheksi huhtikuusta 1639 saman vuoden marraskuuhun (Martinpäivään) asti²¹. Porvaristolle luettiin sekä ohje että itsensä kenraalikuvernöörin siihen tekemät täsmennykset. Timmen tuli valvoa, että Turun kaupungin privilegioita vastaan ei rikottu.²²

Timmen nittäminen kauppaordinantian valvojaksi on merkittävää sikäli, että näin jatkettiin edelleen jo Bielken ajalta peräisin olevaa viran kruununluonteisuutta.²³ Lisäksi toimenhaltija miellettiin selvästi kenraalikuvernöörin suojeluksessa toimivaksi virkamieheksi. Viimeksi mainittu seikka selittää paljon hänen mahdollisuuttaan käyttää korkeiden hallintomiesten arvovaltaa apunaan uudistustyössään.

Tarkastusmies oli oma-aloitteinen työssään, minkä lisäksi hän syytti ennen kaikkea talousrikollisia kaupungin oikeusistuimissa. Lisäksi hänen tehtäviinsä kuului ammattikuntalaitokseen liittyvien uudistusten toteuttaminen.²⁴ Kaiken kaikkiaan työskentely kruunulle tärkeiden asioiden parantamiseksi teki Timmestä sopivan henkilön kehittämään lähialueen pikkukaupunkien talouselämää, oikeudenhoitoa ja hallintoa. Timme sai näet käytännön tietoutta siitä, mitä kruunu vaati kaupunkiyhteisöltä Turussa, ja oppi siirtämään – tai ainakin yritti siirtää – tätä "Turun mallia" läänin pikkukaupunkeihin.

Timmelle oli jo varhain suunniteltu suurempia tehtäviä. Kruunu ei suinkaan itse perinyt tärkeitä pikkutulleja, aksiiseja ja uunirahoja, vaan aina kannon aloittamisesta lähtien 1630-luvun jälkipuoliskolle maksut oli yleensä vuokrattu joko kaupungin raadille tai yksityishenkilölle.²⁵ Hallitus tosin yritti 1630-luvun lopulla lakkauttaa verojen vuokraamisen, koska kannossa oli havaittu epäkohtia. Pyrkimyksenä oli siirtää kruunun virkamiesten toimittamaan maksujen keruuseen.²⁶ Sitä

20 Bonsdorff 1892a, s. 216; Halila 1942, s. 174; Karonen 1992d, s. 86–92, 153–154; Karonen 1992a; liite 7, numero 43; Boggesta enemmän ks. Karonen 1993b.

21 Valtakirja oli päivätty 6.4.1639. – TMA UMRO URO 6.10.1642; Cajander 1895, s. 78.

22 VA TRO 25.5.1639: 145–146; TKA TROA TRO 25.5.1639: 147; Karonen 1992d, s. 154.

23 Tosin aivan samoin kuin aikanaan Boggelle, palkan työstä maksoi kaupunki, ei kruunu. Vuodelta 1640 säilyneet Suomen sekä Turun läänin menosäännöt eivät tunne tarkastusmiestä palkkalistoillaan. – RA FC. Vol. 75; BFH II: 2, s. 397–411; Boggesta, ks. Karonen 1993b; vrt. Bonsdorff 1892a, s. 216.

24 Karonen 1992d, s. 155; Karonen 1992a.

25 Ks. esimerkiksi Lindholm 1892, s. 124; Halila 1943a, s. 39; Kerkkonen 1945, s. 163–217.

26 Lindholm 1892, s. 125; Kerkkonen 1945, s. 187.

ei kuitenkaan kyetty toteuttamaan kaikkialla. Siten maaherra Melkior von Falkenberg teki Jochim Timmen kanssa tammikuussa 1641 sopimuksen Uudenkaupungin, Rauman ja Porin pikkutullien, aksiisien ja leivinuunirahojen vuokrauksesta.²⁷ Menettely oli siis ajankohtana poikkeuksellinen²⁸. Timmen vuokrasopimukseen ei ollut tavallinen, sillä aivan suoranaisesti vuokraukseen liittyvien kohtien ohella se sisälsi useita lisäohjeita. Timmen oli esimerkiksi valvottava pikkutulleista ja aksiiseista annettujen käskyjen noudattamista ja katsottava, että teurasajat, leipurit, oluenpanijat, kapakoitsijat sekä erityiset kaupustelijat määrättäisiin tehtäviinsä. Lisäksi todetaan muun muassa, että talonpoikien piti rakentaa tulliaita kaupunkien ympärille, ja niiden valmistuttua porvariston tuli huolehtia sen kunnossa pysymisestä. Varsinkin viimeksi mainittu tieto on sellainen, että sitä tuskin voidaan pitää aivan tavaliseen tullinvuokrasopimukseen kuuluvana.²⁹

Timme ilmoitti toukokuussa 1641 Turun raastuvanoikeudessa joutuvansa matkustamaan Raumalle.³⁰ Matkan piti olla vain lyhyt viisi, mutta vasta kesäkuun lopulla, eli yli puolentoista kuukauden päästä, Timme saapui jälleen oikeuteen. Tällöin pitkäksi venähtäneestä matkasta käydyssä keskustelussa mainittiin erityisesti, että kenraalikuvernööri Brahe oli määrännyt hänet "kauppaordinantian ja muiden asioiden tarkastajan" virkaan. Timme kertoi, että oli joutunut olemaan Raumalla muutaman viikon kauemmin kuin oli alunperin ajatellut, ja kysyi oliko hänet erotettu tehtävästään. Maistraatti ei todellakaan vaikuta olleen tyytyväinen hänen pitkään poissaoloonsa omien asioidensa vuoksi – kuten tuomiokirjassa mainittiin – sekä Porissa että Raumalla. Siksi Brahelle päätettiin lähettää kirje ja kysyä hänen mielipidettään Timmen erottamisesta. Raastuvanoikeuden jäsenet tosin itse katsoivat, että se olisi paikallaan, "koska kaupungilla ei ole mitään hyötyä hänestä". Aivan ilmeisesti lopputuloksena oli potkut, sillä lokakuun jälkeen häntä ei enää tavata kaupantarkastajana.³¹

Jochim Timmen virka-asema ja siihen kuuluneet tehtävät Turussa selittävät paljon hänen myöhempää toimintaansa Uudessakaupungis-

27 Lisäksi 900 hopeatalarin vuokrasummaan kuuluivat markkinapaikat. Sopimus oli alustavasti laadittu neljäksi vuodeksi (1641–1645), mutta todellisuudessa sen pituus oli vain yksi vuosi (1.1.1641–1.1.1642). – VA 6812: 179; vrt. Lindholm 1892, s. 130–131.

28 Tosin Veikko Kerkkosen (1945, s. 187) mukaan kruunun ei Suomessa kannattanut järjestää omaa kantoa muualle kuin suuriin kaupunkiin Turkuun ja Viipuriin. Selitys ei kuitenkaan ole kattava, koska pyrkimyksenä oli siltikin siirtyä pois veronvuokrauksesta. Pohjanmaan pikkukaupunkien tullinvuokraajaksi otettiin samaan aikaan myöhemmin esille tuleva Hans Stålbohm. – Ks. myös Lindholm 1892, s. 130–131; luku C.IV.2.2.

29 VA 6812: 179. Vrt. esimerkiksi Pietari Brahen Pietari Laurinpoika Tolvaiselle 20.12.1637 antama avoin kirje koskien Rauman, Porin ja Uudenkaupungin tullinvuokrausta vuonna 1638 (VA 6812: 118v.–119); vrt. Lindholm 1892, s. 130–131.

30 VA TRO 10.5.1641: 289; TKA TROA TRO 10.5.1641: 291–292.

31 Lainaus konseptiversiosta. – VA TRO 26.6.1641: 371; TKA TROA TRO 26.6.1641: 379; Karonen 1992d, s. 157.

sa ja Raumalla. Maassa vieraana hän oli riippuvainen omista kyvyistään ja ennen kaikkea valtiovallan hänelle suomasta suojasta ja avusta. Siksi hän oli mitä parhain mies juurruttamaan uudet ideat läheisiin pikku-kaupunkeihin.

1.3.2 Uusikaupunki kruunun ensimmäisenä kehittämiskohteena

Uudessakaupungissa hallintolaitoksen työmäärän kasvu ja muutos ovat tuomiokirjatietojen valossa siis selvästi ajoitettavissa 1640-luvun alkuun. Ilmeinen syy murrokseen on löydettävissä esivallan toimenpiteistä, sillä vuonna 1641 kaupunkiin ilmaantui maaherra Melkior von Falkenbergin pormestariksi nimittämä entinen lainlukija Martti Mikaelinpoika.³² Hänen tulonsa kaupungin johtoon on merkittävää siksi, että kyseessä oli ensimmäinen kerta Suomessa, kun kruunu puuttui näin voimakkaasti muiden kuin täydet tapulioikeudet omanneiden kaupunkien pormestarinimityksiin.³³

Pormestari Martti Mikaelinpoika rupesi järjestelemään Uudenkaupungin asioita uuteen uskoon. Hänen myötäan kokouksissa alettiin käsitellä hallintoasioita huomattavasti aikaisempaa enemmän. Samalla raastuvanoikeus alkoi kokoontua useammin. Hallintojutut käsitelivät ennen kaikkea kaupungin sisäisten olojen kehittämistä, kuten esimerkiksi katujen kunnostamista ja paloturvallisuuden parantamista.³⁴ Sen sijaan Pietari Brahen tärkeinä pitämiin taloudellisiin uudistuksiin ei ryhdytty.

Jochim Timmen varsinaiselta tullinvuokrausajalta (1641) ei ole jäänyt minkäänlaisia merkkejä edes käynnistä Uudessakaupungissa, mutta vuonna 1642 hän ryhtyi tositoimiin. Tuolloin Timme oli tullien alivuokraaja, koska Uudenkaupungin, Porin ja Rauman tullit oli vuokrattu Tuomas Tuomaanpoika -nimiselle Turun verokamarin entiselle

32 RA Skoklostersamlingen II. vol. 15, M. Falkenberg P. Brahelle, Pori 26.3.1641; TMA UMRO URO 24.4.1641; Lehtinen 1961a, s. 150–151; Kaukovalta 1917, s. 44–45; Halila 1942, s. 95; Cajander 1895, s. 91, 131–136; Blomstedt 1958, s. 401; liite 7, numero 26.

33 Tosin Raumalla ja Vaasassa kruunun vaikutus pormestarinimityksissä oli vielä vanhempaa perua, mutta tuolloin järjestelyt koskivat ainoastaan syntyperäisiä kaupunkilaisia. — Ks. Karonen 1992d, s. 178; luku C.IV.2.2.; vrt. Lähteenoja 1932, s. 59. 1640-luvulla ilmenneestä kruunun puuttumisesta Rauman pormestarinimityksiin, ks. Karonen 1992d, s. 181; vrt. Lähteenoja 1932, s. 60–61.

34 TMA UMRO URO 1641–1643; Cajander 1895, s. 131–136. — On huomattava, että kyseisiä asioita korostettiin runsaasti myös vuoden 1619 säännössä, joten todennäköisesti ohje oli tuttu Martti Mikaelinpojalle. Tähän viittaa myös se, että raastuvanoikeuden kokouksessa 16.10.1642 mainittiin — nähtävästi ainoan kerran aikakaudella Suomen kaupungeissa asiakirjaan suoranaisesti viitaten — vuoden 1619 sääntö. — Vuoden 1619 sääntö, kohta 6, 11. — Sleman 1964, s. 311–312, 313.

pääkirjanpitäjälle.³⁵

Timme alkoi tehdä Uudenkaupungin maistraatille ehdotuksia tullinkannon uudelleenjärjestämiseksi. Toukokuussa 1642 hän ehdotti, että kaksi aittaa muutettaisiin tullikirjurin työtilaksi. Asia jäi kuitenkin pöydälle, koska aittojen omistajat eivät liene olleet paikalla. Juuri se, että Timmen jo aikaisemmin havaittua aloitteellisuutta ei ole nähtävissä ennen vuoden 1642 puoliväliä, antaa olettaa, että hän ei tätä ennen ollut kaupungissa lainkaan.³⁶

Timme esiintyi ahkerasti raastuvanoikeudessa valittamassa milloin mistäkin porvarista tai esittämällä rästilueteloita maksamattomista uunirahoista ja aksiiseista.³⁷ Hänen toimintansa herätti runsaasti pahaa verta uusikaupunkilaisten keskuudessa. Tullinhoitajana hän syyllistyi lainvastaiseen karjan takavarikointiin, johon vedoten raastuvanoikeus pystyi langettamaan hänelle suuret sakot. Lisäksi oikeus totesi, ettei Timmellä ollut enää valtuuksia toimia maakaupantarkastajana, koska kenraalikuvernöörin antama valtakirja oli mennyt umpeen jo syksyllä 1639.³⁸ Timme oli oma-aloitteisesti pyrkinyt yhtenäistämään kaupunkilaisten käyttämiä mittoja, kannuja ja tuoppeja turkulaisten mallien mukaisiksi. Raastuvanoikeus totesi toimenpiteen olleen vähintään arveluttava väittäen Timmen leimaamia mittayksiköitä "vääriksi". Niiden käyttämisestä tultaisiin langettamaan kuolemanrangaistus.³⁹ Julistuksessa on nähtävissä selkeä mielenilmaus hänen toimintaansa vastaan, sillä tuskin voidaan olettaa, että astioista mitään todellisia vikoja olisi löytynyt. Uusikaupunkilaisia lienee häirinnyt Timmen aktiivisuus asiassa, jonka hän hyvin tunsu jo Turun vuosiltaan: kannujen leimaaminen oli näet osa tarkastusmiehen tehtäviä myös siellä.

Timmen aika Uudessakaupungissa ei ollut vielä edes kunnolla alkanut. Vielä lokakuun puolimaissa 1642 hän julistutti raastuvassa maaherra Knut Lilljehöökkin antaman valtakirjan, jossa mainittiin tullitarkastajan tosiaan olevan "tarkastaja maakauppaa vastaan niin kaupun-

35 On todennäköistä, että Timme vuokrasi Tuomas Tuomaanpojalta samalla edelleen myös Rauman ja Porin tullitulot, sillä samaan tapaan kuin aikaisemmin näiden kaupunkien vuokrasumma ilmoitettiin yhteisesti. – Ks. Kerkkonen 1945, s. 187, 215; Lehtinen 1961a, s. 391.

36 TMA UMRO URO 25.5.1642. – Edellä jo mainittiin turkulaisten keskusteluita hänen erottamiseksi kaupantarkastajan virasta, jolloin kerrottiin hänen "yksityisistä asioistaan Porissa ja Raumalla" – ei puhuttakaan Uudestakaupungista. Muuta vahvistusta arvelun tueksi esimerkiksi Rauman tai Porin tuomiokirjoista ei ole saatu, koska asiakirjat ovat kateissa.

37 Jochim Timmen toiminnasta tullinkannon yhteydessä, ks. esimerkiksi TMA UMRO URO 7.5.1642, 29.8.1642, 5.9.1642 (2 kertaa), 7.9.1642 (2 kertaa), 28.9.1642, 5.10.1642 ja seuraavassa.

38 TMA UMRO URO 6.10.1642. Käsittelyn yhteydessä todetaan, että päätös tehtiin pormestarin ja Jochim Timmen poissaollessa. Ratkaisun tekivät siis ainoastaan raatimiehet. Muista samoihin aikoihin tehdyistä valituksista, ks. URO 9.10.1642 (2 kertaa). Cajander (1895, s. 78) ja Kaukovalta (1917, s. 45) antavat kaikesta huolimatta kohtuuttoman kovan tuomion Timmen toimille. Ks. myös Karonen 1992d, s. 160–161.

39 TMA UMRO URO 7.10.1642; Karonen 1992d, s. 161.

gissa kuin maaseudullakin". Samalla porvaristoa muistutettiin muun muassa maakaupan turmiollisuudesta ja määrättiin kaksi miestä torivoudeiksi. Kaikki nämä toimet olivat mitä suurimmassa määrin "Brahea".⁴⁰ Luultavasti Timme pyrki vain osoittamaan porvaristolle asemansa, sillä lähes vuoteen hänen edesottamuksistaan ei ole jäänyt mitään merkintöjä Uudenkaupungin asiakirjoihin. Nähtävästi hän työskenteli tällä välin jossain muualla, todennäköisesti Raumalla.

Jochim Timmen toimet Uudessakaupungissa vuonna 1642 yhdessä kruunun lähettämän pormestarin kanssa kertovat selvästi lisäntyneestä kontrollista ja siitä seuranneesta raastuvanoikeuden kasvavista tehtävistä. Se, että Martti Mikaelinpojan oli aikanaan nimittänyt maaherra, lienee hillinnyt Jochim Timmen toimintaa kaupungissa. Lisäksi kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos oli kaikesta päättäen toimiva muun muassa raastuvanoikeuden kokoontumistiheyden kasvun vuoksi, vaikka esimerkiksi Turun mallin mukaisia uudistuksia siellä ei ollutkaan pantu täytäntöön.

1.3.3 Jochim Timme Uudenkaupungin ja Rauman ylimpänä valvojana

Uudenkaupungin hallintolaitoksessa ei tehty suuria muutoksia Martti Mikaelinpojan pormestarikauden lopullakaan. Hänet erotettiin keväällä 1643 toimesta sopimattoman käytöksen ja virkavirheen vuoksi.⁴¹ Nollasta loppuratkaisusta huolimatta Martti Mikaelinpojan voidaan sanoa onnistuneen kohtalaisesti kaupungin hallinnon toiminnan elvyttämisessä, vaikka mikään erityinen uudistaja hän ei ollutkaan.

Martti Mikaelinpojan kaaduttua nousivat johtoon uusikaupunkilaisten omat vanhat johtomiehet, mutta tämä ajanjakso jäi lyhyeksi. Kaupunki oli tuolloin jo katsottu kuuluvaksi kruunun uudelleenjärjestelyjen piiriin, eikä siksi ollut suotavaa, että "vanhan hallinnon" miehet saisivat uudestaan ottaa vastuun kaupungin kehittämisestä. Sellainen olisi ollut jyrkässä ristiriidassa hallituksen yleisen politiikan kanssa. Nyt tuli Jochim Timmen vuoro. Todennäköisesti maaherra Knut Lilljehöök vaikutti hänen valintaansa Uudenkaupungin ylipormestariksi ja "kuninkaan miehen paikalle". Aikaisemmin on katsottu, että hänet valittiin virkaan, koska hän oli maaherran suosikki,⁴² mutta tästä ei ole suoranaista näyttöä olemassa. Syynä valintaan oli paremminkin se, että Timmellä oli kokemusta ja kaikesta päätellen myös haluja toteuttaa hallituksen kannalta tärkeät uudistukset.⁴³

40 TMA UMRO URO 17.10.1642; Cajander 1895, s. 78.

41 Cajander 1895, s. 91, 136; Kaukovalta 1917, s. 44; Lehtinen 1961a, s. 150–151.

42 Kaukovalta 1917, s. 45.

43 Maaherran antama valtakirja julkaistiin uudestaan vuonna 1644. Valtakirjaa ei kuitenkaan tunneta kokonaisuudessaan, sillä lääninhallinnon aineistoa ei (jatkuu...)

Ylipormestari-termi on erikoinen ja harvinainen, sillä vastaava titteli tunnetaan valtakunnasta samalta ajalta varmasti ainoastaan Falunista⁴⁴ (1641). Virkojen samankaltaisuus on selvä, sillä Karl-Gustav Hildebrand toteaa, että Falunin ylipormestari oli virkamies, joka toimi maaherran alaisuudessa, mutta oli kuitenkin toisten maistraatin jäsenten yläpuolella. Näin oli myös Uudessakaupungissa: Timmen nimitykseen maaherra mitä ilmeisimmin vaikutti, ja aivan varmasti hän oli rangissa korkeammalla kuin paikalliset johtomiehet.⁴⁵

Timmen saaman valtakirjan sisällöstä ei ole tietoja, mutta vuodelta 1644 on säilynyt osa nähtävästi maaherra Lilljehöökkin⁴⁶ Timmen⁴⁷ kyselyyn antamista vastauksista. Vastineessa Uudenkaupungin raastuvanoikeus määrättiin tekemään Timmelle selvitys kaikista hallintoasioista, tuomioista ja tileistä. Lisäksi Timmen tuli valvoa järjestystä, kauppaa ja käsityötä. Tämän enempää ei asiakirjasta ole jäljellä, mutta säilyneet kohdat ovat mielenkiintoisia. Kun ohjeita verrataan aikaisemmin käsiteltyihin linnankreivi Eerik Antinpoika Knapen valtakirjaan vuodelta 1632 ja pari vuotta aikaisemmin Hans Boggelle myönnettyyn Turun kaupantarkastajan ohjeeseen, ei voi välttyä vaikutelmalta, että kyseessä on tietynlainen yhdistelmä niistä.⁴⁸ Joka tapauksessa viimeistään nyt Timme sai valtuudet puuttua sekä hallintoon että taloudenhoitoon, käytännössä siis kaikkiin tärkeisiin kaupunkiyhteisön aloihin.

Timmen nimitys Uudenkaupungin – ja todennäköisesti samalla myös Rauman – ylipormestariksi sopi erinomaisesti kaupunkien kehiti-

43(...jatkuu)

- aikakaudelta ole säilynyt. – TMA UMRO URO 25.10.1643; VA URO 11.11.1644; RA Skoklostersamlingen II, vol. 18, Knut Lilljehöök Pietari Brahelle 19.8.1643; Cajander 1895, s. 78, 137–138; Lehtinen 1961a, s. 151.
- 44 Lisäksi C. T. Odhner (1867, s. 675) mainitsee Örebrohon nimitetyn vuonna 1641 ylipormestari, mutta valtakirjassa Jacob Littmannia nimitetään ainoastaan pormestariksi. On kyllä totta, että hänen valtuutensa olivat normaalia laajemmat. – RA RR 7.4.1641: 279v.–281. Vrt. myös esimerkiksi Ranta 1981, s. 76. – Vuonna 1647 ehdotettiin, että Ouluun, Uumajaan, Piitimeen ja Luulajaan perustettaisiin yhteinen ylipormestarin virka, mutta hallitsija ei tehnyt päätöstä asiasta, eikä se enää myöhemminkään tullut esille. – Steckzén 1922, s. 136, viite 1.
- 45 Odhner 1865, s. 185; Hildebrand 1946, s. 446–447.
- 46 Vastaus Timmen kysymyksiin on niin puutteellinen, ettei edes muistion laatijaa tunneta varmasti.
- 47 Häntä ei asiakirjassa nimitetä ylipormestariksi vaan tarkastajaksi, joten nähtävästi hän tällöin toimi myös kaupantarkastajana. Siihen viittaavat osittain annetut vastaukset, joissa selvästi viitataan kuitenkin myös Timmen hallinnollisiin tehtäviin.
- 48 Kyseinen ote on sijoitettu epätodennaiseen paikkaan koskeakseen Uuttakaupunkia: se sijaitsee Rauman maistraatin papereiden joukossa. Syynä tähän lienee yksinkertaisesti se, että tultuaan nimitetyksi Rauman pormestariksi Timme otti kaikki paperit mukaansa. – TMA RM Pöytäkirjanotteet, "Päätös ja vastaus tarkastaja Jochim Timmen toimittamiin kysymyskohtiin", Turun linna 28.4.1644. – Knapen ja Boggen valtakirjoista, ks. Bonsdorff 1892a, s. 146–147; Lehtinen 1961a, s. 144; luku C.III.2.3.1.

tämispyrkimyksiin. Lisäksi ylipormestarin nimittämisessä voidaan nähdä yritys saada edes osavoitto Brahen tappioon päättyneestä linnankreivien nimittämistä koskeneesta ehdotuksesta.⁴⁹ Näin voidaan olettaa, että Turun ja Porin läänin kaupunkien yhteinen ylipormestari oli kevennetty versio Turun linnaläänin linnankreivistä, Turussa kun sellaista ei hallituksen mielestä enää tarvittu.

Nimittämällä lääniin vain yksi ylipormestari saatiin sekä yhtenäisyyttä kaupunkien hallintolaitoksen uudelleenjärjestelyihin että kokenut ja paikalliset olot tuntenut henkilö niitä remontoimaan. Järjestely oli sopiva sikäli, että Pietari Brahe oli hieman aikaisemmin valittanut, että Suomessa ei ollut riittävästi päteviä miehiä. Yhden normaalia suuremmilla valtuuksilla varustetun päällikön nimeäminen edes vähäsi aikaa oli edullista myös siksi, ettei tarvinnut "tuhlata" hyviä miehiä.⁵⁰

Joka tapauksessa Jochim Timme toimi Uudessakaupungissa ja Raumalla, joissa hänen työskentelynsä oli samantapaista. Uudenkaupungin raastuvassa Timme oli tuttu vuosina 1643–1646 eli aina siihen saakka, kun kaupunki siirtyi Vaasaporin kreivikuntaan.⁵¹ Raumalla hän istui oikeudessa kruunun valvovana silmänä viimeistään⁵² vuodesta 1644 aina toukokuuhun 1647. Raumalla hänestä käytettiin jatkuvasti joko nimitystä kuninkaanmies tai tarkastaja (*inspektor*).⁵³ Todennäköisesti virkakausi hallinnon ylimpänä valvojana lakkasi keväällä 1647. Uudenkaupungin jouduttua läänitysvaltaan Timmellä jäi nähtävästi vain Rauma valvottavakseen, ja siellä asiat oli mitä ilmeisimmin tuossa vaiheessa jo saatu luistamaan vähintään tyydyttävästi.

Timme matkusti säännöllisesti Rauman ja Uudenkaupungin välillä ollen paikallaan joskus viikon, toisinaan kuukauden, mutta usein ei kauempaa. Tässä näkyy Timmelle määrätyn tehtävän erityislaatuisuus.⁵⁴ Sen sijaan Porissa hänen toiminnastaan on jäänyt vain yksi maininta raastuvanoikeuden asiakirjoihin, mutta se liittyy läheisesti

49 Lehtinen 1961a, s. 145–147, 150; ks. edellä luku C.III.2.3.3.

50 Tässä yhteydessä on huomautettava, että Timme vaikuttaa jääneen juuri vuonna 1643 työttömäksi. Erotettu Uudenkaupungin pormestari Martti Mikaelinpoika näet mainitaan Uudenkaupungin alitullinvuokraajana vuonna 1643. — Ks. esimerkiksi TMA UMRO URO 21.8.1643; Cajander 1895, s. 91; Brahen vaikeuksista löytää päteviä miehiä kaupunkeihin ks. Lehtinen 1961a, s. 150.

51 Viimeisen kerran hän istui Uudenkaupungin raastuvassa joulukuun puolimaissa 1646. — VA URO 9.12.1646, 14.12.1646; vrt. Cajander 1895, s. 80, 142.

52 Ensimmäiset suoranaiset maininnat Timmen toimista Raumalla ovat — lähdeaineiston tuhoutumisesta johtuen — vasta kesäkuulta 1644. Silloin erästä kiistaa piti käsitellä raastuvanoikeudessa "tarkastaja Timmen, pormestarin ja raadin" läsnäollessa. — TMA RM Irrallisia asiakirjoja, f. 161–162v. (kirje saapui Rauman raatihuoneelle 19.6.1644).

53 TMA UMRO URO 1643–1644; VA URO 1644–1646; RRO 1644–1647.

54 Karonen 1992a. — Vaikka Jochim Timme toimi kruunun valtuuttamana, ei ole tietoa miten hänen palkkauksensa hoidettiin, sillä vuoden 1646 Suomen erikoismenosäännössä ei palkannauttijoina mainita yhtään ylipormestaria tai tarkastajaa. — BFH II: 2, s. 412–432.

hänen tärkeiksi tehtäviksi katsottaviin asioihin.⁵⁵

Timmen ylipormestarikaudella Uudenkaupungin hallintoasioiden lukumäärä putosi hieman aikaisemmasta, mutta tapausten luonne muuttui sangen paljon. Tästä lähtien hallintojutut olivat etupäässä taloudelliseen lainsäädäntöön ja muuhun kontrollijärjestelmän kasvattamiseen tähtääviä ilmoitusasioita. Samoin määrättiin virkamiehiä, kuten torivoutoja, valvomaan kaupankäynnin sujumista kruunun vaatimusten mukaisesti.⁵⁶ Timme järjesteli Uuteenkaupunkiin niin ikään ammattikuntia. Aluksi tarkoituksena oli luoda omat yhteisöt niin teurastajille, lihakauppiaille, leipureille, oluenpanijoille ja kapakoitsijoille, mutta käytännön syistä ammattikuntia perustettiin vain yksi.⁵⁷ On huomattava, että pyrkiessään organisoimaan elintarvikealan ammattikuntia Jochim Timme meni jopa pitemmälle kuin Turussa, jossa ei näihin aikoihin mainittujen alojen ammattikuntia juuri tunneta.⁵⁸ Myös Raumalla Timmen ilmaantumisen⁵⁹ jälkeen raastuvanoikeuden kokouksissa käsitellyt asiat muuttuivat samantapaisiksi kuin Uudessakaupungissa.

Kuninkaan edustajana ollessaan Timme pyrki erityisesti Uudessakaupungissa siirtämään sinne Turussa hyväksi havaittuja malleja lähes sellaisenaan. Edellä jo mainittujen toimien lisäksi hänen aivoituksiaan oli taksoituksen järjestäminen "Turun mallin"⁶⁰ mukaan.⁶¹ Siksi Timmeä voidaan perustellusti pitää sekä kaupungin ylimpänä valvojana että pääasiallisena hallinnon ja oikeudenhoidon uudistajana. Osaltaan aktiivisuus on varmaan johtunut siitä, että hän oli kruunun suosiosta

- 55 Hän esitteli maaherra Lilljehöökkin allekirjoittaman kirjeen, jossa määrättiin ammattimiehet eli käsityöläiset muuttamaan kaupunkiin. – VA PoRO 8.12.1645.
- 56 TMA UMRO URO 25.10.1643, 9.11.1643; 19.12.1643, 17.1.1644; Cajander 1895, s. 79, 109; Karonen 1992d, s. 165–166; ks. myös liite 6.
- 57 TMA UMRO URO 30.10.1643. Vuonna 1644 Timme kysyi räätäleiltä, suutareilta sekä muilta käsityöläisiltä miksi ammattikuntia ei ollut perustettu. Räätälien oltermanni vastasi, että useaan ammattikuntaan ei kerta kaikkiaan ollut tarpeeksi ammattilaisia. Siksi käsityöläiset määrättiin perustamaan yksi yhteinen ammattikunta, ja oltermanniksi valittiin samainen räätälien vanhin. – VA URO 11.11.1644.
- 58 Ks. Bonsdorff 1894, s. 491, 596–597; Ranta 1975.
- 59 Tuomiokirjalähteiden tuhoutumisesta johtuen tiedot alkavat vasta niin myöhään kuin joulukuussa 1644. – VA RRO 2.12.1644, 5.12.1644.
- 60 Todennäköisesti maaherran laatimassa vastauksessa Timmen kysymyksiin mainitaan hänen esittäneen Turun mallin mukaista taksoitusta Uudenkaupungin tulojen lisäämiseksi. Vastauksessa esitykseen suhtauduttiin kielteisesti. Siinä todettiin, ettei Uusikaupunki ollut tapulikaupunki kuten Turku, eikä kaupunkeja näin voitu verrata keskenään. Lausunto kertoo Jochim Timmen halun kehittää valvonnassaan olevia kaupunkeja – tässä tapauksessa siis ainakin Uttakaupunkia – menneen ehkä liian pitkälle. – TMA RM Pöytäkirjanotteet, "Päätös ja vastaus tarkastaja Jochim Timmen toimittamiin kysymyskohtiin", Turun linna 28.4.1644.
- 61 Tosin porvaristo ei vuonna 1643 suostunut uuteen taksoitusmalliin, joten melko varmasti Timme yritti saada tahtonsa läpi puolisen vuotta myöhemmin esivallan tuella, siinä kuitenkin onnistumatta. – TMA UMRO URO 19.12.1643; Cajander 1895, s. 79.

riippuvainen ulkomaalainen, jolla oli runsaasti kokemusta kaikista edellä käsitellynlaisista hallintoasioista. Lisäksi hän oli virkamies, joka pyrki toteuttamaan hänelle annetut tehtävät – mikä näyttää herättäneen suurta närkästyttä ainakin uusikaupunkilaisten keskuudessa.⁶²

Hallinto- ja oikeuslaitoksen tehtävien kasvun vuoksi voidaan olettaa, että kruunun edusmies oli valmis kehittämään myös oikeudenhoitoa; näin sitten tapahtuikin. Osittain kyseessä oli eräänlainen kumuloitumisprosessi: Timme itse laajensi kontrollijärjestelmää, jolloin laittomuuksista kiinnijoutumisen riski kasvoi. Samoin hän kasvatti toimillaan raastuvanoikeuden työtaakkaa. Kolmas tapa oli suora puuttuminen oikeuslaitoksen organisaatioon. Yksi vaikuttamisen muoto oli osallistuminen tuomioistuinlaitoksen laajentamiseen, tietenkin Turun esimerkin mukaisesti.

1.4 Oikeuslaitoksen kaksiportaistaminen Raumalla ja Uudessakaupungissa

1.4.1 Rauman kämnerinoikeuden organisaatio ja toiminta ennen vuotta 1649

Edellä käsitellyn uudistustulvan jälkeen ei liene yllätys, että niin Raumalta kuin Udestakaupungistakin tavataan kämnerinoikeus. Sen sijaan ihmetystä herättävät alioikeuksien perustamisajankohdat ja niiden myöhemmät vaiheet.

Raastuvanoikeuden työmäärän perusteella on pääteltävissä, että 1640-luvulla molempien kaupunkien oikeudenhoidon tarve kasvoi runsaasti. Uusikaupunki oli tässä kehityksessä selvästi edellä Raumaa, joka saavutti suunnilleen saman tason vasta aivan 1640-luvun lopulla. Siitä huolimatta Raumalta kämnerinoikeus tavataan jo vuonna 1643 ja Udestakaupungista "vasta" pari vuotta myöhemmin.

Raumalta ei vuodelta 1643, jolloin kämnerinoikeus viimeistään toimi, ole säilynyt tuomiokirjoja, mutta hieman myöhemmän aineiston perusteella kaupungista ei alioikeutta oikein vielä ennen vuosikymmenen puoliväliä voisi olettaa olleen. Kuitenkin Turun ja Porin läänin lääninpääkirjan niteissä vuosilta 1649 ja 1651 mainitaan hovioikeudelle rästiin jääneet raskaiden rikosasioiden sakot (*högmålasakor*). Luetteloissa on mainittu Turun ja Rauman kaupunkien sakkorästit vuosilta 1642–1650. Turussa sakkorästit olivat "kaupungista yhdessä kämnerin kanssa", mikä ei ole mitenkään erityistä. Merkintä tarkoittaa tietysti Turun raastuvan- ja kämnerinoikeuden maksamatta jääneitä sakkorahojia. Sen sijaan vuoden 1649 tileissä mainitaan myös, että Raumalta rästejä

62 Kaupunkilaisten nurjamielisestä suhtautumisesta ylipormestariin kertoo muun muassa se, että lokakuussa 1644 Timme valitti Olavi Martinpojasta, joka oli humalassa rikkonut hänen kotirauhaansa. Olavi kielsi väitteen kerroksen sanoneensa vain, että "on Ruotsin lain vastaista, että pormestarina on saksalainen". – TMA UMRO URO 23.10.1644; Cajander 1895, s. 137.

oli jäänyt samoista (*dito*) instansseista vuodelta 1643. Jää vaikutelma, että myös Raumalla olisi siis viimeistään tuosta vuodesta lähtien ollut raastuvanoikeuden lisäksi kämnerinoikeus. Toisaalta saattaahan olla, että lääninkonttorin tilikirjuri on vain epähuomiossa tai aikaa ja vaivaa säästääkseen jättänyt kirjoittamatta, että Raumalla rästit olivat kertyneet vain raastuvanoikeudesta – *dito*-merkintä oli nopeampi kirjoittaa. Mikäli lähdemainintoja ei olisi kuin yksi, voitaisiin olettaa kyseessä olleen huolimattomuusvirhe. Kuitenkin merkintä toistuu selkeämpänä vuoden 1651 lääninpääkirjassa. Siinä kerrotaan, että "Raumalta yhdessä kämnerin kanssa" oli edelleen maksamatta 15 hopeataralaa sakkorahoja.⁶³

Näin Rauman kämnerinoikeus vaikuttaa olleen toiminnassa ainakin vuodesta 1643. Suoranaisia todisteita Jochim Timmen osuudesta alioikeuden syntyyn ei ole, mutta myöhemmän toimintansa ja Rauman kämnerinoikeuden erikoislaatuisen kokoonpanon vuoksi asia näyttää varmalta.⁶⁴ Rauman kämnerinoikeuden pitämistä istunnoista on ensimmäisen kerran pöytäkirjamerkintöjä vasta vuodelta 1646. Tuolloin, kuten myöhemmin, asiakirjat tavataan vain ja ainoastaan raastuvanoikeuden asiakirjojen joukosta. Kyseessä ei siis ollut nähtävästi taloudellisista syistä johtuen kirjurillinen oikeusaste kuten Turussa.⁶⁵

Jochim Timmen merkitys alioikeuden perustamisprosessissa saa vahvistusta, kun tarkastellaan kämnerinoikeuden kokoonpanoa. Tuomioistuimeen kuului vuonna 1646 itsensä tarkastaja Timmen ohella kaksi raatimiestä, joista toinen istui "pormestarin sijasta". Samana vuonna pidetyssä toisessa kokouksessa mukana oli Timmen ja pormestarin sijaisen lisäksi kaksi raatimiestä.⁶⁶ Rauman kämnerinoikeuden kokoonpano osoittautuu hyvin poikkeukselliseksi, jos sitä verrataan joko vuoden 1619 säännön tai vuoden 1620 privilegioiden normeihin. Samoin vertailu mitä ilmeisimmin esikuvana olleeseen Turun kämnerinoikeuteen osoittaa, että Raumalla tuomioistuimen organisaatio oli alusta pitäen hyvin omaperäinen.

Alioikeuden koostumus herättää arveluja sen alkuperästä ja tarkoituksesta. Kuninkaanmiehen paikallaolo on toisaalta tulkittava pyrkimykseksi vahvistaa uuden tuomioistuimen asemaa ja vakiinnuttaa sen toiminta, erityisesti siinä tapauksessa, että Timme oli itse tosiaan perustamassa sitä.⁶⁷ Myös se, että pormestarin olisi pitänyt olla mukana alioikeuden toiminnassa, on suorastaan outoa. Esikuvia sellaiselle määräykselle ei ole löydettävissä mistään valtakunnan kolkasta tähän

63 VA 7237: 735–738; 7243: 712–719. – Tietysti yksi mahdollisuus olisi se, että kaupungin kämnerin olisi pitänyt tilittää nuo varat, mutta Rauman kämnerin toimenkuvaan kuului vain hyvin harvoin tilintekoa ja sakkojen keräämistä, joten tämä vaihtoehto ei ole todennäköinen. – Karonen 1992d, s. 34–35, 322, 328.

64 Ks. myöhemmin luku C.V.2.1.2.

65 VA RKO 22.8.1646, 23.11.1646; vrt. Lähteenoja 1952, s. 115.

66 VA RKO 22.8.1646, 23.11.1646; ks. myös liite 5.

67 Asia ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen, sillä Timme oli vuonna 1646 muutenkin ahkerasti paikalla Rauman oikeuslaitoksen istunnoissa.

aikaan.⁶⁸ Jochim Timmen vahvan aseman vuoksi käskyn pormestarin mukanaolosta on otaksuttava tulleen juuri häneltä.

Väite Timmen puuttumisesta kämnerinoikeuden organisaatioon vaikuttaa ensi silmäyksellä jonkin verran ristiriitaiselta verrattuna muihin hänen toiminnastaan tiedossa oleviin seikkoihin. Timmehän keskittyi usein lähes orjallisesti erilaisten elinkeinolainsäädännön uudistusten läpiajamiseen. Niissä tapauksissa häntä sitoivat yksityiskohtaiset ohjeet, mikä johtui ennen kaikkea siitä, että erilaisten aksiisisääntöjen ja vastavien kruunulle rahaa tuottavien asioiden voimaansaattaminen oli hallitukselle kaikkein tärkeintä. Siksi vaikuttaa siltä, että Timmen käsiä ei ollut sidottu tässä kysymyksessä yhtä tiukasti kuin taloudellisten kysymysten alalla: kämnerinoikeus oli vain yksi suoranaista konkreettista hyötyä tuottamaton osa kaupunkihallinnon uudistamista.

Omaperäiset toimenpiteet taas mahdollisti se, että toisin kuin Ruotsissa Suomea varten ei annettu mitään erityisiä ohjeita oikeudenhoidon järjestämisestä esimerkiksi kaupunkien privilegioissa⁶⁹. Alempana esitetään Timmen erikoislaatuisia järjestelyjä nimenomaan kämnerinoikeudessa, ja siksi, että nuo alioikeuden organisaatioon ja toimintaan yleensä kohdistuneet muutokset olivat osin jopa ristiriidassa annettujen asetusten kanssa, voidaan hänen katsoa olleen merkittävä tekijä Rauman erikoislaatuisen kämnerinoikeuden kokoonpanon aikaansaamisessa jo varhemmin. Hän pyrki tietoisesti muokkaamaan tuomioistuimen toimintaa haluamaansa suuntaan.

Myös vuonna 1648 oikeuden kokoonpano oli edelleen samantyyppinen kuin aikaisemmin. Pormestarin puolesta istui tällä kertaa tullimies ja mukana oli kolme raatimiestä.⁷⁰ Rauman kämnerinoikeutta voidaan toimintatavoiltaan pitää aina vuoden 1649 jälkipuoliskolle haapuilevana tuomioistuimena, joka kokoontui vain harvoin. Varsinainen murros tapahtui vasta syyskesällä 1649, jolloin Jochim Timme palasi vallankahvaan Raumalla: tällä kertaa pormestariksi.

1.4.2 Uudenkaupungin alemman tuomioistuimen perustaminen ja hiljainen lopettaminen

Udestakaupungistakaan ei ole suoranaisia todisteita Timmen osallisuudesta vuonna 1645 tapahtuneeseen alemman tuomioistuimen luomiseen. Siellä kämnerinoikeuden perustaminen ajoittuu Pietari Brahen valtakirjalla hieman aikaisemmin pormestariksi valitun entisen Turun kau-

68 Poikkeuksena voitaneen pitää Gävleä, jossa jo vuonna 1632 *cammerätt* kokoontui kuninkaan vordin, yhden tai peräti kahden pormestarin ja yhdestä kolmeen raatimiehen voimin. Myöhemminkin oikeudessa istui vähintään yksi pormestari. – Ks. esimerkiksi Brännman–Lenner 1982, s. 52–53, 85, 142, 214 (Gävlen kämnerinoikeus 4.8.1632, 8.8.1632, 26.3.1634, 2.7.1635, 11.12.1637).

69 Ks. edellä luku B.II.4.

70 VA RKO 22.8.1648; liite 5.

punginkirjurin Anders Sigfridinpojan hallintokauteen. Vaikka Anders Sigfridinpoika oli esivallan lähettäjä, toimi hän siitä huolimatta kaupungin "omana" pormestarina Timmen ollessa edelleen ylipormestari.⁷¹

Tosin tuomiokirjoissa on jo vuodesta 1640 lähtien tietoja, joiden mukaan raastuvanoikeus neuvotteli valpurinkokouksessa virkamiehistä, joiden tuli käyttää lakia ja oikeutta. Kuitenkaan tällaisten virkailijoiden henkilöllisyydestä – saati tarkemmista toimista – ei ilmoitettu yhtään mitään.⁷² Viimein toukokuussa 1642 neuvoteltiin "tiettyjen virkamiesten" velvollisuudesta istua raastuvanoikeudessa erityisesti kesäaikaan, kun muut olivat poissa kauppa- ja merimatkoillaan. Tehtäviin määrättiin viisi raatimiestä ja kaupunginvouti.⁷³

Päätöstä ei voida pitää alemman tuomioistuimen perustamisena. Ensinnäkin keskustelussa mainittiin ainoastaan raastuvanoikeus. Toiseksi edes tuomioistuimen työmäärän voimakas kasvu ei oikein kelpaa selittäjäksi. Tapausten määrän moninkertaistuminen 1642 ei tapahtunut niinkään "pienien ja vähäisten" asioiden, kuten velka- ja vähäpätöisten rikosasioiden, vuoksi vaan nimenomaan hallintojuttujen kasvun myötä.⁷⁴ Kolmanneksi ajankohta on kruunun määräysvallan osalta liian aikainen, sillä hallintolaitoksen toimintaan ei suoranaisesti vielä vuonna 1642 puututtu. "Tietyillä virkamiehillä" on tässä tapauksessa tarkoitettu aivan sananmukaisesti eräänlaista raadin puolittamista. Raastuvanoikeuden kokouksiin osallistui näet vielä huhtikuussa pormestarin ja noin 10 raatimiehen lisäksi kämneri, kaupunginvouti ja -kirjuri. Toukokuusta – eli ilmoituksenannon jälkeen – lähtien istunnoissa oli noin puolet aikaisempaa vähemmän väkeä aina syksyyn saakka, jolloin raatimiesten määrä jälleen kasvoi. Kyseessä oli paremminkin järkevä hallintolaitoksen tilapäinen purkaminen kuin uuden rakentaminen, sillä nähtävästi uusikaupunkilaisten – myös maistraatin jäsenten – elinkeinonharjoitusta hyödyttivät huomattavasti 1640 myönnettyt osittaiset ulkomaankauppa-oikeudet. Siten vientisesongin ollessa parhaimmillaan ei halukkuutta "täysistuntoihin" kaikilla hallintoherroilla välttämättä suuremmin ollut.⁷⁵

Siksi varsinainen alemman oikeuden (*nederrätt*) perustaminen tapahtui vasta kesäkuussa 1645. Sen tehtäväksi määriteltiin pienten asioiden käsittely, mitä ne sitten olivatkaan. Sen sijaan kruunua ja kaupunkia koskevat tapaukset jäivät yksinomaan raastuvanoikeuden huostaan.⁷⁶ Raastuvanoikeuden työmäärän perusteella arvioiden päätös oli

71 TMA UMRO URO 27.2.1644; 23.11.1644; VA URO 17.5.1645, 7.6.1645; Cajander 1895, s. 137–139; Karonen 1992d, s. 167. Jo Timmen ylipormestarinimityksen yhteydessä hänen vastaehdokkaanaan oli Brahen suosittama Anders Sigfridinpoika. – Ks. Lehtinen 1961a, s. 151; liite 7, numero 1.

72 TMA UMRO URO 11.5.1640, 24.4.1641, 28.4.1641.

73 TMA UMRO URO 7.5.1642; Cajander 1895, s. 90, 93–95, 133; Kaukovalta 1917, s. 48.

74 Ks. Karonen 1992d, s. 340.

75 TMA UMRO URO 1642; Cajander 1895, s. 149–150; liite 6.

76 VA URO 11.6.1645; TMA UMRO URO 11.6.1645; Cajander 1895, s. 150.

vuonna 1645 sangen perusteltu. Kaupungissa käsiteltiin silloin sekä suuri määrä hallintoasioiksi luettavia tapauksia että koko joukko erityisesti velkajuttuja, joiden määrä osoittaa kaupungin taloudellisen toiminnan vilkastumisesta. Lähinnä viimeksi mainittuun liittyy kolmas kämnerinoikeuden kaupunkiin syntymistä puoltanut ja myös perustamiskokouksessa annettu selitys. Tuolloin näet kerrottiin raastuvanoikeuden olleen vajaalukuinen, koska oikeuden jäsenet olivat usein erityisesti kesällä kauppa- ja purjehdusmatkoillaan. Tämä ongelmahan oli havaittu jo aikaisemmin, mutta niin ikään esimerkiksi toukokuussa 1645 paikalla oli ainoastaan pormestari ja kolme raatimiestä.⁷⁷

Alemman tuomioistuimen perustamisen venyminen näin myöhäiseen ajankohtaan askarruttaa. Miksi Jochim Timme, jonka edellä katsottiin olevan Rauman pari vuotta aikaisemmin perustetun vastavaan tuomioistuimen takana, ei saanut sellaista aikaan monin tavoin laajempaa huomiota nauttineessa ja muuten vilkkaammassa Uudessa kaupungissa? Todennäköisesti ylipormestari oli pyrkinyt oikeuslaitoksen muuttamiseen jo aikaisemmin, mutta useista syistä hän ei sitä pystynyt yksin toteuttamaan nopeasti.

Ensinnäkin pormestari Martti Mikaelinpojan aikana Timme ei kiistanalaisen asemansa vuoksi voinut ryhtyä haluamiinsa uudistuksiin. Sitä paitsi hänellä ei ollut vedenpitävää virallista valtuutusta hallinnon järjestämiseen kaupungissa ennen syksyllä 1643 annettua ylipormestarinimitystä.

Toisaalta pormestari Martti Mikaelinpoika ei ollut mikään tavallinen uusikaupunkilainen, vaan "samalla puolella" Timmen kanssa — molempien vaiheisiin liittyi kiinteästi korkeamman esivallan apu virkaan pääsyssä, mikä täytyi ottaa huomioon kun uudistuksia suunniteltiin. Ei saanut astua liian isoille varpaille. Tilanne muuttui olennaisesti Martti Mikaelinpojan erottamisen jälkeen. Silloin Timmellä oli muodollisesti korkeampi asema kuin kaupungin omilla pormestareilla, mutta nähtävästi näiden vastustuksen vuoksi hänen piti edetä uudistuksissaan vähin erin. Erityisen varovainen tuli olla sellaisten "ei virallisesti määrättyjen" asioiden läpiviennissä, jotka aiheuttaisivat porvaristolle lisäkuluja ja rasituksia. Myös alempi oikeusistuin on katsottava taloudellisesti ainakin alkuvaiheissaan pelkästään kustannuksia tuottavaksi, vaikka se saattoi olla tarpeellinen. Siksi tuomioistuimen perustaminen venyi aina uuden ja kaupunkilaisille vieraan kuninkaallisen pormestarin nimitykseen saakka. Poissuljettu ei ole sekään vaihtoehto, että Anders Sigfridinpoika olisi saanut erityisohjeita toimenhoitoaan varten, joissa olisi painotettu oikeudenhoidon parantamista. Viimeksi mainitun mahdollisuuden sulkee pois kuitenkin jo alioikeuden normaalista poikkeava nimitys: *nederrätt* on sävyiltään hieman toinen kuin esimerkiksi

77 Ks. esimerkiksi VA URO 17.5.1645, 16.7.1645. Toisaalta kesäkuussa oli täysmiehitys jatkuvasti. Raastuvanoikeuden vähäisestä edustajamäärästä myöhemmin, ks. myös esimerkiksi URO 10.6.1646, 22.6.1646, 31.7.1646, 26.6.1647, 7.6.1648.

vnder rätt, mikä oli vuoden 1620 privilegioiden käyttämä nimitys kaupungin alioikeudesta.

On vaikea sanoa, miksi tuomioistuimesta käytettiin *nederrätt* -nimitystä. Kyse ei ollut Anders Sigfridinpojan omasta keksinnöstä, vaan selvästi turkulaista kämnerinoikeutta vastaavasta laitoksesta. Uusi pormestari kyllä tunsikin kämnerinoikeuden Turun vuosiltaan. Nähtävästi siksi alioikeuden kokoonpano määriteltiin samantyyppiseksi kuin Turussa Andersin kaupunginkirjuri-aikana 1630-luvun alussa.⁷⁸ Oikeuteen tuli näet kuulua kaupunginkirjuri, "yksi raadista", kaupunginvouti ja kämneri⁷⁹. Suurin ero "vanhaan" turkulaiseen organisaatioon oli vain siinä, että Uudessakaupungissa tuomioistuimelle ei määrätty omaa pöytäkirjanpitäjää. Tehtävää hoitamaan käskettiin kaupunginkirjuri, mikä johtui ennen kaikkea taloudellisista seikoista.

Perustamisen jälkeen alioikeudesta ei ole jäänyt mitään merkkejä lähteisiin.⁸⁰ Osittain syynä saattoi olla se, että Anders Sigfridinpojan aikana kaupunginkirjurina toiminut Juhana Yrjönpoika kirjasi kaikki käsitellyt asiat lyhyesti⁸¹. Kuitenkin mikäli kämnerinoikeus olisi toiminut, olisi kokouksista todennäköisesti jäänyt edes joitakin merkintöjä raastuvanoikeuden pöytäkirjaan. Kaupunginkirjuri tuskin olisi ryhtynyt laatimaan erillistä tuomiokirjaa alioikeudelle. Mikäli raastuvanoikeuden määrittelemällä tavalla pikkuasioita hoitava tuomioistuin toimi, ei se ainakaan ole vaikuttanut vähentävästi raastuvanoikeuden käsittelemien juttujen määrään tai tapausten koostumukseen vuosien 1645–1646 tienoilla.⁸²

Edellä mainituilla perusteilla voidaan väittää, että kämnerinoikeus Uudessakaupungissa ei muodostunut pysyväksi. Samoin kävi sen muodollisen perustajan Anders Sigfridinpojan virkauran, sillä jo helmikuussa 1646 maaherra asetti entisen Turun kämnerinoikeuden kirjurin Joosef Jaakonpoika Ilkan Uudenkaupungin pormestariksi. Samalla vaihdettiin kaupunginkirjuri, joka tuomiokirjoista päätellen oli edeltäjänsä paljon laveasanaisempi kirjaaja. Tästä huolimatta alioikeudesta ei tavata enää merkkiäkään.⁸³

78 Ks. luku C.III.2.3.2.; liite 5.

79 VA URO 11.6.1645; TMA UMRO URO 11.6.1645; Cajander 1895, s. 150.

80 Jo K. A. Cajander kiinnitti huomiota asiaan. – Cajander 1895, s. 150; ks. myös Kaukovalta 1917, s. 55. Vrt. Halila 1940, s. 269.

81 Juhana Yrjönpoika valittiin kaupunginkirjuriksi parin viikon päästä Anders Sigfridinpojan nimityksestä. On kuitenkin korostettava, ettei asioiden kirjaamisen lyhyydellä voida katsoa olevan merkitystä tuomiokirjojen todistusvoimaan. – TMA UMRO URO 21.6.1645–7.2.1646; Cajander 1895, s. 102.

82 Liite 2.11.; Karonen 1992d, s. 340.

83 Cajander (1895, s. 141–142) ja Kaukovalta (1917, s. 46) väittävät Jochim Timmen vaikuttaneen Anders Sigfridinpojan erottamiseen. Arveluja ei ole pystytty näyttämään toteen. Entisen pormestarin tilille lienee kertynyt joitakin rikkeitä, sillä muutama päivä ennen Ilkan saapumista Anders määrättiin toimittamaan hallussaan olleet kaupungin asiakirjat takaisin. Ilkan virkaanastujaiskokouksessa entisen pormestarin tavarat arestoitiin 50 hopeata-
(jatkuu...)

Vaikuttaa siltä, että uusi pormestari Ilkka ei ollut innostunut kaksiportaisesta oikeuslaitoksesta. Hän oli epäilemättä nähnyt sen tuomat edut ja haitat⁸⁴ Turun aikanaan, eikä näin ollut erityisen innokas jatkamaan kokeilua. Tämä on ymmärrettävää: miksi hän olisi ottanut riesakseen laitosta, josta hieman aikaisemmin oli päässyt eroon? Samaan aikaan Jochim Timmen toiminta alkoi keskittyä entistä enemmän Raumalle, eikä hänen tarkkaavainen katseensa enää tavoittanut Uuttakaupunkia kuten aikaisemmin. Todennäköisesti menettely oli jopa täysin suunniteltu: Uudenkaupungin hallintolaitos oli saatu vahvalle pohjalle, ja sen johtoon luotettava, kruunulle uskollinen sekä ennen kaikkea kokenut turkulainen hallintomies. Jos hän sai asiat rullaamaan ilman kämnerinoikeutta, niin se kyllä kelpasi kaikille. Ilkkaa ei tosin lähdeaineiston nojalla voida pitää energisenä etumiehenä, sillä kovin paljon näkyviä merkkejä hänen toiminnastaan kaupunkihallinnon johdossa ei ole. Kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksessa ei siten tehty erityisempiä uudistuksia 1640-luvun lopulla ennen kaupungin siirtymistä uuden pormestarin, Casper Eichmanin hallintaan.⁸⁵

1.5 Porin omaleimainen hallintojärjestelmä

Pori poikkesi muista Turun ja Porin läänin kaupungeista monin tavoin. Kuten edellä jo todettiin, ei kruunun, eli tässä tapauksessa lähinnä Jochim Timmen, vaikutus ollut kaupungissa erityisen merkittävä. Tämä vaikuttaa erikoiselta, koska kaupunki kuului eittämättä Turun etupiiriin ja luultavasti ainakin osan aikaa myös Timmen toiminta-alueeseen. Näyttää kuitenkin siltä, että Timme ei onnistunut, ehkäpä ajanpuutteen ja toimivaltuuksien vähentämisen vuoksi, uusien ideoiden juurruttamisessa yhtä hyvin kuin Uudessakaupungissa ja Raumalla.⁸⁶

Hallitus olisi varmasti mielellään parantanut Suomen oloissa suuren kaupungin hallintolaitosta vastaamaan omia korkeita tavoitteitaan. Mistä "epäonnistuminen" johtui? Oliko Pori liian takapajuinen kehitettäväksi, minkä vuoksi sen annettiin olla täysin rauhassa, vai niin

83(...jatkuu)

larin uhkasakolla. Sitä paitsi ei tunnu loogiselta, että Timme ja maaherra olisivat yhdessä olleet kampeamassa Pietari Brahen – jonka arvovaltaa Suomessa 1640-luvulla tuskin kukaan voi kiistää – moneen kertaan Uuteenkaupunkiin tarjoamaa miestä pois pormestarin tuolilta ilman kunnan syytä. Joka tapauksessa Anders Sigfridinpojalle löytyi töitä nopeasti erottamisen jälkeen Maskun lainlukijana. – VA URO 3.2.1646, 7.2.1646; Blomstedt 1958, s. 359–360; Jäntere 1959, s. 21.

84 Ks. luku D.VI.3.

85 Luku C.V.2.2.

86 On myös otettava huomioon, että Uudenkaupungin ja Rauman välimatka Porista oli aikakauden tieolot tuntien melkoinen: Uudestakaupungista Poriin oli noin 110 kilometrin matka ja Raumalta noin puolet vähemmän. Jos oletetaan ratsastavan miehen kulkeneen noin 40 kilometriä päivässä, vei taival aikaa aina pitkälti toista päivää. – Wallin 1893, liite II.

korkealuokkainen hallintolaitokseltaan, että mitään ulkoapäin tulleita vaikutteita ei tarvittu?

Ensi silmäyksellä kaupunki näyttää paremmin "vanhanaikaiselta", sillä aina 1640-luvulle kaupungin raatiin saattoi kuulua tusina raatimiehiä. Aikaisempi tutkimus on monesti katsonut, että tällainen suuri määrä raatimiehiä liittyy keskiaikaisen kaupunginlain tunteman vuorottelujärjestelmään. Sen peruseriaatteisiin kuului vuosittain vaihtuva – "istuva" – raastuvanoikeus. Suurvalta-ajalla raatimiesten määrää pyrittiin vähentämään palkkauksen parantamiseksi ja tehokkuuden lisäämiseksi.⁸⁷

Asian todellinen laita paljastuu, kun asiaa vertaillaan muuhun kuin ainoastaan raastuvanoikeuden pöytäkirjojen alussa oleviin nimiluetteloihin. Porista tunnetaan vuodelta 1639 alemman tuomioistuimen (*underrätt*) kokous, jossa mukana olivat pormestari, kolme raatimiestä ja kaupunginkirjuri.⁸⁸ Tuomioistuin käsitteli kaupunginpalvelijan ja kyröläisen talonpojan edellisenä päivänä tapahtunutta pikkutullin kannosta syntynyttä riitaa. Talonpoika oli nimittänyt kaupunginpalvelijaa huns-votiksi syyttäen tätä vielä oikeudessakin lahjottavaksi. Hän väitti, että ei olisi joutunut tuomittujen penkille, mikäli olisi antanut virkailijalle olutta. Kyseisistä rikkeistä ja kyröläisen toverinsa kanssa rikkomasta kaupungin vankilan ovesta heidät tuomittiin yhteensä 21 markan sakkoihin ja vahingonkorvauksiin.

Vaikka tapausta käsiteltiin *underrätt* -nimisessä oikeudessa, ei Pori ollut edelläkävijä alempien tuomioistuinten juurruttamisessa Turun ja Porin läänien pikkukaupunkeihin, vaikka aluksi saattaa siltä vaikuttaa. Kyseessä on kuitenkin porilaisten omalaatuinen alempi oikeusistuim, joka nimettiin "alioikeudeksi" siksi, että sen kokoonpanoon kuului vain noin kolmasosa tavanomaisesta raastuvanoikeuden tuomaristosta. On todennäköistä, että vajaa oikeus koottiin istuntoon sen nopean koollekutsumisen vuoksi: käsiteltävä asia ei ollut erityisen tärkeä, eikä kesäajasta johtuen ollut helppoa saada koko laajaa raatia paikalle tuomitsemaan.

On edelleen syytä tutkia Porin raastuvanoikeuden poikkeuksellisen laajaa raatimieskaartia. Suuri virkamiesjoukko on ilmeisesti vaikuttanut suuresti siihen, että kaupungista ei tavata kämnerinoikeutta. Monilukuisen virkailijakunnan vuoksi oli mahdollista jakaa tehtävät nimenomaan raadin jäsenille. Näin ei syntynyt erityistä tarvetta kämnerinoikeuden perustamiseen. Porin raastuvanoikeuden omille jäsenilleen määräämien tehtävien jakautumista tarkasteltaessa havaitaan, että erityisesti 1630-luku oli asioiden delegoinnin osalta vilkasta aikaa. Tuolloin ja myöhemminkin raatimiehet velvoitettiin sovitteluun riitapuolia

87 Raimo Rannan (1981, s. 80, kuvio) mukaan Suomen kaupunkien raastuvanoikeuksissa Porissa oli raatimiehiä keskimäärin kaikkein eniten paikalla istunnoissa vuosisadan puolimaihien. – Halila 1942, s. 57; Ranta 1981, s. 80. ks. myös Ruuth–Jokipii 1958, s. 301, myös viite 1.

88 VA PoRO 25.8.1639.

sekä tutkimaan ja tarkastamaan erilaisia usein velkajuttuihin liittyviä dokumentteja ja muita vastaavia asioita.⁸⁹ Raastuvanoikeuden pöytäkirjoista kerätyt tehtävien lukumäärät ovat ainoastaan vähimmäismääriä, eivätkä välttämättä tunnu edes suurilta. Vastaavaan aikaan samantyyppistä, yhtä laajaa työtehtävien siirtämistä käytännöllisesti katsoen ainoastaan tuomareille⁹⁰ ei ole kuitenkaan tavattu juuri mistään. Lisäksi esimerkiksi 1630-luvulla Porin raastuvanoikeus ei istunut vuosittain kuin noin kymmenkunta kertaa, joten istuntoihin verrattuna tehtäviä oli runsaasti.⁹¹

Tuomiokirjatietojen valossa näyttää siltä, että kaupunki ei joutunut omintakeisen hallintoyhteisönsä ansiosta muutospaineiden alle 1640-luvulla. Kuvaava esimerkki on yksistään se, että ensimmäiset esivallan nimittämät pormestarit saapuivat kaupunkiin vasta 1650-luvulla, kun muissa läänin kaupungeissa heitä esiintyi jo huomattavasti aikaisemmin. Jopa pientä Naantalia muistettiin kruunun kaitselmuksella ennen Poria, sillä vuonna 1649 pormestariksi nimitettiin naantalilainen porvari, joka sai tukea valinnalleen kenraalikuvernööri Brahelta.⁹²

2 Kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon muutokset Pohjanmaalla

2.1 Vanhojen kaupunkien hallintolaitoksen työtaakka⁹³

Pohjanmaalla oli ennen 1640-luvun loppua neljä kaupunkia: Oulu, Vaasa, Uusikaarlepyy ja Kokkola. Ne olivat kaikki maakaupunkiasemastaan huolimatta huomattavia tervanvälittäjiä. Maakaupungeista Suomen suurin tervanviejä niin sanotun ensimmäisen tervakomppanian aikana vuosina 1648–1658 oli Vaasa, mutta muut Pohjanmaan vanhoista kaupungeista seurasivat heti perässä.⁹⁴ Kaupungit olivat myös henkikirjäväliluvultaan suunnilleen samankokoisia. Entä miten oli asianlaita

89 Ks. Karonen 1992d, s. 331.

90 Sen sijaan esimerkiksi Turussa ja muissa kaupungeissa tehtäviä teetettiin paljon esimerkiksi kämmerillä, kaupunginvoudilla sekä tietenkin kaupunginpalvelijoilla. Porista taas tällaiset toimet puuttuvat siis lähes kokonaan.

91 Liite 2.5.

92 Tosin se, että virkaan kelpuutettiin oman kaupungin asukki saattaa kertoa siitäkin, ettei Naantalia pidetty merkittävästi kehitettävänä kaupunkina. Toisaalta virkaan nimitetty Hannu Olavinpoika oli nähtävästi hyvinkin pätevä tehtävään, koska hän toimi kaupungin etumiehenä aina vuoteen 1680. – Ks. Jäntere 1959, s. 26–29; liite 7, numero 10.

93 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteisiin 2.2., 2.4., 2.10. ja 2.12. sekä niissä mainittuihin lähteisiin.

94 Suomen tärkein vientikaupunki Tukholmaan suuntautuneessa liikenteessä ensimmäisen tervakomppanian aikana oli Vaasa, minkä jälkeen seurasivat Kokkola, Uusikaarlepyy ja Oulu. Kyseinen järjestys on laskettu keskimääräisten vuotuisten vientimäärien mukaan. – Luukko 1967b, s. 63–64; ks. myös esimerkiksi Kaila 1931, s. 51–74; Sandström 1990, s. 250–251; Villstrand 1992b, s. 36, 38.

oikeudenhoidon ja hallinnon kohdalla?

Uudenkaarlepyyn⁹⁵ raastuvanoikeus tuomitsi 1630-luvulla korkeintaan parikymmentä tapausa vuodessa. Oikeuden työmäärä ei tuomiokirjojen mukaan kasvanut 1640-luvullakaan paljon, vaikka asioita käsiteltiin yli kaksi kertaa niin runsaasti kuin aikaisemmin, noin 40–50 juttua vuosittain.

Kokkolan pöytäkirjat olivat 1620-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa sakkoluettelomaisia. Niihin merkittiin ainoastaan rikosasiat, joita kaupungissa oli tuolloin vain muutama vuodessa. Vasta 1630-luvun puolivälistä myös hallinto- ja erityisesti siviilijuttuja alettiin merkitä asiakirjoihin. Tapausmäärät pysyttelivät kymmenen ja kahdenkymmenen välillä aina 1640-luvun puolimaihien. Tuomiokirjat lienevät olleet muiden kuin rikosasioiden osalta jonkin verran epätäydellisiä aina tuohon ajankohtaan asti. Rikoksia ilmaantui silloin raastupaan jatkuvasti vain puolenkymmentä vuodessa. Siten kaupunkia ei oikeudenhoidollisesti voida pitää vilkkaana, koska rötöksiä tuli Kokkolassa oikeuden tietoon suunnilleen yhtä paljon kuin "peittäväksi" todetussa Uudessakaarlepyyssä. Kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen työn vähäisyydestä kertoo lisäksi pormestarina toimineen Gabriel Ljungonpojan tiedonanto vuodelta 1640, jolloin hän kertoi, ettei raastuvassa käsitelty yhtään niin tärkeää asiaa, että tuomiokirjoja olisi kannattanut lähettää hovioikeuteen tarkastettavaksi.⁹⁶ 1640-luvun jälkipuoliskolla raastuvanoikeuden työmäärä kasvoi noin kolminkertaiseksi aikaisempaan verrattuna. Juttuja ei silloinkaan ollut kiireeksi asti, vain vajaat 80 vuodessa.

Oulun raastuvanoikeus joutui työstämään jo 1620-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä yleensä vuosittain vähintään 40 tapausa. Määrä saattaa tuntua vähäiseltä, mutta se oli aikakauden yleiseen tasoon nähden paljon.⁹⁷ Erityisesti huomio kiinnittyy hallintoasioiden suureen suhteelliseen osuuteen. Kaupunki oli siten suomalaisten kaupunkien joukossa noihin aikoihin poikkeuksellinen. Oulun raastuvanoikeuden työmäärä kasvoi 1630-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä tuskin lainkaan. Tuomarit pääsivät pikemminkin aikaisempaa vähemmällä. Havainto on yllättävä aikakauden yleiset hallinnon ja oikeuslaitoksen kehittämiseen tähänneet suunnitelmat tuntien. Osittain kyseessä saattoi olla se, että samoihin aikoihin hallintoasioita ei liene merkitty pöytäkirjoihin yhtä täydellisesti kuin aikaisemmin. Toisaalta rikos- ja riita-asioiden määrä ei tuolloin kasvanut 1630-luvun alkuun verrattuna. Siten raastuvanoikeus ei todennäköisesti joutunut työskente-

95 Uudenkaarlepyyn tuomiokirjat vaikuttavat kattavilta. Käsitys perustuu siihen, että hallintoasioiden suhteellinen osuus kaikista jutuista oli aivan alusta alkaen huomattava. 1640-luvun lopulla niitä oli jo noin puolet kaikista pöytäkirjaan merkityistä tapauksista.

96 Kyseinen ilmoitus on Uudenkaarlepyyn vuoden 1640 tuomiokirjan jälkeen (f. 75). Gabriel Ljungonpojasta, ks. Blomstedt 1958, s. 377.

97 Koska tuomiokirjoihin merkittiin tuolloin paljon hallintoasioita, on niitä pidettävä kattavina kertomaan tuomioistuimen kokonaistyötaakasta 1620- ja 1630-luvulla.

lemään aikaisempaa enemmän, vaan tosiaan korkeintaan yhtä paljon kuin varhemmin. Oulun koon ja taloudellisen merkityksen vuoksi raastuvanoikeus näyttää päässeen vähällä moneen pienempään kaupunkiin verrattuna.

Vaasassa tuomiokirja-termi on hieman liian juhlava ensimmäisille vuodesta 1623 säilyneille niteille. Vuoteen 1630 pöytäkirjoja voidaan pitää sakkoluetteloina; niissä ei aina mainittu edes kantajina toimineita henkilöitä. Yksistään se, että seitsemän vuoden pöytäkirjat mahtuvat parille foliolle, kertoo paljon niiden luonteesta. Tuolloin asiakirjoihin merkittiin vuosittain korkeintaan puolenkymmentä rikostapausta — aivan kuten Kokkolassa ja Uudessakaarlepyyssä.⁹⁸

Ensimmäisten "oikeiden" tuomiokirjojenkaan ilmaantuessa raastuvanoikeuden työmäärä ei ollut suuren suuri. 1630-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa tapauksia oli keskimäärin vain noin 25 vuodessa. Koska hallintoasioita kirjattiin vuosia 1632–1635 lukuunottamatta melko niukasti, on tästä pääteltävissä, että pöytäkirjoihin ei välttämättä merkitty aivan kaikkia hallintoa koskevia asioita. Kuitenkaan noina pöytäkirjojen mukaan "hallinnollisesti vilkkaina" vuosina rikos- ja siviilitapauksia ei tuotu oikeuteen yhtään sen useammin kuin muinaakaan vuosina. Siksi on hyvin todennäköistä, että hallinnollisia asioita ei ollut muina vuosina kovin paljon esillä raastuvassa. Käsitystä tukee myös se, että tuomiokirjat laati yli vuosikymmenen (1632–1645) ajan sama kaupunginkirjuri. Näin voidaan olettaa, että tapausten kirjaamiskäytäntö pysyi samana jatkuvasti.⁹⁹

Vasta vuodesta 1645 raastuvanoikeuden tehtävät alkoivat selvästi kasvaa. Ajanjakson päättyessä (1650) raastuvassa annettiin tuomio tai hallinnollinen päätös jo yli 125 kertaa, mikä oli reilusti viisinkertainen määrä ennen vuosikymmenen puoliväliä tavattuun verrattuna. Suurelta osalta tehtävien lisääntyminen johtui hallintoasioiden määrän voimakkaasta noususta, sillä tutkimusjakson lopussa niitä oli jo vähintään kolmasosa kaikista tapauksista. Tuonnempana selviää, oliko kyseessä pelkästään kirjaamistekninen asia vai työtaakan todellinen paisuminen.

Tuomiokirja-aineiston perusteella näyttää siltä, että Oulu oli ainoa Pohjanmaan kaupungeista, jolla olisi ollut edes vähäinen teoreettinen tarve perustaa raastuvanoikeutta alempi tuomioistuin ennen 1640-lukua. Muualla kaupunkien hallintolaitokset kykenivät selviytymään muutamasta tuomioistuimen kokouksesta ja niissä käsiteltävistä kourallisesta tapauksia ilman moniportaista tuomioistuinlaitosta.

1640-luvulla raastuvanoikeuksien työmäärä kasvoi huomattavasti ainoastaan Kokkolassa ja Vaasassa. Kärjistetysti sanottuna Vaasan oikeuslaitoksella riitti vuosikymmenen lopulla työtä enemmän kuin kolmessa muussa Pohjanmaan vanhassa kaupungissa yhteensä. Näin vaikuttaisi siltä, että Vaasassa kämnerinoikeudella oli tuolloin ainakin

98 VA VRO 1623–1629: 224–227v.; Aspelin 1892, s. 469–470; Luukko 1971, s. 386.

99 Åkerblom 1927, s. 392–393; Luukko 1971, s. 386.

teoriassa mahdollisuudet menestyä, mikäli oletetaan, että tuomioistuinten perustamisen taustalla oli selvä tarve.

Kuitenkin kysymyksiä herättää muiden läänin kaupunkien hallintolaitoksen vähäinen työmäärä 1640-luvulla. Olivatko ne todella niin pieniä, ettei selvitettäviä asioita ollut edellä havaittua enempää, vai oliko niihin kenties jo perustettu kämnerinoikeus – ikään kun "varalle" – hoitamaan osan oikeustapauksista? Jos niin olisi ollut, eivät kaupungin alioikeuden käsittelemät jutut näkyisi välttämättä raastuvanoikeuden tuomiokirjassa. Tällöin raastuvanoikeuden suhteellisen vähäiseltä näyttävä työtaakka selittyisi. Vai olivatko Kokkolan, Oulun ja Uudenkaarlepyyn hallintolaitokset – samaan tapaan kuin Porissa – niin pitkälle kehitettyjä, että ne pystyivät delegoimaan ja hoitamaan asiat siten, etteivät raastuvanoikeuden työtehtävät päässeet kasvamaan yhtä paljon kuin Vaasassa? Aluksi on syytä syventyä juuri Vaasaan, jossa tuomiokirjojen perusteella vaikuttaisi 1640-luvulla olleen tarvetta laajentaa hallinto- ja oikeuslaitosta.

2.2 Vaasan kämnerinoikeuden perustaminen ja toiminta vuosisadan puolimainhin mennessä

Vaasa oli aina 1630-luvun lopulle tyypillinen suomalainen kaupunki ja sitä voidaanakin verrata länsirannikon pikkukaupunkeihin. Tuomiokirjatietojen mukaan Vaasassa ei tehty mitään erityisiä uudistuksia tai tapahtunut esimerkiksi poikkeuksellisen paljon rikoksia. Merkillepantavaa on, että Vaasan sekä Turun ja Porin läänin kaupunkien välillä on myös muita samankaltaisuuksia. Teeman kannalta niistä tärkein on se, että kaupunkiin ilmaantui kämnerinoikeus samoihin aikoihin kuin Raumalle ja Uuteenkaupunkiin.¹⁰⁰ Aluksi selvitetään, onko kämnerinoikeuden perustamistavoissa havaittavissa yhtäläisyyksiä. Mikä sai vaasalaiset innostumaan kaksiportaisesta kaupunkioikeudesta, tarve vai mahtikäsky?

Vaasassa, kuten muissakin Suomen pikkukaupungeissa, kruunun harjoittama talouselämän kontrolli alkoi näkyä edes jollain lailla vasta Pietari Brahen ensimmäisen kenraalikuvernöörikauden aikana. Vaasasta tavataan runsaasti laittomista kaupantekovälineistä ja akssiisirikkomuksista annettuja tuomioita jo vuosina 1639–1640, mikä oli maakaupungissa epätyypillistä.¹⁰¹

Hallituksen valvonta siis lisääntyi jo tuolloin. Osaltaan tilanteeseen vaikutti – aivan kuten Turun ja Porin läänin pikkukaupungeissa – se, että myös Pohjanmaalla kruunu harjoitti tullinvuokrausta vuodesta

100 Lisäksi esimerkiksi kruunun hallinnollisten päätösten ja käskyjen perilletulon kannalta olennaiset postilinjayhteydet lienee avattu mainituissa kaupungeissa lähes samanaikaisesti 1640-luvun puolimaissa. – Pietiäinen 1988, s. 117; Jutikkala 1938, s. 154–156; liite 6, kohta 7.

101 Ks. esimerkiksi Karonen 1992d, s. 217; myös Karonen 1993c.

1641. Tuolloin maakunnan kaupunkien pikkutullit ja aksiisit vuokrattiin Hans Stålbomille. Edellä on jo käynyt selväksi, että Jochim Timmen tullivuokrauksesta alkoi hänelle uskottujen kaupunkien voimaperäinen kehittäminen: aluksi talouden ja hieman myöhemmin hallinnon ja oikeushoidon alalla. Vaasassa ja muissakin Pohjanmaan kaupungeissa Stålbom ryhtyi edistämään ainoastaan talouselämää, kuten elantonsa verojen kannosta saavan arrendaattorin tuli. Sen sijaan hän ei suoranaisesti puuttunut hallintolaitoksen kehitykseen yhdessäkään alaisuudessaan olleessa kaupungissa. Epäsuoran vaikutuksen merkitystä ei kuitenkaan voida kiistää. Vaatimalla hallinnolta toimenpiteitä kaupankäynnin ja vastaavien asioiden valvonnan parantamiseksi Stålbom oli lisäämässä raastuvanoikeuden työtä. Jos ja kun kontrollia sitten kiristettiin, myös laittomuuksista kiinnijoutumisen riski ja rikosten suoranaisten ilmitulo kasvoivat. Tämä merkitsi hallintolaitoksen työmäärän lisääntymistä.¹⁰²

Stålbomin alaisuudessa toimineiden tullimiesten lisäksi Vaasassa oli jo varhain eli vuodesta 1643 kaupungin oma tarkastusmies.¹⁰³ Kaupungin asettaman kaupantarkastajan ilmaantuminen lähes yhtä varhain kuin esimerkiksi Viipuriin kertoo kohtalaisen tiukasta valvonnasta. Kontrollin kasvun merkitys vaikuttaa suurelta myös kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen synnyssä. Muuten Vaasa oli tyyppillinen maakaupunki, mille riittivät olemassa oleva hallintokoneisto ja -miehet. Kuitenkin kaupungissa tunnetaan kämnerinoikeus jo hieman 1640-luvun puolivälin jälkeen.

Entä millainen merkitys kämnerinoikeuden perustamiseen oli suoranaissilla ulkoisilla vaikutteilla? Vaasalla oli ennen vuosisadan puoltaväliä läheiset kauppasuhteet sekä Tukholmaan että Turkuun. Erityisesti 1640-luvun alkupuolella raastuvassa käsitellyissä velkajutuissa turkulaisten velkojen osuus oli merkittävä. Kuitenkaan Turun vaikutus Vaasan raastuvanoikeuden kokoonpanoon ja sitä kautta Vaasan hallintoon ei ollut suuri.¹⁰⁴ Vaikka Vaasalla ja länsirannikon pikkuka-

102 On luultavaa, että kiistämättä tarmokkaana miehenä eri kaupungeissa vuosikymmenten ajan esiintynyt Hans Stålbom pitäytyi nimenomaan pikkutulli- ja aksiisisäännösten valvonnassa ja niiden kehittämisessä siitä syystä, että hänen ei ollut mikään pakko keskittyä hallintolaitoksen kehittämiseen – toisin kuin vastaavissa tehtävissä samanaikaisesti toisaalla toimineen Jochim Timmen, jolla ei ollut vakinaista työtä samalla alalla kuin vain vähän aikaa. Stålbom sai näet jo vuoden 1642 lopulla uuden samat kaupungit käsittäneen pikkutullien vuokrasopimuksen, jonka pituus oli peräti 10 vuotta. Stålbom oli Pietari Brahen suosikki, mitä osoittaa muun muassa se, että kreivi Pietari nimitti hänet myöhemmin Kristiinankaupungin ensimmäiseksi pormestariksi. – Ks. esimerkiksi RA KA AB vol. 107: 371–374, (Hans Stålbomin kaksi kirjettä kamarikollegiolle 28.10.1643); vol. 147: 4–4v. (Pietari Brahe kamarikollegiolle 26.8.1653); Luukko 1945, s. 254, 400; Luukko 1971, s. 134, 236, 246, 270–271; Lindholm 1892, s. 131; Karonen 1992d, s. 219–220; Ks. myös luku C.IV.1.3.1.; liite 7, numero 38.

103 Ks. esimerkiksi VA VRO 14.1.1643: 46v., 6.3.1643: 49, 29.4.1643: 54 (2 kertaa), 13.8.1649; ks. myös Åkerblom 1952, s. 115–116.

104 Poikkeuksena voidaan kenties pitää raatimies Herman Jesenhusenia, joka ennen vaasalaistumistaan oli toiminut turkulaisen valtaporvarin asiamiehenä (jatkuu...)

pungeilla olikin näennäisesti paljon yhteisiä piirteitä 1640-luvun hallintouudistusten osalta, eivät Raumalla ja Uudessakaupungissa edellä tärkeimmiksi havaitut tekijät aivan sellaisenaan kelpaa selittämään Vaasan kehitystä.

Siitä huolimatta myös Vaasassa alioikeuden lopullinen perustaminen riippui pitkälti esivallan toimenpiteistä. Kruunu kiinnitti kaupunkiin huomiota jo 1630-luvulla, eli koko valtakuntaan verrattuna hyvin varhain. Vuonna 1636 maaherra Melkior Wernstedt määräsi pormestariksi Pietari Siulinpojan. Tämä korkeimman esivallan puuttuminen kaupungin virkanimitykseen on niin varhainen, että kyseessä ei ollut varsinainen kuninkaallisen pormestarin nimittäminen. Silti maaherran käsky istuttaa pormestarin tuolille pitkään kaupungissa vaikuttanut kauppias vahvistaa kuvaa myöhemmin enemmän esille tulevan Pietari Siulinpojan erityislaatuisuudesta hallintomiehenä. Tätä ei himmennä edes se, että hänen pormestarivuosinaan 1636–1641 ei Vaasassa tehtykään erityisiä uudistuksia. Tämä seikka tukee entisestään käsitystä, ettei kyseessä ollut vielä tuolloin varsinaisen kuninkaallisen pormestarin määrääminen. Kuninkaallisten pormestareiden piti nimenomaan parantaa kaupunkinsa hallinto- ja oikeuslaitosta.¹⁰⁵

Edellä mainittuja kaupantarkastukseen liittyneitä uudistuksia lukuunottamatta ei kaupungissa juuri muutoksia tapahtunut ennen vuotta 1645. Tuolloin kuningatar Kristiina nimitti Pietari Siulinpojan uudestaan Vaasan pormestariksi. Valtuutuksen sanamuoto on mielenkiintoinen, sillä siinä mainitaan hänen istuvan oikeutta "yhdessä muiden pormestareiden kanssa". Lauselman muoto antaa ymmärtää, että kaupungissa olisi tuolloin ollut myös muita pormestareita kuin vastanimitetty. Todellisuudessa näin ei kuitenkaan ollut, vaan Pietari toimi etumiehenä yksin.¹⁰⁶ Ilmaisuuksa saattaa olla pelkkä jäännös jostakin jollekin muulle – vähintään kaksipormestariselle – kaupungille annetusta määräyksestä. Pari vuotta aikaisemmin Turun ja Porin lääniin ylipormestariksi nimiteytylle Jochim Timmelle annetuissa valtakirjassa ilmaistiin hänen asemansa täysin samoin sanakäantein. Valtakirjan saamisen jälkeen Timme alkoi saada nopeasti tuloksia aikaan Varsinais-Suomessa. On mahdollista, että myös Pietari Siulinpoika sai samankaltaisia erityisohjeita toimen-

104(...jatkuu)

nä. – VA VRO 1640–1645; Möller 1954, s. 169–173; Luukko 1971, s. 67–69, 172–174, 379–380.

105 VA VRO 23.4.1636: 78v. – Armas Luukko (1971, s. 369) pitää Pietari Siulinpoikaa Vaasan ensimmäisenä kuninkaallisena pormestarina, mutta termi ei vuoden 1636 nimityksen osalta liene oikeaan osunut, koska suurempiin ja hallituksen kannalta tärkeimpiin kaupunkeihin kuninkaallisia pormestareita nimitettiin vasta juuri vuodesta 1636. Maakaupunki Vaasaa ei voida pitää edelläkävijänä tässä asiassa. Lisäksi ei ole todennäköistä, että Pietari Siulinpoika olisi saanut myöhemmin uuden kuninkaallisen valtakirjan toimeensa, jos hän olisi samasta virasta jo aikaisemmin eronnut.

106 RA RR 6.5.1645: 726–727; Städers acta Vasa. vol. 73 (Kuningatar Kristiinan valtakirja Pietari Siulinpojalle toimia Vaasan pormestarina); VA VRO 10.9.1645, 12.1.1648; Lehtinen 1961a, s. 151; Luukko 1971, s. 369.

hoidosta, sillä ainakin sellaista olemassaolo vahvistaisi Vaasassa nopeasti alkaneiden uudistusten alkuperän.¹⁰⁷

Pietari Siulinpojan valintaa Vaasan pormestariksi on syytä tarkastella lähemmin, sillä siihen liittyy poikkeuksellisia piirteitä. Hän oli edelleen yksi Vaasan suurimpia kauppiaita¹⁰⁸. Lisäksi se, että Pietari ylipäättään katsottiin sopivaksi hoitamaan pormestarinvirkaa, kertoo paljon hänen korkeimman esivallan taholta nauttimastaan arvostuksesta. Näihin aikoihin maistraatteihin pyrittiin saamaan päätoimisesti oikeudenhoitoon ja hallintoon keskittyneitä sekä, jos mahdollista, juridista koulutusta saaneita miehiä. Pietari Siulinpoika ei täyttänyt näistä pätevyysvaatimuksista kumpaakaan. Toisaalta suuren maakaupungin kohdalla voitiin tehdä poikkeus siitä syystä, että kouliintunut kauppias pystyi halutessaan tehokkaasti saattamaan voimaan ja valvomaan kaupankäyntiin liittyviä ohjeita. Pietari Siulinpojan kohdalla kruunu eittämättä laski tämän varaan myöntäessään hänelle vuoden¹⁰⁹ päästä pormestarinimityksestä 200 talarin vuosipalkan sekä vapautuksen porvarillisista rasituksista niin pitkäksi aikaa kuin hän hoitaisi pormestarin virkaa.¹¹⁰ Tämänlaatuinen kruunun huomionosoitus oli myöntämiskanaan muissa suomalaisissa pikkukaupungeissa täysin tuntematon. Sitä voidaan osittain pitää myös palkkiona jo noin lyhyessä ajassa tehdyistä uudistuksista.¹¹¹

Edellä jo havaittiin, että Vaasan oikeuslaitos joutui vuodesta 1646 työskentelemään merkittävästi aikaisempaa enemmän. Tällä ilmiöllä on selvä yhteys kuninkaallisen pormestarin nimitykseen. Raastuvan-oikeuden tekemän työn kasvu juuri noihin aikoihin korostuu, sillä kau-

-
- 107 Ks. edellä luku C.IV.1. Muut Pietari Siulinpojan valtakirjassa annetut lisämääräykset olivat ajan tavan mukaan yleisiä ohjeita pormestarin toimenhoidosta. On merkittävää, että Jochim Timmen ja Pietari Siulinpojan valtakirjojen sanamuodot olivat yhtenevät myös esimerkiksi Turkuun pormestariksi vuonna 1641 nimitetyn lakitieteen tohtori Petrus Wigeliuksen valtakirjan kanssa. Wigeliuksen ohjeissa oli lisäksi maininta erillisestä hänelle annetusta muistiosta, joka ei kuitenkaan ole säilynyt. — VA Topografica Turku Holhoojahallituksen alkuperäinen valtakirja Petrus Wigeliukselle Turun pormestarinvirkaan 16.4.1641; Lehtinen 1961a, s. 150–151. — Wigelius ei tosin ottanut virkaa vastaan.
- 108 Ks. Luukko 1971, eri kohdin; liite 7, numero 30.
- 109 Valtakunnan reistratuuran ilmaus palkanmaksajasta on epäselvä, mutta myöhemmät lähteet ilmoittavat, että se maksettaisiin kaupungin varoista. — RA RR 6.7.1646: 953v.–954; Städens acta Vasa. vol. 73; SSB Vasa. 139, Pietari Siulinpojan päiväamäton kirje hallitsijalle; VA VRO 24.4.1648; vrt. Lehtinen 1961a, s. 151.
- 110 Pormestarin toimimiseen sekä kaupungin etumiehenä että suurkauppiaana kiinnitettiin huomiota vaasalaisten hallitsijalle osoittamassa kirjeessä Pietari Siulinpojan pormestariajan jälkeen. Porvariston mielestä pormestarin saamat verovapaudet olivat lainvastaisia siksi, että hän oli samaan aikaan yksi kaupungin merkittävimpiä kauppiaita. — RA SSB Vasa. 139, vaasalaisten päiväamäton ja allekirjoittamaton valitus Pietari Siulinpojasta hallitsijalle.
- 111 Pietari Siulinpojalle riitti suosiota vielä myöhemmin, sillä vuonna 1650 hänelle lahjoitettiin yksi talo Mustasaaresta eliniäksi. Perusteluna oli hänen pitkä ja ahkera toimintansa Vaasan hallintolaitoksen piirissä. — Luukko 1971, s. 369–370.

punkiin perustettiin aivan ilman ennakkovaroitusta vuonna 1646 kämnerinoikeus. Tuomioistuimen perustamista on pidettävä ensisijaisesti¹¹² juuri Pietari Siulinpojan aikaansaannoksena, sillä ennen alioikeuden ilmaantumista – ensimmäisen kerran se mainitaan jo tammikuun alussa¹¹³ – ei suoranaista tarvetta sellaisen perustamiseen tuomiokirjatietojen valossa ollut¹¹⁴. Raastuvanoikeutta ei vielä edellisenä vuonna työruuhkilla stressattu. Kämnerinoikeuden toiminta saatettiin heti alusta lähtien vankalle pohjalle, sillä alioikeudella oli jo samana vuonna käytössään oma toimitila, kämnerinkamari.¹¹⁵

Kämnerinoikeuden perustaminen on nähtävä osaksi hallintolaitoksen yleistä kehittämistä, sillä erityisesti vuodesta 1646 hallintoasioiden, kuten erilaisten julistusten ja kuulutusten osuus kaikista Vaasan raastuvanoikeuden käsittelemistä jutuista kasvoi voimakkaasti¹¹⁶. Yksi syy selvään muutokseen on kirjurin vaihtuminen, sillä uudeksi kaupunginkirjuriksi tuli syksyllä 1646 tukholmalainen Johan Bylow, joka kirjasi asiat hieman laajemmin kuin edeltäjänsä. Bylowta on epäilty jopa hallituksen lähettämäksi,¹¹⁷ mutta otaksuttavasti hänet valittiin virkaan aivan tavalliseen tapaan. Käsitystä tukee se, että hän toimi kaupunginkirjurina vain parisen vuotta, ja ryhtyi sitten kauppiaaksi.¹¹⁸ Missään tapauksessa uusi kaupunginkirjuri ei myöhäisen virkaanastumisensa vuoksi voinut olla kämnerinoikeuden perustamisen taustahahmo.

Pietari Siulinpoika oli kaupungin ehdoton johtaja. Tuomiokirjan lehdistä huokuva kaikkiin hallinnon ja oikeudenhoidon osa-alueisiin

-
- 112 Vaasan ja Pohjanmaan maaherrana 1641–1650 toiminutta Hans Kyleä ei ole pidetty erityisen hyvänä hallintomiehenä, eikä hän osallistunut residenssi-kaupunkinsa oikeus- ja hallintolaitoksen kehittämiseen. Muiden hallintomiesten tai kruunun osoittamasta suorasta kiinnostuksesta Vaasan kaupunkihallintoa kohtaan ei ole jäänyt tietoja. – Luukko 1945, s. 297–298; Luukko 1971, s. 360–361.
- 113 VA VKO 10.1.1646.
- 114 Ks. liite 2.12. Hieman aikaisemmaltakaan ajalta olevat sakkoluettelot eivät mainitse kämnerinoikeudessa langetettuja sakkoja. Vuoden 1643 sakkoluettelossa mainitaan (päiväty 20.5.1644) listassa olevat asiat tuomitun raastuvanoikeudessa. Seuraavan vuoden (päiväty 14.4.1645) vastaavassa luettelossa ei ilmoiteta tuomioiden langetuspaikkaa, mutta mikään ei anna olettaa sakkojen olleen muualta kuin raastuvanoikeudesta. – VA 9114: 103v., 9116: 150.
- 115 Raastuvanoikeus piti siellä kokouksensa kesäkuussa 1646. – VA VRO 27.6.1646; vrt. Luukko 1971, s. 121.
- 116 Näin hallintoasiat olivat hallintojuttuja sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä esimerkiksi huudatusten ja vastaavien tapausten osuus ei käsittelyssä olevana ajankohtana ollut kovinkaan suuri.
- 117 Armas Luukko arvelee, että Bylow saattoi olla valtiovallan lähettämä, koska hän käytti syndicus-nimikettä. – Luukko 1971, s. 386. – Kuitenkin "kuninkaalliset kaupunginkirjurit", joita ei Suomessa itse asiassa varmuudella tavata muualta kuin Turusta, eivät siirtyneet oma-aloitteisesti syrjään kerran saamaltaan virkapaikalta. Yleensä heidät nostettiin muutaman vuoden päästä maistraattiin.
- 118 Bylow ei kuitenkaan menestynyt kauppiaana, ja hänet tavataan vuosina 1653–1662 Lapväärtin ja Närpiön pitäjänkirjurina. – Åkerblom 1927, s. 393–394; Åkerblom 1938, s. 260; Åkerblom 1947, s. 333.

kohdistunut vahva ote tukee olettamusta pormestarin ensisijaisesta roolista kämnerinoikeuden perustamisessa. Pietari Siulinpoika oli sekä vaasalainen kauppias että kruunulle uskollinen virkamies. Virkamiesmäisyys näkyy erityisen selvästi siinä, että hän antoi omista nimissään monenlaisia määräyksiä esivallalle tärkeistä asioista kuten porvariskaartin aseistuksesta ja toiminnasta. Myös muuten Pietari Siulinpojan toiminnasta saa pöytäkirjojen perusteella kuvan kaupunkiyhteisön kunnioittamasta¹¹⁹ ja omasta mielestäänkin vähintään kohtalaisen pätevänä itseään pitävästä miehestä.¹²⁰ Aikalaiset osasivat myös arvostaa hänen hallinnollisia kykyjään. Vuonna 1652, jolloin Vaasa oli jo läänitetty Korscholman kreivikuntaan, Pietari Siulinpojan rinnalle kreivilliseksi pormestariksi nimitetty Israel Tapaninpoika mainitsi, että nimenomaan Pietari oli pyrkinyt laittamaan Vaasan asiat kuntoon.¹²¹

Kuvaava on, että vuoden 1646 kämnerinoikeuden pöytäkirjan allekirjoitti pormestari Pietari Siulinpoika.¹²² Myös myöhemmin pormestari ja kaupunginkirjurin sijainen allekirjoittivat tuomiokirjat.¹²³ Kämnerinoikeuden pöytäkirjaa piti aluksi raatimies-kämneri Markus Henrikinpoika Kurikka¹²⁴. Kurikka oli turkulaiseen tapaan alioikeuden "kirjuri-tuomari", sillä vuosina 1647–1648 kahden vetojutun käsittelyssä hänet katsotaan tuomariksi.¹²⁵ Ei olekaan sattuma, että Markus Henrikinpoika, kirjoitustaitoinen raatimies, valittiin kämneriksi samaan aikaan kun kaupunkiin perustettiin kämnerinoikeus. Siksi on hyvin todennäköistä, että 1640-luvun puolivälistä termillä "kämneri" tarkoitettiin Vaasassa – aivan kuten muissa vastaavanlaisissa tapauksissa muualla Suomessa – nimenomaan kämnerinoikeuden kirjurina ja samalla tuomarina toiminutta henkilöä.

Tiedot kämnerinoikeuden muista jäsenistä ovat vähäiset ennen 1650-lukua, sillä alioikeudessa istuneiden nimet merkittiin harvoin näkyviin. "Kämnerin" lisäksi oikeutta jakoi vuosina 1648–1649 kolme raati-

119 Vuonna 1649 hallitsija antoi Pietari Siulinpojalle suojeluskirjeen kaikkia niitä vastaan, jotka olivat uhkailleet häntä. Kuitenkaan tuomiokirjatietojen perusteella ei ole havaittavissa merkkejä suoranaisesta uhkailusta tai muusta oppositiohengestä. – Suojeluskirjeestä, ks. Lehtinen 1961a, s. 151.

120 VA VRO 1646–1651, esimerkiksi 12.1.1648; Luukko 1971, s. 414; Karonen 1992d, s. 225. – Myös kamariviskaali Antti Aima kiinnitti huomiota Pietari Siulinpoikaan, sillä hän mainitsi kirjeessään kenraalikuvernööri Brahelle vuonna 1650, että Vaasan pormestari oli oma-aloitteisesti ryhtynyt rakentamaan panimohuonetta. – Ruuth 1911, s. 45.

121 RA OS GBO. vol. 2., Israel Tapaninpoika Gabriel Pentinpoika Oxenstiernalle 8.11.1652.

122 VA VKO 1646, Pietari Siulinpojan allekirjoitus 7.9.1646.

123 Ks. VA VKO 1648, Pietari Siulinpojan ja kaupunginkirjurin sijaisen Klemetti Martinpojan allekirjoitus 26.9.1648; VKO 1649, samojen henkilöiden allekirjoitus 26.9.1649.

124 Erään maakauppaa koskeneen jutun yhteydessä Kurikka kirjoitti nimensä tuomiokirjaan. – VA VKO 10.9.1649, Kurikan allekirjoitus 19.9.1649; ks. myös liite 7, numero 17.

125 VA VRO 3.5.1647, 12.1.1648; ks. myös luku D.VI.1–2.

miestä.¹²⁶ Näin Vaasan kämnerinoikeuden kokoonpano oli huomattavasti suurempi kuin monissa muissa kaupungeissa. Kun oikeusistumisessa toimi käytännössä neljä raatimiestä kerrallaan, oli seikalla merkitystä siksikin, että jääviysongelma vetotapausten sattuesssa olisi ollut suuri – mikäli vetojuttuja ylipäätään olisi ollut. Alioikeus satoi kuitenkin yhtä aikaa lähes 2/3 raastuvanoikeuden miehityksestä, sillä samaan aikaan raatimiehiä oli kaupungissa vain kuusi. Vaasan kämnerinoikeuden organisaatio oli siten toiminnan alkuvaiheissa raskas.¹²⁷ Joka tapauksessa tuomioistuimen työskentely saatiin hyvälle alulle ja ennen kaikkea säännölliseksi jo ennen vuosisadan puoliväliä.¹²⁸

2.3 Miksi kämnerinoikeus ei juurtunut muihin Pohjanmaan vanhoihin kaupunkeihin?

Pohjanmaan kaupungit olivat väkimäärältään 1640-luvun puolimaissa suunnilleen samankokoisia. Samoin kruunun kaupankäyntiin suuntaama kontrolli oli valvontaa varten perustettujen virkojen ilmaantumisen perusteella lähes yhtä tiukkaa Vaasassa, Uudessakaarlepyyssä ja Oulussa. Kokkolassa tarkkailu kiristyi tuomiokirjoista päätellen vasta Pietari Brahen toisella kenraalikuvernöörikaudella, mitä ilmeisimmin juuri hänen vaikutuksestaan.¹²⁹ Myös Hans Stålbom harjoitti periaatteessa yhtä tiukkaa valvontaa kaikissa vuokraamissaan kaupungeissa, joten hallintolaitoksen kaksiportaistamiseen tarvittavat elementit (tarve ja vaatimukset) lienevät olleet jotakuinkin samantyyppiset kaikkialla.

Kämnerinoikeus syntyi tutkimusjaksolla kuitenkin vain Vaasaan. Näin vaikuttaa siltä, että Vaasan ja muiden kaupunkien erilaisiin organisaatioihin on etsittävä vastausta hallintolaitoksen rakenteesta. Kaikkiin Pohjanmaan vanhoihin kaupunkeihin ilmaantui joko 1640-luvulla tai seuraavan vuosikymmenen alussa kruunun nimittämä pormestari. Lisäksi Vaasan, Uudenkaarlepyyn ja Oulun pormestareiden valtuudet olivat vieläpä lähes samansisältöiset.¹³⁰ Näin osa tärkeimmistä hallin-

126 VA VKO 5.9.1648, 17.2.1649 (RO:n pöytäkirjojen yhteydessä), 24.2.1649 (RO:n pöytäkirjojen yhteydessä); ks. myös liite 5.

127 Ks. vetoamisesta luku D.VI.2.; Luukko 1971, s. 379.

128 Vaasan kämnerinoikeuden ensimmäiset pöytäkirjat ovat säilyneet raastuvanoikeuden asiakirjojen yhteydessä, samalla tavoin kuin esimerkiksi Viipurissa ja Raumalla. Vaasassa ne ovat silti pääosin erillisinä niteinä. Yleensä alioikeuden tuomiokirjat sijoitettiin raastuvanoikeuden pöytäkirjojen jälkeen. Tunnetaan vain parin kokouksen pöytäkirjat, jotka ovat raastuvanoikeuden asiakirjojen "sisällä". Ne ovat kuitenkin vasta vuodelta 1649 eli ajalta, jolloin tuomioistuin oli toiminut jo jonkin aikaa. – VA VKO 17.2.1649, 24.2.1649.

129 Liite 6.

130 Ks. RA RR 6.5.1645: 726–727 (Pietari Siulinpoika), 30.6.1647: 1464v.–1466 (Valtakirja Daniel Krögerille ryhtyä Oulun pormestariksi), 29.11.1648: 337–338v. (Valtuutus Antti Yrjönpoika Lythraeukselle Uudenkaarlepyyn pormestariksi. Reistratuurassa häntä nimitetään virheellisesti Yrjö Antinpojaksi, jonka niminen oli hänen isänsä); Kokkolasta, ks. Mickwitz–Möller (jatkuu...)

tolaitoksen kehitykseen vaikuttaneista seikoista (tarve, kontrolli ja kuninkaallisten pormestarien määrääminen) vaikuttavat kaikissa kaupungeissa olleen jotakuinkin samaa luokkaa. Siksi varovaisesti voidaan olettaa, että "kämnerinoikeudettomuuteen" merkittävä vaikuttaja on löydettävissä kaupunkien hallinnon johtajista.

Hallintolaitoksen kehittäminen on riippunut todennäköisesti paljon pormestareina olleiden miesten henkilökohtaisesta kiinnostuksesta, kyvyistä ja tarmokkuudesta. Aivan suoranainen vertailu eri kaupunkien johdossa toimineiden henkilöiden välillä ei lähteiden eroavuuden vuoksi ole mahdollista. Silti joitakin havaintoja ja arviointeja pormestareiden omissa nimissään tekemien ehdotusten esiintymisestä tuomiokirjoissa voidaan tehdä, eritoten, jos minkäänlaisia uudistuksia ei muuten ole havaittavissa.¹³¹ Pietari Siulinpojan merkitykseen Vaasan kehityksessä on jo edellä viitattu, mutta miten oli muiden kaupunkien laita?

"Uuden järjestyksen" vaikutus Uudenkaarlepyyn hallintoon ja oikeudenhoitoon lienee ollut melko vähäinen, sillä ei ole olemassa tietoja pormestarina toimineen Antti Yrjönpoika Lythraeuksen¹³² pyrkimyksistä tuoda näkemyksiään ja visioitaan julki raastuvassa. Kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksessa ei hänen pormestarikaudellaan havaita suoranaisia merkkejä juuri minkäänlaisista muutoksista, ei valtiovallan tärkeiksi katsomissa asioissa eikä muissakaan.¹³³

Kokkolaan ilmestyi kuninkaallinen pormestari vasta vuonna 1651, sitä ennen virkaa hoiti pitkään Gabriel Ljungonpoika.¹³⁴ Kokkolan hallintolaitoksen asema oli 1640-luvun puolimaissa täysin vastaava kuin Vaasassa. Kummassakaan kaupungissa ei tuolloin voi havaita suoranaista tarvetta raastuvanoikeutta alemmalle tuomioistuimelle, mutta Vaasaan sellainen saatiin hyvin nopeasti. Sen sijaan Kokkolassa tuomioistuimen perustamista ei liene edes harkittu. Kyseessä on tällöin saat-

130(...jatkuu)

1951, s. 37; Lehtinen 1961a, s. 157; ks. myös Ingman 1897, s. 46–47; Wichman 1920, s. 47; Åkerblom 1928, s. 454; Virkkunen 1953, s. 391–392; Jokipii 1960, s. 17; Lehtinen 1961a, s. 154, 161.

- 131 On mahdollista, että kaikkia pormestarien ja muiden hallintomiesten tekemiä ehdotuksia ja määräyksiä ei olisi kirjattu renovoituun tuomiokirjaan. Osittain erot eri kaupunkien välillä saattavat johtua kirjaamiskäytännön vaihteluista, mutta Pohjanmaan kaupungeissa tämä ei enää 1640-luvulla ollut kovin merkittävä tekijä. Mikäli hallinnollisista uudistustoimenpiteistä ja vastaavista ei ole juuri mainintoja asiakirjoissa, on niitä katsottava olleen niukasti tai ei ollenkaan (*quod non est in actis, non est in mundo*).
- 132 Lythraeuksen maine ei ollut aivan paras mahdollinen, sillä hänen sanottiin edellisessä toimipaikassaan Käkisalmen läänin lainlukijana ottaneen vastaan lahjuksia, mutta väitettä ei kuitenkaan pystytty toteennäyttämään. — Ks. esimerkiksi Blomstedt 1958, s. 221; liite 7, numero 24.
- 133 Varsinkaan Uudenkaarlepyyssä ei ole kysymys tuomiokirjojen niukkasaisuudesta. Pöytäkirjoihin merkittiin sängen runsaasti erityyppisten toimitusten ja vastaavien tehtävien suorittamiseen määrättyjä henkilöitä jo 1630-luvulta. Näin voidaan olettaa, että jos pormestari olisi jokin edes joskus ehdottanut, olisi se kirjattu tuomiokirjaan.
- 134 Ks. luku C.V.4.

tanut olla terve tilannearvio: katsottiin, ettei kaupunki tarvinnut kämnerinoikeutta, eikä sitä siksi yritettykään perustaa. Joka tapauksessa Kokkola sai selvitä vanhoillaan, ilman sen kummempia muutoksia hallintorakenteissaan.

Eniten kysymyksiä herättää Oulun jääminen vaille kämnerinoikeutta. Kaupunki oli 1620-luvun lopulla hallinnollisesti kehittynein Pohjanmaan kaupungeista, mikä näkyy muun muassa laajana virkamiesjoukkona jo niistä ajoista lähtien.¹³⁵ Merkittävä tekijä Oulun varhaiseen hallinnon kehittämiseen lienee ollut pormestarina vuosina 1619–1633¹³⁶ toiminut Yrjö Antinpoika. Tuohon aikaan pikkukaupungeissa oli poikkeuksellista, että pormestarin nimi ylipäätään esiintyy raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa hallintoasioiden yhteydessä – yleensä pormestareilla oli tapana korkeintaan vain valittaa porvariston heihin kohdistamista ilkeämielisistä sutkautuksista. Yrjö Antinpoika oli toista maata. Esimerkiksi keväällä 1629 hän kysyi kaupunkilaisten mielipidettä kymmenen vuotta jatkuneesta pormestarikaudestaan, haluten saada selon, oltiinko toimenhoitoon tyytyväisiä. Paikalla ollut porvaristo yhdessä raatimiesten kanssa antoi ylistävän lausunnon hänen tekemisistään.¹³⁷ Yksin tällainen lausunto ei tietenkään todista mitään, mutta kun siihen lisätään hallintojuttujen suuri määrä ja pormestarin ylipäätään havaittava aloitteellisuus, alkaa kuva hallintotehtäville vihkiytyneestä miehestä saada katetta.¹³⁸

Yrjö Antinpojan kauden jälkeen virassa toimineet pormestarit eivät vaikuta olleen aivan yhtä aktiivisia toimissaan, mutta siitä huolimatta Oulun hallintolaitos oli ilmeisesti jonkin verran toimivampi kuin muissa Pohjanmaan kaupungeissa. Oulun jo 1620-luvulta alkanut hallinnon kohentaminen nähtävästi aloitekykyisen ja organisaatiotaitoisen pormestarin ansiosta on saattanut olla yhteydessä siihen, että kämnerinoikeutta ei kaupungista tavata ennen 1670-lukua. Raatimiehet ja muut kaupungin virkailijat hoitivat tehtävänsä niin, että kaupunkilaisille saati sitten residenssikaupungin korkeille virkamiehille ei tullut tarvetta ehdottaa tai määrätä kämnerinoikeutta perustettavaksi. "Vanha" – tässä tapauksessa hyvä – tapa todennäköisesti selittää Oulun hallintolaitoksen säilymisen yksiportaisena. Myös Oulu sai kuninkaallisen pormestarin vuonna 1647, jolloin Gävlestä kotoisin ollut Daniel Kröger astui virkaansa. Tosin hänen uudistustoimintansa ei vaikuta olleen erityisen tehokasta ja 1650-luvulla oululaisten aika kuluikin lähinnä pormestarin kanssa riidellessä.¹³⁹

135 Ks. liite 6; myös esimerkiksi Karonen 1992d, s. 254.

136 VA ORO 8.11.1633: 173; vrt. Virkkunen 1953, s. 385, liite, s. 1; liite 7, numero 45.

137 VA ORO 15.4.1629: 188v.; 27.4.1629: 189v.; Virkkunen 1953, s. 389.

138 Varsin erikoinen on myös tapa, jolla hän merkitsi Oulun vuoden 1631 tuomiokirjan, sillä hän painoi siihen oman sinettinsä kaupungin sinetin sijaan. – VA ORO 1631.

139 VA ORO 1647–1650; Ingman 1897, s. 48–75; Virkkunen 1953, s. 386, 391–393; liite 7, numero 16; ks. myöhemmin luku C.V.4.

Vaasaa lukuunottamatta Pohjanmaan vanhoissa kaupungeissa hallinto- ja oikeuslaitos pysyi raastuvanoikeuden varassa 1640-luvulla. Muissa kaupungeissa hallinnon tehostamiseksi riitti lähinnä pormestarinvirkojen täyttö kruunun sopiviksi katsomilla miehillä. Koska lähtökohdat kaikkialla vaikuttavat olleen samankaltaiset ja koska esivalta selvästi pyrki aikakaudella kaupunkien oikeuslaitoksen kaksiportaistamiseen, jää vaikutelmaksi, että Vaasaa lukuunottamatta hallintomiehet eivät katsoneet tarpeelliseksi laajentaa hallintolaitosta kämnerinoikeuksilla.

3 Uudenmaan pikkukaupunkien hallintolaitos

Varsinais-Suomen ja Pohjanmaan lisäksi kämnerinoikeuksia pyrittiin levittämään myös etelärannikolle, Uudellemaalle. Maakunnassa oli yksi keskiaikainen (Porvoo) ja kaksi Kustaa Vaasan aikakaudella perustettua kaupunkia (Helsinki ja Tammisaari).¹⁴⁰

3.1 Helsinki kruunun erityissuojeluksessa¹⁴¹

Kustaa Vaasan perustaessa Helsingin vuonna 1550 tarkoituksena oli, että kaupungista tulisi merkittävä Venäjän ja hollantilaisten välisen kaupan keskus. Toisin kuitenkin kävi, sillä Vantaan Helsinki ei menestynyt kilpailussa Viipurin ja Tallinnan kanssa. Kaupunki pysyi kruunun taloudellisista tukitoimista huolimatta vähämerkityksellisenä vielä pitkään suurvalta-ajalla.¹⁴²

Helsinki oli Pietari Brahen erityisessä suojeluksessa hänen kenraalikuvernöörikausinaan. Osoituksena tästä olivat kreivin hankkeet kaupungin siirtämisestä parempaan paikkaan 1630-luvun lopulla ja viimein seuraavan vuosikymmenen alussa toteutettu muutto Vironniemelle.¹⁴³ Kruunu vaikutti kaupungin hallintolaitokseen viimeistään vuodesta 1638, jolloin Kristiinan holhoojahallitus nimitti ruotsalaisen Anders Larsinpoika Ehrendtin pormestariksi. Pari vuotta myöhemmin häntä tituleerattiin jopa linnankreiviksi Uudenmaan läänin menosään-

140 Uudenmaan ja Hämeen läänin neljäs kaupunki Hämeenlinna on jätetty tarkastelun ulkopuolelle, koska tietoja kaupungista on äärimmäisen niukasti tutkittavalta ajanjaksolta. Esimerkiksi tuomiokirjasarjat ovat säilyneet vasta vuodesta 1666. Erittäin todennäköisesti Hämeenlinna oli jatkuvasti valtakunnan yksi pienimpiä kaupunkeja. Vaikuttaa myös siltä, ettei kaupunkia juuri otettu huomioon uudistuspolitiikassa, mikä toisaalta on täysin samansuuntaista kuin läänissä yleensä vallalla ollut linja. – Ks. esimerkiksi Lindeqvist 1926; Blomstedt 1960; edellä taulukko 1, s. 57.

141 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteeseen 2.1. ja siinä mainittuihin lähteisiin.

142 Ks. esimerkiksi Suolahti 1950a, s. 132–; Åström 1977, s. 141–142, 146.

143 Ks. esimerkiksi Nordman 1904, s. 172–173; Suolahti 1950a, s. 257–264; Suolahti 1950b, s. 277–; Ranta 1981, s. 53.

nössä, kruunu maksoi palkan heti alusta alkaen.¹⁴⁴ Ehrendtia ei kuitenkaan voida pitää esimerkiksi Turun linnankreivi Knapien tapaisena organisaattorina, jonka tarkoituksena olisi ollut parantaa kaupungin hallintolaitosta. Hän keskittyi enemmän kaupungin muuttosuunnitelmiin läpivientiin.¹⁴⁵

Uutta tapulikaupunkia tuettiin voimaperäisesti myös muuten, sillä Ehrendtin vuonna 1642 tapahtuneen kuoleman jälkeen hallitus maksoi palkkaa hänen seuraajilleen ja koko raadille. Tukea kesti yhtäjaksoisesti vuoteen 1651. Maistraatti¹⁴⁶ sai vuosittain yhteensä 800 hopeatalarin korvauksen, mitä voidaan pitää avokätisenä avustuksena, sillä Helsinkiä ei parhaalla tahdollakaan voi sanoa hallintolaitosta liikaa rasittaneeksi yhteisöksi. Siksi palkka juoksi melko mitättömästä työmäärästä ainakin jos tehtävien lukumäärää verrataan lähes mihin tahansa muuhun Suomen kaupunkiin.¹⁴⁷

Raastuvanoikeuden tietoon tuli tuomiokirjojen mukaan vuosina 1623–1650 keskimäärin vajaat parikymmentä tapausta vuodessa. Käytännössä pöytäkirjoihin kirjattiin uuden Helsingin perustamiseen saakka ainoastaan rikosasioita, joten aineisto ei ole täysin kattava. Rikosjutuista voidaan toki päätellä kaupungin raastuvanoikeuden tehtävistä melkoisesti. Parisenkymmentä kirjattua laittomuutta vuodessa on suunnilleen saman verran kuin esimerkiksi Viipurissa 1620- ja 1630-luvulla. Määrä oli noin kaksinkertainen verrattuna Turun ja Porin läänin pikkukaupunkeihin ennen 1640-lukua. Silti Helsingin raastuvassa ei päässyt syntymään mitään jutturuuhkia, joten kaupunki ei periaatteessa tarvinnut kaksiportaista tuomioistuinlaitosta. Tulkinta on melko jyrkkä, varsinkin kun tiedetään, että viimeistään vuonna 1650 kaupungissa toimi kämnerinoikeus.

Syyinä näkökantaan on ensi sijassa se, että käytetty tilastointimenetelmä kasvattaa Helsingin osalta raastuvanoikeuden vuotuista rikosasioiden määrää. Kaupungissa tuomituista rötöksistä suurin osa oli niin sanotuista poissaoloista ja tottelemattomuudesta annettuja sakko-rangaistuksia, jollaisen sai, jos vastaamaan haastettu ei ilman laillista estettä saapunut oikeuteen. Raastuvanoikeuden arvostus oli Helsingissä

144 RA RR 22.10.1638: 920–921v.; VA 7916: 194, 224; BFH II: 2, s. 404; Karonen 1992d, s. 202; liite 7, numero 6; vrt. Ehrström 1890, s. 39; Halila 1942, s. 36–43; Suolahti 1950b, s. 283.

145 Ks. Eino E. Suolahden (1950b, s. 277–281, 287–288) seikkaperäinen esitys Vironniemen Helsingin rakennusvaiheista.

146 Koko maistraatille myönnetty kruunun avustus oli ainutlaatuista tuohon aikaan. – Ks. Gaunt 1975, s. 77.

147 Ks. esimerkiksi VA 7921: 1, 13, 17, 36, 218, 222, 337–338; 7922: 17; 7924: 1, 8, 309; 7926: 1, 5, 10, 32–34, 615–621; 7930: 1, 5, 10, 32–33; 3739: 1, 5, 10, 22–24, 405–406; 7943: 3, 12, 18–20, 737–738; 7947: 801–802; 7952: 837–838, 845–846; Suolahti 1950b, s. 283–284. – Lääninmenosääntöihin merkittiin tarkasti kaikkien palkkaa nauttineiden asema hallintolaitoksessa, mutta niistä ei tavata ketään kaupungin alioikeuteen yhdistettävää virkailijaa. Henkikirjoista ei ole apua, koska niissä ei juuri erotella eri viranhaltijoita. – VA 7901: 241–242v.; 7922: 601–602v.; 7924: 799v.–800; 7926: 943–943v.; 7930: 642.

1620-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä alhainen, mikä näkyi haasteiden laiminlyömisinä¹⁴⁸. Tämä oli nimenomaan Helsingille tyypillinen piirre, eikä 1600-luvun alkupuolella vastaavassa laajuudessa sellaista tavata muista Suomen kaupungeista. Todennäköisesti vasta hallituksen voimakas tuki- ja kehityspolitiikka edesauttoi tämän hallintolaitoksen arvovallan kannalta kielteisen seikan talttumista hieman ennen vuosisadan puoliväliä.¹⁴⁹

Helsingissä poissaolo- ja tottelemattomuustapauksia oli usein yli puolet kaikista jutuista. Koska sama henkilö saattoi olla poissa useita kertoja, saman asian toistuva esiintyminen vääristää lukuja. Tilastoja ei kuitenkaan ole "puhdistettu" sellaisista tapauksista, koska ne kuitenkin olivat osa rikostapauksia, ja siten kuormittivat raastuvanoikeutta.¹⁵⁰

Kun kerran tarvetta ei selvästi pystytä osoittamaan vuosisadan puolimaista tavattavan kämnerinoikeuden ilmaantumisen perimmäiseksi syyksi, on vastausta jälleen kerran etsittävä yksittäisten hallintomiesten ja/tai kruunun suorista toimenpiteistä.

Ensimmäisen kuninkaallisen pormestarin jälkeiset etumiehet eivät kuitenkaan vaikuta erityisen innokkailta kehittämään kaupunkinsa hallinto- ja oikeuslaitosta. Osittain syynä saattaa olla se, että Ehrendtin seuraajiksi vuonna 1643 nimitetyt pormestarit Petter Thesleff ja Juhana Greek vaikuttavat tulleen virkaansa joko ainoastaan kärkeäköiseen parempaa tointa tai sitten virkaan valitulla ei ollut riittävää kokemusta kaupunkihallinnosta.¹⁵¹ Toisaalta Helsingin muuttopuuhissa ja ylipäättään kaupungin saamisessa parempaan kuntoon lienee ollut niin paljon tekemistä, ettei hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittäminen ollut aivan ensimmäisenä parannuslistalla, kruunun toiveesta huolimatta.¹⁵² Kaupungin alkuaikojen vaikeuksia kuvaa uuden Helsingin porvarien vuonna 1644 maaherra Jacob Klaunpoika Ugglalle osoittama pyyntö, jossa he toivoivat, että raastuvanoikeuden istuntoja ei enää pidettäisi vanhassa kaupungissa, vaan nimenomaan uuden Helsingin puolella. Maaherra merkitsi valituksen reunaan, että porvaristo halusi raastuvanoikeuden istunnot pidettäviksi uudessa kaupungissa "eikä täällä", joten hän itse-

148 1640-luvun päinvastaisesta kehityksestä Turun ja Porin läänin kaupungeissa, ks. Karonen 1993c.

149 Vielä 1640-luvun puolimaissa esimerkiksi pormestari Juhana Greek valitti Pietari Brahelle arvovaltansa puutetta kaupungissa. – Tigerstedt 1880, 30–33, 34–37 (Juhana Greek Pietari Brahelle 14.5.1644, 15.9.1645); Suolahti 1950b, s. 290–291.

150 Ks. VA HRO 1623–1650; Nordman 1905; Nordman 1906b; Karonen 1992d, s. 343.

151 Oikeuspormestariksi nimitetty Petter Thesleff oli Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran Reinhold Metstaken entinen lääninsihteeri. Juhana Greek toimi ainakin vuodesta 1626 Helsingin muonavaraston muonitusmestarina, eikä hänellä niin muodoin ollut suoranaista kokemusta kaupunkihallinnosta. – Lehtinen 1961a, s. 373, 382, 389; RA RR 29.4.1643: 483v.–485, 8.12.1643: 1354v.–1355v.; Karonen 1992d, s. 203, viite 9; Suolahti 1950b, s. 311–312; liite 7, numerot 8, 41; Greekistä hallintomiehenä, vrt. Kurtén 1982, s. 133.

152 Ks. esimerkiksi Suolahti 1950b, s. 285–293, 321.

kin asusti edelleen vanhan kaupungin puolella. Tämän ja muiden tunnettujen seikkojen nojalla vaikuttaa siltä, ettei edes maaherra ollut kiinnostunut kehittämään residenssikaupunkinsa oikeuslaitoksen tilaa.¹⁵³

Tilannetta ei parantanut se, että kaupunki oli vuosina 1648–1649 vailla hallinnon todellisia johtomiehiä. Oikeuspormestarina toiminut Thesleff nimitettiin jo talvella 1648 hovioikeuden kanneviskaaliksi. Samoihin aikoihin Juhana Greek kuoli.¹⁵⁴ Siksi pormestarin virkaa hoiti toukokuusta 1648 aina maaliskuun loppuun 1649 kaupungin kaksi vanhinta raatimiestä.¹⁵⁵ Tämä väliaika ei edistänyt kaupungin nousua, joten näissä oloissa ei ollut ihmeellistä, että myös oikeudenhoidon kehittäminen polki paikallaan.

Muutos Helsingin hallintolaitoksessa alkoi sen tapulikaupunki-aseman huomioonottaen myöhään eli vasta keväällä 1649. Silloin kaupunkiin saapui lyhyin väliajoin kaksi pormestaria, Lorentz Håkaninpoika ja aikaisemmin Porvoossa vaikuttanut suurkauppias Frans Stockman. Näistä Lorentz Håkaninpoika noudatteli Helsingissä jo perinteeksi tullutta linjaa, jossa pormestariksi siirryttiin lääninhallinnon virasta. Aiemmin hän oli toiminut pitkään Hämeen läänin sihteerinä.¹⁵⁶

Kummankaan¹⁵⁷ pormestarin nimitykseen johtaneesta kehityksestä ei ole tarkkoja tietoja. Teeman kannalta merkittäväksi heidän tulonsa tekee se, että nopeasti sen jälkeen kaupungista tavataan kämmenrinoikeus, mikä antaa olettaa, että uusille pormestareille, ensisijaisesti oikeuspormestarina toimineelle Lorentz Håkaninpojalle, lienee annettu aikaisempaa tarkempia määräyksiä hallintolaitoksen järjestämiseksi. Kun pormestarinimityksistä ei ole jäänyt viitteitä valtakunnan reistratuuraan,¹⁵⁸ on luultavaa, että kenraalikuvernööri Brahe itse asetti heidät tehtäviinsä. Siten mainintoja ei voikaan löytyä keskushallinnon

153 VA Topografica II Helsinki, Uuden Helsingin porvaristo maaherra Jacob Klauinpoika Ugglalle 12.5.1644; Suolahti 1950b, s. 290.

154 Lehtinen 1961a, s. 389; Westerlund 1923, s. 210; Ehrström 1890, s. 39; Suolahti 1950b, s. 312.

155 VA HRO 1648–1649, esimerkiksi 6.10.1648; Ehrström 1890, s. 39.

156 VA HRO 2.–4.4.1649, 21.4.1649; Nordman 1906, s. 54–55; Möller 1948, s. 68; Suolahti 1950b, s. 313; Lehtinen 1961a, s. 386; ks. myös liite 7, numerot 23 ja 37. – Tosin Lorentz Håkaninpoika oli todennäköisesti juuri näihin aikoihin jäänyt työttömäksi, kun Hämeen lääni yhdistettiin Uudenmaan lääniin vuoden 1648 aikana. Samaan viittaa kuningattaren antama lahjoituskirja marraskuulta (30.11.) 1648, hänet mainitaan entisenä lääninsihteerinä. – VA 6810:186. Ks. myös 6814:307–308.

157 Sylvi Möllerin (1948, s. 68) mukaan Frans Stockmanin nimityksen ajankohta on epäselvä. Kuitenkin vielä tammikuussa 1649 kenraalikuvernööri Brahe mainitsi ostaneensa "Frans Stockmanilta" tämän talon. Todennäköisesti hän ei vielä tuolloin ollut saanut nimitystä virkaan. – RA KA AB vol. 130:21–21v., Pietari Brahe valtakunnan veromestarille 16.1.1649.

158 Reistratuurasta ei ole löydetty mainintaa kummankaan nimityksestä aikaväliltä 1.11.1648–20.4.1649. Tosin joulukuun 1648 reistratuura on hävinnyt.

aineistosta.¹⁵⁹

Pietari Brahe jatkoi siten toisella kenraalikuvernöörikaudellaan Helsingin tukemista, mistä osoituksena ovat hänen antamansa käskyt laatia kaupungille vuosia 1649 ja 1650 koskeva yksityiskohtainen palkkaussääntö. Siihen ei kuitenkaan sisälly määräyksiä alioikeudessa toimivien tuomareiden palkkaukseksi. Menosäännössä mainitaan kahden pormestarin ja viiden—kuuden raatimiehen lisäksi ainoastaan kaupunginkirjuri. Kämnerinoikeus tavataan hieman Brahen kesäkuun alussa 1650 päiväämän kirjeen jälkeen, joten on oletettava, että tuomioistuimien oli aivan uusi Helsingissä. Todennäköisesti kreivi olisi muuten vahvistanut jo tuolloin alemman oikeusistuimen henkilöstön palkat. Näin tapahtui pari vuotta myöhemmin.¹⁶⁰

Ensimmäinen maininta kämnerinoikeudesta koski vetojuttua, jossa Jaakko Greek toimi äitinsä Martta Reijerin valtuutettuna. Jaakko kertoi olleensa muutama päivä aikaisemmin kämnerinkamarilla vastaamassa raatimies Eerik Gynttenpojan pienehköön velkakiistaan. Jaakko ei ollut tyytyväinen kämnerinoikeuden tuomioon, vaan pyysi, että asia otettaisiin uudestaan käsiteltäväksi raastuvassa. Raastuvanoikeus ei kuitenkaan esitettyjen perustelujen nojalla katsonut olevan syytä muuttaa tuomiota, vaan hyväksyi sen sellaisenaan.¹⁶¹

Käsittelyn yhteydessä mainitaan sekä kämnerinkamari että -oikeus, joten tuomioistuimen toiminta oli heti alusta saatettu sananmukaisesti kiinteälle pohjalle. Oikeusistuimen ilmaantuminen kaupunkiin aikana, jolloin sillä ei ollut minkäänlaista kysyntää, tukee voimakkaasti olettamusta, jonka mukaan kämnerinoikeus perustettiin nimenomaan esivallan mahtikäskyn perusteella, mahdollisesta tarpeesta välittämättä. Voidaan sanoa, että 1640-luvulla suomalaisiin kaupunkeihin syntyneistä — tai ainakin suunnitelluista — kämnerinoikeuksista Helsinki tarvitsi sitä kaikkein vähiten. Kaupungissa ei ollut edes kovin voimakasta elinkeinoelämän kontrollia ennen 1640-luvun loppua, vaikka valvonnan kiristäminen oli muualla lähes säännönmukaista juuri ennen kämnerinoikeuden perustamista.¹⁶²

159 Frans Stockmanin jälkeen kauppapormestariksi vuonna 1653 valittu entinen lainlukija Mikael Zachrisinpoika (Karraeus) sai Pietari Brahelta valtakinjan toimeensa, jonka hallitus vahvisti pari vuotta myöhemmin. Sen sijaan vuonna 1655 vahvistetussa Lars (!) Håkaninpojan valtakinjassa ei mainita kuka hänet oli nimittänyt virkaan. Valinnan vahvistaminen kielii virkaan asettajan olleen joku muu kuin hallitsija. — RA RR 27.6.1655: 1328—1328v. (Lorentz Håkaninpoika); 8.7.1655: 1150—1550v. (Mikael Zachrisinpoika); Blomstedt 1952, s. 16—17; Blomstedt 1958, s. 404; ks. liite 7, numero 27.

160 VA 7943: 738, 7944: 746—746v. (Kenraalikuvernööri Brahe maaherra Oxelle 12.2.1650), 747—747v. (Kenraalikuvernööri Brahe maaherra Oxelle 6.6.1650), 7947: 801—802; ks. myös luku C.V.1.2.

161 VA HRO 10.6.1650.

162 Elinkeinoelämän kontrollista Helsingissä, ks. liite 6; Karonen 1992d, s. 204—205, myös viite 16.

3.2 Tammisaari ja Porvoo Helsingin varjossa¹⁶³

Tammisaaren ja Porvoon hallintolaitos ei tuomiokirjatietojen perusteella ollut ylityöllistetty. Kaupunkien raastuvanoikeuden pöytäkirjat olivat vuosisadan alkupuolella Helsingin tavoin lyhyitä ja niukkasanaisia, mutta siitä huolimatta molempien tuomiokirjoja voidaan pitää luotettavina niiden monipuolisuuden vuoksi.

Tammisaari oli Suomen kaupunkien joukossa poikkeuksellinen, sillä se oli jo 1500-luvulta kuulunut Raaseporin kreivikuntaan.¹⁶⁴ Aatelisisännän harjoittama tiukka valvonta alkoi siten paljon aikaisemmin kuin monissa muissa suomalaisissa kaupungeissa. Kreivi tai hänen edusmiehensä puuttuivat sekä pormestareiden ja raatimiesten että jopa kaupunginpalvelijan valintaan.¹⁶⁵

Tammisaaren hallintolaitoksen työmäärä oli Suomen kaupungeista kaikkein vähäisin. Juttuja oli 1640-luvulle yleensä korkeintaan 20 vuosittain. Kämnerinoikeudelle ei ollut minkäänlaista sosiaalista tilausta Tammisaarella, eivätkä läänitysisännät todennäköisesti olleet innostuneita paisuttamaan pikkukaupungin hallintolaitosta – sehän olisi tienynyt lisäkustannuksia – joten sellaista ei kaupungista tavatakaan vasta kuin vuosisadan lopulla. Tuolloin kaupunki oli jo peruutettu kruunulle, ja säilyttääkseen kaupunkioikeutensa sen oli myönnyttävä kämnerinoikeuden perustamiseen raastuvanoikeuden osittaisen lakkauttamisen vuoksi, säästöyistä tietenkin.¹⁶⁶

Porvoossa tuomioistuimen jäsenet joutuivat vaivautumaan raastutapaan erilaisten oikeusasioiden vuoksi vain noin 20–30 kertaa vuodessa. Kokouksiakaan ei pidetty vuosittain kuin 10–20. Tyypillistä kaupungin hallintolaitokselle oli vararaatimiesten runsas käyttö paikkaamaan varsinaisten tuomareiden poissaoloa. Siitä huolimatta esimerkiksi 1640-luvulla raastuvanoikeus istui toisinaan pelkästään pormestarin ja yhden tai kahden raatimiehen voimin. Kun raastuvanoikeus kuitenkin pystyi suoriutumaan tehtävistään tällaisella minimiehityksellä, osoittaa se lähinnä ettei toimintaa juuri tarvinnut tehostaa. Mihinkään erityisiin uudistuksiin ei koko aikakaudella ryhdytty; siten Porvoossa ei todellakaan tarvittu kämnerinoikeutta.¹⁶⁷ Hallintolaitoksen paikalleen jämähtäminen johtui todennäköisesti ensisijaisesti siitä, että kaupunki eli 1630- ja 1640-luvulla aika lailla lopun ajan tunnelmissa. Porvoo menetti vuon-

163 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteisiin 2.6. ja 2.8. sekä niissä mainittuihin lähteisiin.

164 Jokipii 1960, s. 7.

165 VA TaRO 30.3.1639, 13.8.1642, 25.8.1642, 23.5.1645; Hultman 1913, s. 45–46, 60, 92–93; Takolander 1930, s. 94–96, 255–256; liite 6.

166 Raaseporin kreivikunnan ajalta tunnetaan tosin vasta vuodelta 1667 tapaus, jossa kreivi osallistui maistraatin palkkaukseen. – Takolander 1930, s. 261. Itsevaltiuden ajan kehityksestä Tammisaarella, ks. Bonsdorff 1892b; Takolander 1930, s. 265–273; Karonen 1993a, s. 62–64.

167 VA PorvRO 1622–1650, esimerkiksi 5.2.1644, 14.6.1645: 5, 16.6.1645: 5, 23.6.1645: 6, 16.7.1645: 8; Ranta 1981, s. 79.

na 1639 tapulioikeutensa. Lisäksi sen ja uuden Helsingin välinen kilpailu oli kovimmillaan juuri 1640-luvulla. Helsingin asukkaat jopa toivoivat useaan otteeseen, että hallitus lakkauttaisi Porvoon, mutta siihen ei kuitenkaan suostuttu.¹⁶⁸

Tällaisissa oloissa ei porvoolaisten itsensä taholta oikein voinut odottaa suurta uudistusintoa. Kaupungin johdossa ei tuomiokirjojen perusteella toiminut mies, jolla olisi ollut omia ideoita tai innostusta hallinnon ja oikeudenhoidon kehittämiseen. Siten Porvoon paikallaan polkeminen ei tunnu yllättävältä, kun kruunukaan ei ryhtynyt mihinkään erityistoimenpiteisiin kohentaakseen kaupungin hallintolaitosta. Porvoo sai olla kruunun nimityspolitiikalta rauhassa aina vuoteen 1658, jolloin pormestarina yli 30 vuotta toiminut Jakob Heffner nuorempi kuoli.¹⁶⁹ Heffnerin toimista kaupunkinsa hyväksi ei ole jäänyt juuri mitään erityismerkintöjä¹⁷⁰. Porvoon kehittämisestä ei oltu kiinnostuneita, mistä kertoo se, ettei hallitus 1640-luvulla tai seuraavan vuosikymmenen alussa nimennyt hänelle kumppania kaupunkia johtamaan, vaikka tuo aika oli muutoin valtakunnassa pikkukaupunkien kehittämisen aikaa.

Kreivillinen Tammisaari ja perifeeriseksi katsottu Porvoo jäivät siten Uudenmaan kaupunkien kehittämisessä taka-alalle. Näin kävi myös hallintolaitoksen osalta. Korkeimman esivallan huomio kiinnittyi seudulla keskitetysti ainoastaan Helsinkiin. Sen kehittämisessä noudatettu politiikka oli samankaltaista kuin Turussa ja Viipurissa vuosikymmen tai pari aikaisemmin. Tosin Vironniemellä tulokset näkyivät suurista uhrauksista huolimatta paljon hitaammin kuin suuriruhtinaskunnan kahdessa vanhassa ja voimakkaassa kaupungissa. Tämä lienee ollut syynä siihen, ettei kaupunkien kehittämispolitiikassa pystytty Uudellamaalla etenemään samalla lailla kuin Turun ja Porin läänissä. Helsingin kehittäminen mallikaupungiksi vei niin paljon voimavaroja, ettei uusien ideoiden siirtämiseen muihin kaupunkeihin ollut resursseja.

4 Viipurin kehitys

Viipurissa kämnerinoikeuden sanan varsinaisessa merkityksessä ensimmäisenä todellisina organisoitumisaikana voidaan pitää 1640-lukua. Pietari Brahen ensimmäisellä kenraalikuvernöörikaudella jo näköpiirissä ollut yleinen hallinnon kehittäminen ja kontrollin voimakas lisääntyminen näkyivät myös kaupungin oikeuslaitoksen työmäärän lievänä kasvuna. Vuonna 1640 raastuvanoikeus tuomitsi viitisenkymmentä tapaus-

168 Ks. esimerkiksi Hartman 1906, s. 119–123; Suolahti 1950b, s. 286–290; Liite 6.

169 Heffner toimi pormestarina yhtämittaisesti vuosina 1627–1658. — Hartman 1906, s. 66, 199, 202–203.

170 Ks. kuitenkin hänen edellä luvussa A.I.6. mainittu anomus palkkansa parantamiseksi.

ta, mutta kymmenen vuotta myöhemmin jo lähes kaksi kertaa enemmän. Samaan aikaan tuomiokirjoihin alettiin merkitä hieman useammin hallintoasioiksi katsottavia tapauksia, joten vuoden 1634 kaupunginkirjurille annetun ohjesäännön tiukasta tulkinnasta alettiin vähitellen joutua. Raastuvanoikeus joutui myös työskentelemään entistä useammin, sillä vuoteen 1645 kokouksia pidettiin vain noin puolensataa vuodessa. Viisi vuotta myöhemmin istuntoja oli jo kaksinkertainen määrä.¹⁷¹ Viipurin raastuvanoikeuden jäsenet eivät siis vielä 1640-luvun jälkipuoliskollakaan joutuneet tekemään läheskään yhtä paljon päätöksiä kuin virkaveljensä Turussa. Sen sijaan istuntopäiviä oli vuosikymmenen lopulla enää noin kolmasosa vähemmän kuin länsirannikon suurimmassa kaupungissa. Kokonaisuutena Viipurin raastuvanoikeuden työtaakka oli selvästi kasvussa 1640-luvulla.

Siten ei ole ihmeteltävää, että 1640-luvun puolivälin paikkeilla kämnerinoikeuden toiminta alkoi kiinteytyä. Alioikeuden pöytäkirjat ovat 1643–1644 samoin kuin aikaisemmin raastuvanoikeuden asiakirjojen yhteydessä. Tuomioistuimen toiminta lienee ollut edelleen heikosti järjestetty. Näihin aikoihin se oli kuitenkin jo vakiinnuttamassa asemansa. Vielä huhtikuussa¹⁷² 1643 alioikeus istui raatimies Petter Ruuthin kotona. Hieman tämän jälkeen kämnerinoikeus sai omat toimitilat, sillä kevättalvella 1644 raastuvanoikeus istui muutamia kertoja kämnerintuvalla¹⁷³. Kesäkuussa kämnerinoikeus tuomitsi itsekin samassa tilassa.¹⁷⁴

Juuri vuosikymmenen puolimaissa kämnerinoikeus alkoi lopullisesti vakiinnuttaa paikkansa tuomioistuimena. Alioikeuden työskentelyolosuhteita ja organisaatiota oltiin järjestämässä suunnilleen samantaisiksi kuin Turussa. Kämnerintuvan rakentamisen lisäksi osoituksena tästä on se, että vuoden 1644 jälkeen kämnerinoikeuden tuomiokirjat eivät ole enää raastuvanoikeuden asiakirjojen joukossa. Asiaa voidaan selittää kahdella tavalla: on mahdollista, että alioikeuden pöytäkirjat ovat vain hävinneet, mutta tämä tuntuu epätodennäköiseltä kun otetaan huomioon Viipurin kirjaamiskäytännön erikoislaatuisuus. Jotain merkkejä alioikeudesta olisi oletettavasti jäänyt tuomiokirjoihin myös siinä tapauksessa. Näin ei ole kuitenkaan käynyt.¹⁷⁵

Toinen vaihtoehto on se, että kämnerinoikeus sai noin vuoden

171 Liite 2.13.

172 VA ViKO 7.4.1643: 47v.–48.

173 Paikalla oli tuolloin raadin lisäksi linnanisäntä. Nähtävästi näihin aikoihin raatihuone ei ollut aivan parhaassa mahdollisessa kunnossa, sillä oikeutta istuttiin muun muassa touko-kesäkuussa pormestari Casper Thilen kotona. — Ks. VA ViRO 14.2.1644: 52, 9.3.1644: 77, 6.4.1644: 58; 20.5.1644: 73, 1.6.1644: 80v.; Lagus 1893, s. 163; Ruuth 1908, s. 262; Ruuth–Halila 1974, s. 51.

174 VA ViKO 6.6.1644: 81v.–82v.

175 Poikkeuksena ovat tietenkin vetojutut, joista on usein jäljennetty koko tuomio raastuvanoikeuden asiakirjoihin. Valitusasioiden olemassaolo ilman varsinaisia alioikeuden pöytäkirjoja vahvistaa käsitystä, jonka mukaan tuomiokirjojen "hukkimisesta" ei ole kyse.

1645 tienoilla oman kirjurin. Kun alioikeudella olisi oma sihteeri ja omat tilat, ei tuomioistuinten pöytäkirjojen yhdistäminen enää olisi ollut perusteltua. Ensimmäisen kerran kämnerinkirjuri mainitaan virkana kuitenkin vasta 1646 erään vetojutun yhteydessä. Viipurilainen porvari valitti tuolloin renkinsä kämnerinoikeudessa saamasta kohtelusta, sillä palvelijalta oli iljetty pyytää kaksinkertainen maksu tämän halutessa vedota saamastaan tuomiosta raastupaan. Syytä menettelyyn kysyttäessä anonyymiksi jäänyt kämnerinkirjuri vastasi, että renki oli paiskannut vetorahat hänen eteensä pöydälle.¹⁷⁶

Kämnerinoikeuden kirjurin virka perustettiin Viipuriin siis vähintään kymmenen vuotta Turun jälkeen. Tärkeimpänä syynä viran myöhäiseen syntymiseen lienee se, että aikaisemmin sitä ei tarvittu. Vasta 1640-luku toi tullessaan hallinto- ja oikeuslaitoksen suuresti kasvaneen työtaakan, minkä vuoksi myös alioikeuden kirjuri katsottiin tarpeelliseksi. Tuomiokirjatiedot tukevat voimakkaasti tällaista käsitystä: Viipurissa raastuvanoikeuden työtaakka oli ennen 1640-lukua harvinaisen vähäinen, joten paineita alioikeuden toiminnan tehostamiseen ei ollut.

Kämnerinkirjuri ei saanut Viipurissa yhtä hallitsevaa roolia kuin Turussa. Alioikeuden kokoonpanosta tiedetään 1640-luvun lopulta, että siihen kuuluivat tuolloin kirjurin lisäksi raatimies, jota nimitettiin "paikallaolijaksi" (*biwohnade*) sekä yksi tai kaksi porvaria lisäjäseninä (*bisittare*).¹⁷⁷ Aikaisemmin kokoonpanoon oli kuulunut pelkästään raatimiehiä. Suurin syy Viipurin kirjurin Turun vastaavaan verrattuna vähäisempään merkitykseen oli se, että alioikeutta ei alkujaan järjestetty notaarin ympärille vaan enemmän tai vähemmän löyhemmän organisaation varaan. Kun kirjurinvirka lopulta perustettiin "välttämättömänä pahana", eivät arvonsa tuntevat maistraatin jäsenet voineet eivätkä halunneet korottaa kirjuria raatimiesten yläpuolelle.¹⁷⁸

Tärkeä tekijä on se, että hallitus ei nähtävästi puuttunut samassa mitassa kuin Turussa alioikeuden pöytäkirjanpitäjän ja hänen kauttaan koko kämnerinoikeuden toimintaan ja organisaatioon. Suurin mielenkiinto keskitettiin kaupunginkirjurin ja raastuvanoikeuden toiminnan tehostamiseen.

Vaativalla tiukempaa kontrollia, jäsentyneempää hallintoa ja oikeudenhoitoa kruunu pystyi kuitenkin edesauttamaan oikeuslaitoksen yleistä remontointia. Siksi on kiintoisaa, että vuonna 1646 pormestari

176 VA ViRO 8.4.1646: 72–75. – Kämnerinoikeuden kirjuri Matias Bertilinoika (Röyning) mainitaan ensimmäisen kerran lähteissä vuonna 1648. – VA ViRO 26.6.1648; liite 7, numero 34. Vrt. Ruuth 1908, s. 1109, 1111.

177 Ks. liite 5; Ruuth 1908, s. 296; Ruuth–Halila 1974, s. 292–293.

178 Raatimies-paikallaolijan hallitseva asema ilmenee esimerkiksi 12.11.1649 kämnerinoikeudessa annetusta tuomiosta. Tuolloin entinen vouti Henning Willers valitti niinkään entisestä "voudista tai linnanvahtimestarista" Henrik Hannunpojasta, joka oli haukkunut häntä kuninkaan varkaaksi. Henrik tuomittiin kuuden markan sakkoihin. Hän kuitenkin vetosi suureen köyhyyteensä, minkä johdosta raatimies päätti antaa anteeksi kaupungin osan sakoista. Sen sijaan asianomistajan osuus tuli maksaa.

Casper Thile sai hallitukselta erillisen kuusikohtaisen muistion kaupungissa kehitettävistä toimialoista. Ohjeen toinen pykälä velvoitti Thilen tehostamaan sekä raastuvan- että kämnerinoikeuden toimintaa, ja virkoihin piti muutenkin nimittää vain parhaita mahdollisia ehdokkaita.¹⁷⁹ Vaikka kyseessä saattaa olla pelkästään eräänlainen jäännös tai kopio jollekin muulle kaupungille annetusta määräyksestä,¹⁸⁰ on muistio selvä osoitus hallituksen halusta kehittää Viipurin oikeuslaitosta. Vastaavanlaisia memoriaalia ei muista suomalaisista kaupungeista ole tavattu. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, ettei sellaisia olisi lainkaan annettu.¹⁸¹

Kruunu ei kaikesta huolimatta ollut 1640-luvun viimeisinä vuosina tyytyväinen Viipurin hallintolaitoksen tilaan. Siitä on osoituksena Viipurin läänin maaherra Johan Rosenhanen koko maistraattia vastaan ilmaisema tyytymättömyys. Virastaan itse eronneen Casper Thilen sijaan oikeuspormestariksi nimitettiin vuonna 1648 Johan Plantin, jonka toivottiin laittavan kaupungin asiat järjestykseen.¹⁸² On todettava, ettei tuomiokirjojen perusteella kaupungista ole havaittavissa erityisempää sekaannusta hallinnon ja oikeudenhoidon sujumisesta, tosin ensin mainitustahan kaupungin asiakirjat eivät kerro juuri mitään.¹⁸³

Viipurin merkitys kämnerinoikeuksien ja ylipäätään hallinnolisten ja oikeudenhoidollisten uudistusten levittäjänä ei ollut 1640-luvulla Turun tavoin suuri. Tämä johtuu pitkälti siitä, ettei Viipurin lähellä ollut pientä Savonlinnaa¹⁸⁴ lukuunottamatta muita kaupunkeja ennen 1640-luvun loppua.

179 Lehtinen 1961a, s. 153; VA VRJ 20.8.1646: 515–516v.

180 Otaksumaa tukee se, että Viipurin kämnerinoikeudessa ei vaihdettu tuomareita määräyksen jälkeen. – Ks. liite 5, Karonen 1992d, s. 319.

181 On todennäköistä, että pienemmissä ja vähämerkityksellisemmissä kaupungeissa ohjeet jakoi maaherra, jolloin niistä ei ole jäänyt jäänteitä esimerkiksi valtakunnan reistratuuraan.

182 Plantinin valtakirja siirtyä Viipurin pormestariksi oli annettu jo 24.9.1647. – Lehtinen 1961a, s. 153–154; liite 7, numerot 32 ja 42.

183 Johan Rosenhanen tyytymättömyyteen on saattanut olla syynä se, että hän on mahdollisesti verrannut kaupungin hallintolaitosta Tukholmaan, jossa hän oli hetken toiminut kaupungin alikäskynhaltijana ennen nimitystään Viipurin maaherraksi. Rosenhanen erittäin laajaan ja merkittävään toimintaan nimenomaan kaupunkilaitoksen piirissä ei tässä yhteydessä voida kuitenkaan syventyä. – Ks. esimerkiksi Överståthållaråmbetet 1634, s. 273–274.

184 Savonlinnan tuomiokirja-aineisto on koko tutkimusjaksolta kateissa, joten Viipurin todellista merkitystä sen kaupunkihallinnon kehitykseen ei pystytä tarkastelemaan.

5 Suomeen 1640-luvulla perustetut kämnerinoikeudet valtakunnallisessa tarkastelussa¹⁸⁵

Suomen kaupunkeihin 1640-luvulla syntyneiden kämnerinoikeuksien määrää ja perustamisajankohtaa voidaan verrata Ruotsissa vastaavalla aikakaudella ilmaantuneisiin. Helsinki mukaanluettuna Suomeen perustettiin — tai ainakin yritettiin perustaa — 1640-luvulla neljä kämnerinoikeutta. Ruotsista tunnetaan samalta ajalta varmasti vain viisi¹⁸⁶ vastaavanlaista tapausta. Lisäksi emämaan puolella on niin sanottuja "epävarmoja" kämnerinoikeuksia laskentatavasta riippuen neljästä seitsemään¹⁸⁷. Näin Ruotsissa kämnerinoikeuksia perustettiin jonkin verran enemmän kuin Suomessa, mikä on varsin luonnollista, koska kaupunkejakin oli siellä enemmän. Tarkempi silmäys kaupunkeihin tuo paremmin esille Suomen kehityksen erityislaatuisuuden. Edellä jo mainittiin, että Ruotsin puolella kämnerinoikeuksia perustettiin 1640-luvulla ensi sijassa privilegioiden määräysten avulla. Muuten tuomioistuimia ei sinne juuri perustettu, sillä ainoastaan Karlstadissa ja Visbyssä kämnerinoikeus syntyi varmasti ilman erioikeuksien selkänöjää.¹⁸⁸

Siten ennen kaikkea suomalaisiin pikkukaupunkeihin (Rauma, Uusikaupunki ja Vaasa) ilmaantuneita kämnerinoikeuksia on pidettävä poikkeuksellisenä ilmiönä. Vai onko kenties niin, että Suomessa uudistuksista vastuussa olleet remonttimiehet onnistuivat vain keskimääräistä paremmin työssään? Kysymykseen voidaan antaa melko lailla varaukseton myöntävä vastaus. Edellä kävi ilmi, että uudistukset, joihin liittyy myös hallintolaitoksen kehittäminen, ovat yhdistettävissä näiden kaupunkien johtohenkilöihin. Kaikkialla valtakunnassa olivat voimassa yhdenmukaiset lait ja asetukset sekä samanlainen pyrkimys kehittää kaupunkilaitosta. Lisäksi Ruotsissa lähetettiin vastaavaan aikaan pieniin kaupunkeihin aivan vastaavin tai jopa suuremmin valtuuksin miehiä tekemään uudistuksia, mutta tulokset eivät vaikuta kaikkialla olleen edes yhtä hyviä kuin suomalaisissa pikkukaupungeissa. Siten viime kädessä "onnistuminen" oli johtomiesten persoonallisesta osallistumisesta kiinni.¹⁸⁹

185 Ellei muuta mainita, luku perustuu taulukkoon 2 ja siinä mainittuihin lähteisiin.

186 Viides on poikkeuksellinen Aversta.

187 "Todennäköisistä" Köping, Nyköping ja Örebro kuulunevat jo 1630-luvulla toimintansa aloittaneisiin. Lisäksi Kalmarissa kämnerinoikeus lienee aloittanut jo ennen vuotta 1650, sillä siellä myös privilegioissa oli määräyksiä alioikeuden perustamisesta. Samoin Sala, Amål ja Nora kuuluvat todennäköisiin kämnerinoikeuden saaneisiin kaupunkeihin erioikeuksissa annettujen käskyjen vuoksi. — Kaupunkien sijainnista, ks. liitekartta 1.

188 Visby on poikkeustapaus sikäli, että alemman tuomioistuimen ilmaantuminen liittyy siellä kiinteästi Brömsebron rauhassa (1645) valtakuntaan liitetyn Gotlannin saaren ruotsalaistamiseen. — Svahnström 1984, s. 160.

189 Johtopäätökset on tässä viety pitkälle, varsinkaan kun kaikkia kaupunkihistorioita ole ollut käytössä. Läheskään kaikista alla mainituista kaupunkijatkoo...)

Kehityksen Suomessa tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että kruunun suora kiinnostus kohdistui 1640-luvulla nimenomaan emämaan kaupunkeihin. Tuolloin enemmän kuin joka toinen Ruotsin (yhteensä 34 eri kaupunkia) kaupunki sai hallitukselta valtakunnan reistratuuran mukaan pormestarinimityksiin liittyviä käskyjä, mikä käytännössä tarkoitti kuninkaallisen pormestarin saapumista paikkakunnalle. Suomen kaupungeista saman lähteen mukaan vain kuusi sai vastaavanlaisia ohjeita. Toisaalta Suomessa kenraalikuvernööri Brahe järjesteli kaupunkien asioita omin päin, ilman että määräyksiä kierrätettiin Tukholman kautta.¹⁹⁰ Mutta jäivätkö uudistukset pysyviksi? Oliko kämnerinoikeus vain ylimääräistä byrokratiaa, joka lakkautettiin heti kun valta kaupungissa taas vaihtui?

189(...jatkuu)

geista ei näet ole tehty historiaa lainkaan. Kuitenkaan missään yleisemmässä tutkimuksessa ei ole käynyt ilmi, että seuraavassa lueteltavissa – ja siis tämän työn osalta tavoittamattomista – kaupungeista olisi käsitellyllä ajanjaksolla tehty mitään kovinkaan syvälle meneviä uudistuksia, siinä sivussa perustettu kämnerinoikeuttakaan.

Seuraavista kaupungeista ei ole ollut käytettävissä paikallishistoriallista tutkimusta (Käsittelyn helpottamiseksi kaupungit on lueteltu toisaalla olevan (taulukko 1, s. 57) arvojärjestykseen perustuvan vuosijaottelun mukaan): Vuoden 1647 osalta kirjallisuusviitteet puuttuvat seuraavista kaupungeista: Torshälla, Sigtuna, Norrtälje, Askersund, Bogesund, Hjo, Söderhamn, Filipstad, Falköping, Alingsås, Vimmerby, Trosa, Östhammar, Säter ja Mariefred. Vuoden 1664 tilanteesta kirjallisuusviitteet puuttuvat edellä mainittujen lisäksi seuraavista kaupungeista: Landskrona, Eskilstuna, Skänninge, Lidköping, Öregrund, Hedemora, Kristianopel, Uddevalla, Kungsälv, Laholm, Bodekull, Trälleborg, Skanör, Falkenberg, Kungsbacka, Simrishamn.

- 190 Tiedot perustuvat *Stadshistoriska institutetin* laatimaan kaupunkikortistoon, jossa on mainittu ainakin suurin osa valtakunnan reistratuuraan merkityistä tuon tyyppisistä ilmoituksista. Yhteensä vuosina 1621–1660 kaupungeille annettiin määräyksiä seuraavasti:

Vuodet	Suomalaisille kaupungeille		Ruotsalaisille kaupungeille	
	A	B	A	B
1621–1630	1	1	3	3
1631–1640	2	2	7	2
1641–1650	15	6	68	34
1651–1660	8	5	26	14
Yhteensä	26	14	104	53

A = Yhteensä mainintoja reistratuurassa

B = Niistä eri kaupungeille

Lähde: RA SIR, "Borgmestare, tillsättning, val".

V KÄMNERINOIKEUKSIEN VAKIINTUMINEN – TAI HÄVIÄMINEN – VUOSISADAN PUOLIMAISSA

1 Tapulikaupunkien kämnerinoikeuksien vakiintuminen

1.1 Turun ja Viipurin alioikeudet 1650-luvulla

Turun raastuvanoikeuden käsittelemien tapausten määrä putosi vuoden 1650 noin 600 jutusta vajaaseen viiteensataan vuoteen 1660 tullessa. Raastuvanoikeuden työmäärä on tästä huolimatta suomalaisissa kaupungeissa tavatuista ylivoimaisesti suurin.

On huomattava, että suuri määrä johtui nimenomaan hallintoasioista, joita oli käsiteltävän ajanjakson lopussa jo yli 70 prosenttia kaikista tapauksista. Sen sijaan rikos- ja siviiliasioiden absoluuttinen määrä oli 1650-luvulla vähäisempi kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin.¹ Turun hallintolaitoksessa ei enää 1650-luvulla tapahtunut suuria muutoksia: ainoastaan kollegiojako uudistettiin. Niinpä vuonna 1655, jolloin pormestari Juhana Hannunpoika kuoli, maistraatti jaettiin enää vain kolmeen kollegioon.²

Ajanjaksolla ei kämnerinoikeudenkaan organisaatiota enää juuri muutettu. Vuonna 1650 sovittu Eerik Mikonpojan siirtäminen kämnerinoikeuden tuomariksi ei muodostunut pysyväksi, sillä seuraavana vuonna hän siirtyi takaisin lainlukijaksi³. Niinpä vuosina 1651–1659 oikeutta istuttiin vain kahden miehen voimin, sillä paikalla olivat kirjuri ja lisäjäsenenä toiminut raatimies. Vuonna 1660 tuomaristoa täydennettiin niin, että oikeuteen tuli kuulumaan edellisten lisäksi myös yksi yhteisen porvariston edustaja.⁴ Turussa kämnerinkirjurin valtakausi jatkui siten koko tutkimusjakson ajan. Raatimiehen johtamaan kaupungin alioikeuteen siirryttiin vasta niinkin myöhään kuin 1680-luvulla.⁵

Viipurissa raastuvanoikeuden työtaakka kasvoi tuomiokirjojen mukaan vuosina 1650–1660 enää vain hieman aikaisemmasta. Tutkimusjakson päättyessä raastupa tuotiin vain vajaat 100 tapausta vuodessa, mitä on pidettävä vähäisenä määränä kaupungin koko huomiottaen.⁶ 1650-luvulla hallintoasioita alettiin merkitä pöytäkirjoihin paljon aikaisempaa enemmän. Samanaikaisesti rikostapausten määrä supistui todella pieneksi erityisesti vuoteen 1650 verrattuna, koska raastuvanoikeus siirsi suuren osan tehtävistään kämnerinoikeuden hoidettavaksi. Tämä näkyi varsinkin siinä, että tuolloin lähestulkoon kaikki

1 Liite 2.9.

2 VA TRO 4.9.1655: 203–204; 16.6.1660: 123; Bonsdorff 1892a, s. 172; Ranta 1975, s. 553–554.

3 Blomstedt 1958, s. 371.

4 Liite 5.

5 Bonsdorff 1892a, s. 284–286; vrt. Ranta 1975, s. 686.

6 Liite 2.13.

raastuvanoikeudessa esillä olleet jutut olivat joko kämnerinoikeudesta vedottuja tai oikeudenkäyntiviskaalin vireillepanemia, siis yleisen syytteen alaisia. Raastuvanoikeus käsitteli niiden lisäksi enää suuria kauppariitoja.

Osaltaan tehtävien delegointi alioikeudelle johtui vuonna 1651 tehdystä kämnerinoikeuden organisaatiomuutoksesta, jolla tuomioistuin lopullisesti lunasti paikkansa Viipurin hallinnossa. Uusi järjestelmä muutti aikaisemmin alioikeudessa "istuvana jäsenenä" (*biwohna*) toimineen raatimies Haquinus Schmittin statusta. Hän ryhtyi tuosta lähtien hoitamaan kämnerinoikeuden puheenjohtajan virkaa (*praesidis*) apunaan kirjuri ja yksi tai kaksi porvaristosta valittua lisäjäsentä (*bisittare*). Hallintouudistuksen jälkeen kämnerinoikeus oli entistä tiukemmin raatimiehen johtama oikeusistuin. Voidaan olettaa, että vakinaisesti virkaa hoitava puheenjohtaja pystyi paremmin keskittymään tehtäväänsä, kuin jos toimi olisi aikaisempaan tapaan kiertänyt vuoron perään eri raatimiehillä.⁷

On vaikea sanoa, onko uusi järjestelmä aivan viipurilaisten oma keksintö vai löytyykö siihen esikuvia muualta. Joka tapauksessa organisaatiomuutos on merkittävä, sillä uusi kokoonpano oli ensimmäinen tämän tyyppinen Suomessa. Myös Ruotsissa systeemi oli näihin aikoihin harvinainen, sillä siellä tunnetaan varmasti ainoastaan Falunista aikaisemmin (1648) alioikeudessa raatimies, joka toimi tuomioistuimen todellisena puheenjohtajana⁸. Tukholmassa raatimies-kämnerin asema ei liene vastannut tuomioistuimen puheenjohtajaa, koska virasta maksettava palkka oli huomattavasti vähäisempi kuin "vakinaiseksi kämneriksi" nimitetyllä henkilöllä.⁹

Viipurissa vuonna 1651 vahvistetun organisaation kaltaisia järjestelmiä ilmaantui Ruotsi-Suomen kaupunkeihin yleensä vasta paljon myöhemmin, 1680- ja 1690-luvulla. Silloin annettujen kuninkaallisten menosääntöjen perusteella palkkaa alettiin maksaa alioikeuden puheenjohtajana toimivalle raatimiehelle, kirjurille ja joskus myös lisäjäsentilä.¹⁰

7 Ks. esimerkiksi VA ViKO 9.1.1651, 21.1.1651, 4.10.1651, 10.1.1652: 123, 21.2.1656, 1.2.1660; liite 7, numero 35; Karonen 1992d, s. 319; puheenjohtajanimityksestä, ks. VA ViRO 31.1.1653: 173–175; vrt. Ruuth 1908, s. 296, 289; Ruuth–Halila 1974, s. 293.

8 Hildebrand 1946, s. 531. – Lisäksi Sylvander mainitsee, että vuonna 1650 Kalmarin kämnerinoikeuteen valittiin lakiatunteva virkamies, jonka nimitys oli joko *Director på Kämners-stufvan* tai *Aessor i Kämners-stämman*. Kyseessä lienee ollut kämnerinoikeuden puheenjohtajaan rinnastettava virkailija, sillä ainakaan tämä henkilö ei ollut kämnerinkirjuri, koska pöytäkirjanpitäjä mainitaan hieman myöhemmin erikseen. – Sylvander 1865, s. 123, myös viite 3, 409; vrt. saman teoksen sivut 543–544.

9 Tukholmasta ks. esimerkiksi kuningatar Kristiinan 15.12.1649 antama menosääntö (Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 296); Kaarle X:n Kustaan privilegit 28.6.1655, liite (Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 315); Corin 1958, s. 27.

10 Ruotsissa olleiden kämnerinoikeuksien kokoonpanojen arviointia tosin vaikeuttaa se, että aikaisempi tutkimus on monissa tapauksissa katsonut tuomi-
(jatkuu...)

1.2 Helsingin kasvu tapulikaupungin mittoihin ja kämnerin-oikeuden vakiintuminen

Helsinki nousi vasta 1650-luvulla rankinsa edellyttämään asemaan, sillä kaupungin pitkäksi venähtänyt rakennusvaihe alkoi tuolloin olla ohi. Raastuvanoikeuden tekemän työn osalta muutos sijoittuu vuosikymmenen puolivälin paikkeille. Silloin raastupaan tuotujen juttujen määrä kasvoi parissa vuodessa huomattavasti. Parhaimmillaan vuonna 1656 asioita käsiteltiin lähes 250, mikä on paljon aikaisempaan verrattuna. Kun samanaikaisesti kaupunginkirjuri vaihtui, herää kysymys, oliko kaupunginkirjurina vuosina 1640–1655¹¹ toiminut Hemming Gadd ollut todella "laiska" asioiden muistiinmerkitsijä. Jo aiemmin on käynyt ilmi, ettei hänen aikanaan hallintoasioita juuri merkitty tuomiokirjoihin. Gadd ei varmastikaan kirjannut kaikkia hallintojuttuja, mutta siviili- ja rikosasioiden osalta ei erityisen huomattavaa muutosta ole havaittavissa uudeksi kaupunginkirjuriksi valitun Eerik Sveninpojankaan (Svenonius)¹² aikana. Hänen kirjurikaudellaan hallintoasioita merkittiin tuomiokirjoihin runsaasti, noin 50 prosenttia kokonaismäärästä, joten juttujen määrän suuri kasvu johtuu osittain niistä. Vuotuinen vaihtelu käsiteltyjen juttujen määrässä on suuri, mutta vuoteen 1661¹³ tultaessa Helsingin oikeuslaitos joutui jo melkoisen työtaakan alle.¹⁴ Vuonna 1651, jolloin kämnerinoikeuden ensimmäiset pöytäkirjat tavataan, ei asia ollut ollut vielä niin.

Helsingin kämnerinoikeuden organisaatio oli monista muista kaupungeista poiketen heti alusta lähtien kiinteä ja "kehittynyt" – toisin kuin kaupungista olisi alioikeuden perustamisen aikoihin saattanut olettaa. Helsingissä kämnerinoikeuden toiminta luotiin aivan alusta lähtien oman kirjurin ympärille – ilmeisesti Turussa hyväksi havaitun mallin mukaisesti.

Tuomioistuimen kokoonpanoon kuuluivat vuonna 1651 yleensä joko "raatimies N. N. ja kämneri Eerik Gynttenpoika" tai raatimies ja hänen lisäksi "kämnerin sijasta" tavallisimmin kaupunginkirjuri

10(...jatkuu)

oistuimessa toimineen raatimiehen olleen itseoikeutettu puheenjohtaja. Kuitenkaan niin ei ainakaan suomalaisen aineiston perusteella aina ollut. Siksi esimerkiksi Löfin (1949, s. 259–260) maininta Kristinehamn'n kämnerinoikeuden puheenjohtajana toimineesta raatimiehestä jo 1640-luvulla ei tunnu aivan oikeaan osuneelta. – Ruotsin kämnerinoikeuksien kokoonpanoista, ks. esimerkiksi Forssell 1952, s. 247–248; Helmfriid 1971, s. 269, 271; Tham 1949, s. 139; menosäännöistä, ks. myös esimerkiksi Mäntylä 1977, s. 15.

11 Ehrström 1890, s. 41.

12 Ks. liite 7, numero 5.

13 Vuosi 1661 on muista kaupungeista poiketen valittu viimeiseksi tarkasteluvuodeksi siksi, että näin pystytään vertaamaan saman vuoden säilyneiden kämnerinoikeuden pöytäkirjojen tapausmääriä raastuvanoikeuden vastaviin. – Ks. lähemmin luku D.VI.4.

14 Liite 2.1.

Gadd.¹⁵ Kaupunginkirjuri valmisti ja allekirjoitti alioikeudenkin tuomiokirjan "kämnerin" puolesta. Todennäköisesti tästä johtuen kämnerinoikeuden asiakirjat on sijoitettu erillisenä niteenä heti raastuvanoikeuden pöytäkirjojen jälkeen.¹⁶

Kokoonpano herättää kysymyksiä. Edellä todettiin, että tuomiouistimen organisaatio oli samanlainen kuin Turussa, mutta siellähän kämneri ei enää tähän aikaan ollut mukana tuomarina alioikeuden istunnossa. Juuri lausutusta päätellen Helsingin kämnerinoikeus ei ollut edes "itsenäinen", kun kerran pöytäkirjaa piti kaupunginkirjuri.

Kyseessä on tälläkin kertaa terminologian sekavuudesta johtuva harha. Helsingistä ei tavata kämneriä ennen kämnerinoikeuden perustamista. Kämnerinviralla ei ollut minkäänlaisia perinteitä kaupungissa. Sen vuoksi on varmaa, että kun helsinkiläiset puhuivat "kämneristä", termillä tarkoitettiin kämnerinoikeuden kirjuria.¹⁷ Sama ilmenee selvästi kokoonpanon määrittelystä: raatimiehen lisäksi tuli toisen raatimiehen, "kämneri" Eerik Gynttenpojan, poissaollessa paikalla olla joku "kämnerin sijasta" – ei siis tavallisena raatimiehenä tai kaupunginkirjurina.¹⁸ Se, että virallisesti alioikeuden kirjurina oli raatimies Eerik Gynttenpoika, ei sinällään ole kummeksuttavaa, sillä hän toimi vähän aikaa jo vuonna 1648 raastuvanoikeuden tilapäisenä pöytäkirjanpitäjänä.¹⁹

Käsitystä Helsingin kirjurikeskeisestä alioikeudesta tukee Pietari Brahen vuonna 1653 antama menosääntö, jossa palkkalistalla mainitaan myös kämnerinoikeuden kirjuri.²⁰ Alioikeuden organisaatio lienee ollut samanlainen kuin Turussa tuohon aikaan. Vuonna 1656, kun Martti Markunpoika valittiin "kämneriksi", todettiin että kämnerinoikeudessa hänellä oli apunaan (*bivista*) aina yksi raatimies. Kokoonpano pysyi

15 Ks. esimerkiksi VA HKO 13.2.1651, 14.2.1651, 22.3.1651, 6.8.1651, 15.9.1651, 31.10.1651; vrt. Halila 1940, s. 267.

16 VA HKO 1651, Hemming Gaddin allekirjoitus 5.1.1651 (!).

17 Kämneri-nimitys tässä merkityksessä esiintyy ainakin 1690-luvulle. – VA HRO 1651–1700; HKO 1651–1708.

18 Terminologian häilyvyys jo lähes aikalaisille ilmenee esimerkiksi Henrik Forsiuksen vuonna 1757 tekemästä paikalliskuvauksesta. Siinä todetaan, että vuoden 1653 menosääntö määräsi kaupunkiin "yhden kämnerin". – Forsius 1757. Painettu uudelleen: Nordman 1906a, s. 103. – Myös Turussa tavataan vastaavanlainen tapaus, jossa aikalainen erehtyy luulemaan kämnerinoikeuden kirjuria "kämneriksi". Vuonna 1648 Turun akatemiaan opiskelemaan tulossa ollut värmlantilainen Petrus Magni kertoi matkustaneensa Häkan Andersinpojan, "*kämbernärens i stadhen Åbo*", aluksessa. – Gyllenianum 1962, s. 105.

19 Ks. VA HRO 6.10.1648, 31.10.1648; ks. myös liite 7, numero 4. – Kaikesta edellä olevasta sekä terminologiaan liittyvästä, vrt. Halila 1940, s. 266–267 ja erityisesti s. 271.

20 Pietari Brahen väliaikainen menosääntö Helsingille 28.9.1653. – Nordman 1906b, s. 6; Ehrström 1890, s. 50–51.

samana tutkimusjakson loppuun.²¹ Ainoa merkittävä muutos tapahtui vuonna 1659, jolloin kaupunginkirjuri Eerik Svenonius otti "kämnerin" tehtävät hoitaakseen. Toimenpide voitaisiin tulkita siten, että alioikeuden työskentely ei olisi ollut erityisen vilkasta, joten kaupunginkirjuri olisi pystynyt hoitamaan molemmat virat. Kuitenkin raastuvanoikeuden työtaakka oli 1650-luvun lopulla huomattavasti kasvanut aikaisemmasta, minkä voidaan olettaa heijastuneen myös kämnerinoikeuteen. Siksi kyseessä on paremminkin palkkaukseen liittynyt operaatio: Svenonius sai enemmän palkkaa, kun kaksi virkaa yhdistettiin. Käsitystä tukee se, että vuonna 1661 hän luopui alioikeuden kirjurintehtävistä, kun hänet valittiin raatimieheksi, mutta jatkoi edelleen kaupunginkirjurina.²²

Tuolloin Svenoniuksen tilalle uudeksi kämnerinkirjuriksi valittiin lääninkirjanpitäjä Anders Weckelin entinen kamarikirjuri Mauno Eerikinpoika Steen. Jo aikaisemmin lääninhallinnon virasta siirryttiin Helsingin kaupungin palvelukseen, ja Steenin nimittäminen jatkoi tätä linjaa. On vaikea sanoa siirtyikö Steen toimeen kruunun vaikutuksesta. Hän oli kuitenkin vasta edellisenä vuonna tehnyt porvarisvalansa Helsingissä, eikä näin oikeastaan millään ollut vielä ehtinyt osoittaa kelpoisuuttaan kaupungin virkaan, joiden täytöissä oltiin yleensä näihin aikoihin tarkkoja.²³

Helsingin kämnerinoikeus oli ilmaantumisensa aikoihin selvästi tarpeetonta byrokratian lisäämistä. Kuitenkin se, että perustamiskäskey lienee annettu Pietari Brahen²⁴ tilanearvion perusteella, on mahdollistanut tuomioistuimen toiminnan jatkumisen. Luultavaa on, että Brahe ajatteli liittäessään alioikeuden kirjurin vuoden 1653 menosääntöön, että tapulikaupungin kasvaessa – tuolloin vallinneen merkantilistisen politiikan vallitessa se oli Suomessa lähes väistämätöntä – kämnerinoikeudesta olisi tullut tarpeellinen osa kaupungin hallintolaitosta. Samalla toimesta maksettavan palkan määrääminen, eli käytännössä viran perustaminen, esti mahdolliset alioikeuden lakkauttamishankkeet. Näin myös

-
- 21 VA HRO 3.5.1656; Ehrström 1890, s. 42. Organisaation pysyvyyteen viittaa maininta vuodelta 1658. Tuolloin "kämneri" Martti Markunpoika ja raatimies Hannu Juhananpoika valittivat eräästä ulkomaalaisesta kauppiasta, joka ei ollut erityisemmin kunnioittanut kämnerinoikeuden nimissä lähetetystä haasteesta. – VA HRO 11.1.1658; liite 5; liite 7, numero 25.
- 22 VA HRO 4.5.1659, 24.4.1661; Karonen 1992d, s. 325; heikon palkkaustilanteen aiheuttamasta virkojen yhdistämisestä, ks. esimerkiksi Halila 1943a, s. 151–152.
- 23 Mauno Steen ei siirtynyt virkaan ainakaan rahan perässä, sillä Uudenmaan ja Hämeen läänin menosäännöissä mainitaan lääninkirjanpitäjä Weckelin kirjurin saaneen saman 100 hopeatalarin palkan kuin kämnerinoikeuden kirjuri Helsingissä. – Ks. esimerkiksi VA HRO 4.5.1657, 22.11.1658, 2.5.1659, 26.11.1659, 12.3.1660, 24.4.1661; 7968: 944, 7972: 139; Karonen 1992d, s. 325; ks. myös liite 7, numero 36.
- 24 Myös helsinkiläiset olivat hyvin tyytyväisiä ja kiitollisia kreiviltä vuosien varrella saamastaan avusta. Kunnioittava asenne näkyi erittäin selvästi esimerkiksi vielä vuonna 1670, jolloin pohdittiin uuden kaupppormestarin valintaa. Tuolloin vastakkain olivat Brahen suosikki ja porvariston oma ehdokas. – Ks. Möller 1940, esimerkiksi s. 67–69.

Helsingissä kirjurin merkitys kämnerinoikeuden toiminnan jatkuvuuden ja oikeudenhoidon kiinteyden kannalta korostuu.

Viimein 1650-luvun lopulla tuomiokirjojen tietojen mukaan kaupunki pääsi vähitellen jaloilleen. Tällöin myös hallinto- ja oikeuslaitoksen työmäärä kasvoi suuresti aikaisempaan verrattuna, joten tuolloin kaupungin hallintolaitoksen ylikapasiteetti täyttyi.²⁵

2 Rauman ja Uudenkaupungin hallintolaitoksen uudelleenjärjestelyt

2.1 Rauman hallinto- ja oikeuslaitos vuosisadan puolimaissa

2.1.1 Kuninkaallinen pormestari Jochim Timme ja pyrkimys "Turun mallin" täydelliseen toteuttamiseen Raumalla

Raumalla oli jo aiemmin saatu haistella muutoksen tuulia, mutta varsinaisesti todella syvälle käyviin uudistuksiin ryhdyttiin vuonna 1649. Sysäyksen kaupungin kehittämiseksi antoi aikanaan vuonna 1645 maaherran ja Jochim Timmen hyväksymänä pormestariksi valitun Baltzar Laurinpojan eroanomus.²⁶ Hän ilmoitti näet helmikuussa aikovansa pyytää "kreiviä" (Pietari Brahea) asettamaan toisen miehen tilalleen kaupungin johtoon.²⁷

Uudeksi etumieheksi kaupunki sai vanhan tuttavansa Jochim Timmen, joka ilmaantui pormestarina yhtäkkiä pitämään kämnerinoikeuden kokouksia elokuun lopulla.²⁸ Hänen tulonsa on merkittävä ensinnäkin siitä syystä, että tällä tavoin alioikeudessa esiintyessään Timme ei oikeastaan antanut porvaristolle minkäänlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa pormestarivalintaan ja jopa – josta tosin ei ole minkäänlaisia merkkejä havaittavissa²⁹ – hylätä ehdokas. Timme näet esitteli vasta vajaat pari viikkoa myöhemmin yleisessä raastuvankokouksessa Pietari Brahen antaman suosituskirjeen ja pormestarinvaltakirjan.³⁰ Toi-

25 Kaikesta Helsinkiä koskevasta, vrt. Suolahti 1950b, s. 366.

26 Ks. esimerkiksi Karonen 1992d, s. 181.

27 Hän toimi vielä heinäkuussa pormestarina. – VA RRO 3.3.1649, 11.7.1649. Aina Lähteenojan (1932, s. 61) mukaan Baltzar pyysi "maaherralta" eroa kaupungin varojen tilityksestä johtuneista rettelöistä tuskastuneena.

28 VA RKO 22.8.1649, 29.8.1649.

29 Tosin Aina Lähteenoja (1932, s. 61) kertoo Rauman historiassa – mihinkään asiakirjatietoon viittaamatta – että "porvaristo oli sängen epäilevällä kannalla hänen sopivaisuudestaan tähän toimeen, sillä ... (hänen) harjoittamansa omavaltaisuus saattoi porvariston pelkäämään jatkuvia rettelöitä". – Ks. myös Halila 1944b, s. 101.

30 VA RRO 3.9.1649; TMA RROA RRO 3.9.1649; Karonen 1992d, s. 185–186, myös viite 147. Vrt. Lähteenoja 1932, s. 61–62, jossa väitetään, että Timme olisi tullut virkaan maaherran antaman suosituksen perusteella (vastaavasta systemaattisesta virheestä maaherran ja kenraalikuvernöörin virkojen erottamisesta ks. myös Lähteenoja 1952, esimerkiksi s. 36, 40).

seksi Timmen ilmaantuminen nimenomaan kämnerinoikeuden istuntoon – tuomioistuin ei ollut ennen Timmen saapumista kokoontunut kertaakaan koko vuonna – viittaa siihen, että hänellä oli edelleen omia suunnitelmia alioikeuden suhteen.

Timmen nimittäminen sopi erinomaisesti kenraalikuvernöörin pikkukaupunkien kehittämissuunnitelmiin. Toteuttamista auttoi huomattavasti edellisen pormestarin pyyntö uuden miehen asettamiseksi, mikä sanamuoto antoi kruunulle lähes vapaat kädet "etumiehen" nimeämiseen. Tosin tarvittaessa porvariston jyrkkäkään vastarinta ei olisi juuri vaikuttanut, mikäli kruunu vain olisi katsonut virkaan vaadittavan uusia miehiä. Joka tapauksessa Jochim Timme tuli kyseeseen jo siksi, että hän oli kaupungissa tuttu jo aikaisemmin ja kruunun toimeliaaksi havaitsema. Lisäksi on tosin huomattava, että Timmellä ei nimityksen aikoihin ollut nähtävästi lainkaan tointa, eikä kauppiasurakaan oikein sujunut – juuri vuonna 1649 hän menetti talonsa Turussa velkojilleen – joten nimityksessä on havaittavissa myös pyrkimys pitää mies kiinni leivän syrjässä. Timmen onneksi kenraalikuvernööri Brahella ei ollut edelleenkään päteviä miehiä tuhlattavaksi asti.³¹

Kruunun ei tälläkään kertaa tarvinnut pettyä vanhaan palvelijaansa. Heti Timmen virkaan asettamisen jälkeen raastuvassa alettiin julkistaa elinkeinolainsäädäntöä koskevia määräyksiä tuhkatieheään. Vielä samana syksynä (1649) käsityöläiset veloitettiin perustamaan yksi yhteinen ammattikunta – nähtävästi Udestakaupungista saatujen kokemusten nojalla³². Erilaisia elinkeinoelämää sääteleviä käskyjä annettiin runsaasti ennen kaikkea vuosina 1649–1650. Kyseistä aikaa voidaan pitää Timmen varsinaisena innovaatiokautena, ja lähes poikkeuksetta hän pyrki edelleen siirtämään turkulaisia malleja Raumalle. Yksi sellainen oli kahden oluentarkastusmiehen (*proffmüstare*) toimen perustamisesta annettu säädös. Vastaavanlaisen ehdotuksen hän oli itse tehnyt Turussa kymmenen vuotta aikaisemmin.³³

Mainitunlaisten kontrollijärjestelmän kehittämiseen tähdänneiden hankkeiden jälkeen on luonnollista, että hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakka kasvoi. Timmen kaudella (1649–1655) raastuvassa vuosittain käsiteltyjen asioiden määrä noin kaksinkertaistui vuosiin 1645–1648 verrattuna. Juttuja oli vuodessa noin 150–200, ja niistä edelleen yli puolet oli hallintoasioita. Tosin hallinnollisten julistusten absoluuttisen määrän voimakas kasvu johtui osaksi siitä, että samoja tai samantyyppisiä ohjeita toistettiin jatkuvasti. Se saa epäilemään annettujen ilmoitusten tehoa, mutta kun samaan aikaan esimerkiksi taloudellisista rikkomuksista – joista nimenomaisesti varoiteltiin – ei oikeuteen asti jouduttu, on oletettava, että käskyt ja ohjeet eivät silti jääneet vain kuolleeksi

31 Karonen 1992a.

32 VA RRO 14.11.1649; Karonen 1992d, s. 187; ks. myös Lähteenoja 1932, s. 168–173; vrt. Heino 1985, s. 266–267, 273–274.

33 VA RRO 3.12.1649; Karonen 1992a.

kirjaimeksi.³⁴ Myös raastuvanoikeuden toimintaa tehostettiin: tuomioistuimien alkoi pitää kokouksiaan kaksi kertaa useammin kuin hieman aikaisemmin.³⁵

Timmen toimeliaisuus ei pormestarikaudellakaan rajoittunut ainoastaan talouselämän kontrollin voimaansaattamiseen. Timme pyrki uudistamaan maistraatin toimintatapoja, mitä on pidettävä yritykseksi rationalisoida hallintolaitoksen työkenttää. Huippuna kehitystyössä oli vuonna 1650 tehty yritys jakaa raati neljään (oikeus-, kauppa-, rakennus- ja ammattikunta-) kollegioon Turun mallin mukaisesti. Pormestari kuului itse raatimies-kämnerin³⁶ ja kaupunginkirjurin kanssa oikeuskollegioon.³⁷ Tästä järjestelmästä ei kuitenkaan enää myöhemmin ole minkäänlaisia mainintoja, joten on oletettava, että kollegioiden toiminta ei muodostunut vireäksi. Aie oli silti merkittävä siksi, että Rauma oli ylivoimaisesti pienin kaupunki, johon kollegiojakoa yritettiin Suomessa tutkimusjaksolla juurruttaa: Turku, Viipuri ja Helsinki olivat kaikki tapulikaupunkeja.³⁸

Timme järjesteli myös virkoja. Tärkein toimenpide oli kaupunginviskaalin viran perustaminen vuonna 1649. Tehtävään valittiin entinen kaupunginkirjuri Krister Eskelinpoika (virassa 1649–1651)³⁹. Samoin hänen seuraajansa oli aikaisempi kaupunginkirjuri Lauri Simonpoika (1653)⁴⁰. Syyttäjän toimen muodostaminen Raumalle oli merkittävää sikäli, että Turussakin tehtävä oli yhdistetty kämnerinvirkaan vasta edellisellä keväänä. Toimi esiintyi Suomessa nyt ensimmäistä kertaa Turun ja Viipurin ulkopuolella.⁴¹

Samoihin aikoihin kun syyttäjän virka perustettiin, hävisi kaupungista kaksi vanhaa tointa, nimittäin kämneri ja kaupunginvouti. Heille aikaisemmin kuuluneita töitä alkoivat 1650-luvun puoliväliin mennessä hoitaa pelkästään kaupunginpalvelijat tai veronkantomiehiksi nimetyt virkailijat.⁴² Nähtävästi kämneri ja kaupunginvouti katosivat

34 Liite 2.7.; Karonen 1992d, s. 341; vrt. Heino 1985, s. 264–276.

35 Liite 2.7.; vrt. Lähteenoja 1932, s. 88; Ranta 1981, s. 75.

36 Kämnerin nimittämistä oikeuskollegioon on pidettävä lähinnä sattumana, koska viralla ei Raumalla ollut juuri merkitystä.

37 VA RRO 23.12.1650; TMA RROA RRO 23.12.1650; Lähteenoja 1932, s. 54–55; Halila 1942, s. 60–62, vrt. saman teoksen s. 63. Raimo Ranta (1981, s. 81) epäilee Turun mallin siirretyn Raumalle Brahen toimesta.

38 Liite 6.

39 Ks. esimerkiksi VA RKO 20.11.1649; RRO 17.10.1649, 27.4.1650, 1.9.1651. — Kuriositeettina mainittakoon, että Krister Eskelinpojan antama suomenkielinen virkavala on säilynyt. (TMA RM Irrallisia asiakirjoja, f. 22 "Minä Christer Eskelinpoika, Caupungin asetettu fiscali, lupan ja wannon..." — ei päiväystä); ks. myös Lähteenoja 1932, s. 80.

40 Vuoden 1653 jälkeen kaupungista ei tunneta viskaalia ennen vuotta 1666. — Ks. esimerkiksi VA RRO 28.11.1653: 41v., 10.12.1653, 44v.–45v. (4 kertaa); Lähteenoja 1932, s. 60–61, 80; liite 7, numero 21.

41 Kaupunginviskaalien esiintymisestä, vrt. Ignatius 1900, s. 94, myös viite 2; Tukholmasta ks. Odhner 1865, s. 188, viite 2.

42 Liite 6; Karonen 1992d, s. 188–189.

siksi, että pormestari, jolla oli kaupunginhallinnosta tiukka ote, pyrki kehittämään oikeudenhoitoa ja hallintoa siihen suuntaan kuin itse parhaaksi näki. Vaikka Timme otti paljon vaikutteita Turusta, hän ei kuitenkaan kopioinut siellä hyväksi havaittuja menetelmiä aina aivan sellaisinaan. Erityisen selvästi tämä käy ilmi hänen kämnerinoikeutta koskevasta kehittämistoimistaan.

2.1.2 Kämnerinoikeus Rauman uudistetun hallintolaitoksen osana

Jochim Timme oli jo aikaisemmin ollut kiinnostunut kämnerinoikeuden kehittämisestä. Hänen halustaan pitää tuomioistuimen toimintaa yllä myös virassa ollessaan saadaan ensimmäisen kerran viitteitä marraskuussa 1649. Tuolloin Timme määräsi, että kämnerinoikeutta piti istua joka päivä hänen luonaan (*hoos sig*). Mikäli pormestari ei onnistunut sovitteluun riitapuolia, tuli heidän sen jälkeen mennä varsinaiseen kämnerinoikeuteen, ja jos sielläkään osapuolia tyydyttävää päätöstä ei saatu aikaan, niin sitten oli syytä hakeutua raastupaan.⁴³

Määräys osoittaa selvästi Timmen halun pitää kämnerinoikeuden toimintaa yllä. Toisaalta se, että pormestari näin jätti itselleen mahdollisuuden hoitaa osan oikeusjutuista, on osittain lain hengen vastaista siinä tapauksessa, että jutut koskivat rikosasioita. Mikäli sellaisilla jutuilla – mikä on todennäköistä – tarkoitettiin vain riita-asioita, ei kruunulla ja lainoppineilla sitten ollut valittamista.

Pormestarin mukanaolo myös varsinaisessa kämnerinoikeudessa oli tämän jälkeen itsestäänselvyys. Edes raastuvanoikeuden vuonna 1650 tekemä päätös, jolla kaksi raatimiestä määrättiin kukin vuorollaan istumaan viikko kerrallaan kämnerinoikeudessa, ei saanut Timmeä luopumaan alioikeuden puheenjohtajuudesta. Sinälläänhan raatimiesten paikallaololla ei ollut alemman oikeusasteen toiminnalle suurtakaan merkitystä, vaan kirjurin asema oli raatimiehiä merkittävämpi.⁴⁴

Rauman kämnerinoikeuden organisaatio oli löyhä, eikä tuomioistuimella ollut omaa kirjuria,⁴⁵ vaan pöytäkirjanpidon hoiti joko kaupunginkirjuri tai hänen sijaisenaan viskaali, joka oli siis aikaisemmin toiminut kaupunginkirjurina. Siksi ei ole yllättävää, että tuomioistuimelle ei tehty omia "itsenäisiä" pöytäkirjoja, vaan asiakirjat ovat hieman epäjärjestyksessä raastuvanoikeuden aineiston seassa. Näin Rauman

43 "Förordnade Bårgmästaren att Een kembnär Rätt skall hållas hwar dag hoos sigh och der icke han får partierna förlikas, Skole dee begifua sigh til sielfwa Kembner Rätten, hwar och icke der, så måge dee sökia Rådih Stugu Rätten". – VA RRO 14.11.1649.

44 VA RRO 4.2.1650; liite 5; vrt. Lähteenoja 1932, s. 90.

45 Vaikka vuonna 1651 kämneri oli paikalla peräti kuudessa alkuvuoden kokouksessa, häntä ei kuitenkaan voida pitää kämnerinkirjurina kuten oli esimerkiksi Helsingissä (Ks. luku C.V.1.2.). Kämneri sekä kaupunginkirjuri tai hänen poissaollessaan pöytäkirjaa pitänyt kaupunginviskaali olivat paikalla kaksi kertaa yhtä aikaa. – Ks. VA RKO 1651, esimerkiksi 4.2., 6.2.

kämnerinoikeutta ei voida pitää kovinkaan jäsenyneenä oikeusistujana, vaan sen toiminta oli koko Jochim Timmen virkakauden ajan melko lailla pormestarin omakohtaisen osallistumisen varassa.⁴⁶

Vaikka kämnerinoikeuden käsittelemiä oikeustapauksia tarkastellaan erikseen tuonnempana, on tässä syytä ottaa esille yksi puoli Rauman alemman tuomioistuimen toiminnasta, joka on olennainen asian ymmärtämislle nimenomaan hallinnon näkökulmasta. Raumalla kämnerinoikeus keskittyi näet hyvin pitkälti hallintoasioiden selvittämiseen.

"Alempi tuomioistuin" otti vastaan esimerkiksi porvarisvaloja – toimenpide, joka kuului periaatteessa vain ja ainoastaan raastuvanoikeuden toimialaan.⁴⁷ Samoin tuomioistuin määräsi kaupunkihallinnon virkamiehille erilaisia toimeenpanotehtäviä, mitä ei voida pitää tavanomaisena kaupungin alioikeudelle kuuluvana toimenpiteenä.⁴⁸

Siksi on syytä kysyä, oliko kämnerinoikeuden sittenkään edes tarkoitus olla varsinainen alioikeus. Esimerkiksi toukokuussa 1650 tuomioistuin määräsi kestikievarit tehtäviinsä, ja samalla porvaristo suostui myös pormestari Timmen lähettämiseen valtiopäiväedustajaksi. Kokouksessa sovittiin hänelle maksettavasta korvauksesta.⁴⁹ Samana vuonna kämnerinoikeuden istunnossa päätettiin kaupungin verotusrusteista sekä kaupunginkirjurin ja -palvelijoiden palkoista.⁵⁰

Jos nämä päätökset herättävät hieman ihmetystä, niin suurempaa kummastusta aiheuttaa tieto siitä, että vuonna 1653 alioikeudessa sovittiin sekä kahden raatimies- että neljän kaupunginpalvelijaehdokaan esittämisestä porvaristolle valpurinkokouksessa.⁵¹ Jo vuotta aikaisemmin kämnerinoikeus oli ottanut maaherra Lorentz Creutzin suosituskirjeellä varustautuneen entisen turkulaisen porvarin Peter Blockin yhtäaikaan sekä porvariksi että raatimieheksi.⁵² Näiden esimerkkien valossa koossa oli sellainen alioikeus, että asia vaatii jonkin verran selitystä, jotta sen syvin olemus kävisi selväksi.

Viimeistään vuodesta 1652 voidaan kämnerinoikeuden sijasta puhua paremmin "pormestarin ja raatimiesten yksityisistä suunnittelu-

46 Kokoonpanoista, ks. liite 5. Lähteenoja (1932, s. 90) yhdistää vuonna 1652 tapahtuneen kämnerin eroamisen siihen, että kämneri ei saanut toimia alioikeuden puheenjohtajana, mutta väitteen todenperäisyydestä ei ole minkäänlaisia viitteitä. Kämnerin asemasta Rauman raastuvanoikeuden toiminnassa, vrt. myös Halila 1940, s. 267, myös viite 2; VA RKO 1651.

47 VA RKO 26.11.1649; 20.3.1654: 8v. Asia saa enemmän ulottuvuuksia, kun näitä kahta valaa verrataan Raumalla ylipäätään vannottuihin porvarisvaloihin, joita Aina Lähteenojan (1932, s. 349) mukaan oli vuosina 1649–1654 yhteensä 12. Vrt. myös Heino 1985, s. 173.

48 Ks. esimerkiksi VA RKO 15.2.1650, 11.3.1650, 2.5.1650; 14.1.1651.

49 VA RKO 2.5.1650.

50 VA RKO 30.11.1650. Pari vuotta myöhemmin kämnerinoikeus päätti raatimiehen palkasta. – VA RKO 25.4.1653: 15.

51 VA RKO 25.4.1653: 15–15v.; ks. myös RRO 2.5.1653: 16–16v.

52 TMA RROA RKO 19.7.1652. Myöhemmin Block toimi myös kaupunginkirjurina.

kokouksista". Tuosta ajankohdasta alkaen kämnerinoikeuden pöytäkirjojen otsakkeissa alkaa esiintyä mainintoja, joiden mukaan oikeutta istui "pormestari ja raati"⁵³ tai "kämnerinoikeus pidettiin pormestarin ja raadin läsnäollessa"⁵⁴. Raatimiesten luku tuomioistuimen kokouksissa oli tuolloin kasvussa, vaikka heidän määränsä tosin vaihteli istunnosta toiseen. Siksi voidaan väittää, että kaupungin alioikeutta pyöritettiin raastuvanoikeuden koko henkilöstöllä.⁵⁵

Kämnerinoikeuden muuttuminen alkuperäisestä tarkoituksestaan – mikä Raumalla tosin oli ollut hieman erikoislaatuinen heti alusta pitäen – johtunee ennen kaikkea siitä, että 1650-luvun alussa Timmen aikaisemmin avoin suhtautuminen porvaristolle annettavan tiedon julkistamiseen sai väistyä. Suhtautumisen muutos näkyy siinä, että ensimmäisten virkavuosien tapaisia usein toistuvia "yhteiselle porvaristolle" avoimia raastuvankokouksia ei enää juuri pidetty. Vuosina 1649–1650, Timmen uudistusten vilkkaimmalla kaudella, avointen ja porvariston kanssa pidettyjen kokousten merkitys uusien määräysten, ohjeiden ja julistusten levittämisessä oli ollut suuri. Kaikkein parhaiten pormestarin käskyt menivät perille silloin, kun niitä kuulemassa oli mahdollisimman iso osa porvaristosta.⁵⁶

Ehkäpä pitääkseen porvariston poissa sotkemasta maistraatin ympyröitä raati alkoi kokoontua erityisiin suunnittelukokouksiin, joista alettiin käyttää nimitystä kämnerinoikeus, vaikka käytännössä kyseessä oli siis usein aivan puhdas raastuvanoikeuden istunto. Näin kämnerinoikeudesta kehitettiin eräänlainen "iltakoulu" tai "aivoriihi", jossa oli mahdollista kehitellä uusia ideoita kaikessa rauhassa. Voidaan jopa olettaa, että Timme pyrki tällä tavoin korvaamaan ilmeisen vaillinaiseksi jäänyttä kollegiojakokeiluaan.⁵⁷

53 VA RKO 2.8.1652.

54 VA RKO 1.7.1653.

55 Liite 5.

56 Raastuvanoikeuden pöytäkirjojen otsakkeissa olevat tiedot porvariston paikalla olosta tuomioistuimen kokouksissa eivät ole täysin luotettavia. Todennäköisesti joitakin oikeuden ja porvariston yhteiskokouksia on jäänyt pois, joten alla olevat luvut ovat lähinnä suuntaa-antavia:

Vuosi	Yleisten kokousten määrä	Vuosi	Yleisten kokousten määrä
1645	10	1650	19
1646	2	1651	4
1647	11	1652	2
1648	12	1653	5
1649	19	1654	4

Lähde: VA RRO 1645–1654 (alkuvuoden 1655 tiedot puuttuvat).

57 Suomessa ei ole tutkittu kaupunkien kollegioiden omaa toimintaa, mutta esikuvana toimineessa Tukholmassa kollegiot käsittelivät Lars Ericsonin (1988, s. 181, 199) mukaan ensi sijassa *hallintoasioita*. Sen sijaan varsinaiset oikeustapaukset (rikos- ja siviiliasiat) hoidettiin edelleen raastuvanoikeuden/maistraatin yhteisistunnoissa.

Hyvällä syyllä Rauman kämnerinoikeutta voi kutsua pormestari Timmen toiminnan vuoksi merkittävän aseman saaneeksi instituutioksi, johon hän käytti melkoisesti aikaa ja vaivaa. On ironista, että kämnerinoikeus sai kunnian olla lopullisesti siirtämässä Timmeä muistojen joukkoon Rauman hallintolaitoksesta. Pormestarin ura päättyi keväällä 1655, jolloin hänet erotettiin virkavirheen vuoksi kun hovioikeus oli vuoden 1654 heikosti puhtaaksikirjoitettua tuomiokirjaa tarkastaessaan löytänyt väärin perustein annettuja päätöksiä. Timme tuomittiin maksamaan yhteensä 120 hopeatalarin sakot. Lisäksi hänelle ja raatimiehille langes-tettiin 100 hopeatalarin sakkorangaistus, mikä nähtävästi johtui viimeis-telemättömän pöytäkirjan hyväksymisestä.⁵⁸ Kummallinen sattuma on se, että kaksi viimeistä kokousta, joissa Timme istui pormestarina, olivat alioikeuden kokouksia. Pormestarin ura sananmukaisesti alkoi ja päättyi kämnerinoikeudessa.⁵⁹

2.1.3 Kämnerinoikeuden toiminta Timmen ajan jälkeen

Timmen erottamisen jälkeen raastuvanoikeuden työmäärä supistui noin kolmanneksella. Muutos johtui erityisesti rikostapausten huomattavasta vähentymisestä. Sen sijaan siviili- ja hallintoasioita oli suunnilleen yhtä paljon kuin aikaisemmin.⁶⁰ Vaikka tässä ei olekaan tarkoitus analysoida rikollisuuden absoluuttisen ja suhteellisen määrän pienenemisen syitä, niin silti vaikuttaa siltä, että kontrollin tuntuva höltyminen Timmen ajan jälkeen lienee ollut tärkeä tekijä tilanteeseen⁶¹. Uudeksi pormestariksi valittu vanha raumalainen Mikael Laurinpoika ei tuomiokirjojen perusteella ollut yhtä karkäs puuttumaan kaupunkilaisten asioihin kuin hänen turkulainen edeltäjänsä⁶².

Timmen lähdön myötä kämnerinoikeuden toiminta hiipui. Vuonna 1655 alioikeutta ei kutsuttu enää kertaakaan koolle, myöhemmin vain kerran vuodessa. Tapauksiakaan ei ollut kuin yksi juttu kerrallaan, eikä asioiden merkitys noussut lähellekään Timmen aikoja.⁶³ Kuitenkin pormestari istui – nähtävästi perinteen velvoittamana – edelleen kämnerinoikeuden johdossa apunaan useita raatimiehiä. Esimerkiksi vuonna 1659 paikalla oli pormestari ja viisi raatimiestä. Kokoon-

58 Vuoden 1654 tuomiokirja on huonolla käsialalla kirjoitettu. Teksti on muutenkin hädin tuskin luettavaa, koska se on osittain saksaa ja ruotsia. Omituinen kieliasu johtuu saksalaissyntyisen kaupunginkirjuri Peter Blockin persoonallisista merkintätavoista. – Ks. lähemmin Karonen 1992a; Lähteenoja 1932, s. 75.

59 TMA RROA RKO 12.5.1655, 19.5.1655; vrt. Lähteenoja 1932, s. 65.

60 Liite 2.7.

61 Tosin on myönnettävä, että varsinkin hallintoaikansa lopulla Timmen ja eräiden porvariston edustajien välit vaikuttavat kovasti kärjistyneen, mikä kiristi kaupungin yleistä ilmapiiriä. – VA RRO 1653–1654.

62 VA RRO 28.5.1655; vrt. Lähteenoja 1932, s. 65.

63 Ks. VA RKO 4.3.1656, 10.9.1657, 31.5.1658, 3.2.1659.

pano oli tuolloin käytännöllisesti katsoen täysin sama kuin raastuvanoikeudessa, vaikka käsiteltiin vain yhtä velkajuttu.⁶⁴

Kun samaan aikaan raastuvanoikeus edelleen käsitteli pieniä taloudellisia kiistoja, vaikuttaa siltä, että kämnerinoikeuden toiminta oli lakkaamassa tyystin. Vuonna 1659 tapahtunut pormestarin vaihto sinetöi tämän lopullisesti. Keväällä pormestari Mikael Laurinpoika pyysi eroa, koska porvaristo ei luvannut hänelle rahapalkkaa.⁶⁵ Uuden pormestarin valinta varmistui vasta joulukuussa 1659, jolloin maaherra Erik von der Linden läsnäollessa porvaristo suostui ottamaan Joosef Jaakonpoika Ilkan etumiehekseen.⁶⁶

Edellä on jo mainittu Ilkan antipatiasta moniportaista oikeuslaitosta kohtaan. Tässä valossa ei ole ihme, että vuonna 1660 alioikeudesta ei enää mainita mitään, kun taas kaupungin raastuvanoikeuden toiminta tiivistyi. Voidaan olettaa, että Joosef Jaakonpoika Ilka ei pormestariksi tullessaan halunnut enää pitää yllä osittain päällekkäistä organisaatiota, vaan keskitti toiminnan tyystin raastuvanoikeudelle – ja samalla itselleen.⁶⁷ Katetta hypoteesille saadaan raastuvanoikeuden juttumäärien tarkastelusta. Ilkan ensimmäisenä virkavuotena (1660) tapauksia käsiteltiin yli kaksi kertaa enemmän kuin aikaisemmin, lähes 300 juttua. Lisäksi raastuvassa alettiin työskennellä jopa useammin kuin Timmen parhaimpina aikoina, sillä tutkimuskauden lopulla raastuvanoikeus piti yli 60 kokousta.⁶⁸

Kämnerinoikeuden toiminnan lopahtaminen johtui lähinnä sen tarpeettomuudesta. Kaupunki ei kokonsa ja osittain siitä seuranneen vähäisen käräjöinnin vuoksi tarvinnut virallisesti pienistä asioista päättävää tuomioistuinta. Jochim Timmen kehitystyön tulokset olivat näin suurelta osin valumassa hiekkaan, sillä hänen jälkeistensä "etumiesten" aikana ei kaupunkiin enää tullut juuri uusia ideoita eikä hallintolaitosta uudistettu muutenkaan. Kun uusia ajatuksia ei syntynyt, ei ollut mikään ihme, että monien Timmen voimaansaattamien innovaatioiden ylläpito unohtui.

Uudistusten pysähtyminen ei johtunut suinkaan yksin pormestareiden passiivisuudesta, vaan myös kruunu vaikutti omilla toimillaan tilanteeseen. Pietari Brahen kenraalikuvernöörikausien jälkeen ei Suomeen enää nimitetty toden teolla kaupunkien kehittämiseen vihkiytynttä kenraalikuvernööriä. Suurelta osin tilanteeseen vaikutti sota-aika, joka pakotti esivallan keskittymään sotalaitokseen. Ei ollut enää aikaa

64 VA RKO 3.2.1659.

65 VA RRO 20.4.1659, 2.5.1659; vrt. Lähteenoja 1932, s. 65.

66 Joosef Jaakonpoika toimi virassa vuoteen 1665, jolloin hänet erotettiin. – VA RRO 14.12.1659, 16.1.1660, 21.1.1660, 23.1.1660; Lähteenoja 1932, s. 65–68; Jaakkola 1914, s. 176–191.

67 Tosin vuodelta 1661 tunnetaan yksi kämnerinoikeuden kokous, jossa käsiteltiin taloudellista kiistaa. Muita alemman oikeuden kokouksia ei Ilkan hallintokaudelta Raumalta tunneta. – TMA RROA RRO 1661–1664, RKO 18.1.1661.

68 Liite 2.7.

kaupunkien hallintolaitoksen parantamiseen. Pietari Brahe suositteli edelleen ja siten tosiasiaassa nimitti virkamiehiä kaupunkihallinnon eri tehtäviin, mutta sellaisissa kaupungeissa, joissa esimerkiksi kämnerin-oikeudella olisi ollut käyttöä, ei kuitenkaan nimityksiä tehty.

2.2 Casper Eichman ja Uudenkaupungin hallintolaitos

Uudenkaupungin hallinto- ja oikeuslaitos siirtyi uuteen vaiheeseen kevättalvella 1649, jolloin Joosef Jaakonpoika Ilkka erosi pormestarinvirastaan. Kreivi Kustaa Kustaanpoika nimitti läänityskaupunkinsa uudeksi etumieheksi entisen Turun pitkäaikaisen raatimiehen Casper Eichmanin, jota myös kenraalikuvernööri Brahe suositteli tehtävään.⁶⁹ Lähes välittömästi viran saatuaan Eichman toi raastupaan kreivin suullisen käskyn, joka määräsi raatimiehet lopettamaan purjehduksen ja näin ainakin suuren osan kaupankäynnistään kokonaan. Raatimiehet vastasivat etteivät pystyisi täyttämään sellaisia vaatimuksia, koska erityistä palkkaa työstä ei ollut maksettu: he olivat saaneet ainoastaan huojennuksia uunirahan maksamisesta.⁷⁰ Siksi vanha raati erosi kokonaisuudessaan seuraavana valpurina. Tilalle valitut uudet raatimiehet olivat kaikki luku- ja kirjoitustaitoisia miehiä, mikä nosti kaupungin oikeus- ja hallintolaitoksen yleistä tasoa. Osaltaan tason nousun mahdollisti se, että kreivi määräsi tuulaakiveron käytettäväksi nimenomaisesti maistraatin palkkaukseen. Kun raadin jäsenen taloudellinen asema oli näin turvatumpi, myös pätevää henkilöstöä oli helpompi löytää.⁷¹

Uudet raatimiehet saivat samana kesänä määräyksen, jossa heitä kiellettiin poistumasta kaupungista ilman oikeuden lupaa⁷². Casper Eichmanin kauden alusta saakka raastuvassa istui jatkuvasti aikaisempaa runsaslukuisempi tuomarikunta, varsinkin sen jälkeen kun vapaana olleet raatimiesten paikat alkukesällä täytettiin. Näin ollen raadin vajaa-lukuisuus, joka vuonna 1645 oli ollut tärkeä syy perustaa kämnerin-oikeus, ei ollut enää Uudenkaupungin hallintolaitoksen ongelma.

Eichmanin aikakauden alussa raastuvanoikeuden työtaakka kasvoi huomattavasti. Tapauksia käsiteltiin vuosittain noin 200, mutta lähes puolet suurempi määräkään ei ollut epätavallista. Juttuja oli vähintään yhtä paljon kuin 1640-luvun puolimaissa, jolloin alempaa tuomioistuinta suunniteltiin. Tässä suhteessa tilanne oli edelleen samantyyppinen kuin puoli vuosikymmentä aikaisemmin, ainoastaan kaupunkia tarkkaileva ylipormestari vaatimuksineen puuttui. Toisaalta tilalle

69 RA SSB. Nystad 98, Kreivi Kustaa Kustaanpojan kirje 11.5.1649; Casper Eichmanin päiväämätön kirje (1650-luvun lopulta) hallitsijalle; Kaukovalta 1917, s. 112–113; ks. myös liite 7, numero 7.

70 VA URO 12.3.1649; Kaukovalta 1917, s. 113.

71 Cajander 1895, s. 87, 144; Kaukovalta 1917, s. 113; palkkauksesta, ks. RA SSB. Nystad 98, Laskelma pormestarin ja raatimiesten palkkauksesta vuosilta 1649–1651. Laadittu Uudessakaupungissa 7.7.1653.

72 VA URO 7.7.1649.

oli tullut kreivikunnan etuja valvova hopmanni.⁷³

1640-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä raastuvanoikeuden toimintatapoja tehostettiin. Oikeuden vuotuiset istuntokerrat noin kaksinkertaistuivat, ja tutkimusjakson lopussa Uudessakaupungissa pidettiin käräjiä suunnilleen kerran viikossa. Tuolloin kaupungin raastuvanoikeus olikin kokousmäärien perusteella yksi Suomen työllistetyimpiä.⁷⁴

Samankaltainen kehitys havaitaan esimerkiksi Vaasassa, mutta siellä kämnerinoikeus saatiin 1650-luvulla entistä paremmin toimivaksi. Sen sijaan Uudessakaupungissa ei otettu jo aikaisemmin tunnettua kaksiportaista oikeuslaitosta uudelleen käyttöön Casper Eichmanin aikana. Ilmiö on mielenkiintoinen, sillä kaupunkia ei voida pitää liian pienenä eivätkä eri elementit, joita monimutkaisen hallinnon ja oikeudenhoidon ylläpitoon tarvittiin (esivallan kontrolli, erilaiset määräykset, esikuvat) olleet liian heikkoja tai jopa puuttuneet kokonaan.

Vastaus siihen, miksi Uudessakaupungissa ei kämnerinoikeus toiminut vielääkään, ei löydy pormestarin aloitteettomuudesta, sillä Casper Eichmania voidaan pitää toimeliaana miehenä. Kämnerinoikeuden puuttuminen kaupungin hallintolaitoksesta on silmiinpistävää jo siksi, että 17 vuotta Turussa raatimiehenä ja vielä pitempään suurkauppiaana toiminut uusi pormestari epäilemättä tunsii kaupungin alioikeuden ja sen työskentelytavat.

Lisäksi Eichman toteutti erinomaisesti – ainakin kruunun näkökulmasta – suunnitelmaa uudistusten siirtämisestä Suomen pääkaupungista pikkukaupunkeihin. Hänen tultuaan pormestariksi alkoivat "turkulaiset aatteet" saada kaupungissa aikaisempaa enemmän jalansijaa. On tosin muistettava, että pohjatyön "turkulaistamiseen" tekivät kaikki vuodesta 1643 nimitetyt pormestarit, jotka olivat työskennelleet Turussa.

Vielä ensimmäistä Turkuun viittaavaa määräystä ei välttämättä voida katsoa nimenomaan sen vaan paremminkin aikakauden yleisen talous- ja hallintopolitiikan mukaiseksi. Vuonna 1650 kreivin hopmanni – entinen turkulainen raatimies – Peter Plagman määräsi porvariston hankkimaan tarkastajan ja tarkastusmiehiä tutkimaan laitonta maakauppaa.⁷⁵ Seuraava vastaavanlainen käsky on tulkittava "isonveljen" suoranaiseksi vaikutukseksi, sillä vuonna 1656 turkulainen Sipi Antinpoika otettiin maakaupan ja laittoman purjehduksen tarkastajaksi.⁷⁶

Valvonnan kiristämiseen tähtäävien virkajärjestelyjen lisäksi myös hallintoon tuli edelleen vaikutteita Turusta. Erityisen selvästi se

73 Liite 2.11.; hopmannista enemmän seuraavassa.

74 Raimo Rannan (1981, s. 95) mukaan Uudenkaupungin raastuvanoikeus piti heti Turun ja Vaasan jälkeen kolmanneksi eniten kokouksia vuosina 1655–1659 (po 1658). Sijoitus on kuitenkin todennäköisesti paremminkin neljäs, sillä myös Viipurin raastuvanoikeus kokoontui useammin. – Liite 2.

75 VA URO 17.8.1650; Plagmannista, ks. Jokipii 1960, s. 262.

76 VA URO 31.3.1656.

näkyi kämnerin viran kohdalla, johon oli aina vuosisadan puolimaihinsa saakka valittu mies yleensä vain vuodeksi kerrallaan.⁷⁷ Keväästä 1650 virka yhdistettiin vastaperustettuun aksiisi- ja tuulaakikirjurin tehtävään, ja siitä alettiin maksaa Uudenkaupungin oloissa kohtuullista korvausta⁷⁸. Lisäksi kämnerin virkaan lisättiin syyttäjäntoimet, joista kertyneistä sakkotuloista uudelle "kämneri-viskaalille" luvattiin 1/3 eli asianomistajan osuus. Ensimmäiseksi uudelleen määritellyn viran haltijaksi valittiin pormestari Eichmanin sukulaispoika, entinen turkulainen porvari Jochim Eichman.⁷⁹ Viran toimenkuvaus oli täysin vastaava kuin Turussa⁸⁰ hetkeä aikaisemmin tehty, sillä vuonna 1648 kämnerille annettiin siellä tehtäväksi tuulaakiasioihin liittyvien kirjallisten töiden hoito, ja seuraavana vuonna kaupunkiin valittiin "kämneri-viskaali", jonka tuli syyttää raastuvassa ja kämnerinoikeudessa⁸¹. Toimien yhdistämisessä on samalla selvästi nähtävissä pyrkimys virkojen uusjakoon ja tehtävien rationalisointiin. Omalta osaltaan menettely vähensi kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen tarvetta kaupungissa, sillä rationalisoitu hallintolaitos pystyi toimimaan tehokkaasti ilman raskasta organisaatiota, vaikka kontrollin lisääntyessä sen tehtävät kasvoivat.

Pormestari Eichmanin asema kaupungin johtajana oli merkittävä, suunnilleen samankaltainen kuin Jochim Timmen Raumalla. Ei Eichmankaan aivan ilman riitoja tehtävistään selvinnyt,⁸² mutta tutkimusjaksolla hänen asemaansa kaupungin johtajana on pidettävä vakaana. Samoin kuin Timme Raumalla ja Pietari Siulinpoika Vaasassa myös Eichman antoi erilaisia määräyksiä ja ohjeita omissa nimissään⁸³. Niin ikään asukkaat tuntuivat luottaneen etumiehensä ratkaisuihin. Esimerkiksi vuonna 1656 raatimiehet antoivat pormestarille valtuutuksen etsiä Turusta "nuoren henkilön, joka pystyisi olemaan tuulaakikirjurina ja kämnerinä sekä vastedes toimimaan kaupunginkirjurin sijaisena".⁸⁴

Pormestarin ylivertaista asemaa kaupunkihallinnon johdossa tuskin voisi enää selkeämmin sanoa. Kuten usein viimeisten 15 vuoden aikana, oli rekrytointisuuntana edelleen Turku. Oikeastaan ainoa muutos aikaisempaan oli siinä, että aloitteen tekijänä olivat tuolloin uusikau-

77 Cajander 1895, s. 39, 105–107; Kaukovalta 1917, s. 127–128; Karonen 1992d, s. 36–37, 320–321.

78 Kirjurin toimesta korvaus oli 50 ja kämnerin 25 kuparitalaria.

79 Eichman irtisanoi Turussa porvariutensa noin viikkoa ennen aksiisikirjuriksi valintaansa kertoen samalla siirtyvänsä Uuteenkaupunkiin. Ilmoitus on poikkeuksellinen muodoltaan ja myös muutto Turusta Uuteenkaupunkiin ei ollut yleistä. – VA TRO 11.4.1650: 123; Karonen 1992d, s. 174–175; vrt. Cajander 1895, s. 77; Halila 1940, s. 269, myös viite 3.

80 Aimo Halilan mukaan kämneri nousi kaupungissa etualalle "kreivin määräysten mukaan", mutta tietoja mistään tähän viittaavasti ei ole löydetty. – Halila 1946, s. 29.

81 Karonen 1992d, s. 77–78, 175.

82 Ks. esimerkiksi Kaukovalta 1917, s. 114–115.

83 Ks. esimerkiksi VA URO 18.1.1651, 1.3.1651, 5.4.1651, 18.8.1651, 20.12.1652, 5.2.1655, 14.2.1655, 14.1.1656, 31.3.1656.

84 VA URO 18.7.1656; ks. myös Suolahti 1946, s. 155.

punkilaiset eikä valtiolta. Eichmannilla oli edelleen kiinteät suhteet Turkuun, minkä johdosta hänen usein toistuneiden poissaolojensa vuoksi raastuvanoikeudessa istui jatkuvasti pormestarin sijainen, jona toimi usein entinen pormestari Joosef Jaakonpoika.⁸⁵

Turun merkittäväksi muodostunut asema on kiintoisa siksi, että ennen 1640-lukua turkulaisten vaikutus Uudessakaupungissa oli vähäistä. Edes kaupunkia perustettaessa ei tunneta varmasti yhtään uutta porvaria, jonka aikaisempi kotipaikka olisi ollut Turku. Kaupalliset suhteetkaan eivät olleet tuolloin kovinkaan vilkkaat. On todennäköistä, että laajat yhteydet syntyivät ennen kaikkea virkoihin nimitettyjen henkilöiden vaikutuksesta, kaupungit ikäänkuin löysivät toisensa.⁸⁶

Kämnerinoikeudesta ei tavata merkkiäkään sen perustamispäätöksen jälkeen. Raastuvanoikeuden toiminnan tehostamisen myötä ei ollut enää tarvetta alioikeuden pitämiseen. Olisi kuitenkin kohtuutonta väittää Jochim Timmen suunnitteleman alioikeuden olleen "turkulaisten mallien" plagiointia ja pelkästään organisointia organisoinnin vuoksi. Kaupungissa oli 1640-luvun puolimaissa tarvetta kämnerinoikeuden perustamiseen, joten tuossa tilanteessa sen perustamispäätös oli ymmärrettävä. Tärkeänä syynä alioikeusjärjestelmän romuttumiseen Uudessakaupungissa voidaan pitää myös sitä, että Jochim Timmen jo lähdettyä kaupungista eivät uudet pormestarit – vanhat turkulaiset – olleet yhtä innokkaita jatkamaan alioikeuskokeilua. Voidaan jopa olettaa, että pormestarit Ilkka ja Eichman halusivat välttää monimutkaista oikeusjärjestelmää.

On tietysti vaikea arvioida, oliko valittu linja mielivaltainen vai perusteltu. Mutta koska ei ole tavattu mitään merkkejä Uudenkaupungin raastuvanoikeuden tehottomuudesta tai muista ongelmista oikeudenhoidossa ja hallinnossa, voitaneen linjan katsoa olleen harkittu. Kruunullakaan ei ollut enää 1650-luvulla syytä suhtautua nurjasti valittuun tiehen, koska oikeudenhoito ja hallinto toimivat pienelläkin organisaatiolla hyvin. Vielä vuosikymmen aikaisemmin "jo olemassaolevan hallinnon alasajoon" olisi saatettu puuttua tiukemmin, mutta Uusikaupunki esimerkialueena kuvastaa hyvin hallituksen kaupunkipolitiikan uutta vaihetta tutkimusjakson lopussa. Silloin ei enää kiinnitetty kovin paljon huomiota muodollisuuksiin, vaan normien sijaan tarkoituksenmukaisuus tuli jonkin verran aikaisempaa keskeisemmäksi.

85 Niinpä esimerkiksi vuonna 1658 pormestari määräsi kämnerin ja kaupunginpalvelijan vaihtamaan vankeja tarkasti, etteivät nämä kulje ympäri kaupunkia hänen Turussa ollessaan. – VA URO 18.12.1658.

86 TMA UMRO URO, porvarisluettelot 1617–1637; BÅH 1: II–XIII; Kaukovalta 1917, s. 34–36; Jokipii 1974, s. 589–590.

3 Vaasan hallinnon kehittäminen Korsholman kreivikunnan alkuaikoina

3.1 Talous etusijalla, hallinto- ja oikeuslaitos taustalla

Vaasa liitettiin vuonna 1651 valtionvarainhoitaja, valtakunnanamiraali Gabriel Pentinpoika Oxenstiernalle lahjoitettuun Korsholman ja Vaasan kreivikuntaan. Aikaa on pidetty nimenomaan kaupungin hallinnon ja oikeudenhoidon osalta merkittävänä.⁸⁷

Kreivi Gabriel olikin kiinnostunut Vaasan hyvinvoinnista. Heinäkuussa 1651 hän oli itse paikalla raastuvassa antamassa laajat ohjeet kaupunkinsa kehittämiseksi. Määräysten päähuomio kohdistui kaupungin tulojen lisäämiseen – ja samalla siis kreivin oman talouden parantamiseen. Käskyt olivat pitkälti samankaltaisia kuin Pietari Brahen toisen kenraalikuvernöörikauden alussa annetut talouselämän sääntelyyn tähtäävät säännöt. Hallintoon ja oikeudenhoitoon Oxenstiernan ohjeissa ei puututtu.⁸⁸

Samalta ajalta tunnetaan myös kreivin laatima muistilista asioista, jotka hänen mielestään olivat keskustelun arvoisia sekä maistraatin että porvariston kanssa.⁸⁹ Luetteloon on lyhyesti merkitty yhteensä 36 kohtaa, joista suurin osa kosketteli edelleen taloutta. Vain kuusi niistä käsitteli yleisesti hallintoa ja oikeudenhoitoa.

Lokakuussa 1652 kreivi antoi erityisen säännön Vaasaa varten. Ohjeen 21 pykälästä oikeastaan vain neljä koski hallinto- ja oikeuslaitosta. Muuten säännöissä keskityttiin kuten aikaisemminkin lähinnä taloudellisiin seikkoihin. Määräyksissä kiinnittyy huomio siihen, että Oxenstierna oli perillä kaupunginlain säädöksistä, sillä hän viittasi niihin useita kertoja. Erityisesti läänityksen haltija pidätti itsellään mahdollisuuden sekä nimittää raati että valvoa raastuvanoikeuden toimintaa. Muistio ei kuitenkaan sisällä mitään radikaaleja ehdotuksia kaupungin hallintolaitoksen uudistamiseksi. Seikka vahvistaa osaltaan edellä esitet-

87 Ks. erityisesti Halila 1944a; Halila 1946. – Läänitysajan kestosta lähteissä on erilaisia tietoja. Aimo Halilan (1944a, s. 90) ja Armas Luukon (1971, esimerkiksi s. 361) mukaan kaupunki oli läänitettyä 1651–1674. Toisaalta Swedlund (1936, s. 252) ja Jokipii (1960, s. 7) sanovat kaupungin peruutetun jo 1656. Joka tapauksessa Korsholman kreivikunta peruutettiin lopullisesti vasta 1680 (Jokipii 1956, s. 45). Todennäköisesti kaupunki oli läänitettyä vuoden 1656 jälkeenkin, sillä kreivin edusmiehet näyttävät vaikuttaneen kaupungissa vielä tuota ajankohtaa myöhemmin. – Vrt. myös Jern 1977, s. 83.

88 VA VRO 22.7.1651; Brahen ohjeista ks. edellä luku A.I.6.; vrt. Halila 1944a, s. 91; Luukko 1971, s. 361.

89 RA Städers acta Vasa vol. 73, "dätta måste mz Bårgemästare och Råd, samt de gemene ij Vasa stadh öffuerleggiess". Muistilista on päivätty heinäkuulle 1651 ja on allekirjoittamaton, mutta se on todennäköisesti läänityksen haltijan laatima sekä muiden vastaavanlaisten dokumenttien nojalla (ks. erityisesti RA OS GBO vol. 1–3) että aivan luettelon loppuun tehdyn merkinnän vuoksi. Tuolloin näet mainitaan, "Såledess förmener Jagh, att stadzsäns betiänte skullde kune löhnäss".

tyä havaintoa, jonka mukaan Vaasan hallintosysteemi oli saatu toimivaksi jo ennen kreivikunnan alaisuuteen siirtymistä.⁹⁰

Suoranainen hallinto- ja oikeuslaitokseen puuttuminen ei siis ollut kovinkaan voimakasta. Tosin kreivin ja hänen edusmiehensä, läänityksen hopmanni Botvik Höökin, usein toistuneet hallinnolliset määräykset nostivat raastuvassa esillä olleiden hallintoasioiden suhteellisen osuuden jo vuonna 1651 ensimmäisen kerran 1630-luvun alun jälkeen lähelle 50 prosenttia kaikista jutuista. Osuus säilyi myös myöhemmin suurena. Muuten selvä valvonnan kiristyminen ei kasvattanut esimerkiksi raastuvanoikeudessa käsiteltyjen rikosasioiden määrää.⁹¹

Ylintä hallintoa ei pyritty niinkään muuttamaan vaan ainoastaan vahvistamaan. Näin Oxenstierna nimitti vuonna 1652 nähtävästi pormestari Pietari Siulinpojan pyynnöstä entisen kruununvouti Israel Tapaninpojan "kreivilliseksi" pormestariksi.⁹² Samana vuonna Botvik Höök kuitenkin totesi kirjeessään kreiville, että "niin kauan kun kauppiaan ja raatimiehen tai erikoisesti pormestarin toimet ovat yhdistettyjä, seurataan eniten mielihaluja ja yksityistä etua"⁹³. Lauselmalla ei voitu tarkoittaa ketään muuta kuin Pietari Siulinpoikaa. Edellä on jo kuitenkin esitetty useita seikkoja, jotka puhuvat nimenomaan hänen hallinnollisen pätevyytensä puolesta. Hopmannin vuodatus ei myöhäisen ajan kohtansa (joulukuu) vuoksi vaikuttanut Israel Tapaninpojan nimitykseen pormestariksi, mikä tapahtui vähintään kuukautta aikaisemmin.

Kreivillisen pormestarin nimittäminen ei tuntunut hallintolaitoksen toiminnassa eikä myös vuonna 1657 uudeksi pormestariksi valitun entisen turkulaisen asianajajan Jakob Wilstadiuksen⁹⁴ osuus hallinnon uudistajana ollut kovin suuri. Hänen aikanaan raastuvanoikeudessa alettiin kuitenkin työskennellä entistä useammin⁹⁵ ja erityisesti hallin-

90 RA OS GBO vol. 3., Tukholma 1.10.1652 (konsepti); vrt. Halila 1944a, s. 92–93; Luukko 1971, s. 361–363.

91 Liite 2.12.

92 Pietari Siulinpoika oli perustellut avun tarvettaan korkean ikänsä tuomilla vaivoilla. Myöhemmin keväällä 1653 Pietari Siulinpoika mainitaan "kuninkaallisena pormestarina" ja Israel Tapaninpoika vastaavasti "kreivillisenä". — RA OS GBO vol. 2, Israel Tapaninpoika Gabriel Pentinpoika Oxenstiernalle 8.11.1652; VA VRO 6.11.1652, 20.4.1653; liite 7, numero 12; vrt. Luukko 1971, s. 370–373.

93 Lainaus Mauno Jokipiin (1960, s. 16) mukaan; RA OS GBO vol. 1, Botvik Höök Gabriel Pentinpoika Oxenstiernalle 12.12.1652.

94 Armas Luukko on korostanut Wilstadiuksen korkeaa muodollista ja käytännön pätevyyttä. Kuitenkin suurimmat hänen aikanaan oikeudenhoidossa tehdyt muutokset koskivat lähinnä tuomiokirjojen muotoa: vuodesta 1658 Vaasan raastuvanoikeuden tuomiokirjoihin alettiin laatia laajat ja kattavat rekisterit. Merkittävää on ennen kaikkea se, että hänet nimitettiin virkaansa Turusta, sillä tähän aikaan ei ollut yleistä, että kaupunkihallinnon johtomiehiä olisi valittu hallinnollisten rajojen ulkopuolelta. Wilstadius oli tässä suhteessa täysin vieras Vaasassa. — VA VRO 6.5.1657, VRO 1658–1660; Luukko 1971, s. 373–374, 394. Wilstadiuksesta, ks. liite 7, numero 44.

95 Ennen Wilstadiusta raastuvanoikeus kokoontui 1651–1656 vuosittain 45–66 kertaa, vuosina 1657–1660 84–122. Kokousmäärät siis kaksinkertaistuivat. — Liite 2.12.

toasioiden määrä kasvoi vielä tuntuvasti aikaisempaan verrattuna. Tutkimusjakson lopulla Vaasan raastuvassa tuomittiin vuodessa yli 400 tapusta, mihin määrään muissa Suomen maakaupungeissa ei ylletty.⁹⁶

Raastuvanoikeuden rauhaan jättämiseen oli todennäköisesti syynä se, että asiat luistivat siellä jatkuvasti suhteellisen hyvin. Jo 1640-luvun lopulta suuri osa raastuvanoikeuden prosessista oli kirjallista⁹⁷. Kirjallisessa käsittelyssä osapuolet esittivät vastineensa oikeudessa ja toinen kiistakumppani toi oman vastauksensa seuraavaan kokoukseen. Näin tapausten ratkaiseminen pitkittyi, ja päätöstä saatettiin odottaa jopa puoli vuotta. Juttujen käsittelynopeus oli kirjallisessa prosessissa hitaampi kuin suullisessa, mutta asiakirjoihin perustuvaa tuomioistuinmenettelyä on pidetty eräänlaisena kehittyneisyyden merkinä. Yhtä aikaisin ei muista suomalaisista maakaupungeista näin pitkälle vietyä kirjallista käsittelyä tavata, joten myös tässä valossa Vaasan tuomioistuinlaitos oli kunnossa. Erityisesti kaupunginkirjuri Pentti Antinpojan virkakaudelta (1650–1654) Vaasan raastuvanoikeuden käsittelemien asioiden kirjaamista voidaan verrata jopa Turun vastaavaan, mikä antaa kuvan Vaasan raastuvanoikeuden hyvästä tilasta.⁹⁸

3.2 Kämnerinoikeuden organisaation vahvistaminen

Raastuvanoikeus oli toimiva, mutta sen työtaakka lisääntyi "uuden järjestyksen" voimaantullessa. Asioita ei Vaasassa käytettävissä olleiden resurssien avulla enää sen paremmin pystytty hoitamaan ja juttujen käsittelyä nopeuttamaan. Siksi voimavaroja suunnattiin kämnerinoikeuden työskentelyn kehittämiseen. Läänityksen haltija pyrki heti alusta lähtien puuttumaan kaupungin alioikeuden toimintaan. Tästä todisteena on kreivi Gabriel Oxenstiernan merkintä muistilappuunsa heinäkuussa 1651: "kämnerintupapäivät ja niiden pöytäkirjat".⁹⁹

Todennäköisesti kreivin huolelle oli hyvät perusteet, vaikka mitä ilmeisimmin oppia oli jälleen otettu myös Tukholmasta. Kämnerinoikeuden toiminta oli jo 1640-luvun lopulla vakiintumassa, mutta keväällä 1651 se joutui kriisiin. Pitkäaikaisen kämnerinoikeuden tuomarin ja pöytäkirjanpitäjän Markus Henrikinpoika Kurikan jälkeen ei ketään nimetty hänen tilalleen. Nähtävästi tuomioistuimen koko toiminta oli tuolloin täysin keskeytyksissä, koska kesällä 1651 kreivi Gabriel määräsi

96 Liite 2.12.

97 Kirjallinen käsittely koski ainoastaan raastuvanoikeutta, sillä kämnerinoikeus tutki asiat edelleen suullisesti.

98 VA VRO 1649–1660; Pentti Antinpojasta, ks. esimerkiksi VRO 8.12.1651, 10.12.1651; liite 7, numero 29. Käsittelystä, ks. esimerkiksi Matz 1919, s. 11, 15, 38–39; Letto-Vanamo 1987a, s. 134–135; Letto-Vanamo 1987b, s. 255–256. Aimo Halila (1944a, s. 95) pitää Vaasan oikeudenhoidon organisaatiota varsin korkeatasoisena ennen kaikkea kreivikunta-aikana.

99 Edellä mainittu Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan muistio heinäkuulta 1651. – RA Städens acta Vasa vol. 73.

Hannu Hannunpoika-nimisen miehen "kämneriksi"¹⁰⁰. Kun tämä ei kuitenkaan ottanut tointa vastaan, valittiin samaan virkaan kaupungin-kirjurin sijainen Pentti Antinpoika. Hän ei kuitenkaan ollut erityisen innostunut tehtävästä.¹⁰¹ Pentti Antinpojan vastahakoisuus antaa hyvän syyn olettaa, että töitä oli – kuten myös liitteenä olevat tilastot osoittavat – aivan riittävästi yhden tuomioistuimen kirjuri tehtävissä, ilman että niihin olisi lisätty vielä alioikeuden tuomarin- ja sihteerinvirat.

Ei ollut Vaasan eikä sen läänityskreivin edun mukaista, että kaupungissa jaettiin oikeutta vain raastuvassa. Viimein joulukuussa 1651 hopmanni Höök ja maistraatti sopivat keskenään, että Pentti Antinpoika määrättäisiin toistaiseksi kämnerinoikeuden vaativimpaan toimeen. Perusteluna esitettiin se, ettei ketään muutakaan pätevää tehtävään ollut löydetty. Pentin avuksi oikeuteen tuli kaksi lisäjäsentä, jotka olivat raatimiehiä. Näin tuomioistuimen organisaatiota muutettiin aikaisempaa huomattavasti vähemmän voimavaroja kuluttavaan, riisutumpaan, ja myös muualla hyväksi havaittuun muotoon.¹⁰² Nyt ei Pentti Antinpoikakaan enää tohtinut uhmata esimiestensä käskyä, joten kämnerinoikeus piti ensimmäisen istuntonsa uudella kokoonpanollaan jo pari päivää hopmannin ja maistraatin sopimuksen jälkeen.¹⁰³

Ratkaisu jäi vain väliaikaiseksi, sillä jo seuraavana keväänä kämneriksi valittiin aikaisemmin alioikeuden lisäjäsenerä toiminut raatimies Hannu Pietarinpoika, jonka kanssa oikeuteen määrättiin yksi porvari. Organisaatiomuutos on merkittävä siitä syystä, että kaupunginkirjuri Pentti Antinpoika määrättiin edelleen jatkamaan pöytäkirjanpitoa molemmissa tuomioistuimissa.¹⁰⁴

On syytä hetkeksi pysähtyä näihin jollakin lailla tempoilevilta näyttäviin järjestelyihin. Aluksi tarkastellaan kämnerin virkaa ja asemaa. Perinteisessä mielessä kämneriä ei Vaasassa tavata 1640-luvun puolivälin jälkeen. Kuitenkin sen nimisiä virkamiehiä edelleen esiintyi, vaikka todellisuudessa "kämneri" oli alioikeuden tuomari ja kirjuri kuten Turussa. Näin vanha "tilintekokämneri" ja uusi "tuomarikirjuri" olivat kaksi eri tointa.

Silti keväällä 1652 alioikeuteen valittiin sekä kämneriksi nimitetty raatimies että erikseen kämnerinoikeuden kirjuri. Palattiinko vanhaan järjestelmään, jossa kämnerin virka oli "tilintekokämnerin" tapainen? Asia on pohtimisen arvoinen, koska edellä on jo selvästi käynyt ilmi, että Vaasan hallintolaitos oli monin tavoin aikaansa edellä – ainakin jos sitä vertaa muihin vastaavanlaisiin maakaupunkeihin. Siksi tuntuisi omituiselta, jos kaupungissa yhtäkkiä siirryttäisiin takaisin kauan aikaa sitten haudattuihin virkarakenteisiin.

100 Vrt. Halila 1944a, s. 93–94. – Kyseistä Hannu Hannunpoikaa ei tunneta kaupungin hallintolaitoksessa.

101 VA VRO 8.9.1651; vrt. Halila 1944a, s. 93–94.

102 VA VRO 3.12.1651; vrt. Halila 1944a, s. 94; Halila 1946, s. 28.

103 VA VKO 6.12.1651, 21.12.1651.

104 VA VRO 26.4.1652; vrt. Halila 1944a, s. 94; organisaatiosta, ks. liite 5.

Aikaisempi tutkimus on tosin yksiselitteisesti katsonut, ettei Vaasan kämnerin virassa tapahtunut mitään muutoksia. On todettu, että "kreivi tahtoi saada Vaasaan pystyvän ja vastuuntuntoisen kämnerin, joka olisi samalla sekä alioikeuden puheenjohtaja että veronkantomies".¹⁰⁵ Kieltämättä kreivin memoriaali vuodelta 1651 ja vuoden 1654 kaupungin virkakunnan palkkausta koskeva muistio puoltavat tällaista näkemystä. Molemmissa asiakirjoissa mainittiin kämneri (*Cämneren*).¹⁰⁶

Edellä on jo useasti havaittu, että kämnerinoikeuden puheenjohtajan ja veronkantomiehen toimien liittäminen toisiinsa "kämneri" -nimikkeeseen alle ei ole ollut oikeaan osunut suomalaisissa kaupungeissa. Oliko Vaasa poikkeus tässä joukossa? Vaasan kämneri-nimiselle virkamiehelle annetuista tehtävistä ei ole säilynyt tietoja 1640-luvun jälkipuoliskolta. Syynä eivät tällä kertaa olleet edes niukkasanaiset tuomiokirjat, sillä Vaasassa erilaisia toimeksiantoja merkittiin runsaasti pöytäkirjoihin. Kuitenkin tunnetaan ainoastaan kolme tapausta vuosien 1650–1660 väliseltä ajalta, jolloin kämneri mainitaan lähetetyn asialle arviointitehtäviin. Ne tulivat "kämnerin" osalle lähinnä siksi, että hän sattui olemaan raatimies, joille vastaavanlaisia toimia määrättiin kyseisellä ajanjaksolla kymmenittäin.¹⁰⁷

Esiintymättömyyttä voitaisiin ehkä selittää väittämällä, että kämnerille määrätyt tehtävät eivät näkyneet tuomiokirjoissa, koska ne olivat itsestään selviä, virkaan luonnostaan kuuluvia.¹⁰⁸ Kuitenkin "kämnerin virkaan kuuluvien" asioiden hoitoa kaupungissa tarkastellessa päädytään yksiselitteisesti siihen, että näille töille – eli veronkeruuseen ja tilientekoon – löytyivät toiset tekijät, joko itse pormestari tai rahastonhoitajana toiminut kaupunginkirjuri. Kun vielä samoihin aikoihin perustettiin¹⁰⁹ kaupungissa aikaisemmin täysin tuntematon kaupunginvoudin virka,¹¹⁰ voidaan tosiaan kysyä, mitä muuta tehtävää "kämnerille" – jolle maksettiin täysin sama palkka kuin kuudelle raatimiehelle tai kaupunginvoudille – olisi voitu uskoa kuin tuomaritehtävät alioikeudessa?¹¹¹

105 Halila 1944a, s. 94; ks. myös esimerkiksi Halila 1944b, s. 139–140; Halila 1946, s. 27–29; Luukko 1971, s. 459–460.

106 Edellä mainittu Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan muistio heinäkuulta 1651. – RA Städers acta Vasa vol. 73; RA KOA Inkomna skrivelser från magistrater o. underrätter m. fl. Vasa, Kopio Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan palkkausta koskevasta 10.12.1654 päivätyistä muistiosta.

107 VA VRO 21.3.1655, 8.8.1659: 171, 17.3.1660: 63; Karonen 1992d, s. 330.

108 Ks. Karonen 1992d, s. 76.

109 Vrt. Luukko 1971, s. 403.

110 Ensimmäisen kerran kaupunginvouti mainitaan vasta toukokuussa 1656. – VA VRO 14.5.1656; RA KOA Inkomna skrivelser från magistrater o. underrätter m. fl. Vasa, Kopio Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan palkkausta koskevasta 10.12.1654 päivätyistä muistiosta. Jo Aimo Halila (1944a, s. 95) lainaa – asiaa kuitenkin pohtimatta – kyseisen muistion kohtaa, jossa mainitaan kaupunginvouti, "joka vihdoinkin piti nimittää".

111 Ks. VA 9142: 172–193; Halila 1944a, s. 95; Karonen 1992d, s. 232.

Terminologinen sekavuus on tälläkin kertaa suurin syy koko kämneri-termin käyttämiseen Oxenstiernan muistioissa. Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö hän olisi tuntenut kaikkia oikeudenhoidon alaan liittyneitä uusimpia virtauksia. Tämähän havaittiin sekä hänen kenraalikuvernöörikaudellaan 1630-luvulla Turussa tekemistä uudistuksista että vuonna 1652 laaditusta lainopillisen aineistoon perehtyneisyyttä osoittavasta säännöstä Vaasan kaupunkihallinnolle.¹¹² 1650-luvulla toteutettu "tilintekokämnerin" valinta oikeuslaitoksen tärkeään virkaan ei olisi ollut erityisen modernia. Siten on ilmeistä, että Gabriel Oxenstiernan esimerkkinä toimi tälläkin kertaa Tukholma, jossa alioikeuden tuomareista edelleen käytettiin nimitystä kämneri¹¹³.

Kevään 1652 päätös on tärkeä nimenomaan siksi, että siinä erotettiin kämnerinoikeuden puheenjohtajan ja alemman tuomioistuimen kirjurin virat toisistaan. Puheenjohtajan nimittäminen on merkittävää lisäksi siitä syystä, että viran perustaminen oli varhainen suomalaisissa kaupungeissa: Vaasassa siirryttiin tällaiseen järjestelyyn ainoastaan vuosi Viipurin jälkeen. Kämnerinoikeuden varsinaisen tuomarin ja kirjurin virkojen erottaminen toisistaan johtui nähtävästi siitä, että havaittiin, ettei yksi mies pystynyt hoitamaan sekä molempien tuomioistuinten sihteerin toimia että olemaan tämän ohella vielä alioikeuden tuomarina. Samoin on otettava huomioon jääviysongelmat, jotka seurasivat kämnerinoikeuden kirjurituomarin ja kaupunginsihteerin virkojen yhdistämisestä.

Kämnerinkirjurin viran erottaminen varsinaisesta puheenjohtajaraatimiehestä on merkittävä toimenpide hallinnollisesti, vaikka kaupunginkirjuri hoiti sitä oman toimen ohella. Siksi seikkaa ei voida sivuuttaa vetoamalla esimerkiksi kämnerinoikeuden puheenjohtajien kirjoitustaidottomuuteen, minkä on katsottu olleen syynä alioikeuden kirjurin viran perustamiseen. On näet selvää, että Vaasan tapaisessa Suomen oloissa melko suuressa ja vieläpä tiukasti kontrolloidussa kaupungissa ei olisi kauan pidetty vajavaiset perustaidot omaavia raatimiehiä. Vaikka maistraatin tehtävät eivät kiireisille kauppiaille aina kaikkein mieluisimpia olisi olleetkaan, niin on todennäköistä, että läänityksen haltija olisi joko pakottanut porvariston parhaimmiston ottamaan viran vastaan tai hankkinut päteviä miehiä muualta.¹¹⁴

112 Aimo Halilan (1944a, s. 93) mukaan Gabriel Pentinpoika Oxenstierna oli entinen hovioikeuden jäsen ja laamanni.

113 Tukholman kämneri-termin tuomaria tarkoittava merkitys näkyy erittäin selvästi kaupungille myönnettyistä palkkaussäännöistä. — Ks. esimerkiksi Kaarle X Kustaan privilegiot Tukholmalle 28.6.1655, liite (Hildebrand-Bratt 1900–1913, s. 315); Östman 1915, s. 44; Corin 1958, s. 27. — Tukholman merkityksestä Vaasan hallintolaitokseen ks. myös VA VRO 6.11.1652, 13.11.1652, 8.1.1653; RA OS GBO vol. 1., Botvik Höök Gabriel Pentinpoika Oxenstiernalle 7.6.1653 (Kreivi määräsi tukholmalaisen Johan (Joel) Larsinpojan Vaasan torivoudiksi ja aksiisinotaariksi sekä kaupan ja aksiisiasioiden tarkastajaksi).

114 Erityisesti kämnerinoikeuden puheenjohtajana vuosikymmeniä toiminutta ja 1670- ja 1680-luvulla varapormestarinakin ollutta Pietari Öndenpoikaa on (jatkuu...)

4 Kämnerinoikeutta vaille jääneet kaupungit¹¹⁵

Pohjanmaan vanhoista kaupungeista Kokkolan raastuvanoikeudessa käsiteltyjen tapausten vuotuinen määrä vaihteli vuosina 1651–1660 paljon¹¹⁶. Yleensä tuomiokirjoihin merkittiin noin 60–70 juttua vuosittain, joista suhteellisesti noin 25–40 prosenttia oli hallintoasioita. Uudessa-kaarlepyyssä raastuvanoikeus hoiti ajanjaksolla vuosittain 40–90 juttua – tavallisimmin niitä oli 60–80. Hallinnollisten asioiden osuus oli edelleen noin puolet koko määrästä. Kaupungin oikeuslaitoksen työmäärä ei – kuten ei Kokkolassakaan – 1650-luvulla paljon kasvanut edellisen vuosikymmenen jälkipuoliskolta. Sekä Uusikaarlepey että Kokkola olivat suunnilleen yhtä suuria kaupunkeja, ja esimerkiksi rikosasioita käsiteltiin molemmissa kaupungeissa aikakauden lopulla kymmenkunta vuodessa.

Oulun raastuvanoikeuden käsittelemien tapausten määrä vaihteli huomattavasti enemmän kuin muissa Pohjanmaan kaupungeissa. Esimerkiksi 1654 oikeudessa ratkaistiin juttuja vain noin neljäsosa siitä mitä edellisenä vuonna. Syynä olivat ehkäpä poikkeukselliset olot. Vuosina 1652 ja 1655 kaupunkia kohtasivat ankarat tulipalot,¹¹⁷ mikä todennäköisesti vaikutti ainakin tavallisten siviiliasioden, kuten velkajuttujen, tuloon oikeuteen. Enimmillään (1656–1658) raastupaan tuotiin vuosittain yli 150 juttua. Kaiken kaikkiaan Oulun raastuvanoikeuden työmäärä oli 1650-luvulla toiseksi suurin maakunnan vanhoista kaupungeista heti Vaasan jälkeen. Niinpä tuolloin tuli esimerkiksi rikosasioita oikeuden tietoon yleensä kaksi kertaa niin paljon kuin Kokkolassa ja Uudessa-kaarlepyyssä. Silti Oulun saati muiden vanhojen Pohjanmaan kaupunkien oikeuslaitoksen työmäärää ei vielääkään voida pitää liiallisena, siis niin suurena, että se yksinään olisi pakottanut harkitsemaan kämnerinoikeuden perustamista.¹¹⁸

Kaikkiin Pohjanmaan vanhoihin kaupunkeihin kiinnitettiin näennäisen runsaasti huomiota 1650-luvulla. Jokaiseen niistä ilmaantui viimeistään tuolloin kuninkaallisella valtakirjalla varustettu pormestari. Kuitenkin niin vanhoissa kuin uusissakin kaupungeissa käytännön vaikutukset hallinnon ja oikeushoidon kehittämiseksi jäivät vähäi-

114(...jatkuu)

pidetty taidoiltaan vajavaisena. – Karonen 1992d, s. 233–234, myös viitteet 61 ja 62; liite 7, numero 31; vrt. Luukko 1971, s. 460.

115 Luku perustuu, ellei toisin mainita, liitteeseen 2 ja siinä mainittuihin lähteisiin.

116 Vaihteluväli oli peräti 20–130. Pöytäkirjojen kattavuus on kuitenkin edelleen melko hyvä, sillä merkittyjen tapausten määrien muutoksista huolimatta kaupunginkirjuri pysyi ainakin vuosina 1651–1665 samana. – Ks. esimerkiksi VA 9133: 399v.; KoRO 1660, allekirjoitus; Mickwitz–Möller 1951, s. 53.

117 Virkkunen 1953, s. 128–129; vrt. Kostet 1991, s. 228.

118 Vrt. Halila (1943c, s. 51). Hänen mukaansa nimenomaan Länsi-Pohjan ja Pohjanmaan maaherra Johan Graanin aikana Pohjanmaan kaupunkien asiakirjat laadittiin aikaisempaa huolellisemmin, mutta muutosta ei ole kuitenkaan erityisemmin havaittavissa.

siksi.

Kokkolaan ilmestyi kuninkaallinen pormestari vuonna 1651, kun entinen Oulun läänin sihteeri Daniel Swart esitti Pietari Brahen antaman valtakirjan.¹¹⁹ Uuden pormestarin myötä raastuvanoikeuden kokousten ja niissä käsiteltyjen asioiden määrä kasvoi väliaikaisesti. Tuomiokirjoihin merkittiin toisinaan aikaisempaa enemmän Pietari Brahen kaupankäynnin kontrollointiin keskittyneitä ohjeita, jotka olivat muualtakin tuttuja. Kun sellaisia tavataan muistakin kaupungeista vastaavana ajankohtana, ei uudistus ollut uuden pormestarin hänen aikaansaannos vaan osa kruunun yleistä hallintopolitiikka.¹²⁰

Kokkolassa ei ole havaittavissa juuri minkäänlaisia merkkejä kaupungin pormestarin hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämistoimenpiteistä.¹²¹ Pietari Brahe tosin kertoi vuonna 1652 myöntäessään Swartille Kokkolan pitäjämästä yhden manttaalilan autiotilan, että pormestari oli "hyvin ahkera virassaan sekä panimohuoneen perustamisessa että majamieslaitoksen poistamisessa". Toisaalta viitisen vuotta myöhemmin aina tarkka tullitarkastaja Hans Stålbohm valitti, ettei panimohuonetta ollut rakennettu lainkaan. Siksi Brahen antama lausunto ei välttämättä aivan kokonaan perustunut todelliseen tilanteeseen, vaan oli aikakaudelle tyypillistä fraseologiaa.¹²²

Samoin Uudessakaarlepyyssä ei hallinnon ykkösmiehen toimista ole vielä 1650-luvullakaan jäänyt merkkejä kaupungin sinänsä luotettavilta vaikuttaviin tuomiokirjoihin. Pormestari Antti Lythraeus ei jo aikaisemmin havaittuun tapansa¹²³ ollut kovinkaan aktiivinen kaupunkinsa johtaja. Vuonna 1652 hän ei useinkaan ollut edes paikalla raastuvassa.¹²⁴ Hänen passiivisuutensa on saattanut olla syynä kaupungin läänityksekseen saaneen Klaus Tottin päätökseen antaa uusi pormestarinvaltakirja 1653 paikalliselle suurkauppiaalle Kort Bochmö-

119 VA KoRO 29.1.1651; Mickwitz–Möller 1951, s. 36–37; Lehtinen 1961a, s. 157, 389; liite 7, numero 39. Jo edellisenä vuonna Swart toimi kerran pormestarin sijaisena. – VA KoRO 22.5.1650. – Luultavasti Swartin nimitys liittyy kamariviskaali Antti Äimän tammikuussa 1650 Pietari Brahelle esittämään pyyntöön, jossa hän toivoi kreiviltä valtakirjaa tuolloin Kokkolan pormestarina toimineelle Gabriel Ljungonpojalle. Hänellä ei ollut sellaista, vaikka hän oli toiminut pormestarina jo 14 (po. 11) vuotta. Siksi Gabrielilla ei Äimän mukaan aina ollut tarpeeksi suurta auktoriteettia antaa käskyjä porvaristolle (Ruuth 1911, s. 48). Ilmeisesti Brahe katsoi kuitenkin parhaimmaksi vaihtaa etumiestä kokonaan, ja siten Swart ilmaantui kaupunkiin hieman myöhemmin. Lisäksi on epäilty (Mickwitz–Möller 1951, s. 36), että Gabriel Ljungonpoika olisi erotettu tehtävästään, mikä on tietysti myös mahdollista.

120 VA KoRO 1651–1660, esimerkiksi 18.1.1651, 29.1.1651, 5.2.1651, 12.2.1651, 15.1.1653; ks. myös liite 6.

121 Käsitys saa tukea maaherra Johan Graanin vuonna 1665 Swartista Pietari Brahelle antamasta lausunnosta, jonka mukaan tämä oli jotakuinkin kyvytön hoitamaan Kokkolan pormestarinvirkaa. – Halila 1943c, s. 55.

122 VA 6823: 107–108 (Pietari Brahe 27.2.1652 Kokkolasta pormestari Daniel Swartille); KoRO 6.3.1658.

123 Ks. edellä luku C.IV.2.3.

124 VA UkpRO 1652.

lerille. Pyrkimys kaupunkihallinnon tehostamiseen on nähtävissä kreivin samana vuonna antamassa määräyksessä, jolla hän velvoitti hopmanninsa Per Jönsinpoika Wernen ottamaan selvää Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan Vaasalle antamista edellä jo käsitellyistä hallinto-ohjesäännöistä.¹²⁵

Mitään konkreettista merkitystä kaupungin oikeus- ja hallintolaitoksen toimintaan läänityksenhaltijan määräyksillä ei kuitenkaan ollut. Tosin kreivin hurjaluontoiseksi tunnettu hopmanni Werne onnistui muuttamaan kaupunkihallinnon miehitystä, mutta mahdollisimman epäsovinnaisella tavalla: hän otti raatimies Pietari Tyskin hengiltä. Teon mahdollisesta Uudenkaarlepyyn hallinnon tasoa parantavasta vaikutuksesta ei kuitenkaan ole tietoa.¹²⁶ Raastuvanoikeuden vähäinen työmäärä ja vanhoille raiteille jäänyt hallinto eivät todennäköisesti luoneet tarvetta ja mahdollisuutta uudistuksien läpiviemiseen.

Oulun kaupunkihallinto oli tulehtuneiden henkilösuhteiden vuoksi kriisissä 1650-luvulla. Kaupungissa ei tapahtunut todellisia uudistuksia, vaikka kaupunki mitä ilmeisimmin oli kooltaan ja taloudelliselta merkitykseltään lähes Vaasan veroinen. Oulun maistraatti ja porvaristo taistelivat yli vuosikymmenen ajan hallintonimityksistä ja erilaisista taloudellisista kysymyksistä. Tilanne ei siten edistänyt kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kehitystä. Toisaalta organisaation toiminnasta yleensä ei ole havaittavissa mitään suoranaisia laiminlyöntejä, joten kruunu sieti "yksinkertaisen" hallinnon paremmin, kuin jos Oulu olisi ollut tärkeäksi katsottu tapulikaupunki.¹²⁷ Kun Oulu viimein 1660-luvun alussa vähitellen rauhoittui, ei kämnerinoikeuden perustaminen enää ollut hallituksen toivomuslistalla. Siksi alioikeuden syntyä saatiin Oulussa odotella aina vuoteen 1673, jolloin perustamiskäskeytuli Turun hovioikeudelta. Tämä oli ensimmäinen tapaus laatuaan Suomessa.¹²⁸

Pohjanmaan vanhoissa kaupungeissa ei ollut tarvetta perustaa kämnerinoikeuksia. Kun tähän lisätään kaupunkihallinnon johtomiesten "näkyttömyys" sekä kruunun passiivisuus, niin tuomioistuinlaitoksen

125 Uusi pormestari Kort Boehmöller on Antti Lythraeusta huomattavasti enemmän esillä tuomiokirjoissa, mutta lähes kaikki tapaukset koskivat joka taloudellisia kiistoja tai häneen henkilönä kohdistuneita verbaalisia hyökkäyksiä. Boehmöller vaikuttaa olleen paremminkin kauppias kuin hallintomies. — Jokipii 1960, s. 17, 21, 47; VA UkpRO 6.7.1653, 22.8.1653; Wichman 1920, s. 47; Åkerblom 1928, s. 454–456; Lehtinen 1961a, s. 161; Boehmölleristä myös liite 7, numero 2.

126 Wernestä, ks. esimerkiksi VA UkpRO 22.8.1653, 28.1.1656; Jokipii 1960, s. 271; vrt. Jern 1977, s. 88.

127 Aikaisemmassa tutkimuksessa kaupungin kuninkaallisen pormestarin Daniel Krögerin toiminnasta ja hänen hallintokaudesta on annettu melko negatiivinen kuva, vaikka kyseessä oli ainakin alkuvaiheessa nimenomaan pormestarin ja erään porvarin välinen kauna. Maistraatti tuki Krögeriä pitkään, joten hän ei voinut olla täysin vailla luottamusta. — Ks. esimerkiksi VA ORO 29.5.1652, 27.11.1652, 26.11.1653, 5.5.1656; vrt. Virkkunen 1953, s. 391–411; Ingman 1897.

128 VA ORO 13.12.1673: 97; vrt. Virkkunen 1953, s. 427.

pysyminen yksiportaisena käy entistä paremmin ymmärrettäväksi.¹²⁹

Pietari Brahen toisella kenraalikuvernöörikaudella Pohjanmaalle perustettiin myös uusia kaupunkeja. Tuolloin saivat alkunsa Kristiinan-kaupunki (1649), Raahe (1649) ja Pietarsaari (1652).¹³⁰ Uudet suomalaiset kaupungithan eivät Ruotsin tavoin saaneet perustamisprivilegiois-
saan määräyksiä perustaa kämnerinoikeuksia.

Brahen vaikutus uusien kaupunkien hallintolaitoksen toimintaan oli merkittävä. Hän nimitti Hans Stålbomin pormestariksi Kristiinan-kaupunkiin. Kaupungin olojen yleisissä järjestelyissä oli niin paljon tekemistä, että pelkästään raastuvanoikeuden toiminnan kuntoonsaattaminen riitti.¹³¹ Myös Raahen raastuvanoikeuden työskentely oli vähäistä vuosina 1651–1660, eikä minkäänlaisia viitteitä oikeuslaitoksen erikoisjärjestelyihin yleensäkään ole havaittavissa. Kaupunki oli pieni, eikä tarvinnut laajaa hallintolaitosta.¹³² Samoin oli asianlaita Pietarsaaressa.¹³³

Uusissa kaupungeissa hallintomiesten aika kului lähinnä perusasioiden opettelussa, niiden opettamisessa sekä ylipäätään kaupungin rakentamisessa asuttavaan kuntoon. Siksi on luontevaa, ettei muutaman kymmenen asukkaan tähden alettu puuhailla kaksiportaista tuomioistuinelaitosta. Tässä näkyy ainakin osittainen eroavuus emämaassa vallinneeseen tilanteeseen: siellä uusilla kaupungeilla oli nähtävästi jonkin verran paremmat edellytykset hallintolaitoksen kasvattamiseen – ainakin kruunun mielestä. Hallintorakenteen pitäminen yksinkertaisena osoittaa terveen järjen käyttöä sekä kaupungin hallintomiehiltä että korkeimmilta kruunun edustajilta, kun ylimääräistä organisaatiota ei kaikesta päätellen edes yritetty runnoa läpi uusissa kaupungeissa. Ilmeisesti syynä menettelyyn oli se, että havaittiin, ettei edes läänin suurimmassa kaupungeissa ollut mahdollisuuksia ja tarvetta sellaisiin ratkaisuihin.

Turun ja Porin läänin kaupungeista on vielä selvittämättä Porin ja Naantalin kehitys 1650-luvulla. Kruunun kiinnostus Poria kohtaan kasvoi vasta tuolloin. Sen seurauksena kaupunkiin nimitettiin kolme kuninkaallista pormestaria.¹³⁴ Nimitysten käytännön vaikutukset olivat vähäisiä, mihin lienee vaikuttanut se, toimenhaltijoiden virka-ajat

129 Vrt. Halila 1943c, s. 50, 56; Mickwitz–Möller 1951, s. 41.

130 Ks. esimerkiksi Ranta 1981, s. 52.

131 Stålbom ei ollut aikaisemminkaan ollut erityisen kiinnostunut kaupunkihallinnon kehittämisestä. – VA KrRO 1652–1654; Mäkelä 1984, s. 17–18, 196–202; ks. myös edellä luku C.IV.2.2.

132 Kenraalikuvernööri Brahe vaikutti pormestarin valintaan myös Raahessa, sillä hänen entinen voutinsa Henrik Corte valittiin kaupungin ensimmäiseksi etumieheksi. – VA RaaRO 1651–1660; Söderhjelm 1911, s. 3–5; Jokipii 1960, s. 283; Toivanen 1990, s. 531, 571, 574, 598–599, 601.

133 VA PieRO 1653–1660; Söderhjelm 1907.

134 Lisäksi jo vuonna 1652 Turun hovioikeus ehdotti turhaan Joosef Jaakonpoika Ilkkaa Porin pormestariksi. – VA PoRO 15.7.1650, 17.7.1650, 10.9.1659; Ruuth 1899, s. 139–140, 497–499; Ruuth–Jokipii 1958, s. 389–393.

jäivät lyhyiksi.¹³⁵ Kaupunki kuului vuosina 1651–1656 Porin kreivikuntaan, mutta tämän ajan suoranainen merkitys alempana mainittavien uudistusten synnyssä ei ole aivan yksiselitteinen. Vaikka raastuvanoikeuden toiminnassa havaittava muutos ajoittuu melko tarkasti samoihin aikoihin, ei silti ole olemassa selvää näyttöä asian yhteydestä läänitysherran toimenpiteisiin. Kreivikunnan hopmanni Hannu Hannunpoika Gode vieraili toki melko usein Porin raastuvassa, mutta hallintolaitokseen hän ei säilyneiden tietojen mukaan juuri puuttunut.¹³⁶

Suoranaiset näkyvät muutokset jäivät vähäisiksi, mutta 1650-luku oli siitä huolimatta merkittävä murroskohta Porin omaleimaisen hallinnon toiminnassa. Tuolloin raastuvanoikeuden ja maistraatin työskentely tehostui. Pidettyjen kokousten lukumäärä lisääntyi noin kaksinkertaiseksi 1640-luvulla tavattuun verrattuna. Istuntoja oli vuodesta 1651 yleensä noin 50 vuodessa.¹³⁷ Samaan aikaan raastuvanoikeuden käsittelemien tapausten määrä kasvoi huomattavasti aikaisemmasta. Jo 1651 juttuja tuli raastupaan kolmisensataa, mutta 1654 lähes kolmasosa enemmän. Tapausmäärä on harvinaisen suuri, mikäli sitä verrataan muihin Turun ja Porin läänin kaupunkeihin. Porissa raastuvanoikeus antoi tuomioita ja teki hallinnollisia päätöksiä 1650-luvun puolimaissa maakaupungeista kaikkein eniten.¹³⁸ Tutkimusjakson lopussa raastuvassa esillä olleet asiat vähenivät reiluun kahteensataan, mikä on edelleenkin kohtalaisen paljon.

1650-luku on kuninkaallisten pormestarien myötä katsottava Porin osalta modernisaation ajaksi – kruunun tarkoittamassa mielessä. Tuolloin raatimiesten määrä putosi noin kymmenestä kuuteen tai seitsemään.¹³⁹ Ilmiö on yhteydessä raastuvanoikeuden toiminnan kasvuun: enää raatimiehille ei tarvinnut antaa erityisiä sovittelu- ja selvittelyteh-

135 Aikaisempi tutkimus on korostanut sitä, että erityisesti Brahen valtakirjalla virkaan tullut Lauri Laurinpoika sekä hänen jälkeensä toimessa ollut Hannu Hannunpoika olisivat joutuneet porvariston epäsuosioon. Kuitenkin esimerkiksi Lauri Laurinpoika sai jatkuvasti hyvät arvostelut kysyessään porvaristolta ja raatimiehiltä näiden mielipidettä omasta toiminnastaan. Mainitunlaiset kyselyt olivat aikakaudella melko yleisiä, joten ainoastaan niistä ei voi tehdä päätelmää, että pormestari olisi ollut epäsuosiossa. – VA PoRO 6.6.1651, 29.10.1651, 3.5.1652; liite 7, numerot 9 ja 20; vrt. Ruuth 1899, s. 139–141; Ruuth–Jokipii 1958, s. 393–394. Niin sanotusta Simo Rotkeruksen jutusta, ks. VA PoRO 25.6.1651, 28.6.1651, 28.7.1651; vrt. Ruuth 1899, s. 142; Ruuth–Jokipii 1958, s. 396–397.

136 Ks. tarkemmin VA PoRO 1651–1656; Ruuth–Jokipii 1958, s. 389–392. Hannu Hannunpoika Godea ei pidä sekoittaa suunnilleen samaan aikaan kaupungissa vaikuttaneeseen pormestari Hannu Hannunpoikaan. – Godesta ks. Jokipii 1960, s. 268.

137 Liite 2.5.; Ks. myös Ranta 1981, s. 75.

138 Erityisesti vuodesta 1651 hallintoasioiden suhteellinen osuus kasvoi huomattavasti aikaisemmasta eli noin puoleen kokonaisuudesta. Tätä ei voida pitää osoituksena siitä, että aikaisemmat tuomiokirjat olisivat olleet alipeittäviä. Vaikka muualla havaittu ilmiö huudatus- ja vastaavien asioiden määrän kasvusta pitää paikkansa Porissakin, on myös "todellisiksi" hallintoasioiksi katsottavien juttujen määrän nousu suuri.

139 Liite 6.

täviä, koska ne voitiin käsitellä tiheästi kokoontuvan oikeuden istunnoissa. Siksi virkailijoiden määrää voitiin vähentää ja jäljellä olevien palkkoja parantaa. Palkkauksen kohentaminen lienee ollut edellytys sille, että oikeuslaitoksen toimintaa ylipäätään pystyttiin tiivistämään.¹⁴⁰

Porissa kehitystyö painottui raastuvanoikeuden toiminnan tehostamiseen. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että kaupungin alioikeutta ei erityisesti suunniteltu, vaikka tarvetta olisi voinut olettaa olleen nimenomaan vuosikymmenen puolivälissä. Asia on mielenkiintoinen, koska kaupunki oli Suomen oloissa iso ja oikeuslaitoksen työtaakka suuri.¹⁴¹

Muutokset Porin hallinto- ja oikeuslaitoksessa jäivät siis vähäisiksi. Tai paremminkin, muutos ei ollut hallinnon toimivuuden kannalta kovinkaan raju. Kaupungissa ainoastaan siirryttiin omalaatuisesta toimivasta järjestelmästä kruunun suunnittelemaan – tai ainakin lämpimästi suosittelemaan – käyttökelpoiseen organisaatioon. Hallituksen hankkeisiin ei enää 1650-luvulla kuulunut oikeuslaitoksen kaksiportaistaminen hinnalla millä hyvänsä.¹⁴²

Naantalın oikeuslaitos toimi 1650-luvulla noin 60 jutun ratkaisijana vuosittain. Määrä ei tunnu käsiteltävällä aikakaudella kovin suurelta, mutta kaupungin vähäisen koon huomioonottaen sitä on pidettävä melkoisena. Tosin hallintolaitosta työllistivät kaupungissa pidetyt markkinat, joten kaikki asiat eivät olleet pelkästään naantalilaisten viereilepanemia. Markkinoille osallistui ihmisiä sekä muista kaupungeista että lähiseudun pitäjistäkin. Lisäksi erityisesti Turun vaikutus tuntui kaupungissa jatkuvasti, vaikka suoranaisia uudistuksia ei sieltä Naantaliin tullutkaan.¹⁴³

Udellamaalla Porvoo raastuvanoikeuden työmäärä säilyi lähes koko 1650-luvun yhtä vähäisenä kuin aikaisemmin. Myös siellä juttuja käsiteltiin tavallisesti kuutisenkymmentä vuosittain. Poikkeuksena olivat ainoastaan vuodet 1657–1658, jolloin tapauksia oli yli kaksinta jopa kolminkertainen määrä aikaisempaan verrattuna. Mitään ulkoista syytä asioiden määrän räjähdysmäiseen kasvuun ei ole havaittavis-

140 Aimo Halilan (1942, s. 121) mukaan Porin hallintolaitoksen palkkaus parantui huomattavasti 1650-luvun lopulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa. Ks. myös Ruuth 1899, s. 140–141; Ruuth–Jokipii 1958, s. 395.

141 Vuoden 1655 tuomiokirjassa ilmoitetaan, että 16. päivä helmikuuta "Porin kämnerinoikeus" piti kokouksen. Kuitenkaan samoihin aikoihin muuten erittäin runsaasti hallintojuttuja sisältäneissä raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ei mainita mitään alioikeuden perustamisesta. Kyseinen tieto on ainoa aikakaudelta, eikä ole todisteita, että Porissa todellakin olisi ollut kämnerinoikeus. Asian kirjaaminen saattaa liittyä kaupunginkirjurina samaan aikaan toimineen Lauri Simonpojan mielenkiintoiseen virkauraan. – VA PoRO 16.2.1655. – Porin 1630-luvulla tavatusta "alemmasta oikeudesta", ks. luku C.IV.1.5; Lauri Simonpojan virkaurasta, ks. liite 7, numero 21.

142 Vrt. Poria koskien Karonen 1992d, s. 247–248.

143 VA NaRO 1650–1660, esimerkiksi 24.1.1652, 24.1.1657, 24.1.1660; Jäntere 1959, s. 89–91; Qvist 1909, s. 49–50; liite 2.3.

sa.¹⁴⁴ Kuitenkin tutkimusjakson lopulla asioita käsiteltiin jälleen noin 60 vuodessa. Raastuvanoikeuden työtaakkaa ei siis voida pitää suurena.

Samaan aikaan muihin kaupunkeihin nimitettiin kuninkaallisilla valtakirjoilla pormestareita, mutta Porvoo joutui tällaisen nimityskieroksen kohteeksi vasta Jakob Heffnerin kuoleman jälkeen vuonna 1658. Tuolloin kaupungin pormestariksi valittiin maaherran suosikki Daniel Möller.¹⁴⁵

Myöskään Tammisaaren hallinnon rakenne, raastuvanoikeuden työtaakka tai muut oikeuslaitoksen laajennustarpeeseen mahdollisesti vaikuttamassa olleet seikat eivät tutkimusjakson lopulla muuttuneet.¹⁴⁶ Tammisaari – kuten Porvookin – oli edelleen niin vaatimaton kaupunki, ettei siellä ollut minkäänlaista tarvetta paisuttaa hallintoorganisaatiota. Molemmat kaupungit olivat jatkuvasti hallinnon kehittämisessä Helsingin varjossa.

Itä-Suomeen ja Suomenlahdelle 1640- ja 1650-luvulla perustetut kaupungit muodostavat niin hallinto- kuin taloushistoriallisesti tarkasteltuna oman ryhmänsä. Ne olivat kaikki tiukasti sidotut Viipurin vaikutuspiiriin, jopa niin, että ainakin Lappeenrannasta, Savonlinnasta, Kuopiosta ja Vehkalahdesta (Hamina) puhuttaessa voidaan käyttää termiä "viipurilaisten takapiha". Ne kaikki pysyivät kituliaina kaupunkipahasina suuren Viipurin varjossa. Muodollisesti Viipurin merkitys näiden kaupunkien hallintolaitoksen kehittämiseksi oli suuri, sillä yksi jos toinenkin kaupunki sai vähintään raatimiehen läänin keskuksesta. Kuitenkaan Itä-Suomessa ei ollut kyse varsinaisesta kaupunkien kehittämispolitiikasta Varsinais-Suomen ja Satakunnan tapaan, vaan uudet yhteisöt jäivät pahasti Viipurin jalkoihin sekä kaupallisesti että hallinnon osalta. Ei olekaan yllättävää, että Savonlinna, Lappeenranta, Kuopio ja vähäinen Brahea joko lopahtivat itsestään tai niiden kaupunkioikeudet riistettiin 1600-luvun kuluessa.¹⁴⁷

144 Kyseessä ei ole esimerkiksi kirjurin vaihtumisesta johtunut kirjaamistavan muutos, sillä Juhana Simonpoika Wikman toimi kaupunginkirjurina vuodesta 1643 aina vuoden 1658 loppuun. – VA PorvRO 1643–1658.

145 VA PorvRO 8.9.1658, 27.9.1658, 24.10.1658; Hartman 1906, s. 192–194, 203; Lehtinen 1961a, s. 158; liite 7, numero 28.

146 Ks. liite 2.8. Lisäksi kaupunki kärsi paljon seudulla sijainneiden rautaruukki- en harjoittamasta kaupasta. – Vilkuna 1992, s. 67–69, 259.

147 Lappeenrannan ja Haminan raastuvanoikeuden työmäärä oli suunnilleen samaa luokkaa kuin Tammisaaren ja Naantalien. – Ks. esimerkiksi VA LRO 1653–1660; HaRO 1655–1660; Jalkanen 1913; Nikander 1935a, s. 138; Saarenheimo 1939; Nordenstreng–Halila 1974, s. 32–33, 38–39, 52–53, 77–80, 82–83; Ruuth–Halila 1974, s. 157–159; Toivanen 1979, s. 231, 236–258; Ranta 1981, s. 56; Saloheimo 1990, s. 301, 357, 362–369; Karonen 1993a, s. 62; liite 6; Viipurin vaikutusta ja jopa vihamielistä suhtautumista lähialueillaan olleisiin pikkukaupunkeihin on korostanut erityisesti Pekka Lappalainen (1982, ks. esimerkiksi s. 38, 41, 53–56, 76–81, 88–89, 91–96, 105).

D KÄMNERINOIKEUS OIKEUSISTUIMENA

VI KÄMNERINOIKEUS OSANA KAUPUNGIN OIKEUSLAITOSTA

1 Tuomioistuinten käsittelemien tapausten määrä ja laatu¹

Edellä on selvitetty kämnerinoikeuden asemaa kaupunkiyhteisössä etupäässä hallinnollisesti kruunun ja raastuvanoikeuden näkökulmasta. Kämnerinoikeus oli kuitenkin luonnollisesti myös osa kaupungin oikeuslaitosta. Siksi on syytä tutustua tuomioistuimen toimintaan oikeushistoriallisestakin perspektiivistä.

Tarkastelu on tässä rajattu käsittämään lähinnä seuraavat asiat: kämnerinoikeuden työtaakan suuruus, oikeuden tuomitsemien juttujen laatu, vetotapausten määrä ja niiden käsittely raastuvassa. Lisäksi tutkitaan alioikeutta vastaan nostettujen valitusten syytä sekä kämnerinoikeuden merkitystä kaupungin oikeuslaitoksen osana.

Paljonko "pieniä ja vähäisiä" tapauksia oikeudessa selvitettiin? Oltiinko tuomioistuimen toimintaan tyytyväisiä vai ei? Antoiko raastuvanoikeus sellaisia päätöksiä, että vetoaminen kannatti? Millainen tuomioistuimen arvovalta oli, heikko vai vahva?

Kämnerinoikeuden tuomiokirjat kertovat oikeusistuimen käsittelemien asioiden määrästä ja laadusta. Kaupungin alioikeus oli yleensä ensi sijassa tuomioistuin, jonka toimialaan kuuluivat erilaisten oikeustapausten – rikos- ja riita-asioiden – tutkinta ja tuomitseminen. Siten

1 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteeseen 3 ja siinä mainittuihin lähteisiin.

kämnerinoikeudet eivät yleensä juuri puuttuneet hallinnollisiin kysymyksiin. Hallintojutut "unohtuivat" kaikkein helpoimmin renovoidusta tuomiokirjasta, joten koska kaupungin alioikeudessa ei sellaisia asioita käsitelty, myös pöytäkirjojen luotettavuus kertoamaan oikeusistuimen todellisesta työmäärästä ja kokouksissa käsitellyistä asioista on katsottava vähintäänkin hyväksi.

Kämnerinoikeuden pöytäkirjat ovat raastuvanoikeuden vastaavia asiakirjoja jonkin verran kattavampia myös sen vuoksi, että alioikeuden funktio poikkesi raastuvanoikeuden tehtäväkentästä. Alioikeuden tuli saattaa riitapuolet sopuun keskenään, mikä oli kaikkialla tuomioistuimen keskeisin toimi. Lisäksi niissä kaupungeissa, joissa oikeus vakiinnutti paikkansa, alioikeudella oli viimeistään vuosisadan puolimaista lähtien oma kirjuri, jonka tuli merkitä muistiin näitä oikeudellisessa mielessä pieniä asioita. Mitäpä muuta kämnerinkirjuri olisi tehnyt kuin kirjannut noita vähäisiä juttuja, koska siitähän hänelle palkkakin maksettiin. Edempänä esitettävät tapausten lukumäärät ovat silti ehdoton vähimmäismäärä.

Liitteeseen 3 on koottu Suomen kaupunkien kämnerinoikeuksien käsittelemien tapausten määrä ja laatu vuosina 1639–1660. Asiat on jaettu vuoden 1619 säännön ja ennen kaikkea vuoden 1620 privilegioiden antamien määräysten mukaisesti neljään luokkaan, jotka ovat: 1. talous; 2. kunnia; 3. väkivalta; 4. muut². Tavoitteena on näin saada selville, kuinka kruunun toiveet toteutuivat käytännössä. Aluksi on kuitenkin syytä tarkastella, kuinka kämnerinoikeuksien käsittelemät tapaukset jakautuivat rikos, siviili- ja hallintoasioihin. Nämä tiedot näkyvät oheisesta asetelmasta:³

Kaupunki	A	B	C	D
Turku	17	82	1	100
Viipuri	21	77	2	100
Helsinki	25	69	6	100
Vaasa	28	70	2	100
Rauma	21	49	30	100

A = Rikosasioiden suhteellinen osuus (%)

B = Siviiliasioiden suhteellinen osuus (%)

C = Hallintoasioiden suhteellinen osuus (%)

D = Yhteensä (%)

Rikosasioiden osuus oli yleensä 20–25 prosenttia kaikista tapauksista ja vastaavasti – Raumaa lukuunottamatta – siviilijuttuja oli yleensä vähintään 2/3 koko määrästä. Yhteinen piirre on hallintoasioiden määrän vä-

2 Tarkemmat luokitteluperusteet liitteessä 1.

3 Liitteessä 3 mainitut kämnerinoikeuksien pöytäkirjat. Viipurin luvut kattavat asetelmassa ainoastaan vuodet 1649–1660 ja Rauman vuodet 1649–1655.

häisyys, jossa ainoan poikkeuksen tekee jo edellä erikoislaatuiseksi havaittu Rauma.

Oikeustapausten määrä oli ylivoimaisesti suurin Turussa ja Viipurissa. Tosin viimeksi mainittu kaupunki nousi Turun tasolle vasta 1640-luvun lopulla, sillä säilyneiden kämnerinoikeuden pöytäkirjojen mukaan vuosina 1631–1644 juttuja ei ollut muutamaa enempää⁴. Turussa kaupungin alioikeudessa tuomittiin yleensä vähintään 300⁵ asiaa vuodessa, ja enimmillään lähes 500 juttua (1651, 1654). Viipurin alioikeuden tuomarit pääsivät pöytäkirjatietojen perusteella jonkin verran vähemmällä työllä, sillä vuosina 1649–1660 tapauksia oli yleensä vähintään 200 ja enimmillään nelisensataa.

Muissa kaupungeissa kämnerinoikeudet eivät työskennelleet läheskään yhtä paljon, sillä yleensä juttuja oli vain noin kymmenesosa Turussa ja Viipurissa tavatuista. Niinpä esimerkiksi Vaasan⁶ kämnerinoikeus ei milloinkaan joutunut tuomitsemaan yli 50 tapausta, ja Rauman poikkeuksellinen kämnerinoikeus ei koskaan päässyt edes neljäänkymmeneen ratkaistuun asiaan vuodessa.

Käsitteltyjen asioiden määrä kasvoi aikakauden kuluessa todellisuudessa ainoastaan Helsingissä. Siellä oli vuonna 1651 kämnerinoikeuden ratkaistavana vajaat 20 tapausta ja kymmenen vuotta myöhemmin yli 120. Juttujen lisääntyminen tukee havaintoa Helsingin kaupungin oikeuslaitoksen työtaakan kasvusta 1650-luvun lopussa. Tästä huolimatta Helsingin kämnerinoikeus oli tutkimusjakson lopussa työmäärältään edelleen huomattavasti vähäisempi kuin suurempien kaupunkien vastaavat oikeusistuimet.⁷

Kämnerinoikeudet käsittelivät lähes kaikkialla enimmäkseen talous-ryhmän asioita. Yleensä tähän luokkaan kuului noin 70–80 prosenttia jutuista. Turussa, Helsingissä ja Vaasassa ryhmä oli sen suuruinen ensimmäisistä säilyneistä pöytäkirjoista lähtien. Sitä vastoin Viipurissa taloudellisten riitojen ja pikkurikosten suhteellinen osuus kasvoi saman-

4 Erittäin todennäköisesti Viipurin kämnerinoikeuden käsittelemien asioiden määrä kasvoi vasta 1640-luvun puolivälin jälkeen. Siihen viittaa edellä mainittu organisaatiouudistus sekä myöhemmin vetojuttujen yhteydessä havaittava kehitys (ks. s. 187 jäljempänä).

5 Vuodelta 1646 tietoja on vain ajanjaksolta 5.10.–31.12.1646.

6 Vuodelta 1651 on tietoja vain kahdesta kokouksesta, ja vuosi 1654 käsittää vain vuoden alkupuoliskon (1.1.–5.5.). Viimeksi mainitun ajankohdan jälkeen pöytäkirjoja on säilynyt vasta vuodesta 1659. Vuosia 1656–1660 olisi mahdollista tarkastella säilyneiden sakkoluetteloiden avulla, mutta koska niihin merkittiin ainoastaan rikostapaukset eikä muita asioita, ei niiden laaja käyttö ole perusteltua tässä yhteydessä. – VA 9142: 196–200.

7 Tapausten lukumäärä kasvoi siis merkittävästi vuosien 1651 ja 1661 välillä. Osittain ilmiö johtuu siitä, että vuonna 1661 kämnerinoikeuden juttujen määrä oli suurin Helsingissä koko suurvalta-ajalla. Kuitenkin 1660-luvun vuotuisen keskimääräiseen asioiden määrään verrattuna tapauksia oli tuolloin yleensä noin neljä kertaa enemmän kuin vuonna 1651. – VA HKO 1661–1708; Karonen 1992d, s. 212, myös viite 39; Karonen 1992c, s. 40–45.

kaltaiseksi kuin edellä mainituissa kaupungeissa vasta 1640-luvun puolimaista. Kuitenkin Suomen kaupunkien kämnerinoikeudet tuomitsivat ylivoimaisesti eniten taloudellisia etuja koskeneissa asioissa. Ainoa poikkeus oli Rauma, jossa niiden osuus oli ainoastaan vuonna 1649 suunnilleen yhtä suuri kuin muissa kaupungeissa.⁸

Raumalla "muut"-ryhmän osuus oli yleensä kaikkein suurin, ja siihen kuuluvia tapauksia oli tavallisesti noin puolet kaikista. Muualla sama ryhmä oli usein talousjuttujen jälkeen toiseksi suurin, mutta suhteellinen osuus oli korkeintaan 1/5. Osittain muiden tapausten kunnia- ja väkivaltajuttuja suurempi merkitys johtui lähinnä siitä, että ryhmässä on niin monenlaisia asioita mukana.

Suomen kaupunkien kämnerinoikeudet vastasivat Raumaa lukuunottamatta silmämääräisen tilastollisen tarkastelun nojalla hyvin Aksel Oxenstiernan ja Kustaa II Aadolfin ajatuksia kaupungin alioikeudesta oikeudellisesti vähämerkityksellisten juttujen selvityspaikkoina.

Suurelta osin käsitys pitää paikkansa tutkittaessa myös juttuja lähemmin, sillä talous-ryhmän asiat koskivat yleensä nimenomaan pienehköjä velkavaateita. Esimerkiksi Turussa päätettiin vuonna 1639 tapaus, jossa Jaakko Mallan vaimo velvoitettiin maksamaan räätäli Eerik Sipinpojalle työpalkkaa 18 äyriä eli reilut puoli talaria.⁹ Kaikki talousryhmän jutut eivät tietenkään olleet aivan yhtä mitättömiä. Etenkin Turussa ja Viipurissa osa luokkaan kuuluneista asioista koski porvarin ja talonpojan välisiä velkoja, kun taas muissa kaupungeissa jutut olivat lähinnä porvarien välisiä kiistoja.

Sitä vastoin talousrikoksia tuotiin harvoin kämnerinoikeuteen tuomittavaksi. Ainoa poikkeus oli Viipuri, jossa niitä oli enimmillään vuonna 1657 lähes puolet (peräti 110) kaikista talousryhmän jutuista. Viipurissa taloudellisten rikkomusten suhteellinen osuus koko talousluokasta vaihteli kuitenkin runsaasti kuten muuallakin, eikä sielläkään kaupungin alioikeutta voida pitää erityisesti laittoman kaupan ja vastaavien rikosten selvittämiseen erikoistuneena tuomioistuimena. Kyseessä oli paremminkin kaupungin kauppalainsäädännön tarkastusmiesten toimeliaisuudesta johtunut juttujen vireillepanon runsaus.¹⁰ Muissa kaupungeissa talousrikoksia tuli kämnerinoikeuden tietoon suhteellises-

8 Vaikka Jochim Timme päätti syksyllä 1649 hoitaa osan oikeustapauksista itse, ei se sanottavammin heikennä Rauman kämnerinoikeuden pöytäkirjojen todistusvoimaa, sillä tutkittavanahan on nimenomaan oikeuden työmäärään vaikuttaneet asiat, eivät pormestarille itselleen erilaisten juttujen hoidosta aiheutuneet ylimääräiset työt tai muuten sovitellut jutut.

9 VA TKO 23.9.1639. Jonkinlaisen käsityksen summan vähäisyydestä saa vertaamalla sitä Turun tuomiokirkon palveluksessa olleiden muurareiden päiväpalkkoihin. Vuonna 1636 heille maksettiin yksi kuparitalari päivältä. — Melander 1903, s. 90. Tukholman tilanteesta, ks. esimerkiksi Söderberg–Jansson 1988; Jansson–Söderberg 1991, s. 74–75; hieman varhemmalta ajalta Suomessa, ks. Nummela–Karonen 1993, 38–45, 110–143.

10 Ks. Karonen 1992d, s. 142, myös viitteet 46–47.

ti paljon vähemmän kuin Viipurissa.¹¹

Erityisesti Vaasassa talousrikokset hoiti korostetusti raastuvanoikeus¹². Jostakin syystä sellaiset rötökset vietiin mieluummin raastupaan kuin kämnerinkamarille, sillä mitään määräystä, jonka mukaan taloudelliset rikosasiat olisi pitänyt tuomita ainoastaan raastuvanoikeudessa, ei ollut olemassa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kun kämnerinoikeus vuonna 1654 siirsi erään ilmiselvän aksiiirikkomuksen ylempään oikeusistuimen käsittelyyn, se palautti jutun muutama päivä myöhemmin takaisin alioikeuteen päätettäväksi.¹³

Näin kämnerinoikeus vaikuttaa kaikkialla todella olleen "pienien ja vähäisten" asioiden selvittelypaikka. Lisävahvistusta käsityksen puolesta antaa se tosiasia, että kolmeen pääluokkaan kuuluvista jutuista (talous, kunnia ja väkivalta) talous-ryhmän jälkeen toiseksi suurimman ryhmän muodostivat yleensä erilaiset väkivallanteot. Näin oli jälleen kaikkialla muualla paitsi Raumalla. Pahoinpitelytapauksen suhteellinen osuus oli kuitenkin usein vain viittisen prosenttia kaikista asioista.

Väkivallanteot olivat yleensä lieviä, muutaman mustelman aiheuttaneita — tavallisimmin miesten välisiä — voimainkoitoksia, joista selvittiin pienillä sakoilla. Erityisen raakoja tai muuten poikkeuksellisia tapauksia ei kämnerinoikeuksissa usein edes käsitelty, vaan ne siirrettiin raastuvanoikeuden tuomittavaksi. Tosin Turussa tuomittiin vuonna 1639 seppämestari Märten Swabe maksamaan nyrkeillä ja vasaralla Aune-piialle aiheutetuista verihaavoista yhteensä 48 markan sakot. Syynä raakaan kohteluun oli se, ettei Aune-rukka jaksanut tai osannut takoa rautaa mestarin haluamalla tavalla.¹⁴

- 11 Ohessa näkyy kämnerinoikeuksien tietoon tulleiden talousrikosten suhteellisen osuuden vaihtelu koko talous-ryhmästä kämnerinoikeuden pöytäkirjatietojen perusteella laskettuna (vrt. seuraava Vaasaa koskeva viite). Raumaa ja Helsingiä ei ole otettu mukaan asetelmaan, koska Raumalla taloudellisia rikosasioita oli käsiteltävällä ajanjaksolla yksi ja Helsingissä ei yhtään.

Kaupunki (vuodet, joilta tietoja)	Vaihteluväli % talousryhmästä	Keski- määrin %	N
Turku (1639–1660)	0–6	2,5	115
Viipuri (1649–1660)	1–46	10,5	328
Vaasa (1646–1660)	0–33	7	9

Lähde: Liitteessä 3 mainitut lähteet.

- 12 Vuosina 1646–1660 raastuvanoikeus käsitteli vähintään 114 ja kämnerinoikeus 14 talous-ryhmään kuulunutta rikosasiaa. — VA VKO 1646–1660; VRO 1646–1660; 9142: 196–199 (Vuosia 1656–1658 koskevat tiedot ovat molempien oikeusasteiden osalta sakkoluetteloaineistosta, muuten tuomiokirjainointojen mukaan (RO:n ja KO:n pöytäkirjat)). Siksi Vaasan kämnerinoikeuden käsittelemien juttujen määrä ei täsmää edellisessä viitteessä mainitun kanssa.
- 13 VA VKO 3.3.1654, 13.3.1654.
- 14 VA TKO 14.9.1639. — Pahoinpitelyistä ja niiden esiintymisen yleisyydestä Turun kämnerinoikeudessa 1600-luvun alkupuolella, vrt. Ranta 1975, s. 694.

Kuva kämnerinoikeuksien toimialasta muuttuu hieman, kun tarkastellaan muita kokouksissa käsiteltyjä asioita. Kolmas pääluokka, kunnianloukkaukset, oli kaikissa kaupungeissa pieni tai jopa täysin olematon. Kunnianloukkausjuttuja käsiteltiin kämnerinoikeuksissa lähinnä vain Turussa ja Viipurissa, joten Helsingissä, Vaasassa ja Raumalla niiden esiintyminen alemmassa tuomioistuimessa on poikkeuksellista.

Seikka kertoo ensinnäkin Turun ja Viipurin kunnianloukkaustausten suuremmasta esiintymistiheydestä. Siksi ainakin osa sellaisista jutuista saatettiin vaivattomasti siirtää pois raastuvanoikeuden työtaakasta. Suuressa yhteisössä ei alttius kunniaan kohdistuneen rikkomuksen ilmiantoon välttämättä ollut yhtään sen alhaisempi kuin vähäisemmiskään kaupungeissa, mutta pikkukaupungin pienissä ympyröissä sellaisista asioista saatettiin nostaa suurempi häly, jonka takia vain raastuvanoikeus – ylempänä oikeusistuimena – oli ainoa "oikea" paikka niiden ratkaisemiseen. Kunnianloukkausten esiintyminen ennen kaikkea Turussa ja Viipurissa saattaa kertoa siitä, että sinne perustettujen kämnerinoikeuksien synnyn aikoihin kruunun ja/tai kaupungin säädökset ja määräykset alioikeuden tuomiovaltaan kuuluvista tapauksista eivät olleet vielä vakiintuneet. Kun aivan ilmeisesti 1640-luvulla normisto tiukkeni, ei uusia sääntöjä ehkä enää pystytty täysin soveltamaan "vanhoihin" kämnerinoikeuksiin, koska niissä sekalaisten juttujen tuonti oikeuteen oli tullut jo käytännöksi.

Tosin Turussa ja Viipurissa eivät läheskään kaikki kunnianloukkaukset olleet suoranaisia rikosasioita, vaikka ne tässä on sellaisiksi käytännön syistä laskettukin. Usein oikeusistuin sovitteli riitapuolet oikeuden edessä, jolloin solvaaja todisteli nöyrästi, ettei tiennyt muuta kuin hyvää herjansa kohteesta. Samalla lähes aina asetettiin korkea uhkasakko, jolla estettiin saman asian uudelleen oikeuteen tuonti. Jos sovittelu olisi rikottu ja pilkkakirves lentänyt toistamiseen, olisi myös sakkoja tuomittu raskaalla kädellä. Mitä ilmeisimmin vaara joutua uudestaan syytettyjen penkille piti kielenkannat kurissa, sillä tutkimusjaksolta ei tunneta ainuttakaan tapausta, jossa rangaistuksen syyksi mainitaisiin kämnerinoikeudessa tehdyn sovittelun rikkominen.¹⁵

Ryhmään "muut tapaukset" kuului runsaasti sekalaisia juttuja, kuten eriasteisia hallintoasioita, raskaiden rikosten kuten varkauksien tutkintaa raastuvanoikeudessa tapahtunutta varsinaista käsittelyä varten,¹⁶ haasteen laiminlyönnistä (*stembning för sittande*) määrättyjä sakkoja sekä rankaisuja pormestarin ja raadin käskyjen noudattamatta jättämisestä. Tällaisia asioita ei kuitenkaan ollut paljon.

Turun kämnerinoikeuden erikoisasema ilmenee hyvin tämän

15 Ks. esimerkiksi VA ViKO 1643–1660; TKO 1639–1660; ks. myös esimerkiksi Karonen 1992c, s. 43–44.

16 Tosin Viipurin ja Turun kämnerinoikeudet antoivat tuomioita vähäisissä näpistyksen luonteisissa tapauksissa. – VA ViKO 6.5.1651; 23.11.1654; 17.9.1659; TKO 8.5.1641.

heterogeenisen "muut"-ryhmän kohdalla. Toisin kuin muualla Turussa alioikeus käsitteli ja tuomitsi runsaasti erityisesti siveellisyystapauksia. Myös Viipurin¹⁷ ja Vaasan¹⁸ kämnerinoikeudet ratkaisivat sellaisia asioita aivan toimintansa alkuvaiheessa, mutta 1650-luvulle tultaessa kummassakaan kaupungissa niitä ei kämnerinoikeuden kokouksissa enää tavata. Tämä osoittaa – samoin kuin siveellisyysjuttujen täydellinen puuttuminen Helsingin ja Rauman kämnerinoikeuksista – että Turkua lukuunottamatta alioikeuksia ei katsottu päteviksi tuomitsemaan kansan moraalista ryhtiä koskevissa asioissa.

Turun kämnerinoikeus tuomitsi melko usein itsenäisesti kaupunkilaisten siveellisyyttä koskevia asioita, ja varsinkin 1640-luvulla joukkoon mahtui joitakin huoruusjutuksikin (*hoorsak*) laskettuja tapauksia. Toisinaan alioikeus siirsi varsinaisen tuomion langettamisen raastuvanoikeudelle, mutta niin tapahtui lähinnä vain silloin, kun asiassa oli epäselvyyksiä. Turun kämnerinoikeuden kompetenssi oli koko lailla vapaammin ja väljemmin määritelty kuin muissa suomalaisissa kaupungeissa.¹⁹ Tämä tukee edellä esitettyä oletusta siitä, että Turun kämnerinoikeudella oli varsin itsenäinen asema. Oikeustapausten jakamaan ja niiden käsittelyyn eivät vaikuttaneet edes kämnerinoikeuden kokoonpanossa ja sen kontrolloinnissa tehdyt muutokset.²⁰

Suomalaisten kaupunkien kämnerinoikeudet vastasivat kruunun niille asettamia vaatimuksia sekä hyvin että huonosti. Hallituksen toivomuslistalla olleiden taloudellisten riitojen ratkaiseminen alemmassa tuomioistuimessa toteutui käytännössäkin. Samoin vähäisiä rikosasioita käsiteltiin jonkin verran. Sen sijaan pyrkimys kauppalainsäädännön väärinkäytösten rankaisuun alioikeudessa ei ollut kovinkaan yleistä

-
- 17 Viipurin alioikeus tuomitsi vielä vuonna 1637 kolme siveellisyydjuttua, joista syntiset passitettiin sakkorangaistuksen jälkeen hengellisen tuomioistuimen eteen kärsimään lisärangaistus. – VA ViKO 12.1.1637, 21.1.1637: 362; 1.2.1637: 364; 21.2.1637: 364–365.
- 18 Vaasassa kämnerinoikeus langetti sakkoja siveellisyydrikoksista vuosina 1646 ja 1648. Myöhemmin vuonna 1659 kaupunginvoudin syyttäessä vastaavalaisessa jutussa asia siirrettiin raastuvanoikeuteen. – Ks. VA VKO 4.7.1646, 13.3.1648, 4.7.1659.
- 19 Siveellisyydjuttuja esiintyi Turun kämnerinoikeudessa vuosina 1639–1660 keskimäärin viisi vuosittain. – Tuomittu kämnerinoikeudessa VA TKO 12.8.1639, 7.9.1652: 62v.–63; 10.7.1654: 49; 7.8.1654: 60v., 8.8.1654: 61; 29.5.1660: 119–120; Tapauksen alistamisesta raastuvanoikeudelle huoruustapauksessa, ks. esimerkiksi VA TKO 9.7.1640; Kämnerinoikeus sakkojen antajana huoruusasiaksi ilmoitetussa tapauksessa, ks. esimerkiksi VA TKO 19.6.1641, 5.11.1642: 71; Tapauksen siirto kirkollisiin tuomioistuihin, koska nainen halusi takaisin seurakunnan yhteyteen ja "rikostoveri" oli teillä tietämättömillä, ks. VA TKO 19.3.1652: 19–19v.; 2.8.1652: 55v.–56; 6.2.1655: 5. Edellä olevasta, vrt. Bonsdorff 1892a, s. 289; Maalla vallinneesta käytännöstä, ks. myös esimerkiksi Juva 1955, s. 76, 78; Aalto 1990; Pylkkänen 1990, s. 229–249; Aalto 1991.
- 20 Ehkäpä ainoana muutoksena voidaan pitää sitä, että viimeistään vuodesta 1650 (ei kuitenkaan ennen vuotta 1647) kämnerinoikeus alkoi tehdä runsaasti varkaustapausten esitutkintoja raastuvanoikeutta varten.

Suomen kaupungeissa. Tuomioistuin ei juuri käsitellyt sellaisiakaan asioita, jotka koskivat maistraatin käskyjen laiminlyöntejä.²¹

Vertailun tekeminen muualla valtakunnassa vallinneeseen tilanteeseen on vaikeaa, koska systemaattista tietoa ei juuri ole. Helge Almquist toteaa Göteborgin alioikeuden tuominneen velkakiistoissa sekä pahoinpitely- ja kunnianloukkaustapauksissa.²² Göran Rystad korostaa Jönköpingsin kämnerinoikeuden käsitelleen tapauksia, jotka koskivat esimerkiksi erilaisten maksujen laiminlyöntejä, liian kalliiden tuotteiden myyntiä ja laitonta kauppaa. Jutut liittyivät siis lähinnä kauppalainsäädännön ja kaupungin omien sääntöjen vastaisesta toiminnasta nostettujen syytteiden tutkimiseen ja ratkaisemiseen. Lisäksi alioikeus tuomitsi "mitättömiä rikosasioita", kuten tappeluita ja kunnianloukkauksia.²³ Näin vaikuttaa siltä, että Jönköpingsin kämnerinoikeuden toiminta oli lähellä niitä normeja, jotka kruunu oli sille vuoden 1620 privilegioissa asettanut.

Esikuvana toimineessa Tukholmassa kämnerinoikeudet ratkaisivat tavallisemmin naapuririitoja, pienehköjä omaisuusrikoksia sekä erilaisia rikkeitä kauppaja- ja käsityöläissäädöksiä vastaan. Tappeluista ja pahoinpitelyistä kämnerinoikeudet tuomitsivat vain lievät tapaukset, sillä vakavissa rikosasioissa ne saivat ainoastaan tutkia ennen raastuvanoikeudessa tapahtunutta päätöstä. Pääkaupungin kämnerinoikeudet olivat melko lailla lainlaatijoiden toiveiden mukaisia ja samankaltaisten juttujen selvittäjiä, kuten vastaavat oikeusistuimet Suomen suurimmissa kaupungeissa. Tämä on melko luonnollista, koska Tukholman oli esikuvana kaikille muille kaupungeille, tässäkin suhteessa.²⁴

2 Kämnerinoikeuden tuomioista vetoaminen

2.1 Miksi kämnerinoikeuden ratkaisusta vedottiin raastupaan?

Mahdollisuus laillisesti valittaa oikeuden päätöksestä oli olennainen osa toimivaa oikeuslaitosta, olihan tuomiosta periaatteessa mahdollista vedota aina kuninkaalle asti (*Beneficium revisionis*). Kuinka asian laita oli suomalaisten kaupunkien kämnerinoikeuksissa? Oliko järjestelmä toi-

21 Edellä mainituista kämnerinoikeuksien käsittelemien juttujen koostumukselta ja määrältä vrt. Halila 1940, s. 265; Högman 1907, s. 152–153; Lähteenoja 1932, s. 90; Ehrström 1890, s. 42; Suolahti 1950b, s. 366 Ruuth 1908, s. 296; Ruuth–Halila 1974, s. 292–293; Luukko 1971, s. 459, 462; Bonsdorff 1892a, s. 288–291; Ranta 1975, s. 694–695.

22 Almquist 1929, s. 394–395.

23 Rystad 1965, s. 189.

24 Myöhemmin, aivan vapaudenajan alussa, Tukholman kämnerinoikeudet määrättiin tuomitsemaan kaikissa rikosasioissakin. – Östman 1915, s. 44–45; Ericson 1988, s. 251; Boëthius 1943, s. 7–8; Kristinehamnista, ks. Löf 1949, s. 259.

miva, vai käytettiinkö jo kaupunginlaissa ollutta mainintaa vetoamis-mahdollisuudesta hyväksi siten, että ratkaisusta vedottiin ilman pätevää syytä? Kuinka yleistä tuomiosta ylempään oikeusistuimeen vetoaminen oli, ja miten raastuvanoikeus suhtautui tehtyihin huomautuksiin, eli millaisen päätöksen se antoi vetojutuissa?

Miksi joku ylipäätään halusi valittaa saamastaan tuomiosta? Yksinkertainen ja usein tärkein syy oli tyytymättömyys päätökseen. Tyytymättömyyteen saattoi olla syynä joko tuomareiden osaamattomuus tai vaikkapa se, että käsitelty asia oli ollut niin sekava, että "absoluuttiseen totuuteen" ei ollut päästy. Tärkeä tekijä vaikuttaa usein olleen se, että asianosaisella ei ollut kaikkia tarvittavia asiakirjoja mukanaan, minkä vuoksi juttu saatettiin hävitä tai saada muuten epäedullinen tuomio. Vetoaminen mahdollisti puuttuvien dokumenttien hankkimisen tai olemassa olevien täydentämisen.

Vetoamalla raastuvanoikeuteen pyrittiin usein voittamaan aikaa. Koska juttujen käsittely raastuvassa tai mahdollisesti uuden vetoamisen jälkeen hovioikeudessa kesti kauan, oli esimerkiksi velallisen tällä tavoin mahdollista lykätä maksujaan. Samoin jos rahaa puuttui kämnerioikeuden tuomion julistamisen aikoihin, oli sitä vaikkapa puoli vuotta kestäneen oikeuskäsittelyn aikana mahdollista hankkia. Tämänkaltaisen viivyttelyn mahdollisti lähinnä se, että 1600-luvun alkupuolella suurten kulukorvausten²⁵ ja korkojen²⁶ määrääminen ei ollut erityisen yleistä. Siksi monissa tapauksissa tuomiosta todella kannatti vedota.²⁷

Kuitenkaan ei voida unohtaa sitäkään mahdollisuutta, että vetoaminen on tapahtunut kiihtyneessä mielentilassa, ilman tosiasiallista tarkoitusta viedä vetoa päätökseen. Joskus kyseessä on ollut ilmiselvästi pelkästään pyrkimys tehdä kiusaa vastapuolelle. Moisen menettelyn mahdollisti alhainen vetoraha, alkujaan tuo kaupunginlain määräämä kaksi äyriä eli 1/4 markkaa. Inflaation vuoksi summa oli suurvaltaajalle tullessa täysin mitätön. Koska muuta laillista määräystä ei monissa kaupungeissa kuitenkaan ollut, käytettiin kahta äyriä vetorahana edelleen.

Juuri vetoamisen halpuus on tärkeä selittäjä suureksi kasvaneeseen tuomioista (laillisesti) valittamiseen. Aikalaisetkin oivalsivat tämän selvän epäkohdan: turkulaiset he pyysivät vuonna 1638 Kristiinan hoojahallitukselta vetorahan nostamista. Se korottikin vetorahan kolmeen markkaan, mikä oli 12 kertainen aikaisempaan verrattuna. Kaupunkilaisten pyyntöön oli olemassa konkreettinen syy, sillä anomusta edeltäneenä vuonna kämnerioikeudesta raastupaan vedottujen juttujen

25 Letto-Vanamo 1987a, s. 137; Letto-Vanamo 1989, s. 250, 252.

26 Ks. esimerkiksi Melander 1923, s. 82–84; Möller 1954, s. 261–263.

27 Pia Letto-Vanamon (1989, s. 249) mukaan ensimmäiset virallismääräykset oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta annettiin niin myöhään kuin 1680- ja 1690-luvulla.

määrä kasvoi räjähdysmäisesti.²⁸ Viipurissakin vetoraha korotettiin hallitsijan päätöksellä vuonna 1650 12 äyriin eli 1½ markkaan²⁹.

Muutamissa muissa valtakunnan suurissa kaupungeissa vetojuttujen rahalliselle arvolle oli määrätty alaraja. Helge Almquistin mukaan Göteborgin alioikeus käsitteli asioita, joiden arvo oli alle 100 riikintalaria. Sitä merkittävämmissä tapauksissa pystyi vetoamaan raastuvanoikeuteen.³⁰

Edellä on jo mainittu vuoden 1620 privilegioiden yhteydessä määrätystä vetoamisen mahdollistavasta 50 talarin alarajasta ja vetorahan suuruudesta. Vaikka vetoamiseen oikeuttava summa (kuusi markkaa) oli erioikeuksien mukaan 24 kertaa niin suuri kuin kaupunginlaisissa mainittu, korotettiin vetoraha esimerkiksi Jönköpingissä peräti kuuheen talariin eli 24 markkaan vuonna 1653.³¹ Eri kaupunkien vetoamiskäytännössä oli siis ongelmia, mutta miten paljon juttuja todellisuudessa oli Suomessa ja kuinka raastuvanoikeus suhtautui kämnerinoikeudesta tehtyihin vetoamisiin?

-
- 28 Bonsdorff 1892a, s. 292; Tigerstedt 1849–1850, s. 311; ks. myös Ranta 1975, s. 695. Todennäköisesti korotus kolmeen markkaan oli liian vähäinen, sillä Turun valtiopäivävalituksessa vuodelta 1693 pyydettiin muutosta asiaan. Tuolloin todettiin suuren osan kaupungin asukkaista olevan niin riitaisia, että hävittyään juttunsa kämnerinoikeudessa he vetosivat raastupaan, oli juttu ollut kuinka pieni tahansa. Raastuvanoikeuden käsiteltyä asian tuomiosta vedottiin edelleen hovioikeuteen. Siksi toivottiin ensinnäkin "tiettyä summaa", jonka ylittäminen vasta oikeuttaisi vetoamiseen. Lisäksi pyydettiin, että kämnerinoikeudessa yleisistä tuomionmoitteista, joista pystyttiin tuomitsemaan vain pienet sakot, annettuja rangaistuksia olisi voitu korottaa. Hallitsija siirsi asian hovioikeuden päätettäväksi, jonka ratkaisusta ei ole tietoa. — Bonsdorff 1892a, s. 292–293; BÅH 1: X, s. 198 (K. M. päätös Turun valtiopäivävalitukseen 18.11.1693, kohta 1.); ks. myös Ranta 1975, s. 695–696.
- 29 Aikaisemmin vetoraha oli lain mukaan ollut kaksi äyriä. — VA 6820a: 452–464 (Kuningatar Kristiinan päätös Viipurin valitukseen 8.11.1650); ViRO 5.8.1650, 7.8.1650, 10.8.1650, 21.8.1650, 26.8.1650; Ruuth–Halila 1974, s. 293.
- 30 Almquist 1929, s. 394–395. Almquist ei kuitenkaan viittaa mihinkään tiettyyn asiakirjaan. Sata riikintalaria on melko paljon rahaa, yli 150 (hopea)talaria. Esimerkiksi Turussa sellaisen summan määrääminen alarajaksi olisi poistanut lähes kaikki vetojutut. Summa tuntuu muutenkin korkealta, sillä esimerkiksi Tukholman privilegioissa vuonna 1636 määrättiin, että alioikeudesta sai vedota silloin, kun tapauksen rahallinen arvo oli yli 30 talaria. — Holhoojahallituksen privilegiorit Tukholmalle 10.3.1636 (Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 213); Östman 1915, s. 44.
- 31 Rystad 1965, s. 189.

2.2 Vetotapausten määrä ja niistä annetut päätökset³²

Vetotapausten määrät³³ on kerätty siten, että juttu on laskettu aina sille vuodelle, jolloin se on käsitelty kämnerinoikeudessa, vaikka raastuvanoikeuden siitä langettama päätös olisi annettu vasta vuosienkin päästä. Erityisesti Turussa ja Viipurissa tavataan tällaisia pitkän ajan kuluttua loppuun saatettuja tapauksia tutkimusjaksolla jonkin verran. Asioiden tilastointiin mainitulla tavalla on syynä se, että näin pystytään tarkemmin laskemaan vetojuttujen suhteellinen osuus kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä tapauksista.³⁴

Vetotapausten määrää ja laatua sekä niiden suhteellista osuutta kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä asioista tarkasteltaessa jutut lasketaan raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Syynä menettelyyn on ensi sijassa se, että raastuvanoikeuden pöytäkirja on tässä suhteessa tarkempi lähde kuin kämnerinoikeuden tuomiokirja. Koska vetoaminen oli olennainen osa koko oikeusjärjestelmää, on luonnollista, että raastuvassa tapaukset kirjattiin tarkasti.

Kämnerinoikeuden pöytäkirjoista ei vetojuttuja tietenkään jätetty tahallisesti pois, mutta koska vetoraha oli useimmiten vähäinen, mahtui joukkoon valittajia, jotka eivät välittäneet viedä asiaansa eteenpäin. Sellaiset tapaukset eivät koskaan tulleet raastupaan käsiteltäväksi, joten niiden laskeminen "todelliseen" vetotapausten määrään ei näin ollen ole perusteltua.³⁵ Esimerkiksi Turun ja Viipurin kämnerinoikeuden pöytäkirjoihin merkittiin paljon enemmän vetotapauksia kuin raastuvassa myöhemmin käsiteltiin.³⁶

32 Luku perustuu, ellei muuta mainita, liitteeseen 4 ja siinä mainittuihin lähteisiin.

33 Mukaan on otettu ainoastaan sellaiset tapaukset, joista tiedetään jutun laatu ja raastuvanoikeuden antama päätös. Sellaiset jutut on jätetty pois, jotka on merkitty raastuvanoikeuden pöytäkirjaan, mutta joita ei ole viety päätökseen saakka.

34 Koska osa tapauksista ratkaistiin vasta pitkän ajan päästä, on raastuvanoikeuden pöytäkirjat läpikäyty kaikista kaupungeista vetojuttujen osalta aina vuoden 1661 loppuun (Helsingissä vuoden 1662 loppuun).

35 Poikkeuksen muodostavat sellaiset jutut, joissa raastuvanoikeus totesi vetoamisen rauenneeksi – mikä johtui yleensä valitusajan umpeenmenosta – ja julisti sen vuoksi kämnerinoikeuden antaman tuomion oikeaksi. Tällaiset tapaukset on katsottu hyväksytyiksi tuomioiksi.

36 Niinpä Turussa (vuodet 1639 ja 1650) ja Viipurissa (1659) tunnetaan vain kolme vuotta, jolloin raastuvanoikeuden aineistossa mainitaan enemmän vetojuttuja kuin kämnerinoikeuden asiakirjoissa. Ilmeisesti syynä on ollut lähinnä kämnerinoikeuden pöytäkirja-aineiston osittainen tuhoutuminen (esimerkiksi Turku vuonna 1650). Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjoissa ilmoitettiin vuosina 1639–1660 vuosittain keskimäärin 3,2 vetotapausta enemmän kuin raastuvassa käsiteltiin vastaavan vuoden valituksia alemmasta oikeudesta. Viipurin kämnerinoikeuden tuomiokirjoissa juttuja oli vuosina 1649–1660 keskimäärin 5,7 enemmän vuosittain kuin raastuvassa käsiteltiin. Sen sijaan Helsingissä ja Vaasassa näitä asioita mainitaan kum-
(jatkuu...)

Lisäksi raastuvanoikeuden pöytäkirjoista saatavien tietojen käyttöä tukee se, että kämnerinoikeuden tuomiokirjoja ei ole säilynyt läheskään yhtä usealta vuodelta kuin raastuvanoikeuden. Siksi esitys jäisi huomattavasti aukollisemmaksi, jos se perustettaisiin ainoastaan kämnerinoikeuden asiakirjoihin.

Vetotapausten määrä on kaikkein suurin Turussa ja Viipurissa,³⁷ koska juttuja käsiteltiin siellä yleensä paljon muita kaupunkeja enemmän. Turussa valitusten määrä vaihteli alkuvuosien (1632–1633) jälkeen yleensä välillä 10–40. Eniten vedottiin vuonna 1637, jolloin valittajat kolkuttelivat raastuvanoikeuden ovea peräti 51 kertaa, eli noin kaksi kertaa useammin kuin tavallisesti. Viipurissa vetojuttuja oli jonkin verran vähemmän kuin Turussa, sillä 1640-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä tapauksia tuotiin raastupaan 15–25. Vetotapausten osalta 1640-luvun jälkipuolisko oli muutoksen aikaa Viipurin kämnerinoikeudessa, sillä sitä aikaisemmin vetoamisia käsiteltiin raastuvassa vain yksi vuodessa. Siten havainto vahvistaa edellä annettua kuvaa Viipurin alioikeuden kehityksestä.³⁸

Helsingissä ja Vaasassa vetoaminen oli harvinaista, sillä molemmissa kaupungeissa tapauksia esiintyi vuosittain korkeintaan kymmenkunta. Lisäksi monilta vuosilta ei raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa tunneta yhtäkään vetojuttua, mikä käytännössä tarkoittaa, ettei valituksia ollut.

Pelkät absoluuttiset luvut eivät kuitenkaan kerro koko totuutta. Vetojuttujen määrä on syytä suhteuttaa kaikkiin kämnerinoikeudessa käsiteltyihin tapauksiin. Aikaisempi tutkimus on näet katsonut, että esimerkiksi Turussa "miltei kaikki (kämnerinoikeuden tuomitsemat) jutut jouduttiin käsittelemään vielä raastuvanoikeudessa".³⁹ Tilanne ei kuitenkaan yhdessäkään suomalaisessa kaupungissa ollut tällainen, sillä tutkimusjaksolla vetotapausten suhteellinen osuus kaikista käsitellyistä asioista vaihteli 0–11 prosenttiin pysytellen yleensä noin viidessä prosentissa. Käytetty menetelmä on vieläpä hieman alipeittävä kämnerinoikeuksien käsittelemien kaikkien juttujen osalta, koska mainittu luku on tapausten ehdoton minimi. Sen sijaan vetojuttujen määrä on "todellinen". Siksi voidaan sanoa, että vetotapausten suhteellinen osuus ei ollut

36(...jatkuu)

massakin oikeusasteessa lähes yhtä paljon. – On huomattava, että Turkua ja Viipuria koskevat keskiarvot on laskettu vain niiltä vuosilta, joilta on tietoa molempien oikeusasteiden koko tapausmäärästä. – Lähde: VA TRO 1639–1661, TKO 1639–1660; ViRO 1649–1661, ViKO 1649–1660; VRO 1646–1661, VKO 1646–1660; HRO 1651–1662, HKO 1651–1661; liitteet 3–4.

37 Turusta ei ole tietoja vuodelta 1652 ja Viipurista vuodelta 1658, koska kyseisten vuosien raastuvanoikeuden tuomiokirjat ovat kadonneet.

38 Kämnerinoikeuden käsittelemien tapausten ja vetojuttujen välillä on selvä suhde, sillä vetojuttujen suhteellinen osuus pysytteli kaikissa kaupungeissa tasaisesti samalla tasolla. – Ks. liite 4.

39 Ranta 1975, s. 695.

kovinkaan suuri. Oma erikoisuutensa on myös tällä kertaa Rauma, jossa ei tunneta yhtä ainuttakaan laillista valitusta kämnerinoikeuden päätöksestä koko aikana.⁴⁰

Raastuvanoikeuden vetojutuista antamien päätösten tarkastelua varten tehdyt ratkaisut on jaettu kolmeen karkeaan luokkaan. Niistä ensimmäinen käsittää sellaiset asiat, joissa raastuvanoikeus hyväksyi alioikeuden antaman päätöksen ilman mitään muutoksia⁴¹. Toiseen ryhmään kuuluvat tapaukset, joissa kämnerinoikeuden tuomiota muutettiin, ja kolmanteen on luettu ne päätökset, jotka hylättiin raastuvassa. Luokittelun tarkoituksena on saada selville, olivatko kämnerinoikeuden antamat tuomiot asiantuntevia vai heikosti perusteltuja tai jopa virheellisiä. Siis oliko vetoaminen perusteltua vai vain ajanhaaskausta, kun tuomio pysyi kuitenkin samana?

Turun raastuvanoikeus vahvisti yleensä yli puolet kämnerinoikeuden antamista tuomioista. Ainoastaan vuosina 1642 ja 1647 hyväksymisprosentti jäi 25:een. Viipurissa tilanne oli saman kaltainen, tosin siellä päätöksiä muutettiin vielä harvemmin, koska usein jopa 80 prosenttia alioikeuden julistamista ratkaisuista katsottiin täysin perustelluiksi. Vasta aivan tutkimusjakson lopussa asioiden hyväksyminen sellaisenaan väheni selvästi aikaisempaan verrattuna.

Turussa ja Viipurissa raastuvanoikeus kumosi alioikeuden tekemän päätöksen 0–20 prosentissa tapauksista, mutta keskimäärin niin kävi vain joka kymmenennen jutun kohdalla. Siten kämnerinoikeudet vaikuttavat suomalaisissa suurkaupungeissa selvinneen tehtävistään ainakin tilastollisesti hyvin. Tosin raastuvanoikeus muutti alemman oikeuden antamaa päätöstä molemmissa kaupungeissa yleensä noin neljäs- tai kolmasosassa tapauksista.

Helsingin ja Vaasan tiedot ovat vaikeammin tulkittavissa, koska tapauksia oli siellä olennaisesti vähemmän kuin Turussa ja Viipurissa. Siksi satunnaisuudet vaikuttavat herkemmin juttujen suhteelliseen jakaumaan. Kuitenkin alioikeuden tuomion kumoavia päätöksiä tehtiin kummassakin kaupungissa harvoin, Helsingissä tutkimusjaksolla ei

40 Ks. liite 4. — Helsingin osuus perustuu ainoastaan vuoden 1661 tietoihin. Sitä voidaan pitää luotettavana, koska vuosina 1662–1670 vetojuttujen suhteellinen osuus vuosittain oli keskimäärin vain 3,9 prosenttia kämnerinoikeuden kaikista tapauksista. — Karonen 1992d, s. 215, viite 41. Vaasan kämnerinoikeuden tuomiokirjan vuoden 1648 etulehdellä kerrotaan, että pöytäkirjaan ei ole merkitty tapauksia, joista vedottiin raastupaan. Kuitenkaan vedotuista jutuista ei mainitulta vuodelta ole minkäänlaisia merkintöjä raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa (12.1.1648 tuomittu asia on laskettu vuoden 1647 puolelle). Edellä sanotun perusteella ei ole syytä olettaa, etteikö Vaasassa olisi merkitty kaikkia vetotapauksia raastuvanoikeuden pöytäkirjaan. — Vrt. Luukko 1971, s. 462.

41 Luokkaan kuuluvat myös sellaiset asiat, joissa osapuolet vetoamisen jälkeen sovittelivat asian joko keskenään tai raastuvanoikeuden avustuksella.

lainkaan.⁴²

Vetojutut kuuluivat yleensä kaikkialla talous-ryhmään. Tämä johtui ensi sijassa siitä, että ryhmä käsitti tavallisesti suurimman osan kämnerinoikeudessa olleista tapauksista. Merkittävin osa asioista oli sellaisia, joissa kyseessä oli kohtuullisen huomattava summa rahaa tai muita aineellisia etuja. Esimerkiksi Turussa vetojuttu oli yleensä vähintään noin sadan kuparitalarin arvoinen, mutta melkoisesti suurempiakin tapauksia tunnetaan⁴³. Sata kuparitalaria ei ole kovin paljon – suunnilleen 10 ruistynnyrin arvo – mutta toisinaan mukaan mahtui todella pienistä summista ja jopa heppoisin perustein liikkeellä olevia valittajia. Niinpä Turussa tuotiin raastupaan kesäkuussa 1637 kaksi vetojuttua, joissa kiisteltiin kämnerinoikeuden maksettavaksi määräämistä kolmen ja kymmenen kuparitalarin "huikeista" summista. Raastuvanoikeus ei muuttanut kämnerinoikeuden päätöksiä.⁴⁴ Rahalliselta arvoltaan ajanjakson vähäisin vetojuttu lienee vuonna 1649 Turussa oikeudessa ollut sotilaspappi Carl Pictorin vaimon Anna Juhanantytären ja Jacob Wötirsin lesken välinen yhden talarin ja 28 kupariäyrin arvoinen tapaus, jossa leski määrättiin lisäksi antamaan nähtävästi panttina ollut Annan hame takaisin. Juttua pohdittiin oikeudessa kolmisen kuukautta, mutta Annan toivomaa muutosta päätökseen ei tehty.⁴⁵

Viipurin raastuvanoikeuden turkulaisia kollegojaan jonkin verran myötämielisempi suhtautuminen kämnerinoikeuden päätöksiin johtui ensi sijassa siitä, että Viipurissa alioikeus rankaisi muita enemmän talousrikollisia. Talousrikoksista vetoaminen oli yleistä, varsinkin kun porvarit usein selvästi kokivat kärsineensä vääryyttä saadessaan rangaistuksen esimerkiksi laittomasta oluenpanosta tai luvattomasta talonpojan majoittamisesta,⁴⁶ vaikka erityisesti jälkimmäinen saattoi olla jopa miespolvia jatkunut kauppatapa.

Talousrikoksissa vetoaminen ei Viipurissa mennyt läpi juuri koskaan.⁴⁷ Valittaminen oli hyödytöntä jo siksi, että syytetyt oli usein saa-

42 Helsingissä joskus jopa mainittiin, että alioikeuden tekemä päätös oli hyvin punnittu. – VA HRO 18.8.1660.

43 Jopa tuhansiin kuparitalareihin kohonneista tapauksista, ks. esimerkiksi VA TRO 15.6.1650: 184–187, 17.6.1650: 187; 22.1.1651: 225–226, 19.3.1651: 226, 9.4.1651: 226, 14.4.1651: 226–227, 23.4.1651: 227–228, 26.4.1651: 228–229, 28.5.1651: 229, 16.7.1651: 229; ViRO 3.5.1652: 443–444, 10.5.1652: 477–481, 12.5.1652: 489–493, 19.5.1652: 535–536.

44 VA TRO 28.6.1637, BÅH 1: IX, s. 139.

45 VA TRO 18.4.1649: 238–240, 25.6.1649: 240, 27.6.1649: 240. Rahalliselta arvoltaan vähäisiä vetotapauksia olivat myös muun muassa seuraavat: TRO 8.12.1654: 25–26, 5.2.1655: 26–27, 14.2.1655: 27; ViRO 5.11.1653: 20–21, 9.11.1653: 39–41, 12.11.1653: 75–76, 14.11.1653: 81–82, 16.11.1653: 87, 19.11.1653: 89, 12.12.1653: 114.

46 Ks. esimerkiksi VA ViRO 5.2.1649; 4.4.1649.

47 Viipurista tunnetaan ainoastaan kaksi tapausta, jossa talousrikoksesta annettu tuomio hylättiin raastuvassa. – Ks. VA ViRO 28.1.1654: 132, 30.1.1654: (jatkuu...)

tu kiinni itse teossa. Yrittäjiä kuitenkin aina riitti, kuten paloviinanpolttaja Henrik Partaisen vaimo Kaarina Henrikintytär, jonka kämnerinoikeus tuomitsi 40 markan sakkoihin oluen vähittäismyynnistä. Kaarina koetti raastuvassa selittää, että oli antanut kannun kotimaista olutta kul-taseppä Juhanan vaimolle vain siksi, että tämä oli pyytänyt kannun maitoa, mutta sitä ei juuri tuolloin sattunut olemaan tarjota. Nähtävästi pettymyksen välttämiseksi Kaarina päätti antaa olutta vastineeksi. Raastuvanoikeus ei kuitenkaan muuttanut kämnerinoikeuden tuomiota.⁴⁸

Tyypillisimmillään raastuvanoikeuden muuttama vetojuttu koski velka-asiaa. Sellaisessa tapauksessa esitettiin usein jo kämnerinoikeudessa aikakaudelle epätavallisen runsaasti erilaisia velkakirjoja ja kuitteja. Niinpä sellaisen jutun koko käsittely saattoi olla Turussa jo 1640-luvun alkupuolella ja Viipurissa kymmenisen vuotta myöhemmin täysin kirjallista. Otaksuttavasti kämnerinoikeuden tuomareilla oli vaikeuksia tämän tyyppisten juttujen hallinnassa. Kun laskelmia tuli usein vielä lisää raastuvanoikeudessa, ja asiaa käsiteltiin toisinaan jopa puoli vuotta, oli todennäköistä, että alioikeuden päätös muuttui tavalla tai toisella. Pitkän käsittelyajan kuluessa oli mahdollista hankkia aiemmin esittämätöntä⁴⁹ tiliaineistoa ja vastaavia dokumentteja.⁵⁰

Toisinaan raastuvanoikeuden tekemät muutokset kämnerinoikeuden päätökseen johtuivat muusta kuin tuomion puutteellisuudesta tai virheellisyydestä. Esimerkiksi vuonna 1638 Turun raastuvanoikeus katsoi Yrjö Yrjönpojalle tappelusta tuomittujen sakkojen olleen aivan paikallaan. Kun hän kuitenkin oli varaton palvelija, sakot pudotettiin puoleen alkuperäisestä.⁵¹

Osa kämnerinoikeuden tuomioista osoittautui lähemmässä tarkastelussa perusteettomaksi, minkä vuoksi raastuvanoikeus kumosi päätöksen. Sellaisia tapauksia ei ollut paljon, eikä tuomion hylkääminen läheskään aina johtunut harkitsemattomasta ratkaisusta. Turussa 1640

47(...jatkuu)

136–140, 1.2.1654: 143–144, 145–149, 6.2.1654: 150–151, 15.2.1654: 169–170, 18.3.1654: 224, 3.4.1654: 227; 21.8.1654: 378–379; Turusta tavattavista vastaavista jutuista, ks. esimerkiksi VA TRO 1.2.1651: 341, 17.12.1651: 341–342; 1.2.1651: 342, 17.12.1651: 342–343; 3.10.1654: 148–149, 8.10.1654: 149, 4.2.1655: 149–150, 3.6.1655: 150–151.

48 VA ViRO 30.8.1648.

49 Toisinaan mainittiin, että käsittelyn yhteydessä esitettiin uusia todisteita, joita ei vielä kämnerinoikeudessa ollut ollut. – Ks. esimerkiksi VA HRO 10.9.1660.

50 Runsaasta esimerkkiaineistosta viitataan tässä ainoastaan Turussa Peter Fachtin ja Petter Thorwösten vuonna 1642 käymään puoli vuotta kestäneeseen velkakiistaan, jossa taisteltiin 117 talarista. – Ks. VA TRO 11.7.1642: 112–113, 13.7.1642: 113–114, 31.8.1642: 114, 3.9.1642: 114–116, 5.9.1642: 116–118, 14.9.1642: 118, 17.9.1642: 118, 19.9.1642: 118–119, 26.9.1642: 119, 5.12.1642: 119–120, 7.12.1642: 120–122; vrt. Letto-Vanamo 1987b, s. 256–257; Letto-Vanamo 1987a, s. 134–135; Letto-Vanamo 1989, s. 224–230, 307.

51 VA TRO 24.11.1638: 357, BÅH 1: XIII, s. 251.

eräästä velkajutusta annettu päätös kumottiin, koska vastaajana ollut leskivaimo vannoi, että väitetty saatava oli maksettu. Näin vala⁵² korvasi puuttuvat asiakirjat, joten raastuvanoikeus vapautti vastaajan kai- kista kantajan vaateista.⁵³

Muista kuin taloudellisista rikos- ja riita-asioista vedottiin har- voin. Esimerkiksi väkivalta-ryhmään kuuluneista, keskinäisiä nujakoin- teja käsittäneistä, jutuista tehdyt valitukset eivät yleensä edes kohdistu- neet omaan tuomioon suoranaisesti, vaan vastapuolen liian vähäiseksi katsottuun aineelliseen menetykseen eli sakkoihin⁵⁴. Varsinaiset alioi- keuden tuomioon kokonaisuutena kohdistuneet vetoamiset olivat har- vinaisia pahoinpitelytapauksissa. Yksi sellainen oli vuonna 1640 käsitel- ty Pertti Eerikinpojan ja Esko Väktaren (Wechter) vaimon välinen ta- paus. Jutun päähenkilö Pertti Eerikinpoika meni markkina-aikaan juo- vuspäissään torille, jossa hän tapasi oman vaimonsa myymässä paltti- naa Eskon vaimon kanssa. Pertti alkoi mankua viimeksi mainitulta "markkinalahjoja", ja nähtävästi niiden toivossa työnsi kätensä naisen hameen alle. Tämä ei lahjanetsijän toimista suuremmin ilahtunut, vaan pamautti "valtaisan korvapuustin". Pertti vastasi verbaalisella hyökkäyk- sellä, nimitellen kunniallista vaimoa epäkunnioittavin sanoin. Kämne- rinoikeus tuomitsi hamesankarin maksamaan kuusi markkaa köyhäin- kassaan rehellisen vaimon tölväisystä ja saman verran sakkoa sekä kulurahoina 14 kupariäyriä. Mutta koska vaimo nosti kätensä lähim- mäistään vastaan, oli seurauksena kuuden markan sakot hänellekin, minkä johdosta hän vetosi raastuvanoikeuteen.⁵⁵

Suomen kaupunkien kämnerinoikeuksien antamat tuomiot vai- kuttavat yleisesti ottaen olleen perusteltuja – ainakin riittävän harkittu- ja, koska raastuvanoikeus ei usein puuttunut niihin. Vetotapausten vä- häiseen määrään lienee vaikuttanut se, ettei päätöstä kovin helposti muutettu, vaan valittajan perusteiden tuli olla hyvät ja mahdollisimman aukottomasti esitetyt. Kaikki eivät kuitenkaan malttaneet kerätä katta-

52 1500- ja 1600-luvulla käytetyistä todistelutavoista, ks. esimerkiksi Matz 1919, s. 7–10; Hemmer 1950, s. 155; Inger 1986 s. 52–56, 117–119; Letto-Vanamo 1987a, s. 130–131; Letto-Vanamo 1989, s. 241–245.

53 VA TRO 20.7.1640: 343. Ks. myös esimerkiksi VA TRO 20.3.1644: 217–218, 30.3.1644: 247; 4.5.1644: 293; 18.9.1644: 522–523, 28.9.1644: 536–537, 544; 23.9.1644: 538–539, 25.9.1644: 540, 28.9.1644: 541–542; Uusien todisteiden tuominen kumoamisen perimmäisenä syynä, ks. esimerkiksi VA VRO 22.4.1657.

54 Sakoista 1/3 tuli yleensä aina asianomistajalle, joten usein kyseessä oli veto- ajan oma taloudellinen etu, sillä mitä enemmän sakkoja vastapuoli sai, sen enemmän valittaja niistä hyötyi – tai siinä tapauksessa, että vetoaja oli itse lyönyt useamman kerran, niin hän pystyi ainakin peittämään omia kulujaan hieman enemmän.

55 Jutun ratkaisu ei ilmene raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. – VA TKO 25.9.1640. – Tapaus kuvastaa erittäin hyvin käytössä ollutta mekaanista laskukaavaa pahoinpitelyasioissa. – Ks. "mustelman laskusta" esimerkiksi Hemmer 1950, s. 104–114; Renvall 1947, s. 141–142; Renvall 1949, s. 44–; Ylikangas 1971, s. 92–93.

vaa todistusaineistoa näkemystensä tueksi, vaan arvostelivat tuomioistuimen toimintaa muutoin, sopimattomalla tavalla.

3 Tuomioistuimen toiminnasta valittaminen

Vetoaminen oli laillinen keino osoittaa mieltään kämnerinoikeuden päätöksestä. Kuitenkaan aivan kaikki oikeutta janonneet eivät tyytyneet tähän menettelytapaan, vaan protestoivat saamistaan tuomioista oikeudellisessa mielessä luvattomin keinoin. Kämnerinoikeuden kaupunkilaisten keskuudessa nauttiman arvovallan selville saamiseksi on tärkeää koettaa selvittää tällaisten tapausten määrää ja luonnetta sekä ennen kaikkea sitä, missä määrin syytökset olivat perusteltuja.

Juridisesti perusteettomat valitukset jaetaan karkeasti kahtia. Ensinnäkin sellaisiin tapauksiin, jotka kohdistuivat kämnerinoikeuteen kokonaisuutena. Tuolloin oikeutta halvennettiin tai sen toimintaa ja tuomareita kritisoiitiin kollektiivisesti. Toiseen ryhmään kuuluvat jutut, joissa valitus suunnattiin jotakin yksittäistä tuomioistuimen jäsentä vastaan.⁵⁶

Turussa valituksia tavataan kaikkein eniten. Sitä vastoin Viipurissa, Helsingissä, Vaasassa ja Raumalla niitä ei juuri ollut. Tapauksille on tyypillistä se, että valitukset kohdistuivat lähes poikkeuksetta johonkin tuomioistuimen jäseneseen. Sen sijaan kämnerinoikeus tuomioistujina joutui harvoin voimakkaan arvostelun kohteeksi. Ainakaan kritiikki ei ollut niin kuuluvaa, että se olisi tullut raastuvanoikeuden tietoon, joka yleensä tutki ja tuomitsi sellaisissa jutuissa.

Turun kämnerinoikeus kokonaisuutena joutui käsitellyllä aikakaudella arviolta vain kymmenisen kertaa voimakkaan arvostelun kohteeksi. Monet tapauksista kuitattiin melko hiljaisesti, ja toisinaan juttujen loppuratkaisua ei edes tunneta. Todennäköisesti oikeuden tietoon tulleissa jutuissa on jonkinlainen tuomio annettu, sillä tuomioistuimen nauttima kunnioitus ei ainakaan kasvanut, mikäli arvostelijat olisi päästetty kuin koira veräjältä.⁵⁷

Ehkäpä mielenkiintoisin tai ainakin eniten kohua herättänyt kämnerinoikeuden halventamisjuttu tapahtui Turussa vuonna 1635. Tuolloin myöhemmin Etelä-Suomen merkittävimmäksi kauppiaksi noussut Frans Stockman aiheutti suurta pahennusta käyttäytymisellään alioikeudessa. Kaupunginvouti valitti Stockmanin haastetun neljä kertaa "joistakin asioista" kämnerinoikeuteen. Viimein oikeuteen saapuessaan

56 Näin tarkastelusta on rajattu pois haasteen laiminlyöntitapaukset, vaikka myös ne ovat oikeastaan oikeuden halventamista.

57 Ks. esimerkiksi BÅH 1: VI, s. 64 (TRO 26.6.1633); BÅH 1: VII, s. 74 (TRO 18.7.1635); BÅH 1: VIII, s. 8 (TRO 3.2.1636); BÅH 1: XIII, s. 161, 183, 206 (TRO 11.7.1638, 29.8.1638, 8.10.1638).

hän käyttäytyi epäkunnioittavasti tuomareita kohtaan.⁵⁸ Stockman oli katsellut tuomareita olkansa yli ja kysynyt: "mitä te haluatte ja mitä herroja te olette?" Tuomareiden vastattua olevansa Jumalan ja esivallan uskottuina tuomitsemassa oikeudessa oli Stockman kumartanut syvään ja tehnyt kunnianosoituksen. Tämän jälkeen hän alkoi saapastella pitkin lattiaa ja kysyi "missä on pormestari, jonka lain mukaan tulee istua kämnerinoikeudessa?" Stockman vielä lisäsi löylyä kiukaalle kysymällä, kuinka "minä voin kunnioittaa jotain kämnerinoikeutta, kun ei yhtään pormestaria ole paikalla?" Tämä varsinainen speaktaakkeli tapahtui usean todistajan läsnäollessa.⁵⁹

Stockman ei aluksi vaivautunut vastaamaan teostaan, ja hänet saatiin raastupaan vasta 100 riikintalarin⁶⁰ uhkasakon avulla.⁶¹ Halventamisjutusta oli tulla suuri ongelma kaupungin oikeuslaitokselle, sillä juttua käsiteltäessä muutamat suomalaiset porvarit esittivät näkemyksensä, että mikäli moisen tempauksen olisi tehnyt joku suomalainen, olisi siitä heti rangaistu, mutta koska kyseessä oli ulkomaalainen, niin syytetty tultaisiin vapauttamaan. Porvarit sanoivat vastaisuudessa tekevänsä myös itse samalla tavoin.⁶²

Maistraatille tuotti epäilemättä pulmia Stockmanin saksalaisuus ja se, että hän oli jo tähän aikaan merkittävä kauppaliikkeen harjoittaja. Turkulaiset lienevät mielineet saada Stockmanin asettumaan kaupunkiin.⁶³ Kolmas ja tärkein ongelma oli se, että kämnerinoikeuden jäsenet kieltäytyivät istumasta oikeutta, ennen kuin olivat saaneet päätöksen tässä jutussa.⁶⁴

Asian käsittelyä lykättiin monta kertaa, ja Stockman antoi selityksen toimistaan vasta kuukauden päästä.⁶⁵ Kämnerinoikeuden edustajana ja siis kantajana jutussa toimi alioikeudessa lisäjäseneä ollut raatimies Lauri Borgare. Hän vaati Stockmania tekemään valan, jolla hän vannoi – eli siis kieltäisi syyllisyytensä – ettei ollut halventanut kämnerinoikeutta. Siinä tapauksessa raatimies olisi antanut kanteen raueta. Saksalainen vastasi vältellen haluavansa tehdä valan, jossa hän vakuuttaisi, ettei hänen tarkoituksenaan ollut häpäistä oikeutta. Hän toki myönsi olleensa hieman pilkallinen saapuessaan kamarille. Kuten

58 VA TRO 12.9.1635, BÅH 1: VII, s. 87. Stockmanista, ks. Möller 1948.

59 VA TRO 12.9.1635, 26.9.1635, BÅH 1: VII, s. 92–93.

60 Summaa voidaan pitää korkeana, sillä yleensä vastaavanlaisten uhkasakkojen suuruus oli korkeimmillaan 40 hopeatalaria eli yli neljä kertaa vähemmän (yksi riikintalari oli tuolloin noin 1,7 hopeatalaria).

61 VA TRO 26.9.1635; BÅH 1: VII, s. 88–90, 92–93 (TRO 14.9.1635, 16.9.1635).

62 VA TRO 26.9.1635, BÅH 1: VII, s. 92–93.

63 Stockman oli tosin edellisenä keväänä tehnyt porvarisvalan Porvoossa. – Möller 1948, s. 65–66.

64 VA TRO 26.9.1635. Vrt. BÅH 1: VII, s. 93.

65 VA TRO 28.9.1635, 12.10.1635, BÅH 1: VII, s. 94, 97 (TRO 10.10.1635), 99, 100.

arvata saattaa, ei esitystä hyväksytty. Stockman ei pystynyt osoittamaan itseään syyttömäksi, ja kun asialla oli monta todistajaa, ei raastuvan-oikeus voinut muuta kuin tuomita hänet kaksinkertaiseen 40 markan sakkoon "yhden raatimiehen ja kämnerin" halventamisesta.⁶⁶

Kämnerinoikeudessa tapahtui tuomiokirjatietojen mukaan harvoin järjestyshäiriötä, mutta vuonna 1639 kämnerinoikeuden kirjuri ja lisäjäsen valittivat Jaakko Pulkasta, joka todistajien mukaan huusi humalassa niin, etteivät tuomarit eivätkä tuomittavat kuulleet edes omaa ääntään. Kantajat vaativat rangaistusta, jotta he saattoivat jatkossa rauhassa istua oikeutta. Kirjuri Joosef Jaakonpoika patisti vielä lähes kolme kuukautta myöhemmin raastuvanoikeudelta päätöstä ja uhkasi olla istumatta kämnerinoikeudessa ennen kuin asia ratkaistaisiin. Tällä kertaa riehuja-Jaakko kuitenkin päästettiin säikähdyksellä, mutta vastaisen varalle uhattiin, että mikäli metelöinti toistuisi, pantaisiin juttu uudelleen vireille.⁶⁷

Vuonna 1638 Martti Eskonpoika Fläske pyysi raastuvanoikeudelta anteeksi kämnerinoikeuden langettamaa 40 markan sakkoa. Rangaistus oli tuomittu, koska Martti oli sanonut Esko Väktarelle kämnerinkamarin ovella, että "olet varmasti antanut jotain (tuomareille), kun sait niin nopean tuomion". Syytetty kertoi tämän tapahtuneen pikaistuksissa, mutta kämnerinoikeudessa tuolloin istuneet kolme raatimiestä todistivat Martin väittäneen heidän ottaneen lahjuksia ja tuominneen väärin.⁶⁸

Jos tuomioistuin pääsikin vuosien saatossa melko niukoilla moitteilla, niin samaa ei voi sanoa tuomareista, joiden toiminnasta valitettiin huomattavasti useammin. Yleensä suoranaista fyysisen väkivallan käyttöä vältettiin, tavallisimmin esitettiin vain verbaalisia enemmän tai vähemmän oikeaan osuneita huomioita sekä tuomareista että heidän tuomitsemistavoistaan. Tosin Turussa aivan tutkimusjakson lopulla Lars Nordman uhkaili kämnerinkirjuri Håkan Andersinpoikaa siksi, ettei hän

66 VA TRO 12.10.1635, BÅH 1: VII, s. 100. — Tapauksen perusteella on aiemmin oletettu, että pormestari olisi kenties 1630-luvulla kuulunut kämnerinoikeuteen (Halila 1940, s. 266; Ranta 1975, s. 685–686). Edellä referoitu oikeusprosessi osoittaa kuitenkin selvästi alioikeuden kokoonpanon tuolla hetkellä. Missään vaiheessa ei mainittu kämnerinoikeudessa istunutta pormestaria, eikä Frans Stockman saanut sakkoa pormestarin halventamisesta vaan siitä, että hän ei kelpuuttanut tavanomaista ja laillista kämnerinoikeutta itselleen tuomariksi.

67 VA TRO 8.7.1639: 224, 13.7.1639: 233–234, 30.9.1639: 299. — Jaakko Pulkka oli asialla myös viitisentoista vuotta myöhemmin, kun hän väitti ettei ollut saanut tuomiota eräässä velkajutussa, vaikka oli odotellut asian ratkaisua jo kaksi vuotta. Kämnerinnotaari ja kaupunginpalvelija todistivat, että Jaakko ei ollut vaivautunut kämnerinoikeuteen kuulemaan langetettua tuomiota. Siten Pulkan valitus katsottiin aiheettomaksi, ja hänet tuomittiin varattomuutensa vuoksi istumaan kahdeksan päivää raastuvan vankilassa. — VA TRO 8.7.1654: 202–203, 12.7.1654: 204–205.

68 Raastuvanoikeuden päätöksestä ei ole tietoa. — VA TRO 30.6.1638: 199, BÅH 1: XIII, s. 140–141.

ollut saanut mieleistään tuomiota. Nordman myönsi rikkeensä ja pyysi raastuvanoikeudelta armoa luvaten maksaa köyhäinkassaan 10 kuparitalaria. Vastaisen varalle raastuvanoikeus määräsi korkean 100 hopeatalarin uhkasakon.⁶⁹

Tunnetaan ainoastaan yksi tapaus, jossa alioikeuden tuomaria pahoinpideltiin. Vuonna 1634 Turun kämnerinoikeuden kirjuri-tuomari Matti Sakarinpoika sai selkäänsä Lauri Palikalta, kun ensin mainittu oli eräiden muiden kanssa ollut toimeenpanemassa kämnerinoikeuden tuomiota. Raastuvanoikeus tuomitsi Palikan sekä 40 markan sakkoihin tuomionrikkomuksesta että yhteensä 18 markan rangaistukseen kunnianloukkauksesta ja pahoinpitelystä.⁷⁰

Kämnerinoikeuden tuomareihin kohdistuneet solvaukset olivat yleisimpiä esitettyjä moitteita. Turussa kohteena oli säännöllisesti kämnerinoikeuden kirjuri. Esimerkiksi vuonna 1637 Jochim Stråkerck syytti Joosef Jaakonpoikaa "salaisen tuomion" antamisesta, sillä Stråkerckin mukaan häntä ei ollut laillisesti haastettu kuulemaan tuomiota. Kirjuri näytti alioikeuden pöytäkirjat, joista ilmeni, että Stråkerck oli neljä kertaa jäänyt tulematta oikeuteen.⁷¹ Samana vuonna Jakob Wollen valtuutettu Gregor Belckou valitti Joosefin kirjanneen Wellam Rossin eräässä velkakiistassa antaman lausunnon toisin kuin tämä oli asian ilmaissut. Vakuudeksi Belckou esitti Rossin kirjallisen lausunnon sanomastaan. Ilmeisesti Ilkka ei kuitenkaan ollut tehnyt virhettä, sillä mistään sellaisesta ei jutun käsittelyn yhteydessä mainita.⁷²

Vielä suoremmin laiminlyöntiin ja jopa rikokseen viitattiin pari vuotta myöhemmin, kun Peter Trummel syytti Ilkkaa lahjusten vastaanottamisesta Trummelin ja Simon Blomin välisessä tapauksessa. Kun Trummel ei voinut todistaa väitettään, hänet tuomittiin perättömästi kanteesta 40 markan sakkoon sekä kämnerinoikeuteen että kirjuriin kohdistuneesta kunnianloukkauksesta.⁷³

Erityisesti Joosef Jaakonpoika oli porvariston silmätikkuna, sillä hän kertoi vuonna 1640 Matti Eskonpojan valittaneen hovioikeuteen, että "yksi hänen antamansa tuomio oli irrallinen ja perustelematon".⁷⁴ Pari vuotta myöhemmin Ilkka kertoi erään porvarin tulleen hänen ko-

69 VA TRO 28.3.1659: 179, 16.4.1659: 184–185.

70 VA TRO 1.2.1634; ks. myös BÅH 1: VI, s. 140 (TRO 30.1.1634).

71 VA TRO 8.2.1637, BÅH 1: IX, s. 19. – Vastaavanlaisista tapauksista, ks. esimerkiksi VA TRO 10.7.1638: 221, 11.7.1638: 225, 14.7.1638: 240, BÅH 1: XIII, s. 157, 159–160, 171; 24.3.1641: 215; 31.10.1646: 33–34.

72 VA TRO 18.1.1637, 11.2.1637, 13.2.1637, BÅH 1: IX, s. 5, 21–22, 26–29.

73 VA TRO 19.10.1640: 19, 24.10.1640: 35, 26.10.1640: 38–39, 2.11.1640: 50–51, 23.11.1640: 89, 28.11.1640: 104, 1.12.1640: 118–119, 2.12.1640: 124–125, 129; Ks. myös VA TKO 2.12.1641: 9.

74 Asian myöhempi käsittely ei näy pöytäkirjoissa. Kuitenkaan ilmianto ei näytä vaikuttaneen Joosef Jaakonpojan arvostukseen hovioikeuden silmissä. – VA TRO 28.11.1640: 104–105, 2.12.1640: 125; liite 7, numero 11.

tiinsa ja nimittäneen häntä hunsvotiksi, "joka asiassa oli tuominnut".⁷⁵ Myös Joosefin seuraajaa Håkan Andersinpoikaa solvattiin, sillä Niilo Friisilä oli torilla haukkunut häntä "vääräksi tuomariksi".⁷⁶

Turussa kämnerinoikeuden kirjurin joutuminen kiukunpurkausten ja jopa perättömien väitteiden kohteeksi johtui ennen kaikkea siitä, että kaupungissa kämnerinoikeus oli käytännössä koko tutkimusjakson sama kuin sen pöytäkirjanpitäjä. Valtaa käyttävänä tuomarina hänestä tuli helposti syyppää tuomitun kärsimiin vastoinkäymisiin, hieman samoin kuin aikakaudelle tyypillistä oli esimerkiksi säiden riippuminen kuninkaan "hyvyydestä". Kirjurin asemaa vaikeutti sekin, että varsinaisten tuomaritehtävien lisäksi hän hoiti samalla sekä tuomioiden puhtaaksikirjoittamisen että riitojen osapuolten tai syytettyjen haastamisen oikeuteen. Kämnerinkirjurilla oli viimeistään vuodesta 1637 oikeus haasteseteleiden kirjoittamiseen,⁷⁷ eikä niiden saaminen ollut kaikkien porvareiden mieleen. Kämnerinkirjuri Håkan Andersinpoika valitti vuonna 1649 Wilhelm Bergistä, että tämä oli repinyt saamansa haasteen.⁷⁸

Entä millainen vaikutelma kämnerinoikeudesta syntyy kaupunkilaisten reaktioiden perusteella? Edellä esitettyjen tarkoituksellisen räikeiden tapausten perusteella olisi helposti mahdollista tehdä johtopäätös, että alioikeuden arvovalta oli varsin heppoisissa kantimissa. Kuitenkin todellisuus vaikuttaa jotakuinkin päinvastaiselta. Tietenkään kaikista mahdollisista jutuista ei ole tietoja, mutta säilyneiden lähteiden mukaan suoranaisia valituksia kämnerinoikeuden toiminnassaan tekemistä virheistä on ollut vähän. Esimerkiksi Turun arviolta korkeintaan puolensataa eriasteista tuomioistuimeen kohdistunutta loukkausta ei ole paljon 30 vuoden aikana (noin vuosina 1630–1660) kun samaan aikaan kämnerinoikeus tuomitsi vähintään noin 300–400 oikeustapausta vuosittain. Muista kaupungeista ei tunneta kämnerinoikeuteen kohdistuneita asiattomia valituksia juuri lainkaan.

Turun raastuvanoikeus ei aina katsonut aiheelliseksi edes tuomita kaikkia leuanlouskuttajia, vaan siirsi asian joko sovitteluun tai antoi kovan uhkasakon. Menettelyä ei ole ymmärrettävä niin, ettei raastuvanoikeus olisi välittänyt kämnerinoikeuden tuomareiden tai koko

75 Tapauksen käsittely ei ilmene tuomiokirjoissa enää tämän jälkeen. – VA TRO 28.2.1644: 177.

76 VA TRO 10.2.1649: 14–15, 5.12.1649: 424; ks. myös TRO 4.11.1648: 246–247, 15.11.1648: 272. – Tuomareihin kohdistuneista kunnianloukkauksista, ks. myös esimerkiksi TRO 14.9.1644: 507–508, 28.9.1644: 543–544; 9.5.1653: 120; 24.7.1655: 187; 29.2.1660: 30; ViRO 31.1.1653: 173–175; 13.6.1653: 279–280, 25.6.1653: 293–294; ViKO 21.8.1655; VRO 30.4.1656, 7.5.1656, 10.5.1656.

77 Ks. Karonen 1992d, s. 327; Bonsdorff 1892a, s. 286–287.

78 VA TRO 10.2.1649: 14. Jo aiemmin Håkan Andersinpoika valitti Gottfrid Rosskampista, joka oli kirjoittanut hänelle röyhkeän kirjeen, kun kirjuri haastoi hänet vastaamaan erästä vaasalaista porvaria vastaan. Tapaus ei tule uudestaan käsitellyyn. – VA TRO 9.10.1644: 9–10.

tuomioistuimen arvovallasta – sehän olisi samalla saannut omaa oksaansa – vaan kyseessä oli todennäköisesti psykologisesti onnistunut ratkaisu. Kun raastuvanoikeuden asiakirjoja mainitunlaisista tapauksista lukee, tulee usein väistämättä mieleen, että kuulusteltavana ollut syytetty oli tavallisesti hyvin katuvaan tempauksensa vuoksi. Harvinaista ei olekaan, että syytetty tunnusti tekonsa ja osoitti katumusta mainiten toimineensa hetken mielijohteessa tai pikaistuksissaan. Tuomarit oivalsivat tuolloin, että pelkkä varoitus uhkasakolla terästettynä riitti pahantehtäjän taltuttamiseksi. On huomattava, ettei Turussa Jaakko Pulkkaa ja Peter Trummelia⁷⁹ lukuunottamatta tunneta yhtään tapausta, jossa keran tuomittu henkilö olisi uudestaan syyllistynyt vastaavanlaiseen tekkoon. Pelkkä varoitus tuntuu riittäneen.⁸⁰

Viipurissa oikeuslaitos suhtautui – tosin vain parista tunnetusta tapauksesta tehdyn päätelmän perusteella – huomattavasti turkulaisia jyrkemmin kämnerinoikeudessa tai -oikeudesta lausuttuihin ylimääräisiin mielenilmauksiin. Tuomionmoitteista ja kunnianloukkauksista annettiin suurimmat mahdolliset sakot (40 markkaa), mikä johtunee ennen kaikkea siitä, että Viipurin oikeus- ja hallintolaitoksen henkilöstöllä oli aikaisemmin ollut huonoja kokemuksia tottelemattomuuden ja niskoittelun leviämisestä porvariston keskuuteen. Kovilla rangaistuksilla tuomioistuinkuri pidettiin tiukkana.⁸¹

4 Kämnerinoikeuksien merkitys kaupunkien oikeudenhoidossa ja hallinnossa

Vielä on vastaamatta kysymykseen, mikä oli kämnerinoikeuksien kokonaismerkitys kaupunkiyhteisön hallinto- ja oikeusjärjestelmässä. Kysymys on sekä olennainen että hyvin vaikea vastattavaksi. Asiaa voidaan tarkastella vertaamalla raastuvan- ja kämnerinoikeuden ratkaisemien tapausten määrää toisiinsa ja yhdistämällä saadut tiedot edellä tehtyihin kämnerinoikeuden luonnetta koskeviin havaintoihin. Turussa ja Viipurissa vertailu on suoritettu otannan avulla,⁸² mutta muualla on kaikki

79 Ks. edellä sekä Karonen 1992d, s. 121, 122–123.

80 Myös Vaasassa oltiin melkoisen lempeitä kämnerinoikeuteen tai sen tuomareihin kohdistuneissa valituksissa, ks. esimerkiksi VA VRO 4.2.1657, 5.2.1657, 11.2.1657; 20.8.1659: 181, 21.11.1659: 237–238, 14.12.1659: 258; VKO 25.6.1659.

81 VA ViKO 26.4.1643: 41–41v.; VA ViRO 19.8.1648; ks. myös edellä s. 93–94.

82 Turussa mukana olevat vuodet ovat 1640, 1644, 1650, 1655, 1660 ja Viipurissa 1650, 1655 ja 1660. Vuosien valinta on tehty ensi sijassa sen mukaan kuinka kummankin oikeusistuimen tuomiokirjoja on säilynyt, ks. edellä luku A.I.4.

saatavilla olevat tiedot otettu mukaan tarkasteluun.⁸³

Tuomioistuinten välisessä vertailussa kaupungit ovat jakautuneet kahtia siten, että ensimmäiseen ryhmään kuuluvat Suomen tapuli-kaupungit Turku, Viipuri sekä Helsinki ja toiseen maakaupungit Vaasa ja Rauma. Ensiksi mainituissa kaupungeissa kämnerinoikeuden ratkaisemien tapausten osuus kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kaikkiaan käsittelemistä jutuista oli huomattavasti suurempi kuin Vaasassa ja Raumalla, joissa raastuvanoikeus oli pelkkien määrällisten mittareiden avulla tarkasteltuna paljon merkittävämpi tuomioistuin.

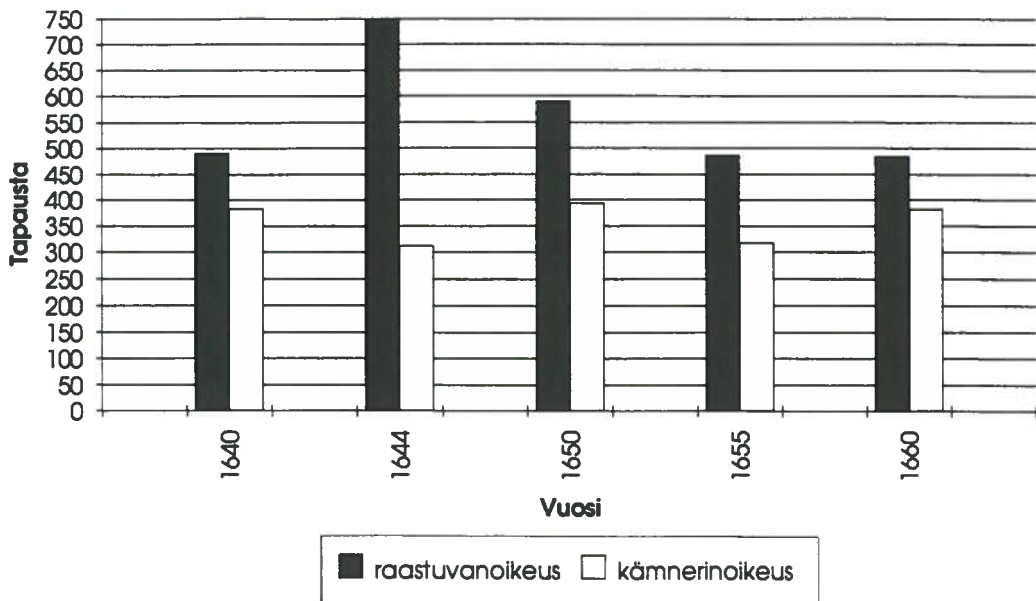
Turun kämnerinoikeuden ratkaisemien juttujen osuus kaikista kaupungeissa ilmitulleista tapauksista oli merkittävä⁸⁴. Vuonna 1660 kaupungin oikeusistuimissa esillä olleista 850 tapauksesta kämnerinoikeus sovitteli, tutki ja tuomitsi lähes puolet. Viipurissa alioikeuden osuus kaikista kaupungin oikeuslaitoksen tietoon tulleista asioista oli vielä suurempi: vuosina 1650–1660 peräti 3/4 tapauksista hoidettiin kämnerinoikeudessa. Helsingissä vastaava osuus vaihteli vuosina 1651 ja 1661 1/4–1/2 koko määrästä, kun taas Vaasassa ja Raumalla kämnerinoikeuden osuus koko oikeus- ja hallintolaitoksen tapausten käsittelijänä ei milloinkaan ylittänyt 20 prosenttia. Luvut ovat lähinnä suuntaantavia, mutta osoittavat selvästi sen, että isoissa kaupungeissa kämnerinoikeuksilla oli suurempi painoarvo kuin pienemmissä. Kuitenkin lukuja on tuomiokirja-aineiston eroavaisuuksien vuoksi hankala verrata yhdessäkään kaupungissa eri aikoina saati täysin erilaisten kaupunkien kesken.⁸⁵

83 Vuosi 1651 ei ole mukana Vaasaa koskevissa tiedoissa. Rauman vuoden 1655 raastuvanoikeuden käsittelemien tapausten lukumäärä ei ole kattava, koska renovoitu tuomiokirja on säilynyt vain puolen vuoden ajalta.

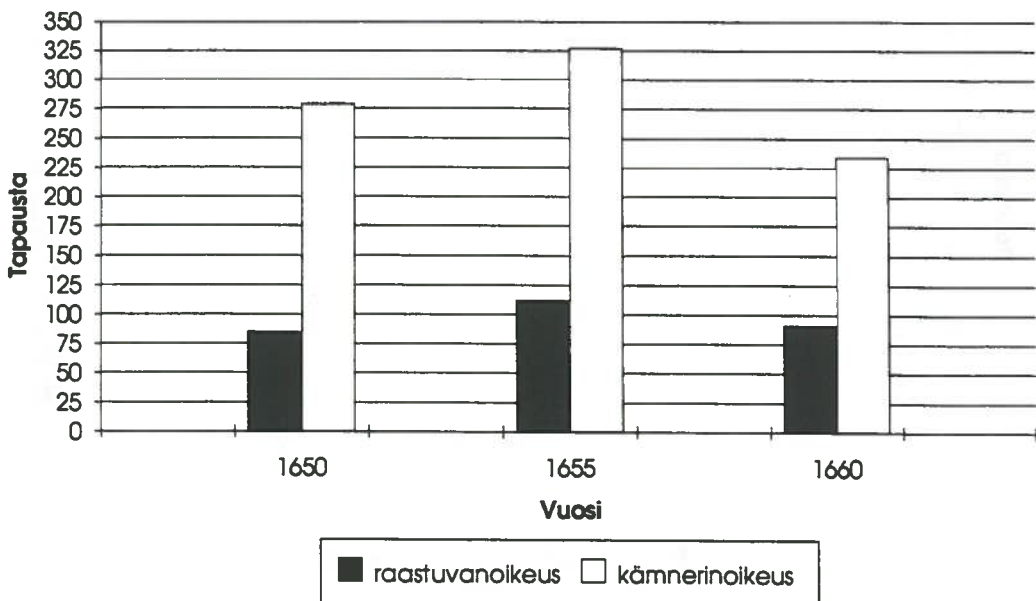
84 Vuosi 1644 on poikkeuksellinen, sillä tuolloin raastuvanoikeus käsitteli peräti 750 asiaa, mikä oli yli kolmasosan enemmän kuin muina tarkasteluvuosina. Sen vuoksi kämnerinoikeuden käsittelemien tapausten suhteellinen osuus jäi tuolloin ainoan kerran alle kolmasosaan juttujen yhteenlasketusta määrästä.

85 Ks. kuviot 2–6.

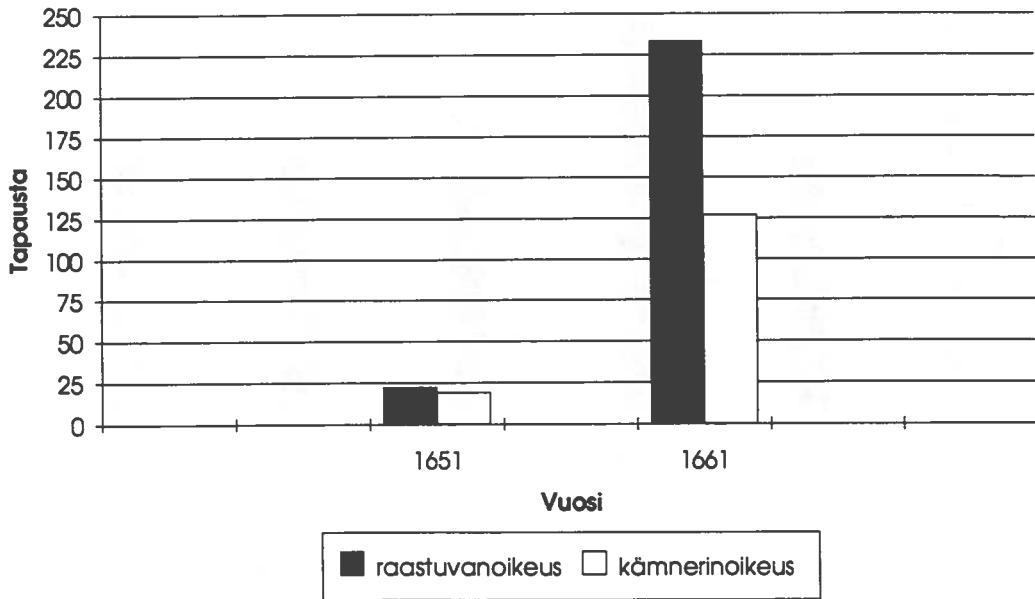
KUVIO 2 Turun raastuvan- ja kämnerinoikeuden käsittelemät tapaukset vuosina 1640–1660. Lähde: Liitteet 2.9, 3.3.

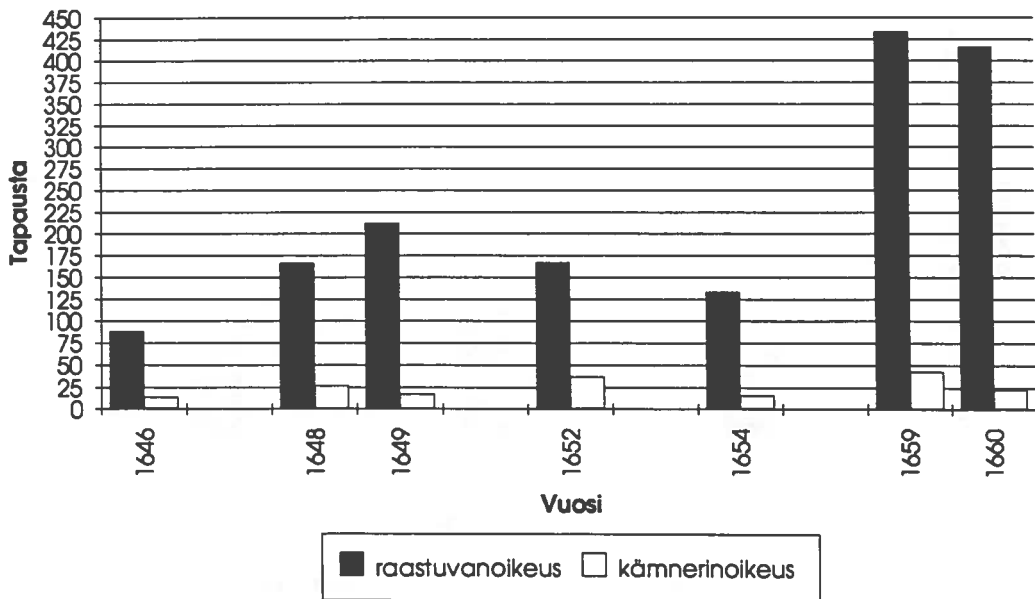
KUVIO 3 Viipurin raastuvan- ja kämnerinoikeuden käsittelemät tapaukset vuosina 1650–1660. Lähde: Liitteet 2.13., 3.5.

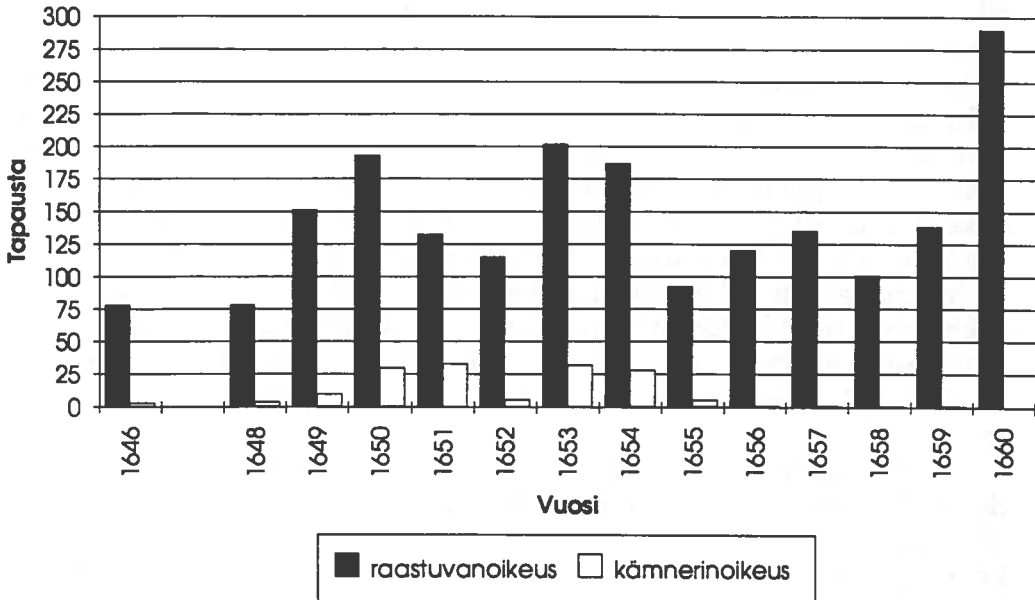
KUVIO 4 Helsingin raastuvan- ja kämnerinoikeuden käsittelemät tapaukset vuosina 1651 ja 1661. Lähde: Liitteet 2.1., 3.1.

KUVIO 5 Vaasan raastuvan- ja kämnerinoikeuden käsittelemät tapaukset vuosina 1646–1660. Lähde: Liitteet 2.12., 3.4.

KUVIO 6 Rauman raastuvan- ja kämnerinoikeuden käsittelemät tapaukset vuosina 1649–1660. Lähde: Liitteet 2.7., 3.2.

Jotta pystyttäisiin paremmin vertaamaan nimenomaan *oikeuslaitoksen* työtaakkaa ja samalla hahmottamaan raastuvan- ja kämnerinoikeuden eroavuuksia tai samankaltaisuuksia, voidaan hallintojutut jättää tässä yhteydessä tarkastelun ulkopuolelle. Saman tapauksen kaksinkertainen luokittaminen eliminoidaan vähentämällä vetojutut raastuvanoikeuden käsittelemistä asioista. Näin pystytään tutkimaan eri oikeusasteiden hoitamien rikos- ja siviilijuttujen määriä keskenään.⁸⁶

Näin kootut tiedot⁸⁷ täsmentävät edellä annettua kuvaa ja samalla vahvistavat vaikutelmaa kämnerinoikeuden tarpeellisuudesta ennen kaikkea Suomen oloissa suurissa kaupunkiyhteisöissä. Niinpä

86 Raastuvanoikeus ratkaisi seuraavanlaisia juttuja: rikos-, siviili- ja hallintoasioita sekä kämnerinoikeudesta vedottuja tapauksia. Kämnerinoikeudessa tehtiin päätöksiä lähinnä vain rikos- ja siviiliasioissa. Jotta luvut saataisiin "puhdistettua", on käytettävä seuraavaa laskukaavaa: raastuvanoikeuden koko tapausmäärästä vähennetään hallintoasiat sekä vetojutut, jolloin jäljelle jäävät *pelkästään* raastuvassa esillä olleet asiat. Nämä puolestaan lisätään kämnerinoikeuden käsittelemien asioiden lukumäärään, jolloin pystytään laskemaan alioikeuden hoitamien tapausten suhteellinen osuus kaikista kaupungissa käsitellyistä oikeusjutuista. Raastuvassa käsiteltyjä kämnerinoikeuden esitutkimia tai sinne siirtämiä juttuja ei ole erotettu, joten alempana esitettävät arviot ovat kämnerinoikeuden osalta minimiarvoja. Toisaalta muualla kuin Raumalla ei ole vähennetty kämnerinoikeuden käsittelemiä hallintoasioita alioikeuden tapausten kokonaismäärästä, mutta koska sellaisia asioita ei ollut missään muutamaa enemmän, virhemarginaali ei tältä osin muodostu merkittäväksi.

87 Seuraava esitys perustuu, mikäli muuta lähdettä ei mainita, liitteisiin 2–4, joista tiedot on saatu edellä esitetyn laskentamallin mukaan.

Turussa "puhdistetut" luvut osoittavat kämnerinoikeuden käsitelleen yleensä noin 3/4 kaikista kaupungin oikeuslaitoksen tietoon tulleista rikos- ja siviilijutuista⁸⁸. Viipurissa, jossa muokkaamattomat luvut eivät tuomiokirja-aineiston erikoislaatuisuuden vuoksi kuvasta suoraan todellisuutta, kämnerinoikeuden merkitys oli vielä suurempi: alioikeus hoiti vähintään kahdeksan kymmenestä ja enimmillään yli 90 prosenttia kaikista rikos- ja siviiliasioista. Myös Helsingissä kämnerinoikeus hoiti jutuista noin puolet, mitä kämnerinoikeuden alkuvaiheiden haparoinnin jälkeen voidaan pitää kohtalaisena saavutuksena. Sen sijaan Vaasassa ja Raumalla kämnerinoikeuksien merkitys jäi kylmien tilastotietojen valossa huomattavasti vähäisemmäksi kuin muissa kaupungeissa. Kummasakin kämnerinoikeudet hoitivat rikos- ja siviiliasioista hämmästyttävän yhtäläisen osuuden, sillä yleensä noin 10–30 prosenttia tapauksista käsiteltiin alioikeudessa; milloinkaan osuus ei ylittänyt kolmasosaa koko määrästä.⁸⁹

Kämnerinoikeuden merkitystä voidaan tarkastella paitsi oikeudenhoidon myös taloushallinnon näkökulmasta. Lähdeaines ei tosin ole erityisen kiitollinen tällaiseen tutkimukseen, sillä esimerkiksi tiedot kaupungin alioikeuden – kuten koko oikeuslaitoksenkin – aiheuttamasta taloudellisesta rasituksesta ja tuotoista ovat hyvin niukat.

Asian merkitys on niin suuri, että jonkinlaisia arvioita on silti syytä tehdä. Kämnerinoikeuden tärkeimmät menot muodostuivat palkkakustannuksista⁹⁰. Kaikissa Suomen kaupungeissa alioikeuden suurin menoerä aiheutui oikeuden kirjurin palkoista,⁹¹ jotka olivat suurimmat

88 Ainoana poikkeuksena on vuosi 1644, jolloin raastuvanoikeuden erityisen suuren työmäärän vuoksi kämnerinoikeuden osuus jäi vajaan 60 prosenttiin.

89 Raumalla suhteellinen osuus putosi Timmen erottamisen jälkeen lähelle nollaa, koska tapauksia käsiteltiin kämnerinoikeudessa vuosina 1656–1659 vain yksi vuodessa.

90 Tässä ei ole mahdollista ryhtyä arvioimaan, mikä oli tuomareille myönnettujen luontaisetujen, verohelpotusten ja vastaavien merkitys henkilöstön palkkauksessa, koska tiedot ovat tältä osin erittäin puutteelliset. Vertailut ja arvioinnit tehdään siten ainoastaan menosääntöjen ja maksettujen rahapalkkioiden avulla. – Palkkauksesta tarkemmin, ks. Halila 1942, s. 111–135.

91 Kämnerinoikeuden kirjurin palkkoja eri kaupungeissa 1600-luvun puolivälin paikkeilla:

Kaupunki	Kuparitalaria	Kaupunki	Kuparitalaria
Turku	300	Tukholma	1000
Viipuri	500	Norrköping	250–275
Helsinki	250	Göteborg	250
Vaasa	30–50		

Huom. Tiedot on kerätty menosääntöjen, privilegioiden ja tilitietojen perusteella. Lähteiden heterogeenisuus on saattanut vaikuttaa tuloksiin. Viipurin ja Helsingin osalta ei ole varmaa tietoa siitä, tarkoitetaanko kupari- vai ho- (jatkuu...)

Viipurissa ja Turussa. Niiden lisäksi muita henkilöstökuluja ei juuri kertynyt, sillä varmasti ainoastaan Vaasassa⁹² ja Viipurissa⁹³ maksettiin korvauksia kämnerinoikeuden puheenjohtajille ja lisäjäsensille. Näin Helsingissä ja Turussa havaittava raatimiesten tiheä vaihtuminen alioikeuden istunnoissa tulee entistä ymmärrettävämmäksi. Miksi raatimiesten olisi pitänyt tehdä ylimääräistä, vastikkeetonta työtä enemmän kuin oli pakko?⁹⁴

Muita menoja koitui muun muassa kämnerinoikeuden lämmitys- ja kirjoitusvälineiden, paperin, lakan ja musteen hankinnasta. Erityisesti alioikeuden käyttäjäkuntaa rasittaneita maksuja olivat haasteseteleihin liittyneet maksut sekä tuomionjulistuksista perityt sporttelit.⁹⁵ Näiden menoerien merkitystä kokonaiskustannuksista on lähes mahdoton arvioida, mutta on mahdollista vertailla raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden palkkakustannuksia. Vertailu on tärkeää, jotta pystyttäisiin saamaan riittävän tarkka kuva kämnerinoikeuden merkityksestä kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen osana. Oheiseen asetelmaan on koottu palkkakulujen⁹⁶ suhteellinen jakauma eri tuomioistuinten kesken noin vuosina 1640–1660:⁹⁷

91(...jatkuu)

pearahaa. Tässä raha-arvon on oletettu alunperin ilmoitetun hopeassa, joten kuparitalareiksi muutettuna hopeatalarin arvo on 2,5 kertainen.

Lähde: RA Städers acta Vasa vol. 73, "*dätta måste mz Bårgemästare och Råd, samt de gemene ij Vasa stadh öffuerleggiess*", heinäkuu 1651; KOA Inkomna skrivelser från magistrater o. underrätter m. fl. Vasa, Kopio Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan palkkausta koskevasta 10.12.1654 päivätyistä muistiosta; VA 8616: 1038–1046; 8625: 1324v.; 9142: 172–190; Bonsdorff 1892a, s. 233; Ranta 1975, s. 578; Nordman 1906b, s. 6; Ehrström 1890, s. 50–51; Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 296 (Kuningatar Kristiinan menosääntö Tukholman virkamiehille 15.12.1649); Almquist 1929, s. 396; Helmfrid 1963, s. 615, 665.

- 92 Vaasan kämnerinoikeuden raatimies-puheenjohtaja sai 30 kuparitalarin korvauksen. Samoin kaksi porvaristosta valittua lisäjäsentä saivat vaivoistaan kumpikin vuosittain 10 kuparitalaria.
- 93 Raatimies-puheenjohtaja Haquinus Schmittille maksettiin vuonna 1655 60 hopeatalarin eli 150 kuparitalarin lisämaksu kämnerinoikeudessa toimimisesta. Otaksuttavasti hän on saanut summan heti vuodesta 1651, jolloin hän astui virkaan. Sitä aikaisemmalta ajalta ei tietoja ole säilynyt, mutta voidaan olettaa, että "vanhanaikaisen" järjestelmän aikana raatimiehille ei maksettu mitään.
- 94 Raatimiesten vaihtuminen johtui siitäkin, että kummassakaan kaupungissa he eivät olleet välttämättömiä kämnerinoikeuden toiminnalle. – Vrt. Ranta 1975, s. 685–696; Halila 1940, s. 266–267.
- 95 Todennäköisesti kaikkialla nämä sivusaatavat olivat kämnerinoikeuden kirjurin etuoikeus.
- 96 Raastuvanoikeuden henkilöstöön on laskettu kuuluviksi ainoastaan perusvirkojen haltijat eli pormestarit, raatimiehet ja kaupunginkirjuri. Kämnerinoikeuden väessä ovat mukana kaikki ne henkilöt, jolle on todistettavasti maksettu palkkaa alioikeudessa istumisesta.
- 97 Lähde: Viitteessä 91 mainitut lähteet.

Kaupunki	A	B	C
Turku	94	6	100
Viipuri	90	10	100
Helsinki	93	7	100
Vaasa	91	9	100
Rauma	100 (?)	0 (?)	(100)

A = Raastuvanoikeuden suhteellinen osuus kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kaikista palkkakustannuksista (prosenttia)

B = Kämnerinoikeuden suhteellinen osuus kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kaikista palkkakustannuksista (prosenttia)

C = Yhteensä (prosenttia)

Asetelma osoittaa yksiselitteisesti, että raastuvanoikeuteen verrattuna kämnerinoikeuden ylläpito oli hyvin edullista. Tietysti raatimiesten käyttäminen alioikeuden palkattomina jäseninä hieman kaunistaa tuloista kämnerinoikeuden eduksi.⁹⁸ Kuitenkaan edes Viipurissa, jossa raatimiehelle maksettiin erillinen palkkio puheenjohtajuudesta, eivät kulut nousseet kuin kymmenesosaan koko hallinto- ja oikeuslaitoksen menoista. Myös Tukholmassa kämnerinoikeudet kuluttivat noin 10 prosenttia tärkeimmän hallintohenkilöstön menoista⁹⁹.

Kokonaan toinen asia on se, kuinka edullista kaksiportaisen tuomioistuinkoneiston ylläpitäminen oli koko kaupungin porvariston kannalta. Kämnerinoikeudesta tuli toki tuottojakin, sakkorangaistuksista kilahti aina jokunen markka kaupungin kassaan. Asiaa voidaan riittävän luotettavan lähdeaineiston avulla tarkastella ainoastaan Vaasasta, josta on ainoana suomalaisena kaupunkina säilynyt tarkat oikeusistuin-kohtaiset sakkoluettelot vuosilta 1656–1659.¹⁰⁰ Vaasan sakkotulojen merkitys henkilöstön palkkauksessa näkyy oheisesta asetelmasta:¹⁰¹

98 Lisäksi on muistettava, että raastuvanoikeuden toimintaan kuului myös muuta kuin vain oikeudenhoitoa.

99 Tosin suhteellinen osuus nousi hieman vuonna 1654, jolloin perustettiin kolmas kämnerinoikeus. — Hildebrand-Bratt 1900–1913, s. 315 (Kaarle X Kustaan menosääntö Tukholmalle 28.6.1655). Norrköpingissä oli kämnerinoikeuden suhteellinen osuus oikeuslaitoksen virkojen palkkauksesta vuonna 1645 ainoastaan pari prosenttia. — Helmfrid 1963, s. 665.

100 Nämä luettelot valmistettiin nähtävästi kruunua varten, koska ne ovat läänintilien yhteydessä. Siten luetteloiden tietojen vertaaminen suoraan kaupungin virkakunnan palkkaukseen todennäköisesti yliarvioi sakkotulojen merkitystä, sillä kaupunginlaki suosi tilityksissä jonkin verran kruunua kaupungin kustannuksella. Samoin harvinaista ei ollut sekään, että kaupungin osuus saatettiin antaa sakoista anteeksi, mikä taas ei tullut kyseeseen kruunun kohdalla. Lisäksi on huomattava, että "sakkotuotto" on ehdoton bruttoarvo, koska esimerkiksi sakkujen keruusta muodostuneita kustannuksia ei ole vähennetty.

101 VA 9142: 196–200. Raastuvanoikeuden vuotuisiksi palkkakustannuksiksi on laskettu 830 kuparitalaria ja kämnerinoikeuden 80 kuparitalaria.

Vuosi	A	B
1656	14	70
1657	15	14
1658	18	4
1659	9	6

A = Raastuvanoikeudesta kertyneiden sakkotulojen suhteellinen osuus raastuvanoikeuden henkilöstön palkkauksesta (prosenttia)

B = Kämnerinoikeudesta kertyneiden sakkotulojen suhteellinen osuus kämnerinoikeuden henkilöstön palkkauksesta (prosenttia)

Kämnerinoikeus pystyi ainakin teoriassa ainoastaan vuonna 1656 langettamallaan sakoilla maksamaan suuren osan aiheuttamistaan kustannuksista. Muina vuosina suhteellinen osuus oli lähestulkoon mitätön: korkeintaan parinkymmenen kuparitalarin sakkokertymillä ei henkilöstöä juuri palkattu. Tosin raastuvanoikeuskaan ei mainittavammin pystynyt "tulovastuulliseen" toimintaan.

Kuten sanottu, muiden kaupunkien osalta vastaavanlaisia laskelmia ei pystytä tekemään,¹⁰² mutta tulokertymää voidaan toki arvioida. Turussa ja Viipurissa kämnerinoikeus tuotti ainakin absoluuttisesti paljon enemmän sakkorahoja. Koska molemmissa kaupungeissa kämnerinoikeuden organisaatio oli melko kevyt, on myös todennäköistä, että niissä oikeuden "tuotoilla" pystyttiin peittämään suhteellisesti suurempi osuus henkilöstökuluista kuin Vaasassa.

Viimein on kysyttävä, mikä oli kämnerinoikeuksien merkitys suomalaisten kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksessa. Suomalaisen mittapuun mukaan suurkaupungeiksi laskettavissa Turussa ja Viipurissa kaupungin alioikeuden merkitys sekä jutturuuhkien purkajana että esitutkimusten tekijänä oli huomattava. Kämnerinoikeudet hoitivat molemmissa kaupungeissa suurimman osan kaikista oikeustapauksista. Turusta säilyneiden tietojen perusteella näyttää vakaasti silti, että käsitellyn aikakauden loppupuolella – oikeastaan jo 1640-luvulta – raastuvanoikeus enemmän tai vähemmän tietoisesti siirsi käytännöllisesti katsoen kaikki varsinaiset oikeustapaukset kämnerinoikeuden harteille. On todennäköistä, että mikäli Turussa – ja Viipurissa – ei olisi ollut kämnerinoikeutta lainkaan, tai sen toiminta olisi ollut vajavaista, olisi koko hallintolaitos joutunut kaaokseen, asioita ei olisi saatu käsiteltyä edes niinkään nopeasti kuin edellä on havaittu.

Tietysti osa jutuista myöhemmin tavalla tai toisella (esimerkiksi siirto tai vetoaminen) ilmaantui raastuvanoikeuteen, mutta ylempi tuo-

102 Periaatteessa se olisi mahdollista laskemalla tuomiokirjoista sakkojen määrä, mutta menettely on ensinnäkin hyvin hidas ja toiseksi myös melko epävarma. Tämä johtuu siitä, että sakkoluettelo voi ainoastaan kertoa, kuinka paljon sakkoja on maksettu rahana: tunnettu tosiasia on, että kaikilla ei ollut varaa maksaa langetettuja rangaistuksia rahalla, vaan käytettiin muuntorangaistusta ("köyhä maksaa selkänahallaan"), mikä ei välttämättä aina näy tuomiokirjoissa.

mioistuin hoiti tutkimusjakson lopulla enää muutoksenhaut ja erityistä asiantuntemusta vaativat tapaukset. Siksi voidaan väittää, että kämnerinoikeuden tehokkuuden vuoksi raastuvanoikeus pystyi muuntautumaan tuomioistuimesta hallinnollisia päätöksiä ja julistuksia jakavaksi maistraatiksi, joka edellä mainittujen tehtävien lisäksi hoiti esimerkiksi kaupunkiyhteisössä tärkeät huudatusasiat ja myönsi ulosottovaltuudet. "Pienet ja vähäiset" asiat – joita kaikkialla ja kaikissa oikeusasteissa oli aina arviolta vähintään 90 prosenttia kaikista tapauksista – saivat siis jäädä syrjään ylemmän tuomioistuimen tärkeiden ja merkittävien töiden tieltä. Vaikka Viipurista ei vastaavanlaista aineistoa olekaan säilynyt, niin olosuhteiden voidaan olettaa olleen siellä jotakuinkin samankaltaiset. Siihen viittaa Turku tiukempi pitäytyminen ainoastaan vetojuttujen ja siirrettyjen tapausten käsittelyyn.¹⁰³

Helsingin, Rauman ja Vaasan kämnerinoikeuksien merkitystä ei ole mahdollista arvioida aivan yhtä yksiselitteisesti. Helsingin alioikeus tuli tarpeelliseksi tutkimusjakson loppuun mennessä ja Rauman taas lakkasi olemasta samoihin aikoihin. Näiden osalta kämnerinoikeuden arvo tuli vuoteen 1660 mennessä koko lailla selväksi. Vaasan tilanne on monimutkaisempi: kämnerinoikeus käsitteli siellä tuomiokirjatietojen perusteella jatkuvasti vain vähän tapauksia. Samaan aikaan raastuvanoikeuden työtaakka kasvoi Vaasassa muissa maakaupungeissa havaittuun verrattuna ennätysmäisen suureksi, ja vaikka valtaosa siellä käsitellyistä asioista koski hallintojuttuja, niin tästä huolimatta rikos- ja siviiliasioita päätettiin raastuvassa paljon enemmän kuin alemmassa tuomioistuimessa. Kämnerinoikeuden ei siten pelkän numeroaineksen valossa voida katsoa olleen Vaasassa erityisen tarpeellinen. Kuitenkin sen toimintaa pidettiin koko ajan yllä – vieläpä voimakkaan organisaation tukemana.

Syynä laajan oikeuslaitoksen ylläpitoon kaupungissa on pidettävä sitä, että tuomioistuimen perustaminen ajoittui Pietari Siulinpojan hallintokauden alkuun, jolloin hänellä ilmiselvästi oli sekä halua että kykyä toteuttaa kaksiportainen tuomioistuinlaitos. Vaasan alioikeuden organisaatiota kehitettiin voimakkaasti aivan Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan läänityskauden alussa, eikä tuomioistuinta lakkautettu kovimman kontrollivaiheen jälkeenkään. Kämnerinoikeus saatiin niin muodoin juurrutetuksi vaasalaiseen kaupunkihallintoon, mistä johtuen se ei kokenut samaa kohtaloa kuin Raumalla ja Uudessakaupungissa, joissa tuomioistuimet lopetettiin vähin äänin kiihkeimmän uudistajan lähdettyä kaupungista.

103 Viipurissa kämnerinoikeus hoiti hetken kesällä 1656 yksin kaupungin oikeudenhoitoa. Kyseessä oli tosin poikkeusaika, sillä Venäjän-sodan alettua tuomioistuinlaitoksen toiminta kaupungissa vaikeutui. – Ks. edellä luku C.V.1.; VA ViKO 7.6.1656; Lappalainen 1972. – Viipurin venäläismiehityksen aikana 1710-luvulla tapahtuneen kämnerinoikeuden lakkauttamisen vaikutuksesta kaupungin oikeudenhoidon tason heikkenemiseen, ks. Ranta 1987, s. 352–353.

YLIORGANISOINTIA VAI EI?

Ruotsi-Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta selvitelleissä tutkimuksissa on usein katsottu, että raastuvanoikeuden lisäksi monissa kaupungeissa toiminut raastuvanoikeuden alainen tuomioistuin, kämnerinoikeus, olisi ollut peräisin jo keskiajalta. Kämnerinoikeus on liitetty Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa mainittuun torilla istuvaan oikeuteen sekä samassa laissa tunnettuihin kämnereihin. On pidetty selvänä, että kämnerit ja kämnerinoikeus liittyvät toisiinsa muutenkin kuin pelkästään samansisältöisen nimensä vuoksi. Toisin sanoen on arveltu, että jos kaupungissa oli kämneri -niminen virkamies, oli siellä myös kämnerinoikeus. Kuitenkaan asiakirjatietojen perusteella ei ole olemassa minäkäänlaista näyttöä asioiden liittymisestä millään lailla toisiinsa. Siten kämnerinoikeuksien synty yleensä on valtakunnallisesti ajoitettavissa vasta suurvalta-aikaan.

Yksi poikkeus on kuitenkin olemassa. Tukholmassa oli kaksiportainen tuomioistuinlaitos ("kämnerien tuomioistuin" eli alioikeus ja raastuvanoikeus) varmasti toiminnassa viimeistään 1580-luvulta lähtien. Tukholma oli kämnerinoikeuksien, kuten monien muidenkin asioiden, osalta koko valtakunnan kaupunkien hallinnon ja oikeushoidon kehittämissuunnitelmien esikuvana. Erityisen selvästi pääkaupungin merkittävä vaikutus näkyy vuoden 1619 kaupunkihallintoasetuksen ja vuoden 1620 privilegioiden sanamuodoista. Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö noihin tärkeisiin asiakirjoihin olisi mallina käytetty Tukholmassa samaan aikaan vallinnutta todellisuutta.

Kämnerinoikeus oli suurvalta-ajan alkupuolen kaupunkien hallintolaitoksen uudistamissuunnitelmien tärkeimpiä luomuksia. Kustaa II Aadolf ja Aksel Oxenstierna kaavailivat kaupungin alioikeudesta raastuvanoikeuden työrukkasta, joka työpanoksellaan vapauttaisi raastuvanoikeuden tärkeämpiin tehtäviin. Suunnittelijoiden tarkoituksena oli

ilmeisesti siirtää suurin osa kaupungin oikeuslaitoksen tietoon tulleista oikeustapauksista käsiteltäväksi kämnerinoikeuteen. Tämän uudistuksen myötä raastuvanoikeuden olisi tarvinnut hoitaa lähinnä muutoksenhaut alioikeudesta ja suurin osa hallintoasioista. Hallintolaitoksen kaksiportaistamisella haluttiin tehostaa toimintaa, ja olennaisilta osiltaan pyrkimyksissä myös onnistuttiin.

Suunnitelmissa oli perustaa Tukholman mallin mukaisesti kaksiportainen tuomioistuinlaitos kaikkiin valtakunnan kaupunkeihin. Yritys ei suurvalta-ajalla kuitenkaan täydellisesti onnistunut, sillä kämnerinoikeus syntyi vain noin joka toiseen kaupunkiin. Suomen kaupunkeihin sellainen perustettiin tutkimusjaksolla ainoastaan Turkuun, Viipuriin, Helsinkiin, Vaasaan, Uuteenkaupunkiin ja Raumalle. Kaikkialla alioikeudesta ei tullut pysyvää, vaan se lakkautettiin joskus hyvinkin nopeasti. Suomessa näin kävi Raumalla ja Uudessakaupungissa.

Kämnerinoikeuksien perustamispolitiikassa on suurvalta-ajan alkupuolella hahmotettavissa kaksi kautta, joista ensimmäinen sijoittuu 1620-luvulle ja seuraavan vuosikymmenen alkuun. Tuolloin tuomioistuimia ilmaantui etupäässä suurimpiin kaupunkeihin lähinnä kruunun määräyksestä. Ruotsin ja Suomen kämnerinoikeuksien perustamisvoissa oli huomattava ero, sillä Ruotsissa alioikeuksien synty liittyi aikakaudella hyvin kiinteästi privilegioissa annettuihin käskyihin. Suomessa tuomioistuimet syntyivät maan korkeimpien virkamiesten toiminnan tuloksena. Yhtä kaikki, Erkki Lehtisen toteama mallikaupunkiajatus – uusien aatteiden siirtäminen Tukholmasta ensin valtakunnan suuriin kaupunkeihin – toteutui erittäin hyvin kämnerinoikeuksien kohdalla.

Toinen perustamisjakso ajoittui sängen tarkasti 1640-luvulle. Ruotsissa kämnerinoikeuksia perustettiin edelleen lähinnä privilegioiden määräysten avulla. Sen sijaan Suomessa alioikeuksien synty liittyi kiinteästi kuninkaallisten pormestarien toimiin. Tämä mallikaupunkiajatusten toinen vaihe, uudistusten siirtäminen suurista kaupungeista periferiaan toteutui kämnerinoikeuksien osalta erityisesti Turun ja Porin läänin kaupungeissa (Rauma ja Uusikaupunki). Muualla samanlaista kehityslinjaa ei ole havaittavissa.

Ruotsissa ja Suomessa noudatetun perustamispolitiikan erilaisuus johtunee siitä, että hallituksen piirissä todennäköisesti katsottiin, että Suomessa privilegioissa annettu määräys perustaa kämnerinoikeuksia ei olisi tuottanut toivottua tulosta. Ruotsissa tilanne oli sikäli toinen, että keskushallinnon ote lienee siellä ollut tiukempi, joten erioikeuksien normien noudattamista oli mahdollista valvoa paremmin. Suomen kaupunkeihin 1640-luvulla suunnatut uudistukset koskivat pitkälti taloudellisten – ei niinkään hallinnollisten – olojen parantamista. Siksi erityinen vastuu hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisestä – esimerkiksi kämnerinoikeuksien perustamisesta – jäi lähinnä kruunun nimittämien pormestarien varaan.

Kämnerinoikeuden ilmaantumiseen johonkin tiettyyn kaupunkiin on monia syitä, joten lain normeihin perustuva monokausaaliselitys ei ole pätevä. Kämnerinoikeutta ei mihinkään perustettu pelkästään siksi, että Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki tai vuoden 1619 sääntö niin määräisivät. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että oikeuslaitoksen kaksiportaistaminen oli lähinnä kaupungin ja uudistuksia haluavan kruunun välinen toimenpide. Kämnerinoikeus syntyi siten kaupungista itsestään nousevan tarpeen ja kruunun antaman perustamissysäyksen vuorovaikutuksena.

Sisäsyntyisellä tarpeella tarkoitetaan ennen kaikkea hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakan suuresta kasvusta johtunutta oikeusjuttujen käsittelyn ruuhkautumista, minkä johdosta kämnerinoikeuden perustaminen katsottiin välttämättömäksi. Kruunu toimi syntyprosessissa uudistusten esittelijänä ja jopa painosti kaupungeja toteuttamaan ne. On näet ilmeistä, että hallitus pyrki varsinkin 1640-luvun lopulle perustamaan kämnerinoikeuden valtakunnan jokaiseen kaupunkiin.

Esivalta oli hyvin suurelta osin syypää myös tarpeen ilmaantumiseen eli kaupunkien raastuvanoikeuksien ja maistraattien työmäärän kasvuun. Tietenkään ei voida sivuuttaa mahdollisuutta, että esimerkiksi kaupungin väkiluvun nousu olisi lisännyt hallintolaitoksen tehtäviä huomattavasti. Kuitenkin kruunu oli kiistämättä tärkein vaikuttaja.

Hallitus pystyi uusia veroja määräämällä vaatimaan kaupungeilta asukkaiden ja lähiseudun maalaisten aikaisempaa tiukempaa kontrollia. Kun valvonta ulotettiin lähes kaikille elämänaloille, niin samalla oikeus- ja hallintolaitoksen työtaakkakin kasvoi. Ensiksikin erilaisten yleisen syytteen alaisten juttujen määrä (tullirikkeet ja maakauppa) lisääntyi. Toisaalta hallinnollisten julistusten – kuten erityyppisten käskyjen, kehoitusten ja kieltojen – määrä usein jopa moninkertaistui. Yhdessä nämä lisätehtävät olivat luomassa paineita hallinto-organisaatiolle. Lisäksi kruunun vaatimukset hallinnon sujumista kohtaan kasvoivat. Tästä hyvänä esimerkkinä oli kuninkaallisten pormestarien nimittäminen. Myös kaupunkiyhteisö pyrki vastaamaan kasvaneisiin vaatimuksiin uusia virkoja perustamalla. Kaikki edellä mainitut toimet saivat ainakin joissakin kaupungeissa aikaan selvän tarpeen kaksiportaista tuomioistuinlaitos.

On huomattava, että kruunun vaatimukset lisääntyivät Turussa ja Viipurissa jo 1620-luvun lopulla sekä muissa kaupungeissa 1640-luvulla. Ajankohdat käyvät yksiin sekä kämnerinoikeuksien perustamisjaksojen että yleisten kaupunkien kehittämispolitiikan kausien kanssa. Näin kämnerinoikeus on selvästi ollut osa kaupunkilaitoksen modernisointipyrkimyksiä.

Kuinka mielekästä oli perustaa kämnerinoikeuksia? Sitä voidaan tarkastella jakamalla Suomen kaupungit viiteen eri kategoriaan. Niiden avulla pystytään tutkimaan ensinnäkin sitä, kuinka tarpeellinen kaupunkiin ilmaantunut kämnerinoikeus oli perustamisajankohtanaan. Toi-

saalta on syytä asettaa järjestykseen sellaiset kaupungit, joihin kämnerinoikeutta ei syystä tai toisesta syntynyt. Perustamista tarkastellaan yksiselitteisesti kaupunkien ja kruunun välisenä asiana, jossa joko molemmat hyötyivät (valittu ratkaisu on tarpeellinen molemmille osapuolille), vain toinen voitti tai kummatkaan eivät hyötäneet. Koska asiaa on tällä tavoin yksinkertaistettu, ovat myös eri kategorioihin kuuluvia kaupunkeja koskevat luonnehdinnat varsin pelkistettyjä. Luokat ovat seuraavat:

1. KAKSIPORTAINEN TASAPAINOINEN HALLINTOLAITOS. Kaupungin hallintolaitoksen työtaakka kasvoi yli sen käytössä olleen kapasiteetin. Tämän johdosta perustettiin kämnerinoikeus, joko kruunun avustuksella tai ilman. Tässä tilanteessa molemmat osapuolet hyötyivät. Tällaisia kaupunkeja ovat Turku, Uusikaupunki ja varauksin Vaasa.

2. KAKSIPORTAINEN YLIMITOITETTU HALLINTOLAITOS. Kaupungin hallintolaitoksen työmäärä ei kasvanut, mutta esivallan vaatimuksesta kaupunkiin perustettiin kämnerinoikeus. Tällöin kyseessä oli selvä yliorganisointi, "tarpeeton" hallinnon kasvattaminen. Näin vain kruunu hyötyi.

Tähän luokkaan kuuluvia kaupunkeja ovat Viipuri, Rauma ja Helsinki.

3. YKSIPORTAINEN TASAPAINOINEN HALLINTOLAITOS. Kaupungin hallintolaitoksen tehtävien määrä kasvoi, mutta sen työskentely oli joko jo valmiiksi tehokasta, tai se muutettiin tulokselliseksi. Siten hallintolaitos pystyi sopeutumaan uusiin vaatimuksiin. Näin kaupunki hyötyi, eikä kruunukaan menettänyt paljon, mikäli kriteeriksi otetaan vaatimus hallinnon ja oikeudenhoidon toimivuudesta.

Ryhmään kuuluvat Pori ja varauksin Oulu.

4. YKSIPORTAINEN ALIMITOITETTU HALLINTOLAITOS. Kaupungin hallintolaitoksen työmäärä kasvoi ainakin jonkin verran. Samoin kruunu kiinnitti kaupunkiin huomiota, mutta se jatkoi siitä huolimatta vanhoillaan. Kyseessä oli tällöin "alikapasiteetti", hallintolaitos oli tehoton. Kumpikaan osapuolista ei hyötynyt.

Tähän kategoriaan kuuluvat Uusikaarlepyy ja Kokkola.

5. YKSIPORTAINEN VÄHÄN KUORMITETTU HALLINTOLAITOS. Kaupungin hallintolaitoksen työmäärä pysyi joko suunnilleen ennallaan koko tutkimusjakson ajan tai kaupunki oli liian pieni tarvitakseen kämnerinoikeutta. Mitään muutoksia ei näin tehty. Työtaakan samana pysyminen on lähinnä teoreettinen vaihtoehto, sillä suurvalta-ajan alkupuolen uudistukset muuttivat periaatteessa kaikkien kaupunkien hallinnon ja oikeudenhoidon toimintaa jollakin lailla. Alla mainitut kaupungit olivat siten aivan liian pieniä jotta niillä olisi ollut realistisia mahdollisuuksia kämnerinoikeuden ylläpitämiseen.

Tällaisia kaupunkeja olivat Naantali, Porvoo, Tammisaari, Hämeenlinna, Kristiinankaupunki, Raahe, Pietarsaari, Vehkalahti (Hamina), Savonlinna, Lappeenranta, Kajaani, Brahea ja Kuopio.

Perustamisajankohtana kämnerinoikeutta selvästi tarvinneita kaupunkeja olivat ainoastaan Turku, Uusikaupunki ja varauksin Vaasa. Niissä alioikeuden perustaminen oli todellisen tarpeen sanelema ratkaisu. Tosin kaikkialla – varsinkin Uudessakaupungissa ja Vaasassa – syntyvaiheet liittyvät kaupungin hallinnon johdossa olleiden miesten henkilökohtaisiin ratkaisuihin.

Kämnerinoikeuksien perustamisen aikoihin tuomioistuinlaitoksen kaksiportaistaminen oli Viipurissa, Helsingissä ja Raumalla selvästi yliorganisointia. Missään niistä hallintolaitoksen työmäärä ei ollut tuolloin niin suuri, että oikeuslaitosta olisi tarvinnut paisuttaa. Voidaan kuitenkin sanoa, että tapulikaupunkien kämnerinoikeuksien perustaminen oli esivallalta harkittu toimenpide, sillä Viipurissa ja Helsingissä alioikeuksista tuli ennen pitkää tarpeellinen osa hallintolaitosta. Sen sijaan Rauman kämnerinoikeuden perusti Jochim Timme omien visioidensa pohjalta.

Pori ja varauksin Oulu olivat sellaisia kaupunkeja, jotka käsitellyllä ajalla onnistuivat ilmeisesti välttämään kokonaan jopa kämnerinoikeuden perustamisyritykset. Porin hallintolaitos oli niin omintakeinen ja toimiva viimeistään 1630-luvun alusta, että kaupunki selvisi hyvin vähäisillä muutoksilla 1640-luvun uudistuspyrkimyksistä. Todennäköisesti esivallan edustajat katsoivat parhaaksi jättää kaupunki lähes tyystin rauhaan nimenomaan siksi, että organisaatio toimi ilman kruunun ohjailua. Asia on merkittävä, koska Pori oli jatkuvasti maan suurimpia kaupunkeja. Sen vuoksi on selvää, että sen kehittämiseen pyrittiin kiinnittämään huomiota. Vasta 1650-luvulla vanha järjestelmä vähitellen yhdenmukaistui yleisvaltakunnallisen linjan kanssa.

Pohjanmaan vanhoista kaupungeista Kokkola ja Uusikaarlepyy eivät melkoisesta taloudellisesta merkityksestään ja Suomen oloissa kohtuullisen suuresta koostaan huolimatta kehittyneet hallinnollisesti kuten sisarkaupunkinsa Vaasa ja Oulu. Seikka on kaikesta päättäen yhteydessä kruunun tietyllä tavoin epäonnistuneisiin pormestarinimityksiin, sillä kaupunkihallinto oli hyvin usein yhden miehen käsissä. Näin hallinnon kehittäminen riippui viime kädessä etumiehenä toimineen henkilön intresseistä ja tarmokkuudesta.

Ylivoimaisesti suurin ryhmä Suomen kaupungeista oli sellaisia, jotka eivät tarvinneet kämnerinoikeutta. Niiden käytössä ollut hallinto ja oikeuslaitos riitti hyvin tai jopa erinomaisesti tyydyttämään usein lähes olemattoman tuomioistuinpalvelujen kysynnän. Ei ole ihmeteltävää, että Pietari Brahen perustamat uudet maakaupungit kuuluvat tähän luokkaan. Jonkin verran kummastusta voi herättää ennen kaikkea Uudenmaan vanhojen kaupunkien Tammisaaren ja Porvoon mukanaolo. Niiden varsin kituliaaseen elämään vaikutti ennen kaikkea se, että kruunu panosti etelärannikolla ainoastaan tapulikaupunki Helsinkiin.

Kämnerinoikeuksien perustaminen oli tarpeesta ja kruunun määräyksistä huolimatta viime kädessä aina yksityisen hallintomiehen toi-

minnan tulos. Turun ja Viipurin hallintolaitoksen kaksiportaistamisen taustalta löytyy maan korkein hallintovirkamies Niilo Bielke. Kenraalikuvernöörin vaikutus on ilmeinen siksi, että molempiin kaupunkiin perustettiin alioikeus näkyvien uudistusten päätteeksi. Asia on merkittävä sekä Bielken korkean aseman vuoksi että siksi, että kenraalikuvernööri toimi samalla tavallaan kämnerinoikeuksien takuumiehenä. Näin alioikeuksien toiminnan jatkuminen varmistettiin, vaikka esimerkiksi Viipurissa tuomioistuimen todellinen merkitys oli alkuvaiheissa kyseenalainen.

Käsitellyn ajanjakson lopun uudistusten yhteydessä nousee selvästi esiin kaksi maakaupungeissa toiminutta hallintomiestä, Jochim Timme ja Pietari Siulinpoika. Molemmat vaikuttivat hyvin paljon johdettavinaan olleiden kaupunkien hallintolaitokseen.

Alkujaan Turussa työskennellyttä Jochim Timmeä voidaan pitää kovan linjan ja luokan uudistumiehenä. Hän toimi Turun ja Porin läänin kaupungeissa puolentoista vuosikymmentä (1641–1655). Timmen vaikutus kohdistui ennen kaikkea Uuteenkaupunkiin ja Raumalle. Hänen nimittämisensä vuonna 1643 Uudenkaupungin ja mitä ilmeisimmin myös Rauman ylipormestariksi oli osa suunnitelmaa, jonka tarkoituksena oli siirtää mallikaupunki Turusta hyväksi havaittuja ideoita läänin pikkukaupunkeihin. Jochim Timmen aikaisempi kokemus kauppiana ja Turun kaupantarkastusmiehenä antoi hänelle erinomaiset valmiudet tehtävän suorittamiseen. Pitkälti juuri hänen takiaan kaupunkihallinnon työtaakka molemmissa kaupungeissa – ennen kaikkea Uudessa kaupungissa – kasvoi niin paljon, että niihin perustettiin kämnerinoikeus.

Jochim Timme nimitettiin Rauman pormestariksi vuonna 1649, ja tuolloin yksi hänen tärkeimmistä kehittämiskohteistaan oli juuri kämnerinoikeus. Kämnerinoikeus, joka jo aikaisemmin oli ollut melkoisen erikoinen tuomioistuin, muuttui lähinnä hallinnollisia asioita käsitelleeksi ja suunnittelutehtäviä hoitaneeksi pormestarin ja raatimiesten suljetuksi työyhteisöksi. Voitaisiin kenties puhua jopa "kollegiosta" suurista tapulikaupungeista tavattavan collegiojaon mukaan. Kämnerinoikeus oli Jochim Timmen luomus, jonka toiminta käytännöllisesti katsoen päättyi lähes heti sen jälkeen, kun hänet erotettiin virastaan vuonna 1655.

Pietari Siulinpojan merkitys Vaasan hallintolaitoksen kehittäjänä oli myös suuri. Kun hän vuonna 1645 sai kuninkaallisen valtakirjan ryhtyä johtamaan Suomen oloissa suurta maakaupunkia, alkoi myös tuloksia syntyä nopeasti. Pietari Siulinpojan vaikutus vuonna 1646 perustetun kämnerinoikeuden syntyyn on katsottava ratkaisevaksi, sillä hänen vaikutuksensa muunkin kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon kehittämiseen oli huomattava. Oikeastaan hänen voimakkaan asemansa kautta tulee ymmärrettäväksi, miksi kämnerinoikeutta ylipäätään ylläpidettiin kaupungissa myöhemminkin. Pietari Siulinpojan onnistui muuttamassa vuodessa vakiinnuttaa tuomioistuimen paikka kaupungin hal-

lintolaitoksen osana. Kehitykseen vaikutti osaltaan toki myös lääninhaltija Gabriel Pentinpoika Oxenstierna, jonka kiinnostus kämnerinoikeuden kehittämiseen on silmiinpistävä.

Kolmas teeman kannalta merkittävä esivallan virkaansa nimitämä hallintomies oli Uudenkaupungin pormestarina vuodesta 1649 vaikuttanut entinen turkulainen raatimies Casper Eichman. Tosin hänen merkityksensä ei niinkään liity siihen, että hän olisi ollut perustamassa kämnerinoikeutta tai parantamassa sen toimintaa. Eichman paremminkin mahdollisti sen, ettei kaupungissa tarvittu alioikeutta. Casper Eichman oli koko käsiteltävän ajanjakson loppuun Uudenkaupungin hallinnon suvereeni johtaja, joka käytännössä päätti, mitä uudistuksia tehdään ja millaista henkilöstöä palkataan. Hän ei katsonut tarkoituksenmukaiseksi pitää yllä kämnerinoikeutta, vaikka kaupunki olisi kokonsa ja hallintolaitoksen työtaakan vuoksi sellaisen tarvinnut. Sen sijaan Eichman pyrki ja kaikesta päättäen onnistui kehittämään kaupungin raastuvanoikeuden toimintaa. Siksi hallinto pystyi suoriutumaan suuresta työmäärästään kunnialla ilman kämnerinoikeuttakin.

Timmelle, Pietari Siulinpojalle ja Eichmanille oli yhteistä ensinnä se, että he kaikki olivat hyvin näkyvästi esillä kaupunkinsa hallintolaitoksen johtoelimissä, raastuvanoikeudessa ja maistraatissa. Kaikki kolme pyysivät, käskivät, määräsivät, ehdottivat ja suunnittelivat erilaisia kaupunkilaisille ja usein ennen kaikkea kruunulle tärkeitä asioita. He olivat merkittäviä nimenomaan hallinnon organisoijina.

Hallinnollisen organisointitaidon arviointi on lähdeaineiston heterogeenisyyden vuoksi vaikeaa, mutta yleisenä piirteenä voidaan pitää kaikkien kolmen pyrkimystä noudattaa kruunun antamia käskyjä ja saattaa ne voimaan. Toisaalta miesten organisaatiokäsityksissä oli eroavaisuuksia; Jochim Timme ja Pietari Siulinpoika laajensivat hallintolaitosta ennen kaikkea perustamalla kämnerinoikeuden. Sen sijaan Casper Eichman pyrki paremmin purkamaan vanhaa liialliseksi paisunutta järjestelmää ja tehostamaan vain välttämättömän koneiston toimintaa.

Kolmas yhteinen piirre kaikille on se, että heillä ei ollut aikakauden yleisen ihanteen mukaista koulutusta. Varsinkin 1640-luvulta kruunu alkoi kiinnittää huomiota koulutukseen nimittäessään kaupunkieihin pormestareita. Eichman, Pietari Siulinpoika ja Timme eivät liene saaneet yliopistollista koulutusta, eikä ole tietoa edes alempiasteisten koulujen suorittamisesta. Kaikki olivat kauppiaita, kaksi ensin mainittua hyvin menestyneitä, Timme taas lähinnä huono-onninen. Lisäksi ainakin Timme ja Eichman olivat syntyjään saksalaisia, toki jo pitkään Suomessa asuneita. Osaltaan juuri vieras syntyperä saattaa selittää heidän menestystään Suomen kaupunkien hallinnon kehittäjinä. Ulkomailla syntynyt oli aina muukalainen, mutta mikäli kruunu toimi tukijana – kuten kaikkien kolmen kohdalla hyvin runsaskätisesti – oli mahdollista saavuttaa menestystä siitä huolimatta.

Timmen, Eichmanin ja Pietari Siulinpojan hallinnollisten uudis-

tusten merkitys paljastuu entistä paremmin, kun heidän tekemisiään verrataan muualla havaittuihin muutoksiin. Jos lähtökohdaksi otetaan pelkästään kämnerinoikeuden aikaansaaminen, niin silloin voitaneen sanoa, että Timme ja Pietari Siulinpoika olivat kruunun toiveiden toteuttajina kullannarvoisia. Ruotsissa kruunu nimitti 1640-luvulla paljon useammin kuninkaallisia pormestareita, mutta heidän tuloksensa kämnerinoikeuksien perustamisessa jäivät suhteellisesti heikommiksi kuin Turun ja Porin läänin pikkukaupunkien valvovan silmän ja Pohjanmaan tervakaupungin etumiehen. Koska kämnerinoikeuden perustaminen oli olennainen osa kruunun kaupunkien kehittämispolitiikkaa, niin voidaan todeta, että alioikeuden synty todella kertoo uudistustoiminnasta myös yleisemmin.

Kun "voimakolmikkoa" verrataan muiden suomalaisten kaupunkien kuninkaallisiin pormestareihin, niin silloin käsitys hallinnollisista lahjakkuuksista vahvistuu entisestään. Vertailu vanhoihin suuriin tapulikaupunkeihin on hieman kyseenalaista, sillä Turun ja Viipurin lähdeaineisto ei anna oikeutta yksittäisen miehen mahdollisesti tekemille ehdotuksille. Kuitenkin juuri Turussa ja Viipurissa kuninkaalliset pormestarit pääsivät melko lailla katettuun pöytään: kruunun mallikaupunki-ideaa veivät voimalla läpi jo aikaisemmin kenraalikuvernöörit Bielke, Oxenstierna ja Brahe sekä Viipurissa maaherra Åke Eerikinpoika Oxenstierna. Siksi Turussa ja Viipurissa ei hallintolaitosta tarvinnut tutkimusjakson loppupuolella uudistaa juuri lainkaan.

Kaikkein paras vertailukohta Rauman, Vaasan ja Uudenkaupungin pormestareille ovat muiden suunnilleen samankokoisten ja -ikäisten sekä yhtä lailla kehitettävien kaupunkien johtajat. Voidaan sanoa, että esimerkiksi Uudenkaarlepyyn, Kokkolan ja Porvoon johdossa ei suurvalta-ajan alkupuolella ollut samantasoisia hallintomiehiä. Kärjistetysti sanottuna esivalta hieman epäonnistui näiden kaupunkien johtohenkilöitä valitessaan. Tällöin ei tietenkään enää tarkoiteta ainoastaan kämnerinoikeuden puuttumista – ainahan on saattanut olla niin, että sitä ei tosiaankaan tarvittu – vaan koko hallintolaitoksen kehittämistä, tai paremminkin kehittämättömyyttä.

Entä millainen kämnerinoikeus oli tuomioistuimena? Kuningas Kustaa Aadolfin ja hänen kanslerinsa toive kämnerinoikeuksien toimimisesta "pienien ja vähäisten" oikeustapausten selvittäjänä toteutui melko hyvin. Kaikissa Suomen kämnerinoikeuksissa – poikkeuksellista Raumaa lukuunottamatta – yleensä noin 80–90 prosenttia jutuista oli vähäisiä velka- ja kauppariitoja, jotka raastupaan ajautuessaan olisivat todennäköisesti ruuhkauttaneet sen toimintamahdollisuudet pahoin.

Kuitenkin nuo "pienet ja vähäiset" tapaukset on suhteutettava todelliseen tilanteeseen. Yleensä samanlaisia velka- ja kauppakiistoja oli kaikista oikeusistuinten tietoon tulleista rikos- ja riita-asioista arviolta yhdeksän kymmenestä. Taloudelliselta arvoltaan ja oikeudellisesti vähämerkitykselliset jutut hallitsivat molemmissa oikeusasteessa. Siksi pel-

kästään kämnerinoikeutta ei voi pitää leimallisesti pikkujuttujen parissa näperrelleenä tuomioistuimena.

Ennen kaikkea Turun kämnerinoikeus käsitteli myös oikeudellisessa mielessä melko vaativia juttuja, sillä siellä tuomittiin säännöllisesti myös siveellisyytapauksia ja kunniaa koskevia rikosasioita. Turun kämnerinoikeuden asema olikin Suomen kaupunkien alioikeuksista vahvin.

Kämnerinoikeuden tuomiot olivat kaikissa kaupungeissa korkealuokkaisia, ainakin jos lähtökohtana on päätöksistä vetoamisten määrä. Alioikeuden ratkaisuista vedottiin ennen kaikkea Turussa ja Viipurissa melko usein (10–50/vuosi), mutta suhteellisesti vetojuttuja oli yleensä korkeintaan kymmenesosa kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä tapauksista. Raastuvanoikeus hyväksyi muutoksitta yleensä vähintään puolet alioikeuden päätöksistä. Myös tuomioiden kumoaminen oli hyvin harvinaista. Näin kämnerinoikeuden tuomarien ammattitaito lienee ollut korkealuokkainen.

Samoin kämnerinoikeuden arvovalta kaupunkiyhteisössä oli kaikkialla vähintään kohtalainen, sillä asiattomat valitukset tuomioistuimen toiminnasta olivat harvinaisia. Niitä ei tavata juuri muualta kuin Turusta, missä ne kohdistuivat tavallisesti kämnerinoikeuden kirjuriin. Tyytymättömyys johtui siitä, että notaari oli sekä asioiden muistiinmerkitsijä että päättäjä, tuomiovaltaa käyttävä tuomari. Turun alioikeuden kirjurin vahva asema johtui ensi sijassa tuomioistuimen "kenraalikuvernöörillisestä" taustasta.

Alioikeuden organisaatio oli jokaisessa kaupungissa tutkimusjakson lopulla hyvin kevyt. Yleensä ratkaisuja tuomioistuimessa teki kirjuriin, joka toisinaan oli samalla myös kaupunginkirjuri, lisäksi ainoastaan joko puheenjohtajana tai lisäjäsenerä toiminut raatimies. Toisinaan kokoonpanoon kuului myös yksi tai kaksi porvariston edustajaa. Joustavan organisaationsa vuoksi kämnerinoikeus oli kaupungin menotalouden kannalta hyvin edullinen tuomioistuin. Sen kustannukset olivat Turussa, Viipurissa, Vaasassa ja Helsingissä korkeintaan kymmenesosa koko kaupungin tärkeimmän hallintohenkilöstön menoista. Raumalla alioikeudessa istuneille virkailijoille ei liene maksettu yhtään mitään, joten siellä "hyötysuhde" oli kaikkein korkein.

Mikä kämnerinoikeuden merkitys oli Suomen kaupunkien hallintokoneistossa? Oliko niiden perustaminen yliorganisointia vai tarpeen sanelema ratkaisu?

Turun kämnerinoikeudesta tuli välttämätön osa hallintoa viimeistään 1640-luvulta ja Viipurissa saman vuosikymmenen loppuun mennessä. Helsingin kehittyessä 1650-luvulla voimakkaasti myös kämnerinoikeudesta tuli tarpeellinen osa kasvavaa kaupunkia. Tapulikaupungeissa raastuvanoikeus pystyi alioikeuden vuoksi keskittymään hallinnollisiin päätöksiin, toimimaan *maistraattina*, hallintoelimenä, jollaiseksi kaksiportaisen tuomioistuinlaitoksen suunnittelijat olivat sen

tarkoittaneet. Kämnerinoikeuksien myötä tapulikaupunkien hallintolaitoksen toiminta tehostui ja vastasi aikaisempaa paremmin kiristyneitä vaatimuksia.

Rauman ja Uudenkaupungin kämnerinoikeuksista ei tullut pysyviä, joten niiden kohdalla kyseessä oli ainakin jonkinasteinen yliorganisointi. Tosin näiden kaupunkien kämnerinoikeuksia olivat lakkauttamassa vanhat turkulaiset hallintomiehet, jotka ilmeisesti omien kokemustensa perusteella katsoivat, että pelkästään raastuvanoikeus riitti.

Vaasan kämnerinoikeus oli melko erikoislaatuinen siitä syystä, että sen merkitys ei ollut suhteellisesti lähellekään tapulikaupunkien luokkaa. Vaasan alioikeus ei ollut kuten suuremmissa kaupungeissa raastuvanoikeuden "työrukkanen", vaan nimenomaan raastuvanoikeus hoiti suurimman osan kaikista hallinto- ja oikeustapauksista. Kämnerinoikeus ei ollut suoranaista yliorganisointia, mutta sen säilymistä saattoi auttaa pormestari Pietari Siulinpojan tiukka komento raastuvassa. Toisaalta läänityksenhaltijan Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan panos kämnerinoikeuden organisaation kehittäjänä oli merkittävä.

Entä miten kruunu onnistui kämnerinoikeuksien juurruttamisessa Suomen kaupunkeihin? Sellainen perustettiin vain kuuteen kaupunkiin yli kahdestakymmenestä, ja vuoteen 1660 tultaessa niistä oli toiminnassa enää neljä. Epäonnistuttiinko kaupunkien hallintolaitoksen kehittämisessä? Jos lähdetään vuoden 1619 säännön normeista (kaikkialle perustettava), niin vastaus on tietysti myöntävä, kun vain vajaa viidenes kaupungeista sai kämnerinoikeuden. Mutta mikäli asiaa tarkastellaan hallituksen käytännön kaupunkipolitiikan kannalta, niin silloin voidaan sanoa, että esivalta onnistui tavoitteessaan hyvin. Merkantilismin oppien mukaisesti tärkeimmät kaupungit (tapulikaupungit) olivat etusijalla. Niihin kaikkiin syntyi toimiva kaksiportainen tuomioistuinlaitos. Niiden lisäksi vielä yksi tärkeä maakaupunki sai alioikeuden.

Kruunun näkökulmasta kaupunkien kehittämissuunnitelmat eivät muutenkaan valuneet hiekkään. Kaikkialle tuli viimeistään 1640-luvun lopulla tai seuraavan vuosikymmenen alussa¹ viranhaltijoita esivallan tärkeinä pitämiin valvontatehtäviin. Näin suomalaiset kaupungit modernisoituivat, ja hallituksen perimmäinen toive rahatulojen lisäämisestä lienee ainakin osittain täyttynyt.

Kaupungitkin hyötyivät siitä, ettei vuoden 1619 säännön norma ja toteutettu kaikkialla. Näin yliorganisaatiota ei päässyt muodostumaan, mikä pienten ja uusien kaupunkien kohdalla olisi saattanut olla kohtalokasta, sillä ylimääräisiin palkkakustannuksiin ei ollut varaa. Tähän kaupungeille onnelliseen loppuratkaisuun vaikutti kruunun muuttunut suhtautuminen kaupunkeihin. Oikeastaan kyseessä oli esivallan kokonaisvaltaisen kaupunkipolitiikan jähmettyminen: vuosisadan puolenvälin jälkeen ei uusia kaupungeja juuri perustettu eikä kiinnitetty

1 Ks. liite 6, kohta 4.3.

huomiota hallintolaitoksen parantamiseen. Siten suhtautuminen kaupunkeihin on täysin samansuuntaista kuin Erkki Lehtinen² on havainnut valtakunnan ja läänitason kehittämisspolitiikassa. Uusia muutoksia tehtiin jälleen vasta Kaarle XI:n itsevaltiuden kaudella, jolloin kaupungeista alettiin purkaa ylimääräistä organisaatiota. Tuolloin eräistä kaupungeista raastuvanoikeus lakkautettiin, ja tilalle perustettiin kämnerioikeus hoitamaan oikeudenhoitoa.

2 Lehtinen 1961a, s. 361–362.

SUMMARY

A INTRODUCTION

The Age of Greatness has justifiably been considered as a significant period also for the development of the town institution. As early as in the 1860's, Clas Theodor Odhner perceived that the beginning of the Age of Greatness and the time of Queen Christina's regency were important periods in this respect. By the beginning of the Age of Greatness he meant, above all, the great reform plans of Gustavus II Adolphus and Axel Oxenstierna from the years 1619 to 1620. The most important of these is known as the City Administration Ordinance of 1619 (below: Ordinance of 1619). Even though it was never officially confirmed, it nevertheless long served as the guiding principle for the Crown in the development of towns. Closely connected with the time of Christina's regency (1632 to 1644) were royal burgomasters appointed by the Crown. They were of great significance in the development of towns during the Age of Greatness, above all in administration and judicature.

The administrative and judicial systems of towns have been chiefly approached from the viewpoint of an individual town or as a general administrative issue. Instead, less attention has been given to defining the total workload of the judicial and administrative system. On the other hand, the true significance of the Crown in the development of the city administrative system has seldom been very much examined. Likewise judicature, integrally linked with the administrative system of the Age of Greatness, has been studied very little. Also, earlier research has left connections between the Crown, city administration and judicature partly unclear.

In this study, the administrative and judicial systems of towns are examined, above all, from the viewpoint of the establishment and functioning of treasurer's courts (*kämnerinoikeus, kämnersrätt*). Treasurer's court (city subordinate court as synonym) was a court of law subordinate to the city court that arbitrated and sentenced criminal and civil cases that were minor in the sense of jurisprudence. The city subordinate court was one of the most important reforms of the town institution at the beginning of the Age of Greatness, and a total of approximately fifty of them were established during the 17th century in Sweden-Finland, or in about half of the towns in the kingdom. During the period of this study, a treasurer's court was established in the Finnish towns of Turku (1629), Viipuri (1631), Rauma (1643), Uusikaupunki (1645), Vaasa (1646) and Helsinki (1650).

Most frequently, treasurer's court has been associated with the decree in the town law of Magnus Eriksson about a court of law subordinate to the city court that held sessions in the marketplace under the open sky (*torioikeus, rätten ute på torget*). According to the law, the city subordinate court was to consist of three bailiffs, and it was possible, through payment of a small fee, to appeal to the town hall against a sentence passed by them. The treasurer – cf. treasurer's court – has usually been connected with the subordinate court on the basis of the similarity of the names. The detailed instructions given in the Ordinance of 1619 on the functioning of the subordinate court have been considered the second turning point in the origin of treasurer's courts. Several researchers have, in addition to the norms of town law, linked the establishment of treasurer's court, in a manner of speaking, the change of the name of the market court to treasurer's court, precisely with this unquestionably very important instruction.

Therefore, the court of law has, firstly, been regarded as merely an element of the development of the judiciary and, secondly, its appearance to be the consequence of decrees from above (town law, Ordinance of 1619). Other factors have not been given very much significance.

Erkki Lehtinen, in his study on the standardization policy of the government during the Age of Greatness (1961a), thoroughly examined, above all, the policy of nomination and development pursued by the Crown in towns during the first half of the century. According to him, the government, to begin with, sought to develop the most important towns, first Stockholm and after that "local centers". This was an issue of center-to-periphery thinking of a sort. The important towns in Finland were Turku and Viipuri. After new ideas had first been successfully implanted in large towns, they began to be introduced in smaller population centers also. Establishing a treasurer's court, which competed with the city court after a fashion, must be considered as an element of this development effort.

Reference was made above to a view common in earlier research according to which the treasurer and treasurer's court would be inseparable. But was it so? In the towns of Northern Germany and Denmark that served as models for the towns in Sweden-Finland, treasurers only exceptionally interfered with jurisdiction. Thus, from this direction at least, no notion of the judicial function of treasurers was acquired. In Finland, treasurers did not participate in judicature as judges, in addition to which the office of the treasurer disappears at the latest by the year 1660 everywhere except in Turku and Uusikaupunki.

Therefore, no evidence has been obtained of the connection of treasurers with treasurer's courts established during the Age of Greatness. On the contrary, everything points to the fact that the treasurer and treasurer's court have become associated with one another solely because of the apparent similarity of names.

It has also been commonly regarded that the model for the court holding sessions in the marketplaces was acquired from Germany. There the bailiff's or subordinate court under the council settled above all debt disputes and functioned at the same time as the first instance for financial criminal cases and libel suits. There is no context where express mention is made of treasurers functioning as judges. No trace can be found of the marketplace court in Finnish towns, which was caused by the fact that the towns were too small in this stage to require a two-tier judiciary. Then, it is obvious that the marketplace court did not function in the towns of Sweden-Finland except in Stockholm. Thus no signs of the triplicity formed by the treasurer, the marketplace court and the treasurer's court can be discerned. The marketplace court mentioned in the town law was not a direct model for treasurer's courts established during the Age of Greatness.

This study covers the time circa 1620 to 1660. During this period, towns were energetically developed. After the period of this study, towns received nearly no attention at all until the reign of Charles XI. That era, however, is entirely different from the one under study. Included in this study are all town situated in the area of present-day Finland excluding Tornio, which did not belong to the administrative organization of Finland in the 17th century. In addition, Viipuri has been included.

The basic problem of this work is, firstly, the fundamental questions involved in the establishment of treasurer's courts and, secondly, the significance of the court as an element of the administrative and judicial system of a town. The first problem is significant from the viewpoint of general research on the development of city administration because creating a two-tier judiciary was an integral element of the government's policy of developing towns in the beginning of the Age of Greatness. The second question is primarily about the position of the treasurer's court within the city administrative system. It is clear that

the decision to establish a treasurer's court was nowhere completely unexpected. One of the most important points of departure is the assumption that the onset of establishing treasurer's courts coincided with the public power tightening its hold on city administration. Subordinate courts were therefore an element of the general policy aimed at developing city administration. By assigning new duties and responsibilities the Crown was, perhaps, at the same time contributing to providing a certain "need" for a two-tier judiciary.

The most important collection of sources for this study are the copies of the court record books forwarded by town courts to the Turku Court of Appeal. During this type of study of the development and workload of administrative and judicial system the greatest problem in the sources was that not all cases processed by the city court were recorded in the court record books forwarded to the Court of Appeal.

Court record books are an excellent means of explaining crime expressly in the study of *legal history*. Record books have, however, been employed here quantitatively to define the *total workload* of city judicial and administrative systems. Because of this, there is reason to examine the reliability of the engrossed records material specifically for providing the overall view. What information do record books give from the point of view of the city administrative system on all relevant aspects: criminal and civil cases and administrative matters? Only by combining this information it is possible to comprehensively define the state of city administration and judicature and, at the same time, examine the "need" for establishing a subordinate court — if it existed at all.

As late as in the 1620's and in the first half of the next decade, certainly not all of the cases processed in courts were recorded in engrossed court record books. At the end of the 1630's and during the next decade a change occurred. From that point of time on, the engrossed record book is a highly reliable source for studying the workload of courts and their functioning as a whole. Even earlier, coverage of the records is, however, at least good, and therefore there are no grounds for disregarding them for the period of time before that. Nevertheless, the estimates concerning the workload of the administrative and judicial system will of course always be the minimum amounts.

B EFFORTS TO ESTABLISH TREASURER'S COURTS AND THEIR REALIZATION

The importance of Stockholm, the capital, was very great in all facets of life to other towns in the kingdom. This was so in the case of the judicial and administrative system also. Previously it was seen that in

Stockholm the marketplace court actually functioned already in the Middle Ages. In Stockholm the treasurers — i.e. explicitly they — assumed various tasks of arbitration, in addition to duties prescribed by law, at the latest from the 1480's on. Finally in 1490 the council gave the treasurers permission to arbitrate and pass judgement in minor quarrels and comparable cases. It was probably then that a "little court" (*litzla retten*), corresponding at least to some extent to the marketplace court, was established, because decrees entered by a court of that name were confirmed in the following year. This court functioned, apparently, uninterruptedly until 1580 when the town's documents mention a specific "lower court" (*nedre retten*) to have held sessions in the house of the watchman scribe. It is likely that the subordinate court proper, where the treasurers specifically acted as judges, was created in Stockholm at the latest in the 1580's. Thus development in the capital led to a true two-tier judiciary significantly earlier than in the rest of the kingdom.

Stockholm — and its subordinate court — clearly was in the minds of Axel Oxenstierna and Gustavus II Adolphus when they were planning the reform of city legislation at the end of the 1610's. The standards of town law were then hopelessly outdated. Particular attention was paid to the reorganization of administration, judicature and finance. Perhaps the most important means of attaining the objective was the Ordinance of 1619. It was from Stockholm that the majority of the ideas in the draft of the ordinance originated.

One of the most crucial decrees was the establishment of treasurer's courts. The ordinance, in fact, prescribed two treasurers in each town who were left with some of their previous accounting duties also. However, a completely new field of activity was participation in judicature. The treasurers were to arbitrate or investigate and pass judgement in small and minor cases at the treasurer's house (*kemmenähr stuffuun*) three times per week. The provisions of the ordinance exactly corresponded to the earlier practice already followed in Stockholm. The novelty of a treasurer's court outside of Stockholm is aptly made evident by a question posed by Axel Oxenstierna in December 1619 to some of the most important towns in the heartland of Sweden which went as follows: "*Should a treasurer's house not be established then where will all the minor issues that are to be settled be interrogated and solved?*"

The intention was not to grant the treasurer's court any independent status but, on the contrary, the aim was to make it into a tool of a sort for the city court. This is shown by the fact that it was possible to appeal from the treasurer's court to the town hall through the payment of a small fee.

Most obviously, a complete reworking of the city administrative and judicial system was devised with the aid of these plans. The reforms had been initiated significantly earlier in Stockholm but they were to be implemented elsewhere also. It would appear that Gustavus

II Adolphus and Axel Oxenstierna aimed at changing the city court increasingly more into an instance that would concentrate on handling administrative issues and the most serious of criminal cases. The task of the treasurer's courts would have been to decide on other cases.

From 1620 to 1660, an estimated total of at least 30 treasurer's courts were established. During the latter part of the Age of Greatness the 1660's and 1670's were dormant whereas in the 1680's and 1690's many courts came into existence, albeit approximately only half of those in the beginning of the 17th century. The significance of the treasurer's court changed during the 17th century from what had been planned in the beginning: in the beginning of the Age of Greatness, treasurer's courts were established as tools for the city court; during the Age of Absolutism they became substitutes for the city court because a treasurer's court was established in several towns for the purpose of replacing the function of the city court that was at least partially suppressed.

C TREASURER'S COURT AS AN ELEMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE ADMINISTRATIVE SYSTEM

The first Finnish towns to be developed were Turku and Viipuri. In Turku, Niilo Bielke, appointed as the governor-general of Finland in 1623, began immediately after his arrival to organize the affairs of his town of residence. His attention was at first mostly focused on organizing taxation and trade guilds. However, already from 1624 on he actively participated in the personnel selection of the town's administrative system also. Ordered by Bielke, four burgomasters were then chosen, but their importance was not very notable, according to documented information, because the earlier judicature and administration of the town did not change much with the arrival of the "new brooms". Thus, "old administration" continued.

In addition to this, Bielke paid attention, with Stockholm as his model, to choosing city scribes and other personnel responsible for drawing up documents. The intention was to fill the posts with persons that were loyal to the Crown and had been seen to be capable, through whom it would have been possible to monitor city affairs without his personal presence.

The end of the 1620's was a time of great reworking in the Turku administrative system. It was then that a number of reforms were implemented in the town at a fast pace with the help of which both Crown control was greatly increased and the town's judicial and administrative system became more effective. At the same time, the tasks

of the city court increased markedly. The "need" for introducing a two-tier judiciary arose.

The first signs of the change appeared in late winter of 1629. Then a former burgomaster of Turku, Eerik Antinpoika Knape was appointed both as the vice-governor of the Castle Province of Turku and as the burgrave (*burggrafwe*) of the town of Turku. The burgrave was to oversee and foster the best interests of the town of Turku, to act as a watchdog for the Crown in the town. The appointment of Knape for this office substantially increased the possibilities for the Crown to interfere with the town's administrative and judicial system, and this is what actually happened in practice.

Soon after the appointment of the burgrave, in September 1629, Hans Bogge, a burgher from Turku, received two proxies on the basis of which he was authorized as the inspector of trade and craftsmen in Turku. Bogge was particularly exhorted to oversee that trade be conducted "as in our town of Stockholm". Official inspector Bogge further added to the workload of the city court because he continually visited the town hall either accusing violators of trade legislation or demanding administrative and economic reforms from the city administrative court.

A treasurer's court was established in September 1629 as if to continue the preceding activities. Establishing the court was a prominent victory for Niilo Bielke's efforts to develop the most important town in his government-general. This development also proceeded during the time of Gabriel Pentinpoika Oxenstierna who was appointed as the new governor-general in 1631. Oxenstierna interfered on several occasions with appointments to posts in the town's administrative and judicial system and together with burgrave Knape developed the town economy.

During the time of Oxenstierna a significant reform was effected in the treasurer's court. In 1633, Matti Sakarinpoika Kättärä, who had earlier during the term of Bielke worked as the city scribe of Turku and the construction scribe for the Turku castle, was chosen as the "supervisor" and recording secretary for the subordinate court. The establishment of the post of a treasurer's court scribe is in the first place an indication of the fact that the subordinate court had plenty of work. On the other hand, the influence of Stockholm can again be clearly discerned in the establishment because the treasurer's court of the capital had acquired its own scribe only a year earlier. In Turku, the scribe of the treasurer's court was at the same time an actual judge who decided on matters. The combination is likely to be virtually unique for the period.

No great changes were made any longer in the administrative and judicial system of the town of Turku in the latter half of the 1630's. The workload of the city court was stabilized, which was mostly caused by the fact that already then the treasurer's court handled a large part

of all cases. Thus the first term of Pietari Brahe as governor-general (1637 to 1640), which has earlier been considered as a period of great development work, did not much alter the administrative and judicial system of Turku. The organization had already become efficient earlier and the activities of Brahe that intensified the control of trade, for example, did not have much impact on the situation. The collegiate division that was implemented in 1638 according to the example of Stockholm did clarify the administration but it was not any earth-shattering innovation.

Viipuri was another town where an intensive development effort was made in the 1620's and 1630's. The judges of the city court of Viipuri fared much more easily than their colleagues in Turku because the number of cases handled in Viipuri continued to be well below that of Turku, although the difference in size between the towns was not very large. However, also in Viipuri a city subordinate court is found at the latest from 1631. No genuine reason ("need") for establishing the court can be seen: this was a case of excessive organization, then. In Viipuri also, the public power appears as the background of the establishment: the plans required that the town had to be developed, even forcibly. Around the same time when a burgrave was appointed in Turku, Viipuri received its first royal burgomaster. The appointment of Casper Thile as the burgomaster of Viipuri was the only thing that seems to be connected with the origin of the subordinate court. However, there are strong indications that the subordinate court played second fiddle for nearly all of the 1630's. The unsuitability of a decree from above for the reality in Viipuri can primarily be regarded as the cause of the situation. The subordinate court had no actual function around the time of its establishment.

In addition, in Viipuri nearly all its resources were spent on developing the function of the city court. In 1634 the city court issued, with the support of governor Åke Eerikinpoika Oxenstierna, a total of three separate ordinances aimed at making the functioning of the city court more effective and tightening the discipline at legal proceedings. The importance of these regulations for the town's administrative and judicial system was significant. The rules contained highly detailed provisions about legal proceedings and the activities of the town scribe, among other things. On the other hand, they paid no attention to the city subordinate court. The Ordinances of Procedure of 1634 concentrated judicature largely on the responsibility of the city court, and this situation was continued until the middle of the 1640's.

Certainly changes could be seen already a little earlier. The significance of Pietari Brahe in the development of the administrative system of Viipuri appears to have been in some degree greater than in Turku. In Viipuri, just as in other towns, the government focused on attempts to uproot economic transgressions such as illegal trade and

illegal trade relations between burghers and peasants (*majamieslaitos*), in the start. These activities had a substantial importance in Viipuri in the development of the court subordinate to the city court. In fact, one can maintain that while the city institution was being organized and grew in complexity and Crown's control also increased the pressure for making the judicature more effective and the expansion of its functions intensified. Within the city court the "new order" was seen, above all, from the appearance of the economic indictments there.

In any case the policy "from the center to centers of periphery" by the Crown was producing results in Finland in the 1620's and 1630's. The reforms pursued by the government were successfully implemented, partly quite rapidly and partly more slowly, by circa 1640. It was time to move on to the next phase of the plan: transferring ideas from the centers of periphery to periphery itself.

The administrative and judicial system did not change much in the 1640's any more although the workload of the city court in Turku increased by two, even threefold. The organization was capable of coping with the increased responsibilities.

On the other hand, the small towns in the Province of Turku and Pori received their share of the reforms in the 1640's. In particular, attempts were made to develop Uusikaupunki and Rauma. At that time, the workload of their city courts increased substantially. A most important factor in the reform effort was customs lessee and lord mayor (*ylipormestari, överborgmästare*) Jochim Timme who had come from Turku. The appearance of Timme in the small towns of the province was not a coincidence but a planned operation devised by the authorities. His activities substantially expanded the administrative apparatus of both towns, the workload of the administrative system and the Crown's control. Timme can also, beyond dispute, be given "credit" for the fact that a treasurer's court was established both in Rauma (in 1643 at the latest) and Uusikaupunki (in 1645). Particularly in Rauma the establishment of a subsidiary court can at this stage be regarded as excessive organization. The termination of Timme's term of office in 1646 is likely to have had an influence on the fact that there, too, the treasurer's court did not become permanent.

Pori, the second largest town in the province after Turku, encountered almost no pressure to reform in the 1640's. Pori managed the increased requirements of the Crown chiefly because the administrative and judicial system of the town already was very efficient, albeit quite original. Even though the workload of the city court in Pori increased substantially by the middle of the century the court was able to adapt to the changing circumstances and thus manage its responsibilities without a two-tier judiciary.

In Bothnia there were only four towns prior to the end of the 1640's: Oulu, Vaasa, Uusikaarlepyy and Kokkola. They were all inland

towns of approximately similar size. Before the 1640's little attention was paid to them, and at the same time, their city courts did not have very many responsibilities. Nevertheless, the workload of the judicial and administrative system of Vaasa, above all, increased substantially. The control exercised by the Crown towards trade legislation and economy was intensified. In Vaasa, Pietari Siulinpoika, whose hold on the town was very firm, was appointed as royal burgomaster in 1645 also. Under his supervision the town's administrative and judicial system began to act more frequently, and, around the same time, a treasurer's court was established in the town.

In other old towns in Bothnia organizational reforms were not implemented to any notable extent. Certainly burgomasters appointed by the Crown appeared everywhere but their accomplishments were not significant. This issue merits attention because the towns in Bothnia were in many respects very similar. Therefore the development of the administrative and judicial system and the establishment of a treasurer's court as one manifestation of that can be linked with the person of the burgomaster in charge.

Attempts were made to develop the towns in Uusimaa also. The province contained one medieval town (Porvoo), two towns established during the era of Gustavus I Vasa (Helsinki and Tammisaari) as well as Hämeenlinna established by Brahe. However, the development policy of the Crown was, practically speaking, almost exclusively focused on the capital of the province, Helsinki. Particularly during the first term of Pietari Brahe as governor-general many resources were spent on the town. Nevertheless the results were not very good at all as regards administration and judicature. Even economically, Helsinki was not able to meet the expectations of the Crown until only the end of the 1650's.

Even though Helsinki was very small, a treasurer's court was established there circa 1650. This was a matter of creating a completely superfluous organization because the city court was capable of managing with ease the few dozen cases that were heard each year. The background of the establishment of the treasurer's court was again a royal burgomaster who was appointed in the town in 1649.

The other towns in the province were barely developed at all. Tammisaari was an enfeoffed town and, consequently, the public power did not have much chance of contributing to its development. Hämeenlinna was considered to be too unimportant and Porvoo was even under the threat of dissolution for much of the 1640's. Thus the county town of Tammisaari and Porvoo, which was regarded as peripheral, remained in the background of the development of the towns of Uusimaa. The supreme public power concentrated its attention on Helsinki only. The policy followed in its development was similar to that in Turku and Viipuri some decades earlier. It is true that results were

discernible in Helsinki much more slowly despite great sacrifices. This is likely to have led to the situation that the policy used in developing towns could not advance in Uusimaa in the same manner as in the Province of Turku and Pori. Developing Helsinki as a model town demanded so many resources that no means could be found to transfer the new ideas to other towns.

In Viipuri, the position of the treasurer's court strengthened substantially since the middle of the 1640's. The development was linked with the more stringent demands that the Crown was making on the town. At this time, the workload of the city court expanded so that it was no longer sufficient to allocate resources only to its functioning. It is from this time on that the office of a scribe of the treasurer's court is known. The appearance of this post speaks both of the functioning of the court becoming well established and of an increased workload. By demanding a more stringent control as well as more organized administration and judicature the Crown was able to further a general reworking of the judicial system. By the end of the decade the treasurer's court in Viipuri was already on a level of significance comparable to the subordinate court of Turku.

The importance of Viipuri as a propagator of treasurer's courts and administrative and judicial reforms in general was not great in the 1640's, unlike that of Turku. This was largely because, with the exception of small Savonlinna, there were no other towns in the vicinity of Viipuri before the end of the 1640's.

If the treasurer's courts established in Finland during this period are compared with those which came into existence in Sweden it will be noted that the development in Finland was of a special nature. In Sweden, treasurer's courts were established in the 1640's — and even before that — in the first instance by relying on the provisions of privileges. On the contrary, this method is completely unknown in Finland. Then, the treasurer's courts that appeared in small Finnish towns (Rauma, Uusikaupunki and Vaasa), in particular, sprang up, above all, as a result of the personal involvement of administrators responsible for the development of the administrative and judicial system. But did the reforms achieve permanence? Was the treasurer's court merely an example of superfluous bureaucracy which was discontinued as soon as power again changed hands in a town?

In the large staple towns of Turku and Viipuri there were almost no changes at all within the administrative and judicial systems any more in the 1650's. The previously developed administrative organization evolved only slightly with the years. On the other hand, the third staple town proper in Finland, Helsinki, began its ascent in regard to the administrative and judicial system — and as a town in general — only in the 1650's. At that time, the long period of construction was past and this manifested itself as a substantial increase in the workload

of the city court also. With this, the treasurer's court, that had represented excessive organization at the time of its establishment, became a useful institution. It began to carry out the responsibilities for which it had originally been established: to pass judgement on and arbitrate minor cases, i.e. to clear backlog cases in the city court.

The administrative and judicial systems of Rauma and Uusikaupunki underwent a transformation around the middle of the century. In Rauma, grandiose changed in 1649 when Pietari Brahe appointed Jochim Timme, who was previously well known in the town, as burgomaster. This initiated reform activities aimed at the administrative and judicial system of the town as well as the control of the economy. The burgomaster supervised the town with a firm hold and changes were implemented largely after the model of Turku. Perhaps Timme had the most extensive effect particularly on the development of the functioning of the treasurer's court. The treasurer's court of Rauma was not a subordinate court of the town in the literal sense of the word because it frequently handled very significant issues in its meetings. They were such as charging taxes, selection of delegates for the diet and of town officials and even the granting of civic rights. The "treasurer's court of Rauma" was then rather the "informal evening session" of the city court, or a closed think tank where the issues were prepared for the actual session of the city court/city administrative court.

Jochim Timme was removed from office in 1655 after which many of the reforms that he had implemented were forgotten. This was also the case with the treasurer's court, which practically speaking ceased to function. It is highly likely that this was influenced by Joosef Jaakonpoika Ilkka who, assisted by the governor, rose to the office of burgomaster – he had earlier worked for over ten years as the scribe of the treasurer's court of Turku, among other things – and who was reluctant to maintain a two-tier judiciary. In a town the size of Rauma the city court was perfectly adequate.

A new burgomaster arrived in Uusikaupunki in 1649 as well, a former alderman of Turku, Casper Eichman. His importance for the development of the town can scarcely be overestimated. In the same manner as Jochim Timme in Rauma, Eichman held all the reins in his hands. Even though the workload of the city court of Uusikaupunki increased substantially in comparison with the earlier situation it is likely that no thought was even given to reviving the functioning of the treasurer's court. The adopted solution was that the functioning of the city court was made more efficient so that it was able to perform its expanded responsibilities.

A new stage began in the development of the administrative and judicial system of Vaasa in 1651 when the town was annexed to the county of Korsholma under Gabriel Pentinpoika Oxenstierna. The interest of the count was primarily directed at increasing the revenues of

the town. Thus the development of the administrative and judicial system seemed to be left in the background. For a large part this arose from the fact that the administrative organization of Vaasa already was on a high level. Nevertheless the workload of the city court increased a great deal because of the intensified control measures of the economy, for example. This is why special attention was paid during the time of the county precisely on the development of the functioning of the treasurer's court.

In 1652, both the alderman that had been appointed as the treasurer and officiated as the chairman of the court and separately a scribe of the treasurer's court were chosen for the subordinate court. The change in organization was significant because by doing this the posts of the chairman of the treasurer's court and of the scribe of the subordinate court that had been combined were now separated. Appointing a chairman was significant in addition because the establishment of the post was early for Finnish towns. Vaasa adopted such practice only a year after Viipuri. Stockholm served as a model for the reform as Count Gabriel was well acquainted with the practice prevailing there.

In the 1650's two-tier judicatures were not established in other Finnish towns at all. A great deal of attention was given to the old towns of Bothnia at that time and, in addition, new towns were established in the region also. Nevertheless, in practice, administration and judicature were very little developed. There was no need to establish treasurer's courts in the old towns of Bothnia while new towns were scarcely capable of maintaining even a city court. The Crown was not very keen on improving the city administrative and judicial system in the 1650's any more. In addition, with the exception of Vaasa, the town leadership in other towns of Bothnia were not particularly active, "visible", in developing the administrative structure of their towns.

The interest of the Crown towards Pori, the largest inland town of the Province of Turku and Pori, grew in the 1650's. As a result of this, three royal burgomasters were appointed in the town. The practical effect of the appointments were minor. Despite this, the distinctive administrative system of Pori changed just at that time. The activities of the city court and the city administrative court were made more efficient and the workload increased substantially in comparison with the earlier situation. The administrative and judicial system sought to respond to the increased demands, first of all, by decreasing the number of administrators considerably. Earlier, Pori was governed, in addition to the burgomaster, by twelve aldermen all of whom actively participated in both the administration and the judicature. In addition to this, they were quite often required to take care of various tasks of executing court orders and arbitration, which in other towns usually were assigned to subordinate city officials. The system changed in the 1650's. Because the city court/city administrative court was in session much

more frequently than before the issues could be handled in the meetings. Therefore it was not necessary to maintain a full dozen aldermen and it was possible to raise the wages of the remaining administrators. Thus the people of Pori merely modified the old system to meet the increased requirements of the era and did not settle the issue by expanding the judiciary.

Porvoo and Tammisaari, the "forgotten" small towns of Uusimaa, continued their sleepy life as late as the 1650's. The Crown still paid neither town almost no attention at all. Both towns managed unchanged and the administrative and judicial systems were not developed much at all.

The towns that were established in eastern Finland and on the Gulf of Finland in the 1640's and the 1650's constitute a group on their own from the perspective of administrative as well as economic history. They were all strictly bound to the sphere of influence of Viipuri, even so that while speaking about at least Lappeenranta, Savonlinna, Kuopio and Vehkalahti (Hamina) one can use the term "backyard of the people of Viipuri". They all remained miserable little towns languishing in the shadow of the great Viipuri. In eastern Finland it was not the matter of an actual policy of developing towns ("from centers of periphery to periphery itself") in the fashion of Varsinais-Suomi and Satakunta but, on the contrary, the new communities were badly trampled on by Viipuri both economically and administratively.

D THE TREASURER'S COURT AS A COURT OF LAW

The treasurer's court also was an element of the city judicature. It is therefore appropriate to be acquainted with the functioning of the court from the perspective of legal history also. Appendix 3 contains the number and type of cases processed by the treasurer's courts in Finnish towns from 1639 to 1660. The items have been divided into four categories after the Ordinance of 1619 and, above all, the provisions of the Privileges of 1620, and they are as follows: 1. economy; 2. honor; 3. violence; 4. other. The objective is to detect how the wishes of the Crown were realized in practice.

An overwhelming majority of cases were settled in Turku (approximately 300 to 500 per year) and Viipuri (200 to 400 per year). In other towns, treasurer's courts did not have nearly as much work because the number of cases usually were only approximately one tenth of the number found in Turku and Viipuri.

For the most part, treasurer's courts everywhere processed cases classified under the "economy" group. Commonly this category comp-

rised approximately 70 to 80 percent of cases. The single exception is Rauma where the share of the "other" group usually was the largest of all and the number of cases therein normally was approximately half of all cases. With the exception of Rauma, treasurer's courts in Finnish towns corresponded well to the ideas of Axel Oxenstierna and Gustavus II Adolphus of the city subordinate court as a venue for settling minor cases. Most of the cases under the "economy" group were usually specifically about smallish claims for debts. On the contrary, economic crimes were rarely brought before the treasurer's court for decision.

The possibility of legally appealing the decision of a court was an essential element of a functioning judicature. One could appeal from the treasurer's court to the city court by paying the appellate fee. The largest number of appeals occurred in Turku and Viipuri where there were usually 10 to 40 cases per year. In Helsinki and in Vaasa, lodging an appeal was rare because a dozen or so at the most occurred there yearly. The proportion of appellate cases out of all cases processed varied in different towns from 0 to 11 percent and usually remained at approximately five percent. Appeals were therefore quite seldom lodged from decisions of treasurer's courts.

The city court of Turku usually confirmed more than half of the decisions by the treasurer's court. In Viipuri, decisions were amended even more rarely because often as many as 80 percent of the cases were approved with no change. In Turku and Viipuri, the city court reversed the decision of the subordinate court in 0 to 20 percent of the cases but, on an average, this occurred with one case in ten only. Thus, treasurer's courts in large Finnish towns appear to have coped with their responsibilities well, statistically speaking at least. Also in Helsinki and Vaasa, the decision of the subordinate court was very rarely reversed.

Lodging an appeal was a legal means of demonstrating against the decision of a treasurer's court. Certainly not one and all of those thirsting for justice were satisfied with this course of action but protested the decisions they had received through measures that were unlawful on judicial grounds. The protests were almost exclusively directed at an individual member of a court.

The most appeals of all were found in Turku. On the other hand, in Viipuri, Helsinki, Vaasa and Rauma there were hardly any, according to data from the records. The scribe of the treasurer's court in Turku was regularly the target for grumbling. The reason that the scribe became the target for bursts of anger and even false statements was, above all, the fact that the treasurer's court in this town consisted of its recording secretary for practically the entire period of this study. As a judge exercising power he was easy to blame for the misfortune borne by the condemned.

EXCESSIVE ORGANIZATION OR NOT?

There were many reasons for the appearance of a treasurer's court in a certain town and therefore a monocausal explanation based on legal standards is not justified. Through simplification one can however state that creating a two-tier judicature was mostly an action between a town and the Crown intent on reform. A treasurer's court thus came into existence as an interaction of a need arising in the town itself and the impetus for establishment from the Crown, if at all.

The "need" refers, above all, to the backlog in the processing of cases caused by a great increase in the workload on the administrative and judicial system, because of which establishing a treasurer's court was deemed necessary. During their emergence the Crown's action was to introduce the reforms and, at times, to coerce towns to implement them. As a matter of fact, the public power was, to a very great extent, to "blame" for the manifestation of the need also. Of course one cannot ignore the possibility that an increase in population, for example, would have substantially added to the responsibilities of the administrative system. Nevertheless, the Crown undeniably had the greatest influence.

The government was able to demand towns to have a tighter control on the residents and the peasantry of the surrounding country by charging new taxes, for example. As supervision was extended to nearly all fields of life the workload of the administrative and judicial system grew also. Firstly, the number of various cases under public prosecution (customs offenses and rural trade) increased. Secondly, the number of administrative pronouncements, such as decrees, exhortations and prohibitions of various sorts, was often even multiplied. These additional responsibilities brought pressure on the administrative organization. In addition, demands by the Crown for a smoothly functioning administration were heightened, of which a good example are the appointments of royal burgomasters. Also the town community sought to respond to increased demands by establishing new posts. All of the measures mentioned above brought about a clear need of creating a two-tier judicature, at least in some towns.

Was establishing treasurer's courts sensible? Finnish towns are here divided into five categories which are used to estimate the state of the administrative and judicial system in the towns as well as the need of creating a two-tier judicature. When reference is made below to the treasurer's court and to the need to establish it, the necessity of a subordinate court around the time of its establishment is meant, i.e. whether this was a matter of excessive organization or not. The categories are as follows:

1. **BALANCED TWO-TIER ADMINISTRATIVE SYSTEM.** The workload of the administrative system increased beyond its capacity. A treasurer's court was established to rectify the situation.

TOWNS: Turku, Uusikaupunki and, with reservations, Vaasa.

2. **OVERSIZED TWO-TIER ADMINISTRATIVE SYSTEM.** The workload of the city administrative system did not increase but in response to the demands of the public power a treasurer's court was established. Thus, this was a matter of excessive organization, "needless" expansion of administration.

TOWNS: Viipuri, Rauma and Helsinki.

3. **BALANCED ONE-TIER ADMINISTRATIVE SYSTEM.** The workload of the city administrative system increased but the administrative system was able to adapt to the new requirements. There were no grounds for establishing a treasurer's court.

TOWNS: Pori and, with reservations, Oulu.

4. **UNDERSIZED ONE-TIER ADMINISTRATIVE SYSTEM.** The workload of the city administrative system increased to an extent but no changes were effected in the administrative and judicial system. Then, this was a matter of "inadequate" capacity.

TOWNS: Uusikaarlepyy and Kokkola.

5. **LIGHTLY LOADED ONE-TIER ADMINISTRATIVE SYSTEM.** The workload of the city administrative system either remained approximately constant for the whole period of this study or the town was too small to require a treasurer's court.

TOWNS: Naantali, Porvoo, Tammisaari, Hämeenlinna, Kristiinankaupunki, Raahe, Pietarsaari, Vehkalahti (Hamina), Savonlinna, Lappeenranta, Kajaani, Brahea and Kuopio.

The only towns that were in clear need of a treasurer's court at the time of its establishment were Turku, Uusikaupunki and, with reservations, Vaasa. It is true that everywhere, particularly in Uusikaupunki and Vaasa, the early stages were linked to personal decisions by the men in charge of town administration.

Around the time of the establishment of treasurer's courts, creating a two-tier judicature was a clear case of excessive organization in Viipuri, Helsinki and Rauma. The establishment of treasurer's courts in staple towns was a deliberate measure by the public power because before long in Viipuri and Helsinki the subordinate courts became a necessary element of the administrative system.

Pori and, with reservations, Oulu were examples of towns where apparently even the attempts of establishing treasurer's courts were

successfully and completely avoided. The administrative system of Pori was original and functional enough, beginning in the 1630's at the latest, that the town emerged from the reform efforts of the 1640's with very minor changes. The administrative organization of the town was functional even without the Crown's control.

Of the old Bothnian towns, Kokkola and Uusikaarlepyy never shared the administrative development of their sister towns of Vaasa and Oulu, despite their economic importance and their reasonable size for a Finnish town. This fact is evidently related to unsuccessful, in a certain manner, appointments of burgomasters by the Crown, for the towns' administration was quite often in the hands of one man. Thus the development of administration ultimately was dependent on the interests and vigor of the person in the vanguard.

The overwhelming majority of Finnish towns were such that they did not require a treasurer's court. The administrative and judicial systems at their disposal were quite adequate or even more than sufficient in supplying the demand that often was nearly nonexistent. The new inland towns established by Pietari Brahe were in this category, as well as Tammisaari and Porvoo. The fairly miserable existence of the latter was caused by the fact that in this region the Crown only allocated resources to the staple town of Helsinki.

The organization of the subordinate court was quite loose in all of the towns at the end of the period of this study. Normally the decisions of the court were made, in addition to the scribe who occasionally also simultaneously acted as the town scribe, only by an alderman acting as the chairman or a supplementary member. From time to time the membership also included one or two representatives from among the burghers. Because of its flexible organization the treasurer's court was a very economical court of law from the viewpoint of town expenditure. The expenses of the treasurer's court in Turku, Viipuri, Vaasa and Helsinki were not over one tenth of all expenditure for the towns' most essential administrative personnel. It is likely that nothing at all was paid to the officials serving in the subordinate court and so there the "cost efficiency" was best of all.

What was the significance of treasurer's courts for the administrative and judicial systems of Finnish towns? In staple towns, the city court was able, due to the subordinate court, to concentrate on administrative decisions, to act as a *city administrative court*, as an administrative institution that the designers of the two-tier judicature had intended it to be. With the introduction of treasurer's courts, the functioning of the administrative systems of large towns became more effective and met the more stringent requirements of the era better.

The treasurer's courts of Rauma and Uusikaupunki were not destined to be permanent and so, in their case, it was a matter of at least some degree of excessive organization. The treasurer's court of

Vaasa was fairly unique for the reason that its significance was not nearly as great as in staple towns. The subordinate court of Vaasa was not, as in largest towns, a "tool" for the city court but the city administrative court expressly handled most of all administrative and judicial cases. However, the treasurer's court was not an actual example of excessive organization but evidently the strict rule of burgomaster Pietari Siulinpoika within the city administrative court, in the first place, contributed to its continued existence. On the other hand, one cannot ignore the share of feoffee Gabriel Pentinpoika Oxenstierna in developing the organization of the treasurer's court.

And how did the Crown succeed in implanting treasurer's courts in Finnish towns? One was established in only six towns out of twenty and by the end of the period of this study only four continued to function. A failure? If one proceeds from the standards of the Ordinance of 1619 (to be established everywhere) the answer will be affirmative as only less than one fifth of all towns received a treasurer's court. But if the matter is considered from the viewpoint of the government's practical city policy one can state that the public power was quite successful with its objectives. In accordance with the mercantilistic doctrine, the most important towns (staple towns) were given priority. A functioning two-tier judicature came into existence in all of them. In addition to them, one important inland town received a treasurer's court.

On the other hand, the fact that the standards of the Ordinance of 1619 were not universally implemented was also beneficial to towns. Thus excessive organization was not created, which could well have been fatal in the case of small and new towns, because they could not afford the additional wage costs. Moreover, it must be noted that the Crown policy of developing towns was paralyzed towards the end of the period of this study. The city policy of the Crown was only activated in the Age of Absolutism of Charles XI.

LYHENTEET

ASSF	Acta societatis scientiarum Fennicae
AUU	Acta universitatis Upsaliensis.
BFH	Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen
BHH	Bidrag till Helsingfors stads historia
BRP	Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden
BÅH	Bidrag till Åbo stads historia
DL	Defensor Legis
F.	Folio
FU	Förhandlingar och uppsatser
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HKA	Helsingin kaupunginarkisto, Helsinki
HT	Historisk Tidskrift
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
HTutk	Historiallisia Tutkimuksia
HY	Helsingin yliopisto
JFT	Tidskrift utgifven af Juridiska föreningen i Finland
JYHL	Jyväskylän yliopiston historian laitos
KAP	Kammarkollegiets protokoll med bilagor
KFÅ	Karolinska förbundets årsbok
KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
MEKL	Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki
PRFSS	Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer
RA	Riksarkivet, Tukholma
RB	Rättshistoriskt bibliotek. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin.
RS	Rättshistoriska studier. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin.
SEÅ	Samfundet S:t Eriks årsbok
SEHR	Scandinavian Economic History Review
SHJ	Studia Historica Jyväskyläensia
SHU	Studia Historica Upsaliensia
SJH	Scandinavian Journal of History
SKH	Suomen kulttuurihistoria
SKLH	Suomen kaupunkilaitoksen historia
SKS toim.	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
SLYJ	Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja
SMUSS	Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad
SMYA	Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja

SRISU	Skrifter utgivna av rättsgenetiska institutet vid Stockholms universitet (tidigare högskola)
SRL 1779	Sveriges rikets lag
SSF	Societas Scientiarum Fennica
SSJ	Suomen sukututkimusseuran julkaisuja
SSLF	Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland
SSSVK	Suomen sukututkimusseuran vuosikirja
SSÄ	Stockholms stads ämbetsböcker
ST	Stockholms stadsböcker
STH	Suomen taloushistoria
THArk	Turun historiallinen arkisto
TKA	Turun kaupunginarkisto, Turku
TMA	Turun maakunta-arkisto, Turku
UUM	Uppsala universitets matrikel
VA	Valtionarkisto, Helsinki

LÄHTEET

1 ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto, Helsinki (VA)

Voudintilarja (suluissa mikrofilmin numero, joita ei ole viiteissä mainittu, käytetty Jyväskylän yliopiston historian laitoksen mikrofilmikokoelman mikrofilmikopioina. Myöhemmin näissä tapauksissa on merkitty lyhenne JYHL)

Yleisiä asiakirjoja

Vol. 4, 10, 17b, 22a, 27, 29, 30, 34, 38, 40, 44, 49, 62, 223, 224, 224a-c, 225, 225a-b, 226, 226a-f, 227b-c, 228, 228a-g, 229, 229a-c, 230, 230a-b, 231, 231a-i, 232, 232a, 233, 233a-i, 234, 234a-b, 235, 235a-f, 237, 239-248, 248a-c, 249, 250, 250a, 251a-b, 252, 252a, 253-257, 259, 260, 260a, 261-266, 266a, 267-269, 270a-b, 271-277, 281-303, 375, 377-380, 382, 383, 388, 389, 392, 393, 395, 396, 398, 399, 399a, 399b, 400, 401, 403-406, 408-416, 418-428, 431-437, 439, 440, 440a, 441-443, 448-453, 456-462, 466, 468-472, 478, 479, 479a, 480, 481a, 483Ba-483Gs. (ES 474-537, JYHL).

Varsinais-Suomi

Vol. 486, 489, 495, 496, 503b, 512, 521, 535, 544, 558, 560, 562, 577, 578, 596, 640, 706, 757, 775, 991, 1015, 1040, 1069, 1095, 1136, 1137, 1157, 1185, 1186, 1216, 1218, 1242, 1245, 1267, 1270, 1290, 1293, 1312, 1328, 1344, 1347, 1365, 1380, 1395, 1396, 1413, 1426, 1427, 1443, 1457, 1470, 1481, 1506,

1511, 1531, 1540, 1559, 1573, 1578, 1584, 1601, 1627, 1668. (ES 537–608).

Satakunta

Vol. 2118, 2140, 2174, 2186, 2239, 2250. (ES 645–651, JYHL).

Pohjanmaa

Vol. 4922, 4926, 4928, 4929, 4940. (ES 847–849, JYHL).

Karjala

Vol. 4996, 4997, 5001, 5004, 5011, 5015, 5035, 5046, 5058, 5087, 5152, 5171, 5195, 5196, 5268, 5269, 5299, 5320, 5381, 5419, 5447, 5548, 5683, 5684, 5700, 5716, 5776, 5791, 5803, 5830, 5907, 6107. (ES 854–925, JYHL).

Läänintilikirjasarja

Yleisiä asiakirjoja

6808–6812, 6814, 6815, 6815a, 6816–6818, 6820a–c, 6821–6824, 6830, 6881–6883, 6885–6888, 6890, 6892, 6894, 6897, 6898, 6900, 6902, 6908, 6909, 6911–6914, 6916–6918, 6921–7025.

Henkikirjoja

1918, 6889, 7143–7145, 7164, 7173–7175, 7183–7185, 7195, 7216, 7218, 7233, 7238, 7241, 7244, 7263, 7267, 7271, 7275, 7279, 7879, 7889, 7901, 7922, 7924, 7926, 7930, 8556, 8560, 8567, 8572, 8576, 8577, 8582, 8583, 8587, 8588, 8592–8594, 8596, 8598, 8604, 8607, 8613, 8618, 8622, 8626, 8690, 9101, 9110, 9112–9117, 9119, 9120, 9122, 9124–9126, 9128, 9132, 9134, 9136, 9138. (ES 1918, 2367, 2467–2469, 2517–2518, 2520–2523, 2561–2563; LT 226–227, 234, 239, 242, 245–248, 256, 257, 260, 261, 265, 269, 274, 275, 590–595; 731, 782–784, 810, 927, 1047, 1048, 1050, 1052–1054, 1056, 1058–1061, 1063, 1065–1068, 1078, 1080, 1104–1109, 1143, 1514; OS 95, 95A, 96, osittain JYHL).

Lääninpääkirjat

Pohjanmaan lääni

9112–9117, 9119, 9120, 9124, 9125, 9142, 9185 (ei filmattu). (LT 1104–1110, 1505; ES 2468, JYHL).

Turun ja Porin lääni

7119, 7159, 7168, 7180, 7181, 7190, 7203, 7210, 7223, 7227, 7231, 7237, 7240, 7243, 7246, 7250, 7257, 7262, 7266, 7270, 7274, 7278. (ES 2514, LT 223–273).

Uudenmaan ja Hämeen lääni

7916, 7921 (ei filmattu), 7924, 7926, 7930, 7939, 7943 (-), 7944, 7947 (-), 7952 (-), 7954 (-), 7956 (-), 7961 (-), 7964 (-), 7968 (-), 7972 (-) (LT 589–596, 847, 1146).

Viipurin ja Savonlinnan lääni

8548, 8556, 8560, 8562, 8565 (-), 8570 (-), 8579 (-), 8585 (-), 8594, 8597 (-), 8600, 8606 (-), 8610 (-), 8612 (-), 8616 (-), 8620 (-), 8625 (-), 8629 (-), 8632 (-), 8635 (-). (ES 2618, 2623; LT 1047, 1048, 1061, 1062, 1140, 1141, 1513, 1514).

Kaupunkien renovoidut tuomiokirjat

Haminan raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1655–1660. (ES 1220) (HaRO).

Helsingin kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1651–1708. (ES 1239, 1264, 1265, JYHL) (HKO).

Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1662. (ES 1172, ES 1239, JYHL) (HRO).

Kokkolan raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1626–1660. (ES 1222, 1424, 2027, 2028, JYHL) (KoRO).

Kristiinankaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1652–1654. (ES 1425, JYHL) (KrRO).

Lappeenrannan raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1653–1660. (ES 1533) (LRO).

Naantalın raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1647–1660. (ES 1142, 1143, 1386, JYHL) (NaRO).

Oulun raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1628–1673. (ES 2027, 2028, 1424, 1425, 3088, JYHL) (ORO).

Pietarsaaren raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1653–1660. (ES 1291, 1425, JYHL). (PieRO).

Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1621–1659. (ES 1142, 1143, JYHL) (PoRO).

Porvoon raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1622–1660 (ES 1172). (PorvRO).

Raahen raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1651–1660. (ES 1197, 1425, JYHL) (RaaRO).

Rauman kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1646–1659. (ES 1142, 1395, JYHL) (RKO).

Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1624–1660. (ES 1142, 1395, JYHL) (RRO).

Tammisaaren raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1660. (ES 1211, 1881) (TaRO).

Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1639–1660. (ES 1615, 1616, JYHL) (TKO).

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1661.

(ES 1535–1540, JYHL) (TRO).

Uudenkaarlepyyn raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1629–1660. (ES 1222, 1354, 1424, 2027, 2028, JYHL) (UkpRO).

Uudenkaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1644–1658. (ES 1142, 1368, JYHL) (URO).

Vaasan kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1646–1660. (ES 1424, 1462, 1463, JYHL) (VKO).

Vaasan raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1661. (ES 1424, 1462, 1463, 2027, JYHL) (VRO).

Viipurin kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1631–1660. (ES 1510–1512, 1523–1525, JYHL) (ViKO).

Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1623–1661. (ES 1510–1514, JYHL) (ViRO).

J. W. Ruuthin kokoelma. (J. W. Ruuth).

Topografica

Topografica II

J. E. Waarasen kokoelma

Valtakunnan reistratuuran jäljennökset 1617–1660. (VRJ).

Riksarkivet, Tukholma (RA)

Adel och dess gods (AODG)

Per Brahes registratur 1637–1640. (PBR) (FR 317, JYHL).

Finska Cameralia (FC)

Vol. 75. (FR 114).

Generalguvernörers i Finland skrivelser till KM:t.

Vol. 1–2. (FR 10, JYHL).

Grev- och friherreskap

Korsholm–Vasa

Div. handl. –1666. (FR 315, JYHL).

Räkensk. tionde- o. saköresl. 1651, 53. (FR 315, JYHL).

Räkenskaper 1651–69. (FR 315–316, JYHL).

Hovrätternas skrivelser till KM (HSKM)

Åbo. Vol. 1. 1632 - 1683 (FR 166, JYHL).

Åbo. Vol. 3A. 1647 - 1688 (FR 167, JYHL).

Kammarkollegii arkiv (KA)

Ankomna brev (AB)

Vol. 1:4–11, 12–27, 28–51, 52–73, 74–88, 89–104, 105, 107–112, 114, 116–122, 126–147, 149, 152–153: 1, 156, 159, 162–165. (FR 594–605, JYHL).

Kammarens registratur (KR)

1617–1653.

Kommerskollegii arkiv (KOA)

Inkomna skrivelser från magistrater o. underrätter m. fl. Vasa. (FR 534, JYHL).

Städernas privilegier (SPR)

Björneborg, Borgå ur vol. 3, Ekenäs ur vol. 2, Gamla Karleby ur vol. 9, Helsingfors ur vol. 5, Jakobstad ur vol. 7, Nykarleby, Nystad ur vol. 14, Nådendal, Raumo ur vol. 15, Tavastehus, Uleåborg ur vol. 19, Åbo vol. 22. (FR 523, 524, JYHL).

Landshöfdingars skrivelser. Finland

Nylands och Tavastehus län

Vol. 1–4. (FR 16, JYHL).

Åbo och Björneborgs län

Vol. 1–5. (FR 41, 42, JYHL).

Viborgs län

Vol. 1. (FR 59, JYHL).

Österbottens län

Vol. 1–2. (FR 62, JYHL).

Oxenstiernska samlingen (OS)

Axel Oxenstierna (AO)

Ser. B: III, A. vol. 3, Ser. C: II, A. (FR 211, JYHL).

Gabriel Bengtsson Oxenstierna (GBO)

Vol. 1–3. (FR 211, JYHL).

Riksregistraturet (RR)

1617–1660, 1663. (RR 28–101, 107, JYHL).

Rydboholmssamlingen

Vol. 3–5. (FR 212, JYHL).

Skoklostersamlingen II

Per Brahe d. y.

Vol. 10–12, 15, 17, 18, 26, 34, 35, 40, 42, 43. (FR 474–479, JYHL).

Städers acta

Björneborg vol. 3, Borgå vol. 4, Brahestad vol. 6, Ekenäs vol. 6, Fredrikshamn vol. 13, Gamla Karleby vol. 13, Helsingfors vol. 22, Jakobstad vol. 25, Kajana vol. 26, Kexholm vol. 32, Kristinestad vol. 34, Kuopio vol. 34, Nykarleby vol. 50, Nystad vol. 52, Nådendal vol. 52, Raumo vol. 54, Sordavala vol. 58, Tavastehus vol. 64, Torneå vol. 64, 64½, Uleåborg vol. 68, Vasa vol. 73, Veckelax vol. 73, Viborg vol. 74, 75, Villmanstrand vol. 76, Åbo vol. 82, 83, Städerna i allmänheten vol. 87. (FR 222–226, JYHL).

Städernas skrivelser och besvär (SSB)

Björneborg vol. 6, Borgå vol. 7, Brahestad vol. 9, Ekenäs vol. 11, Gamla Karleby vol. 22, Helsingfors vol. 38, Jakobstad vol. 45, Kristinestad vol. 67, Nykarleby vol. 94, Nystad vol. 98, Nådendal vol. 99, Raumo vol. 101, Tavastehus vol. 123, Uleåborg vol. 130, Vasa vol. 139, Viborg vol. 141, Villmanstrand vol. 141, Åbo vol. 154. (FR 333–339, JYHL).

Wijksamlingen

Vol. 95. (FR 222, JYHL).

Stadshistoriska Institutets registersamling (SIR)

Kungliga brev, Sakregister 1561–1720.

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Rauman maistraatin arkisto (RM)

Memoriaalipöytäkirjat, pöytäkirjojen konseptit
1603, 1605, 1611–1614, 1619, 1646, 1648, 1649–1651,
1660–1661. (Memoriaalipöytäkirjat).

Irrallisia asiakirjoja 1600-luvun alkupuolelta (1608–1654).
(Irrallisia asiakirjoja).

Kruununtilit 1616–1699.

Yksityiset tilit 1577–1699.

Kirjekonseptit 1619–1741.

Viranomaisten kirjeet 1608–1682.

Lunastamatta jätetyt pöytäkirjanotteet ja päätökset
1639–1769. (Pöytäkirjanotteet).

Rauman raastuvanoikeuden arkisto (RROA)

Varsinaisiasiain pöytäkirjat

1646–1650, 1650–1652, 1652–1655, 1657–1661, 1663–
1664. (RRO).

Kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuodelta 1655. (RKO).

Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto (UM-
RO)

Varsinaisiasiain pöytäkirjat

1617–1650, 1654–1655, 1658. (URO).

Allegaatit

1638–1720. (Allegaatit).

Turun hovioikeuden arkisto (THO)

Alistettujen asioiden päätöstaltiot (AAP)

Åbo lähn criminal resolutioner 1631–1632 (AAP
1631–1632).

Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat (SMJA)

Åbo hofrätts domar, kongl. resolutioner på ständernas
besvär m. m. 1607–1665 (SMJA 1607–1665).

Kongl. Åbo hofrätts domar, sentserser m. m. 1623–1723.
I–III. (SMJA 1623–1723).

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Torsten Hartmanin jäljennöskokoelma

Helsingin kaupungin tuomiokirjakortisto 1623–1656

J. W. Ruuthin jäljennöskokoelma. (Ruuth).

Turun kaupunginarkisto (TKA)

Turun raastuvanoikeuden arkisto (TROA)

Varsinaisiasiain pöytäkirjat

1624–1660. (TRO).

2 LÄHDE- JA VIRALLISJULKAISUT SEKÄ MUUT PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

- BFH. Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen. I–V delen. Helsingfors 1881–1917.
- BOËTHIUS–HECKSCHER 1938. Svensk handelsstatistik 1637–1737. Samtida bearbetningar med understöd av statsmedel och anslag av Vetenskapsakademien. Utgivna av Stockholms stadsarkiv genom Bertil Boëthius och Eli F. Heckscher. Stockholm 1938.
- BRP 1933. Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden. Utgivna av stadshistoriska institutet. Uppsala 1933.
- BRÄNNMAN–LENNER 1982. Gävle stads dombok 1631–1639. Bidrag till Gästriklands kulturhistoria. Nr 2. Utgiven av Erik Brännman och Arne Lenner. Gävle 1982.
- BÅH 1: I. Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1553–1634. BÅH. Första serien. I. Utgifna af R. Hausen. Helsingfors 1884.
- BÅH 1: II. Utdrag ur Åbo stads dombok 1624–1625. Utdrag ur Åbo rådstufvu- och kämnarsrätts protokoll för år 1624–1625. BÅH. Första serien. II. Utgifna af Carl von Bonsdorff. Helsingfors 1885.
- BÅH 1: III. Åbo stads dombok 1623–1624. BÅH. Första serien. III. Utgifven af Carl von Bonsdorff. Helsingfors 1886.
- BÅH 1: IV. Utdrag ur Åbo stads dombok 1626–1632. BÅH. Första serien. IV. Utgifna af Carl von Bonsdorff. Helsingfors 1887.
- BÅH 1: VI. Utdrag ur Åbo stads dombok 1632–1634. BÅH. Första serien. VI. Utgifna af George Granfelt. Helsingfors 1890.
- BÅH 1: VII. Utdrag ur Åbo stads dombok 1635. BÅH. Första serien. VII. Utgifna af Torsten Hartman. Helsingfors 1891.
- BÅH 1: VIII. Utdrag ur Åbo stads dombok 1636. BÅH. Första serien. VIII. Utgifna af Torsten Hartman. Helsingfors 1896.
- BÅH 1: IX. Utdrag ur Åbo stads dombok 1637. BÅH. Första serien. IX. Utgifna af Torsten Hartman. Helsingfors 1898.
- BÅH 1: X. Privilegier och resolutioner för Åbo stad. I. Åren 1525–1719. BÅH X. Utgivna af Carl v. Bonsdorff. Helsingfors 1899.
- BÅH 1: XI–XII. Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1634–1700. BÅH. Första serien. XI–XII. Utgifna af R. Hausen. Helsingfors 1901.
- BÅH 1: XIII. Utdrag ur Åbo stads dombok 1638. BÅH. Första serien. XIII. Utgifna af Alb. Hästesko. Helsingfors 1905.
- CORIN–SLEMAN 1985. PRFSS. Sjätte delen (1621–1632). Utgiven av Carl-Fredrik Corin och Folke Sleman. Stockholm 1985.
- GYLLENIANUM 1962. Diarum Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667. Utgiven av C. J. Gardberg och Daniel Toijer. Värmland förr och nu 1962. Karlstad 1962.

- HERLITZ 1927. PRFSS. Första delen (1251–1523). Utgiven av Nils Herlitz. Stockholm 1927.
- HILDEBRAND—BRATT 1900–1913. Stockholms stads privilegiebref 1423–1700. Urkunder rörande Stockholms historia I. Utgifna af Karl Hildebrand och Arnold Bratt. Uppsala 1900–1913.
- HULTMAN 1913. Ekenäs stads dombok 1623–1660. Ekenäs-samfundets skrifter I. 1. Utgiven av Emmy Hultman. Helsingfors 1913.
- KAP. Kammarkollegiets protokoll med bilagor. Handlingar rörande Sveriges historia. Fjärde serien. Utgivna av riksarkivet genom Sam Hedar. I–III (1620–1642). Stockholm 1934–1941.
- LEINBERG 1905. Några handlingar rörande staden Brahea 1663–1671. Utgifven af K. G. Leinberg. HArk XIX. Helsinki 1905.
- LINDBERG 1939. PRFSS. Tredje delen (1560–1592). Utgiven av Folke Lindberg. Första och andra halvbandet. Stockholm 1939.
- LINDBERG—SLEMAN 1946. PRFSS. Fjärde delen (1592–1611). Utgiven av Folke Lindberg ja Folke Sleman. Stockholm 1946.
- LJUNG 1960–1966. Enköpings stads tänkeböcker 1540–1595. Samlingar utgivna av Svenska fornskrift sällskapet. Bd 65. Utgivna av Sven Ljung. Lund 1960–1966.
- LÄHTEENOJA 1935b. Rauman tuomiokirjojen katkelmia vuosilta 1504, 1569, 1598 ja 1599. Julkaissut Aina Lähteenoja. HArk XLII: 2. Helsinki 1935.
- NORDMAN 1894. Berättelse öfver Per Brahes resa i Finland sommaren 1639. FU 8. Utgifna af Petrus Nordman. Helsingfors 1894.
- NORDMAN 1905. BHH I. Samlade och utgifna av Petrus Nordman. SSLF. LXIX. Helsingfors 1905.
- NORDMAN 1906a. BHH II. Samlande och utgifna af P. Nordman. SSLF. LXXII. Helsingfors 1906.
- NORDMAN 1906b. BHH III. Samlade och utgifna av Petrus Nordman. SSLF. LXXVI. Helsingfors 1906.
- NYGREN 1932. PRFSS. Andra delen (1523–1560). Utgiven av Ernst Nygren. Stockholm 1932.
- SCHLYTER 1865. Samling af Sveriges gamla lagar XI. Konung Magnus Erikssons stadslag. Utgifven af C. J. G. Schlyter. Lund 1865.
- SCHMEDEMAN 1706. Kongl. Stadgar, Förordningar och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in till 1701 angående Justitie och Executions-Årender. Med een Förteckning på Stadgarne främst och ett fullkommeligit orda-register esterst wid Werket öfwer thes innehåld; Uppå Hans kongl. maj:s allernådigaste befallning och privilegier, till thet almänne bästas tienst och hwars och ens särskilte nytto. Sålunda med flijt samlade och genom trycket i dagsliuset befordrade Joh. Schmedeman. Stockholm 1706.
- SKYTTE 1962. Johan Skyttes kommentar till den svenska stadsrätten 1608. I. (Omfattande sex balkar av den allmänna stadslagen). Nu andra gången med stöd av delvis nytt material utgiven, rättad

samt ytterligare försedd med inledning och förklaringar av numera ej brukliga svenska ord och uttryck av Jan Eric Almquist. SRISU. 4. Stockholm 1962.

SLEMAN 1964. PRFSS. Femte delen (1611–1620). Utgiven av Folke Sleman. Stockholm 1964.

SRL 1779. Sveriges rikets lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734. Stockholm 1779.

SRP. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryckt utgifvet af kongl. riksarkivet genom N. A. Kullberg, Severin Bergh, Per Sondén, Lennart Thanner. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. I–XVIII. 1621–1658. Stockholm 1878–1959.

SSÄ 1419–1544. Stockholms stads ämbetsböcker 1419–1544. Stockholms stadsböcker från äldre tid. Fjärde serien. Matriklar m. m. 1. Utgiven af Kungl. Samfundet för utgifwande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1927.

ST 1474–1483. Stockholms stads tänkeböcker 1. 1474–1483. Samt burspråk. Utgifna genom Emil Hildebrand. Stockholm 1917.

ST 1484–1492. Stockholms stads tänkeböcker 2. 1484–1492. Utgifna genom Gottfrid Carlsson. Stockholm 1944.

ST 1492–1524. Stockholms stads tänkeböcker 3–5. 1492–1524. Utgifna af Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1930–1933.

ST 1524–1529. Stockholms stads tänkeböcker 6. 1524–1529. Utgiven genom Ludvig Larsson. Lund 1929.

ST 1544–1591. Stockholms stadsböcker från äldre tid. Andra serien. Tänkeböcker. Ny följd. 1–8. 1544–1591. Utgifna af Joh. Ax. Almquist. Stockholm 1936–1948.

ST 1592–1613. Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del I–VII. 1592–1613. Redigerad av Daniel Almquist, Folke Sleman, Göran Setterkrans, Nils Staf. Stockholm 1939–1964.

ST 1614–1626. Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del VIII–XV. 1614–1626. Redigerad av Nils Staf, Lars Wickström, Sven Olsson, Naemi Särnqvist. Stockholm, Uppsala 1969–1990.

STIERNMAN 1747, 1750, 1753, 1760. Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar etc angående Sveriges rikets commerce, politie och oeconomie uti gemen ifrån åhr 1523 in till närwarande tid. I–IV delen. Giord af And. Anton von Stiernman. Stockholm 1747, 1750, 1753, 1760.

STYFFE 1852. Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landtregeringen i Sverige och Finland. Utg. af C. G. Styffe. Stockholm 1852.

STYFFE 1856. Samling af instructioner rörande den Civila Förvaltningen

- i Sverige och Finnland I. Utg. af C. G. Styffe. Stockholm 1856.
- STYFFE 1888. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvetling. Förre afdelningen. Första bandet. Historiska och politiska skrifter. Red. C. G. Styffe. Stockholm 1888.
- TIGERSTEDT 1849–1850. Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet. I akademiska disputationer utgifne af Karl Tigerstedt. Helsingfors 1849–1850.
- TIGERSTEDT 1869. Bref från generalguvernörer och landshöfdingar i Finland. I. Utgifna av K. K. Tigerstedt. Åbo 1869.
- TIGERSTEDT 1880. Ur Per Brahes brevvetling. Bref från och till Per Brahe. Utgifna av K. K. Tigerstedt. Helsingfors 1880.
- ULKUNIEMI 1975. Ulkuniemi, Martti, Ljungo Tuomaanpojan lain-suomennokset. I. Maanlain ja kaupunginlain teksti. SKS toim. 319. Vaasa 1975.
- UUM 1595–1632. Uppsala universitets matrikel. Uppsala universitets årsskrift 1900. Program 1. På uppdrag af universitetets rektor. 1. 1595–1632. Utgifven af Aksel Andersson. Uppsala 1900.
- UUM 1632–1650. Uppsala universitets matrikel. Uppsala universitets årsskrift 1902. Program 1. På uppdrag af universitetets rektor. 2. 1632–1650. Utgifven af Aksel Andersson. Uppsala 1902.
- WAARANEN 1874, 1878. Samling af urkunder rörande Finlands historia. Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid. Samlade af Dr Johan E. Waaranen. Utgifne efter samlaren död af Finska Statsarkivet. Fjerde och Femte delen. 1611–1618. Helsingfors 1874, 1878.
- WESSÉN 1971. Söderköpings lagbok 1387. Utgiven efter den medeltida handskriften och med en inledning av Elias Wessén. RB. Femtonde bandet. Lund 1971.
- ÅAS 1. Åbo akademis studentmatrikel. Å nyo upprättad af Vilh. Lagus. 1. SSLF XI, 1. Helsingfors 1889.
- ÅAS 2. Åbo akademis studentmatrikel. Å nyo upprättad af Vilh. Lagus. 2. SSLF XI, 2. Helsingfors 1890.

3 KIRJALLISUUS

- AALTO 1990. Aalto, Seppo, Sedlighetsbrottslighetens sociala bakgrund i Borgå län 1670–1690. HTF 1990: 2.
- AALTO 1991. Aalto, Seppo, Siveellisyys ja siveettömyys sääty-yhteiskunnassa. Siveellisyysrikkokset sosiaalisena ilmiönä Porvoon läänissä 1660–1690. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaaintyö. HY 1991.
- AHNLUND 1953. Ahnlund, Nils, Stockholms historia före Gustav Vasa.

SMUSS vol 15. Stockholm 1953.

- AHNLUND 1921. Ahnlund, Nils, Sundsvalls historia. Del I. Tiden 1621–1721. Uppsala 1921.
- AHNLUND 1934. Ahnlund, Nils, Överståhållarämbetets förhistoria, uppkomst och grundläggningstid. Överståhållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.
- ALMQUIST 1929. Almquist, Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Förra delen. Från grundläggningen till enväldet. (1619–1680). Göteborg 1929.
- ALMQUIST 1935. Almquist, Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Senare delen. Enväldets och det stora nordiska krigets skede. (1680–1718). Göteborg 1935.
- ALMQUIST 1919–1922. Almquist, Joh. Ax., Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630. Med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. Andra delen. Stockholm 1919–1922.
- ALMQUIST 1922–1923. Almquist, Joh. Ax., Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630. Med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. Fjärde delen. Person- och ortregister. Stockholm 1922–1923.
- ANDERSSON 1964. Andersson, Thorsten, De byggde staden. Staden vid Helgeå. En bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum. Kristianstad 1964.
- ANTTILA–TÖRNUDD 1970. Anttila, Inkeri, Törnudd, Patrik, Kriminologia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja. N:o 154. Porvoo 1970.
- ASPELIN 1892. Aspelin, H. Em., Wasa stads historia. Nikolaistad 1892.
- BAIROCH et al. 1988. Bairoch, Paul, Batou, Jean, Chèvre, Pierre, La population des villes européennes 800–1850. Banque de données et analyse sommaire des résultats –The Population of European Cities. Data Bank and Short Summary of Results. Publications du centre d'histoire économique internationale de l'université de Genève. 2. Dirigées par le Professeur Paul Bairoch. Genève 1988.
- BEHRE–LARSSON–ÖSTERBERG 1985. Behre, Göran, Larsson, Lars-Olof, Österberg, Eva, Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter. Stockholm 1985.
- BENGTSSON 1921. Bengtsson, Charles, En bok om gamla Vadstena. Några blad ur en stads historia. Söderköping 1921.
- BERG 1882. Berg, Wilhelm, Samlingar till Göteborgs historia. Göteborg 1882.
- BERGFALK 1838. Bergfalk, Pehr Erik, Om Svenska Städernas Författning och Förvaltning. Uppsala 1838.
- BIRCK 1970. Birck, Erich, Nykarleby stad 1620–1970. Svenska folkskolans vänners kalender 1970. Helsingfors 1970.
- BJURLING 1956. Bjurling, Oscar, 1658–1792. Ystads historia. Del I. Från äldsta tid till 1792. Ystad 1956.

- BJÖRKMAN 1918–1924. Björkman, Hj., Bidrag till Jakobstads historia. 1–3. Jakobstad 1918–1924.
- BJÖRKMAN 1927. Björkman, Hj., Bidrag till Nykarleby stads personhistoria. SSSVK X. 1926. Helsinki 1927.
- BJÖRKMAN 1935. Björkman, Hjalmar, Bouppteckningar i Gamla-Karleby stad 1697–1800. Efter författarens död utgivna av Birger Åkerman. SSJ. XI. Helsinki 1935.
- BJÖRKMAN 1914–1916. Björkman, Hjalmar, Gamlakarleby stad och dess borgerskap i förgångna tider. 1–2. Gamlakarleby 1914–1916.
- BJÖRKMAN 1918. Björkman, Rudolf, Det nya Jönköping. Jönköpings historia. Andra delen. Jönköping 1918.
- BLAICH 1983. Blaich, Fritz, Wirtschaftspolitik und Wirtschaftsverwaltung. Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band 1. Vom Spätmittelalter bis zum Endes des Reiches. Stuttgart 1983.
- BLOMQVIST 1951. Blomqvist, Ragnar, Lunds historia. 1. Medeltiden. Lund 1951.
- BLOMQVIST 1978. Blomqvist, Ragnar, Lunds historia. 2. Nyare tiden. Lund 1978.
- BLOMSTEDT 1960. Blomstedt, Yrjö, Hallinto- ja oikeuslaitos. Osallistuminen valtiopäiviin. Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Toinen nide. Hämeenlinna 1960.
- BLOMSTEDT 1973. Blomstedt, Yrjö, Kuninkaallisen Majesteetin Oikeus Suomessa. Turun hovioikeus–Åbo hovrätt 1623 31/10 1973. Porvoo 1973.
- BLOMSTEDT 1958. Blomstedt, Yrjö, Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523–1680). Oikeushallintohistoriallinen tutkimus. HTutk 51. Forssa 1958.
- BLOMSTEDT 1963. Blomstedt, Yrjö, Lietzen-suvun alkuperä. Genos 1963.
- BLOMSTEDT 1952. Blomstedt, Yrjö, Michael Zachariae Karraeus. Genos 1952.
- BOËTHIUS 1943. Boëthius, Bertil, Magistraten och borgerskap i Stockholm 1719–1815. SMUSS vol 2. Stockholm 1943.
- BONSDORFF 1893. Bonsdorff, Carl von, De finska städernas representation intill frihetstiden. HArk XIII. Helsinki 1893.
- BONSDORFF 1892c. Bonsdorff, Carl von, Hvad förstods med majmiseriet? HArk XII. Helsingfors 1892.
- BONSDORFF 1891. Bonsdorff, Carl v., Nyen och nyenskans. Historisk skildring. ASSF. Tomus XVIII. Helsingfors 1891.
- BONSDORFF 1892b. Bonsdorff, Carl von, Tammisaaren kaupungin hallituksessa 1680-luvulla tapahtuneesta väliajasta. HArk XII. Helsinki 1892.
- BONSDORFF 1889. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Första häftet. Helsingfors 1889.

- BONSDORFF 1892a. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia på sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Andra häftet. Helsingfors 1892.
- BONSDORFF 1894. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Fjärde häftet. Helsingfors 1894.
- BONSDORFF 1904. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Andra bandet. Helsingfors 1904.
- BRENNER 1963. Oulun kaupungin perukirjoituksia 1653–1750. SSJ XXV: 1. Julkaissut Alf Brenner. Tampere 1963.
- BROMÉ 1930. Bromé, Janrik, Karlskrona stads historia. Del I, 1680–1790. Karlskrona 1930.
- BRUN ET. AL. 1915–1918. Brun, Frans de, Elgenstierna, Gustaf, Simonsson, Ivar, Östman, Nils, Matrikel öfver borgmästare och rådmän samt stads- och magistratssekreterare i Stockholms stad och norra förstaden. Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Andra afdelningen. Stockholm 1915–1918.
- BRUN 1932. Brun, Sven, Hudiksvalls historia. Del I. Tiden 1582–1800. Hudiksvall 1932.
- BUCHT 1935. Bucht, Gösta, Härnösands historia. Del I. Tiden 1585–1721. Uppsala 1935.
- BUNGE 1874. Bunge, F. G. V., Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhang über Riga und Dorpat. Reval 1874.
- BÅÅTH 1933. Bååth, L. M., Hälsingborgs historia. II: 1. Den senare medeltiden. Hälsingborg 1933.
- CAJANDER 1895. Cajander, K. A., Uudenkaupungin muinaisia. I. 1616–1647. Turku 1895.
- CARPELAN 1890. Carpelan, Tor, Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talet. Länsi-Suomi III. Bidrag till kännedom af Västra Finland utgifna af Västfinska Afdelningen. Helsingfors 1890.
- CORIN 1978. Corin, Carl-Fredrik, Arboga stads historia. Andra delen. Från 1500-talets mitt till 1718. Köping 1978.
- CORIN 1958. Corin, Carl-Fredrik, Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholm stads förvaltning 1668–1697. SMUSS vol 21. Stockholm 1958.
- CORIN 1944. Corin, Carl-Fredrik, Vänersborgs historia. I. Tiden t. o. m. 1834. Göteborg 1944.
- CORIN 1966. Corin, Carl-Fredrik, Överståhållaren Klas Fleming och Stockholms expansion 1634–1644. Studier och handlingar rörande Stockholms historia III. Utgivna av Stockholms stadsarkiv under redaktion av Nils Staf. Stockholm 1966.
- DURCHMAN 1945. Durchman, Osmo, Caspar Eichmans bibel. Genos 1945.

- EBEL 1971. Ebel, Wilhelm, Lübisches Recht. Erster Band. Lübeck 1971.
- EBEL 1965. Ebel, W., Über skandinavisch—deutsche Stadtrechtsbeziehungen im Mittelalter. Die Zeit der Stadtgründung im Ostseeraum. Visby-Symposiet för historiska vetenskaper 1963. Acta Visbyensia I. Uppsala 1965.
- EDÉN 1902. Edén, Nils, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634). Skrifter utgivna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. VIII. 2. Uppsala 1902.
- EHRSTRÖM 1890. Ehrström, Erik, Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden. Helsingfors 1890.
- EHRSTRÖM 1894. Ehrström, Erik, Öfversikt af det finska skråväsendets historia. JFT. Tjugoåttonde och tjugonionde årgången 1892—1893. Helsingfors 1894.
- EIMER 1961. Eimer, Gerhard, Die Stadtplanung im Schwedischen Ostseereich 1600—1715. Mit beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. Lund 1961.
- ELFSTRAND 1946. Elfstrand, Percy, Ur förvaltningshistorien ur Gävle stads historia. Utgiven till femhundraårs jubileet. Gävle 1946.
- ELGENSTIERNA 1930. Elgenstierna, Gustaf, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser. V. Lind af Hageby—von Porten. Stockholm 1930.
- ELMGREN 1886. Elmgren, S. G., Om folkmängden i Åbo i början av 1600-talet. HArk 9. Helsinki 1886.
- ERICSON 1985. Ericson, Lars, Absolutism eller nationalism? Till frågan om försvenskningen av magistraterna i de erövrade danska städerna under 1600-talet. KFA 1984. Lund 1985.
- ERICSON 1988. Ericson, Lars, Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599—1637. SMUSS vol 84. Stockholm 1988.
- ERICSON 1987. Ericson, Lars, Från köpmannaoligarki till ämbetsmannastyre. Nyare forskning kring de europeiska städernas magistrater under 1500- och 1600-talet. HT 1987.
- ERICSSON 1977. Ericsson, Birgitta, De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580—1800). De anlagte steder på 1600-1700-tallet. Urbaniseringsprocessen i Norden. 2. Det XVII. nordiske historikermöte. Trondheim 1977.
- ERICSSON 1982. Ericsson, Birgitta, Stockholms administration vid 1700-talets mitt. Stadsadministration i Norden på 1700-talet. Det nordiska forskningsprojektet Centralmakt och lokalsamhälle — beslutsprocess på 1700-talet. Stockholm 1982.
- ERSGÅRD 1977. Ersgård, Hans, Stadens historia 1658—1718. Malmö stads historia. Andra delen. Malmö 1977.
- FABRICIUS 1955a—c. Fabricius, Knud, Skaanes overgang fra Danmark till Sverige. Studier over nationalitetsskiftet i de skaanske lands-

- kaber i de naermeste slaegtled efter Brømsebro- og Roskildefredene. Første, anden, tredie del (1645–1660), (1660–1676), (1676–1679). Nyt uforandret Optryk. Lund, København 1955.
- FABRICIUS 1958. Fabricius, Knud, Skaanes overgang fra Danmark till Sverige. Studier over nationalitetsskiftet i de skaanske landskaber i de naermeste slaegtled efter Brømsebro- og Roskildefredene. Fjerde del. København 1958.
- FLINTBERG 1801. Flintberg, Johan Albrecht, Lagfarenhets bibliotek 4. Stockholm 1801.
- FORSIUS 1757. Forsius, Henric, Historisk och oconomisk beskrifning öfver stapelstaden Helsingfors uti Nyland, sednare delen, med vederbörandes samtycke, under ... Pehr Kalms inseende för lager-krantsen. Åbo 1757. Painettu uudelleen: Nordman 1906a.
- FORSSELL 1952. Forssell, Nils, Borås stads historia. Första delen. Borås 1952.
- FRENSDORFF 1861. Frensdorff, Ferdinand, Die Stadt- und Gerichtsverfassung Lübecks im XII. und XIII. Jahrhundert. Lübeck 1861.
- FRIDELL 1984. Fridell, I. O., Skövde i äldre tider. Några drag ur stadens kulturella och ekonomiska historia. Åren 1750–1850. Andra upplag. Skövde 1984.
- FYHRVALL 1901. Fyhrvall, Oskar, Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning. Gefle 1901.
- FÄLLSTRÖM–MÄNTYLÄ 1982. Fällström, Anne-Marie, Mäntylä, Ilkka, Stadsadministration i Sverige-Finland under frihetstiden. Stadsadministration i Norden på 1700-talet. Det nordiska forskningsprojektet Centralmakt och lokalsamhälle – beslutprocess på 1700-talet. S. 1. 1982.
- GABRIELSSON 1982. Gabrielsson, Peter, Die Zeit der Hanse 1300–1517. Hamburg. Geschichte der Stadt und ihrer Bewohner. Band I. Von den Anfängen bis zur Reichsgründung. Hamburg 1982.
- GAMRATH 1980. Gamrath, Helge, Residens- og hovedstad. Københavns historie. Bind 2. 1600–1728. København 1980.
- GARDBERG 1981. Gardberg, C. J., Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. SKLH 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Vantaa 1981.
- GARDBERG 1959. Gardberg, Carl Jakob, Åbo slott under den äldre vasatiden. En byggnadshistorisk undersökning. SMYA 60. Helsingki 1959.
- GAUNT 1975. Gaunt, David, Utbildning till statens tjänst. En kollektivbiografi av stormaktstidens hovrättsauskultanter. AUU. SHU. Utgivna av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Sven A. Nilsson, Sten Carlsson och Carl Göran Andrae. 63. Uppsala 1975.
- GRANIT-ILMONIEMI 1931. Granit-Ilmoniemi, E., Porin kaupungin porvareita ja kauppiaita 1600–1880. Pori 1931.
- GROTFELT 1902. Grotenfelt, Kustavi, Suomalaiset ylioppilaat ulko-

- maan yliopistoissa ennen v. 1640. II. HArk XVII. Helsinki 1902.
- GROTFELT 1887. Grotenfelt, K, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaiden aikana. Helsinki 1887.
- GROTFELT 1891. Grotenfelt, Kustavi, Suomen kaupunkien väkiluvusta 1500- ja 1600-luvuilla. HArk 11. Helsinki 1891.
- GUSTAFSSON 1989. Gustafsson, Harald, Bödlar och byråkrater i Stockholms 1600-talsförvaltning. HT 1989.
- GUSTAFSSON 1933. Gustafsson, Alfred A., Maanmittarikunta ja mitaustyöt Ruotsinvallan aikana. Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1933.
- HALILA 1944a. Halila, Aimo, Gabriel Pentinpoika Oxenstierna ja Vaasan kaupunkihallinto. HArk 50. Helsinki 1944.
- HALILA 1943c. Halila, Aimo, Maaherra Johan Graan Pohjanmaan kaupunkien hallintolaitoksen kehittäjänä. Genos 1943.
- HALILA 1944b. Halila, Aimo, Me raatiherrat ja porvarit. Helsinki 1944.
- HALILA 1940. Halila, Aimo, Piirteitä Suomen kaupunkien oikeushoidosta 1600-luvulla. HAik 1940.
- HALILA 1946. Halila, Aimo, Piirteitä Suomen kreivi- ja vapaaherrakuntien kaupunkien hallintopolitiikasta. HAik 1946.
- HALILA 1943b. Halila, Aimo, Saksalainen aines Suomen kaupunkihallinnon organisaatiossa Ruotsi-Suomen suurvalta-aikana. HAik 1943.
- HALILA 1942, 1943a. Halila, Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I. HTutk XXVIII: 1–2. Helsinki 1942, 1943.
- HALILA 1964. Halila, Aimo, Suurvalta-aika. Suomen historian käsikirja I. Suomen tiedettä n:o 1, 1. Julkaisija Suomalainen Tiedeakatemia. Toinen painos. Porvoo 1964.
- HANNIKAINEN 1958. Hannikainen, Antti, Suomen lainsäädäntö ja oikeuslaitoksen historia vuoteen 1919. Oma maa I. Porvoo 1958.
- HARTMAN 1906. Hartman, Torsten, Borgå stads historia. Första delen. Borgå 1906.
- HASSELBERG 1953. Hasselberg, Gösta, Studier rörande Visby stads lag och dess källor. Uppsala 1953.
- HECKSCHER 1923. Heckscher, Eli F., Den ekonomiska innebörden av 1500- och 1600-talens svenska stadsgründningar. HT 1923.
- HECKSCHER 1935. Heckscher, Eli F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Första boken I. Stockholm 1935.
- HECKSCHER 1936. Heckscher, Eli F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Andra boken I. Stockholm 1936.
- HEDLUND 1980. Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet. En socialhistorisk studie. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 7. Västerås 1980.
- HEDMAN 1925. Hedman, Karl, Borgmästare och rådmän i Wasa

- 1610–1925. SSSVK IX. 1925. Helsinki 1925.
- HEDMAN 1928. Hedman, Karl, Hantverkare i Vasa från stadens grundläggning år 1611 till näringfrihetens in förande år 1869. SSSVK XI. 1927. Helsinki 1928.
- HEINO 1985. Heino, Ulla, Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa. HTutk 127. Jyväskylä 1985.
- HELMFRID 1963. Helmfrid, Björn, Norrköpings stads historia 1568–1719. 1. Tidsavsnittet 1568–1655. Stockholm 1963.
- HELMFRID 1971. Helmfrid, Björn, Norrköpings historia. 6. Tiden 1655–1719. Stockholm 1971.
- HEMMER 1946. Hemmer, Ragnar, Det offentliga åklagarväsendets organisation enligt Magnus Erikssons stadslag. JFT 1946. Helsingfors 1946.
- HEMMER 1950. Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja I. Helsinki 1950.
- HERDIN 1926. Herdin, K. W., Uppsala på 1600-talet. Rättsväsendet I. Uppsala 1926.
- HERDIN 1927. Herdin, K. W. Uppsala på 1600-talet. Rättsväsendet II. Livsbilder. Uppsala 1927.
- HILDEBRAND 1894. Hildebrand, Hans, Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. Första delen. Andra boken. Städerna, de privilegierade näringarna, samfärdsel. Stockholm 1894.
- HILDEBRAND 1946. Hildebrand, Karl-Gustaf, Falu stads historia 1641–1687. Falun 1946.
- HOLMBERG 1946. Holmberg, Nils Hj., Lidköpings historia till 1860. Göteborg 1946.
- HOLMBERG 1943. Holmberg, Nils Hj., Åmåls historia. I. Före 1860. Göteborg 1943.
- HOLMBÄCK–WESSÉN 1966. Magnus Erikssons stadslag i nysvensk tolkning. RB. Sjunde bandet. Av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Lund 1966.
- HUMBLE 1968. Humble, Sixten, "Stadgan om städernas administration". En undersökning på 1660-talet i promulgationsfrågan. HT 1968.
- HÖGMAN 1907. Högman, Volter, Rauman kaupungin historia I. Vuoteen 1641. Helsinki 1907.
- IGNATIUS 1928. Ignatius, Kaarlo, Oikeudenhoidon kehitys 1734 lain ilmestymiseen asti. Oma maa III. Porvoo 1928.
- IGNATIUS 1900. Ignatius, Kaarlo, Virallisen syyttäjistön kehittyminen, organisatiooni ja syyteoikeus. Rikosprosessioikeutta koskeva tutkimus. Helsinki 1900.
- IMMONEN 1958. Immonen, Toivo, Kurkijoen seutu Ruotsin vallan aikana vv. 1570–1710. Kurkijoen kihlakunnan historia. Hiitola–Kurkijoki–Lumivaara–Jaakkima. Pieksämäki 1958.
- IMPOLA 1949. Impola, Heikki, Menneiden vuosisatojen tapahtumia. Muistojulkaisu Raahen 300-vuotisjuhlaan 1949. Raahen 1949.

- INGER 1986. Inger, Göran, Svensk rättshistoria. Upplaga 3:1. Stockholm 1986.
- INGMAN 1897. Ingman, Santeri, Eräs vanha pormestari-riita. Joukahainen. Pohjalais-osakunnan toimittama. Yhdestoista vihko. Helsinki 1897.
- ISENMANN 1988. Isenmann, Eberhard, Die deutsche Stadt im Spätmittelalter. 1250–1500. Stadtgestalt, Recht, Stadtre Regiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft. Weinsberg 1988.
- JAAKKOLA 1914. Jaakkola, Jalmari, Pormestari- ja valtiopäivämiesretelöitä Raumalla 1600-luvulla. Satakunta. Kotiseutututkimuksia. III. Porvoo 1914.
- JALKANEN 1913. Jalkanen, K. J., Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1741. Jyväskylä 1913.
- JANSSON–SÖDERBERG 1991. Jansson, Arne–Söderberg, Johan, Priser och löner i Stockholm 1600–1719. Jansson, Arne–Palm, Lennart Andersson–Söderberg, Johan, Dagligt bröd i onda tider, Priser och löner i Stockholm och Västsverige 1500–1770. Institutet för lokalhistorisk forskning. Skriftserie nr 3, Götene 1991.
- JERN 1977. Jern, Kurt, Förvaltning, beskattning och befolkningsutveckling i svenska Österbotten före 1809. Svenska Österbottens historia I. Vasa 1977.
- JOHANNESON 1969a. Johannesson, Gösta, Förvaltningen. Hälsingborgs historia. III: 2. Dansktidens slutskede. Hälsingborg 1969.
- JOHANNESON 1969b. Johannesson, Gösta, Stadens styrelse och förvaltning. Hälsingborgs historia. IV: I. Försvenskningen. Hälsingborg 1969.
- JOHNSON 1964. Johnson, Seved, Kristianstads stadsarkiv. Staden vid Helgeå. En bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum. Kristianstad 1964.
- JOKIPII 1953. Porin kreivikunta. HArk 54. Helsinki 1954.
- JOKIPII 1974. Jokipii, Mauno, Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan. Satakunnan historia. 4. Pori 1974.
- JOKIPII 1956, 1960. Jokipii, Mauno, Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat. I–II. HTutk XLVIII:1–2. Forssa 1956, 1960.
- JONASSON 1984. Jonasson, Gustaf, Medeltidens Örebro. Stockholm 1984.
- JUTIKKALA 1980. Asutus ja väestö. STH 1. Agraarinen Suomi. Toimittaneet Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Helsinki 1980.
- JUTIKKALA 1938. Jutikkala, Eino, Ruotsin vallan aika. Suomen postilaitoksen historia 1638–1938. I. Helsinki 1938.
- JUTIKKALA 1959. Suomen historian kartasto. Toinen uudistettu painos. Toimittanut Eino Jutikkala. Porvoo 1959.
- JUTIKKALA 1963. Jutikkala, Eino, Tomtbesittningen och kampen om regulariteten i Sverige-Finlands städer. En studie efter ett före-

- drag vid Finska vetenskapssocietetens sammanträde den 15 januari 1962. SSF. Årsbok—Vuosikirja XL. 1961—1962. Helsingfors 1963.
- JUTIKKALA 1957. Jutikkala, Eino, Väestö ja yhteiskunta. Hämeen historia II: 1. Hämeenlinna 1957.
- JUVA 1955. Juva, Mikko, Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600—1808). Varsinais-Suomen historia VII: 3—4. Turku 1955.
- JÄGERSTAD 1959. Jägerstad, Hans, Stadens styrelse och förtroendemän. Tiden omkring 1080—1718. Strängnäs stads historia. Lund 1959.
- JÄNTERE 1959. Jäntere, Kaarlo, Naantalin historia. Toinen osa. Kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan. Turku 1959.
- JÖRGENSEN 1917. Jörgensen, Arne, Arvostelu Kyösti Kaukovallan (1917) teoksesta. HAik 1917.
- JÖRGENSEN 1985. Jörgensen, Harald, Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. En oversigt. Administrationshistoriske studier nr. 11. Köpenhavn 1985.
- KAILA 1931. Kaila, E. E., Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Talousmaantieteellis-historiallinen tutkimus. HTutk XIV. Helsinki 1931.
- KARLÉN 1973. Karlén, Lars, Medeltida och äldre Vasatid till omkring 1570. Nyköpings stads historia I. Medeltid och vasatid intill 1622. Nyköping 1973.
- KARONEN 1993a. Hämeenlinnan kämnerinoikeus vuosina 1698—1713. Arx Tavastica 9. Toimituskunta Pekka Lampinen, Päivi Luppi, Seppo Myllyniemi. Hämeenlinna 1993.
- KARONEN 1992a. Karonen, Petri, Kauppakestistä kuninkaalliseksi pormestariksi. Jochim Timmen toiminta Varsinais-Suomen ja Satakunnan kaupungeissa vuosina 1623—1655 (käsikirjoitus).
- KARONEN 1992c. Karonen, Petri, Kämnerinoikeuden pöytäkirjojen käyttömahdollisuudet kouluopetuksessa. Kleio 1993: 4.
- KARONEN 1992d. Karonen, Petri, Raastuvanoikeutta alempien tuomioistuinten perustaminen Suomen kaupunkiin 1600-luvun alkupuoliskolla (noin vuosina 1620—1660). Suomen historian lisensiaatintyö, JYHL 1992.
- KARONEN 1993c. Karonen, Petri, Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet (Painossa).
- KARONEN 1993b. Karonen, Petri, Turun ensimmäinen kaupantarkastaja Hans Bogge (käsikirjoitus).
- KARONEN 1992b. Karonen, Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäyntiudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon (käsikirjoitus).
- KARTTUNEN 1932. Karttunen, U., Sortavalan kaupungin historia. Sortavala 1932.

- KATAJALA 1993. Katajala, Kimmo, De problematiska och rika domböckerna. Diskussionspapper vid "Domböcker som historiskt källmaterial" -workshop i Umeå 4–5.5.1993 (moniste).
- KAUKOVALTA 1917. Kaukovalta, Kyösti, Uudenkaupungin historia I. Tampere 1917.
- KERKKONEN 1945. Kerkkonen, Veikko, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614–1650. HTutk XXX. Helsinki 1945.
- KILPELÄINEN–HINTTIKKA–SALOHEIMO 1954. Kilpeläinen, A. S., Hintikka, A. L., Saloheimo, V. A., Pielisjärven historia. I. Kuopio 1954.
- KIUASMAA 1962. Kiuasmaa, Kyösti, Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla (vv. 1560–1600). Hallinto- ja yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. HTutk LXIII. Forssa 1962.
- KJERSGAARD 1980. Kjersgaard, Erik, Byen og borgen Havn. Københavns historie. Bind 1. Indtill år 1600. København 1980.
- KLEMETTILÄ 1956. Klemettilä, Aimo, Axel Oxenstiernan kaupunki- ja kauppapolitiikka. HY. Suomen historian laitos 1956.
- KOSKULL 1951. Koskull, Walter von, Borgmestare och råd i Helsingfors under svenska tiden. JFT 1950. Helsingfors 1951.
- KOSKULL 1949. Koskull, Walter von, Helsingfors stads äldsta rättegångsprotokoll. HTF 1949.
- KOSTET 1991. Kostet, Juhani, Oulun kaupunkimittaukset ja asemakaa-voitus 1600-luvun puolivälissä. Faravid. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja XV. Jyväskylä 1991.
- KRAFT 1956. Kraft, Salomon, Den danska tiden. Ystads historia. Del I. Från äldsta tid till 1792. Ystad 1956.
- KRAFT 1980. Kraft, Salomon, 1523–1720. Grennfelt, Tage, Kraft, Salomon, Lindqvist, Gunnar, Rydén, Josef, Gränna–Visingsö historia. Borås 1980.
- KRAFT 1976. Kraft, Salomon, Första avdelning. Linköping under medeltiden. Linköpings historia. 1. Från äldsta tid till 1567. Linköping 1976.
- KRAUSE 1968. Krause, Ulf Peter, Die Geschichte der Lübecker Gerichtsverfassung. Stadtrechtsverfassung und Justizwesen der Hansestadt Lübeck von den Anfängen im Mittelalter bis zur Reichsjustizgebung 1879. Hamburg 1968.
- KRISTIANSSON 1951. Kristiansson, Sten, Uddevalla stads historia. I. Fram till år 1700. Uddevalla 1951.
- KUMLIEN 1988. Kumlien, Kjell, Stadslag, statsmakt och tyskar i senmedeltidens Stockholm – några problem. RS. Fjortonde bandet. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien II. Lund 1988.
- KUMLIEN 1971. Kumlien, Kjell, Västerås till 1600-talets början. Västerås i gamla tiderna 2. Västerås 1971.

- KURTÉN 1982. Kurtén, Love, Släkten Greek i Gamla Helsingfors. Genos 1982.
- KUUJO 1977. Kuujo, Erkki, Finlands medeltida städer. Urbaniseringsprocessen i Norden. 1. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermøte. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.
- KUUJO 1958. Kuujo, Erkki, Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan historia. I (vuoteen 1721). Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan vaiheita. Lahti 1958.
- KUUJO 1970. Kuujo, Erkki, Sortavalan kaupungin historia. Jyväskylä 1970.
- KUUJO 1981. Kuujo, Erkki, Turun kaupungin historia 1366–1521. Turku 1981.
- KVIST 1987. Kvist, Arnold, Ronneby från freden i Roskilde 1658 till branden 1741. Kring en åkrök. Ronneby – stad och bygd. Ronneby 1987.
- LAGER 1962. Lager, Birgitta, Stockholms befolkning på Johan III:s tid. Stockholm 1962.
- LAGER-KROMNOW 1992. Lager-Kromnow, Birgitta, Att vara stockholmare på 1560-talet. SMUSS vol 110. Uppsala 1992.
- LAGSTRÖM 1927. Lagström, Hugo, Några Nykarleby borgarsläkter före stora ofreden. SSSVK X. 1926. Helsinki 1927.
- LAGUS 1893, 1895. Lagus, Gabr., Kuvauksia Wiipurin historiasta. Ensimmäinen osa ja toinen osa. Wiipuri 1893, 1895.
- LAPPALAINEN 1972. Lappalainen, Jussi T., Kaarle X Kustaan Venäjän-sota v. 1656–1658 Suomen suunnalla. 'Räikkä, häikkä ja ruptuuri'. SHJ X. Jyväskylä 1972.
- LAPPALAINEN 1982. Lappalainen, Pekka, Kuopion historia. I. Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet. Toimittanut Pekka Toivanen. Kuopio 1982.
- LAUNONEN 1965. Launonen, Paavo, Niilo Bielken toiminta Suomessa vv. 1623–1631. HY. Suomen historian laitos 1965.
- LEHTINEN 1961a. Lehtinen, Erkki, Hallituksen yhtenäistämispoliittikka Suomessa 1600-luvulla (1600–n. 1680). HTutk LX. Forssa 1961.
- LEHTINEN 1963. Lehtinen, Erkki, Lapuan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Vaasa 1963.
- LEHTINEN 1962. Lehtinen, Erkki, Piirteitä Suomen hallinnosta vv. 1619–1623. Historica I. SHJ I. Pieksämäki 1962.
- LEHTINEN 1961b. Lehtinen, Erkki, Suomen kameraalinen keskushallinto 1600-luvun alkupuolella. HArk 57. Turku 1961.
- LEHTINEN 1973. Lehtinen, Erkki, Turun hovioikeuden perustamisen taustaa. Turun hovioikeus–Åbo hovrätt 1623 31/10 1973. Porvoo 1973.
- LETTO-VANAMO 1987b. Letto-Vanamo, Pia, Eräistä suomalaisen asianajajalaitoksen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä. DL 1987: 3–4.

- LETTO-VANAMO 1987a. Letto-Vanamo, Pia, Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla. Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva 1987.
- LETTO-VANAMO 1989. Letto-Vanamo, Pia, Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. SLYJ. A-sarja. N:o 181. Vammala 1989.
- LETTO-VANAMO 1991. Letto-Vanamo, Pia, Tuomioistuinmenettelyn historiaa. – Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Toimittanut Pia Letto-Vanamo. Jyväskylä 1991.
- LILIEQUIST. Liliequist, Jonas, Brott, synd och straff. Tidlagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet. S. I., S. a.
- LILIEQUIST 1991. Liliequist, Jonas, Hovrätternas brottmålsresolutioner som historiskt källmaterial. Rapport till XXI Nordiska historikermötet, Umeå 15–19 juni 1991 (moniste).
- LILJA 1982. Lilja, Sven, Kalmar under Gustav Vasa och hans söner. Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Kalmar 1982.
- LILJA 1991. Lilja, Sven, Lokalhistoria – vad kan det vara? Några tankar kring mål, avgränsningar och problemval. Revy över stads- och kommunhistoria 1981–1985. Lokalhistoria. Meddelanden utgivna av Svenska Kommunförbundet genom Stads- och kommunhistoriska Institutet: 2. Stockholm 1991.
- LINDBERG 1941. Lindberg, Folke, Fogde, råd och menighet. Stockholm 1941.
- LINDBERG 1976. Lindberg, Folke, Linköpings historia. 2. 1567–1862. Näringsliv och förvaltning. Linköping 1976.
- LINDBERG 1946. Lindberg, Folke, Linköpings historia II. Tiden 1567–1862. Första bandet. Uppsala 1946.
- LINDBERG 1937. Lindberg, Folke, 1619 års stadga om städernas administration. Svenska stadsförbundets tidskrift 1937.
- LINDBERG 1933. Lindberg, Folke, Västerviks historia 1275–1718. Västervik, Stockholm 1933.
- LINDEQVIST 1926. Lindeqvist, K.O., Hämeenlinnan kaupungin historia Ruotsin vallan aikana. Hämeenlinna 1926.
- LINDHOLM 1892. Lindholm, Artur J., Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634–1654. Helsingfors 1892.
- LINDSTRÖM 1988a. Lindström, Dag, Crime and Control in the Capital: Stockholm 1475–1625. Eva Österberg & Dag Lindström, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. AUU. SHU. Utgiven av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Carl Göran Andrae och Rolf Torstendahl. 152. Lund 1988.

- LINDSTRÖM 1988b. Lindström, Dag, Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625. RS. Fjortonde bandet. Serien II. Lund 1988.
- LJUNG 1949b. Ljung, Sven, Arboga stads historia. Första delen. Tiden intill 1551. Stadsmonografier utgivna i samarbete med institutet för folklivsforskning, Stockholm—volym II: A. Arboga 1949.
- LJUNG 1963. Ljung, Sven, Enköpings stads historia. 1. Tiden till och med 1718. Enköping 1963.
- LJUNG 1959. Ljung, Sven, Fogde. KLN M IV. Helsingfors 1959.
- LJUNG 1965a. Ljung, Sven, Kämnärer. KLN M X. Helsingfors 1965.
- LJUNG 1965b. Ljung, Sven, Norrköpings historia intill 1568. Norrköpings historia 1. Från forntid till vasatid. Norrköping 1965.
- LJUNG 1949a. Ljung, Sven, Söderköpings historia. Första delen, Tiden till 1568. Stadsmonografier utgivna i samarbete med institutet för folklivsforskning, Stockholm. Volym I: A. Lund 1949.
- LJUNG 1954. Ljung, Sven, Uppsala under yngre medeltiden och Vasatid. Uppsala stads historia 2. Uppsala 1954.
- LUTHER 1965. Luther, Georg, Borgmästaren Reinhold Boisman och hans söner. SSSVK XXXVIII. 1965. Turku 1965.
- LUUKKO 1945. Luukko, Armas, Nuijasodasta isoonvihaan. Etelä-Pohjanmaan historia III. Vaasa 1945.
- LUUKKO 1967a. Luukko, Armas, Suomen historia 1617–1721. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian VIII osa. Porvoo 1967.
- LUUKKO 1967b. Luukko, Armas, Suomen todellinen tervanvienti ensimmäisen tervakomppanian aikana (1648–1658). Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja. Porvoo 1967.
- LUUKKO 1971. Luukko, Armas, Vaasan historia I. 1606–1721. Vaasa 1971.
- LUUKKO 1979. Luukko, Armas, Vaasan historia II. 1721–1808. Vaasa 1979.
- LÄHTEENOJA 1946. Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia I. Rauma vuoteen 1600. Rauma 1946.
- LÄHTEENOJA 1932. Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia II (Rauma 1600–1721). Rauma 1932.
- LÄHTEENOJA 1935a. Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia III. Rauma 1721–1809. Rauma 1935.
- LÄHTEENOJA 1952. Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjoja vv. 1504–1650. Lisiä Rauman kaupungin historiaan. I. Suomentanut Aina Lähteenoja. Rauma 1952.
- LÖF 1942. Löf, Axel Em., Kristineshamns historia. I. Bygden. Förhistorien. Karlstad 1942.
- LÖF 1949. Löf, Axel Em., Kristineshamns historia. II. Jorden, staden, styrelsen. Karlstad 1949.
- MACKEPRANG 1900. Mackeprang, M., Dansk köbstadstyrelse fra Valdemar

- Sejr til Kristian IV (Forordn. af 1619). Köpenhavn 1900.
- MANNINEN 1981. Manninen, Ohto, Kajaanin asukkaat 1651–1750. SSJ 33. Helsinki 1981.
- MANNIO 1913. M(annio), N(iilo), Kämneri. Tietosanakirja. Viides osa. Helsinki 1913.
- MATINOLLI 1976a. Matinolli, Eero, Kruununverotus. Varsinais-Suomen historia VI, 4. Turku 1976.
- MATINOLLI 1976b. Matinolli, Eero, Lääninhallinto. Varsinais-Suomen historia VI, 3. Turku 1976.
- MATZ 1919. Matz, Siegfried, Om underdomarens materialia processledning i svensk ordinär civilprocess. Stockholm 1919.
- MELANDER 1936. Melander, K. R., Drag ur Åbo hovrätts äldre historia och ur rättslivet i Finland under förra hälftet av 1600-talet. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie. 3. Helsingfors 1936.
- MELANDER 1903. Melander, K. R., Katsaus työväen palkkaukseen Kustaa II Aadolfin ja Kristiina kuningattaren aikana. HAik 1903.
- MELANDER 1887. Melander, K. R., Kuvaus Suomen oloista vuosina 1617–1634. I. Helsinki 1887.
- MELANDER 1923. Melander, K. R., Luotosta ja rahankorosta maalaiskunnissa maassamme 1500- ja 1600-luvuilla. Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttäänsä 70 vuotta. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura. Porvoo 1923.
- MELANDER 1894. Melander, K. R., Muutamia tietoja Suomen kaupunkien neuvostoista 17 vuosisadan alkupuolella. HArk XIII. Helsinki 1894.
- MELANDER 1900. Melander, K. R., Vuokraukset ynnä talojen lyhennykset Suomessa, Käkisalmen läänissä ja Inkerissä vuosina 1617–34. HArk XVI: 1. Helsinki 1900.
- MICKWITZ 1920, 1930. Mickwitz, A., Gamlakarleby stads historia. Häften 1–2. Helsingfors 1920, 1930.
- MICKWITZ–MÖLLER 1951. Mickwitz, Axel, Möller, Sylvi, Kokkolan kaupungin historia. I osa. Ajanjakso 1620–1713. Turku 1951.
- MUNCH 1900. Munch, P., Köbstadstyrelse i Danmark fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745). Köpenhavn 1900.
- MYHRBERG 1978. Myhrberg, Pertti, Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa. Helsinki 1978.
- MÄKELÄ 1984. Mäkelä, Anneli, Kaupungin perustamisesta Pohjan sotaan. 1649–1700. Kristiinankaupungin historia I. S. 1. 1984.
- MÄNTYLÄ 1971. Mäntylä, Ilkka, Tornion kaupungin historia. 1 osa. Tampere 1971.
- MÄNTYLÄ 1981. Mäntylä, Ilkka, Valitut, ehdollepannut ja nimitetyt. Pormestarin vaalit 20 kaupungissa 1720–1808. HTutk 114. Forssa 1981.
- MÄNTYLÄ 1977. Mäntylä, Ilkka, Yksimielisyydestä kauppiaiden valtaan. Raatimiesten vaalit 12 kaupungissa 1722–1808. HTutk 104. Forssa 1977.

- MÖLLER 1948. Möller, Sylvi, Frans Albrecht Stockman. Etelä-Suomen huomattavin kauppias 30-vuotisen sodan ajalta. HAik 1948.
- MÖLLER 1940. Möller, Sylvi, Helsinkiläisten ja kauppapormestarin välinen taistelu 1670-luvulla. HAik 1940.
- MÖLLER 1954. Möller, Sylvi, Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. HTutk XLII. Forssa 1954.
- NEHRMAN 1751. Nehrman, David, Inledning til then svenska processum civilem; efter Sveriges rikes lag och stadgar förrättad samt nu å nyo ökt och förbättrad. Upsala 1751.
- NENONEN 1992. Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla vuosina 1620–1700. HTutk 165. Jyväskylä 1992.
- NIITEMAA 1956. Niitemaa, Vilho, Bjärköarätt. KLNMI. Helsingfors 1956.
- NIKANDER 1935a. Nikander, Gabriel, Kauppa- ja meriliikenne. SKH 2. Säätö-yhteiskunnan aika. Jyväskylä 1935.
- NIKANDER 1935b. Nikander, Gabriel, Kaupunkiyhteiskunta. SKH 2. Säätö-yhteiskunnan aika. Jyväskylä 1935.
- NIKULA 1987a, b. Nikula, Oscar ja Sigrid, Turun kaupungin historia 1521–1600. Ensimmäinen ja toinen nide. Turku 1987.
- NILSSON 1968. Nilsson, Sven A., Den danska tiden. Halmstads historia. Del I. Halmstad 1968.
- NORBORG 1963a. Norborg, Lars-Arne, Jönköping under medeltid och äldre vasatid. Jönköpings stads historia. Del 1. Från äldsta tid till stadens brand 1612. Värnamo 1963.
- NORBORG 1963b. Norborg, Lars-Arne, Krona och stad i Sverige under äldre vasatid. Några synpunkter. HT 1963.
- NORDENSTRENG–HALILA 1974. Nordenstreng, Sigurd, Halila, Aimo, Hamminan historia I. Ruotsin vallan aika (v:een 1742). Mikkeli 1974.
- NORDMAN 1908. Nordman, Petrus, Gamla Helsingfors 1550–1640. BHH V. SSLF. LXXXVI. Helsingfors 1908.
- NORDMAN 1904. Nordman, Petrus, Per Brahe. Grefve till Visingsborg, friherre till Kajana, herre till Rydboholm, Lindholmen, Brahelinna och Bogesund, Sveriges rikes råd och drots samt lagman öfwer Västmanland, Bergslagen och Dalarna. Illustrerad lefnadsteckning. SSLF. LX. Helsingfors 1904.
- NORDSTRÖM 1839. Nordström, J. J., Bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia. Efter de äldre lagarne till sednare hälften af sjuttonde seklet. Första afdeln. Helsingfors 1839.
- NUMMELA–KARONEN 1993. Nummela, Ilkka, Karonen, Petri, Hinnat ja palkat Hämeessä vuosina 1541–1617. JYHL. Suomen historian julkaisuja 18. Jyväskylä 1993.
- NYGREN 1934. Nygren, C. E., Karlstads stads historia. Första delen. Omfattande tiden 1584–1719. Karlstad 1934.
- NYGÅRD 1989. Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkol-

- listen määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. HTutk 150. Jyväskylä 1989.
- NYHOLM 1976. Nyholm, Leo, Kröger, Genos 1976.
- ODHNER 1861. Odhner, C. T., Bidrag till svenska stadsförfattningens historia. Uppsala 1861.
- ODHNER 1860. Odhner, Clas Theodor, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633. Uppsala 1860.
- ODHNER 1867. Odhner, C. T., Om de svenska städernas kommunala utveckling under 17:de århundradet. Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur november–december 1867.
- ODHNER 1865. Odhner, C. T., Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Stockholm 1865.
- OLOFSSON 1968. Olofsson, Sven Ingemar, Medeltid och nya tiden till 1860. Södertälje stads historia 1. Stockholm 1968.
- OLSSON 1988. Olsson, Sven, Burskap och makt. Västerås politiska historia 1613–1862. Västerås genom tiderna. Del IV. Stockholm 1988.
- PALMÉN 1876. Palmén, E. G., Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Wasas regering till 1766. Helsingfors 1876.
- PETERZEN 1945. Peterzen, Ingvar, Studier rörande Stockholms historia under Gustav Vasa. Stockholm 1945.
- PETRÉ 1958. Petré, Torsten, Uppsala under merkantilismens och statskontrollens tidskede. Uppsala stads historia III. Uppsala 1958.
- PIETIÄINEN 1988. Pietiäinen, Jukka-Pekka, Suomen postin historia 1. Helsinki 1988.
- PLANITZ–ECKHARDT 1971. Planitz, Hans, Eckhardt, Karl August, Deutsche Rechtsgeschichte. Köln 1971.
- POSTEL 1982. Postel, Rainer, Reformation und Gegenreformation 1517–1618. Hamburg. Geschichte der Stadt und ihrer Bewohner. Band I. Von den Anfängen bis zur Reichsgründung. Hamburg 1982.
- PYLKKÄNEN 1990. Pylkkänen, Anu, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Jyväskylä 1990.
- QVIST 1909. Qvist, Johannes, Finlands marknader och finska landsbygdens handelsplatser 1614–1772. En historisk-geografisk undersökning. Helsingfors 1909.
- RAEVUORI 1949. Raevuori, Yrjö, Turun 1600-luvun lainoppineita asianajajia. DL 1949.
- RANTA 1981. Ranta, Raimo, Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. SKLH 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Vantaa 1981.
- RANTA 1975. Ranta, Raimo, Turun kaupungin historia 1600–1721. Ensimmäinen ja toinen nide. Turku 1975.
- RANTA 1980. Ranta, Raimo, Ulkomaan- ja kotimaankauppa. STH 1. Agraarinen Suomi. Toimittaneet Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Helsinki 1980.

- RANTA 1987. Ranta, Raimo, Viipurin komendanttikunta 1710–1721. Valtaus, hallinto ja oikeudenhoito. HTutk 141. Jyväskylä 1987.
- RANTA–ÅSTRÖM 1980. Ranta, Raimo, Åström, Sven-Erik, Tapulipolitiikka ja Suomi. STH 1. Toimittaneet Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Agraarinen Suomi. Helsinki 1980.
- RAUTALA 1985. Rautala, Jyrki, Turun ja Porin lääninhallitus 350 vuotta. Suomen lääninhallinnon tehtävien ja organisaation kehitys. Rauma 1985.
- RENVALL 1962. Renvall, Pentti, Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa. Toinen painos. Helsinki 1962. ruuth
- RENVALL 1949. Renvall, Pentti, Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa XXXIII. Turku 1949.
- RENVALL 1939. Renvall, Pentti, Suomen tilintarkastuksen organisointi 1500-luvulla. HAik 1939.
- RENVALL 1947. Renvall, Pentti, 1500-luvun oikeuskäsitys. HAik 1947.
- RENVALL 1949. Renvall, Pentti, Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys. Varsinais-Suomen historia V, 1. Turku 1949.
- ROSÉN 1947. Rosén, Jerker, Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. En författningshistorisk skiss. Skandia XVII. 1946. Lund 1947.
- ROSÉN 1945. Rosén, R., Ruotsin vallan aikaiset arkistot. Paikallishistoriallisen tutkimuksen opas. Historiallinen kirjasto X. Toimittanut paikallishistoriallinen toimisto. Forssa 1945.
- ROSENGREN 1918. Rosengren, Hilding, Stadens grundläggning och första öden. Karlshamns historia 1664–1914. Karlshamn 1918.
- ROTHERT 1970. Rothert, Hans Friedrich, Die Anfänge der Städte Oldenburg, Neustadt und Heiligenhafen. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Band 59. Neumünster 1970.
- RUNDT 1993. Rundt, Olav, Släkten Lietzens anmoders härstamning. Genos 1993.
- RUUTH 1899. Ruuth, J. W., Porin kaupungin historia. Helsinki 1899.
- RUUTH–JOKIPII 1958. Ruuth, J. W., Jokipii, Mauno, Porin kaupungin historia II. 1558–1809. Pori 1958.
- RUUTH 1906. Ruuth, J. W., Viborgs stads historia. Första bandet. Helsingfors 1906.
- RUUTH 1908. Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia I–II. Viipuri 1908.
- RUUTH 1931. Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. I. Vuoteen 1617. Viipuri 1931.
- RUUTH et. al. 1982. Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. I osa. Vuoteen 1617. Uudistaneet Ragnar Rosén, Erkki Kuujo, Gunvor Kerkkonen, Aito-Veikko Koskivirta, Viljo Nissilä sekä V. A. Tjulenev. Lappeenranta 1982.
- RUUTH 1916. Ruuth, J. W., Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet. III häftet. Helsingfors 1916.

- RUUTH–HALILA 1974. Ruuth, J. W., Halila, Aimo, Viipurin kaupungin historia II. Vuodet 1617–1710. Lappeenranta 1974.
- RUUTH 1911. Ruuth, Y. O., Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta. HArk XXII, 1. Helsinki 1911.
- RYSTAD 1986. Rystad, Göran, Den borgaliga staden under 1500- och 1600-talen. Skara I. Före 1700. Staden i skiftet. Skara 1986.
- RYSTAD 1965. Rystad, Göran, Jönköping under stormaktstiden. Jönköpings stads historia. Del II. Från stadens brand till kommunalreformen 1862. Värnamo 1965.
- SAARENHEIMO 1939. Saarenheimo, Mikko, Savonlinnan kaupunki 1639–1812. Savonlinnan kaupungin historia I. Helsinki 1939.
- SALENIUS 1909. Salenius, J. M., Kuopion kaupunki Ruotsin ylivallan aikana. Kuopio 1909.
- SALENIUS 1886. Salenius, J. M., Tietoja Savonlinnan kaupungista vuosilta 1639–1742. HArk 9. Helsinki 1886.
- SANDBERG 1992. Sandberg, Robert, Growth and Transformation of an Early Modern Capital City. Stockholm in the First Half of the 17th Century. SJH. Vol 17: 4. 1992. Oslo 1992.
- SANDBERG 1991. Sandberg, Robert, I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599–1620. SMUSS vol 105. Stockholm 1991.
- SANDBERG 1982. Sandberg, Robert, Nyare forskning om de europeiska staden under 15- och 1600-talet. HT 1982.
- SANDSTRÖM 1990. Sandström, Åke, Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600–1650. SMUSS vol 102. Borås 1990.
- SANDSTRÖM 1983. Sandström, Åke, Stockholms stads finanser 1608–1621. HT 1983: 3.
- SANDKLEF 1963. Sandklef, Albert, Varbergs historia. Varberg 1963.
- SARVELA 1980. Sarvela, Jaakko, Jaakko Ilkan suku. SSSVK 41. Lahti 1980.
- SCHALIN 1974. Schalin, Olav, Lütter–Lythraeus. Genos 1974.
- SCHEEL 1983. Scheel, Günther, Kurbraunschweig und die Übrigen Welfischen Lande. Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band 1. Vom Spätmittelalter bis zum Endes des Reiches. Stuttgart 1983.
- SCHNELL 1963. Schnell, Ivar, Nyköpings historia. Nyköping 1963.
- SCHÜCK 1940. Schück, Henrik, Stockholm vid 1400-talets slut. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, del 48. Stockholm 1940.
- SELLING 1982. Selling, Dagmar, Senmedeltidens Kalmar. Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Kalmar 1982.
- SILFVING 1949. Silfving, J., Eksjö. Medeltidsstaden och Arent byggmästarens stad till omkring stormaktstidens slut. Del II: 1. Jönköping 1949.
- SJÖBLOM 1915. [Sjöblom, Walter,] Kristinestads historia. Kristinestad 1915.
- SNELLMAN 1891. Snellman, A. H., Turunlinnan rakennushistorian ainekset.

- Analecta Archeologica Fennica. I. Helsinki 1891.
- STECKZÉN 1921a. Steckzén, Birger, Luleå stads historia. I. 1621–1800. Uppsala 1921.
- STECKZÉN 1921b. Steckzén, Birger, Minneskrift till Piteå stads 300-årsjubileum. Uppsala 1921.
- STECKZÉN 1922. Steckzén, Birger, Umeå stads historia 1588–1888. Umeå 1922.
- STILLE 1965. Stille, Åke, Övre Norrlands administrativa historia från upprättandet av Västerbottens län till freden i Nystad. Övre Norrlands historia. Del II. Tiden 1600–1721. Umeå 1965.
- SUNDBERG 1927. Sundberg, H. G. F., Den svenska stapelstadsrätten. Uppsala 1927.
- SUNDIN 1991. Sundin, Jan, En föränderlig rättvisa. Brott och rättskipning i det förindustriella Sverige. Rapport till XXI Nordiska historikermötet, Umeå 15–19 juni 1991. Sessionen "Brottsutveckling och social kontroll före 1800" (moniste).
- SUNDIN 1992. Sundin, Jan, För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600 - 1840. RB. Fyrtiosjunde bandet. Lund 1992.
- SUOLAHTI 1950a. Suolahti, Eino E., Vantaan Helsinki. Helsingin kaupungin historia I osa. Helsinki 1950.
- SUOLAHTI 1950b. Suolahti, Eino E., Ensimmäinen Vironniemen Helsinki. Helsingin kaupungin historia I osa. Helsinki 1950.
- SUOLAHTI 1946. Suolahti, Eino E., Opinkäynti ja sen aiheuttama säätykierto Suomen porvariston keskuudessa 1600-luvulla. Porvoo 1946.
- SUVANTO 1976. Suvanto, Seppo, Naantalin historia. Ensimmäinen osa. Keskiaika ja 1500-luku. Turku 1976.
- SVAHNSTRÖM 1984. Svahnström, Gunnar, Visby under tusen år. Värnamo 1984.
- SVALENIUS 1956. Svalenius, Ivan, Tiden från 1523 till 1718. Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. Växjö 1956.
- SWEDLUND 1936. Swedlund, Robert, Grev- och friherreskaper i Sverige och Finland. Donationerna och reduktionerna före 1680. Uppsala 1936.
- SWENSK 1944. Svensk, John, Norra Kämnrarhuset. SEÅ 1944. Utgiven genom Gösta Selling. Stockholm 1944.
- SWENSK 1946. Svensk, John, Stadvaktens föregångare och tillkomst. SEÅ 1946. Utgiven genom Gösta Selling. Stockholm 1946.
- SYLVANDER 1865. Sylvander, Volm. G., Kalmar slots och stads historia. Tre afdelningar. Andra afdelningen. Kalmar stads enskilda häfder. Byggnadshistoria och samhällsförfattning från äldsta tider. Andra delen. Kalmar stads-rätt. Från 1250 till närvarande tid. Kalmar 1865.
- SÖDERBERG 1987. Söderberg, Johan, Hade Heckscher rätt? HT 1987.
- SÖDERBERG—JANSSON 1988. Söderberg, Johan—Jansson, Arne, Corn-Price Rises and Equalisation: Real Wages in Stockholm 1650–1719. SEHR 1988:2.

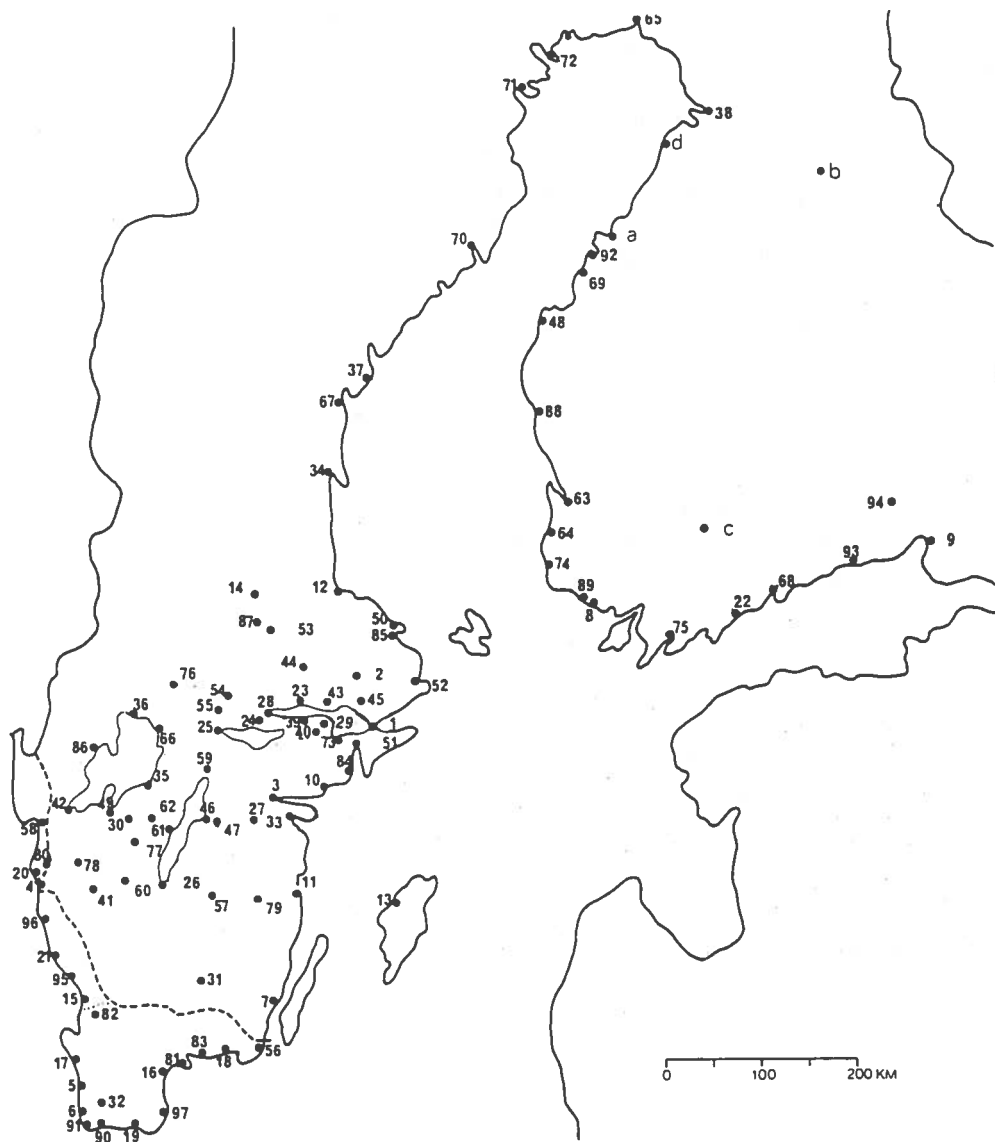
- SÖDERHJELM 1907. Söderhjelm, Alma, Jakobstads historia. Första delen. Helsingfors 1907.
- SÖDERHJELM 1911. Söderhjelm, Alma, Raahen kaupunki 1649–1899. Helsinki 1911.
- TAKOLANDER 1930. Takolander, Alfons, Ekenäs stads historia. Del I. Till stora ofreden. Ekenäs 1930.
- THAM 1943. Tham, Wilhelm, Lindesberg och Nora genom tiderna. Första delen. Noraskoga och Linde bergslag under medeltid och vasatid. Lindesberg 1943.
- THAM 1949. Tham, Wilhelm, Lindesberg och Nora genom tiderna. Senare delen. Lindesberg och Nora städer under trehundra år 1643–1943. Lindesberg 1949.
- TOIVANEN 1979. Toivanen, Pekka, Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1743. Ensimmäinen nide. Lappeenranta 1979.
- TOIVANEN 1990. Toivanen, Pekka, Forss, Aulis, Raahen tienoon historia I. Salon emäpitäjän ja Raahen kaupungin historia esihistoriasta isonvihan loppuun. Jyväskylä 1990.
- TOMMILA 1965. Tommila, Päiviö, Carl von Bonsdorff. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.
- TOMMILA 1972. Tommila, Päiviö, Kaupunkihistoriallisen tutkimuksen vaiheet Suomessa ja muissa pohjoismaissa. Kaupunkihistoria ja sen tutkimus. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Raimo Ranta. Turun yliopiston Suomen historian laitos. Monistesarja A. Käsikirjoja VIII. Turku 1972.
- TOMMILA 1989. Tommila, Päiviö, Suomen historiantutkimus. Tutkimuksen historia. Porvoo 1989.
- TOMNER 1977. Tomner, Lennart, Stadens historia 1500–1658. Malmö stads historia. Andra delen. Malmö 1977.
- TORNIO 1921. Tornio. 1621 12/5 1921. Toimittanut kaupunginvaltuuston asettama historiatoimikunta. Oulu 1921.
- TROTZIG 1943. Trotzig, Karl, Hedemora stads historia. En hembygdsbok. Hedemora 1943.
- TRULSSON 1968. Trulsson, Lars, Tiden 1645–1850. Halmstads historia. Del II. Halmstad 1968.
- UTTERSTRÖM 1968. Utterström, Bengt, Kröger–Groop. Genos 1968.
- WAARANEN 1862. Waaranen, Johan Esaias, Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dåvarande tillstånd. Helsingfors 1862.
- WAARANEN 1860. Waaranen, Johan Esaias, Öfversigt af Finlands tillstånd i början af sjuttonde seklet. Helsingfors 1860.
- WALLI 1945. Walli, Harry W., Slakten Kiemmers ursprung. Genos 1945.
- WALLIN 1893. Wallin, Väinö, Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana. Historiallis-maantieteellinen, kolmella kartalla valaistu tutkimus. Fennia 8, n:o 2. Kuopio 1893.
- VARTIAINEN 1931. Vartiainen, A., Kajaanin kaupungin historia I. Isonvihan loppuun. Kajaani 1931.

- WESSÉN 1956. Wessén, Elias, Bjärköarätt. KLNMI. Helsingfors 1956.
- WESTERLUND 1923. Westerlund, A. W., Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923. Elämäkerrallisia ja sukhistoriallisia muistiinpanoja. Turku 1923.
- WESTERLUND 1989. Westerlund, Lars, Statsbygge och distriktsförvaltning. Åbo 1989.
- WICHMAN 1920. Wichman, V. K. E., Nykarleby stad 1620–1920. En minnesskrift, utarbetad med anledning av stadens 300 åriga tillvaro. Helsingfors 1920.
- WIKSTRÖM 1976. Wikström, Lars, Vård och vaka. KLNMI XX. Helsingfors 1976.
- VILLSTRAND 1992a. Villstrand, Nils Erik, Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679. Åbo 1992.
- VILLSTRAND 1992b. Villstrand, Nils Erik, Med stor möda i en hop gropar i marken. Tjärbränning kring Bottniska viken under svensk stormaktstid. HTF 1992: 1.
- WILMI 1991. Wilmi, Jorma, Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellispohjainen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta. SHJ 43. Jyväskylä 1991.
- VILKUNA 1992. Vilkuna, Kustaa H. J., Rautaruukit ja ruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa: Talous- ja sosiaalishistoriallinen tutkimus Suomen rautateollisuudesta Mustion perustamisesta isoonvihaan. Suomen historian lisensiaatintyö, JYHL 1992.
- WILLOWEIT 1983. Willoweit, Dietmar, Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft. Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches. Stuttgart 1983.
- VIRKKUNEN 1953. Virkkunen, A. H., Oulun kaupungin historia I. Oulu 1953 (toinen painos).
- VIRRANKOSKI 1970. Virrankoski, Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historian-tutkimuksessa. THArk XXII. Turku 1970.
- VOGELANG 1976. Vogelsang, Reinhard, Einleitung. Kämmererbuch der Stadt Reval: 1432–1463. Erster Halbband. Nr 1–769. Bearbeitet von Reinhard Vogelsang. Köln 1976.
- VOIONMAA 1913. Voionmaa, Väinö, Turun kansanluokat v. 1635. HAik 1913.
- WREDE 1924. Wrede, R. A., Bidrag till kändedomen om processen under 1600-talet. Valda juridiska uppsatser. Helsingfors 1924.
- YLIKANGAS 1971. Ylikangas, Heikki, Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvulla Suomessa. HArk 65. Loviisa 1971.
- YLIKANGAS 1988. Ylikangas, Heikki, Valta ja väkivalta keski- ja uuden ajan taitteen Suomessa. Juva 1988.
- ÅKERBLOM 1928. Åkerblom, K. V., Borgmästare och rådmän i Nykarleby

- 1620–1680. SSSVK XI. 1927. Helsinki 1928.
- ÅKERBLOM 1941. Åkerblom, K. V., Korsholms historia. Första delen. Vasa 1941.
- ÅKERBLOM 1938. Åkerblom, K. V., Lappfjärds historia. Första delen. Vasa 1938.
- ÅKERBLOM 1952. Åkerblom, K. V., Lappfjärds historia. Andra delen. Vasa 1952.
- ÅKERBLOM 1950. Åkerblom, K. V., Pedersöre storsockens historia intill 1865. Jakobstad 1950.
- ÅKERBLOM 1927. Åkerblom, K. V., Stadsskrivare i Vasa på 1600-talet. SSSVK X. 1926. Helsinki 1927.
- ÅKERBLOM 1947. Åkerblom, K. V., Övermarks historia. Vasa 1947.
- ÅSTRÖM 1977. Åström, Sven-Erik, Anlagda städer och centralortssystemet i Finland 1550–1785. Urbaniseringsprocessen i Norden. 2. De anlagte städer på 1600–1700 tallet. Det XVII. nordiske historikermøte. Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Oslo 1977.
- ÖHMAN 1973. Öhman, Christer, Nyköping och hertigdömet 1568–1622. Nyköpings stads historia I. Medeltid och vasatid intill 1622. Nyköping 1973.
- ÖSTERBERG 1987. Österberg, Eva, Brott och straff i svenska småstäder under medeltid och vasatid. Svensk kriminalitet i europeiskt perspektiv. Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén. Lund 1987.
- ÖSTERBERG 1988. Österberg, Eva, Crime and Punishment in the Provincial Towns of Sweden. Swedish Criminality in a Comparative European Perspective. Eva Österberg & Dag Lindström, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. AUU. SHU. Utgiven av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Carl Göran Andrae och Rolf Torstendahl. 152. Lund 1988.
- ÖSTMAN 1915. Östman, Nils, Stockholms magistrat och rådhusrätt. Kortfattad öfversikt. Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915.
- ÖVERSTÅTHÅLLARÄMBETET 1934. Överståthållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.

LIITTEET

LIITEKARTTA 1 Ruotsi-Suomen kaupungit vuonna 1664 ranki-järjestyksen mukaan. Lähde: Ranta 1981, s. 56–57; Stiernman 1753, s. 200–202.

Kaupungit: 1. Tukholma; 2. Upsala; 3. Norrköping; 4. Göteborg; 5. Landskrona; 6. Malmö; 7. Kalmar; 8. Turku; 9. Viipuri; 10. Nyköping; 11. Västervik; 12. Gävle; 13. Visby; 14. Falun; 15. Halmstad; 16. Kristianstad; 17. Helsingborg; 18. Ronneby; 19. Ystad; 20. Marstrand; 21. Vardberg; 22. Helsinki; 23. Västerås; 24. Arboga; 25. Örebro; 26. Jönköping; 27. Linköping; 28. Köping; 29. Strängnäs; 30. Skara; 31. Växiö; 32. Lund; 33. Söderköping; 34. Hudiksvall; 35. Mariestad; 36. Karlstad; 37. Härnösand; 38. Oulu; 39. Torshälla; 40. Eskilstuna; 41. Borås; 42. Vänersborg; 43. Enköping; 44. Sala; 45. Sigtuna; 46. Vadstena; 47. Skänninge; 48. Vaasa; 49. Lidköping; 50. Öregrund; 51. Södertälje; 52. Norrtälje; 53. Hedmora; 54. Lindesberg; 55. Nora; 56. Kristianopel; 57. Eksjö; 58. Uddevalla; 59. Askersund; 60. Bogesund; 61. Hjo; 62. Sköfde; 63. Pori; 64. Rauma; 65. Tornio; 66. Kristinehamn; 67. Sundsvall; 68. Porvoo; 69. Uusikaarlepyy; 70. Uumaja; 71. Piitime; 72. Luulaja; 73. Mariefred; 74. Uusikaupunki; 75. Tammisaari; 76. Filipstad; 77. Falköping; 78. Alingsås; 79. Vimmerby; 80. Kungälv; 81. Sölvesborg; 82. Laholm; 83. Bodekull; 84. Trosa; 85. Östhammar; 86. Åmål; 87. Säter; 88. Kristiinankaupunki; 89. Naantali; 90. Trälleborg; 91. Skanör; 92. Pietarsaari; 93. Vehkalahti; 94. Lappeenranta; 95. Falkenberg; 96. Kungsbacka; 97. Simrishamn; a. Kokkola; b. Kajaani; c. Hämeenlinna; d. Raahе.

LIITE 1 Oikeustapausten luokitteluperusteet ja kokoamisessa noudatetut periaatteet.

Kaikki tuomiokirjoja koskevat vuosimääreet on muutettu kalenterivuosisiksi, joten eri kaupungeissa olleet erilaiset "tuomiovuodet" eli pöytäkirjojen aloittaminen muusta kuin uudesta vuodesta eivät vaikeuta vertailujen tekemistä. Tapausten luokittelun perussääntönä on, että asia lasketaan yhdeksi yksiköksi (esimerkiksi kunnianloukkaus), vaikka jutun käsittelyn yhteydessä ilmenisi useita muitakin erityyppisiä rikkeitä tai siviiliasioita. Samoin yksi tapaus on yksi, vaikka samalla kertaa tuomittaisiin monia henkilöitä yhtä aikaa. Asiat on luokitettu tilastoihin sen jutun mukaan, mikä ensimmäisenä ilmoitetaan pöytäkirjassa tuoduksi oikeuteen. Näin esimerkiksi jonkun Matti Paavalinpojan valitus nenän poskelle lyöneestä naapurista tilastoidaan pahoinpitelynä, vaikka jutun käsittelyssä ilmenisikin, että Matti oli ärsyttänyt naapuriaan, ja että hän siitä syystä saisi itsekkin sakot kunnianloukkauksesta.¹

Tilastoissa ovat mukana kaikki oikeuteen tuodut tapaukset, myös sellaiset, joita ei saatettu päätökseen. Kyseessä ovat siten kaikki oikeuden tietoon tulleet rikos-, siviili- tai hallintoasiat, jotka merkittiin renovoituun tuomiokirjaan.

Siirretyt jutut on pyritty tilastoimaan siten, että sama tapaus lasketaan vain yhden kerran. Samoin mikäli tällainen asia on lykkääntynyt seuraavalle kalenterivuodelle, ei juttua kirjata enää uudelle vuodelle. Kaikkia siirrettyjä asioita ei tietenkään ole pystytty jäljittämään. Tutkituissa kaupungeissa ei – lähinnä Turku ja Viipuri lukuunottamatta – tapauksia kuitenkaan vielä 1600-luvun alkupuolella usein lykätty, joten ongelma ei ole merkittävä.

Laskentatapaa vastaan voidaan esittää kritiikkiä esimerkiksi siitä syystä, että sen voidaan katsoa aliarvioivan raastuvanoikeuden tekemän työn määrää. Totta on, että jos asiaa käsiteltiin jatkuvasti kokouksesta toiseen, se kuormitti tietenkin aina tuomaristoa yhä uudestaan. Kuitenkin tapauksen laskeminen vain yhden kerran lienee lähempänä todellisuutta kuin esimerkiksi kymmenen kertaa siirretyn asian laskeminen jokaiselta käsittelykerralta erikseen omaksi jutukseen.

Poikkeuksina edellä mainittuun laskentatapaan ovat ainoastaan haasteiden laiminlyönniksi ja hallintoasioiksi (ks. myöhemmin) luokiteltujen tapausten kirjaamiset. Haasteen laiminlyönnillä tarkoitetaan juttuja, joissa vastaamaan haastettu henkilö saattoi olla jopa neljä kertaa

1 Työssä ei kuitenkaan ole yhdistetty tapauksia, vaikka ne selvästi näyttäisivät liittyvän toisiinsa. Esimerkiksi Rauman raastuvanoikeudessa oli 27.1.1626 tuomittavana juttu, jossa Sipi Paavalinpoika sai kuusi markkaa sakkoa Maalina Sipintyttyärelle annetusta korvapuustista. Seuraavassa, mutta edellisestä selvästi erillään olevassa tapauksessa Maalina Sipintytär tuomittiin 12 markan sakkoon, koska hän oli nimittänyt Sipi Paavalinpoikaa murhaajaksi. Koska jutut on tuomiokirjassa selvästi erotettu, ne on laskettu kahdeksi eri asiaksi, vaikka todennäköisesti ne liittyivät toisiinsa.

saapumatta oikeuteen.² Poissaolajutuissa on kaikki sakotetut kerrat laskettu erikseen. Menettely johtuu siitä, että vastaamattomuutta voidaan pitää eräänä "rikollisuuden" muotona, ja vaikka perimmäinen syy poissaoloon pysyikin jatkuvasti samana (esimerkiksi velkajuttuun vastaaminen), sakot tuomittiin aina jokaiselta kerralta erikseen. Lisäksi on harvinaista, että haastettu oli poissa useammin kuin kerran tai kaksi. Samoin hallintoasiat on laskettu joka kerralta erikseen, vaikka kyseessä olisi usein toistuva, samantyyppinen julistus tai määräys. Tämä johtuu ensi sijassa siitä, ettei voida olla varmoja, onko kyseessä aina saman asian toistaminen vai eri asia.

Raastuvanoikeuden pöytäkirjoista kerättyjen tapausten karkea kolmijakoinen luokittelu on seuraava:³

1. Rikosasiat. Luokkaan kuuluvat kaikki tapaukset, jotka täyttävät seuraavien rikostyyppien tuntomerkit: talousrikos (esimerkiksi laiton ja maakauppa), kunnianloukkaus, pahoinpitely ja muu väkivalta, siveellisyysrikos, varkaus, poissaolo ja tottelemattomuus sekä muut selvästi aikakauden käsityksen mukaan rikokseksi katsottavat jutut.

2. Siviiliasiat. Ryhmään kuuluvat tyypillisimmillään erilaiset taloudelliset kiistat kuten velanmaksuun ja kaupankäyntiin liittyvät epäselvyydet. Myös erilaiset sovittelut ja riitojen sopimiset kuuluvat tähän luokkaan.

3. Hallintoasiat. Luokassa ovat mukana oikeus- ja hallintolaitoksen sekä esivaltaa edustavien antamat määräykset, kehotukset, julistukset, ilmoitukset ja muut vastaavat asiat. Mukana ovat myös huudatukset ja erilaisten todistusasiakirjojen julkistamiset. Ryhmä on heterogeeninen, mutta sellaisenaankin se tarjoaa lähtökohdan tutkia oikeuslaitoksen työtaakkaa kokonaisuutena.

Kämnerinoikeuksien tuomiokirja-aineisto on jaettu neljään luokkaan vuoden 1620 privilegioiden antamien normien mukaisesti.⁴ Ryhmät ovat seuraavat:

1. Talous. Luokkaan kuuluvat rikosasioista muun muassa maa- ja muusta laittomasta kaupasta oikeuteen tuodut tapaukset sekä siviilijutuista kaikenlaiset taloudelliset riita-asiat kuten esimerkiksi velkaan ja

2 MEKL, raastuvankaari 7. luku. – Holmbäck–Wessén 1966, s. 172–173.

3 Eri tyyppisten juttujen luokittelusta ja luokitteluperusteista, ks. Karonen 1993c; Karonen 1992d, s. 305–307; muista käytetyistä luokittelusta esimerkiksi Ylikangas 1971, s. 92–100; Lindström 1988a, s. 77–84, 94; Österberg 1988, s. 40–48; Österberg 1991a, s. 156; Lindström 1988b, s. 79; Sundin 1991, s. 3–9; Sundin 1992, s. 25–26; Liliequist 1991, s. 5.

4 Ks. edellä luku B.II.3.

kauppaan liittyvät tapaukset. Yleisesti voidaan sanoa tähän ryhmään sisältyvän kaikki sellaiset asiat, joissa muodossa tai toisessa oli kyse taloudellisista eduista, joiden saamiseksi oli käytetty joskus laittomiakin keinoja. Ryhmä ei kuitenkaan sisällä omaisuusrikoksia, jotka on kämnerinoikeuksien aineistossa luettu luokkaan 4.

2. Kunnianloukkaukset. Ryhmään kuuluvat jutut, joissa sanan säilällä saatiin aikaan enemmän tai vähemmän vakavia sielullisia vaurioita. Luokkaan kuuluvat tavanomaisten nimittelysanojen lisäksi panettelujutut kuten tapaukset, joissa naapuria väitettiin siveelliseltä tasoltaan keskitasoa alhaisemmaksi yksilöksi ilman pitäviä todisteita. Myös esimerkiksi oikeusistuimelle kollektiivina tai sen yksittäisille jäsenille ilmaistut tiukkasävyiset valitukset sekä eriasteiset solvaukset kuuluvat tähän ryhmään.

3. Väkivalta. Luokkaan sisältyvät kaikki sellaiset tapaukset, joissa toisen vahingoittamistarkoituksessa on käytetty kättä tai kättä pitempää.

4. Muut. Ryhmään on yhdistetty kaikki edellisiin luokkiin kuulumattomat tapaukset.

Viimeksimainitun ryhmän kohdalla on huomautettava, että rajat sen ja muiden ryhmien välillä ovat osittain liukuvat. Juttujen luokittelu eri ryhmiin on tietenkin tapauskohtaista. Esimerkkinä voidaan mainita kämnerinoikeudessa tyypillinen velkatapaus. Mikäli oikeus tuomitsi *ensin* velan suoritettavaksi ja vasta sen jälkeen samassa kokouksessa määräsi esimerkiksi kaupunginpalvelijan ja pari porvaria ulosmittaamaan haluttomalta velalliselta tämän summan, on kyseessä tällöin taloudellinen riita-asia. Jos kämnerinoikeus määräsi mainitut henkilöt ulosmittaamaan velkaa, on kyseessä hallintoasia, joka kämnerinoikeuden aineistossa luokiteltaisiin tietenkin "muut"-ryhmään.

LIITE 2 Raastuvanoikeuksien käsittelemät tapaukset Suomen kaupungeissa noin vuosina 1620–1660.

Liite 2.1 Helsingin raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1623–1661.
Lähde: VA HRO 1623–1661.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1623	17	0	1	18	94	0	6	100	11
1624	6	4	2	12	50	33	17	100	7
1625	8	0	0	8	100	0	0	100	6
1626	17	0	0	17	100	0	0	100	10
1627	4	2	0	6	67	33	0	100	3
1628	11	0	0	11	100	0	0	100	5
1629	10	0	0	10	100	0	0	100	9
1630	18	3	0	21	86	14	0	100	7
1631	11	2	0	13	85	15	0	100	5
1632	11	0	0	11	100	0	0	100	7
1633	15	1	0	16	94	6	0	100	5
1634	23	2	0	25	92	8	0	100	12
1635	8	0	0	8	100	0	0	100	4
1636	9	0	0	9	100	0	0	100	5
1637	34	0	0	34	100	0	0	100	28
1638	23	0	0	23	100	0	0	100	15
1639	38	1	0	39	97	3	0	100	25
1640	10	3	2	15	67	20	13	100	12
1641	4	3	0	7	57	43	0	100	7
1642	0	10	1	11	0	91	9	100	8
1643	5	6	9	20	25	30	45	100	14
1644	3	8	0	11	27	73	0	100	11
1645	17	8	2	27	63	30	7	100	17
1646	16	7	0	23	70	30	0	100	15
1647	15	13	2	30	50	43	7	100	20
1648	22	17	3	42	52	41	7	100	27
1649	15	8	6	29	52	27	21	100	25
1650	12	18	1	31	39	58	3	100	29
1651	13	9	0	22	59	41	0	100	18
1652	8	14	0	22	36	64	0	100	15
1653	3	12	0	15	20	80	0	100	11
1654	4	28	0	32	12	88	0	100	22
1655	29	72	99	200	15	36	49	100	59
1656	16	82	144	242	7	34	59	100	89
1657	13	47	60	120	11	39	50	100	57
1658	16	34	13	63	25	54	21	100	36
1659	23	82	64	169	14	48	38	100	60
1660	28	51	73	152	18	34	48	100	64
1661	27	73	133	233	12	31	57	100	65

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.2 Kokkolan raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1626–1660.
Lähde: VA KoRO 1626–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1626	5	0	0	5	100	0	0	100	**
1627	8	4	0	12	67	33	0	100	8
1629	2	0	0	2	100	0	0	100	1
1630	3	0	0	3	100	0	0	100	2
1631	1	0	0	1	100	0	0	100	**
1632	5	0	1	6	83	0	17	100	3
1633	3	2	0	5	60	40	0	100	4
1634	2	9	0	11	18	82	0	100	7
1635	6	14	4	24	25	58	17	100	12
1636	1	6	0	7	14	86	0	100	5
1637	7	5	0	12	58	42	0	100	6
1638	1	13	4	18	6	72	22	100	6
1639	3	14	6	23	13	61	26	100	7
1641	3	8	3	14	21,5	57	21,5	100	4
1642	1	7	3	11	9	64	27	100	3
1643	4	8	7	19	21	42	37	100	9
1644	6	8	6	20	30	40	30	100	9
1645	1	29	6	36	3	80	17	100	15
1646	5	42	16	63	8	67	25	100	22
1647	13	38	21	72	18	53	29	100	18
1648	17	17	34	68	25	25	50	100	21
1649	23	23	32	78	29,5	29,5	41	100	36
1650	8	19	2	29	28	65	7	100	17
1651	15	44	30	89	17	49	34	100	50
1652	6	10	6	22	27	46	27	100	14
1653	6	37	14	57	10	65	25	100	19
1654	10	10	1	21	47,5	47,5	5	100	18
1655	10	22	28	60	17	37	46	100	25
1656	7	20	17	44	16	45	39	100	29
1657	12	32	23	67	18	48	34	100	29
1658	5	29	43	77	6	38	56	100	21
1659	11	21	52	84	13	25	62	100	26
1660	16	65	53	134	12	48	40	100	49

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.3 Naantalin raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1647–1660.
Lähde: VA NaRO 1647–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1647	1	2	4	7	14	29	57	100	2
1648	10	6	2	18	56	33	11	100	1
1649	11	27	18	56	20	48	32	100	5
1650	18	39	19	76	24	51	25	100	13
1651	10	24	18	52	19	46	35	100	5
1652	5	48	33	86	6	56	38	100	6
1653	7	24	7	38	18,5	63	18,5	100	3
1654	7	37	13	57	12	65	23	100	7
1655	8	26	27	61	13	43	44	100	6
1656	9	56	16	81	11	69	20	100	10
1657	7	42	23	72	10	58	32	100	7
1658	17	45	20	82	21	55	24	100	13
1659	13	25	18	56	23	45	32	100	14
1660	8	32	16	56	14	57	29	100	7

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.4 Oulun raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1628–1660.
Lähde: VA ORO 1628–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1628	10	10	15	35	28,5	28,5	43	100	10
1629	9	23	40	72	12	32	56	100	17
1630	18	14	32	64	28	22	50	100	16
1631	9	6	8	23	39	26	35	100	11
1632	5	10	24	39	13	26	61	100	11
1633	20	12	21	53	38	23	39	100	19
1634	7	10	30	47	15	21	64	100	15
1635	18	34	36	88	20	39	41	100	24
1636	18	34	13	65	28	52	20	100	21
1637	17	33	3	53	32	62	6	100	22
1638	10	32	2	44	23	73	4	100	16
1639	16	22	0	38	42	58	0	100	18
1640	12	13	2	27	45	48	7	100	13
1641	18	40	14	72	25	56	19	100	30
1642	8	16	8	32	25	50	25	100	19
1643	16	23	2	41	39	56	5	100	23
1644	22	28	7	57	39	49	12	100	36
1645	16	18	1	35	46	51	3	100	22
1646	21	20	1	42	50	48	2	100	26
1647	13	34	2	49	27	69	4	100	29
1648	12	18	0	30	40	60	0	100	25
1649	21	64	9	94	22	68	10	100	35
1650	15	42	7	64	23	66	11	100	27
1651	31	25	20	76	41	33	26	100	29
1652	18	15	30	63	28	24	48	100	27
1653	25	36	62	123	20	29	51	100	47
1654	11	10	12	33	33	30	37	100	22
1655	8	21	11	40	20	52,5	27,5	100	18
1656	15	49	86	150	10	33	57	100	50
1657	26	71	88	185	14	38	48	100	77
1658	28	49	70	147	19	33	48	100	62
1659	6	31	44	81	8	38	54	100	40
1660	13	33	33	79	16	42	42	100	35

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.5 Porin raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1621–1659.
Lähde: VA PoRO 1621–1659.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1621	5	1	0	6	83	17	0	100	2
1622	5	0	0	5	100	0	0	100	1
1623	9	6	2	17	53	35	12	100	2
1624	6	13	2	21	29	62	9	100	3
1625	19	7	3	29	66	24	10	100	6
1626	7	2	4	13	54	15	31	100	2
1627	16	3	0	19	84	16	0	100	8
1628	8	18	7	33	24	55	21	100	10
1629	4	9	12	25	16	36	48	100	8
1630	7	12	16	35	20	34	46	100	6
1631	8	14	32	54	15	26	59	100	12
1632	7	15	24	46	15	33	52	100	10
1633	17	28	45	90	19	31	50	100	13
1634	13	29	19	61	21	48	31	100	9
1635	8	28	18	54	15	52	33	100	5
1636	18	18	27	63	28,5	28,5	43	100	8
1637	11	11	18	40	27,5	27,5	45	100	8
1638	9	10	21	40	22	25	53	100	5
1639	12	13	36	61	20	21	59	100	8
1645	0	6	5	11	0	55	45	100	1
1646	30	38	33	101	30	38	32	100	13
1647	23	29	29	81	28	36	36	100	19
1648	27	51	24	102	26	50	24	100	27
1649	31	55	25	111	28	49	23	100	31
1650	26	54	38	118	22	46	32	100	27
1651	48	97	151	296	16	33	51	100	50
1652	28	74	160	262	11	28	61	100	51
1653	60	92	151	303	20	30	50	100	48
1654	58	148	224	430	14	34	52	100	62
1655	26	75	208	309	9	24	67	100	55
1656	25	37	123	185	14	20	66	100	46
1657	19	43	8	70	27	62	11	100	36
1658	29	105	99	233	12	45	43	100	57
1659	35	93	98	226	16	41	43	100	59

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.6 Porvoon raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1622–1660.
Lähde: VA PorvRO 1622–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1622	12	5	12	29	41,5	17	41,5	100	9
1623	2	5	18	25	8	20	72	100	9
1624	6	2	2	10	60	20	20	100	7
1625	7	4	1	12	59	33	8	100	7
1626	0	1	2	3	0	33	67	100	3
1627	2	1	0	3	67	33	0	100	2
1628	2	3	0	5	40	60	0	100	3
1629	2	3	1	6	33	50	17	100	5
1631	4	3	2	9	45	33	22	100	4
1632	10	5	7	22	45	23	32	100	7
1633	2	2	13	17	12	12	76	100	9
1634	0	8	14	22	0	36	64	100	10
1635	3	6	12	21	14	29	57	100	12
1636	1	1	12	14	7	7	86	100	11
1637	4	6	8	18	22	33	45	100	10
1638	10	1	10	21	47,5	5	47,5	100	12
1639	6	13	8	27	22	48	30	100	12
1640	3	10	4	17	18	59	23	100	12
1641	1	10	14	25	4	40	56	100	14
1642	8	10	15	33	24	30	46	100	11
1643	6	9	4	19	32	47	21	100	12
1644	19	9	0	28	68	32	0	100	15
1645	6	12	11	29	21	41	38	100	18
1646	11	16	11	38	29	42	29	100	22
1647	8	19	20	47	17	40	43	100	19
1648	8	15	6	29	27	52	21	100	18
1649	9	13	2	24	38	54	8	100	17
1650	14	27	7	48	29	56	15	100	17
1651	5	29	16	50	10	58	32	100	28
1652	14	43	13	70	20	61	19	100	25
1653	7	35	9	51	14	69	17	100	27
1654	7	26	7	40	17,5	65	17,5	100	24
1655	11	43	6	60	18	72	10	100	23
1656	7	32	21	60	12	53	35	100	30
1657	14	94	32	140	10	67	23	100	43
1658	30	85	87	202	15	42	43	100	57
1659	5	29	27	61	8	48	44	100	36
1660	13	29	15	57	23	51	26	100	39

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.7 Rauman raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1624–1660.
Lähde: VA RRO 1624–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1624	11	3	6	20	55	15	30	100	3
1625	4	12	5	21	19	57	24	100	5
1626	15	13	12	40	38	32	30	100	4
1627	9	14	9	32	28	44	28	100	6
1628	1	12	10	23	4	52	44	100	7
1629	3	8	2	13	23	62	15	100	3
1630	1	12	5	18	6	67	27	100	4
1631	2	9	1	12	17	75	8	100	2
1632	9	17	14	40	23	42	35	100	3
1633	5	28	21	54	9	52	39	100	5
1634	5	16	15	36	14	44	42	100	6
1635	2	20	12	34	6	59	35	100	5
1636	6	4	8	18	33	22	45	100	3
1637	6	14	4	24	25	58	17	100	5
1638	4	24	17	45	9	53	38	100	16
1639	5	34	20	59	8	58	34	100	11
1644	1	11	7	19	5	58	35	100	4
1645	1	13	33	47	2	28	70	100	13
1646	14	29	35	78	18	37	45	100	17
1647	15	27	79	121	13	22	65	100	25
1648	9	19	50	78	12	24	64	100	19
1649	26	44	81	151	17	29	54	100	29
1650	17	37	139	193	9	19	72	100	35
1651	22	30	80	132	17	23	60	100	32
1652	17	26	72	115	15	22	63	100	40
1653	48	59	95	202	24	29	47	100	46
1654	42	56	89	187	22	30	48	100	49
1655	6	27	59	92	7	29	64	100	23
1656	10	41	69	120	8	34	58	100	43
1657	11	45	79	135	8	33	59	100	43
1658	11	31	59	101	11	31	58	100	33
1659	7	46	85	138	5	33	62	100	34
1660	29	102	159	290	10	35	55	100	65

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.8 Tammissaaren raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1623–1660. Lähde: VA TaRO 1623–1660; Hultman 1913.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1623	1	3	2	6	17	50	33	100	2
1624	2	4	4	10	20	40	40	100	3
1625	1	8	3	12	8	67	25	100	4
1626	0	0	2	2	0	0	100	100	1
1627	1	0	1	2	50	0	50	100	1
1628	1	0	1	2	50	0	50	100	1
1629	0	2	0	2	0	100	0	100	1
1630	0	0	1	1	0	0	100	100	1
1631	0	10	8	18	0	56	44	100	5
1632	0	5	6	11	0	45	55	100	6
1633	6	1	1	8	75	12,5	12,5	100	3
1634	2	2	2	6	33,3	33,3	33,3	100	5
1636	4	3	5	12	33	25	42	100	5
1637	1	7	1	9	11	78	11	100	5
1638	0	2	6	8	0	25	75	100	3
1639	6	4	3	13	46	31	23	100	4
1640	4	0	6	10	40	0	60	100	7
1641	4	7	5	16	25	44	31	100	7
1642	19	5	1	25	76	20	4	100	10
1643	10	8	1	19	53	42	5	100	11
1644	10	3	6	19	52	16	32	100	13
1645	13	7	6	26	50	27	23	100	19
1646	4	2	21	27	15	7	78	100	10
1647	12	13	16	41	29	32	39	100	12
1648	9	9	12	30	30	30	40	100	11
1649	7	15	27	49	14	31	55	100	11
1650	3	16	17	36	8	45	47	100	10
1651	2	7	20	29	7	24	69	100	9
1652	10	20	16	46	22	43	35	100	13
1653	14	12	15	41	34	29	37	100	12
1654	7	5	14	26	27	19	54	100	9
1655	12	10	26	48	25	21	54	100	13
1656	4	5	15	24	17	21	62	100	9
1657	6	9	20	35	17	26	57	100	9
1658	6	19	36	61	10	31	59	100	11
1659	5	7	22	34	15	20	65	100	9
1660	17	21	24	62	27	34	39	100	11

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.9 Turun raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1623–1660.
Lähde: VA TRO 1623–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1623	12	18	13	43	28	42	30	100	19
1624	45	45	69	159	28	28	44	100	52
1625	30	43	50	123	24	35	41	100	48
1626	17	17	3	37	46	46	8	100	19
1627	31	24	0	55	56	44	0	100	29
1628	22	12	0	34	65	35	0	100	22
1629	22	55	39	116	19	47	34	100	28
1630	10	14	20	44	23	32	45	100	15
1631	23	88	72	183	13	48	39	100	45
1632	18	22	3	43	42	51	7	100	39
1633	73	110	74	257	28	43	29	100	86
1634	34	113	43	190	18	59	23	100	72
1635	69	115	67	251	27	46	27	100	87
1640	66	136	288	490	13	28	59	100	135
1644	58	213	478	749	8	28	64	100	155
1650	50	126	413	589	9	21	70	100	150
1655	30	96	360	486	6	20	74	100	159
1660	61	77	346	484	13	16	71	100	147

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioden %-osuus; G = Siviiliasioden %-osuus; H = Hallintoasioden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.10 Uudenkaarlepyyn raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1629–1660. Lähde: VA UkpRO 1629–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1629	0	0	6	6	0	0	100	100	2
1630	4	0	6	10	40	0	60	100	4
1631	1	0	4	5	20	0	80	100	2
1633	3	4	10	17	18	23	59	100	7
1634	4	1	1	6	67	16,5	16,5	100	4
1635	0	7	1	8	0	87,5	12,5	100	4
1636	4	1	2	7	57	14	29	100	7
1637	5	2	4	11	46	18	36	100	12
1638	4	2	10	16	25	12,5	62,5	100	7
1639	4	10	6	20	20	50	30	100	12
1640	7	7	11	25	28	28	44	100	10
1641	2	10	20	32	6	31	63	100	11
1642	4	5	12	21	19	24	57	100	9
1643	1	15	24	40	2,5	37,5	60	100	16
1644	2	18	22	42	5	43	52	100	15
1645	5	11	14	30	16	37	47	100	12
1646	4	22	19	45	9	49	42	100	14
1647	5	10	16	31	16	32	52	100	10
1648	8	23	29	60	13,3	38,3	48,3	100	14
1649	4	12	20	36	11	33	56	100	14
1650	10	31	34	75	13	41	46	100	26
1651	10	23	31	64	16	36	48	100	17
1652	6	31	24	61	10	51	39	100	18
1653	8	22	37	67	12	33	55	100	21
1654	7	15	31	53	13	28	59	100	17
1655	11	11	16	38	29	29	42	100	20
1656	9	35	44	88	10	40	50	100	25
1657	15	23	49	87	17	27	56	100	34
1658	3	15	37	55	6	27	67	100	23
1659	12	32	41	85	14	38	48	100	33
1660	7	22	64	93	7	24	69	100	27

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.11 Uudenkaupungin raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1617–1658.

Lähde: TMA UMRO URO 1617–1644; VA URO 1645–1658.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1617	4	0	3	7	57	0	43	100	2
1618	7	1	0	8	88	12	0	100	2
1619	4	3	3	10	40	30	30	100	3
1623	1	1	0	2	50	50	0	100	1
1624	4	3	4	11	37	27	36	100	2
1626	14	61	7	82	17	74	9	100	5
1627	6	16	6	28	21,5	57	21,5	100	3
1628	3	7	9	19	16	37	47	100	1
1630	0	7	4	11	0	64	36	100	1
1631	0	9	1	10	0	90	10	100	2
1632	0	0	2	2	0	0	100	100	1
1635	6	19	2	27	22	70	8	100	2
1636	1	15	1	17	6	88	6	100	1
1640	10	21	10	41	24,5	51	24,5	100	4
1641	12	38	19	69	17	55	28	100	6
1642	36	72	107	215	17	33	50	100	30
1643	33	72	79	184	18	39	43	100	29
1644	19	68	81	168	11	41	48	100	21
1645	10	74	100	184	6	40	54	100	35
1646	22	55	69	146	15	38	47	100	39
1647	12	21	49	82	15	25	60	100	21
1648	14	46	48	108	13	43	44	100	27
1649	21	85	87	193	11	44	45	100	52
1650	23	85	102	210	11	40	49	100	49
1651	15	49	110	174	9	28	63	100	40
1652	17	91	91	199	9	45,5	45,5	100	44
1653	13	60	81	154	8	39	53	100	45
1654	22	105	104	231	10	45	45	100	54
1655	30	81	144	255	12	32	56	100	58
1656	32	105	170	307	11	34	55	100	69
1657	29	101	141	271	11	37	52	100	58
1658	40	130	181	351	11	37	52	100	74

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviliasioden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.12 Vaasan raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1623–1660.
Lähde: VA VRO 1623–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1623	5	0	0	5	100	0	0	100	5
1624	3	0	0	3	100	0	0	100	3
1625	5	0	0	5	100	0	0	100	5
1626	4	0	0	4	100	0	0	100	4
1627	6	0	0	6	100	0	0	100	5
1628	5	0	0	5	100	0	0	100	5
1629	5	0	0	5	100	0	0	100	5
1630	3	2	6	11	27	18	55	100	8
1631	7	4	3	14	50	29	21	100	12
1632	4	2	11	17	23	12	65	100	17
1633	5	5	14	24	21	21	58	100	17
1634	3	12	13	28	11	43	46	100	13
1635	4	14	7	25	16	56	28	100	12
1636	21	30	3	54	39	55	6	100	18
1637	11	12	1	24	46	50	4	100	11
1638	13	23	0	36	36	64	0	100	14
1639	9	5	0	14	64	36	0	100	11
1640	12	38	0	50	24	76	0	100	19
1641	13	26	2	41	32	63	5	100	15
1642	6	17	2	25	24	68	8	100	19
1643	17	15	1	33	52	45	3	100	18
1644	5	19	1	25	20	76	4	100	18
1645	11	20	7	38	29	53	18	100	21
1646	22	28	38	88	25	32	43	100	34
1647	8	30	18	56	14	54	32	100	19
1648	29	56	81	166	17	34	49	100	33
1649	38	102	72	212	18	48	34	100	51
1650	29	56	42	127	23	44	33	100	49
1651	29	58	73	160	18	36	46	100	48
1652	28	53	86	167	17	32	51	100	52
1653	45	40	94	179	25	22	53	100	62
1654	25	25	83	133	19	19	62	100	45
1655	40	40	146	226	18	18	64	100	66
1656	52	48	94	194	27	25	48	100	55
1657	46	83	142	271	17	31	52	100	96
1658	75	91	284	450	17	20	63	100	122
1659	63	103	267	433	14	24	62	100	103
1660	50	127	239	416	12	31	57	100	84

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

Liite 2.13 Viipurin raastuvanoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1622–1660.
Lähde: VA ViRO 1622–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1622	18	9	1	28	64	32	4	100	12
1623	23	18	14	55	42	33	25	100	24
1624	16	16	6	38	42	42	16	100	22
1625	6	7	1	14	43	50	7	100	13
1626	25	3	3	31	80	10	10	100	15
1627	13	12	0	25	52	48	0	100	15
1628	14	9	0	23	61	39	0	100	16
1630	12	18	0	30	40	60	0	100	18
1631	8	0	0	8	100	0	0	100	5
1632	5	2	0	7	71	29	0	100	7
1633	12	7	0	19	63	37	0	100	17
1634	25	29	3	57	44	51	5	100	36
1635	12	28	0	40	30	70	0	100	35
1636	18	34	0	52	35	65	0	100	36
1637	13	21	0	34	38	62	0	100	44
1638	19	14	0	33	58	42	0	100	46
1640	25	23	0	48	52	48	0	100	57
1645	16	18	3	37	43	49	8	100	41
1650	51	25	9	85	60	29	11	100	106
1655	19	34	61	114	17	26	53	100	107
1660	19	42	30	91	21	46	33	100	89

A = Vuosi; B = Rikosasiat; C = Siviiliasiat; D = Hallintoasiat; E = Yhteensä; F = Rikosasioiden %-osuus; G = Siviiliasioiden %-osuus; H = Hallintoasioiden %-osuus; I = Yhteensä (%); J = Raastuvanoikeuden pitämien kokouksien määrä

LIITE 3 Kämnerinoikeuksien käsittelemät tapaukset Suomen kaupungeissa noin vuosina 1640–1660.

Liite 3.1 Helsingin kämnerinoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1651 ja 1661. Lähde: VA HKO 1651, 1661.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1651	13	0	3	3	19	68	0	16	16	100	18
1661	89	4	2	32	127	70	3	2	25	100	59

Liite 3.2 Rauman kämnerinoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1646–1655. Lähde: VA RKO 1646–1654; TMA RROA RKO 1655.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1646	2	1	0	0	3	67	33	0	0	100	2
1648	2	0	0	2	4	50	0	0	50	100	1
1649	8	0	0	2	10	80	0	0	20	100	6
1650	15	1	1	13	30	50	3,5	3,5	43	100	13
1651	12	1	0	20	33	36	3	0	61	100	8
1652	3	0	1	2	6	50	0	17	33	100	4
1653	16	2	1	13	32	50	6	3	41	100	11
1654	11	0	1	16	28	39	0	4	57	100	13
1655	3	0	0	3	6	50	0	0	50	100	4

A = Vuosi; B = Taloudelliset riita- ja rikosasiat; C = Kunnianloukkaukset; D = Väkivaltajutut; E = Muut; F = Yhteensä; G = Taloudellisten riita- ja rikosasioiden %-osuus; H = Kunnianloukkausten %-osuus; I = Väkivaltajuttujen %-osuus; J = Muiden %-osuus; K = Yhteensä (%); L = Kämnerinoikeuden pitämien kokousten määrä

Liite 3.3 Turun kämnerinoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1639–1660.
Lähde: VA TKO 1639–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1639	252	8	23	41	324	78	2	8	12	100	159
1640	306	7	27	43	383	80	2	7	11	100	175
1641	231	11	25	37	304	76	4	8	12	100	145
1642	285	8	31	27	351	81	2	9	8	100	161
1643	319	6	21	17	363	88	1	6	5	100	158
1644	280	13	6	13	312	90	4	2	4	100	137
1646	48	3	1	3	55	87	5,5	2	5,5	100	29
1647	241	6	21	23	291	83	2	7	8	100	145
1650	334	4	14	42	394	85	1	3	11	100	154
1651	416	7	18	46	487	85	2	4	9	100	189
1652	322	7	18	26	373	86	2	5	7	100	155
1653	334	6	17	29	386	87	2	4	7	100	139
1654	405	9	31	33	478	85	2	6	7	100	181
1655	280	5	17	16	318	88	2	5	5	100	135
1660	281	19	36	46	382	74	5	9	12	100	192

Liite 3.4 Vaasan kämnerinoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1646–1660.
Lähde: VA VKO 1646–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1646	8	1	4	8	21	38	5	19	38	100	8
1648	18	0	2	8	28	64	0	7	29	100	12
1649	12	0	3	3	18	67	0	16,5	16,5	100	11
1651	1	0	1	0	2	50	0	50	0	100	2
1652	27	0	3	8	38	71	0	8	21	100	28
1654	15	0	1	0	16	94	0	6	0	100	10
1659	32	1	5	6	44	73	2	11	14	100	22
1660	18	2	2	2	24	75	8,33	8,33	8,33	100	17

A = Vuosi; B = Taloudelliset riita- ja rikosasiat; C = Kunnianloukkaukset; D = Väkivaltajutut; E = Muut; F = Yhteensä; G = Taloudellisten riita- ja rikosasioiden %-osuus; H = Kunnianloukkausten %-osuus; I = Väkivaltajuttujen %-osuus; J = Muiden %-osuus; K = Yhteensä (%); L = Kämnerinoikeuden pitämien kokousten määrä

Liite 3.5 Viipurin kämnerinoikeuden käsittelemät asiat vuosina 1631–1660.
Lähde: VA ViKO 1631–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1631	0	0	3	0	3	0	0	100	0	100	3
1632	0	1	1	0	2	0	50	50	0	100	2
1637	6	1	8	5	20	30	5	40	25	100	14
1643	12	2	2	1	17	70	12	12	6	100	16
1644	4	0	1	0	5	80	0	20	0	100	6
1649	237	11	13	33	294	81	4	4	11	100	105
1650	244	8	11	16	279	87	3	4	6	100	94
1651	305	8	14	32	359	85	2	4	9	100	104
1652	325	8	6	38	377	86	2	2	10	100	92
1653	243	15	20	38	316	77	5	6	12	100	84
1654	352	17	17	24	410	86	4	4	6	100	99
1655	272	16	17	22	327	83	5	5	7	100	78
1656	203	8	18	17	246	83	3	7	7	100	86
1657	238	8	9	15	270	88	3	3	6	100	60
1658	236	7	10	19	272	87	2,5	3,5	7	100	92
1659	173	11	10	14	208	83	5	5	7	100	96
1660	191	7	13	23	234	82	3	5	10	100	110

A = Vuosi; B = Taloudelliset riita- ja rikosasiat; C = Kunnianloukkaukset; D = Väkivaltajutut; E = Muut; F = Yhteensä; G = Taloudellisten riita- ja rikosasioiden %-osuus; H = Kunnianloukkausten %-osuus; I = Väkivaltajuttujen %-osuus; J = Muiden %-osuus; K = Yhteensä (%); L = Kämnerinoikeuden pitämien kokousten määrä

LIITE 4 Kämnerinoikeuksista vedottujen tapausten määrä ja raastuvanoikeuden niistä antamien tuomioiden jakautuminen Suomen kaupungeissa noin vuosina 1630–1660.

Liite 4.1 Helsingin kämnerinoikeudesta vedotut tapaukset vuosina 1650–1661. Lähde: VA HRO 1650–1662; HKO 1661.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1650	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1652	1	0	0	0	1	0	100	0	100	**
1656	3	0	0	0	3	33	67	0	100	**
1657	3	0	0	0	3	100	0	0	100	**
1658	2	0	0	0	2	50	50	0	100	**
1659	4	0	0	0	4	25	75	0	100	**
1660	9	0	0	0	9	78	22	0	100	**
1661	5	0	0	0	5	80	20	0	100	4

A = Vuosi; B = Talous-ryhmään kuuluvat asiat; C = Kunnia-ryhmään kuuluvat asiat; D = Väkivalta-ryhmään kuuluvat asiat; E = Muut-ryhmään kuuluvat asiat; F = Yhteensä; G = Raastuvanoikeus vahvasti kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); H = Raastuvanoikeus muutti kämnerinoikeuden antamaa päätöstä (%); I = Raastuvanoikeus kumosi kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); J = Yhteensä (%); K = Vetojuttujen suhteellinen osuus kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä asioista (%)

Huom. Kaikki tiedot on laskettu raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ilmoitettujen tapausten mukaan.

Liite 4.2 Turun kämnerinoikeudesta vedotut tapaukset vuosina 1632–1660.
Lähde: TRO 1632–1661; TKO 1639–1660; BÄH 1: IV–XIII.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1632	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1633	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1634	8	0	0	0	8	75	25	0	100	**
1635	8	1	0	1	10	80	20	0	100	**
1636	12	1	0	1	14	69	31	0	100	**
1637	47	2	1	1	51	49	33	18	100	**
1638	13	0	1	0	14	50	43	7	100	**
1639	19	1	1	2	23	65	30	5	100	7
1640	22	0	2	2	26	46	39	15	100	7
1641	24	0	3	3	30	40	40	20	100	10
1642	20	1	4	1	26	27	69	4	100	7
1643	17	2	1	0	20	40	50	10	100	5
1644	24	2	0	0	26	39	42	19	100	8
1645	11	1	1	1	14	50	43	7	100	**
1646	13	0	1	0	14	57	36	7	100	**
1647	6	0	3	1	10	30	60	10	100	3
1648	6	2	0	0	8	75	25	0	100	**
1649	22	0	1	2	25	52	32	16	100	**
1650	38	1	2	3	44	50	41	9	100	11
1651	31	0	4	0	35	66	23	11	100	7
1653	32	0	2	0	34	62	35	3	100	9
1654	40	0	3	0	43	65	30	5	100	9
1655	22	0	7	0	29	62	31	7	100	9
1656	17	0	3	0	20	40	55	5	100	**
1657	13	0	1	0	14	57	29	14	100	**
1658	18	0	2	0	20	55	45	0	100	**
1659	19	0	4	1	24	42	50	8	100	**
1660	28	0	4	4	36	58	36	6	100	9

A = Vuosi; B = Talous-ryhmään kuuluvat asiat; C = Kunnia-ryhmään kuuluvat asiat; D = Väkiältä-ryhmään kuuluvat asiat; E = Muut-ryhmään kuuluvat asiat; F = Yhteensä; G = Raastuvanoikeus vahvisti kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); H = Raastuvanoikeus muutti kämnerinoikeuden antamaa päätöstä (%); I = Raastuvanoikeus kumosi kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); J = Yhteensä (%); K = Vetojuttujen suhteellinen osuus kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä asioista (%)

Huom. Kaikki tiedot on laskettu raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ilmoitettujen tapauksien mukaan.

Liite 4.3 Vaasan kämnerinoikeudesta vedotut tapaukset vuosina 1647–1660.
Lähde: VA VRO 1647–1661; VKO 1647–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1647	1	0	0	2	3	33,3	33,3	33,3	100	**
1655	2	0	0	0	2	100	0	0	100	**
1656	3	1	1	0	5	80	0	20	100	**
1657	4	0	1	0	5	60	20	20	100	**
1658	1	0	1	0	2	0	50	50	100	**
1659	1	0	1	0	2	100	0	0	100	5
1660	2	0	0	0	2	50	50	0	100	8

A = Vuosi; B = Talous-ryhmään kuuluvat asiat; C = Kunnia-ryhmään kuuluvat asiat; D = Väkivalta-ryhmään kuuluvat asiat; E = Muut-ryhmään kuuluvat asiat; F = Yhteensä; G = Raastuvanoikeus vahvasti kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); H = Raastuvanoikeus muutti kämnerinoikeuden antamaa päätöstä (%); I = Raastuvanoikeus kumosi kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); J = Yhteensä (%); K = Vetojuttujen suhteellinen osuus kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä asioista (%)

Huom. Kaikki tiedot on laskettu raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ilmoitettujen tapausten mukaan.

Liite 4.4 Viipurin kämnerinoikeudesta vedotut tapaukset vuosina 1638–1660.
Lähde: VA ViRO 1638–1661; ViKO 1643–1660.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1638	1	0	0	0	1	0	100	0	100	**
1640	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1642	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1643	1	0	0	0	1	100	0	0	100	6
1644	1	0	0	0	1	100	0	0	100	20
1645	1	0	0	0	1	100	0	0	100	**
1646	4	0	1	0	5	80	0	20	100	**
1647	10	0	5	1	16	75	25	0	100	**
1648	7	0	0	0	7	86	14	0	100	**
1649	16	1	2	3	22	64	36	0	100	7
1650	13	1	1	0	15	47	47	6	100	5
1651	16	0	0	1	17	53	41	6	100	5
1652	21	2	0	1	24	71	8	21	100	7
1653	17	0	0	0	17	59	23	18	100	6
1654	22	3	2	0	27	44	41	15	100	7
1655	16	2	0	0	18	83	17	0	100	6
1656	17	0	2	0	19	79	10,5	10,5	100	9
1657	7	1	1	1	10	90	10	0	100	5
1659	18	0	0	0	18	39	44	17	100	11
1660	5	2	0	0	7	28,5	43	28,5	100	4

A = Vuosi; B = Talous-ryhmään kuuluvat asiat; C = Kunnia-ryhmään kuuluvat asiat; D = Väkiältä-ryhmään kuuluvat asiat; E = Muut-ryhmään kuuluvat asiat; F = Yhteensä; G = Raastuvanoikeus vahvisti kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); H = Raastuvanoikeus muutti kämnerinoikeuden antamaa päätöstä (%); I = Raastuvanoikeus kumosi kämnerinoikeuden antaman päätöksen (%); J = Yhteensä (%); K = Vetojuttujen suhteellinen osuus kaikista kämnerinoikeuden käsittelemistä asioista (%)

Huom. Kaikki tiedot on laskettu raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ilmoitettujen tapausten mukaan.

LIITE 5 Kämnerinoikeuksien kokoonpanot Suomen kaupungeissa noin vuosina 1630–1660.¹

Lyhenteet: KM = Kuninkaanmies; PM = Pormestari; PMS = Pormestarin sijainen; RM = Raatimies; KAK = Kaupunginkirjuri; VI= Kaupunginviskaali; KÄ = Kämneri; "KÄ"= Kämneriksi nimitetty, todellisuudessa kämnerinoikeuden kirjuri; KPJ = Kämnerinoikeuden puheenjohtaja; KÄK = Kämnerinoikeuden kirjuri; RMLJ = Raatimieslisäjäsen (*bisittare*); LJ = Lisäjäsen porvaristosta (*bisittare*); OI = Oikeudessa istuva (*biwohna, biwista*), yleensä raatimies; ? = Ei tietoa lukumäärästä.

Liite 5.1 Helsinki vuosina 1651–1661. Lähde: VA HRO 1651–1661; HKO 1651, 1661.

Vuodet	Kokoonpano
1651–	"KÄ" + RM + (KAK)

Liite 5.2 Rauma vuosina 1646–1655. Lähde: VA RKO 1646–1654; TMA RROA RKO 1655.

Vuodet	Kokoonpano
1646	KM + PMS + 1–2 RM
1649	PM + 1–4 RM + KAK
1650	PM + (PMS) + 1–6 RM + VI + KAK
1651	PM + 1–5 RM + KÄ
1652–1654	PM + 2–5 RM [+ KAK] ²
1655	PM + (PMS) + 3–4 RM [+ KAK]

- 1 Asetelmiin on koottu yleisimmät kokoonpanon kyseisiltä vuosilta. Suluissa () olevat lyhenteet tarkoittavat, että kyseinen henkilö on toiminut jonkin toisen sijaisena. []- sulut taas tarkoittavat, että kyseinen henkilö on todennäköisesti ollut paikalla kokouksissa.
- 2 Myös vuosina 1653–1655 kaupunginkirjuri oli todennäköisesti paikalla kokouksissa, vaikka häntä ei olekaan merkitty pöytäkirjoihin. Kyseessä on nähtävästi kaupunginkirjurin vaihtumisesta johtunut merkintätavan muutos.

Liite 5.3 Turku vuosina 1633–1660. Lähde: VA TRO 1633–1660; TKO 1639–1660.

Vuodet	Kokoonpano
1633–1634	KÄK + 1 RMLJ + KÄ + 1 LJ
1635–1638	KÄK + 2 RMLJ tai 2 LJ + [KÄ]
1638	KÄK + 2–3 RMLJ + KÄ + KV
1639	KÄK + 2 RMLJ + 1 LJ
1640–1650	KÄK + 1 RMLJ
1650	KÄK + 1 RMLJ + 1 OI
1651–1659	KÄK + 1 RMLJ
1660	KÄK + 1 LJRM + 1 LJ

Liite 5.4 Vaasa vuosina 1646–1660. Lähde: VA VKO 1646–1660; VRO 1646–1660; 9142: 172–193.

Vuodet	Kokoonpano
1646–1650	"KÄ" + 3 RMLJ
1651	"KÄ" + 2 RMLJ
1652–1654	KPJ + 1 LJ + KÄK
1655–	KPJ + 2 LJ + KÄK

Liite 5.5 Viipuri vuosina 1631–1660. Lähde: VA ViRO 1631–1660; ViKO 1631–1660.

Vuodet	Kokoonpano
1631–1632	2 RM
1637	1 RM + ? LJ
1638–1644	2 RM
1645–1650	1 OI (+ 1 LJ) + KÄK
1650–	KPJ + 1–2 LJ + KÄK ³

3 Vuodesta 1651 lähtien kokoonpanona oli yleensä ainoastaan raatimiesjäsen yhdessä kämnerinoikeuden kirjurin kanssa. Lisäjäsenten paikallaolo oli lähinnä poikkeus.

LIITE 6 Suomen kaupunkien henkikirjaväkiluku, ranki sekä hallinto- ja oikeuslaitoksen tärkeimmät organisaatiot ja virat ilmaantumisasajankohtineen noin vuosina 1620–1660.¹

Selitykset:

1. Perustamisvuosi.
2. Status 1600-luvulla.
3. Henkikirjaväkiluku 1600-luvun alkupuolella (Suluissa arvioitu laskennallinen väkiluku. Arvion perusteena on oletamus, että henkikirjaväkiluku on noin 40–60 prosenttia todellisesta väkiluvusta).
4. Hallintovirkailijoiden määrä (Suluissa viimeisin todettu ilmaantumisaika. Jos vuosilukua ei ole mainittu, on toimi jo vanhemmaa perua).
- 4.1. Pormestarit ja raatimiehet (Tarkoittaa oikeuden istunnoissa yleensä paikalla olleiden henkilöiden lukumäärää. Luku saattaa siten joissakin tapauksissa erota esimerkiksi raatimiesten kokonaismäärästä).
- 4.2. Muut suoranaiset kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon toimihenkilöt.
- 4.3. Erityisesti kaupankäyntiin ja vastaaviin toimiin liittyvät virkailijat.
5. Kruunun vaikutus virantäytöissä.
6. Oikeuslaitoksen laajuus.
7. Muuta erityistä.

1 Virkojen määrää ja laatua koskevassa osassa on huomattava, että se käsittää vain tärkeimmät perusvirat, joilla voidaan katsoa olleen huomattava merkitys oikeudenhoidon ja hallinnon sujumisessa. Kaikkia tehtävänhoitajia ei ole voitu luetteloida siksikään, että tiedot ovat osittain puutteellisesti säilyneet.

Lähteet:

Yleisesti: Karonen 1992d.

Kohta

1. Kuujo 1977, s. 147–160; Gardberg 1981, s. 14–21; Åström 1977, s. 170–176.
2. Åström 1977, s. 170–176; Ranta 1981, s. 64–66; Ranta–Åström 1980, s. 260.
3. Kerkkonen 1945, s. 238–251; Ranta 1975, s. 841–842; Ruuth 1908, s. 1163; Ehrström 1890, s. 19; Suolahti 1950b, s. 291–293, erityisesti viitteet 39–40; Kaukovalta 1917, s. 209; Heino 1985, s. 322; Virkkunen 1953, s. 152; Toivanen 1979, s. 119; Nordenstreng–Halila 1974, s. 50; Hartman 1906, s. 170; Mickwitz–Möller 1951, s. 23; Lindeqvist 1926, s. 41; Saarenheimo 1939, s. 152–153, 225; Takolander 1930, s. 250; Jäntere 1959, s. 66.
4. Kaupunkihistoriat; Ranta 1981, s. 78; VA RO:ien pöytäkirjat 1622–1660.
5. Kaupunkihistoriat; Lehtinen 1961a, s. 142–162.
6. Kaupunkihistoriat; VA tuomioistuinten pöytäkirjat 1620–1660.
7. Swedlund 1936, s. 252; Jokipii 1956, s. 42–45, 47; Jokipii 1960, s. 7–11 (läänityskaupungit); Jutikkala 1938, s. 53–55, 59–61, 128–159; Pietiäinen 1988, s. 117 (postikonttorit).

Muista tai poikkeavista tiedoista, ks. erilliset lähdeviitteet.

Lyhenteet:

- 4.1. PM = Pormestari; RM = Raatimies.
 4.2. KPJ = Kämnerinoikeuden puheenjohtaja (raatimies); KAK = Kaupunginkirjuri/-sihteeri; KÄK = Kämnerinoikeuden kirjuri; AK = Aksiisikirjuri; KOK = Kollegiokirjuri; RH = Rahastonhoitaja; KÄ = Kämneri; KV = Kaupunginvouti; VI = Viskaali; VM = Vahtimestari; KP = Kaupunginpalvelija.
 4.3. KTM = Kaupantarkastusmies; KT = Kaupantarkastaja; TV = Torivouti; RR = Rantaratsastaja; SY = Syökäri; Muista virkailijoista, ks. kyseisen kaupungin kohdalla oleva selitys; ""-merkeillä merkittyjen virkojen sisällöstä ja kestosta ei tarkkaa tietoa; ** = Ei tietoa.

1. BRAHEA

1. 1652.
 2. Maakaupunki.
 3. 10 porvaria (1656–1659) (reilut 50 asukasta); 20 porvaria (1661) (noin 100–150 asukasta).
 4.1. 1 PM + 2–3 RM (v. 1659 lähtien).
 4.2. KAK; 1 KP.
 4.3. –.
 5. Jatkovasti (läänityskaupunki).
 6. RO.
 7. Pietari Brahe perusti, kuului v:een 1680 Kajaanin vapaaherrakuntaan; 1680-luvun lopulla kaupunki yksinkertaisesti lopahti.

2. HELSINKI

1. 1550/1640.
 2. Täydet tapulioikeudet v. 1617 lähtien.
 3. 1628 258 (430–645); 1635 454 (757–1 135); 1639 422 (703–1 055); 1642 277 (462–693); 1658 500 (833–1 250); 1662 616 (1 027–1 540).
 4.1. 1–2 PM + 6–8 RM, 1655–1660 väliaikaisesti 3 PM.
 4.2. KAK; KÄK (1650); KV; VM; 2–3 KP.
 4.3. KT (1650); TV (1647); RR (1656), "Tulliaidan, mittojen ja painojen tarkastusmies" (1645, tuskin pysyvä).
 5. PM 1638, aina käsiteltävän aikakauden loppuun.
 6. RO, KO (1650).
 7. 1656, jolloin kaupungissa oli kolme pormestaria, mainitaan kollegiojako. Yhden pormestarin kuoleman jälkeen kollegiojako todennäköisesti vähitellen lakkasi kokonaan. Postikonttori perustettiin 1638.

3. HÄMEENLINNA

1. 1639.
 2. Maakaupunki.
 3. 1666 114 (190–285).
 4.1. 1 PM + 4–6 RM.
 4.2. KAK, KV, 1 KP, ajoittain profossi.
 4.3. –.

5. PM 1650, 1653.²
 6. RO.
 7. Postikonttori perustettiin 1638 (?).
- 4. KAJAANI**
 1. 1651.
 2. Maakaupunki.
 3. 1654 86 (143–215); 1662 57 (95–143).³
 4.1. 1 PM + 4–6 RM (v. 1659 lähtien).
 4.2. KAK; 1 KP (1659); profossi.
 4.3. —.
 5. PM 1659.
 6. RO.
 7. Pietari Brahe perusti kaupungin, v:een 1680 kuului Kajaanin vapaaherrakuntaan. Postikonttori perustettiin 1653 (?).
- 5. KOKKOLA**
 1. 1620.
 2. Maakaupunki.
 3. 1641 181 (302–453); 1645 139 (232–348); 1651 220 (367–550); 1654 365 (608–913); 1662 358 (597–895).⁴
 4.1. 1 PM + 6–12 RM.
 4.2. KAK; tullikirjuri (1657); RH (1659); KÄ (v. 1647 saakka); 1 KP (v. 1649 saakka), 2 KP (v. 1649 lähtien).
 4.3. Tarkastusmies (1649); TV (1651, 1653: 2).
 5. PM 1651; samoin seuraaja tuli nähtävästi maaherran esityksestä.
 6. RO.
 7. Aksiisihuone mainitaan 1648; kuului 1651–1675 Kokkolan vapaaherrakuntaan. Postikonttori perustettiin 1644.
- 6. KRISTIINANKAUPUNKI**
 1. 1649.
 2. Maakaupunki.
 3. 1654 217 (362–543); 1662 247 (412–618).⁵
 4.1. 1 PM + 6 RM.
 4.2. KAK; VM; 2–3 KP.
 4.3. Ulkoratsastaja (yhdistetty VM:n toimeen).
 5. PM 1649.
 6. RO.
 7.
- 7. KUOPIO**
 1. 1653.
 2. Maakaupunki.

2 Karonen 1993a, s. 62, viite 3.

3 VA 9138: 239–240.

4 VA 9110: 111–111v.; 9120: 444–446; 9132: 248–249v.; 9138: 272–273v.

5 VA 9138: 210–211v.

3. 1655 10 porvaria (reilut 50 asukasta).
- 4.1. 1 PM + ** RM.
- 4.2. **.
- 4.3. **.
5. PM 1653 (?).
6. RO.
7. Pietari Brahe yritti saada kaupungin kukoistamaan Kajaanin vapaaherrakunnassaan, mutta hanke epäonnistui ja kaupunki lakkasi olemasta 1680-luvulla.

8. LAPPEENRANTA

1. 1649.
2. Maakaupunki.
3. 1665 246 (410–615).
- 4.1. 1 PM + 4–5 RM.
- 4.2. KAK; 1–2 KP.
- 4.3. 2–4 oluentarkastajaa (1654).
5. PM 1652.
6. RO.
7. 1657 mainitaan räätälien oltermanni; kaupunki lakkautettiin 1680-luvulla.

9. NAANTALI

1. 1443.
2. Maakaupunki.
3. 1634 81 (135–203); 1646 66 (110–165); 1656 101 (168–253); 1660 126 (210–315).⁶
- 4.1. 1 PM + 6 RM.
- 4.2. KAK (todennäköisesti PM:n sivutoimena); KV; 1 KP.
- 4.3. KT (1652).
5. PM 1649.
6. RO.
- 7.

10. OULU

1. 1605.
2. Rajoitetut aktiiviset 1614–1617, sen jälkeen maakaupunki.
3. 1635 174 (290–435); 1641 289 (482–723); 1645 263 (438–658); 1651 282 (470–705); 1653 474 (790–1 185); 1663 611 (1 018–1 528).⁷
- 4.1. 1 PM + 6 RM, 2 PM + 6 RM (1647–1653).
- 4.2. KAK; RH (1656); KV; VM (1629); 2 KP.
- 4.3. 2–4 *syningsman* (ainakin v. 1628 lähtien, 1630-luvun lopulla ei enää mainita); KT (1644).
5. PM 1647, 1653, tosin viimeksi mainittu porvariston suostumuksella.

6 VA 7263: 71v.–72; 7279: 235.

7 VA 9101: 37–39; 9110: 32–37v.; 9120: 406–409; 9132: 281–283; 9136: 357–362v.

6. RO.
7. Postikonttori perustettiin 1644.
- 11. PIETARSAARI**
1. 1653.
2. Maakaupunki.
3. 1654 83 (138–208); 1662 147 (245–368).⁸
4.1. 1 PM + 2–3 RM.
4.2. KAK; RH (1657); 2 KP.
4.3. KT (1653).
5. PM 1653.
6. RO.
7. Postikonttori perustettiin 1661 (?).
- 12. PORI (ULVILA)**
1. 1558 (1365).
2. Rajoitetut aktiiviset oikeudet 1617–1636, jälleen 1641 lähtien.
3. 1628 413 (688–1 033); 1635 470 (783–1 175); 1640 555 (925–1388); 1645 400 (667–1 000); 1650 337 (562–843); 1656 365 (608–913); 1660 424 (707–1060).
4.1. 1–2 PM + 10–12 RM (v. 1646 saakka); 1 PM + 6–7 RM (1650-luvulta alkaen).
4.2. KAK; KÄ (1630-luvun alkuun saakka); KV (v. 1653 saakka); 2 KP.
4.3. Kaupungin tarkastusmies (1657); TV (1649, 1652: 2).
5. PM 1650, 1657, 1659.
6. RO.
7. Tullitupa 1647; 1652 mainitaan ammattikunnan oltermanni; samoihin aikoihin lienee perustettu käsityöläisten yleiskilta⁹; kuului 1651–1656 Porin kreivikuntaan. Postikonttori perustettiin 1644 (?).
- 13. PORVOO**
1. Viimeistään 1347.
2. Aktiiviset 1614–1617, täydet tapulioikeudet 1617–1639, jonka jälkeen ajoittain rajoitetut oikeudet.
3. 1628 227 (378–568); 1635 396 (660–990); 1641 307 (512–768); 1645 231 (385–578); 1650 196 (327–490); 1655 377 (628–943); 1662 313 (522–783).
4.1. 1 PM + 1–5 RM.
4.2. KAK; KV; VM (1645); 2 KP.
4.3. Tarkastusmies (1644); TV (1650).
5. PM 1658.
6. RO.
7. Postikonttori perustettiin 1638.

8 VA 9138: 173–173v.

9 Heino 1985, s. 272–273.

14. RAAHE

1. 1649.
2. Maakaupunki.
3. 1654 62 (103–115); 1662 172 (287–430).¹⁰
- 4.1. 1 PM + 2–5 RM.
- 4.2. KAK, 2 KP.
- 4.3. —.
5. PM 1650.
6. RO.
7. Pietari Brahe antoi 1652 kaupungille uudet privilegiot, kuului v:een 1680 Kajaanin vapaaherrakuntaan. Postikonttori perustettiin 1651 (?).

15. RAUMA

1. 1442.
2. Rajoitetut aktiiviset oikeudet 1617–1636, jälleen 1641 lähtien.
3. 1628 332 (553–830); 1635 321 (535–803); 1640 291 (485–728); 1646 227 (378–630); 1650 272 (453–680); 1656 327 (545–818); 1660 315 (525–788).
- 4.1. 1–2 PM + 6–8 RM (v. 1636 saakka); 1 PM + 6–8 RM (v. 1637 lähtien).
- 4.2. KAK; AK (1645); RH (1660); KÄ (ainakin v. 1561 lähtien v. 1654 saakka); KV (v. 1651 saakka); VI (1649); 2 KP.
- 4.3. 2 TV (1649); 2 oluentarkastusmiestä (1649).
5. PM varsinaisesti 1649 lähtien, vaikutusta ainakin 1616 alkaen; RM 1652.
6. RO, KO 1643–1661 (?).
7. Yritys perustaa ammattikunta 1649; kollegiojako 1650; aksiisitupa (1644). Postikonttori perustettiin 1644 (?).

16. SAVONLINNA

1. 1639.
2. Maakaupunki.
3. 1645 164 (273–410); 1650 95 (158–238); 1655 122 (203–305); 1660 128 (213–320).
- 4.1. PM suuren osan aikaa sivutoiminen + 3–5 RM.
- 4.2. KAK; 1 KP.
- 4.3. **.
5. "Kaupunginjohtaja" 1641, PM 1644 (?)
6. RO.
7. Kaupunki lakkautettiin 1680-luvulla. Postikonttori perustettiin 1644.

17. TAMMISAARI

1. 1546.
2. 1614–1617 aktiiviset oikeudet, 1617–1636 rajoitetut aktiiviset oikeudet, siitä lähtien maakaupunki.

3. 1628 152 (253–380); 1635 145 (242–363); 1641 159 (265–398); 1645 101 (168–253); 1650 99 (165–248); 1655 122 (203–305); 1663 126 (210–315).
- 4.1. 1 PM + 4–6 RM.
- 4.2. KAK, "AK" (1649); KV (1620-luvulla, 1649–1650); 1–2 KP.
- 4.3. RR (1643); Mittojen tarkastusmies (1640); 2 oluenmaistajaa (1647).
5. PM viimeistään 1639, 1652 kreivi mukana jopa KP:n virantäytös-sä.
6. RO.
7. Kuului Raaseporin kreivikuntaan 1569–1680.
- 18. TURKU**
1. 1229 (?).
2. Täydet tapulioikeudet.
3. 1628 2 482 (4 137–6 205); 1635 2 713 (4 522–6 783); 1640 2 690 (4 483–6 725); 1645 2 510 (4 183–6 275); 1650 2 357 (3 928–5 893); 1655 2 516 (4 193–6 290); 1661 3 111 (5 185–7 778).
- 4.1. 2–4 PM + 10–12 RM (1650-luvulle); 3 PM + 8 RM (v. 1654 lähtien).
- 4.2. KAK; KÄK (1633); AK (1638); "KOK" (1638); KÄ; KV; VI (1649–1650); RH (vakainainen 1640-luvulta); VM; Profossi; 2–4 KP; viimeistään 1630-luvulta 4–5 tullikirjuria (3 tulliporteilla, puomikirjuri ja *redenskrifware*¹¹).
- 4.3. KTM (1629–1641); KT (1643); TV (1638); oluentarkastusmies (1639).
5. Pormestarinimityksiin viimeistään 1624 lähtien; 1620-luvulta vaikutusta myös kaupunginkirjurien, kämnerinoikeuden kirjurien ja raatimiesten valintaan.
6. RO, KO (1629).
7. Kollegiojako 1638, 1647, neljä kollegiota; 1655 ja 1660 vain kolme. Postikonntori perustettiin 1638.
- 19. UUSIKAARLEPYÄ**
1. 1620.
2. Maakaupunki.
3. 1635 131 (218–328); 1641 167 (278–418); 1645 125 (208–313); 1651 116 (193–290); 1654 250 (417–625); 1663 333 (555–833).¹²
- 4.1. PM + 4–6 RM.
- 4.2. KAK; AK (ennen 1659); RH (1660); 2 KP.
- 4.3. KT (1645¹³); TV (1650); Laittoman oluen tarkastajia jo 1630-luvulta alkaen; "Siltavahti" (1643).
5. PM 1648, 1653.
6. RO.

11 Ks. VA 7023, 7024, 7025.

12 VA 9101: 35–36; 9110: 136–137; 9119: 418–419; 9132: 214–215; 9138: 175–176v.; 9144: 244–245v.

13 Åkerblom 1950, s. 279.

7. Kuului 1652–1656 Kaarleporin kreivikuntaan. Postikonttori perustettiin viimeistään 1644.

20. UUSIKAUPUNKI

1. 1617.
2. Rajoitetut aktiiviset oikeudet 1617–1636, jälleen 1641 lähtien.
3. 1628 358 (597–895); 1635 331 (552–828); 1640 331 (552–828); 1646 336 (560–840); 1650 336 (560–840); 1656 486 (810–1 215); 1660 423 (705–1 058).
- 4.1. 1–2 PM (1617–1641) + 8–11 (?) RM; 1 PM + 5–10 RM (1641–1643); 2 PM + 5–12 RM (1643–1645); 1 PM + 5–8 RM (1645–).
- 4.2. KAK; aksiisi- ja tuulaakikirjuri (1650); KÄ; kämneri-viskaali (1650); KV (v. 1651 saakka); 2 KP.
- 4.3. KT (1650); 2 TV (1642); SY (1654).
5. PM 1641, jälleen 1645 aikakauden loppuun saakka; 1643 ylipormestari.
6. RO, KO (perustamisyritys 1645).
7. Yritys ammattikunnan perustamiseksi 1643; aksiisitupa eli -kamari mainitaan 1643 lähtien; kuului Vaasaporin kreivikuntaan 1646–1656, 1665–1678. Postikonttori perustettiin viimeistään 1668, mutta todennäköisesti jo 1640-luvulla (vrt. Rauma ja Pori).

21. VAASA

1. 1606.
2. Rajoitetut aktiiviset oikeudet 1614–1617, maakaupunki siitä lähtien.
3. 1635 154 (257–385); 1641 201 (335–503); 1645 142 (237–355); 1651 235 (392–588); 1654 371 (618–928); 1663 459 (765–1 148).¹⁴
- 4.1. 1 PM+6 RM; 2 PM+6 RM (1652–1653); 1 PM + 6 RM (v. 1657 lähtien).
- 4.2. Kämnerinoikeuden raatimies-esimies (1652); KAK, KÄK (1652, yhdistetty kaupunginkirjurin toimeen); tullikirjuri (1651); "AK" (1652); KÄ (noin v. 1645 saakka), KV (v. 1656 lähtien), 2 KP.
- 4.3. KT (1641, 1643); torivouti (1652); 2 ulkoratsastajaa ja tarkastusmiestä (1651).
5. PM ensimmäisen kerran 1636; varsinaisesti 1645, 1652, 1657 (THO).
6. RO, KO (1646).
7. Kuului 1651–1656 Korsholman ja Vaasan kreivikuntaan, joidenkin tietojen mukaan jopa vuoteen 1674 saakka¹⁵. Postikonttori perustettiin 1644.

22. VEHKALAHTI (HAMINA)

1. 1653.
2. 1654 lähtien rajoitetut tapulioikeudet.

14 VA 9101: 1; 9110: 201–204; 9119: 381–382; 9132: 191–192; 9138: 196–198; 9144: 224–225v.

15 Luukko 1971, s. 361; Halila 1944a, s. 90.

- 3. 1665 217 (362–543).
- 4.1. 1 PM + 5–6 RM.
- 4.2. KAK.
- 4.3. 2 RR (1655); torivoudin virkaan yhdistettiin ainakin toinen RR (1660).
- 5. PM 1652.
- 6. RO.
- 7.

23. VIIPURI

- 1. 1293.
- 2. Täydet tapulioikeudet.
- 3. 1628 833 (1 388–2 083); 1636 1 641 (2 735–4 103); 1640 2 126 (3 543–5 315); 1645 1 537 (2 562–3 843); 1650 1 551 (2 585–3 878); 1658 1 628 (2 713–4 070); 1663 1 629 (2 715–4 073).
- 4.1. 2–4 PM + 8–9 RM (1620-luvulta 1640-luvun lopulle); 3 PM + 6–8 RM (v. 1654 lähtien).
- 4.2. KPJ (1651); KAK; KÄK (1646); AK (1647); KÄ (toimi lakkaa jo 1600-luvun alkuvuosina); KV; RH (1649); oikeudenkäynti- eli kaupunginviskaali (1650, RH:n ja VI:n virat olivat aluksi yhdistetty kämnerinkirjurin virkaan); VM; 5–6 KP; tullikirjureita todennäköisesti 5–6.
- 4.3. KT (1639); TV (1639); panimo-SY (1655).
- 5. PM 1629, 1647; aina suurvalta-ajan loppuun.
- 6. RO, KO (1631).
- 7. Kollegiojako voimaan kenties jo 1630-luvun lopulla: aluksi neljä kollegiota, pormestareiden määrän vähetessä myös kollegioiden lukumäärä laskee; aksiisikamari mainitaan 1647. Postikonttori perustettiin 1638.

LIITE 7 Raastuvan- ja kämnerinoikeuden palveluksessa olleita sekä kruunun alaisuudessa toimineita virkamiehiä Suomen kaupungeissa noin vuosina 1620–1660.

Luettelossa tuskin ovat kaikki mainitunlaisia virkoja tai toimia hoitaneet henkilöt, ja lisäksi siihen on koottu ainoastaan virkauraa koskevia tietoja. Luettelon laadinnassa on voitu käyttää runsaasti hyväksi erityisesti Yrjö Blomstedtin (1958), Mauno Jokipiin (1956, 1960), Erkki Lehtisen (1961a) ja Armas Luukon (1945, 1971) kokoamia tarkkoja tietoja aikakauden paikallisista vaikuttajista.

1. *ANDERS SIGFRIDINPOIKA (BJUR (?))*. Todennäköisesti ruotsalainen, koska 1625 mainitaan, ettei osannut "maan kieltä". Turun kaupunginkirjuri vuosina 1622–1625, 1629–1632. Halikon ja Piikkiön lainlukija 1625–1627. Sai kenraalikuvernööri Niilo Bielkeltä valtakirjan toimia Maskun lainlukijana (toimessa ainakin 1627–1632). Vehmaan lainlukija 1637–1639. Oli ehdolla jo vuonna 1641 Uudenkaupungin ylipormestariksi, mutta nimitettiin vasta 1645 Pietari Brahen monien suositusten jälkeen Uudenkaupungin pormestariksi, josta virasta kuitenkin erotettiin jo seuraavana vuonna. Sai tämän jälkeen jälleen Maskun lainlukijan toimen (1647–1649). Kuollut ennen vuotta 1655.

VA TRO 1623–1632; URO 1644–1646; TMA UMRO URO 1644–1646; BÅH 1: II–XIII; Cajander 1895, s. 91, 137–142; Kaukovalta 1917, s. 46; Halila 1942, s. 148–151; Blomstedt 1958, s. 227, 359–360; Jäntere 1959, s. 21; Lehtinen 1961a, s. 151; Karonen 1992d, s. 162, 167, 171–172.

2. *BOCHMÖLLER, KORT*. "Ulkomaalainen syntyjään" (Söderhjelm). Aikaisemmin turkulaisen porvarin palvelija. Vuodesta 1637 Uudenkaarlepyyn porvari. Sai Kaarleporin kreiviltä Claes Tottilta valtakirjan Uudenkaarlepyyn pormestariksi vuonna 1653, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1667. Kaupungin valtiopäiväedustaja¹ 1659–1660, 1664.

Åkerblom 1928, s. 454–457; Lehtinen 1961a, s. 161; Jokipii 1960, s. 17; Söderhjelm 1907, s. 184; Bonsdorff 1893, s. 65, 68.

3. *BOGGE, HANS*. Todennäköisesti saksalainen. Turun porvari viimeistään 1610-luvulta. Sai vuonna 1629 kuninkaalta kaksi valtakirjaa, joiden nojalla hänet nimitettiin Turun kaupan- ja käsityöläisten tarkastajaksi. Virassa vuosina 1629–1631, 1633–1635. Turun raatimies 1631, valtiopäiväedustaja samana vuonna.

BÅH 1: II–IX; Lindholm 1892, s. 60–61; Bonsdorff 1892a, s. 190, 207; Bonsdorff 1893, s. 58; Bonsdorff 1894, s. 459–460, 589–590; Lehtinen 1961a, s. 143; Ranta 1975, s. 196, 393–394, 568, 585; Karonen 1993b.

1 Valtiopäivillä tarkoitetaan tässä sekä varsinaisia valtiopäiviä että pienempiä kokouksia.

4. *EERIK GYNTTENPOIKA*. Todennäköisesti saksalaista alkuperää, koska käytti saksaa palkkakuiteissaan. Helsingin raatimies 1647–1667. Raastuvanoikeuden tilapäinen pöytäkirjanpitäjä vuonna 1648. Helsingin kämnerinoikeuden kirjuri eli "kämneri" 1651. Myöhemminkin usein kämnerinoikeuden raatimies-lisäjäsenenä. Ulkomaankauppaa käyvä valtaporvari. Kuoli 1667.

VA HRO 1647–1660; HKO 1651; Ehrström 1890, s. 40; Möller 1954, s. 48; Karonen 1992d, s. 208, 325.

5. *EERIK SVENINPOIKA (SVENONIUS)*. Helsingin kaupunginkirjuri 1655–1669. Helsingin kämnerinoikeuden kirjuri eli "kämneri" vuosina 1659–1661, raatimies vuodesta 1661 aina kuolemaansa vuoteen 1669. Usein kämnerinoikeuden raatimies-lisäjäsien 1660-luvulla. Helsingin valtiopäiväedustaja 1659–1660.

VA HRO 1655–1661; Ehrström 1890, s. 40–41; Suolahti 1950b, s. 315; Bonsdorff 1893, s. 66; Karonen 1992d, s. 325.

6. *EHRENDT, ANDERS LARSINPOIKA*. Entinen Westfalin veromestari. Aiottiin pormestariksi Norrköpingiin ja Turkuun 1638, mutta nimitettiin kruunun toimesta uuden Helsingin pormestariksi samana vuonna. Virassa aina kuolemaansa vuoteen 1642. Vuonna 1641 häntä kutsutaan linnankreiviksi.

RA RR 28.4.1638: 429v.–430, 6.5.1638: 451v.–452; Ehrström 1890, s. 4–6, 39; Suolahti 1950b, s. 281, 311, Lehtinen 1961a, s. 146; Helmfrid 1963, s. 596; Karonen 1992d, s. 202–203.

7. *EICHMAN, CASPER*². Lyypekkiläisen kauppiaan poika. Porvari Turussa oman ilmoituksensa mukaan vuodesta 1615 alkaen. Ulkomaankauppaa käyvä valtaporvari. Turun raatimies 1632–1649. Pietari Brahe suositteli Uudenkaupungin pormestarin virkaan, johon Vaasaporin kreivi Kustaa Kustaanpoika hänet nimittikin. Vuonna 1663 hovioikeus oli erottanut virasta, mutta Kaarle XI:n holhoojahallitus määräsi tutkinnan jälkeen palautettavaksi virkaan. Virassa vuoteen 1667, jolloin nähtävästi erotettiin. Uudenkaupungin pikkutullin ja aksiisien vuokraaja 1653–1655. Vaasaporin kreivikunnan virkaa tekevä hopmanni 1651–1652. Turun valtiopäiväedustaja vuosina 1635, 1644; Uudenkaupungin 1650, 1655, 1657 ja 1659–1660.

2 Ei pidä sekoittaa Pietari Brahen samoihin aikoihin Turkuun pormestariksi tarjoamaan Caspar Eichmaniin, joka oli pitkään palvellut kanslistina kuninkaallisessa kansliassa, oli syntynyt Turussa sekä osasi suomen kieltä. Ilmeisesti kyseessä oli Casper Eichmanin sukulainen, mahdollisesti jopa poika. — RA RR 30.6.1655: 1400v.–1401; Skoklostersamlingen II. Per Brahe d. y. Vol. 12, Turun pormestari ja raati Pietari Brahelle 31.12.1663, f. 540–540v.; vrt. Lehtinen 1961a, s. 420; Ranta 1975, s. 564.

VA URO 1649–1658; RA SSB Nystad 98, f. 371–372 (Casper Eichmanin päiväämätön kirje hallitsijalle, todennäköisesti 1650-luvun lopulta); RR 6.11.1663: 470–470v.; BÅH 1: II–XIII; Carpelan 1890, s. 169–170; Bonsdorff 1892a, s. 207; Bonsdorff 1893, s. 59, 62, 64, 65, 66; Kaukovalta 1917, s. 113–115; Jörgensen 1917, s. 123; Durchman 1945, s. 12; Möller 1954, s. 46, 52; Jokipii 1960, s. 263; Ranta 1975, s. 870.

8. *GREEK, JUHANA*. Helsingin muonitusmestari todennäköisesti vuosina 1626–1648. Kuninkaallinen valtakirja toimia Helsingin kauppapormestarina 1643, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1648. Tuli virkaan kuitenkin porvariston pyynnöstä.

VA HRO 1643–1648; Lehtinen 1961a, s. 382; Suolahti 1950b, s. 311–312; Ehrström 1890, s. 39.

9. *HANNU HANNUNPOIKA*. Maanmittari ja insinööri, toimi vuosina 1647–1667 Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla. Valmisti muun muassa monia Turun kaupungin karttoja ja asemakaavaehdotuksia. Erittäin todennäköisesti valittiin Porin pormestariksi esivallan tuella (Pietari Brahe). Järjestely liittyy juuri noihin aikoihin esillä olleisiin pyrkimyksiin uudistaa pikkukaupunkien regulaariteettia eli asemakaavaa. Virassa 1657–1659. Vuonna 1658 valittiin myös raatimieheksi Helsinkiin, mutta ei koskaan hoitanut tätä virkaa. Jo 1649 pyysi päästä Turun raatimieheksi, mutta virkoja ei ollut tuolloin auki. Ilmeisesti Porin valtiopäiväedustaja 1657. Kuoli vuonna 1667.

VA PoRO 1657–1659; TRO 29.10.1649: 351; Ruuth 1899, s. 498; Ruuth–Jokipii 1958, s. 393; Ehrström 1890, s. 40; Eimer 1961, s. 253, 254; Gustafsson 1933, s. 22, 24–25; Bonsdorff 1889, s. 7, 16, 64, viite 1; Ranta 1975, passim.; Jutikkala 1963; Bonsdorff 1893, s. 65.

10. *HANNU OLAVINPOIKA*. Naantalin kirkkoherran poika. Pietari Brahe nimitti Naantalin pormestariksi vuonna 1649, jossa virassa aina kuolemaansa vuoteen 1680. Todennäköisesti lähes koko pormestariaikansa myös kaupunginkirjuri. Naantalin valtiopäiväedustaja vuosina 1657, 1660 ja 1664.

VA NaRO 1649–1660; Jäntere 1959, s. 28–29; Bonsdorff 1893, s. 65, 67, 68.

11. *ILKKA, JOOSEF JAAKONPOIKA*³. K. V. Åkerblomin mukaan alikirjuri Korsholman kartanossa vuonna 1615. Ainakin vuosina 1618–1622

3 Ei pidä sekoittaa Joosef Jaakonpoikaan (Munselius), joka toimi samoihin aikoihin kuin Ilkka Pohjanmaalla. Joosef Jaakonpoika (Munselius) toimi voutina Oulun ja Kajaanin linnassa 1617–1621 sekä vuokrasi vuosina 1624–1627 Lapuan pitäjän. Myöhemmin Uudenkaarlepyyn raatimies (1629) ja pormestari (1635–1649). – Ks. esimerkiksi VA 4916: 1; Melander 1900, s. 129; Almquist 1919–1922, s. 356, 364; Almquist 1922–1923, s. 110; Lehtinen 1963, s. 156, 223; Lagström 1927, s. 326–327. – Jo Åkerblom (1928, s. 451) epäilee, että Joosef Jaakonpoikia on saattanut olla useampia.

Oulun ja Kajaanin linnoitusten⁴ muonavaraston- ja linnankirjuri. Vuonna 1625 Turun myllytullin kantaja, mainitaan toisaalla myös "Turun tullimestariksi". Vuonna 1626 toimitti Turun verokamariin myös Hälkon ja Piikkiön kihlakuntien myllytullirahat sekä Turun myllytullit ja uunirahat. Turun karja-avun komissaari ja kantomies 1628–1630. Turun myllytullien ja henkirahojen kerääjä 1630. Turun kaupunginkirjuri 1632–1635, kämnerinoikeuden kirjuri 1635–1644. Virasta erottuaan nimettiin vuonna 1646 Uudenkaupungin pormestariksi, nähtävästi itse erosi 1649. Kuitenkin mainitaan 1652 Uudenkaupungin raatimiehenä, vaikkei ollutkaan virkaansa virallisesti valittu. Hovioikeus ehdotti häntä samana vuonna Porin pormestariksi, mutta ainakin osittain maaherran vastustuksen vuoksi ei nimitetty. Todennäköisesti oli Vaasaporin kreivikunnan läänityksen haltijan edusmies Uudessakaupungissa, sillä toimi 1653–1654 usein pormestarin sijaisena. Mainitaan 1654, 1655, 1657, 1658, 1660 kreivikunnan lainlukijana. Valittiin 1655 hovioikeuden suosituksesta Uudenkaupungin raatimieheksi, jossa virassa – edelleen usein myös pormestarin sijaisena – toimi vuoteen 1659. Tuolloin maaherran tuella valittiin Rauman pormestariksi, josta virasta hänet erotettiin vuonna 1665. Kuoli 1668 hyvin vanhana. Uudenkaupungin valtiopäiväedustaja 1647 ja Rauman 1660. Jaakko Sarvela on osoittanut Joosef Jaakonpoika Ilkan olleen nuijamiesten johtajan Jaakko Ilkan poika.

Ks. esimerkiksi VA 4922: 9–11; 4926: 105; 4928: 12; 4929: 109; 4940: 87; 408: 3v., 31 (vuosi 1625); 413: 4v., 5v., 7v.; 418: 150; 419: 15v. (1626); 422: 24v., 259 (1628); 423: 6v. (1629); 440: 42v., 441: 11 (1630); URO 1646–1659; TMA UMRO Allegaattit 1638–1720 (5.–6.10.1654, 15.–16.2.1658); Bonsdorff 1892a, s. 214, 287; Cajander 1895, s. 91; Kaukovaalta 1917; Lähteenoja 1932, s. 65–69; Jaakkola 1914; Åkerblom 1928, s. 451; Blomstedt 1958, s. 390; Ruuth–Jokipii 1958, s. 392; Jokipii 1960, s. 45; Bonsdorff 1893, s. 62, 67; Sarvela 1980, s. 15–16, 112; Karonen 1992d, s. 90–91, myös viite 77, 316–317.

12. ISRAEL TAPANINPOIKA (HAMBERG). Kyrön nimismies 1630, Etelä-Pohjanmaan kihlakunnankirjuri vuosina 1633–1641. Pedersören kruununvouti 1636–1637. Uudenkaarlepyyn kihlakunnan vouti 1642, Vaasan kihlakunnan vouti 1643–1649, Etelä-Pohjanmaan kihlakunnan vouti 1653–1656. Pohjanmaan virkaa tekevä lainlukija 1640, Korsholman kreivikunnan ja Laihian vapaaherrakunnan lainlukija 1654. Kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstierna nimitti 1652 Vaasan "kreivilliseksi" pormestariksi, jossa virassa vuoteen 1656, jolloin erotettiin, koska kreivin hoptmanni Botvik Höök syytti tehtävien laiminlyönnistä. Kuollut vuoden 1659 vaiheilla, suunnilleen 55 vuotiaana.

Blomstedt 1958, s. 390; Luukko 1945, s. 312; Jokipii 1960, s. 46; Luukko 1971, s. 370, 372; Åkerblom 1950, s. 120, 365–366; Karonen 1992d, s. 233, viite 61.

4 Pystytään erottamaan Joosef Jaakonpojasta (Munselius) nimikirjoituksen perusteella, vaikkei hän vielä tähän aikaan käyttänytkaan Ilka-nimeään; nimikirjoitus on näet samantyyppinen kuin myöhemmin tavattavat.

13. *JAAKKO JAAKONPOIKA (HALICHOENSIS)*. Turun kämnerinoikeuden kirjuri 1659–1675, Turun raatimies 1675–1694.

VA TRO 1659–1660; TKO 1660; Bonsdorff 1892a, s. 208, 287; Ranta 1975, s. 871.

14. *JUHANA HANNUNPOIKA*. Vaasan kaupungin- ja kämnerinoikeuden kirjuri 1654–1664. Oli aikaisemmin toiminut maaherra Thure Ribbingin kirjurina. Valittiin 1664 Kristiinankaupungin pormestariksi, jossa toimessa hän oli kuolemaansa vuoteen 1691. Kristiinankaupungin valtiopäiväedustaja 1664, 1675 ja 1680.

VA VRO 1654–1660; VKO 1654–1660; 9142: 172–193; Åkerblom 1927, s. 396; Luukko 1971, s. 388–389; Mäkelä 1984, s. 207, 209–211; Bonsdorff 1893, s. 68, 70, 73; Karonen 1992d, s. 234, viite 62.

15. *KNAPE (KNAPILA), EERIK ANTINPOIKA*. Turun pormestari 1621–1628 (1629 ?). Nimitettiin 1629 erittäin todennäköisesti kenraalikuvernööri Bielken myötävaikutuksella sekä Turun linnaläänin alikäskynhaltijaksi että Turun kaupungin linnankreiviksi. Kenraalikuvernööri Gabriel Pentinpoika Oxenstierna laajensi vuonna 1632 linnankreivin valtuudet koskemaan koko Turun linnalääniä. Virassa nähtävästi aina vuonna 1634 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka. Oli jo ennen pormestariaikaansa toiminut läheisessä yhteistyössä kruunun kanssa, sillä hän vuokrasi vuosien 1619–1620 vaiheilla sekä Turun lähellä sijainneen Ison-Heikkilän karjakartanon että Ahvenanmaan kihlakunnan. Turun valtiopäivämies 1624 ja 1627.

BÅH 1: I–VI; Carpelan 1890, s. 149, 155; Bonsdorff 1892a, s. 146–147, 202; Melander 1900, s. 126, 127, 128; Corin–Sleman 1985, n:o 219, s. 431; Halila 1942, s. 36–37; Lehtinen 1961a, s. 143–144; Lehtinen 1962, s. 233; Ranta 1975, s. 541, 543; Bonsdorff 1893, s. 56.

16. *KRÖGER, DANIEL BERTILINPOIKA*. Kotoisin Gävlestä, kuului paikalliseen mahtisukuun, isä Gävlen pormestari Bertil Kröger. Oulun kuninkaallinen pormestari 1647–1662. Useita pitkäisiä riitoja porvariston, ei niinkään maistraatin kanssa. Rettelöiden vuoksi pitkiä aikoja virasta erotettuna. Pietari Brahen suosikki, muun muassa vielä 1664 drotsi suositteli Kristiinankaupungin pormestariksi, ei kuitenkaan valittu. Todennäköisesti sama kuin Upsalan yliopistoon vuonna 1627 kirjoitautunut "Daniel Bartholdi Kröger", sillä 1651 eräs tuohtunut porvari sanoi, että pormestari voisi mennä "Upsalaan opettelemaan lukemaan lakikirjaa oikein". Oulun valtiopäiväedustajana 1649 ja 1659–1660. Kuoli Oulussa ilmeisesti vuonna 1672.

VA ORO 1647–1660; UUM 1595–1632, s. 43; Ingman 1897; Virkkunen 1953, s. 386, 391–414, liite s. 2–3; Lehtinen 1961a, s. 154; Mäkelä 1984, s. 207–210; Utterström 1968, s. 18–21; Nyholm 1976, s. 88; Bonsdorff 1893, s. 63, 66.

17. *KURIKKA, MARKUS HENRIKINPOIKA*. Kultaseppä. Vaasan kämnerinoikeuden tuomari ja pöytäkirjanpitäjä eli "kämneri" 1646–1651, kämnerinoikeuden puheenjohtaja 1654–1656. Vaasan raatimiehenä viimeistään vuodesta 1645 alkaen ainakin vuoteen 1651.

VA VRO 1645–1660; VKO 1646–1660; Karonen 1992d, s. 323; vrt. Luukko 1971, s. 459–460; Hedman 1928, s. 207.

18. *KUSTAA HENRIKINPOIKA*. Maaherran tukemana valittiin 1659 Porin pormestariksi, virassa kuolemaansa vuoteen 1671. Vuosina 1649–1671 kaupungin tullimiehenä sekä ajoittain pikkutullin, uunirahojen ja aksiisien vuokraajana. Oli jo 1652 ehdolla Porin pormestariksi.

VA PoRO 10.9.1659; Ruuth 1899, s. 498–499; Granit–Ilmoniemi 1931, s. 8; Jokipii 1953, s. 120–121; Ruuth–Jokipii 1958, s. 392, 393.

19. *KÄTTÄRÄ, MATTI SAKARINPOIKA*. Ennen vuotta 1626 oli toiminut useita vuosia Svean hovioikeuden notaarina. Turun kaupunginkirjuri 1626–1628. Mainitaan jo elokuussa 1628 vanhana kaupunginkirjurina. Lisäksi toimi ainakin 1627–1628 kaupungin verojen kantajana. Turun linnan rakennus- ja linnankirjuri 1629 (1628?)–1632. Turun kämnerinoikeuden kirjuri ja samalla varsinainen tuomari 1633–1635. Samanaikaisesti vuonna 1634 myös Turun vahtikirjuri. Vuosina 1636–1638 usein valtuutettuna raastuvanoikeudessa siviiliasioissa. Valittiin 1638 hallintouudistuksen yhteydessä "kolmen kollegion yhteiseksi kirjuriksi". Todennäköisesti kuuluu Turussa 1600-luvulla vaikuttaneeseen Kettarasukuun.

Ks. esimerkiksi VA 441: 14, 33; 449: 220v.; 450: 23, 45, 53, 65, 71, 83, 108, 123, 132; 451: 39; 458: 21; 459: 64, 199; BÅH 1: IV, s. 6–7, 47 (TRO 8.7.1626, 15.8.1628); BÅH 1: VI, s. 136 (TRO 22.1.1634); BÅH 1: VIII–IX; BÅH 1: XIII, s. 91 (TRO 26.5.1638); Karonen 1992d, s. 97, viite 100, 98, 316; vrt. Bonsdorff 1892, s. 214, 287; Ranta 1975, s. 694.

20. *LAURI LAURINPOIKA*. Nimitettiin Porin pormestariksi Pietari Brahen valtakirjalla 1650, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1652.

VA PoRO 1650–1652; Ruuth 1899, s. 498; Ruuth–Jokipii 1958, s. 391, 393.

21. *LAURI SIMONPOIKA*. Rauman kaupunginkirjuri 1647–1652. Tarjosi 1650 itseään Uuteenkaupunkiin vastaavaan virkaan siellä virassa ollutta Juhana Mikonpoikaa 10 talaria alhaisemmalla palkalla, ei kuitenkaan päässyt toimeen. Rauman kaupunginviskaali syksyllä 1653. Valittiin helmikuussa 1654 Porin kaupunginkirjuriksi erityismaininnalla "syntynyt Porissa". Virassa vuoteen 1658.

VA RRO 1647–1653; PoRO 1654–1658; TMA RM Irrallisia asiakirjoja, f. 129 (8.2.1650); Cajander 1895, s. 101; Ruuth 1899, s. 511; Kaukovalta 1917, s. 122; vrt. Lähteenoja 1932, s. 79, viite 58, 80.

22. *LIETZEN, NICOLAUS ARVIDINPOIKA*. Ruotsalainen. Todennäköisesti sama kuin Upsalan yliopistoon 1637 ilmoittautunut "Nicolaus Aruidi Vplandus". Pommerin sota-oikeuden notaari. Kuninkaallisella valtakirjalla Turun oikeuspormestariksi 1647. Virassa vuoteen 1663, jolloin nimitettiin Turun hovioikeuden asessoriksi sekä Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakunnantuomariksi. Toimi varamaaherrana vuosina 1678 ja 1686. Turun valtiopäiväedustaja 1650, 1655 ja 1660. Kuollut 1691.

UUA 1632–1650, s. 77; Carpelan 1890, s. 23; Bonsdorff 1892a, s. 203; Bonsdorff 1893, s. 64, 65, 67; Westerlund 1923, s. 214–215; Lehtinen 1961a, s. 152; Blomstedt 1963, s. 103–104; Rundt 1993, s. 1.

23. *LORENTZ HÅKANINPOIKA*. Ruotsalainen. Saattaa olla sama kuin Upsalan yliopistoon 1632 kirjoittautunut "Laurentius Haquini" Värmlannista. Toisaalta itse kirjoitti 1638 nimekseen "Laurentius Hagni W: Gothg" eli länsigöötanmaalainen. Joka tapauksessa siis saanut opillista sivistystä. Oman kertomansa mukaan Hämeen läänin sihteeri 1634–1648. Kuitenkaan ei esiinny lähteissä ennen vuotta 1638, jolloin mainitaan käsikirjurina. Tavataan 1640 Hämeen linnan menosäännössä kanslistina ja vielä samana vuonna Hämeen läänin lääninsihteerinä (ja -kirjurina). Menetti virkansa lääninhallinnon uudelleenjärjestelyissä 1648. Helsingin oikeuspormestariksi 1649 todennäköisesti Pietari Brahen tai hallitsijan nimittämänä. Virassa vuoteen 1677. Helsingin valtiopäiväedustaja 1664 ja 1671. Kuoli 1693.

VA 6913: 16, 72; 6918: 76, 109, 177; 6921: 11, 21, 114–115, 231, UUM 1595–1632, s. 60; Ehrström 1890, s. 39, 69, 140; Koskull 1951, s. 113; Lehtinen 1961a, s. 386; Bonsdorff 1893, s. 68, 69; Karonen 1992d, s. 205–206.

24. *LYTHRAEUS, ANTTI YRJÖNPOIKA*. Yrjö Antinpojan (Lythraeus) poika. Ylioppilas Upsalassa 1637, Turun hovioikeuden auskultantti vuonna 1640. Käkisalmen läänin lainlukija 1643–1647. Kemin veronkantovouti 1649. Kuninkaallisella valtakirjalla Uudenkaarlepyyn pormestariksi 1649, jossa virassa aina vuoteen 1653, jolloin nähtävästi erotettiin. Oulun virkaatekevä pormestari useita jaksoja 1657–1662, Oulun pormestari 1662–1676, jolloin erotettiin. Myöhemmin Käkisalmen lainlukija ja Käkisalmen pormestari. Oulun valtiopäiväedustaja 1657, 1664, 1668 ja 1672. Kuoli 1678.

Blomstedt 1958, s. 401; Lehtinen 1961a, s. 154, 157, 161; Virkkunen 1953, liite s. 3; Åkerblom 1928, s. 453–454; Schalin 1974, s. 42–45; Bonsdorff 1893, s. 65, 68, 69.

25. *MARTTI MARKUNPOIKA*. Helsingin kämneri eli kämnerinoikeuden kirjuri 1656–1659. Helsingin raatimies 1659–1661. Kuoli 1661.

VA HRO 1650–1661; Ehrström 1890, s. 40; Karonen 1992d, s. 325.

26. *MARTTI MIKAELINPOIKA*. Sääksmäen lainlukija 1634–1637, Vehmaan lainlukija 1634–1635, 1640–1642 ja Ylä-Satakunnan lainlukija 1636. Maaherra Melkior Falkenberg nimitti Uudenkaupungin pormestariksi 1641, jossa virassa vuoteen 1643, jolloin erotettiin virkavirheen ja sopimattoman käytöksen vuoksi. Uudenkaupungin kaupunginkirjurinakin pormestariaikanaan 1642–1643. Kaupungin pikkutullin alivuokraaja 1643. Kuollut 1652.

TMA UMRO URO 1641–1644; Lehtinen 1961a, s. 150–151; Kaukovalta 1917, s. 44–45; Halila 1942, s. 95; Cajander 1895, s. 91, 101, 131–136; Blomstedt 1958, s. 401; Karonen 1992d, s. 158–159, 165.

27. *MIKAEL ZACHRISINPOIKA (KARRAEUS)*. Ruotsalainen, ylioppilas Turussa 1641, hovioikeuden auskultantti 1648. Raaseporin ja Porvoon lainlukija 1650–1654, Kymin lainlukija 1653–1655. Pietari Brahe nimitti Helsingin kauppapormestariksi 1653, jossa virassa kuolemaansa 1670. Helsingin valtiopäiväedustaja 1668.

Blomstedt 1952, 16–17; Blomstedt 1958, s. 404; Bonsdorff 1893, s. 68.

28. *MÖLLER, DANIEL*. Nevanlinnasta. Nimitettiin maaherran painostuksesta Porvoon pormestariksi 1658. Virassa vuoteen 1663, jolloin erotettiin. Porvoon valtiopäiväedustaja 1659–1660 ja 1660 (toiset valtiopäivät).

Hartman 1906, s. 191–194, 203; Lehtinen 1961a, s. 158; Bonsdorff 1893, s. 66–67.

29. *PENTTI ANTINPOIKA*. Vaasan kämnerinoikeuden tuomari ja pöytäkirjanpitäjä eli "kämneri" 1651–1652. Kämnerinoikeuden kirjuri 1652–1654, Vaasan kaupunginkirjurin sijainen 1650–1652, kaupunginkirjuri 1652–1654. Myöhemmin Vöyrin pitäjänkirjuri.

VA VRO 1648–1655; VKO 1651–1652; Åkerblom 1927, s. 392, 395–396; Luukko 1971, s. 388; Karonen 1992d, s. 323–324.

30. *PIETARI SIULINPOIKA (SIWERTINPOIKA)*. Todennäköisesti syntyperältään saksalainen (Luukko). Svante Banérin läänitysvoutina Korsholmassa 1619–1624 (?). Viimeistään vuodesta 1624 porvari Vaasassa. Kaupungin tullimies. Jatkuvasti kaupungin rikkaimpia kauppiaita. Toimi ainakin 1632–1633 myös kenraalikuvernööri Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan läänitysvoutina. Vaasan pormestarina 1636–1641, kuninkaallisella valtakirjalla 1645–1653, jolloin todennäköisesti erosi itse. Tosin ennen eroaan hän oli riitautunut läänityksen haltijan kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan kanssa. Vaasan valtiopäivämies 1647 ja 1649. Kuollut viimeistään 1666.

VA VRO 1623–1660; 4926: 70; Åkerblom 1941, s. 353–354, 524; Jokipii 1960, s. 16; Lehtinen 1961a, s. 151; Luukko 1971, s. 67, 94, 164, 175, 201,

278, 369, 437, 494–495; Bonsdorff 1893, s. 62, 63; Karonen 1992d, s. 220–228.

31. *PIETARI ÖNDENPOIKA (ÖDEMUNDINPOIKA)*. Ruotsalainen. Ammatiltaan räätäli. Vaasan raatimies viimeistään 1645 aina vuoteen 1684 (1685 ?). Varapormestari 1670- ja 1680-luvulla. Kämnerinoikeuden puheenjohtaja 1653 ja 1656–1684 (ei yhtäjaksoisesti). Kaupungin kapteeni, valtiopäivämies 1654 ja 1655. Kuollut joko 1684 tai 1685.

VA VRO 1645–1660; VKO 1646–1660; Luukko 1971, s. 374–375, 379–380, 415, 437, 460; Karonen 1992d, s. 324.

32. *PLANTIN, JOHAN*. Ruotsalainen. Lienee sama kuin Upsalan yliopistoon 1633 kirjoittautunut "Johannes Olai Plantin Bothn." Nimitettiin kuninkaallisella valtakirjalla Viipurin oikeuspormestariksi 1648, jossa virassa kuolemaansa 1663. Kruunu maksoi 1649 puolet hänen palkastaan. Suurkauppias, jolla oli "lukuisia vihamiehiä" (Lagus). Viipurin valtiopäiväedustaja 1650 ja 1655.

VA 8597: 1009; Lagus 1895, s. 67–68; Grotenfelt 1902, s. 308; Ruuth 1908, s. 299–300, 308, 1087; Lehtinen 1961a, s. 154.

33. *PRYTZ, HÅKAN ANDERSINPOIKA (OSTROGOTHUS)*. Ruotsalainen. Turun kämnerinoikeuden kirjuri 1644–1659. Todennäköisesti nimitettiin virkaan hallituksen käskystä. Oli 1654 väliaikaisesti hyllytettynä virastaan, koska loukkasi pormestarin kunniaa sekä oli "vastahakoinen" ja "laiminlöi tehtäviään". Noin kuukauden kuluttua hän sai kuitenkin toimen takaisin. Turun raatimies 1658–1667. Kuollut 1667.

VA TRO 1644–1660 (esimerkiksi 28.7.1654: 213, 29.7.1654: 214, 4.9.1654: 220); TKO 1644–1660; Bonsdorff 1892a, s. 208, 287; Ranta 1975, s. 871; Karonen 1992d, s. 99, myös viite 109.

34. *RÖYNING, MATIAS BERTILINPOIKA*. Lagus pitää ruotsinmaalaisena. Viipurin kämnerinoikeuden kirjuri ainakin vuodesta 1648 vuoteen 1659. Toimi samaan aikaan (vuodesta 1650 ainakin vuoteen 1659) oikeudenkäyntiviskaalina sekä kaupungin rahastonhoitajana (1649–1652). Myöhemmin Viipurin postimestari 1666–1683.

VA ViRO 1648–1660; ViKO 1649–1659; Lagus 1895, s. 67; Ruuth 1908, s. 1109, 1111.

34a. *SCHMALHORST, HERMAN*. Viipurin raatimies 1617–1640. Viipurin kämnerinoikeuden tuomari 1637 ja 1640. Todennäköisesti Pietari Brahe nimitti Savonlinnan ensimmäiseksi "kaupunginjohtajaksi" 1641, jossa virassa vuoteen 1644, jolloin ilmeisesti erotettiin huoruustapauksen vuoksi. Kauppias. Viipurin valtiopäivämies 1634, Savonlinnan 1643.

Ruuth 1908, s. 1094, 1109, 1119; Saarenheimo 1939, s. 131–135; Ruuth–Halila 1974, s. 482; Lappalainen 1982, s. 53; Saloheimo 1990, s. 329, 357, 358, 360, 363; Karonen 1992d, s. 319.

35. *SCHMITT, HAQUINUS*. Viipurin kaupunginkirjuri 1638–1650. Raatimies 1650–1667, kämnerinoikeudessa istuva jäsen 1650. Kämnerinoikeuden raatimies-puheenjohtaja vuodesta 1651 aina kuolemaansa 1667.

VA ViRO 1638–1660; ViKO 1649–1660; Ruuth 1908, s. 1096, 1109, 1106; Karonen 1992d, s. 319.

36. *STEEN, MAUNO EERIKINPOIKA (MAGNUS STEEN)*. Uudenmaan ja Hämeen läänin lääninkirjanpitäjä Anders Weckelin kamarikirjuri ainakin 1657–1659. Teki porvarisvalan Helsingissä 1660. Kaupungin kämnerinoikeuden kirjuri 1661–1667. Kaupungin rahastonhoitaja ainakin 1662–1669, raatimies 1667–1676, jolloin kuoli. Kauppias.

VA HRO 1657–1661; Ehrström 1890, s. 40, 42; Karonen 1992d, s. 325.

37. *STOCKMAN, FRANS (VON)*. Tunnetaan kauppiana Turussa jo 1620-luvulla, muutti kuitenkin 1635 porvariksi Porvooseen. Sylvi Möllerin mukaan kenties Etelä-Suomen suurin kauppias 30-vuotisen sodan aikana. Todennäköisesti sai kenraalikuvernööri Brahelta valtakirjan ryhtyä Helsingin kauppapormestariksi 1649, jossa virassa vuoteen 1653, jolloin aateloitiin. Kuoli 1656.

VA HRO 1649–1656; Möller 1948, s. 64–81; Ehrström 1890, s. 39; Karonen 1992d, s. 205–206.

38. *STÅLBOM, HANS*. Toimi 1641–1660 Pohjanmaan kaupunkien ja markkinapaikkojen tullinvuokraajana. Pietari Brahe suositteli joulukuussa 1649 Kristiinankaupungin pormestariksi. Kaupungin pormestarina kuolemaansa vuoteen 1661. Kertoi noin vuoden 1660 tienoilla lähettämässään kirjeessä olleensa kruunun palveluksessa 30 vuotta, josta 20 tullintarkastajana. Kristiinankaupungin valtiopäiväedustaja 1657.

RA KA KR 6.3.1641: 61; Lindholm 1892, s. 131; Ruuth 1911, s. 44, 46–47; Luukko 1945, s. 254, 400; Luukko 1971, s. 236, 246; Sjöblom 1915, s. 355; Mäkelä 1984, s. 17, 196, 197, 201–202; Bonsdorff 1893, s. 65; Karonen 1992d, s. 219–220.

39. *SWART, DANIEL JUHANANPOIKA*. Oulun lääninsihteeri ainakin 1647–1649. Nimitettiin Kokkolan pormestariksi 1651 Pietari Brahen valtakirjalla, virassa vuoteen 1672. Kokkolan valtiopäiväedustaja vuosina 1656, 1664 ja 1668. Kokkolan vapaaherrakunnan vouti 1653–1664. Kuollut 1692.

VA KoRO 1650–1660; Lehtinen 1961a, s. 157, 389; Jokipii 1960, s. 274; Mickwitz–Möller 1951, s. 36–37; Bonsdorff 1893, s. 65, 67, 68.

40. *TAWAST, GABRIEL*. Alkujaan viipurilainen. Helsingin raha- ja muonavarainhoitaja 1648–1657. Kuninkaallisella valtakirjalla Helsingin kolmanneksi pormestariksi 1655, jossa tehtävässä kuolemaansa vuoteen 1660.

Lehtinen 1961a, s. 158, 389; Suolahti 1950b, s. 359; Ehrström 1890, s. 39.

41. *THESLEFF, PETTER*. Alkujaan viipurilainen, ylioppilas Leidenissä 1636. Uudenmaan lääninsihteeri 1640–1643. Helsingin oikeuspormestari kuninkaallisella valtakirjalla 1643, virassa vuoteen 1648, jolloin nimitettiin Turun hovioikeuden kanneviskaaliksi. Myöhemmin Turun hovioikeuden asessori, kuollut 1663. Helsingin valtiopäiväedustaja 1644.

VA HRO 1643–1648; Lehtinen 1961a, s. 151, 389; Westerlund 1923, s. 210; Ehrström 1890, s. 39; Bonsdorff 1893, s. 62; Suolahti 1950b, s. 311–312; Karonen 1992d, s. 203, viite 9.

42. *THILE, CASPER*. Alkujaan saksalainen. Viipurin tullimies ainakin 1626, 1629, ilmeisesti yhtäjaksoisesti aina 1630-luvulle, sillä vuonna 1636 (sai muun muassa huhtikuussa valtakirjan) hänet mainitaan tullimiehenä. Viipurin raha- ja muonavarainhoitaja 1637–1643. Nimitettiin Viipurin pormestariksi todennäköisesti Niilo Bielken vaikutuksesta 1629, jossa virassa todennäköisesti vuoden 1647 lopulle tai seuraavan vuoden alkuun, jolloin itse pyysi eroa. J. W. Ruuthin mukaan mainitaan linnan-kreivi-tittelillä 1643.

VA ViRO 1631–1647; 419: 230; 437: 4; RA KA KR 15.2.1636: 235v.–236, 8.4.1636: 328, 9.4.1636: 332, 13.6.1637: 451–451v.; HKA Ruuth, 3 (osat "yleistä" sekä "hallinto, oikeudenkäyttö I–II"); Lagus 1895, s. 125; Ruuth 1908, s. 1087; Lehtinen 1961a, s. 390; Ruuth–Halila 1974, s. 232; Karonen 1992d, s. 130.

43. *TIMME, JOCHIM*. Syntynyt noin 1595 Lyypekissä. Turkulaisen kauppiaan Jochim Losen palvelija 1610–1621. Kävi kauppaa Turussa ja Uudellamaalla 1620-luvun jälkipuoliskolla ja seuraavan vuosikymmenen alussa. Otettiin Turun porvariksi 1633. Turun kaupan yleistarkastaja 1637–1641, jolloin erotettiin omien yksityisten liiketoimiensa vuoksi. Lisäksi toimi ainakin 1640 kaupungin kapteenina. Toukokuussa 1639 sai kenraalikuvernööri Pietari Brahen valtakirjan toimia kauppaordinantian tarkastusmiehenä, ilmeisesti koko Turun läänissä. Rauman, Uudenkaupungin ja Porin tullinvuokraaja 1641. Toimi Tuomas Tuomaanpojan alitullinvuokraajana 1642 ainakin Uudessakaupungissa sekä todennäköisesti myös Raumalla ja Porissa. Maaherra Knut Lilljehök antoi uuden valtakirjan maakaupan tarkastajaksi (Turun ja Porin läänien (?)) kaupungeissa 1642. Valittiin 1643 Uudenkaupungin ja todennäköisesti myös ainakin Rauman ylipormestariksi. Virassa vuoteen 1646 (1647). Pietari Brahe nimitti Rauman pormestariksi 1649, jossa virassa vuoteen 1655, jolloin erotettiin virkavirheen vuoksi. Kuoli pian sen jälkeen. Rauman valtiopäiväedustaja 1650.

VA TRO 1625–1655; RRO 1644–1656; URO 1645–1646; TKO 1639–1655; RKO 1646–1654; TMA UMRO URO 1641–1646; RROA RRO 1646–1655; TKA TROA TRO 1625–1655; BÅH 1: II–XIII; Lindholm 1892, s. 130–131; Cajander 1895, s. 78–79; Bonsdorff 1904, s. 449–150; Kerkkonen 1945, s. 187; Lähteenoja 1932, s. 61–65; Lehtinen 1961a, s. 151; Bonsdorff 1893, s. 64; Karonen 1992d, s. 154–158, 160–161, 162, 185–186, 197–198; Karonen 1992a.

44. *WILSTADIUS, JAKOB*. Turun hovioikeuden auskultantti 1642. Turkulainen asianajaja, valittiin 1657 Turun hovioikeuden suosituksesta Vaasan pormestariksi, virassa aina kuolemaansa vuoteen 1668. Vaasan valtiopäiväedustaja 1660, 1664 ja 1668.

Luukko 1971, s. 373–374, 438; Raevuori 1949, s. 152; Hedman 1925, s. 147; Bonsdorff 1893, s. 67, 68, 69.

45. *YRJÖ ANTINPOIKA (LYTHRAEUS)*. Syntynyt noin 1582. Toimi mahdollisesti ennen Ouluun tuloaan "materiaalikirjurina" Tukholmassa. Porvari Oulussa viimeistään vuodesta 1613. Oulun pormestari 1619–1633. Kauppias. Kuollut nähtävästi 1633. Vuokrasi Oulun pikkutullin 1622. Oulun valtiopäiväedustaja 1629. On tunnetun oululaisen Lütter–Lythraeus-suvun kantaisä.

Virkkunen 1953, s. 385–386, 449; liite, s. 1; Blomstedt 1958, s. 401; Schalin 1974, s. 36–40; Karonen 1992d, s. 254.

HENKILÖ- JA PAIKANNIMIHAKEMISTO

Hakemisto ei sisällä liitteissä mainittuja henkilöitä tai paikannimiä.

Henkilöhakemisto

- Anders Sigfridinpoika (Bjur (?))
76, 117, 118, 119, 120
Anna Juhanantytär 189
Aune-piika 180
Baltzar Laurinpoika 151
Belckou, Gregor 195
Berg, Wilhelm 196
Bielke, Niilo 41, 74–81, 89–91,
106, 212, 214, 223,
Block, Peter 155, 157
Blom, Simon 195
Bochmöller, Kort 170, 171
Bogge, Hans 73, 76, 79, 80, 106,
111, 224,
Boisman, Reinhold 90
Borgare, Lauri 193
Borgen, Herman von 92
Brahe, Pietari 13, 29, 32, 41, 43,
56, 85, 86, 97, 104–110, 112,
116, 117, 120, 122, 125, 126,
131, 134, 137, 138, 140, 145,
149–151, 158, 159, 163, 170,
172, 173, 211, 214, 225, 227,
229, 235
Bröijer, Johan 92
Burelius (Bure), Olaus 43
Bylow, Johan 129
Böök (Böcke), Herman 90
Cass, Rotker 98
Corte, Henrik 172
Creutz, Lorentz 155
Eerik Gynttenpoika 138, 148, 149
Eerik Mikonpoika 101, 146
Eerik XIV 22
Eerik Sipinpoika 179
Eerik Sveninpoika (Svenonius)
148, 150
Ehrendt, Anders Larsinpoika 134,
135, 136
Eichman, Casper 120, 159–162,
213, 214, 229
Eichman, Jochim 161
Facht, Peter 190
Falkenberg, Melkior von 107, 108
Figrelius, Daniel 84
Flack, Hillebrand a 72
Fläske, Martti Eskonpoika 194
Folker, Hans 72
Friisilä, Niilo 196
Gabriel Ljungonpoika 123, 132,
170
Gadd, Hemming 148, 149
Gode, Hannu Hannunpoika 173
Graan, Johan 169, 170
Greek, Jaakko 138
Greek, Juhana 136, 137
Gudhe, Johan 72
Grubb, Christoffer 43
Gyllenstierna, Eerik 98
Hannu Hannunpoika (Pori) 173
Hannu Hannunpoika (Vaasa) 166
Hannu Juhananpoika 150
Hannu Olavinpoika 104, 122
Hannu Pietarinpoika 166
Hans Këmnare 22
Heffner, Jacob nuorempi 43, 140,
175
Henrik Hannunpoika 142
Höök, Botvik 164, 166
Ilkka, Joosef Jaakonpoika 81, 82,
84, 86–88, 101, 119, 158, 159,
162, 172, 194–196, 229
Israel Tapaninpoika (Hamberg)
130, 164
Jaakko Laurinpoika 72
Jesenhuse, Herman 126

- Juhana Hannunpoika 146
 Juhana Knuutinpoika 87
 Juhana kultaseppä 190
 Juhana Yrjönpoika 119
 Kaarina Henrikintytär 190
 Kaarle XI 29, 56, 60, 217, 220, 236
 Kelkka, Juhana 72
 Knape (Knapila), Eerik Antinpoika 78, 79, 82, 102, 110, 135, 224
 Krister Eskelinpoika 153
 Kröger, Daniel Bertilinpoika 133, 171
 Kuningatar Kristiina 40, 100, 127, 218
 Kurikka, Markus Henrikinpoika 130, 165
 Kustaa Kustaanpoika 159
 Kustaa II Aadolf 13, 14, 40, 48, 51, 53, 55, 179, 207, 214, 218, 222, 223, 232
 Kustaa Vaasa 22, 45, 51, 134, 227
 Kyle, Hans 129
 Kättärä, Matti Sakarinpoika 67, 76, 77, 79, 82–84, 195, 224
 Larsinpojan, Johan (Joen) 168
 Lauri Laurinpoika 173
 Lauri Simonpoika 153, 174
 Lilljehöök, Knut 109–111, 113
 Linde, Erik von der 158
 Lintula, Antti 86, 87
 Littmann, Jacob 111
 Lorentz Håkaninpoika 137, 138
 Lythraeus, Antti Yrjönpoika 132, 170, 171
 Malla, Jaakko 179
 "Martti Kämärä" 22
 Martti Markunpoika 149
 Martti Mikaelinpoika 108, 110, 112, 118
 Martti Vilpunpoika 87
 Matti Eskonpoika 195
 Metstake, Reinhold 136
 Morthn Kemere 22
 Mikael Laurinpoika 157, 158
 Mikael Zachrisinpoika 138
 Muuri, Tuomas 86
 Måås, Tomas 73
 Möller, Daniel 175
 Niilo Ollinpoika 86
 Nils Bengtinpoika 82
 Nordman, Lars 194
 Olavi Börilinpoika 82
 Olavi Martinpoika 114
 Olavi Olavinpoika 90
 Oxenstierna, Aksel 14, 48, 51, 52, 55, 69, 179, 207, 214, 218, 222, 223, 232
 Oxenstierna, Gabriel Pentinpoika 75, 78, 82–85, 163–168, 171, 206, 213, 214, 216, 224, 225, 229, 230, 236
 Oxenstierna, Åke Eerikinpoika 93, 94, 214
 Palikka, Lauri 195
 Partainen, Henrik 190
 Pentti Antinpoika 166
 Pertti Eerikinpoika 192
 Petrus Magni 149
 Pictor, Carl 189
 Pietari Siulinpoika (Siwertinpoika) 127–130, 132, 161, 164, 206, 212–214, 216, 227
 Pietari Öndenpoika (Ödemundinpoika) 168
 Plagman, Hans 82
 Plagman, Peter 160
 Plantin, Johan 143
 Pollack, Lars 101
 Prytz, Håkan Andersinpoika (Ostrogothus) 85, 98, 149, 194, 196
 Pulkka, Jaakko 194, 197
 Reijer, Martta 138
 Rosenhane, Johan 143
 Rosenhane, Schering 94
 Ross, Wellam 195
 Rosskamp, Gottfrid 196
 Rotkerus, Simo 173
 Ruuth, Petter 141

Rålamb, Bror Antinpoika 77
 Röyning, Matias Bertilinpoika 142
 Schmalhorst, Herman 97, 98
 Schmitt, Haquinus 147, 203
 Sipi Antinpoika 160
 Skytte, Johan 28, 46
 Steen, Mauno Eerikinpoika (Magnus Steen) 150
 Sten Kristerinpoika 81
 Stockman, Frans (von) 137, 138, 192–194
 Stockman, Jürgen 92
 Stråkerck, Jochim 195
 Stubbe, Henrik 90
 Stålbom, Hans 107, 126, 131, 170, 172
 Suni Olavinpoika 86
 Swabe, Märten 180
 Swart, Daniel Juhananpoika 170
 Thesleff, Petter 136, 137
 Thile, Casper 90, 91, 93, 141, 143, 225,
 Thorwöste, Peter 190
 Timme, Jochim 105–120, 126–128, 151–158, 161, 162, 179, 202, 212–214, 226, 229
 Tolvainen, Pietari Laurinpoika 107
 Tott, Klaus 170, 171
 Trummel, Peter 195, 197
 Tuomas Tuomaanpoika 108, 109
 Turska, Matti 87
 Tysk, Pietari 171
 Ugglä, Jakob Klaunpoika 136, 137
 Wechter (Väktare), Esko 191, 194
 Weckel, Anders 150
 Werne, Per Jönsinpoika 171
 Wernstedt, Melkior 127
 Wigelius, Petrus 128
 Wikman, Juhana Simonpoika 175
 Willers, Henning 142
 Wilstadius, Jakob 164
 Wolle, Jakob 195
 Wölich, Hartwik 80, 81
 Wöttirs, Jacob 189

Yrjö Antinpoika (Lythraeus) 133
 Yrjö Yrjönpoika 190
 Ålanning, Thomas 69
 Äimä, Antti 130, 170

Paikannimihakemisto

Alingsås 145
 Arboga 52, 57, 61
 Askersund 145
 Aversta 61, 144
 Bodekull 145
 Bogesund 145
 Bohuslän 40
 Borås 57, 62
 Brahea 40, 175, 210, 234
 Eksjö 62
 Enköping 61, 91, 99
 Eskilstuna 145
 Falkenberg 145
 Falköping 145
 Falun 57, 58, 61, 111, 147
 Filipstad 145
 Gotlanti 144
 Gävle 61, 99, 116
 Göteborg 17, 57, 58, 61, 84, 91, 98, 185, 202
 Halmstad 62
 Hedemora 145
 Helsingborg 25, 57, 62
 Helsinki 13, 19, 24, 36, 41, 56, 57, 58, 59, 61, 64–66, 134–140, 144, 148–151, 153, 154, 175, 177–182, 186–188, 198, 200, 202–204, 206, 208, 210, 211, 215, 219, 227, 228, 232, 234, 235
 Hjo 145
 Hämeenlinna 29, 40, 56, 57, 58, 62, 134, 210, 227, 234
 Inkeri 29
 Jönköping 52, 57, 61, 98, 185
 Kajaani 40, 56, 210, 234
 Kalmari 43, 52, 57, 61, 144, 147

- Karlshamn 62
 Karlskrona 62
 Karlstad 61, 144
 Kokkola 21–23, 36, 40, 64–66,
 122–125, 131–134, 169–172,
 210, 211, 214, 226, 234, 235
 Kristianopel 145
 Kristianstad 62
 Kristiinankaupunki 40, 172, 210,
 234
 Kristinehamn 55–57, 61, 148
 Kungsbacka 145
 Kungsälv 145
 Kuopio 40, 175, 210, 231, 234
 Käkisalmen lääni 29, 90, 132
 Köping 57, 61, 144
 Kööpenhamina 20
 Laholm 145
 Landskrona 145
 Lappeenranta 40, 57, 58, 175, 210,
 231, 234
 Lapväärti 129
 Lidköping 145
 Lindsberg 57, 61
 Lund 57, 62
 Luulaja 111
 Lyypekki 25, 105
 Länsi-Pohja 30, 169
 Malmö 62
 Masku 120
 Mariefred 145
 Mariestad 62
 Mustasaari 128
 Naantali 24, 56, 64–66, 102, 104,
 122, 172, 174, 210, 234
 Nora 57, 61, 144
 Norrköping 52–57, 61, 83, 84, 98,
 202, 204
 Norrlannin linnalääni 29
 Norrmalm 48, 83
 Norrtälje 145
 Nyköping 61, 144
 Närpiö 129
 Oulu 24, 29, 40, 62, 64–66, 111,
 122–125, 131–134, 169–172,
 210, 211, 226, 234, 235
 Pietarsaari 40, 172, 210, 234
 Piitime 111
 Pohjanmaa 22, 29, 36, 40, 64,
 122–134, 169–172, 211, 226,
 230, 235
 Pori 21, 23, 27, 42, 64–66, 78,
 102–109, 112, 120–122, 125,
 172–174, 210, 211, 226, 227,
 230, 231, 234, 235
 Porvoo 22, 24, 43, 64–66, 134, 137,
 139, 140, 174, 175, 193, 210,
 211, 214, 227, 231, 234, 235
 Raahe 40, 172, 210, 234
 Rauma 21, 22, 27, 33, 34, 37, 42,
 61, 64–66, 102–116, 118, 120,
 125, 127, 131, 144, 151–159,
 161, 177–182, 188, 192, 198,
 201, 202, 204, 206, 208, 210,
 211–216, 219, 226, 228, 229,
 232, 234, 235
 Sala 55, 57, 61, 144
 Savonlinna 40, 143, 175, 210, 228,
 231, 234
 Sigtuna 145
 Simrishamn 145
 Skanör 145
 Skoone 40
 Skänninge 145
 Strängnäs 62
 Säkkijärvi 90
 Säter 145
 Söderhamn 145
 Sölvesborg 61
 Tallinna 134
 Tammisaari 19, 24, 29, 56–58, 62,
 64–66, 134, 139, 140, 175,
 210, 211, 227, 231, 234, 235
 Tornio 29, 220
 Torshälla 145
 Trosa 145
 Trälleborg 145
 Tukholma 17, 18, 22, 24, 27, 28,
 30, 41, 43–61, 68, 69, 70,
 74–76, 79, 80, 83, 85, 89, 91,

- 94, 98, 122, 126, 143, 145,
147, 156, 165, 168, 183, 185,
202, 204, 207, 208, 221, 222,
223, 224, 230
- Tukholman eteläinen esikaupun-
ki 48
- Turku 12, 18, 21, 22, 24, 27, 32,
33, 35–41, 57, 58, 59, 61,
64–99, 100–102, 105–108,
109, 111–116, 119, 120, 122,
126, 128, 129, 130, 140–143,
146, 148, 149, 151–155,
159–162, 164–166, 168, 174,
177–182, 184–199, 202–206,
208–216, 219, 220, 223–229,
231, 232, 234, 235
- Turun ja Porin lääni 29, 42,
102–122, 125, 126, 127, 136,
140, 172–174, 208, 212, 214,
226, 228, 230, 231
- Turun linnalääni 35, 82, 102, 111
- Uddevalla 145
- Upsala 57, 61
- Uudenmaan ja Hämeen lääni 29,
36, 134–140, 150, 174, 175,
211, 227, 228, 231
- Uumaja 57, 58, 111
- Uusikaarlepyy 40, 64–66,
122–125, 131, 132, 134,
169–172, 210–212, 214, 226,
234, 235
- Uusikaupunki 11, 21, 23, 24, 37,
38, 40, 42, 61, 64–66,
102–120, 125, 127, 144, 152,
159–162, 206, 208, 210–214,
216, 219, 220, 226, 228, 229,
234, 235
- Vaasa 19, 21–23, 34, 36, 40, 57, 58,
65, 66, 122–134, 144, 160,
161, 163–169, 171, 177–182,
187, 188, 192, 197, 198, 200,
201, 202–206, 208, 210–216,
219, 226–230, 232, 234–236
- Varberg 62
- Vehkalahti (Hamina) 40, 175, 210,
231, 234
- Viipuri 11, 18, 21, 22, 27, 29, 32,
33, 36, 39, 41, 61, 64–66,
86–99, 102, 107, 126, 131,
134, 135, 140–143, 146, 147,
153, 160, 168, 175, 177–182,
185–190, 192, 197–199,
202–206, 208–212, 214, 215,
219, 220, 223, 225, 227, 228,
230–232, 234, 235
- Viipurin lääni 29
- Vimmerby 145
- Visby 25, 57, 61, 144
- Vänersborg 57, 58
- Västervik 52, 57, 59, 61
- Västerås 57, 61, 98, 99
- Ystad 62
- Åmål 57, 61, 144
- Älvsborg 23
- Ängelholm 62
- Örebro 61, 111, 144
- Öregrund 145
- Östhammar 145